

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

tarih

IAN BURUMA

Sıfır Yılı (1945'in Tarihi)

Ceviren: Nurettin Elhüseyni

I. BURUMA • SIFIR YILI - (1945'İN TARİHİ)

YKY

YKY

YAPI KREDİ YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

SIFIR YILI [1945'in Tarihi]

Ian Bruma New York, Bard College'da insan hakları ve gazetecilik alanında profesör. *Murder in Amsterdam* isimli kitabı Los Angeles Times Kitap Ödülü'nü kazandı ve Samuel Johnson Ödülü'nde adaylar arasında yer aldı. Ayrıca 2008'de Erasmus Ödülü'ne layık görüldü.

Nurettin Elhüseyni (Silvan/Diyarbakır, 1954). Darüşşafaka Lisesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu. AnaBritannica'da yazı kurulu üyesi ve çeşitli yayın kuruluşlarında editör olarak çalıştı. Halen serbest çevirmenlik ve araştırmacılık yapıyor. Çevirdiği kitaplardan bazıları: *Polonya Günlüğü* (Metis, 1985); *Kahve ve Kahvehaneler*, Ralph S. Hattox (Tarih Vakfı, 1996); *Çatışan Kültürler*, Bernard Lewis (Tarih Vakfı, 1999); *İslam Sanatı ve Mimaris*, Peter Delius (Literatür, 2007); *Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri*, Lucy Garnett (Oğlak, 2009); *Mitoloji - Kolektif* (NTV, 2009); *Gezgin Şölen* (YKY, 2010); *Demokrasi Neye Yazar?* (YKY, 2010); *Solan Akdeniz: 1550-1870 / Coğrafi-Tarihsel Bir Yaklaşım*, Faruk Tabak (YKY, 2010); *Gezgin Şölen: Gıda Küreselleşmesinin On Bin Yılı*, Kenneth F. Kiple (YKY, 2010); *Canavarlar Garip Yaratıklar Kitabı*, Christopher Dell (YKY, 2010); *Karanlıkta Fısıldaşanlar: Stalin Rusya'sında Özel Yaşam*, Orlando Figes (YKY, 2011); *İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirışı*, Niall Ferguson (YKY, 2011); *1000 Muhteşem Resim* (YKY, 2012); *Uygarlık: Batı ve Ötekiler*, Niall Ferguson (YKY, 2012); *Kırım: Son Haçlı Seferi*, Orlando Figes (YKY, 2012); *Yollar Aynılırken*, Timur Kuran (YKY, 2012); *Sarayın İmgeleri: Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih*, Emine Fetvacı (YKY, 2013); *I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın Rolü*, Sean McMeekin (YKY, 2013); *Ölümsüzlük Kurulu*, John Gray (YKY, 2013); *Yirminci Yüzyıl Üzerine Düşünceler*, Tony Judt (YKY, 2013); *Haberini Alayım, Yeter: Gerçek Bir Gulag Aşk Hikâyesi*, Orlando Figes (YKY, 2013); *Stalingrad*, Antony Beevor (YKY, 2014); *Fikirler Tarihi: Ateşten Freud'a*, Peter Watson (YKY, 2014); *Komünist Ufuk*, Jodi Dean (YKY, 2014); *Berlin'in Düşüşü: 1945*, Antony Beevor (YKY, 2015); *Tarihi İcat Eden Adam: Herodotos'la Seyahatler*, Justin Marozzi (YKY, 2015); *18. Yüzyılda Avrupa'da Türk Modası: Turquerie*, Haydn Williams (YKY, 2015); *Sıfır Yılı [1945'in Tarihi]*, Ian Bruma (YKY, 2015).

*Ian Bruma'nın
YKY'deki kitapları:*

Garbiyatçılık - Düşmanlarının Gözünde Batı (Avishai Margalit ile birlikte, 2009)
Sıfır Yılı [1945'in Tarihi] (2015)

IAN BRUMA

Sıfır Yılı

[1945'in Tarihi]

Çeviren

Nurettin Elhüseyni

YAPI KREDİ YAYINLARI

Teknik bir aksaklık nedeniyle yazarımızın soyadı bazı yerlerde
Buruma yerine Bruma olarak yazılmıştır.

Özür dileriz.

Yapı Kredi Yayınları - 4368
Tarih: 103

Sıfır Yılı [1945'in Tarihi] / Ian Bruma
Özgün adı: Year Zero - A History of 1945
Çeviren: Nurettin Elhüseyni

Kitap editörü: Derya Önder
Düzeltili: Ömer Şişman

Kapak ve sayfa tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Akgül Yıldız

Baskı: Altan Basım Ltd.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Sit. 222/A Bağcılar / İstanbul
Tel: 0212 629 03 74 Faks: 0212 629 03 76
info@altanbasim.com
Sertifika No: 11968

Çeviriye temel alınan baskı: Atlantic Books, Londra, 2013
1. baskı: İstanbul, Nisan, 2015
ISBN 978-975-08-3191-1

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2014
Sertifika No: 12334
Copyright © 2013, Ian Buruma

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 142 Odakule İş Merkezi Kat: 3 Beyoğlu 34430 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Babam S. L. Bruma'ya ve Brian Urquhart'a,

“Angelus Novus” adlı bir Klee çiziminde, sabit bakışlarla süzdüğü bir şeyden sanki uzaklaşmaya niyetlenmiş gibi duran bir melek görülür. Gözlerini dikmiş, ağzını aralamış ve kanatlarını iki yana açmıştır. Tarih meleği kafalarda işte böyle canlandırılır. Onun yüzü geçmişe dönüktür. Bizim bir olaylar zincirini algıladığımız yerde, harabeleri üst üste yığıp ayaklarının dibine fırlatan tek bir felaketi görür o. Meleğin içinden orada kalmak, ölüleri uyandırmak ve paramparça olmuş şeyi toplamak geçer. Ama Cennet'ten esen bir fırtınanın büyük bir şiddetle kıştırıp önüne kattığı kanatlarını artık kapatamaz. Fırtına onu sırt çevirdiği geleceğe doğru karşı konulmaz biçimde sürüklerken, önündeki moloz yığını göğe doğru yükselir. İlerleme dediğimiz şey, işte bu fırtınadır.

WALTER BENJAMIN

Tarih Felsefesi Üzerine Dokuzuncu Tez

İçindekiler

Önsöz 13

KISIM BİR

KURTULUŞ SAPLANTISI

BÖLÜM 1 Sevinç 23

BÖLÜM 2 Açlık 57

BÖLÜM 3 İntikam 75

KISIM İKİ

MOLOZ TEMİZLİĞİ

BÖLÜM 4 Eve Dönüş 123

BÖLÜM 5 Zehri Akıtma 155

BÖLÜM 6 Hukukun Üstünlüğü 183

KISIM ÜÇ

BİR DAHA ASLA

BÖLÜM 7 Güvenli Parlak Sabah 215

BÖLÜM 8 Vahşileri Medenileştirme 243

BÖLÜM 9 Tek Dünya 270

Sonsöz 293

Teşekkür 296

Görsel Malzeme Kaynakları 297

Dizin 299

Sıfır Yılı

Önsöz

Babamın hikâyesinde beni uzun süre şaşırtan bir şey vardı. İkinci Dünya Savaşı'nda yaşadığı şeyler, onunla aynı yaşta olan ve aynı kökenden gelen biri açısından özellikle olağandışı değildi. Daha beter birçok hikâye olsa bile, onun başından geçenler de yeterince kötüydü.

Babamın savaşta yaşadıklarını ilk duyduğumda oldukça küçüktüm. Kimi kişilerin aksine, bu konuda ketum değildi, her ne kadar bazı şeyleri hatırlamak ona acı verse de. Anılarını dinlemek hoşuma giderdi. Kişisel hazzımı tatmin için çalışma odasındaki bir çekmecedен çıkarıp baktığım bir albüme tıktırılmış siyah-beyaz fotoğrafların sağladığı bir görsel malzeme de vardı. Dramatik olmamakla birlikte, bende merak uyandırmaya yetecek kadar garip görüntülerdi bunlar: Berlin'in doğu kesimindeki ilkel bir işçi kampının, vesikalık bir fotoğrafı sabote edecek tuhaflıkla suratını buruşturmuş babamın, Nazi işaretleriyle süslenmiş elbiseler içinde yılışıkça bakan Almanların, varoşlardaki bir göl civarına Pazar gezintilerinin, fotoğrafçıya gülümseyen sarışın Ukraynalı kızların görüldüğü resimler.

Bunlar nispeten iyi günlerde çekilmiş olsa gerek. Ukraynalılarla dostça ilişkiler kurmak muhtemelen yasaktı ama o kadınları anarken, babamın gözlerinde hâlâ hasret dolu bir bakış belirir. Onu açıklıktan ve bitkinlikten neredeyse can çekişirken, haşereler yüzünden azap çekerken, su dolu bir bomba kraterini mevcut yegâne yıkanma yerinin yanı sıra bir umumi tuvalet olarak kullanırken gösteren fotoğraflar hiç yok. Ama beni şaşırtan şey, bu çileler değildi. Daha sonra, yani eve dönüşünün ardından yaşanan bir şeydi.

Babam için memleket büyük ölçüde Katolik Nijmegen kasabası demekti; Hollanda'nın doğu kesimindeki bu kasaba 1944'te Arnhem Muharebesi'nin geçtiği yerdі. Nijmegen yoğun çarpışmalardan sonra Müttefikler tarafından alındı; Arnhem ise çok ötedeki köprüydü. Dedem nispeten küçük bir Menonit cemaatine göz kulak olmak üzere, 1920'lerde bir Protestan papaz olarak kasabaya gönderilmiş.* Nijmegen sınırda olduğu için, babamın evinden Almanya'ya yürüyerek gitmek mümkündü. Almanya'nın nispeten ucuz ol-

* Kafa karışıklığına yol açmamak için, Hollanda Menonitlerinin aynı tarikatın Amerikalı mensuplarından çok farklı olduğunu belirtmem gerekir. Hollanda Menonitleri genelde oldukça ilericidir, diğer inançlara açıktır ve hiç de dışı kapalı değildir. Amerikalı ve Alman Menonitler için ise tam tersi geçerlidir; nitekim Nijmegen'deki dedeme resmi ziyaretlerde bulunan sakallı ve eski tarz siyah elbiseli tiplerin belirişі bir ölçüde sıkıntılı bir durum yaratmış.

ması nedeniyle, aile tatillerinin çoğu sınırın öbür tarafında geçirilirdi, tabii Nazi varlığının 1937 dolaylarında turistler için bile katlanılmaz hale gelmesine kadar. Ailem bir gün bir Hitler Gençliği kampının yanından geçerken, bazı delikanlıların üniformalı gençlerce feci halde dövülüşüne tanık olmuş. Ren üzerinde bir tekne gezisi sırasında, Heinrich Heine'in Ren denizkızına yazdığı lirik *Lorelei* şiirini okuyan dedem, Alman yolcular arasında (belki de kasıtlı olarak) rahatsızlığa yol açmış. (Heine Yahudiydi.) Ninem bu kadarının da artık fazla olduğunda karar vermiş. Üç yıl sonra Alman askerleri akın ederek sınırı geçmiş.

Alman işgali altında bile hayat sürmüştü. En azından ilk bir ya da iki yıl boyunca, Yahudi olmamak kaydıyla Hollanda halkının çoğunluğu için hayat tuhaf biçimde hâlâ normalmiş. Babam 1941'de Utrecht Üniversitesi'ne girerek hukuk öğrenimine başlamış. İleride avukat olabilmek için (bugün de bir ölçüde süren âdetle) üyeliği ayrıcalıklı ve oldukça pahalı olan öğrenci birliğinin o dönemdeki adıyla kardeşlik derneğine girmek zorunluymuş. Sosyal bakımdan muteber bir makam olmasına karşın, Protestan papazlığının sağladığı maaş babamın masraflarını karşılamaya yeterli değilmiş. Bunun üzerine ailenin daha varlıklı kanadından bir amca, babamın sosyal yükümlerine destek olmaya karar vermiş.

Gelgelelim, babamın katıldığı sırada öğrenci dernekleri potansiyel direniş yuvaları oldukları gerekçesiyle Alman makamlarınca yasaklanmış. Bu olay Yahudi profesörlerin üniversitelerden atılmasından kısa bir süre sonra olmuş. Leyden'deki hukuk fakültesinin dekanı Rudolph Cleveringa, meşhur bir konuşmayla bu tedbiri protesto etmiş; tutuklanma ihtimaline karşı yanında diş fırçasının ve yedek bir elbisesinin bulunduğu çantayla yaptığı konuşmadan sonra beklenen akıbete uğramış. Birçoğu birliğe üye olan öğrenciler boykota gitmiş. Leyden kapanmış. Amsterdam'daki kardeşlik derneği, Yahudi öğrencilere getirilen bir Alman yasağı üzerine, daha önce kendi üyelerince lağvedilmiş.

Ama Utrecht açık kalmış ve oradaki kardeşlik derneği yeraltında bile olsa çalışmalarını sürdürmüştü. Bu da beraberinde yeni üyelerin gizlice geçmesini gerektiren oldukça sert kabul törenlerini getirmiş. Birlik içinde "ceninler" olarak anılan birinci sınıf öğrencilerinin saçlarını kazıtma zorunluluğu, Almanların mim koymasına yol açacağı için kaldırılmış; ama "ceninler"i kurbağa gibi zıplatmak, uykusuz bırakmak, kölece davranışlara zorlamak ve genellikle kıdemli öğrencilerin hoşuna giden çeşitli sadistçe oyunlarla aşağılamak hâlâ âdettenmiş. Aynı sınıftan ve eğitimden geçen başkaları gibi, babam da karşı çıkmadan bu çileye katlanmış. İşler böyleymiş (ve hâlâ da böyle sürüyor). Buna gayet ukala bir şekilde Latince *mos* ("görenek") adı takılmış.

Genç erkekler 1942 başlarında daha ciddi başka bir sınava tabi tutulmuş. Alman işgalciler bütün öğrencilere, Üçüncü Reich aleyhinde her türlü eylem-

den kaçınma sözünün verildiği bir bağlılık yeminini imzalama emri vermiş. Buna yanaşmayanlar Almanya'ya gönderilip Nazi savaş sanayisi için zorla çalıştırılacakmış. Öğrenci arkadaşlarının yüzde 85'i gibi, babam da bunu reddetmiş ve saklanmış.

O yıl içinde Utrecht'teki öğrenci direniş hareketinden, kasabasına dönmesi yönünde bir çağrı almış. Bunun gerekçesi hâlâ açıklığa kavuşmuş değil. Bir panik anındaki ahmakça bir hata olabileceği gibi, düpedüz bir beceriksizlik örneği de olabilir; ne de olsa, o gençler sıkı gerilla savaşçıları değil, öğrencilerdi. Babam istasyona dedemle birlikte varmış. Ne yazık ki Naziler Almanya'da çalıştırılacak genç erkekleri toplamak için o anı seçmiş. Peronun her iki tarafı Alman polisince kesilmiş. Herhangi bir kaçışta ebeveynlerin sorumlu tutulacağı yolunda tehditler savrulmuş. Anne babasının başına dert açmaktan endişe eden babam adını yazdırmış. Düşünceli olsa bile, pek kahramanca sayılmayacak bu davranışı hâlâ ara sıra canını sıkıyor. Diğer gençlerle birlikte, SS'in mesleğine özgü vahşi tekniklerle Hollandalı canileri eğittiği berbat ve küçük bir toplama kampına nakledilmiş. Orada kısa bir süre kalan babam, geri kalan savaş yıllarını Berlin'de trenler için fren imal eden bir fabrikada çalışarak geçirmiş.

Bu en azından ilk başta kötü yanları kadar iyi yanları da olan bir yaşantıymış. Almanlara aktif biçimde direnmedikleri sürece, Hollandalı öğrenci işçiler toplama kamplarına konulmamış. Fabrika işinin sıkıcılığını, düşman için çalışmanın utancını, buz gibi soğuk ve haşerelerle dolu barakalarda uyunmanın maddi rahatsızlıklarını telafi eden şeyler bile varmış. Babam Wilhelm Furtwängler tarafından yönetilen Berlin Filarmoni Orkestrası'nın konserlerine gittiğini hatırlıyor.

Knorr fren fabrikasındaki durum belki görüldüğü kadarından ibaret olmayabilir. Bay Elisohn adında koyu saçlı ve çok az konuşan bir adam, Hollandalı öğrenci işçiler yakınlık gösterdiğinde hemen sıvışmış; çok fazla temas-tan çekinen ve Rosenthal gibi adlar taşıyan başkaları da varmış. Çok sonraları babamın yürüttüğü tahmin, fabrikanın Yahudileri saklamış olabileceğiydi.

İşler İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin (RAF) Alman başkentine yönelik uzun süreli bombardıman harekâtına başladığı Kasım 1943'te çok daha kötüye gitmiş. RAF Lancaster uçaklarına 1944'te Amerikan B-17'leri katılmış. Ama Berlin'in ve halkının gerçek anlamda toplu yıkımı, 1945'in ilk aylarında bombaların ve ateş fırtınalarının az çok sürekli hale gelmesiyle başlamış. Amerikalılar gündüz, İngilizler ise gece saldırıyormuş; Nisan'da da Sovyet "Stalin orgları" kenti doğudan bombardımana tutmaya koyulmuş.

Hollandalı öğrenciler toplama kamplarındaki tutuklulara tanınmayan bir ayrıcalıkla, hava akını sığınaklarına ve metro istasyonlarına kapağı atmayı bazen başarıyormuş. Bazen de bombardıman akınlarından tek korunma

yolu, alalecele kazılan bir hendekten ibaretmiş; babam öğrencilerin bu akınları hem sevinçle, hem de korkuyla karşıladığını hatırlıyor. En kötü eziyetlerden biri uykusuz kalmakmış; zira bombardıman gerçekten hiç kesilmiyormuş. Hava akını sirenleri, patlamalar, insan çığlıkları, yukarıdan inen taş ve cam parçaları yüzünden sürekli bir patırtı varmış. Yine de öğrenciler kolaylıkla canlarını alabilecek olan ve bazı durumlarda da alan İngiliz-Amerikan bombardıman uçaklarına alkış tutuyormuş.

Nisan 1945'te işçi kampı barınılamaz hale gelmiş: Çatılar ve duvarlar rüzgâr ve yangınla uçup gitmiş. Babam muhtemelen Naziliği daha az benimsemiş bir Protestan kilisesindeki bir tanıdığı aracılığıyla, bir varoş kır evine sığınma fırsatını bulmuş. Ev sahibesi Bayan Lehnhard, daha önce Berlin merkezindeki enkazdan kaçan başka birkaç mülteciyi de evine almış. İçlerinde bir Alman çift, Dr. Rummelin adında bir avukat ve Yahudi eşi de varmış. Hep tutuklanma korkusu içindeki adam evde bir tabanca bulunduruyormuş; maksadı böyle bir şey olduğunda, karısıyla birlikte canına kıymakmış. Bayan Lehnhard Alman lidleri söylemekten hoşlanan biriymiş. Babam piyanoda ona eşlik ediyormuş. Berlin'deki nihai muharebenin kargaşasındaki bu düetler, babamın ifadesiyle "uygarlığı hatırlatan nadir anlardan biri"ymiş.

Babam Berlin'in doğu kesimindeki işine giderken, Sovyet ve Alman askerlerinin ev ev çatıştığı virane caddelerden ve sokaklardan geçiyormuş. Bir ara Potsdam Meydanı'nda, Hitler'in bulunduğu Şansölyelik Binası'nı çığlığa benzer meşum sesleriyle bombalayan Stalin orklarının arkasında durup beklemiş. Bu olay onda büyük patlamalar ve havai fişekler karşısında ömür boyu sürecek bir dehşet izi bırakmış.

1945'in Nisan sonlarında veya belki Mayıs başlarında, Sovyet askerleri Bayan Lehnhard'ın evine varmış. Bu tür uğrayışlar genellikle yaşlı genç ayrımı yapılmaksızın, kadınlara yönelik toplu tecavüzlerin işaretiymiş. Böyle bir şey olmamış. Ama Dr. Rummelin'in tabancası bulununca, babam neredeyse canından olacaktı. Askerlerin hiçbiri tek kelime İngilizce ya da Almanca bilmediğinden, tabancanın varlığına ilişkin açıklamalar işe yaramamış. Evdeki iki erkek, Dr. Rummelin ve babam kurşuna dizilmek üzere duvarın önüne dikilmiş. Babam bu olay karşısında kaderci bir duyguya kapıldığını hatırlıyor. Öylesine çok ölüm görmüş ki kendi sonunun yakın olmasına pek şaşırmamış. Derken, hayat ve ölüm arasındaki kıl payı anlamına gelen garip bir şansla, İngilizce bilen bir Rus subayı ortaya çıkıvermiş. Dr. Rummelin'in hikâyesinin doğruluğuna kanaat getirmesi üzerine, infaz durdurulmuş.

Leningradlı bir lise öğretmeni olan başka bir Sovyet subayı ve babam arasında belli bir yakınlaşma doğmuş. Anlaşacakları ortak bir dil olmadığından, Beethoven'dan ve Schubert'ten pasapolarını müdahare ederek iletişim kuruyorlarmış. Valentin adlı bu subay onu Berlin'in batı kesiminde, eskiden bir işçi sınıfı va-

roşu olan moloz yığınındaki bir toplama noktasına götürmüş. Babam oradan kentin doğusunda yurtsuzların kaldığı bir kampa gitme yolunu bulmuş. Harabeler içindeki yolculuğuna çıktığında, büyük olasılıkla bir Nazi işbirlikçisi ya da eski bir SS elemanı olan başka bir Hollandalı da ona katılmış. Birkaç haftadan beri doğru dürüst yiyecek ya da uyku yüzü görmeyen babam zorlukla yürüyebiliyormuş.

Pek fazla ilerleyemeden yere yığılıvermiş. Şaibeli yol arkadaşı onu sürükleyerek yıkık bir binaya götürmüş; adamın bir Alman fahişe olan yavuklusu birkaç kat yukarıdaki bir odada kalıyormuş. Babam daha sonra olup bitenleri hatırlayamıyor; muhtemelen o sürenin büyük bir bölümünde baygın yatmış olsa gerek. Ama fahişe onu yurtsuz kampına doğru yola çıkma takatine kavuşmasına yetecek kadar besleyerek hayatını kurtarmış; orada toplama kamplarından kurtulanların da aralarında bulunduğu, her milliyete mensup binden fazla kişi tek bir musluk suyuyla idare etmek zorundaymış.

Babam Hollanda'da altı ayı aşkın bir süre sonra çekilmiş bir fotoğrafında hâlâ açlık ödemeine bağlı şişkin haliyle görülüyor. Üstünde vücuduna pek oturmayan bir elbise var. Pantolonunda idrar lekeleri bulunan bu elbise, ABD'deki bir Mennonit hayır kuruluşundan gelmiş olabilir. Belki de kendi babasından kalan bir elbisedir. Ama tombul ve biraz solgun olmasına karşın, babamın fotoğraftaki hali oldukça neşeli; etrafını saran yaşıtı erkekler ağızlarını ardına kadar açmış halde sevinçle bağırarak ya da bir öğrenci şarkısı söyleyerek bira bardaklarını havaya kaldırmış.

Babam Utrecht'teki kardeşlik derneğine yeniden katılmış. Tarih Eylül 1945 olsa gerek, yani babam o sırada yirmi iki yaşındaymış. Savaş döneminde birliğe girişlerin gizlice yapılmış olması nedeniyle, kardeşlik derneğindeki kıdemli kişiler kabul törenlerinin yeni baştan yürütülmesi gerektiğine karar vermiş. Babam bir kurbağa gibi zıplama ya da fena halde tartaklanma durumuna düştüğünü hatırlamıyor. Bu tür muamele üniversiteye yeni girmiş ve bazıları belki babama kıyasla çok daha kötü halde kamplardan yeni dönmüş daha genç üyelere mahsusmuş. Aralarında hayatlarını tehlikeye atmaya hazır cesur Centillere [Yahudi olmayanlara] ait evlerin döşeme tahtaları altında yıllarca saklanmış Yahudi öğrenciler de olabilir. Ama babam kimsenin böyle şeyleri özellikle dert ettiğini hatırlamıyor; Yahudi olsun ya da olmasın, kimse kişisel hikâyelerle ilgilenmiyormuş; herkesin çoğu kez tatsız olan kişisel hikâyesi varmış. Birliğe kabul çerçevesinde, yeni "ceninler" bağırış çağırışlarla sindiriliyor, aşağılanıyor ve hatta (kardeşlik derneği çevrelerinde sonradan "Dachau oyunu" olarak anılan bir uygulamayla) ufak mahzenlere tıkılıyormuş.

Beni şaşırtan şey işte buydu. Babam başına gelen onca şeyden sonra böyle tuhaf davranışlara nasıl kapılmıştı? En hafif deyişle bunu yadırgayan kimse çıkmamış mıydı?

Hayır, derdi babam defalarca. Hayır, normal görünüyormuş. İşler böyleymiş. Yani *mos gereğiymiş*. Kimse sorgulamazmış. Daha sonraları babam sağ kalan bir Yahudi olması halinde, bu kötü muameleyi yakışıksız bulmuş olacağı, ama başkaları adına konuşamayacağı kaydını koydu.

Durum beni şaşırtmakla birlikte, sanırım zamanla anlar gibi oldum. Bunun *normal* görüldüğü fikrinin bana bir ipucu sağladığı söylenebilir. İnsanlar Nazi işgali öncesinde, bombalardan, kamplardan ve katliamlardan önce bildikleri dünyaya dönmeye öylesine can atıyorlardı ki “ceninler”i sınımdan geçirmeyi normal görüyorlardı. İşlerin eski haline dönmesinin, âdeta eve dönmenin bir yoluydu bu.

Başka olasılıklar da var. Belki de ciddi şiddet görmüş insanlar için, öğrenci oyunları nispeten zararsızdı, gençliğin sağlıklı şamatasıydı. Ama sınıma işinden en büyük şevkle hoşlananların böyle şeyleri çok fazla yaşamamış kişiler olmaları daha akla yakındır. Burada sert davranmak için bir fırsat, mağdurlar geçmişte çok daha iyi durumdaki kişiler olunca, daha da hevesle hissedilen bir haz söz konusuydu.

• • •

Babamın (daha önce belirttiğim gibi, başka birçok kişininki kadar kötü olmasa da yeterince kötü) hikâyesi, insanlık tarihindeki en yıkıcı savaştan hemen sonra olup bitenleri merak etmemi sağladı. Dünya bu enkazdan nasıl çıktı? Milyonlarca kişi açlıktan kırılınca ya da kanlı intikam peşinde koşunca ne olur? Toplumlara ya da (o dönemin popüler bir terimiyle) “uygarlık” tekrar nasıl toparlanırlar? Bir normallik duygusuna yeniden kavuşma isteği, felakete çok insani bir tepkidir, insani olduğu kadar hayali de. Zira 1939’dan epey önce başlayan kanlı on yıl sanki kötü bir hatıra sayılıp bir tarafa atılabiliymiş gibi, savaştan önceki dünyaya dosdoğru dönebileceği fikri elbette bir hayaldi.

Ne var ki tek tek kişiler kadar hükümetlerce de beslenen bir hayaldi. Fransız ve Hollanda hükümetleri, Güneydoğu Asya’daki sömürgelerini geri alabileceklerini ve Japonya’nın bölgeyi işgalinden önceki gibi, hayata kaldığı yerden devam edilebileceğini sanmaktaydılar. Ama bu bir hayalden ibaretti. Dünyanın aynen eskisi gibi olması mümkün değildi. Çok fazla şey yaşanmış, çok fazla şey değişmiş, çok fazla insan, hatta bir bütün olarak toplumlar yerinden edilmişti. Kaldı ki dünyanın eski haline dönmesini istemeyen birçok kişi vardı ve bazı hükümetler de aynı tutum içindeydi. Kral ve ülke için canlarını tehlikeye atmış İngiliz işçiler, eski sınıf sistemi altında yaşamaya artık razı değillerdi ve Hitler’in yenilgisinden sadece iki ay sonra, oylarıyla Winston Churchill’in iktidardan dışarı çıkmasını sağladılar. Polonya, Macaristan ya da Çekoslovakya’nın bir tür liberal demokrasiye dönmesine izin ver-

meye niyeti yoktu. Batı Avrupa'da bile birçok aydın, ahlaken hoş görünen "antifaşizm" örtüsüyle sarılmış komünizmi eski düzene karşı daha sağlam bir alternatif olarak görmekteydi.

Asya'da uç veren değişim daha da çarpıcıydı. Endonezyalılar, Vietnamlılar, Malaylar, Çinliler, Burmalılar, Hintliler ve ötekiler bir Asya ulusunun Batılı sömürgeci efendileri nasıl rezil duruma düşürdüğünü görünce, Batı'nın her şeye kadir olduğu anlayışı temelli darmadağın oldu; ilişkiler artık asla eskisi gibi olamazdı. Öte yandan, aynen Almanlar gibi, Japonlar da yöneticilerinin mağrur düşlerinin boşa çıktığını gördükten sonra, muzaffer Müttefik işgalcilerce kısmen özendirilen, kısmen de dayatılan değişikliklere açıldılar.

Savaş dönemi şartlarının işgücüne katılmaya yönelttiği İngiliz ve Amerikalı kadınlar, ekonomik bağımsızlığı bırakıp evdeki bağımlılığa dönmeye artık pek yatkın değildi. Haliyle birçoğu bağıni koparmada duraksadı, aynen sömürgelerin tam bağımsızlığa kavuşma sürecinde olduğu gibi. "Normal"e dönme yönündeki muhafazakâr arzu değişme, sıfırdan başlama, yıkıcı savaşların artık hiç yaşanmayacağı daha iyi bir dünya kurma yönündeki istekle hep çekişecekti. Böyle umutların ilham kaynağı katışıksız idealizmdi. Milletler Cemiyeti'nin (ikinci) bir dünya savaşını önleyemeyişi, 1945'te Birleşmiş Milletler'in barışı temelli koruyacağını umanların idealizmini kösteklemedi. Zamanı tersine çevirme anlayışıyla güçleri azalmayan ya da amaçlarının değeri düşmeyen böyle ideallerin hayali olduğu ancak zamanla ortaya çıktı.

Savaş sonrası 1945'in hikâyesi bazı bakımlardan çok eski bir hikâyedir. Antik Yunanlar insanın intikama susamışlığının yıkıcı gücünü gayet iyi biliyorlardı; Yunan tragedyalarında kan davalarının yerini yargıya bırakmasının, böylece hukukun üstünlüğü anlayışıyla alt edilmesinin yolları işlenirdi. Batı'dan aşağı kalmayacak şekilde, Doğu'da da tarihe taze başlangıçlar yapma, savaşın harabelerini çoğu kez insanların sandığı kadar yeni olmayan yeni ideallere dayalı toplumlar için açık bir inşa alanı olarak kullanma düşleri serpişmiştir.

Savaşın hemen sonrası döneme ilginç bir kıvılcımını tutuşturan bir ölçüde güncel gelişmelerdi. Son yıllarda diktatörleri devirmeye ve yeni demokrasiler yaratmaya dönük devrimci savaflara bağlanan yüksek umutların yeterince örneğini görmüş bulunuyoruz. Ama asıl istediğim şey, babamın ve kuşağının dünyasını anlamak üzere dönüp geriye bakmaktır. Bu belki de kısmen bir ebeveynin başından geçen şeyler konusunda bir çocuğun duyduğu doğal merak, çocuğun büyüüp ebeveyninin o zamanki yaşını geçmesiyle birlikte daha da güçlenen bir meraktandı. Baba o çocuğun ancak hayal edebileceği zorluklarla sınılandığında, böyle bir merak özellikle keskinleşir.

Ama daha ötesi de var. Babamın neredeyse canına mal olan savaşın harabelerinden yaratmaya katkıda bulunduğu dünya, içinde büyüdüğümüz dün-

yadır. Benim kuşağım babalarımızın düşleriyle beslendi: Avrupa refah devleti, Birleşmiş Milletler, Amerikan demokrasisi, Japon barışseverliği, Avrupa Birliği. 1945'te kurulan dünyanın karanlık yanı da var: Rusya'da ve Doğu Avrupa'da komünist diktatörlük, Çin iç savaşında Mao'nun yükselişi, Soğuk Savaş.

Babalarımızın bu dünyası şimdiden çözülmüş durumda ya da dikişleri hızla atıyor. Elbette son dünya savaşından etkilenen hemen her yerde şimdiki hayat 1945'tekinden çok daha iyi, maddi açıdan öyle olduğu kesin. İnsanların en çok korktuğu şeylerden bazıları gerçekleşmiş değil. Sovyet imparatorluğu yıkılmış bulunuyor. Soğuk Savaş'ın son muharebe alanları Kore Yarımadası'nda ve ayrıca belki daracak Tayvan Boğazı'nda yürütülüyor. Oysa bu satırları yazdığım sırada, her yerde insanlar Batı dünyasının, yani Avrupa'nın ve ABD'nin gerileyişinden söz ediyor. Savaştan sonraki dönemin bazı korkularıyla birlikte birçok düşü de sönüp gitmiş durumda. Bir tür dünya hükümetiyle ebedi barışın geleceğine ve hatta dünyanın Birleşmiş Milletler sayesinde çatışmadan korunabileceğine hâlâ inanan çok az kişi var. Churchill'in 1945'teki yenilgisinin asıl sebebi olan sosyal demokrasi ve refah devleti umutları, ideoloji ve ekonomik kısıtlılıklar yüzünden kırılmamış olsa bile, ciddi biçimde zedelenmiş bulunuyor.

En azından geçmişteki ahmaklıkları bilmenin bizi gelecekte benzer gafalara düşmekten alıkoyacağı anlamında, tarihten çok şey öğrenebileceğimiz fikrine kuşkuyla bakmaktayım. Tarih tamamen bir yorum meselesidir. Geçmişe ilişkin yanlış yorumlar çoğu kez bilgisizlikten daha tehlikelidir. Eski incinmelere ve nefretlere dair anılar yeni yangınları tutuşturur. Yine de geçmişte olup bitenleri bilmek ve onlara anlam kazandırmaya çalışmak önemlidir. Zira bunu yapmazsak, çağımızı anlayamayız. Babamın neler görüp geçirdiğini öğrenmek istememin sebebi, geçmişin uzun karanlık gölgesi altında, kendime ve haliyle hepimizin hayatına anlam vermeme yardımcı olmasıdır.

KISIM 1

Kurtuluş Saplantısı

Sevinç

Almanya'daki Müttefik askerleri mağlup Hitler Reich'inin (toplama, çalışma ve savaş esiri kamplarına kapattığı) milyonlarca tutsağı kurtardıklarında, uysal, gereğince minnettar ve kurtarıcılarıyla ellerinden geldiğince işbirliğine girmekten memnun kişiler bulmayı umuyorlardı. Hiç kuşkusuz bazen öyle de oldu. Ancak çoğu kez "kurtuluş saplantısı" olarak bilinen durumla karşı karşıya kaldılar. Bir görgü tanığının biraz bürokratik ifadesi şöyleydi: "Bunun temelinde intikam, açlık ve sevinç vardı, yani yeni kurtarılmış yurtsuzları, davranış ve tutum, ayrıca bakım, beslenme, dezenfeksiyon ve ülkeye iade açısından bir soruna dönüştüren üç keyfiyet."¹

Kurtuluş saplantısı yurtsuz kamplarının sakinleriyle sınırlı değildi; yeni kurtarılmış bütün ülkeleri ve hatta bazı bakımlardan mağlup ülkeleri tanımak için de kullanılabilirdi.

Açlığın etkilerini fark edemeyecek kadar geç bir tarihte ve müreffeh bir ülkede doğdum. Ama intikamın ve sevincin soluk yansımaları hâlâ vardı. Düşmanla işbirliğine girmiş ya da daha beteri, düşmanın yatağına girmiş kişilerden öç alma, genellikle çok düşük düzeyde sessizce, neredeyse gizli bir yolla sürdü. Belli dükkânlardan bakkaliye ürünleri ya da sigara alınmazdı, çünkü sahiplerinin savaş sırasında "yanlış" düştüğünü "herkes" bilirdi.

Sevinç ise Hollanda'da yıllık bir törene çevrilerek kurumlaştırıldı: 5 Mayıs Kurtuluş Günü.

Çocukluğumdan kalan anıyla, kilise çanlarının çaldığı ve hafif bahar melteminde kırmızı, beyaz ve mavi bayrakların dalgalandığı 5 Mayıs'ta güneş hep parlayarak doğardı. 5 Aralık'a denk gelen Aziz Nicholas yortusu, ailenin buluşması için daha mühim bir vesile olabilir; ama Kurtuluş Günü yurtseverlik sevincinin büyük gösterisidir veya en azından benim büyüdüğüm 1950'li ve 60'lı yıllarda öyleydi. Hollanda'nın 5 Mayıs 1945'te Alman işgalinden kendi çabasıyla değil de Kanadalı, İngiliz, Amerikalı ve Polonyalı askerler sayesinde kurtulmuş olması nedeniyle, her yıl yaşanan yurtseverlik gururu patlaması biraz tuhaf görünür. Yine de Amerikalılar ve İngilizler gibi, Hollandalıların da özgürlüğün ulusal kimliği tanımladığına inanmaktan hoşlanmaması nedeniyle, Alman yenilgisinin ulusal bilinçte, 16. ve 17. yüzyıllara yayılan

1 Aktaran Ben Shephard, *The Long Road Home: The Aftermath of the Second World War* (New York: Alfred A. Knopf, 2010), 69. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Seksen Yıl Savaşı'nda İspanyol tacını yenmeye ilişkin ortak hafızayla iç içe geçip bulanıklaşması anlamlıdır.

Benim gibi savaştan sadece altı yıl sonra doğmuş biri, Normandiya kumsa-
lında makineli tüfek ateşi arasında yürüyen İskoç gaydacılarının ya da "Mar-
seillaise" marşını okuyan Fransız yurttaşlarının görüntüleriyle karşılaşınca,
duygusal gözyaşlarına kolayca boğulur; tabii bu görüntüler hafızamızda yer
edindiği için değil, Hollywood filmleri aracılığıyla artık onlara alıştığımız
için. Ama 5 Mayıs 1945'ten tam elli yıl sonra, yıldönümü kutlamasında Ka-
nada Ordusu'na bağlı askerlerin Amsterdam'a girişi canlandırıldığında, eski
sevincin izlerini azıcık gördüm. Müttefik askerlerinin aslında Amsterdam'a
ancak 8 Mayıs'ta girmiş olması artık konu dışı bir şey. İlk haliyle olay her-
halde insanlara olağanüstü gelmiş olsa gerek. Orada bulunan bir İngiliz sa-
vaş muhabirinin anlatımı şöyleydi: "Bizi öptüler, sıkıca sarılıp ağladılar, ku-
cakladılar, sırtımıza yumruklar indirdiler, çığlıklar attılar ve bağırdılar; yara
bere içinde kalıp bitkin düşmemize kadar sürdü bu. Hollandalılar Müttefik
araçlarını sonu gelmez bir çiçek yağmuruna tutmak için onların bahçelerini
yağmalamışlar."²

Sıkıca tutturulmuş madalyalarıyla ve soluk muharebe kıyafetleriyle elli
yıl sonra eski ciplere ve zırhlı araçlara binmiş halde kente bir kez daha giren
ihtiyar Kanadalı erkekler, gözleri yaşlı kalabalıkları selamlarken, birer kral
oldukları, torunlarının onları dinlemekten bıktığı günleri, savaş kahraman-
lığının ardından Calgary'ye ya da Winnipeg'e yerleşip dişi ya da muhasebeci
olmalarından önceki sevinç günlerini hatırladılar.

En güzel günlerini yeniden yaşayan bu ihtiyarlardan daha da çarpıcı bul-
duğum şey, hiç kuşkusuz kendilerine yaraşan tavırla saygın hanımefendiler
gibi giyinmiş geçkin Hollandalı kadınların davranışydı. Bir çılgınlık haline,
bir tür yeniyetme esrikliğine kapılmış bu kadınlar bir rock konserindeki kız-
lar gibi çığlıklar atarak, kollarını ciplerdeki adamlara uzatıyor ve ünifor-
malarına sarılıyordu: "Sağ olun! Sağ olun! Sağ olun!" Kendilerini tutamıyorlardı.
Onlar da sevinç saatlerini yeniden yaşıyorlardı. O zamana kadar tanık oldu-
ğum en tuhaf erotik sahnelerden biriydi bu.

• • •

Aslına bakılırsa, az önce belirtildiği üzere, Kanadalılar Amsterdam'a 5 Mayıs'ta
girmedikleri için, savaş da resmen o tarihte bitmiş değildi. Büyük Amiral Hans-
Georg von Friedeburg ve General Eberhard Hans Kinzel'in 4 Mayıs'ta Ku-

² Martin Gilbert, *The Day the War Ended: May 8, 1945: Victory in Europe* (New York: Henry Holt, 1994),
128.

zeybatı Almanya, Hollanda ve Danimarka'daki bütün Alman kuvvetlerinin teslim olduğunu bildirmek üzere Feldmareşal Bernard Montgomery'nin ("Monty") Lüneburg Fundalığı'ndaki çadırına gittiği doğrudur. Brian Urquhart adlı genç bir İngiliz subayı, Alman heyetinin Mercedes-Benz arabalarıyla Monty'nin karargâhına giden bir yolda hızla ilerlediğini gördü. Ondan kısa bir süre önce de yakındaki Bergen-Belsen toplama kampına giren ilk Müttefik subayları arasında yer almıştı; kurtarılan esirlerin çoğu "güya ortak bir dil olsa bile, düzgün konuşabilecek durumda değildi." Urquhart'ın uzaktan kütük sıraları sandığı şey, "gözün görebildiği kadar uzanan" ceset yığınlarıydı.³ Üstünde hâlâ şahane bir deri palto bulunan Amiral von Friedeburg, birkaç gün sonra Alman mezalimine ilişkin bir Amerikan haber bülteniyle karşılaşınca, bunu ülkesine bir hakaret saydı ve küplere bindi.

General Johannes Blaskowitz'in emrindeki birliklerle Kanadalı Korgeneral Charles Foulkes'e teslim olduğu Wageningen yakınındaki yarı yıkık bir çiftlik evinde 6 Mayıs'ta başka bir tören düzenlendi. İngiliz, Amerikan ve Polonya birliklerinin bir gedik açarak Hollanda'yı aşmaya çalıştığı Eylül 1944'te, yani Bostan Harekâtı olarak bilinen askerî felakette toplanarak dövülerek moloza dönmesinden sonra, Arnhem'den geriye kalan pek fazla şey yoktu. Bu felaketin geleceğini gören kişilerden biri, o sırada harekâtın başlıca planlamacılarından General "Delikanlı" F. A. M. Browning'in yanında bir istihbarat subayı olan Brian Urquhart'tı. Browning eline epeyce kan bulaşmış olan atılgan bir kişiydi. Urquhart birlik komutanına Arnhem çevresinde Müttefikleri hezime uğratmak için bekleyen Alman tank tugaylarına ilişkin fotoğraflı delilleri gösterince, hastalık iznine çıkması istendi. Monty'nin partisini hiç kimsenin, hele düşük rütbeli bir istihbarat subayının bozmasına göz yumulamazdı.*

Ama Hollanda'da bile savaş henüz bitmiş değildi. Amsterdam'ın merkezindeki Dam Meydanı'nda, Kraliyet Sarayı'nın önünde 7 Mayıs'ta toplanan büyük bir kitle, muzaffer İngiliz ve Kanada birliklerinin yakında varacağı beklentisiyle sevinç içinde bağırmaya, dans etmeye, şarkı söylemeye ve Hollanda kraliyet ailesinin turuncu bayrağını sallamaya girişti. Meydana bakan bir erkek kulübünün pencerelerinden sevinçli kalabalığı izleyen Alman deniz subayları, bir son dakika öfke nöbetine kapılarak, çatıda bulunan bir maki-neli tüfekte kalabalığa ateş açtırmaya karar verdi. Yirmi iki kişi öldü ve yüzden fazla kişi de ağır yaralandı.

Bu bile savaşın son şiddet eylemi değildi. Kurtuluş Günü'nün üzerinden bir haftayı aşkın sürenin geçtiği 13 Mayıs'ta iki adam kurşuna dizildi. Bun-

3 Brian Urquhart, *A Life in Peace and War* (New York: Harper & Row, 1987), 82

* Aslında, planlama aşamalarında harekâtın yaygın olarak "parti" diye söz edilmekteydi. Arnhem Muharebesi'ndeki en ünlü subaylardan Albay John Frost, gün soğalarının beraberinde Hollanda'ya götürmeyi tasarlamıştı.

lar Alman ordusundan firar edip Hollanda içlerinde saklanmış olan antinazi Almanlardı. Birinin annesi Yahudiydi. Gizlendikleri yerden 5 Mayıs'ta çıkıp Hollanda direniş hareketinin mensuplarına ulaşan iki adam, Kanadalılara teslim edildi ve ardından tipik bir savaş dönemi karışıklığına kurban oldu. Montgomery 4 Mayıs'ta Alman teslim kararını kabul ettiğinde, Hollanda'da Almanları silahsızlandırmaya ya da savaş esirlerinin karnını doyurmaya yetecek Müttefik askeri yoktu. Bu yüzden Alman subaylarının bir süre kendi askerlerinin başında kalmalarına izin verildi. İki talihsiz Alman firari başka Alman askerleriyle birlikte Amsterdam'ın dışında metruk bir Ford montaj tesisine konuldu. Otoritelerini şöyle son kez ortaya koymaya hevesli subaylar alelacele bir Alman askerî mahkemesi kurdu ve iki adam ölüm cezasına çarptırıldı. Almanlar bu "hainler"i kurşuna dizmek için Kanadalılardan silah istedi. Kuralları tam bilemeyen ve geçici anlaşmayı bozmak istemeyen Kanadalılar buna uydu. Böylece iki adam çarçabuk infaz edildi. Anlaşıldığı kadarıyla, Kanadalıların oldukça geciken bir kararla böyle uygulamalara son vermesine kadar, başkaları da benzer bir akıbetle karşılaştı.⁴

Avrupa'da savaşın resmi bitişi tarihi, yani Zafer Günü aslında 8 Mayıs'tı. Bütün Alman askerlerinin koşulsuz teslim olmasına ilişkin metnin 6 Mayıs akşamı Rheims'taki bir okul binasında imzalanmasına karşın, kutlamalar bir türlü başlayamadı. General Eisenhower'ın Almanların teslim olma kararını Batı Cephesi'nin yanı sıra Doğu Cephesi için de kabul etmeye kalkışması Stalin'i öfkeliendirdi. Ona göre, Berlin'de sadece Sovyetler bu ayrıcalığa sahip olmalıydı. Stalin Zafer Günü'nü 9 Mayıs'a ertelemek istedi. Bu da Churchill'i kızdırdı.

Britanya'nın her yanında insanlar kutlama sandviçleri için ekmek pişirmekle meşguldü; bayraklar ve pankartlar hazırlanmıştı; kilise çanları çalınmaya hazır. Genel karışıklık içinde, Amiral Doenitz'in parçalanmış Alman Reich'ından kalan bölgeden hâlâ ismen sorumlu olduğu Flensburg'dan bir radyo yayınıyla, savaşın bittiğini ilk duyuran Almanlar oldu. BBC bu haberi hemen alıp duyurdu. Fransız, İngiliz ve ABD gazetelerinin özel baskıları kısa sürede sokaklara döküldü. Londra'da Churchill'in tarihteki en büyük partinin nihayet başlaması için zaferi duyuracağı beklentisiyle, büyük kalabalıklar Piccadilly Circus ve Trafalgar Meydanı civarında toplandı. New York caddelerinde konfeti yağmurları başladı. Ama Müttefik liderlerinden, Almanya'yla savaşın bittiğine dair bir resmi açıklama hâlâ yoktu.

Babamın eski çalışma kampına yakın Karlshorst Sovyet karargâhında, acımasız askerî deha Mareşal Georgi Jukov, 8 Mayıs'ta gece yarısından hemen önce Almanların teslim olma kararını nihayet kabul etti. Amiral von Friedeberg Alman yenilgisine bir kez daha imza attı. Sapına kadar Prusyalı

4 Bu hikâyenin güzel bir anlatımı için bkz. David Stafford, *Endgame, 1945: The Missing Final Bölüm of World War II* (New York: Little, Brown, 2007).

bir asker olan Feldmareşal Wilhelm Keitel, Alman başkentinin uğradığı yıkımın çapı karşısında dehşete kapıldığını donuk ve katı bir tavırla Ruslara bildirdi. Bunun üzerine bir Rus subayı, Keitel'e kendi emirleri doğrultusunda binlerce Sovyet köyü ve kasabası haritadan silindiğinde ve aralarında birçok çocuk olmak üzere milyonlarca kişi harabeler altında gömülü kaldığında, aynı ölçüde dehşete kapılıp kapılmadığını sordu. Keitel omuz silkti ve hiçbir şey söylemedi.⁵

Ardından Jukov Almanlardan çıkmalarını istedi ve Ruslar Amerikalı, İngiliz ve Fransız müttefikleriyle birlikte, ağırlıklı konuşmalar ve bolca şarap, konyak, votka eşliğinde olayı güzelce kutlamaya girişti. Ertesi gün aynı salonda verilen ziyafette Jukov, bütün zamanların en büyük generallerinden biri olarak nitelendirdiği Eisenhower için kadeh kaldırdı. Şerefe kadeh kaldırmalar sürüp gitti ve Jukov'un da aralarında bulunduğu Rus generalleri, çok az adam ayakta kalıncaya kadar dans etti.

New York'ta kalabalıklar daha 8 Mayıs'ta çıldırmaya başlamıştı. Londra'da da insanlar caddelere akıyorlardı ama İngiliz kalabalıklarına hâlâ tuhaf bir sessizlik çökmüş durumdaydı; Churchill'in sesinin kutlamaları başlatması bekleniyordu sanki. Zafer Günü'nün 9 Mayıs'a ertelenmesi yönünde Stalin'den gelen isteği göz ardı etmeye karar veren Churchill, öğleden sonra saat üçte konuşacaktı. ABD başkanı Truman konuşmasını daha önce yapmıştı. Churchill'in gölgesinde kalmaya yanaşmayan General Charles de Gaulle, onunla tam aynı anda Fransızlara duyuruda bulunmak için diretti.

Churchill'in BBC'deki konuşması dünyanın her tarafında radyolardan dinlenildi. Hoparlörlerin yerleştirildiği Westminster dışındaki Parlamento Meydanı'nda adım atacak yer yoktu. İnsanlar Buckingham Sarayı'nın kapılarına dayanmıştı. West End semtinde arabalar kalabalığın içinden artık geçemiyordu. Big Ben, saat üçü çaldı. Kalabalık suskunluğa gömüldü ve nihayet Churchill'in sesi hoparlörlerden gürledi: "Alman savaşı böylece bitmiş bulunuyor. [...] Şimdi önümüzde perişan halde duran suçlulara karşı neredeyse bütün dünya birleşti. [...] Bütün gücümüzü ve kaynaklarımızı artık hem içerdeki, hem de dışarıdaki işimizi tamamlamaya hasretmeliyiz..." Bu noktada sesi titredi: "Britanya ileri! Yaşasın özgürlük davası! Tanrı Kral'ı korusun." Churchill konuşmasından biraz sonra Sağlık Bakanlığı'nın balkonunda belirip zafer anlamındaki V işaretini yaptı. "Hepiniz çok yaşayın. Bu sizin zaferiniz!" Kalabalık ise bağırarak karşılık verdi: "Hayır, senin!"

Daily Herald'ın haberi şöyleydi: "Kentin göbeğinde acayip 'şenlikli' sahneler vardı. Dizginlenemez biçimde sevinçle bağırarak, dans eden, gülen kalabalıklar otobüslerin etrafında toplanıyor, arabaların üstüne çıkıp tepiniyor, caddede şenlik ateşleri yakmak için reklam panolarını kırıp parçalıyor, polislere

sarılıp öpüyor ve dans etmeleri için onları kalabalığa doğru sürüklüyordu. [...] Motosikletlilerin elektrikli kornaları zafer sinyalinin çalıyordu. Nehirdeki römorkörlerin ve gemilerin zafer sirenleri gecenin karanlığında yankılanıp duruyordu.” Okuduğu yatılı okuldan kutlamaya katılma izni verilen on sekiz yaşında annem ve küçük kardeşi de o kalabalığın içindeymiş. Bir Alman-Yahudi göçmen ailesinin kızı olan ninem Winifred Schlesinger’in mutlu olmak için her sebebi varmış ve Churchill’e taparcasına hayranlığı sınırsızmış. Ama çocuklarının “heyecanlı, sarhoş kalabalık, özellikle de Yankiler” arasında kaybolabileceği endişesi içindeymiş.

New York’ta caddelerdeki kutlamalara beş yüz bin kişi katıldı. Karartma kaldırıldı. Copacabana, Versailles, Latin Quarter, Diomand Horseshoe, El Morocco gibi kulüpler tıka basa doldu ve gece yarısına kadar açık kaldı. Zanzibar’da Lionel Hampton çaldı, Hotel Roosevelt Grill’de Eddie Stone sahneye çıktı ve Jack Dempsey restoranında “jumbo porsiyonlar” sunulur oldu.

Libération gazetesinin bir muhabiri Paris’in Cumhuriyet Meydanı’ndaki manzarayı şöyle anlattı: “Müttefik bayraklarıyla donanmış bir insan kitlesi dalgalanıp duruyordu. Garip bir dengesizlikle uzun bacakları üstünde yalpalaayan bir Amerikalı asker fotoğraf çekmeye çalışırken, biri boş, biri hâlâ dolu iki konyak şişesinin başları haki ceplerinden dışarıya uzanıyordu.” Bir ABD bombardıman uçağı pilotu, Mitchell B-25’ini Eyfel Kulesi’nin altındaki boşluktan geçirerek kalabalığı heyecana boğdu. İtalyan Bulvarı’nda “iriyarı bir Amerikalı denizci ve azametli bir zenci” bir yarışmaya tutuştu. Birer kadını kucaklayıp “kocaman göğüsleri”ne bastırdılar ve yanaklarındaki ruj izlerini saymaya koyuldular. İki rakip üzerine bahisler oynandı. Zafer Takı’nda emsali görülmemiş büyüklükte bir kalabalık, ışıldayan yüzünde ender bir gülümseme beliren General de Gaulle’e şükranlarını sundu. İnsanlar “Marseillaise” marşını ve Büyük Savaş döneminin gözde “Madelon” şarkısını yüksek sesle okudu:

*Breton içlerinde var bir meyhane
Aşka gelmiş bitkin askerler içinde
Kahkahalarla koparırlarken “şamata”
Meyhanecinin kızı Madelon yanlarına
Dikilmiş şarap dolduruyor onlara...
Ah Madelon, gördüğümüz biricik kızsın
Ah Madelon, bu şamatamız senin için
O kadar çok oldu ki görmeyeli bir dilberi
Haydi, esirgeme bizden tatlı bir buseyi...*

Gelgelelim, Paris’teki Zafer Günü’nü biraz sönük duyguyla karşılayanlar da vardı. Ne de olsa, Fransa daha 1944’te kurtarılmıştı. Simone de Beauvoir o

gecenin kendisinde bıraktığı anı için şunları yazdı: “Önceki diğer şenliklere dair anılarımdan çok daha karışık, belki de bunun sebebi duygularımın böylesine karışık olması. Zafer çok uzakta kazanılmıştı; kurtuluşu bekleyişimizde olduğu gibi, bir endişe humması içinde beklememiştik onu; uzun bir süreden beri öngörölmüşü ve sunduğu hiçbir yeni umut yoktu. Bir bakıma bu son bir tür ölüm gibiydi...”⁶

Buna karşılık, Moskovalılar 9 Mayıs sabahının köründe Zafer Günü ilan edilir edilmez caddelere doluştu. Birçoğu hâlâ gecelikleri ve pijamalarıyla olan insan kitleleri ağaran karanlıkta “Zafer! Zafer!” bağırışlarıyla dans edip sevinç gösterilerinde bulundu. Stalin’in Valentin Berejkov adlı tercümanı, İngiliz tarihçi Martin Gilbert’e bir mektubunda ruh halini şöyle aktaracaktı: “Kalles ve iğrenç bir düşmana karşı nihayet kazanılan zaferin getirdiği gurur, (muharebe alanlarında yaklaşık otuz milyon kişinin can verdiğini henüz bilmesek bile) ölümler için duyulan keder, kalıcı bir barış ve savaş dönemi müttefiklerimizle sürekli işbirliği yönündeki umutlar. İşte bunların hepsi özel bir rahatlama ve umut duygusu uyandırmaktaydı.”⁷

8 Mayıs tarihli *Libération* olayın öncelikle gençler için bir eğlence partisi olduğu saptamasında muhtemelen haklıydı. “Coşkuyla dolup taşan sadece gençlerdi. Champs-Élysées’nin ortasından art arda geçişleri Longchamp yarışlarındaki bir tribünü andıran ciplerin üstüne, başlarına doladıkları bayraklarla ve dudaklarındaki şarkılarla atlayan sadece gençlerdi. Zaten öyle de olmalı. Gençler için tehlike geçmiş durumda.”

İngiltere’deki ninem Hindistan’daki İngiliz Ordusu’nda hâlâ askerlik yapmakta olan kocasının hasretini çekerken, kendi çocuklarının coşkusuna katılamamış. Çok uzaktaki kocaları ya da oğulları için endişe duyan veya epeyce yakınıni kaybettiği için sevinemeyen birçok kişinin aynı duyguları paylaşmış olduğuna hiç kuşku yok. Bu göçmen kızının tepkisi aynı zamanda İngilizlere hasmı. “Seni öylesine özledim ki zaferi kutlayamadım,” diye yazmış dedeme. “Bu yüzden o olağanüstü saati bahçede biraz ıvır zıvır işle uğraşarak değerlendirdim.”

Babam savaşın resmen bittiği günü bile hatırlayamıyor. Kutlamada ateşlenen Rus toplarının sesi hayal meyal aklında kalmış. Mareşal Jukov hatıratında bunu şöyle belirtir: “Ziyafet salonundan [9 Mayıs’ta] her türden silahın kullanıldığı bir top ateşi eşliğinde ayrıldık; [...] atışlar Berlin’in her tarafında ve varoşlarında sürüp gitti.”⁸ Ama babam top seslerine alışkın olduğu için, buna özel bir anlam yüklememiş.

Kuzey Almanya’da kısıp kalan genç İngiliz istihbarat subayı Brian Urqu-

6 Simone de Beauvoir, *Force of Circumstance* (New York: G. P. Putnam’s Sons, 1963), 30.

7 Gilbert, *The Day the War Ended*, 322. Ucretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://ranteoy.org>

8 *Ibid.*, 319.

hart da Belsen'de tanık olduğu şeylerin şokunu henüz atlatamadığı için tam sevinç duyamamış: "Öyle bunaltıcı bir durum varken, ne hissettiğimi ifade etmek zor. Umutsuzluktan zafere giden yaklaşık altı yılda birçok dost gitmiş, inanılmaz israf ve tahribat yaşanmıştı. [...] Savaş fotoğraflarındaki bütün o isimsiz simaları, mültecileri, esirleri, bombardıman altındaki sivilleri, karların ve enkazların arasındaki Rusları, batan yük gemilerindeki mürettebatları merak ettim. Acaba aileleri, kaçını bir daha görebilecekti?"⁹

Ama böyle düşünceler New York, Paris ve Londra'daki şenlikçilerin şevkini kırmadı. Bu bir gençlik şenliği olduğu kadar, bir ışık şenliğiydi de. Hiç abartısız. *New York Herald Tribune* 9 Mayıs'ta "Kent Aydınlanıyor!" manşetini attı. *Daily Herald*, 8 Mayıs'ta "Londra'nın Gece Seması Yine Işıl Işıl" diye bildirdi. Paris'te Opera Binası'nın ışıkları Eylül 1939'dan sonra ilk kez kırmızı, beyaz ve maviye büründü. Zafer Takı'nı, Madeleine'i ve Concorde Meydanı'nı aydınlatan ışıklar peş peşe yeniden açıldı. *Herald Tribune*, Berri Caddesi üzerindeki binasının önünde "ışığa boğulmuş kocaman Amerikan, İngiliz ve Fransız bayrakları"nın dalgalandığını gururla bildirdi.

New York Nisan 1942'deki "karartma"dan ve Ekim 1943'teki "kısmi karartma"dan beri sürekli artan karanlığa gömülmüştü. Sadece Özgürlük Heykeli'ndeki meşale hafifçe aydınlık kaldı. Ama *New York Daily News*'a göre, 8 Mayıs akşamı saat sekizde "Broadway'in tacındaki bütün mücevherler tam anlamıyla ışıldadı ve ışıktaki topaklar halinde yüzüyormuş gibi görünen insanların ruhları ısındı."

Londra'nın Trafalgar Meydanı'ndaki Nelson Sütunu bir ışıldakla uzaktan seçilir hale geldi. Bombardımana uğramış Londra finans merkezinin ortasında neredeyse tek başına duran St. Paul Katedrali projektörlerin ışığına boğuldu. Sinemalar Leicester Meydanı'nı uçuk renklerle aydınlattı. Tabii bir de Londra'nın her yanında ve ta İskoçya'ya kadar uzanmak üzere civarında yakılan on binlerce şenlik ateşinin yumuşak kırmızı parıltısı vardı.

Mesele sadece hava bombardımanı ve Alman "uçan bomba" korkusunun artık ortadan kalkmasıyla, ışıkların tekrar açılmasının getirdiği rahatlama değildi. Işığın dönüşünün sembolik bir yanı da vardı. Buna ilişkin anıları okuduğumda, Moskova'daki bir Rus akademisyenin geçmişte bana anlattığı bir hikâye geldi aklıma. İlgi alanı ve tutkusu Fransız edebiyatı olan akademisyen, Fransa'yı ve Batı Avrupa'nın diğer kesimlerini, yani sadece kitaplardan tanıdığı yerleri görme düşünüyü ömrü boyunca kurmuştu. Nihayet 1990'da Berlin Duvarı'nın yıkılışından sonra düşüğe dönüştü; trenle Paris'e gitmesine izin verildi. Onu en çok etkileyen şeyi sorduğumda, trenin geceleyin Doğu Berlin'den Batı Berlin'e geçmesiyle birlikte birdenbire ışıkları gördüğü anın olduğunu söyledi.

• • •

İnsanın yaktığı ilk meşale kadar eski ve genel bir şey olan ışık şenlikleri çoğu kez mevsimlerle ve yeni hayatın başlangıcıyla bağlantılı mistik bir kökene dayanır. Kurtuluşun ilk günlerine dair bazı anılar dinsel bayrama özgü bir hava taşır. Bu durum özellikle kadınların Müttefik askerlerini mest olmuş halde karşılamaları için geçerlidir. Laheyli genç bir kadın olan Maria Haayen, top taretinden başını çıkarıp etrafı kollayan bir askerin bulunduğu ilk Kanada tankının gümbürtüyle gelişini gördüğü anı şöyle aktarır: “Bütün kanım çekildi ve işte kurtuluşumuz geliyor, diye düşündüm. Tank yaklaşıırken, nefesim kesildi ve doğrulan asker bana bir aziz gibi göründü.”¹⁰

Bu duygu genç kadınlar arasında belki daha yaygın olsa da erkeklerin de paylaştığı bir şeydi. Bir Hollandalı erkeğin ifadesiyle “bir Kanada üniformasının koluna dokunmak bile bir ayrıcalıktı. Her Kanadalı er bir Mesih, bir kurtarıcıydı...”¹¹

Müttefik askerlerinin kurtarılmış ülkelerde 1945 yazında karşılaştığı durum, yaklaşık yirmi yıl sonra Beatles grubunun gelişiyile yaşanan duruma önemli bir açıdan benzetilebilir. O zaman da kurtuluş her şeyden önce erotik olan bir tür çılgınlıkta ifadesini buldu. 1945'te Hollanda, Belçika ve Fransa gibi ülkelerde ve daha da belirgin olmak üzere mağlup Almanya'da ve Japonya'da erkekler ya askerde, ya esaretteydi ya da yoksul, yarı aç ve moralsiz haldeydi. Yabancı işgali ve yenilgi, erkek otoritesini en azından geçici olarak az çok yok etmişti. Bir Hollandalı tarihçi o dönemde bunu şöyle ifade etmişti: “Hollandalı erkekler 1940'ta askerî açıdan, 1945'te ise cinsel açıdan yenildi.”¹² Fransa, Belçika ya da işgali yaşamış her ülke için aynı şey söylenebilirdi. Savaşın sonuçlarından biri, çok sayıda kadının itaatkâr konumdan büyük ölçüde sıyrılmasıydı. Görevler üstlenmiş, direniş hareketine çalışmış ya da tek başlarına ailelerine bakmışlardı. Dönemin son derece kınayıcı Fransızca ibaresiyle *hominisée* haline gelmişlerdi, yani erkekler gibi davranmaya başlamışlardı.

Kirli, pejmürde kıyafetli ve sıska Hollandalı, Fransız ya da Alman erkekleriyle karşılaştırılınca, galiplerin çekici üniformaları içindeki tiril tiril Kanadalılar ve boylu poslu Amerikalılar besili, bol paralı ve keskin bakışlı olmaları itibarıyla herhalde birer tanrı gibi görülmüş olsa gerek. Bir Kanadalı askerle evlenmede karar kılan çok sayıda Hollandalı kadından birinin ifadesi

10 David Kaufman ve Michiel Horn, *De Canadezen in Nederland, 1944-1945* (Laren, Hollanda: Luitingh, 1981), 119

11 Michael Horn, “More Than Cigarettes, Sex and Chocolate: The Canadian Army in the Netherlands, 1944-1945”, *Journal of Canadian Studies/Revue d'études canadiennes* 16 (Sonbahar/Kış 1981), 156-73.

12 Aktaran Horn, “More Than Cigarettes, Sex and Chocolate”, 166.

şöyleydi: “Kabul etmek gerekir ki başımızdan geçenlerden sonra Kanadalılar tatlı görünüyordu.”

Hiçbir şey kurtuluşun erotizmini Müttefik askerlerine eşlik eden müzikten, yani Nazilerin yasakladığı müzikten daha iyi ifade edemezdi: Swing, caz, Glenn Miller’ın “In the Mood” şarkısı, Tommy Dorsey, Stan Kenton, Benny Goodman, Lionel Hampton, “Hey! Ba-Ba-Re-Bop.”

Paris’te gençler “zafer diskleri”, yani Amerikalı askerlerce dağıtılan caz plakları eşliğinde dans eder oldu. Ve Fransız-Amerikan ruhu Fransız şansonlarına da girdi. 1945’in Jacques Pills tarafından okunan gözde şarkısında [araya İngilizce kelimeler katılmış] şöyle sözler vardı:

Oh! Là là!
 Bonjour mademoiselle
 Oh! Là là!
 Hello, qu’elle fait comme ça
 Oh! Là là!
 Je pense you are très belle
 Oh! Là là!
 You very beau soldat...

Almanlarla yakınlık kurmak Batılı Müttefiklere 1945’te hâlâ resmen yasaktı. Hollanda’da ve Fransa’da Batılı Müttefiklerle yakınlık ise aktif biçimde teşvik edildi. Yakınlaşma Harekâtı diye bir şey bile vardı. Temmuz ayında Prenses Juliana’nın ve Prens Bernhard’ın himayesi altında, yüz binden fazla Kanadalı askere İngilizce bilen kadın refakatçi sağlama gibi özel bir amaçla Hollanda Eğlence Komitesi kuruldu. Amaç bu genç kadınların sanat gösterilerinde, müzelerde, filmlerde ve gereğince denetlenecek danslarda askerlere eşlik etmeleriydi.

Sofuca ifade edilen umutlu beklenti, bu kadınların “ulusumuzun onurunu koruyacağı” yönündeydi. Bir Protestan papazın eşi olması itibariyle, Hollandalı ninemden Kanadalı askerlerle Hollandalı kız arkadaşları arasında ulusal onuru lekeleyecek hiçbir şeyin geçmemesini sağlamak üzere danslara nezaret etmesi istenmiş. Bu uğraştaki mesai arkadaşı Katolik rahip Peder Ogtrop’muş ve dansçılar onun adını “Hey! Ba-Ba-Re-Bop” ezgisine uyacak şekilde bağırarak söylüyormuş. O danslarda neler olup bittiğinden emin değilim. Ama bir Kanadalı askerin sözlerine bakılırsa, “Hollanda’dakinden daha istekli bir kadın topluluğuyla” hiç karşılaşmamıştı.¹³

Böylesi Müttefik askerlerinin de işine gelen bir durumdu çünkü komutanları fuhşa iyi gözle bakmamaktaydı. Alman işgali altında “hoşgörü evleri”nin

(*maisons de tolérance*) iyi iş tuttuğu Fransa'da bile, kırmızı tabelalı alanlara girilmesi "yasak"tı. Yaşça büyük Amerikalı gedikli askerlerden bazılarının Birinci Dünya Savaşı sonrasında 1918'in Paris'ine ilişkin güzel hatıraları vardı; [İngilizcede bozulmuş telaffuzuyla] "Pig Alley" ("Domuz Geçidi") olarak anılan Pigalle semtinin genelevleri piyade erlerine sıcak biçimde kucak açmıştı. İkinci Dünya Savaşı'nda sonra da fuhuş yaşağına her zaman uyulmadı. Kayıtlara geçen en az bir örnek olarak, Cherbourg kentindeki çeşitli genelevler bizzat ABD ordusu tarafından dolaylı olarak işletildi.¹⁴ Bunlardan bazıları siyahi, bazıları da beyaz Amerikalı askerlere mahsustu; Amerikalı inzibatlar genelev kapılarındaki kuyrukların düzenini sağlamaktaydı. Ama kurumsal fuhşun yokluğunda zührevi hastalıkların artacağından son derece haklı bir sebeple endişe duyanları epey üzecek şekilde, yakınlaşma çoğunlukla tamamen serbest meslek esasına dayalıydı.

Askerler ve yerel kadınlar arasındaki ilişkiler eşit değildi. Askerlerde para, lüks mallar, sigara, ipek çoraplar ve daha önemlisi, hayatta kalmak için çok ihtiyaç duyulan yiyecekler vardı. Üstelik kurtarıcıları ilahlaştırmacı birçok ifade, büyük olasılıkla küçük düşürücü bir dengesizliğe işaret eder. Bununla birlikte yakınlık kurmaya çok hevesli kadınları toy "kahraman hayranları" ya da güçsüz mağdurlar olarak görmek tam doğru olmaz. Simone de Beauvoir anılarında "başlıca eğlence" yolu "Amerikalı avlama" (*la chasse à l'Américain*) olan Parisli genç bir kadından söz eder.

Daha sonraları popüler bir romancı olan Benoîte Groult, kız kardeşi Flora'yla birlikte Amerikalı avlama serüvenlerini kaleme aldı. Roman olarak nitelendirdikleri *Journal à Quatre Mains* adlı bu metin olsa olsa kurmaca havası verilmiş bir günce sayılır. Groult İngilizce bilen ve Amerikan Kızılhaç örgütü aracılığıyla yakınlaşmaya gönüllü olan Fransız kadınlarından biriydi. Ama asıl uğrak yeri o kadar saygın değildi. Çoğu akşamını Paris'teki Müttefik askerlerine hizmet veren ve Fransız kızlarına açıkken, Fransız erkeklerine kapalı olan kulüplerde geçiriyordu; Kanada Kulübü, Bağımsızlık, Gökkuşağı Köşesi gibi masum adlar taşıyan kulüplerdi bunlar.

Groult'un Amerikalı ve Kanadalı askerlere ilişkin ayrıntılı bedensel tasvirleri, onlara birer azizmiş gibi bakan kişilerinki kadar sevgi doludur. Aradaki tek fark şaşırtıcı ölçüde gerçekçi ve erkekleri aziz gibi sunmaktan uzak olmalarıdır. Groult elde ettiği zaferleri, bazı erkeklerin kız tavlama konusundaki böhürlenmelerine benzer tarzda yazar. Uğradığı kulüpleri "köle pazarları" olarak nitelendirir. Ama köleler bu durumda galip kahramanlardır.

Amerikalı bir avcı uçağı pilotu olan Kurt'u anlatışı şöyledir: "Biraz ufak, daha doğrusu hafif kalkık burnu, ona bütün Amerikalıların ortak yanı olan

¹⁴ Aktaran John Willoughby, "The Sexual Behavior of American GIs During the Early Years of the Occupation of Germany", *Journal of Military History* 62, no. 1 (Ocak 1998), 166-67.

çocuksu bir hava veriyor; teni stratosfer ışınlarıyla bronzlaşmış; güçlü elle-ri, bir orangutaninkine benzer omuzları, [...] kusursuz kalçaları var, dimdik duruşu geri kalan vücudunun biraz kaba gücünü düzeltiyor..." Kurt hiç ki-tap okumayan, sadece yemeklere ve uçaklara ilgi duyan biridir. Ama kadın yazarımızın umurunda mı? Nitekim şunu yazar: "Bir salağın kucaklayışını, bir salağın öpücüklerini istiyorum. Hayranlık duyulacak bir gülümseyişi var, dudak uçları kusursuz Amerikan dişlerini açığa çıkaracak şekilde yukarıya kıvrılıyor."¹⁵

Kısacası, Groult herhalde Fransızlarca korkunç *homminisé* olarak görülür-dü. Kocasını savaş sırasında kaybetmiş bir duldu. Fransa'nın 1944 yazında kurtuluşu ona bir daha hiç görmeyeceği erkeklerin kucağında hazza varma serbestliğini ve isteğini vermişti. Bu değerli bir özgürlüktü. Aslında, daha cid-di bir ilişki isteyen, ona anne babasının fotoğraflarını gösteren ve onu ABD'ye savaş gelini olarak götürmeyi uman Kurt'tu. Edebiyat özlemiyle dolu genç bir Parisli entelektüel olan Groult için, böyle bir şey haliyle söz konusu olamazdı.

Benoîte Groult belki alışılmamış ölçüde pişkindi ya da öyle görünmekteydi. Ama anlatımı bir Fransız tarihçinin Alman işgaline ilişkin saptamasına örnek oluşturur. Patrick Buisson'a göre, savaş sırasında çok sayıda genç Al-man erkeğinin Fransa'daki varlığı birçok kadına başkaldırma fırsatı sundu. Bunlar kötü evliliklere ya da baskıcı burjuva ailelere kısıp kalan kadınlar, patronlarının zorbalığına uğrayan hizmetçiler, evde kalmış kız kuruları ya da sadece muhafazakâr bir ataerkil toplumun kısıtlamalarından geçici bile olsa sıyrılmak isteyen bütün sınıflara mensup kadınlardı. Bir işgal ordusuyla işbirliğinin beraberinde maddi kazanımlar getirerek, böyle kadınların birço-ğuna bazı durumlarda eski efendileri de dahil ötekilerden daha iyi yaşama fırsatını sağlaması intikam duygusunu tatlılaştırdı.¹⁶

Mesele sırf kadınlarla sınırlı değildi. Çoğunluk boyunduruğundan kur-tulmak için her türden azınlık çoğu kez güçlü yabancılarla ittifak kurar. Bu durum sömürge toplumların bir yönüydü. Ama Almanlarla işbirliğine giren ya da savaş dönemi Paris'ini bir cinsel oyun alanı olarak kullanan Fransız eşcinsellerinin sayıca aşırı yüksek olmasının muteber burjuvaziden ortak şikâyetle bir ilgisi olabilir. Nazi ve Vichy propagandasındaki eşcinsel fobisi bir engel çıkarmamaktaydı. İşgalin onaylanması şart değildi; bu bir fırsattı.

Müttefik kurtarıcılarla "arkadaşlık" ihanet lekesi taşımamasından dola-yı, her halükârda Almanlarla işbirliğinden daha cazipti. Açıkçası insanların gayet ketum kaldığı bir konu olduğundan, eşcinsel yakınlaşmanın hangi bo-yutlara vardığını kestirmek zordur. Hollanda Ulusal Bale Topluluğu dansçısı,

15 Benoitte Groult ve Flora Groult, *Journal à quatre mains* (Paris: Éditions Denoël, 1962).

16 Bkz. Patrick Buisson, 1940-1945: *Années érotiques* (Paris: Albin Michel, 2009).

yazarı ve koreografı Rudi van Dantzig bir örneği hoşça anlatır. Yazdığı *For a Lost Soldier* [Kayıp Bir Asker İçin] romanı, 1944/45 "açlık kışı" sırasında Amsterdam'dan kuzeydeki bir köye götürülüşünden sonra başından geçenlere dayanır. Kanadalı askerler bulunduğu köye vardığında, henüz on iki yaşındadır ama zar zor anlayabildiği özelemlerle doludur. Bir cip kır yolunda durur. Dışarıya uzanan bir el çocuğu cipin içine çeker. Jeroen adlı çocuğun sonunda kendisini iğfal edecek Kanadalı asker Walt'la tanışması böyle başlar. Ama kitap hiç de oğlancılığı suçlamaz. Aksine, bir ağıt olarak yazılmıştır: "Beni saran kollar sıcak ve rahat, sanki bir koltuğa gömülmüş gibiyim. Neredeyse bir haz duygusuyla her şeyi olurluna bırakıyorum. İçimden şu düşünce geçiyor: 'Bu kurtuluş. İşin böyle olması, diğer günlerden farklı olması gerekir. Bu bir eğlence.'"¹⁷

Benoîte Groult bir Amerikalıyla seks yapmanın sağladığı maddi kazanımların tamamen farkındadır. Cinsel açlık ve yiyecek açlığı arasındaki bağı oldukça açık seçik kurar. Yatakta Kurt'un bedeni altında yatmanın bütün bir kıtaya sevişmeye benzediğini belirtir: "Bir kıta reddedilemez." Daha sonra birlikte yemek yerler: "Dört yıllık işgal ve hani neredeyse yirmi üç yıllık iffet yüzünden iştahım kabarıktı. Washington'da iki gün önce tavuk altından alınmış yumurtaları yuttum. Chicago'da konservelenmiş jambon. Buradan dört bin mil ötede olgunlaşmış mısır. [...] Herkese nasip olmaz, savaş bu!" Jambon, yumurtalar, Hershey çikolataları dosdoğru yenilebilirdi. Çoraplar giyilebilirdi. Lucky Strike, Camel, Chesterfield ya da Caporal sigaraları ise karaborsada daha fazla yiyecek takas edilebilirdi. Amerikalı askerlerin iştahı boldu. Geniş omuzlar, tatlı gülücükler, düzgün kalçalar ve güzel üniformalar kadar, bu da çok değerli bir çekici unsurdu. Başlı başına kolayca sigara edinmek, çok yoksul ülkelerde insanları zenginleştirecek bir yoldu. Bu bakımdan Amerikalı askerlerle yatıp kalkan kadınların aslında fahişelerden daha makbul konumda olmadıkları sonucuna rahatlıkla varılabilir.

Nitekim birçok kişinin, özellikle de kurtarıcılara ve yerel sevgililerine mahsus dans salonlarına, sinemalara ve eğlence merkezlerine yolu pek düşmeyen kadınların ve oralara alınmayan erkeklerin düşüncesi böyleydi. Müttefik askerlerine askıntı olan genç kadınlardan bazılarının kısa bir süre önce Alman sevgililerle düşüp kalkmaya uygulanan cezanın belirtisini, yani kazınmış saçları gizlemek üzere eşarp takmaları kuşkuyu artıran bir etkindi.

Özellikle kişinin kendisini ya da çocuklarını sağ tutmasının yegâne yolunun cinsel hizmetler olduğu mağlup ülkelerde, hiç kuşkusuz bazı kadınlar serbest çalışan fahişelerdi. Ama belki yakışık olmayan bir aceleyle Alman sevgililerden Müttefik sevgililere geçen kadınların durumunda bile, sebepler

her zaman apaçık ya da çıkara dönük değildi. Küçük bir Fransız kasabasında saçı yeni kazınmış bir “yatay işbirlikçi”, “gayriahlaki” davranışlarından dolayı daha ağır ceza verme tehdidinde bulunan kendinden menkul bir arındırma komitesine şunu söylemişti: “Saçımı kazımanız umurumda değil. Kocamla [eski bir savaş esiri] ilişkim yok artık. Ve de bunun canım isterse, Amerikalılarla eğlenmeme bir engel çıkarmasına izin verecek değilim.”¹⁸

İnsan dönemin anlatımlarını ve basında çıkan yorumları okuduğunda, 1945 yazının yabancı askerlerin ve yerel kadınların hırs, şehvet ya da yalnızlık duygusuyla keyfini çıkarmaya çalıştığı uzun bir sefahat dönemi olduğu izlenimine kapılabilir. Bu izlenim istatistiklerle doğrulanıyor gibidir: Paris'te cinsel yolla bulaşan hastalıklar nedeniyle 1945'te hastaneye yatan kadın sayısı 1939'daki düzeyden beş kat fazlaydı. Hollanda'da 1946'da yedi binden fazla gayrimeşru bebek doğdu; bu sayı 1939'daki düzeyin üç katıydı. Yüksek zührevi hastalık oranı tıbbi denetimin ya da doğum kontrol haplarının azlığıyla, çok yoksul yörelerdeki yetersiz hijyenle ya da başka bir dizi sebeple açıklanabilir. İşin aslı ise birçok kadının ve erkeğin sırf samimiyet, muhabbet, aşk, hatta evlilik peşinde olmasıydı. Kurtuluşun ilk ayları çılgınca taşkınlığa fırsat sağladığı gibi, insanlar normal hayata dönüş özlemi de çekiyorlardı. Hollanda'da 1946'daki 277 bin meşru doğumun ülke tarihinde kayda geçmiş en yüksek rakam olduğu unutulmamalıdır.

• • •

Bergen-Belsen, 12 Nisan'da kurtarıldı. Teğmen Derrick Sington komutasındaki İngiliz kuvvetlerine oraya olabildiğince çabuk varma emri verilmişti. Savaş henüz bitmiş değildi, ama kamptaki şartlar öylesine korkunçtu ki yöre halkı (daha birkaç hafta önce Anne Frank'ın ölümüne yol açan) tifüs salgınının yayılabileceği korkusu içindeydi. Alman resmi makamları bir tifüs salgını riskinin üstesinden gelemedikleri ya da bununla uğraşmak istemedikleri için, hâlâ savaşta oldukları İngiliz askerlerinin Belsen'e girmesine izin verdiler.

Askerler ceset yığınlarının, dışkı ve çürümüş et kokan barakaların yanından arabalarla geçerken, gözlerine pek inanamadılar. Belsen'de çekilmiş görüntüler Batı basınında çıkan ilk örnekler arasındaydı ve Britanya'da Belsen, Nazi katliamının ana sembolü haline geldi. Brian Urquhart anılarında Nazilerin antisemitist tutumunu önceden bildiğini belirtir: “Bununla birlikte, ‘nihai çözüm’, yani milyonlarca kişinin imha edilmesi düpedüz akla sığmayacak bir şeydi. Belsen'e tamamen hazırlıksızdık.”¹⁹ Gerek onun, gerekse öbür İngiliz askerlerinin farkında varamadığı şey, Belsen'in bir imha kampı bile

18 Buisson, 1940-1945, 324. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

19 Urquhart, *A Life in Peace and War*, 81.

olmadığıydı. İmha kampları Polonya'daydı ve daha batıya çekilme öncesinde Almanlar tarafından yok edilmişti.

Teğmen Sington arabasıyla ilerlerken, sağ kalanlara bir hoparlörden artık özgür olduklarını bildirdi. Çoğu bir karşılık veremeyecek kadar mecalsizdi. Ardından ana kadın kampına ulaşan teğmenin mikrofonu hâlâ elindeydi.

Birkaç saniye içinde yüzlerce kadın arabanın etrafını sardı. Önüne geçilemez bir histeriyle ağlayıp feryat ediyorlardı ve hoparlörlerden çıkan tek bir kelime duyulamıyordu. Kamp alanında körpe huş ağaçları dikiliydi; kadınlar yapraklı filizleri ve ufak dalları koparıp arabanın üstüne fırlattılar.²⁰

Bu kadınlar şanslı sayılacaklar arasındaydı. Hâlâ yürüyebiliyorlardı. Yardım etmek için gönüllü yazılan bir İngiliz tıp öğrencisi, barakaların birinde şu sahneyle karşılaştı:

Kadavra, lağım, ter ve irin karışımı kokuya alışmaya çalışarak, bütün bu pisliğin ortasında şaşkın halde dikilirken, döşemede bir tırmalama sesi duydum. Loş ışıkta aşağıya baktığımda, ayaklarımın dibinde çömelmiş bir kadın gördüm. Keçeleşmiş siyah saçları vardı, yere iyice yayılmış gibiydi ve kaburgaları sanki araları boşmuşçasına dışarıya fırlaktı. [...] Kadın defi hacet ediyordu ama öylesine takatsizdi ki poposunu yerden kaldıramıyordu; ishal olduğu için, sarı renkteki sıvı dışkıları kabarcıklarla uyluklarının üstüne kadar çıkıyordu.²¹

Doktorlar ve gönüllü sağlık görevlileri daha fazla yiyecek, ilaç ve tıbbi donanımına çok muhtaçtı. Karşı karşıya kaldıkları hastalık ve kıtlık, daha önce hiç görülmemiş ve hatta hayal edilemeyecek bir ölçekteydi. Hâlâ her gün yüzlerce kişi ölmekteydi; bazen bunun sebebi küçülmüş bağırsaklara çok ağır gelen askerî tayınlarla beslenmektir. Ama ordu daima iyi işleyen bir kurum değildir ve Almanya'daki şartlar darımadı. Nisan sonlarında gelen esrarengiz bir malzeme paketinden bol miktarda ruj çıktı.

Paket, Hızır gibi imdada yetişti. Bir İngiliz sıhhiye birliğinin komutanı Yarbay Gonin, anılarında bunu şöyle anlatır:

Kanaatimce hiçbir şey kamp sakinlerinin işine rujdandan daha fazla yaramadı. Kadınlar çarşafsız ve geceliksiz, ama kıpkırmızı dudaklarla yatağa giriyorlardı; omuzlarına sadece bir battaniye atmış olarak, ama kıpkırmızı dudaklarla ortalıkta dolaştıkları görülüyordu. [...] Sonunda birileri onlara tekrar birey duygusu kazandıracak bir şey yapmıştı; artık hepsi bir kişiydi, sırf kola dövmeyle işlenmiş bir numara değil. So-

20 Ben Shephard, *After Daybreak: The Liberation of Bergen-Belsen, 1945* (New York: Schocken Books, 2005).
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

21 *Ibid.*, 99.

nunda görünümlerine biraz ilgi gösterebilecek hale geldiler. Ruj onlara insanlıklarını geri vermeye başladı.²²

Sonradan bir İngiliz felsefecisi olarak adını duyuracak olan Richard Wollheim, o sırada bir istihbarat subayıydı. Urquhart gibi, o da kısa süreliğine Belsen'e gönderildi; oraya vardığı Mayıs ayında şartlar hâlâ korkunçtu ama önceki kadar feci değildi. Ordu hiyerarşisinin bir kademesinde, Belsen'deki felaketzedeler ve askerler için bir dans partisi düzenlemenin iyi bir fikir olacağı kararlaştırılmıştı. Wollheim'a partiyi düzenlemesi bildirildi. Ne yazık ki iş bir felakete dönüştü. Gaddarlıklarıyla nam salmış Macar kamp muhafızlarından oluşan bandonun ulusal kıyafetler içinde akordeonlarla bir dans ezgisi çalması bir yanlış anlamaya yol açtı. Ortak bir dil olmayınca, kadınlar kamp dövmelerini göstermek üzere kollarını sıyırdılar. Basbayağı ne diyeceklerini şaşıran askerler, dansa kaldırma umuduyla kadınların kollarını kaptılar. Dehşete düşen kadınların vurmaya başlamasıyla birlikte, Macarların çaldığı müzik gittikçe hızlandı.²³

Ne var ki bu olağandışı bir aksilikti. Aşağı yukarı aynı sıralarda barakalar arasındaki bir meydanda, Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne bağlı bir bandonun müziği eşliğinde başka bir dans partisi düzenlendi. Bir İngiliz askerinin anlatımıyla, her ne kadar kızlardan bazıları "zar zor yürüyebilse" ve bazıları da "sanki kırılıp ikiye ayrılacak gibi görünse" de muazzam bir başarıya ulaşıldı. Çok uzun boylu bir Kanada subayı, başı ancak beline yetişen minnacık bir kızı dansa kaldırdı. Birlikte vals yaptılar. "Kızcağız öylesine mutluydu ki o halini görenler gülmekten ya da ağlamaktan kendilerini alamadılar."²⁴

Bu belki Wollheim'inkinden daha tipik bir hikâyeydi; çünkü Amerikalı hahamlardan Birleşmiş Milletler yardım görevlilerine kadar varmak üzere, kamplarda çalışan birçok kişi felaketzedeler arasında cinselliğin hızla canlandığını değişen derecelerde onaylayıcı ya da ayıplayıcı bir yaklaşımla saptadı. Tıpkı ruj gibi, cinsel arzu da insanlıktan tamamen çıkmış kişilere insanlık duygusunu yeniden kazandırdı.

Hollanda'da 1946'daki yüksek doğum oranıyla kıyaslandığında, yurtsuz kamplarındaki doğum oranı daha da yüksekti. Sırf Amerikan işgal bölgesindeki yurtsuz kamplarında her ay 750 bebek doğdu. Bölgede on sekiz ila kırk beş yaş arasındaki Yahudi kadınların yaklaşık üçte biri doğum yapmıştı ya da bebek beklemekteydi.²⁵ Bergen-Belsen de dahil, olabilecek en kötü şartlarda

22 *Ibid.*, 133.

23 Richard Wollheim, "A Bed out of Leaves", *London Review of Books*, 4 Aralık 2003, 3-7.

24 Shephard, *After Daybreak*, 138.

25 Atina Grossmann, *Jews, Germans, and Allies: Close Encounters in Occupied Germany* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2007), 188.

binlerce kişinin can verdiği eski toplama kampları hummalı cinsel faaliyet alanlarına dönüşmüştü. Felaketzedeler hâlâ sağ olduklarını ve dahası çocuk doğuracak güçte olduklarını kendilerine ve dünyaya göstermek için bekleyemeyecek durumdaydı sanki.

Kimi zaman şoka uğrayan yardım görevlileri, çoğu Yahudi olan yurtsuzların “sınır tanımaksızın sefahate kapıldıkları” görüşündeydi. Bazıları bunu can sıkıntısına bağlamaktaydı. Kendini içkiye ve sekse vurmaktan başka ne yapılabilirdi ki? Bazıları ahlakçıydı. Bir hayır kuruluşu için çalışan bir Fransız doktor apaçık hoşnutsuzlukla şunu yazdı: “Toplama kamplarından gelen bu felaketzedelerden birçoğunun ahlaki eğilimleri çok düşük, [...] cinsel başıbozukluk dehşet verici boyutlara varmış durumda.” Ama vardığı sonuç hafifletici koşulların bulunduğuydu. Cehennemden geçmiş olan ve “sevgi görme ve unutma yönünde karşı konulmaz bir arzuya kapılarak, bunları ellerindeki tek araçla tatmin etmeye çalışan” genç kızlar gerçekten suçlanamazdı.²⁶

Başka bazı gözlemcilerin daha etraflı açıklamaları vardı. Marta Korwin adında bir Polonyalı yardım görevlisi, toplama kampı mağdurlarının çektikleri azabın son bulmasıyla kusursuz bir dünyanın doğacağı düşünüyordu. “Geçmişteki bütün zorluklar unutulup gidecek, özgürlük hiçbir şeyin ters gitmediği bir dünyaya dönmelerini sağlayacaktı...” Bunun yerine yurtsuz kamplarının sefaletini yaşamak durumuna düşünce, sevdiklerini yitirmiş ve hiç umudu kalmamış kişiler olarak, içkiye ya da sekse sığındılar.²⁷

Bütün bu açıklamalar tamamen akla yakındır. Ama işin içinde biyolojik bir boyut da vardı. Ağır kriz içindeki bir halk, varlığını sürdürmek için üretmek zorundaydı. Yurtsuz kamplarındaki birçok Yahudi ölüm kampı felaketzedesi değildi; öyleleri sayıca çok azdı. Birçoğu Nazilerden kaçarak sığındığı Sovyetler Birliği’nin değişik kesimlerinden gelmişti. Ama çoğu Yahudi geçmişte çocuklarını, ebeveynlerini, kardeşlerini ya da diğer akrabalarını yitirmiş durumdaydı. Daha yaşlıların hayaletlerle birlikte yaşamak dışında pek seçeneği yoktu. Ama gençler yeni aile bağlarına, uğruna yaşanacak başka kişiler bulmaya can atmaktaydı. Siyonistler ve diğer Yahudi örgüt elemanları da biyolojik dirilişi resmen teşvik etti. Evlilik kararları, ilk tanışmayı izleyen haftalar hatta günler içinde alınmaktaydı. Yahudi yurtsuz kamplarında doğum kontrol hapı kullanılmasına karşı çıkılmaktaydı. İnsanlar olabildiğince çok çocuk sahibi olmayı görev saymaktaydı. Seks sadece bir zevk değildi; soyca yok oluşa bir meydan okumaydı.

• • •

26 Shephard, *The Long Road Home*, 299.

27 *Ibid.*, 70.

1945'te Alman ya da Japon olmak besbelli ki Fransız, Hollandalı ya da Çinli, hele Yahudi olmaktan oldukça farklı bir konumdu. Bu durum yabancı askerlerle ilişkiler için de geçerliydi. Amis (Alman argosunda Yankiler) ya da Ameko (Japoncada aynı anlamda), ayrıca Kanadalılar, Avustralyalılar, İngilizler ve Sovyetler ülkeye kurtarıcılar olarak değil, galipler olarak gelmişlerdi. Birçok İtalyan açısından bile, özellikle Müttefik istilalarının zaten zor hayat şartlarını daha da ağırlaştırdığı Güney İtalya'da aynı saptama bir ölçüde doğru sayılırdı. Kentler bombardımanlar yüzünden darmadağındı, ekonomik şartlar berbatı. Fuhuş birçok durumda bir zaruretti.

Berlin'de biraz yiyecek ya da sigara karşılığında yatılacak bir asker bulmak için kentin molozlarını kolaçan eden kızlara ve kadınlara "harabelerdeki fareler" anlamında *Ruinenmäuschen* adı takılmıştı. Ergenlik çağına ancak girmiş bazı kızlar harabelerde karaborsacılarca işletilen derme çatma genelevlerde mesleklerini icra ediyorlardı. Oğlanların Amerikalı askerlere bedenlerini sattıkları ayrı "harabe genelevleri" (*Trümmerbordellen*) vardı; içlerinden Tante Anna ("Anna Teyze") olarak anılan biri, Frankfurt yeraltı dünyasının namlı simaları arasına girdi.

Hayatta kalma çabası çoğu durumda sınıf ayrımlarını ortadan kaldırdı. Norman Lewis o sırada Napoli'de görevli genç bir İngiliz subayydı. *Napoli '44* kitabındaki harika anlatımında, güney taraflarında bir sarayı bulunan azametli bir İtalyan aristokratının kız kardeşiyle birlikte karargâhta kendisini ziyaret edişini şöyle aktarır:

İkisi de görünüm itibarıyla dikkat çekecek kadar benzerdi: İnce yapılı, son derece soluk benizli ve sertliğe varacak derecede soğuk, soylu bakışlı. Ziyaretin amacı kız kardeşinin bir askerî genelevine girmesini sağlayıp sağlayamayacağımızı yoklamaktı. İngiliz Ordusu'nda böyle bir kurum olmadığını açıkladık. "Ne yazık," dedi prens. İkisi de bir İngiliz mürebbiyeden öğrenilmiş mükemmel bir İngilizceyle konuşmaktaydı. "Ne yapalım, Luisa, galiba olmayınca, bir türlü olmuyor işte." Kibar bir sakinlikle teşekkür edip ayrıldılar.²⁸

Japonya'da fuhuş başından itibaren kurumsaldı. Bunun kendilerince haklı sebepleri vardı. Japon askerlerinin Çinlilere ve diğer Asyalılara yaptıkları şeylerin Müttefik askerlerince Japonlara yapılması ihtimali Japon yetkilileri dehşeti düşüren bir şeydi. Nanjing'in yağmalandığı 1937'de ve Manila'nın son bir hamleyle girilen muharebede aşağı yukarı yerle bir edildiği 1945'te, on binlerce kadın tecavüze uğradı ve sakatlandı; o çileyle zaten can vermemiş olanlar da genellikle öldürüldü. Bunlar özellikle öne çıkan iki feci örnekti. Başka birçok benzer olay vardı. Çin'de Japon askerlerinin işlediği tecavüzler

öylesine kitlesel bir çaptaydı ki Çin direnişinin daha da sertleşmesini körükleyerek bir askerî soruna dönüştü. Bu güçlkle başa çıkmak için, Japon askerî genelevlerinde seks köleleri olarak hizmet vermek üzere özellikle Kore'den ve Japon denetimi altındaki başka ülkelerden bazen gönüllü yazılan ama çoğunlukla kaçırılan kızlar toplandı.

Resmî ve askerî propaganda, yenilgi halinde yabancı askerlerin Japon kadınlarına tecavüz edeceği, onları işkenceden geçireceği ve öldüreceği yönünde sürekli öngörülerle Japon yurttaşlarını ürkütmüştü. Böyle iğrenç ve onursuz bir akıbetin önüne geçmeleri için, Japonlara ölümüne çarpışmaları ya da canlarına kıymaları emri verilmişti. Pasifik adalarındaki ve Okinawa'daki kadınlara ve çocuklara verilen talimat ise, el bombalarıyla kendilerini havaya uçurmaları ya da uçurumlardan atlamalarıydı. Birçoğu bunu yaptı.

Böylece İçişleri Bakanlığı 18 Ağustos'ta, yani Japonya'nın teslim olmasından üç gün sonra polis yetkililerine galip Müttefik askerleri için "rahatlama tesisleri" oluşturma talimatını verdi. Bir yurtseverlik ödevi olarak "bedenlerini feda edecek" kadınlar Dinlence ve Eğlence Birliği'nde toplandı. Pasifik Savaşı'nı başlatmada büyük bir sorumluluğu olan eski başbakan Prens Konoe Fumimaro, ulusal polis komiserine "Japonya'nın genç kadınlarını korumasını" bildirdi.²⁹ Ülkeyi işgal eden yabancılar alınan tedbirle belki yatıştırılırdı ve bu sayede saygın Japon kadınları saklandıkları yerlerden çıkabilir ve sokaklarda taciz edilmeden yürüyebilirdi.

Yapılan iş herhalde iğrenç bir hal almış olsa gerek. Dinlence ve eğlence tesisleri öylesine aceleyle kurulmuştu ki askerlerin ve kurbanlık kadınların kalacakları yataklar yoktu. Cinsel ilişki için çoğunlukla derme çatma genelevleri döşemeleri ya da salonları ve koridorları olmak üzere, bulunabilen her boş alan kullanıldı. Japonların daha iyi işleyen bir düzen kurmaları birkaç ayı aldı. Tokyo dışındaki Funabaşı'de Uluslararası Saray olarak bilinen, hangara benzer kocaman bir genelev inşa edildi. Orada seks Ford'un savaş döneminde Detroit yakınında kurduğu bombardıman uçağı fabrikasındaki düzene benzetilen bir tür "montaj hattı" şeklinde sunulmaktaydı. Askerler uzun binanın girişinde bıraktıkları postallarını boyanıp pırıl pırıl hale getirilmiş olarak öbür uçta almaktaydı.

Tokyo'daki Nomura Oteli gibi ordu konaklama yerleri, müstahdem ya da temizlikçi gibi tanıtılan ve geceleri sürekli orada kalan kadınlarla dolup taşmaktaydı. Bazıları kış soğuşundan kurtulmaları için ailelerini de yanlarında getirmekteydi. Tokyo merkezindeki büyük bir dans salonundaki bir tabelada Japonca şu sözler yazılıydı: "Yurtsever Kızlar! Dans Partneri Olarak Hizmet

29 John Dower, *Embracing Defeat: Japan in the Wake of World War II* (New York: W. W. Norton, 1999), 126.

Verip Japonya'nın Yeniden İnşasına Yardımcı Olun!"³⁰ Ordu PX'lerinde (işgal kuvveti mensuplarına yiyecek, giyecek ve başka araç gereçlerin satıldığı özel mağazalar) prezervatif de satılmaktaydı.

Almanya'daki durumun tersine, Japonya'da ilk başta "yerli personelle yakınlaşma" konusunda sıkı yasak yoktu. Müttefik Kuvvetler Başkomutanı (SCAP) General Douglas MacArthur, böyle bir kuralın beyhude olacağını farkındaydı. Yaverlerinden birine şunu söylemişti: "Ortalıktaki bütün bu Madam Butterfly işlerinin önüne geçmemi sağlamak için uğraşıp duruyorlar. Bunu yapmam. [...] Çin'deki bütün çayları verseler, yakınlaşmaya karşı bir emir çıkarmam."³¹

İşgalin başlangıcında Japonya'da yaklaşık altı yüz bin ABD askeri, ayrıca Avustralyalı, İngiliz ve başka birkaç milliyete mensup askerler vardı. Bu bakımdan epeyce yakınlaşma yaşandı. Sonradan seçkin bir Çin ve Japonya uzmanı olan ABD deniz subayı William Theodore de Bary bir mektubunda, Kyuşu Adası'nda bulunan Sasebo adlı büyük deniz üssünde Ekim 1945'teki durumu şöyle anlatıyordu:

Yakınlaşma başlı başına bir sorun. Doğrusu, inzibatlar karargâhımızın yanındaki büyük köprüde toplanmayı yasaklamak zorunda kaldı; sırtıkan ve sokulgan Japonlarla muhabbet eden ve işaret diliyle anlaşılan ateşli deniz piyadeleri orayı bir hayli tıkiyordu. İşler başından beri böyle.³²

Ülkedeki olağanüstü ırkçı propagandaya rağmen bu durum sürdü. *Saturday Evening Post*'ta Japonya'nın işgali üzerine çıkan bir makaleden şu örnek verilebilir: "Tahta göğüslü, basık burunlu, düztaban ortalama Japon kadını, çoğu Amerikalı için bin yaşındaki bir taş put kadar çekicidir. Aslında, o kadar da değil. Putların resimlerini çekmekten hoşlanıyorlar."³³

Müşfik bir yaklaşımla bakarsak, bu makalenin yazarı olup bitenlerden habersiz sayabiliriz. SCAP'ın üst düzey subaylarından çoğu daha 1945'te Japon metresler edinmişti. İlk başta orada çok az Batılı kadının bulunması nedeniyle, beklenir bir durumdu bu. Çoğu kez doğrudan muharebe yaşamamış ve daha az hoşgörölü yeni bir subay dalgasının gelişiyle işler değişti. Almanya'da bile kısıtlamaların kaldırıldığı bir dönemde, bu yeni subaylar Japonya'da yerel restoran, kaplıca sayfiyesi, sinema ya da ordu oteli gibi halka açık yerlerin çoğuna girişleri "yasaklama" yoluyla daha sıkı disiplin getirmeye karar verdiler.

30 *Ibid.*, 102.

31 Theodore Cohen, *Remaking Japan: The American Occupation as New Deal*, Herbert Passin, ed. (New York: Free Press, 1987), 123.

32 Donald Keene'e mektup, Otis Cary, ed., *From a Ruined Empire: Letters-Japan, China, Korea, 1945-46* (Tokyo ve New York: Kodansha, 1984), 96.

33 William L. Worden, "The G.I. Is Civilizing the Jap", *Saturday Evening Post*, 15 Aralık 1945, 18-22.

Bu da sadece yakınlaşmanın daha tedbirli biçimde ve sayıları gittikçe artan serbest fahişelerle sürmesini getirdi; dolayısıyla zührevi hastalık oranında hiçbir düşüş olmadı. Bombardımana uğramış sokaklarda ve kent parklarında fahişelerin “ada” olarak bilinen özel alanları vardı. Bazılarıyla karaborsada aşağı yukarı yarım sigara paketi fiyatına denk olan bir dolara yatmak mümkündü. Özellikle Müttefik idaresinin Japon tavsiyesine çok aykırı bir kararla, 1946’da kurumsal fuhşu yasaklamasından sonra bu tarz işler canlandı.

Japonlar şeyleri açık seçik kategorileştirmekten hoşlanır. *Panpan* olarak anılan serbest fahişeler beyaz yabancı askerlere, siyahi yabancı askerlere ve sırf Japon erkeklere muamelede uzmanlaşmış kesimlere ayrılmaktaydı; ancak içlerinden daha girişimci olan bazıları böyle kesin ayrımlara karşıydı. *Onrri* (“biricik”) olarak anılan kimi fahişeler tek bir müşteriye bağlanmanın yolunu bulmaktaydı. Önerilerine gelen adamlarla yatıp kalkan fahişelere ise [İngilizce karşılığının bozulmuş telaffuzuyla] “kelebekler” anlamında *bata-furais* adı takılmıştı. Tokyo merkezinde General MacArthur’un karargâhının karşısına düşen Hibiya Parkı ve yakınlardaki Yurakuço İstasyonu gibi belli alanlar tipik *panpan* uğrak yerleriydi.³⁴

Ağır rujlu ve yüksek topuklu *panpan* kızlar ulusal aşağılanmanın sembolü olarak Japon tahkirine maruz kaldığı kadar, hafif gıptayla karışık bir hayranlık da uyandırdı. Maddi durumları evsiz, aç, yoksul Japon yurttaşların çoğundan daha iyiydi. Bu çalışan kızlar aynı zamanda Amerikan mallarının ilk ve en hevesli tüketicileriydi ve galiplerin popüler kültürüne çoğu Japon yurttaşından daha aşinaydı. Amerikalı askerlerin kırık İngilizcesiyle karışmış Japon argosuna dayanan kendine has *panpan* argosundan dolayı, işgalcilerin diliyle konuşmaya çoğu Japon yurttaşının kıvrımadığı kadar yakındı.

Panpan tipi bir bakıma bayağı hayatı ihtişamla birleştiren belirli bir gösterişçi Japon geleneğine oturur. Modernlik öncesi Tokyo’nun, yani o zamanki adıyla Edo’nun fahişeleri tahta kalıp baskılara ve Kabuki tiyatrosuna konu olan bir tür modeldi. Müttefik işgalinin ilk yıllarında, *panpan* kızlarla özdeşleştirilen kültür o kadar incelikli değildi. Askerî yenilgi, savaş dönemi sansüründen ve militarist eğitimden kurtuluş, kökleri geçmişte olmakla birlikte, epeyce Amerikan etkisi taşıyan ticari bir seks kültürünü canlandırdı. *Lovely, Venus, Sex Bizarre* ve *Pin-Up* gibi adlar taşıyan müstehcen ucuz dergiler ortalığı sardı. Eski eğlence semtlerinde çoğu kez bomba kraterleri çevresinde derme çatma kulübeler biçiminde inşa edilmiş striptiz salonları açıldı. Ucuz dans salonlarında sevgilileriyle mambo dansı yapan Hawaii gömlekli muhabbet tellalları, karaborsacılar ve genç kabadayılar peyda oldu. Yabancı

34 *Panpan* kültürü üzerine daha geniş bilgi için John Dower in *Embracing Defeat* kitabı mükemmel bir kaynaktır.

yozluklara karşı yıllarca sürdürülmüş yasaklardan sonra, Japon swing müziği toplulukları ve caz şarkıcıları tekrar sahneye çıktı. Bir boogie-woogie [piyanolu caz] furyası başladı.

Birçok kadın zarureten fuhşa yöneldi. Ama hepsi değil. Döneme ilişkin araştırmalar çok sayıda kadının “merak duygusuyla” *panpan* olduğunu ortaya koyar.³⁵ *Panpan* kızlara özel bir utanç yükleyen şey, seks karşılığında para kazanmaktan çok buydu. Köydeki yoksul bir aileyi geçindirmek uğruna ya da yurtseverlik ödevinin gereği olarak, bedenini “feda” etmek sakıncasızdı hatta belki övgüye değerdi; merak duygusuyla ya da para, sigara, ipek çorap arzusuyla bu işi yapmak ise bir yüz karasıydı. Köklü bir geleneğe dayanan kurumsal fuhuş hoşgörüsüyle karşılandı. Ama *panpan* kızlar serbest teşebbüs temelinde çalıştıkları için kınandılar. Onları tehlikeli biçimde bağımsız kılan bir işti bu.

Büyük ölçüde bayağı ve acizce olsa bile, 1945'teki ticari seks kültürü, tıpkı mambo dansı ve boogie-woogie gibi, bazılarının hoş karşıladığı, bazılarının ise tiksintiyle baktığı bir tür kurtuluş yoluydu. Evli olmayan kadınlardan 1946'da doğan yaklaşık doksan bin bebeğin hepsi tamamen ticari ilişkilerin ürünü olamaz.³⁶ Barbar ırz düşmanlarına ve katillere dair epeyce olumsuz propagandayla beslenmiş olan Japon kadınların birçoğu daha az ürkütücü Amerikalıları günlük hayatta görünce bir hayli rahatladı. *Fujin Gaho* adlı son derece saygın kadın dergisinde bir kadın yazar bunu şöyle ifade etmişti: “Onları kibar, cana yakın, gamsız ve her bakımdan rahat buluyorum. Eskiden evimin yakınındaki kışlada kalan kibirli, acımasız ve kaba Japon askerleriyle ne kadar keskin ve acı verici bir tezat.”³⁷

Bu saptama özellikle işgalin başlangıcında Müttefik askerlerinin hiç kötü davranmadığı anlamına gelmez. Bir tahmine göre, 1945'in ikinci yarısında her gün kırk kadın tecavüze uğradı; birçok olayın utançtan dolayı bildirilmemesi nedeniyle, bu muhtemelen gerçekte olduğundan düşük bir sayıydı.³⁸ Sansürlü işgal basınında böyle rakamlar elbette hiç yer almazdı. Ama çoğu Japon yine de Amerikalıların sanılandan çok daha disiplinli olduğunun farkındaydı, özellikle kendi askerlerinin başka ülkelerdeki davranışına kıyasla.

Değişen cinsel âdetler Amerikalıların Japonları “yeniden eğitmeye” dönük propaganda çabasına tuhaf bir biçimde cuk oturdu. Japonlara demokratikleşmek için kadınlara daha eşit davranmak gerektiği anlatıldı. *Panpan* kızlar eğitimcilerin aklından geçen şeye belki pek uymuyor olabilirdi. Ama Japon-

35 Dower, *Embracing Defeat*, 134.

36 John LaCerta, *The Conqueror Comes to Tea: Japan Under MacArthur* (New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1946), 51.

37 *Ibid.*, 54.

38 Dower, *Embracing Defeat*, 579.

lar bedensel yakınlığı aynen Amerikalılar gibi daha aleni göstermeye özen-dirildi. Böylece Japonların öğrenmesi için ilk beyazperde öpüşmesi, epeyce Amerikan telkiniyle 1946'da *Genç Gönüller* (Hataçi no Seışun) adlı bir filmde gösterildi. Genç seyircilerin filmi çok tuttuğu ortaya çıktı.

Hibiya Parkı'nda Amerikalı askerlerle iş tutan hayat kadınları ve ilk sine-ma öpüşmesi arasında elbette geniş bir yelpaze vardır; ama erotik eğlence-ye ve çok seksi popüler müziğe genel açlık, kurtarılmış ve mağlup halklar arasındaki uçurumun aslında sanıldığı kadar büyük olmadığına işaret eder. Japonlar için de Glenn Miller'ın "In the Mood" tınısıyla yeni bir özgürlük duygusu geldi.

Almanya'nın Batılı işgal bölgelerinde de aynı durum vardı. Sovyet askerle-rinin işgal ettiği yerlerde ise işler oldukça farklıydı, hele seks açısından kesin-kes öyleydi. Batılı işgal bölgelerinde yabancı askerlerle ilişkiler "arkadaşlık" olarak tanımlanırken, tecavüz Sovyet Kızılordu'suna yenilmenin getirdiği belalardan biriydi. Hiç kuşkusuz, Batılı işgal bölgelerinde de tecavüz olayları yaşandı; tek örneği o olmasa bile, en başta da Fransız işgal bölgesinde. Örneğin, söylenenlere göre Stuttgart'ta yaklaşık 3.000 kadın, birçoğu Cezayir kökenli Fransız askerlerinin tecavüzüne uğradı.³⁹ Açık arayla en geniş alanı kaplayan Amerikan işgal bölgesinde ise 1945'in tamamında Amerikalı asker-lerin kayda geçen tecavüzlerinin sayısı 1.500'ü aşmamaktaydı.⁴⁰

Sovyet işgal bölgesine nazaran Batılı işgal bölgelerinde tecavüzün daha seyrek olmasının çeşitli sebepleri vardı. Belki Fransızlar istisna olmak üzere, Müttefik askerleri Sovyet askerleri kadar kinci değillerdi. Üstleri tarafından Alman kadınlarına dilediklerini yapmaya da teşvik edilmediler (Bilindiği gibi, bizzat Stalin binlerce kilometreyi kan ve ateş içinde aşan askerlerin "ka-dınlarla biraz eğlenme"yi hak ettiğini belirtmişti). Ayrıca, Alman kadınları-nın Müttefik askerleriyle "arkadaşlık" etmeye istekliliği tecavüze pek gerek bırakmayacak düzeydeydi. Amerikalı askerler arasında 1945 yazındaki gözde bir espri, Alman kadınlarının "Tahiti'nin bu tarafındaki" en oynak kadınlar olduğuydu.⁴¹

Bu hiç kuşkusuz sadece minnettar Amerikalı askerlerin değil, zaten dar-madağın olmuş ulusal gurura yeni bir hakaret saydıkları davranışlara öfke-lenen Almanların geliştirdiği bir abartıydı. Yine de birçok asker "frauleins", "furlines" ya da "fratkernazis" gibi değişik adlarla anılan Alman kadınlarının

39 Giles MacDonogh, *After the Reich: The Brutal History of the Allied Occupation* (New York: Basic Books, 2007), 79.

40 Klaus-Dietmar Henke, *Die Amerikanische Besetzung Deutschlands* (Münih: R. Oldenbourg Verlag, 1995), 201.

41 Dagmar Herzog, *Sex After Fascism: Memory and Morality in Twentieth-Century Germany* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005), 69.

cinsel ilişkiye Fransız kadınlarından bile daha istekli olduğunu ileri sürmekteydi. Amerikalı bir asker ABD'ye dönüşünden hemen sonra, bu olguya ilişkin gayet acımasız ama tamamen yanlış sayılamayacak şu analizi yaptı: "Baklayı ağızdan çıkarma pahasına bile olsa, Amerikalı askerin Avrupa'da istediği tek şeyin 'iyi muamele' olduğunu itiraf etmek gerekir." Buna "olabildiğince çok yakınlık kurma" şansını da katan yazarın sonraki sözleri şöyleydi: "Amerikalı asker en iyi muameleyi haliyle Almanya'da bulur. [...] Fransa'da muamele farklıdır. Amerikalı asker Almanya'ya özgü alabildiğine yaltaklanmayı bulamaz orada. Fransa'yı babasından ve 1944'teki kurtarıcılardan duyduğu oyuncağa çeviremez."⁴²

Tabii, ayrıca Almanya'da 10'a 16 gibi bir oranla, erkeklerden çok daha fazla kadın vardı ve kalan erkeklerin çoğu yaşlı, sakat ya da yüzüne bakılmayacak haldeydi. Rossellini'nin Berlin harabelerinde çektiği *Germany Year Zero* [Almanya Sıfır Yılı] adlı muhteşem filmdeki Alman genç şöyle yakınır: "Nasyonal Sosyalistler gelmeden önce erkektik, şimdi altı üstü Nazileriz."

Benoîte Groult kurtarılmış Fransa'ya ilişkin edebi anılarında, "Amerikalıların güzelliği"ni "hepsi suratsız, yanık tenli ve az beslenmiş görünen Fransızlar"la karşılaştırmaktan kendini alamaz.⁴³ Alman ve Japon erkeklerinin moral bozukluğu haliyle daha kötüydü. Memleketine 1946'da bir ABD kültür ataşesi olarak dönen Alman oyun yazarı ve senarist (The Blue Angel) Carl Zuckmayer'in görüştüğü bir Alman kadın garsonun tutumu tipikti. Alman erkeklerine dokunmayan bu garson şöyle demişti: "Onlar çok yumuşak, erkek falan değiller artık. Eskiden fazlasıyla çalım satarlardı."⁴⁴

Benim için erkek aşağılanması en unutulmaz örneği, 1945'te bir yeniyetme olarak Osaka karaborsalarını görüp dolaşmış romancı Nosaka Akiyuki'nin anlatımıdır. Muhteşem kısa romanı *Amerika Hijiki* (1967), ırkla olduğu kadar erkeklikle ilgilidir. Ana karakter kendisiyle yaşıt bir Japon gencidir. Savaş sırasında öğrenciyken, ona Batılı erkeklerin Japonlara nazaran daha uzun boylu, ama Japon *tatami* (hasır kilim) zemini yerine koltuğa oturma yönündeki narin alışkanlıktan dolayı özellikle basen çevresinde daha zayıf olduğu anlatılmıştır. İşlenen fikir ise adaleli uylukları olan ufak tefek ama zorlu her Japon erkeğinin onları bedenlen alt edebileceğidir. Haki kısa şortun hiç de yakışmadığı çırpı bacaklarıyla oldukça gülünç görünen İngiliz generali Percival'dan Singapur'u teslim alan tıknaz, kalın enseli "Malaya Kaplanı" General Yamaşıta öğrencilere sıklıkla hatırlatılmıştır.

Gelgelelim, Japon yeniyetme işin aslını yakından görünce, Amerikalı bir askerin onda iz bırakan görüntüsünü şöyle tasvir eder. "Kolları tomruk gibi,

42 Willoughby, "Sexual Behavior of American GIs", 167.

43 Groult, *Journal à quatre mains*, 397. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

44 MacDonogh, *After the Reich*, 236.

beli bir havan topu gibi, [...] kalçasının erkeksiliği parlak üniforma pantolonuyla sıkıca sarılmış. [...] Ya, Japonya'nın savaşı kaybetmiş olmasına hiç şaşmamak gerekir."⁴⁵ Besbelli ki Müttefik askerlerinin hepsi o kadar iriyarı ve kaslı olmadığı gibi, birçok Japon erkeği de çelimsiz olmaktan uzaktı. Ama algı, aç bir yeniyetmenin o ilk izlenimi, Japonlara asil Asyalı savaşçılar ile küstah beyaz ırk arasında bir ırk çekişmesi olarak gösterilen bir savaşın hü-zünlü anısı olarak hiç aklından çıkmayacaktı. Bu durum savaştan sonra galipler ve yenikler arasındaki ilk karşılaşmayı, Almanya'ya nazaran Japonya'da daha sarsıcı hale getirdi.

Almanya'da (Sovyet yetkilileri olmasa bile) Batılı yetkililer ilk başta yakınlaşmadan kaçınma yönünde bir politikayı uygulamak için ellerinden geleni yaptılar. Amerikan ordu radyosu "Güzel kızlar bir Müttefik zaferini balta-layabilir" gibi anonslar yaptı. Ordu gazetesi *Stars and Stripes* "Akıllı askerler yakınlaşmaya girmez" ve "Delila'ya düşün Samson gibi olmayın, saçınızı kesmeye kalkar, hem de enseden" gibi uyarılara yer verdi.⁴⁶ Londra gazetesi *Times*'a göre, yasağın kaldırılması "muhtemelen ülkedeki çok sayıda kadının canını sıkacaktı."⁴⁷ Ama bunların hiçbiri işgalci askerler için ikna edici değildi. "Metres Ordusu" o dönemde Batılı Müttefikler için kullanılan yaygın bir ifadeydi. Bu dokundurma, Amerikalı subaylara bağlanmış çok sayıda Alman metresin varlığına göndermeydi (İngiliz subaylara o kadar yönelmemelerinin sebebi anlaşıldığı kadarıyla İngilizlerin içkiyi tercih etmeleriydi). Bu da alt kademelerde kıskançlığa, "İzlenen politika güzel kadınların tadına önce bakma şansını kabarık apoletlilere bırakmaktan ibaret" gibi buruk şakalarda ifadesini bulan bir duyguya yol açtı.⁴⁸

General MacArthur gibi, General George Patton da yasakta yarar görmeyenlerdendi. İyi beslenen Amerikalı askerler, aç çocuklara bonbon şekeri vermekten kaçınmalı mıydı gerçekten? Bütün Almanlar Nazi miydi sahi-den? (Nazi olsalar dahi, Almanlara karşı Patton'ın takındığı tutumun komünist müttefiklere ve keza Yahudilere karşı tutumundan çok daha hoşgörülü olduğunu belirtmek gerekir.) Her zaman kamuoyunun çok önünde gittiği söylenemeyecek *New York Times* bile, işgal bölgelerine ilişkin haberlerinde eleştirel yaklaşım içindeydi. Orada bulunan muhabiri Haziran ayında "ister Londra'dan, ister Mississippi Vadisi'nden, isterse de Alberta buğday tarlalarından gelmiş olsun, yasağın sürmesini isteyen bir askerle karşılaşmadığı"nı bildirdi. Yasağı sıkılaştırmak için alınan tedbirlerin saçmalığını gözler önüne seren de aynı muhabirdi. ABD işgal bölgesindeki bir köyde, "bir Alman kızla

45 Nosaka Akiyuki, *Amerika Hijihi* [*American Hijiki*] (Tokyo: Şinçöşa, 2003). İlk yayımlanış tarihi 1972.

46 MacDonogh, *After the Reich*, 369.

47 *The Times* (Londra), 9 Temmuz 1945, Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

48 Willoughby, "Sexual Behavior of American GIs", 158.

flört eden” bir inzibatı izlemekle görevli bir güvenlik muhafızını kollamak üzere bir karşı-istihbarat ekibi gönderilmişti.⁴⁹

General Eisenhower’ın çocuklarla yakınlık kurma yasağını 8 Haziran’da kaldırması üzerine, Amerikalı ya da İngiliz askerleri genç bir kadına genelde “İyi günler, çocuk!” diye selam vermeye başladı. Ağustos ayında Müttefik askerlerinin yetişkinlerle konuşmalarına ve hatta açık alanda güven içinde olmak kaydıyla, yaşlı kadınların ellerini tutmalarına izin verildi. Dört devletin askeri işgalinin yönetici organı Müttefik Denetim Konseyi nihayet 1 Ekim’de yasağı hepten kaldırdı. Kararı perçinleyen olaylardan biri, Sovyet askerlerinin gayet serbestçe yakınlık kurabildiği Berlin’e İngiliz ve Amerikan askerlerinin varıştı. Böyle bir ayrım Batılı askerler için dayanılmaz hale geldi; dolayısıyla Almanlarla arkadaşlık etme izni, bir bakıma büyük devlet çekişmesinin ilk sonuçlarından biri sayılırdı. Ama yasağın kalkışı bir şartla uygulamaya girdi: Almanlarla evlenme ya da Almanları ordu konaklama yerlerine alma yasağı sürecekti. Bu da zamanla geçersiz bir hükme dönüştü ve on binlerce Alman kadını iyi hayata kavuşmak için yeni kocalarıyla birlikte ABD’nin yolunu tuttu.

Almanya’nın kendine özgü *panpan* kadınları vardı; bunların en pespaye ve en çaresiz kesimi *Ruinenmäuschen*, yani “harabelerdeki fareler”di. Ama askeri işgal altındaki ülkelerin hepsinde olduğu gibi, aşk, arzu ve fuhuş arasındaki sınırlar her zaman belirgin değildi. Çok gençler ve çok yaşlılar da dahil, ancak az sayıda kadının cinsel saldırıdan kurtulabildiği ve savaştan aylar sonra tecavüzün hâlâ yaygın bir olay olduğu Berlin’in Sovyet işgal bölgesinde bile, yabancı askerlerle cinsel ilişkiler her zaman apaçık bir konu değildi. En güzel ve en yürek burkucu anlatım, isimsiz askerlerin seri tecavüzlerinden bir Rus subayının korumasına girerek nihayet kurtulan otuzlu yaşların başındaki bir gazetecinin tuttuğu günce biçimindeki *A Woman in Berlin* [Berlin’de Bir Kadın] kitabında yer alır. Kibar Teğmen Anatole sürekli sevgilisi olur. Kadın sonuçta şunu yazar: “Sırf cinsel tatminden ziyade insanca, kadınsı yakınlık arıyor. Ve bunu ona sunmaya hazırım, hem de zevkle...”⁵⁰

Batılı işgal bölgelerinde çoğu böyle bir şeye yatkın Amerikalı sevgililerinden ufak tefek mallar alan kadınlara hemen fahişe damgası vuruldu; Alman erkeklerinden hediyeler aldıklarında kolayca yakıştırılamayacak bir sıfatta bu. Hiç kuşkusuz, PX çıkışlı mallar edinebilmek birçok kişi için hayat memmat meselesiydi. Kış aylarında iyi ısıtılan bir gece kulübünün sıcaklığı, bombardımana uğramış binalarda birçok yabancıyla paylaşılan buz gibi odalardan kurtulmak için can atılan bir sığınaktı. Ama Lucky Strike sigaraları,

49 *New York Times*, 13 Haziran 1945.

50 İsimli, *A Woman in Berlin: Eight Weeks in the Conquered City: A Diary* (New York: Metropolitan Books, 2005).

çikolatalar ve ipek çoraplar, swing müziğiyle ve rahat Amerikalı asker tavrıyla birlikte, kadınlar ve birçok genç erkek için, baskıcı Üçüncü Reich'ta yasaklarla yaşamaktan daha makbul bir kültürü ifade etmekteydi. İnsanlar ne kadar kaba olursa olsun, Yenidünya'nın debdebesine özlem duymaktaydı; çünkü Eskidünya sadece maddi açıdan değil, kültürel, fikri, manevi açıdan da rezilce çökmüştü. Bu saptama, Fransa ve Hollanda gibi kurtarılmış ülkeler için geçerliydi. Savaş sonrasının kültüründe "arkadaşlık" işiyle başlayan Amerikanlaşmanın her yerden çok daha ileriye gittiği Almanya ve Japonya için daha da geçerliydi.

En azından bir kadın bütün bunları olduğu gibi, geride birkaç iz bıraksa bile, hayal kırıklığıyla noktalanması kaçınılmaz bir rüya olarak gördü. Benoîte Groult Amerikalı sevgilisi Kurt'un evlilik teklifini son kez geri çevirdikten sonra, "Amerikalı avlama" oyunundan vazgeçmeye karar verir. "Eski Avrupa yapayalnız. Kendimi çok yaşlı ve çaresiz Avrupa gibi hissediyorum. Bu akşam Amerika'ya hepten elveda dedim. Steve, Don, Tex, Wolf, Ian, çok rahatlatıcı bir gülümsemeyle hayatıma giren sizlere de kapımı kapatmış olacağım. [...] Uzakbatı'dan gelen sizlere takılıp dalgama bakmak beni artık eğlendirmiyor. Çok uzaktan geldiniz ve döneceksiniz. Beni kurtardınız. Şimdi özgürlüğümü yeniden şekillendirmek bana düşüyor."

• • •

Daha çok sevgili Tokyo'sundaki hayatın güçlükleriyle ilgili nostaljik kurmaca eserleriyle tanınan Japon romancı Nagai Kafu, Japon yenilgisinin üzerinden iki ayı aşkın sürenin geçtiği 9 Ekim'de güncesine şunları yazdı: "Sanno Otelinde akşam yemeğimi yedim. Subaya benzeyen yedi ya da sekiz genç Amerikalıyı gözlemledim. Görüldüğü kadarıyla belli bir incelikten yoksun değillerdi. Yemekten sonra onların barda oturmuş halde, hizmet veren genç kadınla konuşarak Japoncalarını geliştirmeye çalıştıklarını gördüm. Japon askerleriyle karşılaştırıldığında, davranışları dikkat çekecek kadar mütevazıydı."⁵¹

Kafu bir ay önce güncesinde, gazete haberlerine göre, Amerikalı askerlerin Japon kadınların peşinde arsızca dolandığını belirtmiş ve şu sonuca varmıştı: "Eğer doğruysa, Japon askerlerinin işgal altındaki Çin'de yaptıklarının bedeli bu."⁵²

Kafu son derece süzme bir eksantrik tip, geleneksel görüşlere pek aldırmayan bir Fransız hayranıydı. Gösterdiği tepki aslında nadir karşılaşılan bir örnekti. Yüksek eğitilmiş yazarlar ve aydınlar arasında bile, Amerikalıların

51 Nagai Kafu, *Dançoter Niçijō II* (Tokyo: Iwanami Çeşitli Kitapları, 1987), 285.

52 *Ibid.*, 278.

Japon kadınlarıyla yakınlaşmasına ilişkin daha alışılmış görüş çok daha eleştireldi. Kafu'dan yaşça daha küçük ve nispeten liberal bir yazar olan Takami Jun, savaş dönemi rejiminin militan milliyetçiliğine, kararsız olsa bile, destek vermiş olmasının utancı içindeydi. Güncesinde bir Ekim akşamı Tokyo demiryolu ana istasyonunda tanık olduğu bir şeyi aktarır. Şamatacı Amerikalı askerler iki kadın istasyon hizmetçisiyle cilveleşerek, onları yanlarına oturtmaya çalışıyordur. Kıkırdayan kızlar pek de isteksiz değil gibidir. "Bu şekilde cilveye maruz kalmayı dayanılmaz ölçüde keyifli buluyormuş gibi görünüyordlardı. Başka bir istasyon hizmetçisi çıkageldi. Her tavrından aynı sataşmayla karşılaşmaya can attığı belliydi. Ne kadar tarife sığmaz bir utanç verici görüntü!"⁵³

Hem sahne, hem de gösterilen tepki herhalde oldukça tipikti. Peki, Takami aslında kimin utancından söz ediyordu? Utanç verici bulduğu şey cilveleşme miydi, yoksa Japon kızlarının yabancılarla cilveleştiği gerçeği mi? Yoksa bir Japon erkeği olarak duyduğu utanç mıydı bu? Bu tarz yakınlaşmayı tasvip etmeme daha sert biçimlerde de ifade edildi. Hokkaido'daki ABD ordusu için çalışmak üzere tutulan Japon kızları, yabancı askerlerle bağlantılı olmalarından dolayı Japon erkeklerince dövülmekten yakınmaya başladı. Bunun üzerine ordu, gidiş gelişlerde onlara silahlı kamyonlarla eşlik etmek zorunda kaldı.

Erkek güceniğinde haset hiç kuşkusuz önemli bir rol oynadı. Üstelik ortalıkta epeyce haset vardı: Mağluplar galipleri, Amerikalı askerler (ABD yaşığının hâlâ yürürlükte olduğu dönemde) Sovyet askerlerini, sıradan erler subayları vb. kıskanmaktaydı. Nosaka Akiyuki *Amerikan Hijiği*'de, bu duygunun nasıl uzun süre geçmediğini anlatır. Hikâyedeki yeniyetme büyümüştür ve bir ailesi vardır. Karısı Hawaii'de tatil yapan orta yaşlı bir Amerikalı çiftle dostluk kurar. İkili Japonya'yı ziyarete gelince, işgal ordusunda askerlik yapmış olan Bay Higgins, bu ülkedeki güzel anılarını hatırlar. Karısı tarafından iyi bir ev sahibi gibi davranmaya mecbur edilen Japon koca, Bay Higgins'i Tokyo'daki bir canlı seks gösterisine götürerek eğlendirmeye karar verir. Japonya'nın "Bir Numara"sı olarak anılan babayiğit bir oyuncu, seyircilere Japon erkekliğinin nelere kadir olduğunu gösterme vaadinde bulunur. Heyhat, o gece Bir Numara'nın güçleri fos çıkar ve onun yerine utanan Japon kocanın aklına, Osaka harabelerinde ilk kez karşılaştığı, tomruk gibi kolları ve parlak gabardinle sıkıca sarılmış güçlü kalçaları olan Amerikalı asker gelir.

Bay Higgins beyazdır. Savaş döneminde düşmanı kötölemeye yönelik Japon propagandası, Amerikan ırkçılığının başka bir örneği gibi sunma dışın-

53 Aktaran Donald Keene, *So Lovely a Country Will Never Perish: Wartime Diaries of Japanese Writers* (New York: Columbia University Press, 2010), 149.

da, siyahilerden söz etmezdi. Ama çok-ırklı askerlerin işgali, işin içine cinsel rekabetten daha rahatsız edici bir şeyi kattı. Bir Japon kadınının gönderdiği ve ABD askerî sansürçülerinin eline geçen bir mektupta, "Yokohama'da yirmi bin kadının Müttefik askerleriyle sıkı fıkı ilişkiler içinde olduğuna dair" söylentiye değinilir. "Kansai'de on üç bin melezin doğacağı bilgisi de valilik makamının dikkatine sunulmuş bulunuyor. Yokohama'da zenci çocuk doğurmuş üç bin Japon kadınının bulunduğunu duymak insanın içini ürpertmeye yeterli."⁵⁴ Buradaki kızgınlığın asıl kaynağı başlı başına ahlak dışı davranış ve hatta fuhuş değil, ırk saflığının kirlenişidir.

Almanya'da özellikle 1945 sonuna doğru, yani çok sayıda genç Alman erkeğinin savaş esiri kamplarından serbest bırakıldığı sırada, yakınlaşma ya-sağının kaldırılması karşısında benzer duygular dile getirildi. Japonya'da olduğu gibi, genç eski muhاریpler özellikle "arkadaşlık" konusunda duyarlıydı. Nürnberg'de dağıtılan bir broşürde "zenci yavukluları" (Negerweibern) şu sözlerle kınanmaktaydı: "Sürüp sürüşürmüş ve rengârenk elbiselerle süslenip püslenmiş halde, kırmızı ojeli tırnaklarıyla, çoraplarında bir delikle ve ağızlarına tıktırdıkları tuhaf, kalın bir Chesterfield sigarasıyla ortalıkta siyahi kavalierleriyle birlikte çalım satıyorlar."⁵⁵ Yakınlaşmaya hevesli Alman kızları için kullanılan "çikolata kadınları" (Chokoladeweibern) ibaresi hem maddi açgözlülüğe, hem de bu koyu tenli kavalierlere duyulan arsızca tutkuya göndermeydi.

İşgal dönemini konu alan birçok Japon ve Alman filminde yerli kadınların düşüp kalktığı Amerikalı siyahi askerlerin yer alması elbette bir tesadüf değildir; bu ırktan gelmeleri yeniklerin aşağılanışını daha da kötü hale getiriyor gibidir sanki. Bir Alman broşürü böyle kadınlara şu uyarıda bulunmaktaydı: "Size şimdiden söyleyelim, saçlarınızı kazıyacağız, kara liste hazır, devrin döneceği vakti bekliyor."⁵⁶ Aslında, bazı kadınlar bu muameleye daha 1945'te uğradı. Bayreuth'ta bir kadınının yakılarak öldürülmesinden dolayı dava açıldı. Würzburg'da "koyu tenli askerlerle dolaşan bütün Alman kızları"nın saçlarını kesme tehdidini savuran "Kara Panterler" adlı terör grubunu kur-maktan dolayı üç adam tutuklandı.⁵⁷ Yirmi yaşındaki eski bir Nazi, yakınlaşmaya eğilimli kadınlar hakkında şunu yazmıştı: "Alman halkının onuru kalmadı mı? [...] İnsan bir savaşı kaybedebilir, aşağılanabilir ama onurunu kendi eliyle lekelemesi gerekmez!"⁵⁸

54 LaCerta, *The Conqueror Comes to Tea*, 23-24.

55 Henke, *Die Amerikanische Besetzung Deutschlands*, 199.

56 *Ibid.*

57 Richard Bessel, *Germany 1945: From War to Peace* (New York: HarperCollins, 204).

58 Elizabeth Heineman, *What Difference Does a Husband Make?* (Berkeley, CA: University of California Press, 2003), 100.

Takami Jun'un "utanç" kelimesini kullanmasında olduğu gibi, burada da onura gönderme anlamlıdır. Kadınların onuru (dahası arkadaşlık edecekleri kişileri seçme hakkı) söz konusu değildir. Tehlikede olan erkeklerin onurudur. Kendilerini aşağılanmış hisseden onlardır. Bu bütün geleneksel erkek-egemen toplumların ortak yanıydı elbette. Savaş sonrası şartlar eski düzeni altüst etmişti. Kadınlar erkek denetiminde değildi artık. Belki de en büyük günahları buydu.

Bir bakış açısı da bu tür kızgınlıkları Müttetiklerin her zaman kendi ülkelerinde olmasa bile, en azından bir süre önce yendikleri ülkelerde kökünü kazımak istedikleri gerici siyasal görüşlere doğrudan bağlamaktır. Sonradan *Life* dergisinde editör olarak çalışan Julian Sebastian Bach adlı bir Amerikalı teğmen, Almanya'nın işgal edilmesini anlatırken şu kanaatini belirtir: "Alman erkeklerinin 'arkadaşlık' meselesine bakışı, yenilgiye kabullenme, ulusal gururu dizginleme, yeni ve daha uyumlu bir hayat tarzına istekle yönelme derecesini gösteren termometredir. Şurası açık ki Amerikalı bir galiple dolaşan bir Alman kadınının görüntüsü, bizimle işbirliğine girmeye hevesli bir Alman kıyasla 'sabit fikirli' bir Almanı daha fazla kızdırır."⁵⁹

Takami Jun, güncesinde kıkırdayan istasyon hizmetçilerinin utanç verici davranışına ilk tepkisinden sadece birkaç gün sonra çok benzer bir görüş dile getirir. Sahne yine bir demiryolu istasyonudur. Tren camından dışarıya sarkan bir Japon kadını, Amerikalı asker dostuna "baybay!" derken, diğer Japon yolcuların nefret dolu bakışlarından bihaber gibidir. Takami bu durumda özel bir dokunaklılık görür. Kendisi de dahil seyredenlerin gözünde, kız "bir 'özel rahatlama tesisi'ndeki bir kadın izlenimini uyandırır." Ama aslında fahişe olmayan kız duruma hiç aldırıyor gibidir. Doğrusu, "bir Amerikalı askere çevredekileri sarsacak şekilde davranmaktan gurur duyuyormuş" gibi bir havası vardır. Takami bunun Japonya'da normal bir görüntü haline geleceği öngörüsünde bulunur. Dahası, şunu belirtir: "Bu aslında iyi bir şey olacak. [...] En iyisi böyle görüntülerin bir tufan halini almasıdır. Bu da Japonlar için iyi eğitim olacak. Zira zamanla daha doğal, hatta daha güzel sosyal ilişkiler ortaya çıkacak."⁶⁰

Takami örneğinde bana insanca ve hatta akla yakın gelen şey, işgal ordusundaki ABD'li teğmen Julian Bach örneğinde naif ve çıkarıcı görünür. Erkeklerin ve aynı zamanda kadınların yakınlaşmaya eğilimli vatandaşlarına yönelik kıskançlıkları ve kızgınlıkları sırf sabit fikirli faşistlerle sınırlı sayılmazdı. Yenik düşmüş halklar hiç kuşkusuz aşağılanmayı daha ağır hissetti. Ama kurtarılmış halklar, hatta genç Müttetik askerlerini ilk gelişlerinde za-

59 Aktaran Willoughby, "Sexual Behavior of American GIs", 169.

60 Keene, *So Lovely a Country*, 171.

ferin aziz görünömlü kahramanları gibi çiçeklerle karşılayanlar arasında da rastlanan ortak bir duyguydu.

Savaştan sonraki popüler bir Hollanda şarkısı *Girl, Watch Out for Yourself* [Kız Kendini Kolla] adını taşııymaktaydı.

*Yiğit delikanlılar, mağrur savaşçılar
Geldiler buraya çok uzaklardan
Bize özgürlüğü getirdiler diye
Hakkı artık onların biraz eğlence*

*Gel gör ki birçok "Hollandalı kız"
Bu kadar çabuk mu onursuz
Kalacaktı bir paket sigaraya
Ve de bir dilim çikolataya...*

*Hans'a selam duran birçok kişi
Çoktan ödedi bunun bedelini
Kız, ülkenin onurunu böyle satarsan
Aşağı kalır yanın olmaz onlardan...*

*Hiçbir Hollandalı delikanlı bakmaz sana
Sen onları böyle açıkta bırakınca...*

Bu sözlerde her şey vardır: Ulusal onur, düşük ahlak, maddi hırs, yerel delikanlıların hiçe sayılışı. En açıklayıcı nokta geçmişte Alman işgalcilerle ve şimdi Britanyalı ya da Kuzey Amerikalı kurtarıcılarla ilişkiye giren kızların doğrudan karşılaştırılmasıdır. İma açıktır. Önemli olan kadının ahlaksızlığıdır. Tıpkı "Alman fahişeleri" (Moffen hoeren) gibi, Kanadalılarla yakınlık kuran bazı Hollandalı kızların da saçları öfkeli güruhlarca kazındı.

Mağlup ölkelerde olduğu kadar kurtarılmış ölkelerde de yabancı işgaliyle zincirini koparan ahlaki panik birkaç sebeple ağırlaştı. Yanlış işgal politikaları yerel erkeklerin kızgınlığını hiç de yatıştırarak nitelikte değildi. Müttefik askerleri sinemalara, kafelere, dans salonlarına ve yüzme havuzlarına el koydular. Buralara giriş yerli halka yasaklanırken, bir Müttefik askerini tavlamayı beceren yerel kızlara açık tutuldu. Bu da haliyle kızgınlık yarattı. Utrecht kentinde bir grup Hollandalı genç, Kanadalı askerlerle görölen bazı kızları kıstırdı ve saçlarını kazımaya kalkıştı. Kanadalılar onları koruma gereği duydu. Bıçaklar çekildi, taşlar atıldı, silahlar ateşlendi. Gerçi bu olayda hiç kimse yaşamını yitirmedi ama birkaç kişi yaralandı.

Müttefik yetkililerinin kurumsal fuhşa getirdiği yasak da zührevi hastalıkların yüksek orana ulaşmasına katkıda bulundu. Savaşın bittiğinin niha-

yet ilan edilişinden hemen sonra, “Zaferin peşinden zührevi hastalık gelir” sözü, Almanya’daki Amerikalılar arasında çok tutulan bir ibareydi. Kaynaklara göre, Almanya’daki Amerikan işgal bölgesinde zührevi hastalık oranı Zafer Günü’nden 1945’in sonuna kadar yüzde 235’e varan bir artış gösterdi, yani yıl düzeyinde binde 75’ten binde 250’e çıktı.⁶¹ Üstelik demiryolu istasyonlarında ve Kızılhaç Kulüpleri’nde Amerikalı askerlere prezervatiflerin ve potasyum permanganat haplarının bulunduğu “zafer paketleri”nin dağıtılmasına rağmen. Hollanda’da Alman işgali sırasında epeyce artmış olan zührevi hastalık oranı, savaştan hemen sonra daha da yükseldi. Basın, farkında bile olmaksızın zührevi hastalıkları kapan 10 binden fazla kadınla ilgili korku hikâyelerine yer verdi. Fransa’da da benzer korkular vardı.

Güney İtalya’da zührevi hastalık tehlikesini ulusal aşağılanmayla bir tutan ahlaki panik, Curzio Malaparte’nin *The Skin* [Ten] adlı meşhur kitabında tipik bir aşırı yapmacık ifadeye büründü. Malaparte hiç de inkâr etmediği üzere bir efsane yazarıydı ve faşistlere pek de azımsanmayacak bir sempatisi vardı; ama çarpıcı etki yaratmak için ayrıntıları uydursa bile, halkın ruh halini yansıtmaya yeteneğine sahipti. Kitapta Müttefik işgali “uzuvların görünüşte sağlam kaldığı” ama “ruhun iltihaplanıp çürüdüğü” bir vebaya benzetilir. Malaparte’ye göre, Alman işgali sırasında “sadece fahişeler” işgalcilerle ilişkiye girmiştir. Ama şimdi Amerikan ve İngiliz yönetimi altında, “önce kadınların onur ve vakar duygusunu yozlaştıran bu menfur veba yüzünden” utanç her İtalyan evine bulaşmıştır. Niçin? Zira “bulaşıcı hastalığın yıkıcı gücü öylesine büyüktür ki özgür iradeyle fuhuş övgüye değer bir iş, neredeyse yurtseverliğin bir kanıtı haline gelmiştir ve kadın erkek herkes bunu düşündüğünde yüzü kızarmak şöyle dursun, içine düştüğü ve genel hale gelmiş alçalmaya seviniyor gibidir.”⁶²

Bu muhtemelen bir abartıydı. Ama yazar dışında da birçok kişi böyle bir kanıya varmış olabilir. Onların gözünde yabancı askerle yatmak fuhuşla aynı şeydi. Bunun gönüllü yapılması çok daha kötüydü.

Fransa’daki Amerikalı askerlere *Good Girls Have VD Too* [İyi Kızlar da Zührevi Hastalık Taşır] adlı bir belgesel film gösterildi. İşgal altındaki kentlerde, Tokyo kadar Amsterdam’da da kadınların maruz kaldığı aşağılanmalardan biri, zührevi hastalık kontrolleri için gelişigüzel bir şekilde düzenli toplanmaktı. Hiç kuşkusuz, savaş sonrası kargaşada sağlık hizmetlerinin kısıtlılığı, kötü hijyenik şartlar ve çoğu kez sosyal açıdan muhafazakâr ya da bağınaz çevrelerde yetişmiş birçok genç erkeğin ve kadının nispeten tecrübesiz oluşu, sağlık sorunlarını ağırlaştırdı. Ama Malaparte aşırı heyecanlı tarzıyla, en

61 Willoughby, “Sexual Behavior of American GIs”, 160.

62 Curzio Malaparte, *The Skin*, çev. David Moore (New York: New York Review of Books, 2013), 39. İlk yayımlanış tarihi 1952.

hassas noktaya parmak bastı: Kadınların çeşitli sebeplerle diledikleri gibi davranmaları.

Herkes bunu tasvip etmeyen bir tutum içinde değildi. Hollandalı jinekolog ve cinsel reform yanlısı Wim Storm gibi, ilerici kafa yapısına sahip bazı kişiler yakınlaşmada yarar görmekteydi. Bunu kadının özgürleşmesinde bir atılım saymakta, erkek ayrıcalığı ve eşlerin kocalarına itaati gibi köhne anlayışların ortadan kalkması açısından hoş karşılamaktaydı. Ona göre, Kanadalıların “haki kollarında” mutluluk arayan, “yeni bir dili, çılgınca caz dansını ve aşkı” öğrenen kadınlar “ne istediklerini tam anlamıyla bilen kadınlar”dı. Bir dilim çikolata ya da birkaç sigara için fahişelik yaptıklarını ileri sürmek “korkunç bir hakaret”ti.⁶³ Zührevi hastalık sorununa en iyi çözüm, kadınlara daha fazla prezervatif dağıtmak ve gençler arasında seks eğitimi teşvik etmekte.

Ama Storm gibileri bir azınlıktı ve en azından o dönemde girilecek tartışmada alt edilirdi herhalde. Ahlaki diriliş, toplumu geleneksel bir ahlak temelinde yeniden inşa etme yönündeki görüşler ahlaki panik ortamında daha güçlüydü. Antinazi direniş hareketince kurulmuş *Het Parool* gibi liberal bir gazetenin bile, kadınlara doğum kontrol hapları dağıtmaktan yana bir makaleyi basan bir editörünü işten attığı Hollanda’da da geçerliydi bu. “Ülkemizdeki insanları daha yüksek ahlaki normlar yönünde eğitmeyi [...] ve her türlü sefahat biçimine direnmeyi ödevimiz olarak görmekteyiz.”⁶⁴ Başında General de Gaulle’ün bulunduğu geçici hükümetin, savaş sırasındaki işgalin ve başka ülkelerce kurtarılışın kamu ahlakını sarsarak, “Fransız ırkı” için vahim bir tehdit oluşturduğuna dair derin kaygılar duyduğu Fransa için de aynı durum geçerliydi.⁶⁵ Kurtarılan Fransa’da kürtaja ve zinaya karşı yasalar, Vichy rejimindeki kadar sıkıydı, hatta bazı durumlarda daha sıkıydı.

Ahlaki bozulma olarak görülen duruma yönelik bağınaz tepki, hiç de dindar muhafazakârlarla ya da siyasal sağla sınırlı değildi. Fransa’da direniş hareketi içinde yer alan çok sayıda erkek ve kadın romantik ya da idealistçe sebeplerle Komünist Parti’ye katılmıştı. Savaş dönemi şartları görenekssel ahlak kurallarını gevşetmişti. Ama savaştan sonra Maurice Thorez öncülüğündeki Fransız komünistleri buna çarçabuk son verdi. Parti’ye bağlılık ve istikrarlı bir aile hayatı hararetle teşvik edildi. Savaştan ve yabancı askerlerle yakınlaşmadan kaynaklanan “uçarıklık” kınandı. Komünistlerin Sovyet efendilerinin yönetimindeki Doğu bölgeleri üzerinde denetimlerini sıkılaştırdıkları Almanya’da da siyasal baskı beraberinde yeni bir ahlaki düzen getirdi. Komünist Gençlik Federasyonu’nun lideri Erich Honecker, komünist davaya

63 Aktaran Herman de Liagre Böhl, *De Gids*, dergi, Mayıs 1985, 250.

64 *Ibid.*, 251.

65 Buisson, 1940-1945: *Années érotiques*, 411.

destek vermelerini sağlama umuduyla, genç kadınları swing müziği ve seks gibi hoppalıklardan vazgeçirmek için elinden geleni yaptı. Ama çabalarında hüsrana uğradığı duygusuna kapıldı. Ona göre, asıl sorun apaçıktı: “Kadınların hayattan zevk alma [Drang nach Lebensfreude] itkisinin üstesinden gelmeliyiz.”

Çok daha genç kadınlarla çeşitli gönül ilişkilerine girmesi itibarıyla, hayatın zevklerine hiç de yabancı olmayan Erich “Honni” Honecker’in boşuna endişelenmesine gerek yoktu. Bir sevinç hali uzun sürmezdi. Kurtuluşun getirdiği ıvecenlik, daha 1945’in sonuna doğru sönmeye yüz tutmuştu. Almanya’da ve Japonya’da büyük askerî üsler, ayrıca Britanya’da ve İtalya’da daha küçük askerî üsler kalacak olsa bile, yabancı askerler gittikçe artan bir sayıyla eve dönmeye başladı. Ahlaki panik muhafazakâr bir tepkiye zemin hazırladı. Kadınının cinsel serbestliği korkusunun yanı sıra, yıllarca sürmüş tehlike, kargaşa ve yokluğun ardından burjuva istikrarına dönük ortak bir arzu gerek kurtarılan, gerekse yenik düşen ülkelerdeki hayata daha geleneksel bir düzeni çok geçmeden getirecekti. 1945 yazı 1950’lerde bile uzak bir anı gibi görünecekti. Cinsel özgürlük bir yirmi yılı daha bekleyecek, Anglo-sakson hazcılığının ikinci dalgasıyla birlikte doğum kontrol hapları devreye girdiğinde, Glenn Miller’ın ve Benny Goodman’ın ancak düşlerinde görmüş olabilecekleri bir şeyin önü Beatles ve Rolling Stones toplulukları sayesinde açıldığında gerçekleşecekti.

Bununla birlikte, ne kadar geçici olursa olsun, savaş sonrasındaki düzen-sizliğin bazı olumlu sonuçları da oldu. Benoîte Groult’un özgürlüğünü yeniden şekillendirme isteği tamamen bir hayale dayalı değildi. Fransa’da geçici hükümet Mart 1944’te, yani Fransa’nın kurtarılmasından önce kadınlara oy hakkı tanındı; erkek azlığından dolayı verilen bu hak, eşlerin uzaktaki kocalarının görüşlerini temsil edecekleri varsayımı üzerine kuruluydu. İtalyan kadınları 1945’te, Japon kadınları bir yıl sonra, Rumen ve Yugoslav kadınları 1946’da, Belçikalı kadınlar 1948’de aynı hakka kavuştu. Bazı kişiler ne kadar istese de dünyada işler artık asla eskisi gibi olamazdı.

Açlık

Mayıs ayında gelen Kanadalı askerler nasıl bazı Hollandalılar tarafından birer tanrı gibi görüldüyse, Hollanda'da kurtuluşla hep özdeşleştirilen ve aynı ölçüde yüceltilen başka bir timsal de vardır: Kudret Helvası Harekâtı (Operation Manna). Yıllar sonra, insanlar Mayıs 1945'te RAF ve ABD Hava Kuvvetleri bombardıman uçaklarınca Hollanda'ya havadan atılan Kızılhaç bağıışı "İsveç beyaz ekmeği"nden hâlâ şükran gözyaşlarıyla söz etmekteydi. Çocukken bu olağanüstü olayı basbayağı gökten yağan beyaz ekmek somunları gibi canlandırırdım kafamda. Aslında, Avro Lancaster ve B-17 bombardıman uçakları, beyaz mutfak havlularını sallayarak alkış tutan insanların kümeleştiği kırmızı kiremitli çatıların üzerinde alçak uçuşa geçerken, aşağıya un torbaları, ayrıca çikolata, margarin, konserve sığır eti, yumurta tozu, sigara, kahve ve sakız dolu sandıklar atmışlardı. İngilizler girişime Kudret Helvası Harekâtı, Amerikalılar ise Oburlar Harekâtı (Operation Chow Hund) adını takmışlardı.

Amerikalı ve İngiliz bombardıman uçağı pilotları için, Hollanda'ya havadan yiyecek atmak hoş bir meşgaleydi. Bir İngiliz pilotu, çikolata kutuları ve un torbaları arasında bulunan şu pusulayı yazmıştı:

Hollanda halkına.

Almanya'yla savaşı dert edinmeyin. Neredeyse bitmek üzere. Bu uçuşlar bizim için bombardımana göre bir değişiklik. Yeni gıda stoklarını sıklıkla getireceğiz. Metin olun. Her şey gönlünüzce olsun.

Bir R. A. F. askeri.¹

Birçoğu açlıktan ölümle cebelleşen insanlar fazlasıyla minnettardı. Mayıs ayında kurtuluştan hemen sonra, *New York Times* Rotterdam'da "eriyip bitmiş insanlar"ın "günde altı hafif öğün"le beslendiği bir "açlık hastanesi"nden söz etti. Habere göre, otuzundaki erkekler ve kadınlar "iki misli yaşta görünüyor, çukurlaşmış gözleri, sararmış tenleri, korkunç şişkin kolları ve bacakları, kurtarılırken içinde bulundukları kötü durumun aşırılığını açığa vuruyor"du. Bu arada kentte "iyi giyimli bir müşteri kitlesi"ne "mükellef yemekleri ve çeşitli içecekleri bolca" sunan restoranlar hâlâ vardı. "Diğer

1 J. L. van der Pauw, *Rotterdam in de tweede wereldoorlog* (Rotterdam: Boom, 2006), 679.

uçta olup bitenleri bilen" öfkeli Hollandalıların hemen yapıştırdıkları damga "karaborsa"ydı.²

Avrupa kıtasının büyük bir bölümünde durum böyleydi ve birçok yer Rotterdam'dan daha kötü şartlar içindeydi. Sovyetler Birliği'nin bazı kesimlerinde milyonlarca kişi açlıktan ölmüştü. Ama Hollanda'nın çektiği açlığın özel bir yanı vardı; Hollanda kasıtlı bir toplu ceza olarak açlığa maruz bırakılan tek Batı Avrupa ülkesiydi. Slav halklarına uygulanan bu muamele Batı Avrupalılara reva görülmemiştir.

Montgomery'nin Eylül 1944'te Arnhem'de Ren Nehri'ni aşacak bir köprü oluşturmayı amaçlayan ve felaketle sonuçlanan girişimine yardımcı olmak üzere, Hollandalı demiryolu işçileri greve gitmişti. Almanlar buna misilleme olarak, ülkenin hâlâ işgal altındaki batı kesimine gıda akışını kestiler. Ayrıca elektrik şebekesini kapattılar, verimli arazileri su altında bıraktılar ve Hollanda yurttaşlarının trene binmesini yasakladılar. Üstüne üstlük, 44/45 "açlık kışı" alışılmamış ölçüde soğuk geçti. On sekiz bin kişi açlıktan ya da kötü beslenmeyle bağlantılı hastalıklardan can verdi. Sağ kalanlar ısınmak için mobilyalarını yaktılar ve karınlarını bulabildikleri ev hayvanlarını ya da sokaklarda yere yığılır yığılmaz kesilen ölü atları yiyerek, pis kokulu ısırgan otlarından ve kızartılmış lale soğanlarından yapılan çorbaları içerek doyurdular.

Açlığın getirdiği bir sorun da çok fazla yiyeceğin ya da yanlış besinlerin bir kişiyi canından edebilmesiydi. Dostça davranan Kanadalı askerlerin verdiği tatlı bisküvilerin bile felakete yol açması mümkündü. Bunları yiyince duyulan aşırı susuzluğu gidermek üzere içilen soğuk su, sindirilmemiş bisküvileri şişirerek, mide patlaması ve ani ölüm getirebilirdi.

Dünyanın hemen her yerinde açlık vardı; kurtarılmış ülkelerde ve mağlup ülkelerde bütün hizmetlerin aksaması ve normal ekonomilerin işlemez hale gelmesi nedeniyle aynı şey geçerliydi. Hollanda dışındaki bazı yerlere de havadan yiyecek atıldı. Nosaka Akiyuki'nin *Amerikan Hijiki* romanındaki yeniyetme, bir Amerikan bombardıman uçağının paraşüte bağlanmış bir çelik bidonu aşağıya atışını izler. Japon köylüleri ilk başta bunun başka bir yıkıcı bomba olabileceğini sanır. Hiroşima'da olup bitenleri duymuşlardır. Söylentilere göre, orada da bomba bir paraşüte bağlanmıştır. Ne var ki yere düşen bidon bir türlü patlamayınca, açlık ve merak duygusu korkuya ağır basar. Bidonu kırıp içine bakan köylüler, yiyecek kolilerinin herhalde yakındaki bir savaş esiri kampında bulunanlar için atıldığı tahmininde bulunur. Ama çaresiz zamanlarda yabancılara hayırseverliği beklemek çok fazla olur. Kolilerde ekmek, çikolata ve sakız vardır; çocuklar günlerce ktır ktır yedikleri sakızların ağızda kalan sert ve tatsız parçalarını birbirlerine verirler.

² *New York Times*, 12 Mayıs 1945.

Bidonda kahverengiye çalan maddeyle dolu bir koli de bulunur; köylüler bunun suyunu, yani Japonya'da çok değer verilen lezzetli yiyecek *hiyiki* olması gerektiğini varsayarlar. Haşlandıktan sonra bile tadı kötü ve sindirilmesi güç olduğundan, Amerikalıların midesinin böyle bir şeyi nasıl kaldırdığını merak ederler. Koyu renkli çay yapraklarının "Amerikan suyunu" olduğu sanısıyla, bütün stoku yiyip tüketirler.

Bu yokluk yılında açlığın en feci örnekleri toplama kamplarında yaşandı. Güneydoğu Asya'daki Japon kampları dehşet vericiydi. Almanya'da köle işçilerin ve ölüm yürüyüşlerinden sağ kalanların Alman yetkililerince çürümeye terk edildiği kampların çoğu daha da kötü durumdaydı. Çoğu anlatıma göre, en pis kamp "takas Yahudileri", yani Alman esirlerle değiş tokuş edilebilecek nüfuzlu erkek ve kadın Yahudiler için kurulmuş olan Bergen-Belsen'di. Aslında çok az takas yapıldı. Zamanla kamp mevcuduna siyasal mahkûmlar ve suçlular katıldı. Derken 1944 sonlarında Kızılordu'nun yolu üstündeki ölüm kamplarından sağ çıkan Yahudilerin atıldığı bir çöplük alanına dönüştü. Bunlardan biri kampın kurtarılmasından bir aya yakın bir süre önce tifüsten ölen Anne Frank'tı. Başından itibaren sıkışık olan Belsen, 1945 başlarına doğru öylesine kalabalıklaştı ki insanlar temizlikten, yiyecek ve sudan mahrum halde basbayağı üst üste yatar hale geldi. Hâlâ azıcık takati kalmış bazı çaresiz kişiler, barakaların dışında yığılan cesetleri yemeye başladı. Sadece SS muhafızları bol yiyeceğe sahipti. Kamp komutanı Josef Kramer'in kendisine mahsus domuz eti stoku vardı.

İngilizler böyle bir şeyi hiç görmediklerinden, ne yapacaklarını pek kestiremediler. Açlık çeken insanlara sunabildikleri tek şey jambon, domuz pastırması, kuru fasulye, sosis, biftek ve böbrek turtasından oluşan kendi ordu tayınlarıydı. Küçülmüş insan bağırsakları böyle yiyecekleri artık alamaz; yenilen şeyler dosdoğru vücuttan geçer. Yine de kamp sakinleri verilen tayınları kurt gibi yemeye kalkıştılar. Bunun sonucunda yaklaşık iki bin kişi yaşamını yitirdi.

İngilizler bu çapta açlıkla daha önce yalnız bir defa, 1943'te bir araya gelen sellerin, kötü hasadın, idari beceriksizliğin, yolsuzluğun, savaş dönemi aksaklığının ve insanı şoka uğratacak resmi vurdumduymazlığın üç milyon kadar kişinin ölümüne yol açtığı Bengal'de karşılaşmışlardı. Yakın dönemdeki araştırmalardan hareket eden İngiliz ordu tabipleri, Bengal Kıtık Karışımı adını verdikleri ve şeker, süttozu, un ve sudan oluşan bir sakarin bulamacını kullandılar. Bunun yanı sıra, burun damlalarıyla ve aminoasit enjeksiyonlarıyla denemelere giriştiler. Belsen'de de hâlâ yutkunabilenler için Bengal Kıtık Karışımı'na, yutkunamayanlar için ise aminosit damlalarına başvuruldu. Her iki yöntem de işlemedi. Karışım aşırı tatlıydı. Sindirilmesi mümkün değildi. Ölüm kampından sağ çıkanlar, tıbbi deneye benzeyen her türlü şey

karşısında dehşete düştükleri için, enjeksiyon ve damlama tekniklerinden mecburen vazgeçildi. Ölecekleri kanısına kapıldıklarından toplama kampı Almancasıyla "Krematoryum yok," diye inliyorlardı.³

Birçoğunun sağ kalması İngiliz doktorlarının ve tıp öğrencilerinin, ayrıca kamplardan sağ çıkmış doktorların olağanüstü çabaları sayesindeydi. Epeyce deneme-yanılmadan sonra, insanları besleyip hayata döndürecek doğru yiyecek ve sıvı bileşimleri bulundu. Sağ kalan doktorlardan biri, Polonyalı bir diş hekimi olan Hadassah Bimko'ydu. Auschwitz'e çeşitli nakillerden kaçmayı başarmış ve kamptaki başlıca Siyonist liderler arasına girmiş dayanıklı bir Polonyalı Yahudi olan Josef "Yossele" Rosensaft'la daha Belsen'deyken evlendi. İleride onunla ilgili daha çok şey öğreneceğiz. Çiftin oğlu Menachem, Belsen'de doğdu.

• • •

Britanya'da hayat Hollanda, İtalya, Polonya, Yugoslavya veya Almanya'da- kinden daha iyiydi ama konforlu olmaktan uzaktı. Burada savaş dönemi gıda karneleri Mayıs 1945'te fiilen kısıtlandı. Yemeklik yağ ve domuz pastırması azalırken, ertesi yıl ekmek bile karneye bağlandı. Birçok kişi Londra Metro'sunun tünellerinde uyumaya devam etti. Isıtma bir yıl sonra bile öylesine sınırlıydı ki 46/47 kışı Yakıt ve Enerji Bakanı Emanuel Shinwell'e atfen "Shinwell'le Titre", Gıda Bakanı John Strachey'ye atfen "Strachey'le Aç Kal" diye anılır oldu.

Amerikalı edebiyat eleştirmeni Edmund Wilson, 1945 yazında Londra'ya bir ziyaretinde, bir arkadaşıyla birlikte Holborn ilçesinde bir yürüyüşe çıktı ve pis bir koku duyunca afalladı. Etrafına baktığında, "açık vitrininin raf- larına sıra sıra ölü kargalar dizilmiş küçük bir market" gördü. "Anlaşılan o dükkânda satılan tek şey buydu."⁴

Aralık ayında muz ve portakal (ayrıca denize atlayıp sıvışan dört Jamaika- lı kaçak yolcu) taşıyan bir gemi Bristol'a vardığında, kentin belediye başkanı öncülüğündeki bir resmi komite tarafından karşılandı. Savaşın başlamasın- dan beri Britanya'da görülen ilk muzlar bunlardı.

Londra'nın zafer kutlamalarını izleyen aylarda kasvetli görünmesine yol açan sadece hijyenik gıdanın azlığı değildi. Edmund Wilson genel İngiliz tu- tumunu şu sözlerle ifade etti: "Savaşın bittiği anda her şey birdenbire ne kadar boş, ne kadar marazi, ne kadar anlamsız görünüyor! Düşmanla uğraşmaktan dolayı akıldan uzak tuttuğumuz yoksul ve utanç dolu hayatla dosdoğru baş

3 Shephard, *After Daybreak*, 109.

4 Edmund Wilson, *Europe Without Baedeker: Sketches Among the Ruins of Italy, Greece, and England* (Londra: Secker and Warburg, 1948), 125.

başta kalmış durumdayız. Gayretlerimizin hepsi yıkıma harcanıp giderken, harabelerimiz arasında dayanacak hiçbir şey inşa edemedik.”⁵

Fransa’da moraller daha da bozuktur. İaşe Bakanı Paul Ramadier, Müslüman oruç ayına atfen Ramadan, yetersiz günlük karneler de “Rama diyeti” olarak anılmaktaydı.⁶ Fransız çiftçiler ürünlerini sabit fiyatlardan satmaya yanaşmıyorlardı; çünkü her yerde var olan ve onsuz çoğu Fransızın rahatlık içinde yaşayamayacağı karaborsalar sayesinde zenginleşmişlerdi. Şair Stephen Spender, İngiliz hükümeti için kültürel durum üzerine bir rapor yazmakta olduğu Almanya’dan izinle ayrılarak, birkaç ayı Fransa’da geçirdi. Moral açısından Britanya ve Fransa arasında önemli bir farklılık gözlemlendi. Britanya’da karaborsaya yönelmeden beslenmek ve giyinmek her zaman mümkündü. Spender’in yoksullar arasında tam anlamıyla dolaşmadığı Fransa’da ise, “elbisesi iki kat büyük gelen” ve bunu “buruk bir gülümsemeyle, iki aydan beri karaborsaya başvurmadan yaşamış olmasıyla” açıklamak zorunda kalan Sorbonne profesörü gibi kişilerle sürekli karşılaştı.⁷

Ama en azından Fransa’da ülkenin büyük bölümü fiziksel olarak hâlâ olduğu gibi ayakta idi: Harika tarihsel kentler, kiliseler ve katedraller. Almanya’nın enkazından yeni gelmiş Spender’in gözünde, bu durum her şeyi daha da ürkütücü gösteriyordu. Onun ifadesiyle, Fransa “görünmez bir harabe”ydi. Almanya gibi, Fransa da “sıfırdan tekrar inşa edilmeye” muhtaçtı; ama “bu duygunun ortama sinmesine karşın, duvarlar sağlamdı, kafeler (kahve sunmasa bile) kalabalıktı ve karaborsa hep vardı.”⁸ Ekonominin Almanlar tarafından sistematik biçimde soyup soğana çevrilmesinden dolayı, karaborsa Fransa’da birkaç yıldan beri faaliyetliydi. Kurtuluştan sonra asıl sorun sırf yiyecek azlığı değil, kırsal kesimden aç kentlere yiyecek taşıma güçlüğüydü. Kamyon ve benzin çok kıttı. Bu temel ulaşım araçlarını edinebilenlerin çok kısa sürede aşırı zenginleşmesi mümkündü. Bazıları memleketten sabıkalı olan girişimci ABD’li askerler, ordudan firar edip Paris’te çeteler kurdu. Kurulan tezgâhın esaslı ordu kamyonlarını çalmak ve sahte belgeler düzenleyerek ya da ordu yakıt depolarındaki adamları rüşvetle satın alarak benzin stoklamaktı. Bunlar daha sonra Fransız gangsterlere satılmaktaydı. Muazzam servetler kazanıldıysa da Amerikalı vurguncuların birçoğu gösterişli tüketim yüzünden yakalandı. ABD’ye para transferinin kendilerini ele verecek olmasından dolayı, Paris’te krallar gibi yaşamaları resmi makamları harekete geçirdi. Kıta Avrupa’sında bir kral gibi yaşamak, şampanyanın ve halis şarapların

⁵ *Ibid.*, 120.

⁶ Antony Beevor ve Artemis Cooper, *Paris After the Liberation: 1944-1949*, gözden geçirilmiş baskı (New York: Penguin Books, 2004), 103. İlk yayımlanış tarihi 1994.

⁷ Stephen Spender, *European Witness* (New York: Reynal and Hitchcock, 1946), 107.

⁸ *Ibid.*, 106.

hâlâ aktığı ve her türlü lezzetli yiyeceğin sunulduğu karaborsa restoranların ve gece kulüplerinin yarı suç dünyasında iş görmekle mümkündü.

Londra'dan uçakla Roma'ya giden Edmund Wilson'a, bu kent "eskisinden daha kokuşmuş ve yoz" görünüyordu.⁹ Bir akşam Amerika'dan gelen dostlarıyla beraber bir karaborsa restoranın dışarıdaki masalarından birinde yemeğe oturdu. Yemeğe ve sohbele daldığından ilk başta farkına varmasa da "tabaklardaki şeyleri kapmak için ellerini uzatan" bir kalabalık arkalarında toplanmıştı. Derken ortaya çıkıveren bir fedai, yaşlı bir kadını yumrukla yere serdi ve çoğunlukla kadınlardan ve çocuklardan oluşan kalabalığı uzaklaştırdı. "Bazıları gözden kaybolurken, öbürleri biraz ötede durup gözlerini sofradakilere dikti."¹⁰

Paris gibi, Roma da fiziksel bakımdan hâlâ az çok sağlamdı. Palermo ve Napoli gibi kentler ise öyle değildi. Milano da Müttefik bombalarıyla ve iç savaşla fena halde hırpalanmıştı. Mayıs ayında Milano'yu ziyaret eden Wilson'a göre, kent "cehennemden bir kesit görünümündeydi. Külüstür yeşil tramvaylardan bazılarının çalışmasına ve sakinlerden bazılarının rutin işleriyle uğraşmasına karşın, kentin tamamı sersem ve durgun, bedenlerini koruyabilecek her türlü eski elbiseyi giymiş solgun ve sıska insanlar [...] sürekli bir gerginlik haline saplanıp kalmış gibiydi."¹¹

Macar romancı Sándor Márai, kurtuluş günlerinde Budapeşte'deydi. Feci halde hasar gören kent, iki ayı aşkın bir süre Sovyet askerlerinin kuşatması altında kalmıştı. Kentin Kızılordu tarafından Şubat 1945'te kurtarılışını, felce uğrattıcı enflasyon izledi. Bir doların ya da altın sikkenin değeri kısa sürede milyarlara çıkacaktı. "Uygun vaktin geldiğini anlayan" köylüler "suyla şişirilmiş besili bir domuzu Peşte'deki pazarda bir piyanoyla, Napoléon altın sikkeleriyle takas ederek" zenginleşirlerken, "aydınlar, işçiler ve memurlar her gün daha solgun, daha aç ve daha umutsuz hale geldikleri bir bekleyişe girdiler..." Márai'nin aktardığına göre, o enflasyon aylarında "Budapeşte sakinlerinin çoğu anatomi kitaplarındaki kupkuru insan yapısı çizimlerindeki gibi iskelete benzedi."¹²

Ne var ki Berlin'le ve diğer Alman kentlerinin çoğuyla karşılaştırıldığında, Budapeşte bile daha iyi durumdaydı. Zira Berlin, Frankfurt, Hamburg, Bremen ve Dresden'den, hatta 1945'te sanki son anda akla gelmişçesine yıkılan Würzburg ya da Pforzheim gibi daha küçük kentlerden ve kasabalardan geriye sadece burun sızlatıcı ceset kokusuyla hâlâ içten içe yanan moloz yığınları

9 Wilson, *Europe Without Baedeker*, 136.

10 *Ibid.*, 146.

11 *Ibid.*, 147.

12 Sándor Márai, *Memoir of Hungary 1944-1948* (Budapeşte: Central European University Press işbirliğiyle Corvina, 1996), 193-94.

kalmıştı. Savaştan sonraki ilk aylarda birçok ziyaretçiye dehşete düşüren ilk şey tekinsiz sessizlikti.

Berlin'in merkezinde bir zamanlar Weimar döneminin en revaçtaki uğrak yeri Romanisches Café'nin harabeleri ile yıkık Kayzer Wilhelm Anıt Kilisesi arasında durup etrafa bakan oyun yazarı Carl Zuckmayer, savaştan önce aynı yerin hiç kesilmeyen trafik ve araba kornası gürültüsünü, hoşbeş ederek alışveriş yapan, içkilerini yudumlayan ve yemek yiyen kalabalıkları hatırladı. Oysa şimdi sessiz harabeler arasında tek başına gibiydi. Hafif bir sıyırma sesi kulağına çalındı. Tahta sandaletli ipince bir delikanlı, parke taşlı bir sokağın molozu içinde küçük bir el arabasını sürüklüyordu. Rüzgârın hafifçe estiği bu metruk ortamda, Zuckmayer kendi kalp atışlarının sesini duyabiliyordu.

Ancak yazısında şunu da ekledi: "Devasa bir karınca yuvasını andıran Almanya'nın her yanında aynı zamanda sürekli bir emekleme, eşeleme, yoklama havası, [...] milyonlarca ayakkabının sürtünüşüyle ve gıcirtısıyla aralıksız bir gidiş geliş, geziniş, yürüyüş, geçiş vardı. 'Karaborsa' dedikleri şey bu, [...] yurtsuzların, mültecilerin, dağılmış kitlelerin, çapulcu genç çetelerinin dünyası ve yürüyüşü."¹³

Stephen Spender başka bir Alman kenti Köln'deki enkazı şöyle aktarır: "Kentin harap hali, yaraları saracak canlı varlıklar yerine, ceset kemirici asalaklar gibi harabeleri gizli yiyecek için eşeleyen ve katedralin yakınındaki karaborsada iş çeviren sakinlerinin iç dünyasındaki harabeye yansıyor – üretim yerine yıkımın ticareti bu."¹⁴

Köln ve Berlin bu kadar kötü haldeyken, Tokyo ve Osaka, hele Hiroşima daha kötü halde olmalıydı herhalde. Mihver kuvvetlerinin yerle bir ettiği Manila, Varşova, Stalingrad ve diğer kentlerin durumu zaten belliydi. İngiltere hahambaşı Dr. Solomon Schonfeld, Aralık ayında Varşova gezisini muhabirlere anlatırken, Varşova'nın eski gettosunun baştan aşağı "basbayağı engin bir tuğla ve moloz çölüne" dönüştüğünü belirtti. "Sokaklar imhanın son günündeki gibi duruyor. Bir tuğla ve insan kemiği denizi altında binlerce ceset yatıyor, bazılarını kendi elimle çıkardım."¹⁵

Varşova'nın Yahudi gettosunu yıkmak, büyük çaplı bir cinai tertibin parçasıydı. Japon kentlerini bombardımana tutmanın ardındaki saikler farklı olsa bile, ortaya çıkan yıkım aynıydı. Japon konutları büyük ölçüde ahşaptan yapılmıştı. Yoğun alan bombardımanları ve ardından hızla yayılan ateş fırtınaları, kararmış molozlarda hâlâ dokunaklı biçimde duran birkaç taş hamam bacası dışında neredeyse hiçbir şeyi sağlam bırakmamıştı. Japonya'ya

13 Carl Zuckmayer, *Deutschlandbericht für das Kriegsministerium der Vereinigten Staaten von Amerika* (Göttingen: Wallstein, 2004), 142.

14 Spender, *European Witness*, 15.

15 *New York Herald Tribune*, Aralık 31, 1945.

da damgasını vuran şey sessizlikti. ABD'li deniz yüzbaşı Sherwood R. Moran, sonradan önemli bir Japon edebiyatı uzmanı olan arkadaşı Donald Keene'e bir mektubunda şunu yazdı: "Gördüğüm savaş felaketinin ilk örneği olan Tokyo harap ve açık saçık bir keşmekeş içinde ama beni en çok rahatsız eden yanı sessizlik; kornalar, bağırışlar, tıngırtılar, yani insanın bir şehirde duymaktan hoşlanmadığı ama alıştığı şeylerin hiçbiri yok. Tokyo açısından, sanırım Japonya'nın tamamı açısından, felaket geride kalmış ama herkes hâlâ o sevimsiz sessizlikle gözlerini dikip bakıyor."¹⁶

Kıtık ve salgın ihtimali mağlup ülkelerde oldukça somuttu. Alman kentlerinde tifo, tifüs ve verem salgınları çoktan başlamıştı. Japonya'da 1945'te yirmi binden fazla kişi dizanteriden öldü ve 1948'e varıldığında, tifo, tifüs, verem, kolera ve çiçek hastalıklarını kapanların sayısı neredeyse yedi yüz bini buldu.¹⁷ Yiyeceğin hâlâ bulunabildiği kırsal alanlarda hayat biraz daha iyiydi. Ama şehirlerdeki şartlar muhtemelen Almanya'dakinden daha betardı. Çalışmaya hazır olan Almanlara gıda karneleri verildi. ABD silahlı kuvvetlerinin dergisi *Yank*'taki Berlin kaynaklı bir habere göre, altı çocuklu bir kol işçisinin tipik günlük aile mönüsü şöyleydi: Kahvaltıda bir fincan çay ve bir dilim siyah ekmek, akşam yemeğinde tek soğan katılarak yapılmış bir patates çorbası, azıcık karnabaharla çeşnilendirilmiş bir patates ve yarım litre süt. Bu elbette yetersizdi ama hayatta kalmak için yeterliydi.

Japonlar savaşın bitmesinden epey önce açlık çekmeye başlamışlardı. Resmi yetkililer halka palamut, tahıl kabuğu, talaş (krep için), salyangoz, çekirge ve fareden nasıl yemek yapılacağı konusunda tavsiyelerde bulunmaktaydı. Yenilgiden sonra çok sayıda askerin dönmesiyle birlikte, kötü durum krize dönüştü. Evsizlerin birçoğu Victoria dönemi Londra'sının labirente benzer daracık kenar mahallelerini andıran demiryolu istasyonlarının yeraltı geçitlerinde yaşamaktaydı. Dickens romanları havasındaki bu dünyada, yenilebilir bir şeyle takas etmek üzere sigara izmaritleri toplayan, yankesicilik yapan ya da sıksa bedenlerini satan öksüz çocuklar da vardı. Tokyo'daki Ueno İstasyonu evsizlerle dolu bir tür şehir kovani olarak özellikle nam salmıştı. Aç çocuk çetelerine madeni para şingirtisinden türetme bir kelimeyle *çarinko* adı takılmıştı.¹⁸ Sigara izmaritleri peşinde dolaşan ve paçavralarla sarınmış bu bıçkın küçük yaratıklar, fotoğraflarda insandan çok birer vahşi hayvan gibi görünürler. Bir İngiliz askeri Almanya'da harap yeraltı geçitlerinde veya demiryolu istasyonlarında toplanan benzer çocukları tam da böyle tarif ederek, "pislikle tamamen kamufle oldukları için, varlıklarının bir türlü seçilemediğini" belirtir. Bir yabancı asker görünce seğirtip kaçtıklarını, ardından ellerinde taşlarla

16 Cary, ed., *From a Ruined Empire*, 54.

17 Dower, *Embracing Defeat*, 103.

18 *Ibid.*, 63.

ya da demir çubuklarla ortaya çıktıklarını, “dişlerinin kapkara ve kırık”, vücutlarındaki tek temiz yerin “gözakları” olduğunu ve gözlerinin, “tek düşmanı insan olan” hastalıklı leopar yavrularının gözlerine benzediğini aktarır.¹⁹

Konuyu bir perspektife oturtmak için, yıkıcı bir savaşın harabelerinde hayata tutunmaya çalışan milyonlarca Çinlinin nasıl bir durumda olduğunu da unutmamamız gerekir. Amerikalı askerler General Çan Kay-şek’e bağlı milliyetçilerin denetimindeki yörelerde, yiyecek için çöp tenekelerini eşelemek üzere kışlarına gizlice giren çocukları görünce şoka uğradılar. ABD’li bir çavuşun anlattığına göre, “nizamiye kapılarına küçük kızlarıyla beraber gelen anneler, çubuk şeker ve sigara karşılığında bu yavrucakları sunuyorlardı.”²⁰ Bu arada Çinli erkekler emekleyerek altına girdikleri ordu helalarında, çiftçilere gübre olarak satabilecekleri insan dışkısını döşemedeki çatlaklardan kapmaya çalışıyorlardı.

Savaş sonrasındaki insan sefaleti, karşılaştırmaları neredeyse yararsız kılacak kadar geniş ve yaygın çaptaydı. Almanya sadece kendi yurttaşlarıyla ve geri dönen askerlerle değil, Müttefik hükümetlerinin resmi onayıyla Çekoslovakya, Polonya ve Romanya’daki topraklarından sürülen on milyondan fazla Alman asıllı mülteciyle de başa çıkmak zorundaydı. Birçok mülteci daha önce hiç görmediği Almanya’ya gidiş yolunda öldü ya da öldürüldü. Hemen hepsi mal varlığını tamamen kaybetti. Bu durum yiyecek ve barınak bulmak için yollara düşen kitlelerin sayısını muazzam ölçüde artırdı.

Japonya’nın yanı sıra Almanya’da da gıda krizini ağırlaştıran bir etken, 1945’teki feci hasattı. Savaşla birlikte hayvanların telef olması, tarlaların tahribata uğraması, makinelerinin bozulması ve insan gücü sıkıntısının yaşanması, ayrıca havaların bir ara berbat gitmesi yüzünden tarım feci şekilde sarsılmıştı. Almanya’nın doğu kesimindeki tarım makinelerinin büyük bir bölümü savaşın son aylarında yok edilmiş ya da yağmalanmıştı. Üstelik savaş sırasında Almanların yerine çalıştırılan yabancı tarım işçileri de gidiyorlardı. Eskiden gıda stoklarını Asya imparatorluğundan sağlayan Japonya’nın bu kaynağı kesildi.

Ekim ayında Japon maliye bakanı Amerikalı muhabirlere acil gıda ithalatına başvurulmaması halinde, kışın on milyon Japon vatandaşının açlıktan ölebileceğini bildirdi. Almanya’da da aynı felaket öngörülerinde bulunuldu. Aşağı Saksonya’da bir sosyal demokrat idareci, “eski düşmanlarının yardım eli uzatmaması halinde, Alman halkının ne zaman açlığa mahkûm olacağını kimsenin kestiremeyeceği”ni belirtti.²¹ Almanya’nın yakında çöküşle karşı-

19 MacDonogh, *After the Reich*, 315.

20 Ronald Spector, *In the Ruins of Empire: The Japanese Surrender and the Battle for Postwar Asia* (New York: Random House, 2007), 56.

21 Aktaran Bessel, *Germany 1945*, 334.

laşacağına dair haberler İngiliz Parlamentosu'nda görüşüldü. Birleşmiş Milletler yardım yetkililerinden Arthur Salter şu sert uyarıda bulundu: “Şu anda sanıldığı gibi, milyonlarca kişinin bu kış donması ve açlık çekmesi, maddi yıkımın ve dünyadaki ürün sıkıntılarının kaçınılmaz sonucu olmayacaktır.” Avam Kamarası üyeleri, “insan soyunun şimdiye kadar yaşadığı en büyük felaket” konusunda uyarıldı.²²

Bu yaklaşımın abartılı olduğu ortaya çıktı. Almanya'yı gezen bazı kişiler özellikle Batılı işgal bölgelerindeki şartların, diğer birçok Batı Avrupa ülkesinden daha kötü olmadığını ve aslında daha doğudaki yerlerden biraz daha iyi olduğunu saptadı. Ama daha önce işgal edilmiş ülkelerden yağmalanan gıda stokları biraz kalmış olsa bile, Almanya'da hayat yeterince kötüydü. Berlin özellikle sıkıntıdaydı ve Almanya'nın diğer kesimlerinden gelen haberler de berbattı. Amerikalı bir muhabir Hamburg yakınlarında şu sahneye tanık oldu: “Bir akşam bataklık bir arazide işadamı elbisesi içinde yaşlıca bir Alman, bastonuyla bir ördeği döverek öldürüyor. Daha fazla şey söylenebilse de gıda durumu özünde işte böyle.”²³

Bütün bunlar elbette can sıkıcıydı. Ama Nazi Almanya'sının Bergen-Belsen gibi yerlerdeki eski mağdurları hâlâ açlık çekerken ve Japonya'daki savaş esiri kamplarının sakinleri çürüyüp giderken, milyonlarca mülteci ve yurtsuz kendi memleketine dönmeyi beklerken, İngilizler, Hollandalılar, Fransızlar, Polonyalılar, İtalyanlar yavan karnelerle geçinmeye çalışırken, Filipinliler, Çinliler, Endonezyalılar daha aزیyla idare ederken ve Sovyet yurttaşlarının hafızalarında Alman ordusu ve SS tarafından sistematik biçimde aç bırakılmaya dair anılar hâlâ çok canlıyken, Almanlara ve Japonlara dönük kamuoyu sempatisi biraz sınırlıydı. ABD Kongresi üyelerini, özellikle de dışa kapanmaya daha eğilimli Cumhuriyetçi temsilcileri, Alman ve Japon saldırganlığının mağdurlarına yardım etmek üzere UNRRA (Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi) gibi uluslararası yardım kuruluşlarına kaynak sağlamaya ikna etmek oldukça zordu. Eski düşmanları beslemek üzere vergi gelirinden daha fazla doları harcama ya da bazı kesimlerce önerildiği gibi, İngiliz karnelerini kısma görüşü, desteklenmesi kolay bir politika değildi.

Gelgelelim, ahlaki olmasa bile pratik sebeplerle bir şeyler yapmak zorunluymuştu. Almanya'da ve Japonya'da tam bir çöküş, Müttefik hükümetlerini katlanılmaz bir baskı altında ve savaş sonrasında demokratik olması şöyle dursun, herhangi bir doğru dürüst toparlanmayı imkânsız kılacaktı. Askerlerce yaygın biçimde okunan İşçi Partisi yanlısı İngiliz gazetesi *Daily Mirror*, yardım meselesini “Vahşileri Besleyelim mi?” gibi kısa ve özlü bir manşetle gün-

²² *New York Times*, 27 Ekim 1945.

²³ Julian Sebastian Bach Jr., *America's Germany: An Account of the Occupation* (New York: Random House, 1946), 26.

deme getirdi. Alman halkına ve hatta yurtlarından sürülen muhtaç Alman mültecilerine sempatiden hareketle davranmanın şart olmadığını açık seçik belirtti. "Bizi durumun üstesinden gelme gereğini vurgulamaya yönelten şey bir acıma duygusu değil." Asıl sorun şuydu: "Avrupa'nın batağa saplanmasına ne kadar göz yumulursa, onu ayağa kaldırma süreci de o ölçüde uzayacak ve böylece işgalin daha da sürmesi gerekecektir."²⁴

ABD Kongresi üyeleri için daha ikna edici başka mülahazalar da vardı. Enternasyonalist ideallerinden dolayı UNRRA'nın komünistlere sempati beslediğinden kuşku duyulmasına karşın, Sovyetler Birliği'yle artan çekişme, harekete geçmeyi gerektirdi ve UNRRA vazgeçilmez bir kurum olarak görüldü. Kongre'nin Demokrat Parti'li Pennsylvania temsilcisi Daniel J. Flood, diğer üyelere şunu anlattı: "Açlık, mahrumiyet, rahatsızlık ve hastalık, huzursuzluğu ve komünizm hayaletini besleyecektir. Aç insanlar Deccal felsefeleri ve Tanrı'ya her şeye kadir sıfatını yakıştırmak isteyenler için verimli bir zemin oluşturur."²⁵

Böylece bazı tedbirler alındı. Almanya'nın İngiliz işgal bölgesinde General Sir Gerald Templer, Kasım sonlarından itibaren Arpa Harekâtı'nı düzenleyerek, yaklaşık sekiz yüz bin Alman savaş esirini çiftliklerde çalışmak ve hasattan kalanları kurtarmak üzere serbest bıraktı. Almanya'ya daha fazla ihracatını sağlamak için, İngiliz yurttaşları daha da kemer sıkmaya zorlandı; ekmeğin 1946'da karneye bağlanmasının sebebi buydu. ABD Genelkurmayı'nın "Kuzeybatı Avrupa'da ele geçirilen savaş esirlerinin barındırma" konusuna ilişkin 1944 tarihli talimatının (JCS 1076) ardından, Amerikalılar da "hastalığı ve karışıklığı önlemeye" yönelik yeterli ekonomik yardım sağladı. Maksat Alman yaşam standardını en azından asgari bir düzeyde tutmaktı. Asıl soru bunun ne kadar olacağıydı. "Sert barış"tan yana olan politikacılar, sanayisini dağıtma ve yurttaşlarını geçimlik düzeyde tutma yoluyla Almanya'yı cezalandırmak istediler. Roosevelt'in hazine bakanı Henry Morgenthau, sertlik çizgisinin başta gelen savunucusuydu ve kafasındaki tasarı, Almanya'yı bir daha savaş çıkaramayacak bir kırsal ülkeye çevirmektir. Japonya'daki Müttefik idaresine de sert bir talimat verildi. ABD Genelkurmayı'nın 1380/15 numaralı talimatıyla, General MacArthur'dan Japonlara yardımı "işgal kuvvetlerini tehlikeye düşürecek ya da askerî harekâtları aksatacak yaygın hastalıkları ve karışıklıkları önlemek için gerekli [...] düzey"le sınırlı tutması istendi. "Bu yöndeki ithalat asgari miktarda yiyecek, [...] yakıt, sağlık ve temizlik gereçleriyle sınırlanacaktır..."²⁶

24 *Daily Mirror*, 5 Ekim 1945, aktaran Shephard, *The Long Road Home*, 129.

25 Aktaran Shephard, *The Long Road Home*, 156.

26 ABD Genelkurmayı'nın 1380/15 numaralı talimatı, paragraf 296, aktaran Cohen, *Remaking Japan*, 143.

Almanlar ve Japonlar açısından talihli bir gelişmeye, bu cezalandırıcı talimatlar işgal altındaki ülkeleri fiilen yöneten ve böyle tedbirlerin nasıl feci sonuçlar doğuracağını görebilen kişilerce ya göz ardı edildi ya da yumuşatıldı. ABD Yüksek Komiseri General Lucius Clay'in mali danışmanı, JCS 1076 talimatını "ekonomi ahmakları"nın işi olarak nitelendirdi. General Clay de Almanya'nın sanayi ekonomisini yıkarak kargaşayı daha da artırmak yerine, Washington'daki Savaş Bakanı Henry Stimson gibi güçlü simaların desteğini alarak, çok geçmeden Almanların sanayiye yeniden inşa etmesine yardımcı olmaya çalıştı. Stimson "Semitik kindarlığı açısından önyargılı"²⁷ olduğundan kuşku duyduğu Hazine Bakanı Morgenthau'ya nazaran, Almanların zor durumuna karşı daha anlayışlıydı; bu kuşku Amerikan ve İngiliz hükümetlerinin üst kademelerindeki nahoş ama oldukça yaygın bir hissiyatın yansımasıydı. Oysa o dönemde Yahudi duyarlılıklarına fazla yakınlık, asıl noktayı gözden kaçırmaya yol açabilirdi. Bu kişilerin korktuğu şey, Alman öfkesinin komünizmi yeğ tutmayı beraberinde getirmesi ya da intikamcılık anlayışını beslemesiydi. General MacArthur, Japon sanayisinin ayağa kalkmasına yardımcı olmaya eğilimli değildi ama tıpkı Stimson ve Clay gibi, "açlığın [...] bir halkı beraberinde hayati gıdayı getiren her türlü ideolojinin ağına kolayca düşüreceği" kanısındaydı.²⁸

Alman tarımının yanı sıra sanayisinin (Leipzig, Dresden, Chemnitz) büyük bir bölümünü barındıran Doğu işgal bölgelerindeki Sovyet yetkilileri, Alman ekonomi kapasitesini yeniden inşa etmek için hiçbir şey yapmadılar. Fabrikalardan ve diğer varlıklardan geriye kalanlar yağmalandı. Makineler, demiryolu vagonları, tramvay vagonları, kamyonlar doğuya giden konvoylarla ortalıktan kayboldu. Banka mahzenlerindeki altınlar ve tahviller boşaltıldı, araştırma enstitülerinin arşivleri alındı ve birçok sanat eserine savaş tazminatı olarak el konuldu. Nazi zindanlarından veya Moskova'daki sürgün hayatından yeni dönmüş Alman Komünist Partisi liderleri bile, kardeş Rus hamilerini durduracak hiçbir şey yapamadılar.

Şimdiki Çin'in kuzeydoğu kesimini oluşturan ve Japonların 1930'ların başlarından beri Mançuko adlı bir sömürge kukla devletini yönlendirdiği Mançurya'da aynı durum yaşandı. Mançuko, Japon imparatorluğunun sanayi dinamosuydu. ABD'nin sıkıştırmasıyla, Sovyetler Birliği savaşın bitişinden hemen önce, 8 Ağustos'ta Japonya'ya savaş açmıştı.

Sovyet askerleri 9 Ağustos'ta, yani Hiroşima'nın bombalanmasından üç gün sonra Mançuko'yu işgal etti. Japonların yerel halkı büyük bir acımasızlıkla çalıştırarak kurduğu ağır sanayi tesisleri, modern demiryolları,

27 MacDonogh, *After the Reich*, 479.

28 Kongre'ya yapılan açıklama, aktaran Cohen, *Remaking Japan*, 145.

madencilik işletmeleri sistematik biçimde soyuldu ve malzemeler Sovyetler Birliği'ne taşındı. Sanayi tesisleri baştan aşağı söküldü ve sürekli işleyen tren katarlarıyla götürüldü. Sonunda bizzat trenler ve hatta tahta demiryolu traversleri çoğu kez çalınıp Sovyetler Birliği'ne taşındı. Bütün bunlar, Çin'in Mançurya'yı geri alma fırsatını bulmasından önce oldu. Zaten ne Çinli komünistler, ne de Çan Kay-şek'e bağlı milliyetçiler varlık soymaya dönük bu devasa girişimin önüne geçebilirdi. Sovyetler Birliği'nin işgal edecek zamanı bulması halinde, Kuzey Japonya'da da aynı şeyi yapacağına hiç kuşku yoktu; ABD'nin Pasifik'teki savaşı çarçabuk bitirmeye bu kadar can atmasının sebeplerinden biri buydu.

Sovyet işgal bölgesinde komünistler de dahil Almanların eli kolu bağlıydı; zira ekonomileri yağmalanırken bile, hem kendilerini, hem de Sovyet işgal askerlerini beslemek zorundaydılar. Birçok durumda Alman işçiler yağmalanmış fabrikaları elde kalan makine döküntüleriyle yeniden monte etmeye çalıştıklarında, tekrar söküldüklerini görüyorlardı. Protesto etmeye kalkışınca da dövülüyorlardı. Bunların hiçbiri Alman işçiler arasında komünist davaya karşı pek sempati uyandıracak şeyler değildir. Dönemin popüler bir şarkısının sözleri şöyleydi:

Hoş geldiniz, kurtarıcılar!

Buyurun size yumurta, et, tereyağı, davar ve yem

Ayrıca saatler, yüzükler ve başka şeyler.

Kalmasın elimizde hiçbir şey, ne arabalar, ne de makineler.

Alın götürün tren vagonlarını ve demiryolu tesislerini.

Kurtardınız ya bizi bütün bu süprüntülerden!

Şimdi ağlıyoruz sevinçten.

Ah, ne kadar iyisiniz bize.

Eskiden durum feciydi, şimdi bakın ne güzel.

Var olun siz harika insanlar!²⁹

Ne var ki Sovyet işgal bölgesinde Almanları sağ tutmak için söz verilen tayınlar diğer Müttefik işgal bölgelerindekinden aşağı değildi: Çalışan kişi başına günde yaklaşık 1.500 kalori. Yetişkin bir kişinin sağlıklı kalması için 1.200 kalori genellikle gerekli asgari düzey sayılır. Aslına bakılırsa, kentlerdeki insanların çoğu 1945'te bunun yarısını elde ettiğinde şanslı sayılırdı. Yeterli ekmek bulunsa bile, taze yiyecek azdı. Almanları ve Japonları savaştan sonraki ilk yılda felaketten kurtaran şey askerî erzaktı. Japonya'da Müttefik askerlerinin sayısı sonbaharda 600 binden 200 bine indiğinde, konserve sığır eti

29 Aktaran Norman M. Naimark, *The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1949* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 181.

ve kurufasulye gibi ürünlerden oluşan büyük miktarda ordu yiyeceği halka dağıtılmak üzere Japon hükümetine verildi. Çoğu Japon'un alışık olmadığı bir diyetti bu. Kuru fasulyenin rahatsız edici mide gazı olaylarına yol açması, bazı kibar Japon hanımları için yakınma konusuydu. Böyle bir kişi bir konuğuna, "Yeni tayın insanı çok görgüsüz hale getiriyor," diye yakınıntı.³⁰ Ama onsuz aç kalmış olacaktı. Tokyo sakinlerinin 1946 yazında Japon kaynaklarından sağladığı besin ancak 150 kalori düzeyindeydi.³¹

Müttefik erzakına rağmen, Avrupa'da ve Japonya'da çoğu kimse hâlâ geniş çaplı bir suç şebekesine dönüşen karaborsaya dayanmak zorundaydı. Birçok yerde para ekonomisinin yerini, sigaranın temel para birimi olduğu takas biçimleri almıştı. Bu da işgal askerleri için çok cazip bir fırsattı. Hollanda'da Kanada sigaraları, özellikle de Sweet Caporal markası en değerli maldı. Karaborsa simsarların tanesini bir guldenden alıp beş guldene satmaktaydı. Kanadalı bir askerî personelin memlekette bin sigarayı üç dolara getirtmesi ve neredeyse 1.000 gulden kâr elde etmesi mümkündü.³²

Üstelik sigarayla hemen her şey satın alınabilirdi: Zarif antika saatler, opera dürbünleri, elmas yüzükler, Leica kameraları, yani insanların yakıt ve yiyeceklerle seve seve takas edecekleri türden şeyler. Sigara daha temel malları edinmenin de aracıydı. Mayıs ayında Avusturya kırsal kesiminde olan Alman yazar Erich Kästner, doğu cephelerinden memlekete yürüyerek, topallayarak ve aksayarak dönen Alman askerlerinin sonu gelmez kafilisini izledikten sonra, güncesine şunları yazdı: "Biraz nakit edinmek için sigara satıyorlar. Tanesinin fiyatı bir ila üç mark arasında değişiyor. Sivil elbiselere dönük sürekli bir talep var, arz ise neredeyse sıfır. Yan evdeki birisi eski bir pantolon için 450 sigara alıyor. Bir pantolonu bununla takas etmek işime gelir ama sadece üstümdeki pantolonum var. Bu ticaret ve doğurduğu sonuç ahlaksızca. İnsan tek pantolonla ticaretini döndüremez."³³

Alaycı bir Japon deneme ve hikâye yazarı olan ve çoğu kez savaş sonrası dönemin diğer yazarlarıyla birlikte "kalaslar" ya da "dekadanlar" akımı içinde sayılan Sakaguçi Ango, imparator uğruna şanla ölecek şekilde eğitilmiş genç askerlerin ve havacıların nasıl çarçabuk karaborsacıya dönüştüğüne dikkat çekmişti. Aynı şekilde savaş dulları, ölmüş kocalarına bağlılığı büsbütün unutup yeni sevgililer buldular. Ango, olağan bulduğu bu durumu uygun da görmekteydi. Zira Japonlar alçalma yoluyla, yani insan hırsını ve arzusunu en ham haliyle tadararak, ortak insanlığı yeniden keşfedeceklerdi. Aptalca imparatora tapınmaya son! İntihar uçaklarında kahramanca ölmeye son! "Savaşı

30 Cohen, *Remaking Japan*, 144.

31 *Ibid.*, 142.

32 Herman de Liagre Böhl, *De Gids*, 246.

33 Willi A. Boelcke, *Der Schwarzmarkt, 1945-1948* (Braunschweig: Westermann, 1986), 76.

kaybettiğimiz için bu kadar alçalmadık. Alçalmamızın sebebi insan olmamız, hayatta olmamız.”³⁴

Japon imparatorluk silahlı kuvvetlerindeki birçok eski muharibin, Koreli ve Tayvanlı gangsterlerle, Japon serseri çeteleriyle ve çökmüş bir toplumun bütün diğer ayaktakımıyla birlikte karaborsa işine girmeyi kitabına uydurduğuna hiç kuşku yok. Dönemin bir deyişi şöyleydi: “Kadınlar *panpan* olur, erkekler ise karaborsa kuryesi olur.”³⁵ Çoğunlukla demiryolu istasyonları civarında olmak üzere, Japonya’nın her tarafında on beş binden fazla karaborsa vardı. Ameyoko-ço gibi bazılarının kalıntıları hâlâ duruyor; adı muhtemelen Amerikalılara atfen konulmuş bu karaborsa, Tokyo’daki Ueno İstasyonu’nun yakınında insanların kaynaştığı bir şerit halinde demiryolu hattı boyunca sıralanmış küçük yiyecek ve elbise dükkânlarından oluşur. İnsanlar oraya, hayatta kalmayı sağlayacak temel malları satın almak ya da kızartılmış kurbağadan sakatat yahnisine kadar her şeyi sunan binlerce derme çatma yiyecek tezgâhında karınlarını doyurmak için giderlerdi. Çeşitli hayvanlardan alınma sakatata denk gelen biri şanslı sayılırdı; yahnilere insan kalıntılarının da girdiğine dair söylentiler vardı.

Kanla lekelenmiş hastane battaniyeleri dahil her şey alınıp satılmaktaydı. Mançurya’da on beş yıldan beri Çinlilere tepeden bakan Japon göçmenler, Sovyet askerlerinin istilasıyla paniğe kapılınca ve (çoğu ulaşım aracının silahlı kuvvetlere ve üst mevkilerdeki Japon yetkililerine tahsis edilmemesinden dolayı) Japonya’ya dönemeyince, bütün eşyalarını karaborsada satarak hayata tutundular: Kimonolar, mobilyalar, antikalar. Hatta bazen bebekler de. Japon zekâsının doğuştan üstünlüğüne dair sömürgeci efsaneler, özellikle gelecekte insan gücüne ihtiyaç duyan Çinli köylüler için Japon bebeklerin makbul hale getirdi. Sonradan Japonya Merkez Bankası’nın başkan yardımcısı olan Fujiwara Sakuya, savaş bittiğinde Mançurya’da bir çocuktı. Anne babasının eşyalarını karaborsada sattığını, Çinlilerin “Satılık bebek var mı? Satılık bebek var mı?” diye bağırdığını hatırlıyor. Piyasa fiyatı 300 ila 500 yen arasındaydı. Bazen satın alınan bebeklerin hemen daha yüksek bir fiyatla satıldığı da oluyordu.³⁶

Japonya’da karaborsa mallarının büyük bir bölümünün kaynağı, Müttefik askerlerince Japon gangsterlerine satılan askerî malzemelerdi. Bir keresinde sohbet ettiğim eski bir Japon gangsteri, Amerikan PX mağazalarından alınma malları karaborsaya aktararak, büyük paralar kazandığı ve tavanına kadar banknotlarla dolu kocaman bir Amerikan otomobiliyle dolaşabildiği eski güzel

34 Sakaguçi Ango, *Durakurun*, karton kapaklı yeni versiyon (Tokyo: Çikuma Şobo, 2008), 228. İlk yayımlanış tarihi 1946.

35 Dower, *Embracing Defeat*, 139.

36 Fujiwara Sakuya, *Manşu, Şokokumin no Senki* (Tokyo: Şinçösa, 1984), 82.

günlere dair hikâyeleri anlatırken gözleri buğulandı. Ama çok daha iyi konumlarda olan ve savaşın sonunda askerî stokların yüzde 70'ini saklamayı başaran Japonlara kıyasla küçük bir oyuncu sayılırdı. Her türden makineyi ve yapı malzemesini de kapsamak üzere geri kalan şeyler, kamu yararına kullanılmak üzere Amerikalılar tarafından Japon hükûmetine verildi. Bunlara da yağmalanan mallarla birlikte büyük ölçüde ortalıktan kayboldu ve bazıları eski savaş suçlusunu olan birçok Japon yetkilinin müthiş zenginleşmesini sağladı.

Almanlar ve Japonlar arasında kültür, siyaset ve tarih bakımından belirgin farklılıklar vardı. Ama benzer şartlardaki insan davranışı açısından ortak yanları çoktu. İnsanların sıkıntılarını istismar eden kriminal bir ekonominin etkilerinden biri, Sakaguçi Ango'nun anlattığı "alçalma"nın bir parçası olarak sosyal dayanışmanın çözülmesiydi. Her erkek ve daha sıklıkla her kadın kendini düşünmek zorundaydı. Heinrich Böll bunu şöyle ifade eder: "Herkes sadece kendi canına ve ayrıca eline geçen şeylere sahipti: Kömür, odun, kitap, yapı malzemesi. Herkes, kendi dışındaki herkesi haklı olarak hırsızlıkla suçlayabilirdi."³⁷

Birçok kişinin yaptığı da başkalarını suçlamaktı. Almanya'da Yahudiler ve yurtsuzlar sıklıkla şiddetten ve vurgunculuktan sorumlu tutuldu. Japonya'da en berbat suçlular olarak görülen kesim, Japon ya da Amerikalı olmama anlamında "üçüncü ülke uyrukları" olarak anılan Koreliler, Çinliler ve Tayvanlılardı. Birçoğu Japonya'ya köle işçi olarak getirilmişti. Koreli ve Tayvanlı çeteler ganimet için Japonlarla kesinlikle yarışmaktaydı. Aynı şey karaborsayla uğraşan Yahudiler ve yurtsuzlar için geçerliydi; onlar da hayatta kalmanın bir yolunu bulmak zorundaydı. Bergen-Belsen karaborsa faaliyetlerinin ana odaklarından biri haline geldi. Birçok yurtsuz (Yahudi, Polonyalı, Ukraynalı ve Yugoslav) doğru dürüst tesislerin bulunmadığı kamplarda yıllarca tıkalı kaldı. Carl Zuckmayer Almanya ve Avusturya üzerine raporunda, "yurtsuzlar sorununa uluslararası çözüm bulunmadığı sürece, Almanya'da antisemitizmin kökünün kazınamayacağı" uyarısında bulunmuştu.³⁸ Doğrusu, Almanlar çoğu kez ayırım yapmakta güçlük çekmekteydi; gerek Hitler Reich'ında gönüllü çalışan Letonyalılar, gerekse Yahudiler toptan "yabancı" sayılmaktaydı. Bazen Almanlar malları fahiş fiyatlardan satın almak için bu "yabancılar"ın ayağına gitmek zorundaydı. Aslına bakılırsa, vurguncuların çoğunluğu ve kesinlikle en güçlüleri Yahudiler ya da yabancılar değil, bizzat Almanlardı.

Bavyera'da bir zamanlar Hitler'in hapisanesinde yattığı (ve *Kavgam* kitabını yazdığı) Landsberg kasabası başta olmak üzere, büyük Yahudi yurt-

37 Aktaran Bessel, *Germany 1945*, 337.

38 Zuckmayer, *Deutschlandbericht*, 111.

suz kamplarının bulunduğu bir yöreden sorumlu ABD subayı Binbaşı Irving Heymont şu saptamada bulunmuştu: “Almanya’daki birçok kişi gibi, kamp sakinleri de karaborsayla uğraşıyor. [...] Faaliyetleri çoğunlukla konfor mallarının ve taze yiyeceklerin takasına dayanıyor.”³⁹ Karaborsada varlığından söz ettiği “birkaç büyük işletmeci” ise eski işadamları ya da sabıkalıydı. Kendilerine doğal gelen bir işi yürütüyorlardı. Bu sonuçta onların mesleği idi.

Yahudilerin ya da üçüncü ülke uyruklarının ve diğer yabancılardan özellikle berbat suçlular olarak görülmelerinin sebeplerinden biri basit önyargıydı. Ağır şartların kötüleştirdiği bu yaygın insan özelliği, Müttefiklerin yabancılara ayrıcalıklı davrandığı, Japonya’daki Amerikalı inzibatların Korelileri başıboş bıraktığı ya da Müttefik yetkililerinin masum Almanların zararına olacak şekilde Yahudilerin savurganca yaşamasını sağladığı yönündeki yaygın algıyla keskinleşti. Yahudiler, hele de yurtsuz kamplarında mecali kalmamış olanlar arasında savurgan ve hatta rahat bir yaşam sürdürenler çok az olsa da bu algıda bir hakikat payı vardı ama sadece biraz. İşin aslı şu ki bizzat Müttefik yetkililer antisemitizmden ya da ırkçılıktan azade değildi. Dachau toplama kampında karşılaştığı ve “hayvanlardan daha alçak” diye nitelendirdiği Yahudi felaketzedeleri aşağılaması açısından, General Patton çoğu kimseden belki biraz daha aşırıydı ya da en azından daha açık sözlüydü.⁴⁰ General Eisenhower’ın Amerikalı askerlere işgal altındaki Almanya’da Yahudi yurtsuzlara Almanlar karşısında öncelik tanıma talimatını vermesine karşın, buna çoğu kez uyulmadı. Anlaşıldığı kadarıyla birçok Amerikalı asker Almanları, ayrıca Baltık devletlerinden gelme eski işbirlikçileri ya da mültecileri, travmaya uğramış Yahudilere nazaran daha kolay geçinilir buldu.⁴¹

Yabancıları suçlamak en başta daha kapsamlı bir yadsımanın, geçmişte Almanların ve Japonların başkalarına yaptığı şeylerle yüzleşmekten kaçınmanın parçasıydı. Kendi haline acımak daha kolaydı. *Yank* dergisinin bir muhabiri Ağustos’ta Berlin’i dolaşırken, yırtık pırtık bir elbise ve kocaman erkek ayakkabıları giymiş bir Alman kadınının bir kadın Rus askerine dil çıkardığını ve “Siz güzelce beslenirken, biz Almanlar açlık çekiyoruz,” dedikten sonra yere tükürdüğünü gördü.⁴² Ama o zaman bile aykırı görüşler vardı. *Berliner Tagesspiegel*’de çıkan bir makale, “Polonyalıları, Yahudilere ve esirlere karşı işlenmiş korkunç suçlardan korunmak için duvarların örülüşünü, Amerika’dan ve İngiltere’den hibe olarak alınan gıda maddeleri karşısında alıkhık derecesindeki küstahça nankörlüğü” ayıpladı.⁴³

39 Irving Heymont, *Among the Survivors of the Holocaust: The Landsberg DP Camp Letters of Major Irving Heymont, United States Army* (Cincinnati: The American Jewish Archives, 1982), 63.

40 Carlo D’Este, *Patton: A Genius for War* (New York: HarperCollins, 1996), 755.

41 Bkz. Shephard, *The Long Way Home*, 235.

42 *Yank*, 10 Ağustos 1945, 6.

43 Aktaran Stafford, *Endgame*, 1945, 507.

Hiç kuşkusuz, karaborsa ekonomisi zamanla yerini daha düzenli bir piyasaya bıraktı. Ama özellikle Almanya'da ve Japonya'da o kanunsuz dönemin uzun vadeli etkileri önemliydi. Savaşın sonraki ekonomik çöküş ve onu izleyen karaborsa, eski sınıf ayrımlarını yok eden büyük etkenlerdi. Asil ailelere mensup kadınlar, aile yadigarlarını yiyeceklerle takas etmek üzere tekerlekli arabalarla kırsal kesime bırakmak zorunda kaldılar. Fakir köylüler bir anda nakit zengini haline geldiler. Çamurlu çeltik tarlalarından eskiden bir servete mal olan güzel antika kimonolar içinde çıkan köylü Japon kadınlarını görmek nadir bir durum değildi. Yoksul düşmüş aristokrat kızları başarılı ve çoğu kez dürüstlükten yoksun, türedi zenginlerle evlenmeye mecbur kaldılar. Ama savaş sonrası kargaşa, daha oturmuş rakiplerin engeline takılmadan şirketler kurma açısından da belirli bir özgürlük sağladı. Masaru Ibuka, 1945'te Tokyo'da bombardımanla hasara uğramış bir bonmarşede bir radyo tamir dükkânı açtı. Sony Corporation böyle ortaya çıktı.

Savaş öncesi dönemin şaheseri *Berlin Alexanderplatz* [Berlin Alexander Meydanı, 1929] romanının yazarı Alfred Döblin'in bir gözlemini tam olarak aktarmakta yarar var. Savaşı California'da sürgün yaşayarak atlatan Döblin, daha sonra döndüğü Almanya'da kendini yine bir sürgün olarak hissetti. Baden-Baden kaplıca kasabasına vardıktan sonra şunları yazdı:

Almanya'da edindiğim asıl izlenim, insanların yıkık bir yuva içinde koşturup duran karıncalar gibi, harabelerinin ortasında heyecanla ve can havliyle çalışmaya koyulmaları. Tek endişeleri gerekli araçlar ve talimatlar olmadan hemen işe başlama-
mamaları. Daha sıkı çalışma şevki, yıkımın getirdiği kedere ağır basıyor. Şu anda yoksun oldukları araçlara sahip olurlarsa, yarın sevinecekler; köhne, kötü düzenli mekânlarının yıkılması sayesinde, birinci sınıf ve modern bir şeyi inşa etme fırsatını yakaladıklarına sevinecekler.⁴⁴

44 Alfred Döblin, *Schicksalsreise: Bericht u. Bekenntnis: Flucht u. Exil 1940-1948* (Münih: Piper Verlag, 1986), 276.

BÖLÜM 3

İntikam

Çekoslovakya'da 1945 yazında, daha çok halis birasıyla tanınan Budweis (České Budějovice) kasabası yakınındaki bir toplama kampının ana kapısına çakılmış tabelada "Göze Göz, Dişe Diş" sözleri yazılıydı. Kamp o sırada Çek denetimi altındaydı ve çoğu sivil olan Alman esirlerle doluydu. Zalimliğiyle nam salmış genç bir adam olan Çek komutan, Almanları günde on iki saat asgari tayınla çalıştırıyor ve daha sonra gece yarısı uyandırıp içtima alanında (Appelplatz) toplanma emri veriyordu. Esirler orada şarkı söylemeye, sürünmeye, birbirini dövmeye, dans etmeye zorlanıyor ve Çek muhafızları eğlendirecek başka her türlü eziyetten geçiriliyordu.¹

İntikam arzusu, seks ya da gıda ihtiyacı kadar insanidir. Bunu Polonyalı yazar Tadeusz Borowski'den daha zarif ve daha acımasız ifade etmiş çok az kişi vardır. Borowski şiirlerini korsan şekilde el altından yayımladığı için 1943'te tutuklanmıştı. Savaş dönemi Varşova'sında okulları, gazeteleri, tiyatroları ve şiir dergilerini de kapsayan canlı ve geniş çaplı bir yeraltı kültürü vardı; bunlara katkıda bulunanların hepsi toplama kampı ya da daha doğrudan ölüm riskiyle karşı karşıyaydı. Borowski bir Gestapo zindanında, ardından Auschwitz'te ve Dachau'da sağ kalmayı başardı. Kurtulduktan sonra ise yurtsuz olmasından dolayı, bir süre Münih'e yakın eski bir SS kışlasında aşağı yukarı hapis kaldı. Araf'taki bu sefil yaşıntıyı, kampta hayat ve ölüm üzerine kısa hikâyelerden oluşan *This Way for the Gas, Ladies and Gentlemen* [Hanımlar ve Beyler Buyurun Gaza] adlı klasik bir kitapta anlatır.²

"Sessizlik" adını taşıyan hikâyede bazı yurtsuzlar, pencereden kaçmaya çalışan eski bir Nazi yardakçısını saptarlar. Onu yakalayıp "hırslı ellerle paralama"ya girişirler. Yurtsuzlar kampını yöneten ABD'li askerlerin yaklaştığını duyunca, adamı samandan bir döşeğe yatırıp üstünü kat kat çarşafı örterler. Yeni ütülenmiş üniformasıyla genç ve sevimli üst düzey Amerikalı subay, tercümanı aracılığıyla onlara Nazi kampı felaketzedelerinin Almanlara karşı büyük nefretini gayet iyi anladığını iletir. Ama hukukun üstünlüğüne uyulması sona derece önemlidir. Suçlular ancak usulünce yargılandıktan

1 Norman M. Naimark, *Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001), 118.

2 Tadeusz Borowski, *This Way for the Gas, Ladies and Gentlemen* (New York: Viking, 1967).

sonra cezalandırılmalıdır. Amerikalılar bunun icabına bakacaklardır. Başlarını sallayan yurtsuzlar, sevimli Amerikalıya alkış tutarlar. Subay iyi bir gece istirahati diler ve kışladaki turunu tamamlamak üzere “dostça mırıltılar eşliğinde” odadan ayrılır. Onun çıkmasıyla birlikte, Alman yataktan çekilip çıkarılır ve beton zeminde tekmelenerek öldürülür.

Kurtuluşun ya da yurtsuzlar açısından yarı kurtuluşun hemen akabinde böyle olaylar olağandışı değildi. Başka anlatımlara göre, Alman azgınlığının gözle görülür kanıtları karşısında şoka uğrayan kurtarıcı askerler, adil yarılama süreci kurallarına daha az bağlıydı. Dachau’da Amerikalı askerler SS muhafızlarının linç edilmesine, boğulmasına, doğranmasına ya da küreklerle dövülerek öldürülmesine seyirci kaldılar; en azından bir olayda, eski bir kamp sakininin bir Amerikalı askerden aldığı kasaturayla muhafızların başları kesildi. Bazen Amerikalı askerler Alman muhafızları vurmayı bizzat üstlendiler. Yine Dachau’da Amerikalı bir teğmen üç yüzden fazla muhafızı makineli tüfeğiyle kurşuna dizdi. Öfkesi anlaşılırdı; olaydan az önce kamp krematoryumunun önünde yığılı esir cesetlerini görmüştü.³

Nisan 1945’te Bergen-Belsen’de bir İngiliz hemşire, kampa ilk kez giren bir grup Alman hemşirenin başına gelenlere tanık oldu. Vahim derecede hasta felaketzedelere bakmaları emredilen hemşireler hastane koşuşlarının birine girdiklerinde, bir anda “can çekişenlerin bile aralarında bulunduğu hastalar çılgık çılgıca bir kitle halinde üstlerine atlayarak, bıçak ve çatalarla ya da pansuman arabasından kaptıkları aletlerle onları tırmalayıp parçaladılar.”⁴

Bu olayda İngilizler kamp sakinlerinin yaşaması için varlıkları hayati önem taşıyan Alman sivilleri korumak zorunda kalmıştı. Öç alma, kısasa kısas mantığıyla kaba güce dayalı adaleti uygulama yönündeki doğal arzuya başa çıkmak, Müttefik subayları, sürgünden dönen hükümet yetkilileri, sosyal yardım kuruluşlarının mensupları ve yıkıma uğramış kıtaya biraz düzen ya da normallik getirme peşindeki diğer herkes için ciddi bir sorundu. Ne var ki Borowski’nin hikâyesindeki talihsiz Amerikalı asker gibi, özellikle iç savaşa parçalanmış ülkelerde kargaşanın artmasını önlemeye güçleri çoğu kez yetmedi. Birçok olayda da görmezlikten gelme yoluna gittiler ya da Dachau toplama kampında kasaturasını veren Amerikalı askere kıyasla çok daha nahoş şekillerde fiilen işbirliğine girdiler. Doğrusu, örgütlü öç alma eylemleri çoğu durumda resmi teşvik olmadan gerçekleşemezdi. Cinsel arzu nasıl dosdoğru çılgın seks partilerine nadiren yol açarsa, toplu şiddet de nadiren bireysel girişimlerden kaynaklanır ve öncülüğü, örgütlemeyi gerektirir.

3 Gilbert, *The Day the War Ended*, 38.

4 Shephard, *After Daybreak*, 113.

Üstelik doğru zamanlama da gerekir. Savaş sonrası dönemin şaşırtıcı yanlarından biri, bazı Almanların diğer Almanlara yönelik saldırılarının çok fazla olmamasıdır. Nazilere aktif olarak direnmiş az sayıdaki Alman arasında yer alan Berlinli bir gazeteci kadın, savaş sonrasında güncesine insanların “öç almaya hazır” hale geldiğini yazdı. Savaşın son aylarında, birçok Almanın umutsuzluğa düştüğü dönemde, “en büyük ahmak dahi Nazizm tarafından nasıl alçakça kandırıldığını anlamıştı.” Bu bakımdan “çöküş ile [Müttefik] işgali arasında üç günlük bir dönem olsaydı, Nazilerin hayal kırıklığına uğrattığı, aşağıladığı ve istismar ettiği binlerce kişi, düşmanlarından öç alacaktı. Herkesin kendince kişisel tiranı vardı. İnsanlar o sırada ‘kısasa kısas’ diye ant içmekteydi. ‘Çöküşten hemen sonra sıra katliam gecesinin sorumlularına gelecek!’ Kader farklı bir şekilde gelişti.”⁵

Gazeteci haklıydı; yabancı işgali altındaki ortak sıkıntılar Almanları boğazlaşmaktan alıkoydu. Almanlardan öç alma işini başkaları yerine getirecekti.

Hans Graf von Lehndorff, günümüzde Kaliningrad adlı bir Rus kenti olan eski Doğu Prusya kenti Königsberg Nisan 1945'te Sovyet ordusunca alındığında, oradaki bir hastaneyi yönetmekteydi. Hem aklı başında, hem de koyu dindarca bir üslupla yazdığı güncelerinde, bitişikteki içki fabrikasına bir baskından körkütük sarhoş çıkan Sovyet askerlerinin koğuşlara sendeleyerek girişlerini, çok yaşlılar ve çok küçükler dahil her kadına, hemşirelerin yanı sıra, birkaçı pek ayık sayılmayacak kadar ağır yaralı hastaya tecavüz edişlerini anlatır. Bazı kadınlar askerlere kendilerini vurmaları için yalvarırlar ama bu merhamet birçok kez tecavüze uğramalarından önce nadiren gösterilir ve böylece infaz çoğu durumda gereksiz hale gelir.

Lehndorff bir Nazi değildi. Aslında, aristokrat ailesinin birçok mensubu gibi, Nazilerden iğrenmekteydi. Anne Gestapo tarafından tutuklanmıştı. Bir kuzeni 20 Temmuz, 1944'te Hitler'e yönelik suikast tertibine katıldığı gerekçesiyle kurşuna dizilmişti. Kadınlar tecavüze uğrarken, erkekler kısıtırılıp öldürülürken ve bombalanmış evler sistematik biçimde yağmalanırken, kentinin yanışını seyreden Dr. Lehndorff, bütün bunların ne anlama geldiğini merak eder: “Bu hâlâ doğal vahşilikle mi alakalı, yoksa öç almadan mı ibaret? Öç alma olmalı herhalde. [...] Kargaşadan bir şamata çıkarmak için ne kadar da uğraşıyorlar! [...] Üstelik yaşları on beş ya da on altıyı pek geçmeyen bu çılgın çocuklar, olup bitenlerin anlamına dair hiçbir fikir taşımaksızın, kadınlarımızın üstüne kurtlar gibi atlıyorlar. Bunun Rusya'yla, belirli bir halkla ya da ırkla hiçbir alakası yok; burada Tanrısız bir insanın, insanlığın grotesk

5 Ruth Andreas-Friedrich, *Battleground Berlin: Diaries, 1945-1948* (New York: Paragon House, 1990), 99.

bir karikatürü söz konusu. Aksi halde durum sanki kendi suçumuzmuş gibi, bizi böylesine derinden incitmezdi.”⁶

Dile getirilen duygular soyludur ve Lehndorff başkalarına dilediklerini yapma serbestliği verildiğinde, insanların her yerde ellerinden gelenin en kötüsünü yapmaya gayet yatkın ve hatta istekli olduğunu belirtirken kesinlikle haklıdır. Ama çoğu kez en kötü işler Tanrı'nın ya da dünyevi bir ikamesinin kendi yanında olduğu kanısını taşıyan insanlarca yapılır. Öç alma duygusu nadiren başıboştur. Genellikle kişisel ya da toplu bir geçmişe dayanır. Yahudiler bir yana bırakılırsa, Sovyetler Birliği yurttaşları Alman vahşetine diğer halklardan daha fazla maruz kalmışlardı. Rakamlar akla hayale sığmaz düzeydedir. Sekiz milyondan fazla Sovyet askeri can verdi; bunların 3,3 milyonu kasten açlıktan ölmeye, açık hava kamplarında, yaz ortası sıcaklığında veya kış soğukunda çürümeye terk edildi. Sivil can kaybı 16 milyondur. Buna yakın bir rakama varılan tek yer, Japon işgali altında 10 milyondan fazla sivil kaybeden Çin'di. Ama bunlar istatistiktir ve olayın tamamını anlatmaz. Katliam ve açlık sürekli alçalmayla ve aşağılanmayla birlikte yürüdü. Diğer Slavlar gibi, Ruslar da Nazi Almanların gözünde sadece Alman efendileri için köle gibi çalışma rolünü oynayabilecek *Untermenschen*, yani alt-insandı. Köle olarak çalışmayan uygun olmayanlar ise beslenmeye değmezdi. Nitekim Nazilerin Almanlara daha çok yaşam alanı (Lebensraum) ve yiyecek sağlamak üzere Sovyet halklarını aç bırakmaya yönelik Açlık Planı denen bir politikası vardı. Tam anlamıyla uygulanması halinde, bu canavarca ekonomi planı on milyonlarca kişinin ölümüne yol açacaktı.

Ama öç alma sırf bir öfke ya da disiplinsizlik meselesi değildi. Başlarındaki subaylardan hayvanca muamele gören askerler, çoğu kez bunun acısını sivil halktan çıkarmaktaydı. Çin'deki Japon askerlerinin, Çin halkına yönelik ırkçı küçümsemenin yanı sıra sergiledikleri gaddarlığın bir açıklaması da budur. Sovyet askerlerinin askerî üstlerinden, ayrıca siyasal komiserlerden ve gizli polisten gördükleri acımasız muamele gayet iyi bilinen bir husustur. Ama bunun epey dışında, Almanların Sovyetler Birliği'nden çekilmek zorunda kalmasıyla birlikte, Kızılordu askerlerine Alman topraklarına girer girmez ellerinden gelen kötülüğü yapmaları açıkça bildirildi. Sınırdaki yol tabelalarının üstünde şu sözler Rusça yazılıydı: “Asker, Almanya'dasın: Hitlercilerden intikam al.”⁷ İlya Ehrenburg gibi propagandacıların sözleri askerlerin kafalarına her gün işlenmekteydi: “En az bir Almanı öldürmediğin gün boşa harcanmış gündür. [...] Bir Almanı öldürdüğünde, başka birini daha öldür; bir Alman ceset yığınınından daha eğlenceli hiçbir şey yoktur.” Mareşal Georgi

6 Hans Graf von Lehndorff, *Ostpreussisches Tagebuch* [Bir Hekimin 1945-1947 Yıllarına İlişkin Doğu Prusya Günlük Kayıtları] (Münih: DTV, 1967), 67.

7 *Ibid.*, 74.

Jukov Ocak 1945 emirlerinde şunu belirtti: "Katiller ülkesinin vay haline. Her şey adına korkunç intikamımızı alacağız."⁸

Yıllarca *Untermenschen* olarak aşağılanmış ve genelde dostlarını ve akrabalarını çoğu kez dehşet verici şartlarda yitirmiş askerlerin teşvike pek ihtiyacı yoktu. Başka bir etken de söz konusuydu. Sovyetler burjuva kapitalizminin yırtıcılığına dair propagandayla zaten beslenmişti. İşte devrimci şiddet için bir fırsat çıkmıştı. Bazıları kol saati gibi lüks eşyalar şöyle dursun, çalışır halde elektriği bile pek görmemiş askerleri şoka uğratan şey, bombardmana uğramış kentlerin sefil şartlarına ve savaş dönemi sıkıntılarına rağmen, Alman sivil yaşamının nispi refahıydı. Hırs, etnik öfke, sınıf hasedi, siyasi propaganda ve Alman mezalimine ilişkin canlı anılar, öç alma iştiağını hızlandırmaya hizmet etti. Bir Sovyet subayı bunu şöyle ifade etmişti: "Almanya içlerine girdikçe, her yerde karşımıza çıkan bolluktan tiksintimiz artıyor. [...] Bütün o düzgün konserve ve şişe sıralarına yumruğumu indirmek düpedüz hoşuma gider."⁹

İntikam arzusuyla körüklenmediğinde bile, bu duygunun vahim saldırıganlığa yol açması mümkündü. Kızılordu Ağustos'ta Japonların teslim olmasına bir haftadan az kala, Çin'in kuzeydoğu kesimini yani Mançurya'yı işgal ettiğinde, Sovyet askerleri Harbin, Mukden (Shenyang) ve Shinkyö (Changchun) gibi büyük kentlerde katliama giriştiler. Bu kentlerdeki kalabalık Japon sivil halkından, hele Çinlilerden öç almak için bir sebep yoktu. Japonlar yine Mançurya topraklarında geçen 1905-06 Rus-Japon Savaşı'nda Rusya'yı küçük düşürücü bir yenilgiye uğratmış olsalar bile, Sovyetler Birliği'nin herhangi bir kesimini işgal etmiş değillerdi. Sovyetler Birliği'ne karşı 1939'da Moğolistan sınırında girişilen tek saldırı da kesin yenilgiyle sonuçlanmıştı. Yine de Sovyet askerlerinin Mançurya'daki davranışı 15. yüzyıl İspanyol فاتihlerinininki gibiydi.

Doğu Avrupa'daki Alman toplulukları gibi, Japon siviller de aynı sebeple tamamen aciz durumdaydı. Alman SS askerlerinin, subaylarının ve üst düzey Nazi yetkililerinin çoğu nasıl batıya kaçtıysa, Japon subayları ve hükümet yetkilileri de son trenlere doluşarak, onları Japonya'ya götürecek gemilerin yolunu tutarken, sivil kitleyi kendi başının çaresine bakmak üzere geride bıraktılar. Bunun anlamı, neredeyse iki milyon Japonun hiçbir koruma olmaksızın kapana kısılmasıydı. Birçoğu Mançurya'nın Japon kukla devleti Mançuko'ya dönüştüğü 1932'den beri kıtadaydı; yurttaşları için yaşam alanı arayan Japon hükümeti bu göçü yoğun biçimde teşvik etmişti. Mukden, Shinkyö, Kirin ve Harbin kentlerinde, hepsi Japonlar için Japonlar tarafından yönetilen banka-

⁸ Naimark, *The Russians in Germany*, 72.

⁹ Bessel, *Germany 1945*, 155.

ları, demiryolları, büyük mağazaları, okulları, sanat akademileri, sinemaları ve restoranlarıyla tam teşekküllü bir Japon toplumu vardı. Kırsal alanlarda Çinli köylüler, Japon göçmenlere yer açmak için topraklarından kovulmuştu. “Asya Asyalıdır” sloganını işleyen resmi Japon propagandası, bütün bunları Japon efendilerce yönetilen daha modern, daha randımanlı ve eski Batı emperyalist düzenine kıyasla daha adil ve cesur bir yeni Doğu gerekçesine dayandırmaktaydı.

Bazı Çinliler Japon yenilgisinden yararlanarak, Japon sivilleri soymaya giriştiler. Mağdur olduklarını düşünmek için haklı sebepleri vardı. Zira Japon Kwantung Ordusu tarafından kurulup denetlenen Mançuko’da, varlıkları neredeyse Japon insafına kalmış Çinliler üçüncü sınıf yurttaş muamelesi görmekte ve Korelilerden bile aşağı sayılmaktaydı. Ancak birçok Japon hatıratında, Sovyet askerleri Çinlilerden çok daha kötü anılır. Bir görgü tanığı anlatımı şöyledir: “Japon evlerine zorla girip tabancalarıyla ateş açarlardı ve beğendikleri her türlü eşyayı almakla kalmayıp, hoşlarına giden her kadına da tecavüz ederlerdi.”¹⁰

Sovyet askerlerinden kurtulmak için çoğunlukla yaya olarak daha güneye kaçan Japonların akıbeti çoğu kez pek de daha iyi olmadı. Yiyecekleri tüken-di. Bitli vücutları yüzünden tifüs salgını çıktı. Ağlama seslerinin intikam peşindeki Çinliler, Koreliler ya da Sovyet askerleri tarafından duyulmaması için ağızları bastırılan bebekler boğularak can verdi. Küçük çocuklar en azından bu şekilde hayatta kalabilecekleri umuduyla Çinli köylülere verildi. Velhasıl, 11 binden fazla Japon göçmen bu çileler içinde yaşamını yitirdi; yaklaşık üçte birinin ölüm sebebi intihardı.

Sovyet şiddetine dair hikâyelerin hızla yayılması, Kızılordu askerlerini yatıştırma için tuhaf tedbirlere başvurulmasını getirdi. Mançurya-Kore sınırındaki Andong kentinde, Japon topluluğu Sovyet askerlerini bir karşılama heyetiyle selamlamaya karar verdi. Japon çocuklarına küçük kızıl bayraklar dağıtıldı, demiryolu istasyonuna dikilen bir kemer, kızıl bayraklarla ve Sovyetler Birliği’ne karşı derin dostluk duygularını ifade eden sloganlarla süs-lendi ve yerel Japon ileri gelenleri coşkulu karşılama konuşmaları hazırladı. Saatlerce bekleyip durdular. Çocuklar ellerindeki bayrakları hâlâ sıkıca tutarak uykuya daldılar. Gece geç vakit Japonlar nihayet Kızılordu’nun farklı bir güzergâhta karar kıldığını ve şimdilik Andong’a uğramayacağını öğrendiler.

Japon anlatımları Çinlilerin Sovyet askerleri yüzünden çektikleri acılara genelde yer vermez; ama Japon sivillerin daha fazla sıkıntı yaşadığı doğrudur. Zenginlikleri ya da varsayılan zenginlikleri besbelli ki bir teşvik unsuruydu. Az önce alıntı yapılan görgü tanığı şunu aktarır: “Sovyet askerleri sanki sa-

hibiymişçesine kasaba içinde, her iki kollarında saatlerle, boyunlarına asılı kameralarla ve ceket ceplerinde sıra sıra dizilmiş dolmakalemlerle kasılarak yürüyorlardı.¹¹ Almanya'daki Sovyet askerleri gibi, onlar da modern dünyanın süslerinden bihaberdi. Kurmak gerektiğini bilmedikleri için duran saatleri kızgınlıkla yere fırlatıyorlardı; Çinli sokak çocukları da bunları toplayıp karaborsada satıyorlardı. Elektrikli tavan pervanelerini görünce büyük korkuya kapılan bazı askerler, tüfekleriyle onlara ateş açıyorlardı.

Yine de resmi teşvik ya da düpedüz emsal olmaksızın, Sovyet askerlerinin sivilleri yağmalayışı böyle bir çapa ulaşmazdı herhalde. Japon fabrikaları, maden ocakları, demiryolları ve bankalarının topyekûn yağmalanmasının yanında birkaç saati çalmak neydi ki? Sovyet askerlerinin (öyle çok fazla çaba göstermeseler bile) buna gerekçe göstermesinin tek yolu, komünist propagandada dosdoğru kapitalizmin bir uzantısı sayılan faşizme karşı halk savaşında el koymayı bir hak gibi ele almaktı. Hırsızlık devrimci projenin parçasıydı. Her halükârda, nispeten zengin bir dünyaya dalan yoksulların bir tutumu olduğu sürece, aşağılama Kuzeydoğu Çin'deki Sovyet davranışını gerçek anlamda açıklayamaz. Almanya farklı bir konuydu. Üstelik oradaki Sovyet şiddeti daha da beterdi.

Aşağılamaya aşağılamayla karşılık vermenin en kesin yolu, kadınlara ortalıkta, müdahale etmekten aciz erkeklerin önünde tecavüz etmektir. Bu davranış insan çatışmasında terörün en eski biçimidir ve sırf Ruslara özgü değildir. Dr. Hans Graf von Lehndorff, bu konuda haklıydı. Ama insanların vahşetlerine gösterdikleri gerekçeler her zaman aynı değildir. Zenginlikteki uçurumun yanı sıra ırkçılık, Almanya'daki Sovyet davranışını özellikle gaddarlaştıran karşılıklı düşmanca propagandaya dayalı bir kısır döngü yarattı. Almanlara, kadınlarının "Asyalı" ya da "Moğol" barbarlara yem olduğunu görmelerindense, ölümüne çarpışmaları bildirildi. Alman direnişi sertleştikçe, "barbarlar"ın Almanlara yaptıklarını çap bakımından bir hayli aşan gaddarlığın öcünü alma isteği o ölçüde arttı. Ama orada da öç alma kapitalizme karşı savaşla bağlantılıydı. Sovyet propagandasında Alman kadınları sadece erkekler kadar kötü Naziler olarak değil, şişman, şımarık ve zengin Naziler olarak tasvir edilmekteydi. Bir Rus karikatüründe Rusya'dan getirilmiş yağma mallarla çevrili zengin bir Alman kadını, kızı ve hizmetçisi beyaz teslim bayrağı olarak kullanılacak bir şeyi telaşla ararken görülür. İşin ironik yanı, bir ABD ordusu dergisinde çıkan bir karikatürde, eteği gamalı haçlarla süslenmiş dolgun ve sarışın bir Alman kadını ("Bayan Veronica Dankeschön [Teşekkür]") tıpatıp aynı görünümü taşır. Aradaki tek fark, Amerikalı askerlere zührevi hastalıktan kaçınmak için Bayan Veronica'dan uzak durma uyarısı

yapılırken, Sovyet askerlerinin hakları olan şeyi kapmaya çağrılmasıydı. Başka bir Sovyet karikatüründe, eski bir Rus köle işçi önceki sevgilisine şöyle seslenir: “Şimdi gününü göreceksin, bayan. Borcumu almaya geldim.”¹²

Ve borç alındı. *A Woman in Berlin* kitabının ismi bilinmeyen yazarı, kadınların maruz kaldığı aşağılanmayı asap bozucu ayrıntılarla anlatır; sergilenen davranış burjuva Alman evlerindeki tertipli küçük incik boncukların hepsine yumruğunu indirmek isteyen askerin ifade ettiği tiksintiyi yansıtır. Kadın uğradığı çok sayıda tecavüzlerin birinde, öbür askerler sırada beklerken, saldıran kişinin varlığından habersiz gibi görüldüğünü fark eder. Oadaki eşyalardan biri gibi görülmesinin “birdenbire yatağın üstüne fırlatılışını büsbütün ürkütücü hale getirdiğini” belirtir. “Atların ve tütünün pis kokusu sinmiş parmakların dudaklarımda gezindiğini hissediyorum. Gözlerimi açıyorum. Parmaklar maharetle çenemi zorla aşağıya indiriyor. Göz göze geliyoruz. Üstümdeki adam tükürüğünü yavaşça ağzımın içine damlatıyor...”¹³

Sınırsız zenginliğe sahipmiş gibi görünenler başta olmak üzere, Alman kadınlarına özellikle “üstün ırk”ın iğdiş edilmiş eski savaşçıların önünde tecavüz edilmesi, küçümsenen “alt-insan”ların kendilerini yine insan gibi hissetmelerini sağladı. Berlin’deki üst düzey bir Sovyet subayının ifadesi şöyleydi: “Zaferin ilk coşkusuyla adamlarımız o *Herrenvolk* [üstün ırk] kadınlarına hayatı dar etmekten hiç kuşkusuz belli bir tatmin elde ettiler.”¹⁴ Ne var ki işler zaferin ilk coşkusunun çok ötesine geçti. Alman kadınlarına yönelik tecavüz, her türlü resmi kısıtlamadan kurtulmuş vahşi haliyle 1945 yazı boyunca sürdü. Ondan sonra Sovyet askerî ve sivil yetkililer en azından belirli aralıklarla bastırmaya çalıştılar, hatta bazen ölüm cezası dahil sert tedbirlere başvurdular. Aslına bakılırsa, bir Sovyet askerinin tecavüzüne uğrama riski ancak 1947’de askerlerin kışlarına kapatılmalarıyla ortadan kalktı.

• • •

Aşağılanmanın üstesinden gelmek ve erkek gururuna yeniden kavuşmak, Sovyet askerlerinin Alman topraklarında sergilediği şiddetin akla yakın bir açıklaması olduğu gibi, Sovyetler Birliği’ndekinden daha az sıkıntı çeken erkeklerin kinci davranışını da açıklayabilir. Fransa’da 1944’te, yani savaşın bitmesinden önce yaşanan vahşi temizlik (*l’épuration sauvage*) sırasında, yaklaşık altı bin kişi direniş hareketiyle bağlantılı ve çoğu komünist olan çeşitli silahlı çeteler tarafından Alman işbirlikçisi ve hain sayılıp öldürüldü. Bunun

¹² Naimark, *The Russians in Germany*, 108.

¹³ İsimsiz, *A Woman in Berlin: Eight Weeks in the Conquered City: A Diary* (New York: Metropolitan Books, 2005), 86.

¹⁴ Naimark, *The Russians in Germany*, 79.

iki misli sayıda kadın çıplak, saçları kazınmış, vücutlarının çeşitli yerlerine gamalı haçlar boyanmış halde ortalıkta dolaştırıldı. Onlara yuh çekildi, tükürüldü ve başka eziyetler uygulandı. Bazıları derme çatma kodeslere kapatıldı ve gardiyanların tecavüzüne uğradı. İki binden fazla kadın öldürüldü. Pek aynı ölçekte olmasa bile, Belçika, Hollanda, Norveç ve Alman işgalinden kurtarılmış diğer ülkelerde de benzer sahneler görüldü. Bazen çıplak kadınlar, kinci güruhlar tarafından geleneksel tarzda katran ve tüyle sıvandı.

Kadınların düşmanla işbirliği çoğunlukla seks alanında idi. Vatana ihanetin aksine, bu daha önce yasalarda mevcut bir suç değildi. Densizlik, bencilik, edepsizlik, hakaret olarak nitelendirilebilirdi ama bir suç sayılamazdı. Bu yüzden Fransa'da böyle davalara bakmak üzere 1944'te yeni bir yasa çıkarıldı. İşgalcilerle yatma gibi yurtseverlikten uzak davranışlarla ulusal maneviyatı sarsmış olanlar, "ulusal onuru kırmak"tan (indignité nationale) suçlu sayıldı ve medeni haklardan mahrum bırakıldı.

Fransa'da Mayıs 1945'ten sonra her kesimden kadın ve erkek, temizlik hareketine çoğu kez aşırı şiddetle maruz kaldı. Yaklaşık dört bin kişi yaşamını yitirdi. Birçoğu vatana ihanetten suçlu bulunmuştu; bazılarının hedef alınması şahsi kin ya da sözgelimi Komünist Partisi'ne engel çıkarma gibi siyasal sebepler yüzündendi. Ama halkın kızgınlığı orantısız biçime büründü ve en açık olarak da "yatay işbirliği"yle suçlanan kadınlara yöneldi. Bu durum yaygın bir aşağılanma duygusuyla en azından kısmen açıklanabilir. Fransa'nın üstün Alman gücüne boyun eğişi çoğu kez cinsel terimlerle tarif edildi. Güçlü bir erkek ulusu temsil eden azgın Alman ordusu zayıf, çökmüş ve kadınsı Fransa'yı teslim almıştı. Yatay işbirliği, yani Alman askerinin kucağına oturup halis Fransız şampanyasını yudumlarken kıkırdayan genç Fransız kadını, boyun eğmenin en acı veren sembolüydü. Dolayısıyla olabildiğince rezil duruma düşürülerek cezalandırılması gereken kesim kadınlardı.

Ulusal kurtuluş ve vahşi temizlik öncesinde, Nisan 1944'te Fransız kadınlarına ilk kez oy hakkı tanınmıştı. Direniş hareketinin *Le Patriote de l'Eure* adlı bir gazetesinde Şubat 1945'te yer alan şu cümleler, yanlış kollara atılmış kadınlara karşı o dönemdeki tutumu epeyce açığa vurur:

Bir süre sonra bu kadınları, yiğit tipik Fransız kadınlarımızla, muteber analarla, savaş esirlerinin eşleriyle yan yana oy kullanırken göreceğiz. Oysa bize kıs kıs gülenlerin, bize gözdağı verenlerin, Alman askerlerinin kucağında kendinden geçenlerin yeni doğan Fransa'nın kaderinde söz sahibi olmalarına izin vermemeliyiz.¹⁵

İnsan kıs kıs gülen, kendinden geçen hafif meşrep kadınları, erdemli annelerle ve savaş esiri eşleriyle karşılaştırmamanın ardındaki utancın yanı sıra güçlü

bağnaz damarı da sezer. Yatay işbirlikçiler sadece yurtseverlikten uzak değildi, burjuva aile ahlakı için de bir tehditti. Buna ekonomik kıskançlığın her zaman zehirli unsuru eklendiğinde, haklı kızgınlık sahiden patlama noktasına varır. Düşkün kadınlara yönelik ithamlarda cinsel ahlaksızlığın mı, yoksa beraberinde getirdiği maddi yararların mı daha kötü sayıldığı her zaman açık değildir. Düşmanla düşüp kalkmak yeterince kötüydü ama herkesten daha iyi bir yaşam sürmek bunu çok daha ağır bir suça dönüştürmekteydi. Nîmes'deki ünlü bir futbolcunun eşi olan Madam Polge'un başına gelenler, gaddarca bir örneği gözler önüne serer.

İşgal sırasında Madam Polge, Fransızca soyadı Saint Paul olan yerel Alman komutanın metresi oldu. Hizmetinin karşılığında her türlü maddi yararı elde etti. Dönemin gazetelerinden *Le Populaire*'deki habere göre, Madam Polge "bizzat talep ettiği üzere Alman komutandan her gün iki ya da üç litre süt, ayrıca haftada iki ya da üç defa taze av eti almaktaydı. Evini hoş ve sıcak tutmanın yanı sıra, kuaförde saçlarını yaptırabilecek durumdaydı, üstelik hepsi için tek bir kuruş ödemeksizin. [...] Bu arada işçiler ve çocukları açlıktan ölmekteydi..."¹⁶ Madam Polge ölüm cezasına çarptırıldı. Saçları kazınmış ve çıplak halde sokaklarda dolaştırılarak infaz alanına götürüldü. Kurşuna dizildikten sonra, Nîmes'in muteber insanları için teşhir edilen cesedi tükürüklerle kaplandı ve üstüne modern bir cadıya yaraşacak son hakaretle bir süpürge sapı dikildi.

Alman yavuklularına (*filles de Boches*) en hararetle eziyet edenler, genellikle savaş sırasında cesur eylemleriyle öne çıkmış kişiler değildi. İşgal edilmiş ülkelerin kurtarılmasıyla birlikte, her türden adam yeni edinilmiş kollukla ve Sten tüfeğiyle ortalıkta kasıntıyla dolaşarak, kendini direniş grubu mensubu olarak sunmanın yolunu buldu; hainlerin ve kötü kadınların peşine düşerken, kahraman rolüne soyundu. Öç almak, tehlikeli dönemde sağlam durmamış olmanın getirdiği vicdan azabını örtbas etmenin bir yoluydu. Bu da bütün dönemler için geçerli evrensel bir olgu olarak karşımıza çıkar. Sahiden yiğit Polonyalı muhalif Adam Michnik'in 1989'dan sonra eski komünistlerin tasfiye edilmesine karşı çıkarken belirttiği gibi, geçmişinde utanılacak hiçbir şey olmadığı için, başkalarını suçlayarak kahraman olduğunu kanıtlamasına gerek yoktu. Her zaman rastlanmayan bu insanca tutum 1945'te kesinlikle yaygın değildi.

Hırs, önyargı ve vicdan azabı 1945'teki en makus intikam biçimini, Polonya'daki Yahudilere eziyet edilmesini anlamamıza yardımcı olabilir. Polonya'daki kadim Yahudi topluluğu savaş sırasında neredeyse imha edildi. Nazi işgali altında üç milyon Polonyalı Yahudi, çoğunlukla Polonya topraklarında

vurularak ya da gazla boğularak katledildi. Topluluğun onda biri Polonyalı Centiller tarafından saklanarak ya da Sovyetler Birliği'nin ücra köşelerinde sürgün yaşayarak sağ kalmayı başardı. Bedensel ve zihinsel yaraların sersemliğini taşıyan felaketzedeler, dostlarının ve akrabalarının hepsini ya da çoğunu yitirmiş olarak, şehirlerine ve köylerine döndüklerinde, artık kendilerine genellikle iyi gözle bakılmadığını gördüler. Daha da kötüsü vardı. Çoğu durumda tehdit edilerek şehirlerden sürüldüler. Evlerine başka kişiler taşınmıştı. Sinagogları yıkılmıştı. Geride kalmış olabilecek eşyaları başkaları, sıklıkla da eski komşuları tarafından çoktan çalınmıştı. Bunları geri vermeye yanaşan kişiler ise nadiren çıkmaktaydı.

Aynı şey Avrupa'nın diğer kesimlerinde de yaşandı. Amsterdam, Brüksel ya da Paris'e dönen birçok Yahudi evinin yerinde olmadığını gördü. Ama Polonya'da, özellikle de başlıca kentlerin dışında Yahudilerin yaşamı tehlike altındaydı. Ailelerin trenlerden sürüklenip çıkarıldıktan ve bütün eşyalarının alınmasından sonra hemen orada öldürüldüğü olaylar vardı. Polonya'da 1945 ve 1946 yazları arasında binden fazla Yahudi katledildi. Onlar için kentler bile her zaman güvenli değildi.

Krakov'da 11 Ağustos 1945'te, Yahudilerin bir Hristiyan çocuğu sinagogda öldürdüğüne dair bir söylenti çıktı. Bu köklü bir antisemitik uydurmanın güncel çeşitlemesiydi. Yahudi felaketzedelerin harap olmuş sağlıklarına kavuşmak amacıyla Hristiyan kanı içtiği yolunda karalamalar yayıldı. Çok geçmeden polislerin ve milislerin başını çektiği bir grup toplandı. Sinagog saldırıya uğradı, Yahudi evleri yağmalandı, erkek, kadın, çocuk demeden Yahudiler sokaklarda dövüldü. Birkaç kişi katledildi (Kesin sayı bilinmiyor). Soykırımdan daha yeni kurtulmuş insanlara karşı kanlı bir pogromdu bu. Hastaneye götürülen ağır yaralı Yahudilerden bazıları, içerideki ameliyatın bitmesini beklerken tekrar saldırıya uğradı. Sağ kurtulan bir kadın, onlara "eşlik eden askerin ve hemşirenin yorumları"nı şöyle aktardı: "Bizden, kurtarmak zorunda oldukları Yahudi pislikler diye söz ediyor ve çocukları katletmemizden dolayı böyle bir şey yapmamaları gerektiğini, hepimizin kurşuna dizilmesi gerektiğini söylüyorlardı." Başka bir hemşire, ameliyat biter bitmez Yahudileri paramparça etmeye ant içti. Hastanedeki bir demiryolu görevlisi şu yorumda bulundu: "Bir Polonyalının savunmasız bir kişiyi pataklayacak medeni cesareten yoksun olması bir rezalet."¹⁷ Sözünün eri çıkan bu adam, yaralı bir Yahudiyi dövmeye girişti.

Polonyalılar da Alman işgali altında korkunç acılar çektiler. Tıpkı Ruslar gibi *Untermenschen* sayıldıkları için köleleştirildiler, başkentleri yerle bir edildi ve Yahudi olmayan bir milyondan fazla Polonyalı katledildi. Polonyalılar

topraklarında ölüm kampları kurma yönünde alınan Alman kararından dolayı suçlanamazdı. Bununla birlikte Polonyalıları sanki çektikleri acının hincını daha da acı çekmiş bir halktan çıkarıyor gibiydiler.

Buna getirilen yaygın bir açıklama, Polonyalıların duyduğu kinin, komünist baskıdan Yahudilerin sorumlu olduğu algısına dayandığıdır. Sovyet askerleri Polonya'nın değişik kesimlerini işgal ettiğinde, bazı Yahudiler böylece Polonyalı antisemitiklerden ve daha da hunhar Almanlardan korunacaklarını umdular. Komünizm etnik milliyetçiliğe karşı bir panzehir olarak, saldırıya açık azınlık mensupları için öteden beri doğal bir çekicilik taşımıştı. Ama birçok komünistin Yahudi olmasına karşın, Yahudilerin çoğu komünist değildi. Bu bakımdan "Yahudi komünizmi" denilen şeyden dolayı Yahudilere yönelik kindarlık olsa olsa yersiz sayılırdı ve intikam duygusunu ana kaynağı aslında siyaset olmayabilirdi. Zira savaştan sonra Yahudilerin çoğu komünist oldukları için değil, Yahudi oldukları için saldırıya uğradılar. Üstelik popüler antisemitik bilgi dağarcığında Yahudiler sadece Bolşevizmle değil, kapitalizmle de bağlantılı görülen bir halktı. Yahudilerin paralı, diğer insanlardan daha iyi durumda, hatta ayrıcalıklı oldukları varsayılmaktaydı. Bizzat komünistler de antisemitizmi istismar etmekten geri kalmadılar; Polonya'daki Yahudi felaketzedelerinden çoğunun doğdukları ülkeden sonunda ayrılmasının sebebi buydu.

Polonyalı Yahudilerin aslında çoğunlukla yoksul olmalarına karşın, çok zengin oldukları algısı silinmedi. Bunun bazen Yahudi kapitalistler aleyhindeki komünist propagandayla tuhaf biçimde hafifletilen vicdan azabıyla bir alakası vardı. Yahudileri yok etmeye yönelik Alman planında Polonyalıların sorumluluğu kesinlikle yoktu. Ama birçoğu gettonun kenarında at arabalarıyla durarak, Yahudilerin rahatlıkla oradan çıkarılmasından sonra yağmaya girişme fırsatını kolladı. Birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi, başkaları da meşru sahipleri öldürülmek üzere alınıp götürülen evlere ve dairelere yerleşmekten memnundu.

Bazı yerlerde, özellikle Bialystok civarındaki kuzeydoğu köylerinde Polonyalıları bazı katliamları bizzat yürüttü. Temmuz 1941'de Radzilow'daki Yahudiler bir ambara kapatılıp diri diri yakılırken, hemşerileri dört bir yana koşup çuvallarını yağma eşyalarla doldurdu. Bir görgü tanığı anılarında şunu belirtir: "Polonyalıların Yahudileri toplayıp kovmaya girişiyle birlikte, Yahudi evlerinin yağmalanışı derhal başladı. [...] Çılgına dönmüş haldeki insanlar kapıları kırıp evlere giriyor ve yorganları parçalıyordu; hava uçuşan tüylerle doluydu ve çuvalını doldurduktan sonra koşarak evine giden herkes boş bir çuvala geri dönüyordu." Kaçmayı başaran Finkielstejn ailesi daha sonra köye dönünce, daha iyi bir hayat sürme şansını bulmak için rahipten Hristiyanlığa geçirilmelerini rica etti. Ailenin kızı Chaja köydeki sohbetleri anılarında

şöyle aktarır: “Sürekli konuştukları tek şey, kimin ne kadar yağma yaptığı ve Yahudilerin ne kadar zengin olduğuydu.”¹⁸

Diğer Polonyalı Centillerin çok farklı davrandığı asla unutulmamalıdır. Yahudileri saklamak ya da hayatta kalmalarına yardımcı olmak sadece bunu yapan kişi için değil, ailesi için de çok riskliydi. Bir Batı Avrupa ülkesinde, böyle biri yakalandığında, Yahudilere yardım etmekten dolayı bir toplama kampına gönderilebilirdi. Polonya’da ise bu suç idamı getirebilirdi. Bununla birlikte bazı Yahudiler, Polonyalı Centillerin cesareti sayesinde hayatta kaldılar. Çocuklar evlat edinildi, aileler saklandı. Meşhur bir olayda, Leopold Socha adlı bir yankesici birkaç Yahudi aileyi Lvov’un kanalizasyonlarında bir yıldan fazla sakladı. Yirmiyi aşkın kişi karanlıkta fareleri savuştururken ve en azından bir keresinde şiddetli bir sağanağın kanalizasyonu sular altında bırakmasıyla, neredeyse boğulacak duruma düşerken, Socha’nın kuru ekmek parçalarını yiyecek yeraltında yaşamını sürdürdü. Solgun benizli, bir deri bir kemik, dışkılarla ve bitlerle kaplı halde lağım kapağından dışarıya çıktıklarında, yukarıdaki insanlar hâlâ yaşayan Yahudiler bulunduğunu görmekten dolayı şaşırdılar. Socha birkaç ay sonra bir kazada sarhoş bir Sovyet askerî kamyon sürücüsü tarafından çiğnenerek öldü. Komşular bunun Yahudilere yardım etmekten dolayı Tanrı’nın verdiği ceza olduğunu fısıltıyla konuştular.¹⁹

Savaş sonrasında Polonya’da yaşananların belki de en sarsıcı yanı budur. Yahudileri öldürülmekten kurtaranların bundan bahsetmemeleri, sadece “Mesih’in katilleri”ne yardımdan Tanrı’nın gazabına uğramamak açısından değil, yağma şüphesine maruz kalmamak açısından da ihtiyatlı bir davranıştı. Yahudilerin paralı oldukları ve kurtarıcılarının yardımın karşılığını bolca aldıkları sanıldığından, Yahudileri kurtardığını itiraf eden herkes yağmalanma tehlikesine açıktı.

Ölümlerinden çok sonra bile, Yahudilerden kalma değerli bir şey olabileceği düşüncesi hâlâ sürmekteydi. 800 binden fazla Yahudinin katledildiği Treblinka ölüm kampı 1945 sonbaharında çamurlu bir toplu mezar görünümündeydi. Yöredeki köylüler Nazilerin gözünden kaçmış olabilecek bazı altın dişleri bulmayı umdukları kafataslarını aramak üzere kampı kazmaya koyulmuşlardı. Binlerce kişinin alanı küreklerle kazması ya da kül tümseklerini eşelemesi sonucunda, toplu mezar derin çukurlarla ve kırık kemiklerle dolu kocaman bir tarlaya dönüştü.

Bunun sırf Polonyalılara özgü olmadığını tekrar vurgulamak gerekir. Açgözlülük çok sayıda Avrupalıyı etkileyen barbarca işgalin yaygın sonucuydu.

18 Anna Bikont, *My z Jedwabnego* [We from Jedwabne] (Warsaw: Prószyński i S-ka. Aktarılan kısmı çeviren Lukasz Sommer.

19 Halina Wind Preston’in ifadesi, 26 Temmuz 1977: www.yadvashem.org/yv/en/righteous/stories/related/preston_testimony.asp.

Tarihçi Tony Judt şu saptamada bulunur: “Nazilerin insan canına karşı tutumu haklı olarak kötü anılır; ama *mal* konusuna yaklaşımı aslında savaş sonrası dünyanın şekli üzerinde en önemli pratik izi bırakmış olabilir.”²⁰ Kıpışılabilir mal, insanı gaddarlığa kışkırtan büyük bir etkidir. Polonya açısından olağandışı olan şey, yağmanın *ölçeğidir*. Savaşın sonunda esas itibarıyla öldürülenlerin ya da sürülenlerin malvarlıklarına el koyan tamamen yeni bir sınıf ortaya çıkmıştı. Sürüp giden bir suçluluk duygusunun ters sonuçları olabilir.

Polonya’da dönemin haftalık gazetelerinden *Odrodzenie*, Eylül 1945’tе bunu özlü biçimde şöyle ifade etmişti: “Ülkede katledilmiş Yahudilerin yerini çoğu kez dosdoğru alan bir sosyal tabakayı, yeni doğan Polonya burjuvazini tanıdık; belki eline bulaşan kanın kokusundan dolayı, bu kesimin Yahudilere dönük nefreti eskisinden daha güçlüydü.”²¹

Bu durum Hitler Reich’inin asıl mağdurlarına karşı bazen kanlı biçime bürünen kindarlığı her şeyden daha iyi açıklar. Yahudileri yağmalamak bir bakıma daha geniş çaplı bir sosyal devrimin parçasıydı. Böyle bir intikam biçimi de Polonya bürokrasisi ve polisi içindeki nüfuzlu fırsatçıların bazen örtük ama çoğu kez faal suç ortaklığı olmadan ortaya çıkamazdı. Yahudi avına çıkmak 1945’teki komünist ağırlıklı Polonya hükümetinin resmi politikası değildi ama ara kademelerin teşviki çoğu kez basbayağı yeterliydi.

• • •

Polonyalıların içlerindeki intikam duygusunu Almanlara yöneltmeye yatkın olması daha anlaşılır bir durumdur. Ama bunun kaynağında da kısmen sınıf savaşı vardı. Almanlar bugün Polonya içinde yer alan Silezya ve Doğu Prusya gibi bölgelerde yüzyıllardan beri yaşamaktaydı. Breslau (Wrocław) ve Danzig (Gdańsk) gibi önemli kentler büyük ölçüde Alman kimliğine sahipti. Almanca kent elitlerinin, doktorların, bankerlerin, profesörlerin ve işadamlarının diliydi. Sovyet askerlerinin işgal ettiği eski Alman topraklarında 1945’tе hâlâ oturan dört milyondan fazla Alman vardı. Rusların davranışı konusunda anlatılanlarla dehşete düşen aşağı yukarı aynı sayıda kişi batıya kaçmıştı. Alman topluluğundan kalanları ülkeden çıkarmaya dönük planlar daha Mayıs 1945 öncesinde apaçıktı. Londra’da sürgün yaşayan Polonya başbakanı General Sikorski 1941’de “yüzyıllardan beri doğuya sızan Alman sürüsünün yok edilmesi ve öteye [batıya] çekilmeye mecbur edilmesi gerektiğini” ilan etmişti.²²

Bu politika Müttefik liderlerince onaylanmıştı. Daha da kötüsü, Stalin Polonyalı komünistlere “Almanların kaçmayı bizzat isteyeceği şartları yaratma”

20 Tony Judt, *Postwar: A History of Europe Since 1945* (New York: Penguin Press, 38.

21 Gross, *Fear*, 40.

22 Naimark, *Fires of Hatred*, 122.

tavsiyesinde bulundu. Churchill de Aralık 1944'te Avam Kamarası'na şunu söylemişti: "Sınır dışı etme, görebildiğimiz kadarıyla en makbul ve kalıcı olacak yöntemdir."²³

Kızılıordu denetimi elinde tuttuğu sürece, Polonyalılar kendilerini az çok dizginlediler. Pomeranya'daki soylu bir toprak sahibi ailesinin kızı olan Libussa Fritz-Krockow, anılarında "tecavüzlerin ve yağmaların çoğundan sorumlu olsalar" bile, aslında Ruslar tarafından korundukları hissine kimi zaman kapıldıklarını belirtir. Ancak şu gözlemden de bulunur: "İster kısasa kısas ilkesi, ister düpedüz taşkınlık, isterse de galiplerin hakları çerçevesinde açıklayalım, onların şiddeti bizim için bir bakıma anlaşılırdı. Polonyalılar ise basbayağı ordunun peşinden giden çapulculardı. Onların iktidara gelişi farklı bir mahiyettedir. Kaba kuvvetten çok daha meşum görünmesine yol açan sevimsiz ve neredeyse sinsice denecek kadar kaçamak bir tarafı vardı."²⁴

Krockow ailesi Nazi değildi. Kız kardeşi Libussa'nın hatıratını yayına hazırlayan Christian von Krockow, çektikleri acıların "Alman deliliğinin sonucu" olduğunu gayet iyi anlayan bir liberaldi.²⁵ Ama Libussa'nın ifadelerinde Polonya karşıtı önyargının ya da burukluğun getirdiği bir dokundurma, hatta belki bir ihanete uğramışlık duygusu olabilir. Bu olağandışı bir duygu değildi. Helmut Richter adlı bir Alman Protestan papaz aynı şeyi ifade etmekteydi. Daima Polonyalıların hayırlı insanlar çıkmalarını beklemişti. Ne olursa olsun, Almanlar geçmişte onlara iyi davranmamış mıydı? Oysa farkına vardığı şey "bu doğu halklarının berbat tabiatı"ydı. Uzun bir süre "tepelerinde bir yumruğu" hissettikleri müddetçe uysal davranmışlardı ama "başkalarına tahakküm etme fırsatı bulunca birer barbar" kesilmişlerdi.²⁶ Göçmenlerin yerliler hakkındaki konuşmaları hep böyledir. Afrika'da veya Asya'daki Avrupa sömürgelerinin çoğunda görülen farklılık, birçok eski göçmenin ayrıcalıklı bir sınıfa mensup olmakla birlikte yerleşmiş olmalarıdır.

Her halükârda, Polonyalılar Sovyet askerlerinin ele geçirilen ve artık resmen Polonya'nın parçası olan topraklarda gerekli olandan daha uzun süre kalmalarını istememekteydi. Şubat 1945'te Yalta Konferansı'nda büyük devletlerce kararlaştırılan toplu sürgünlere ve nüfus aktarımlarına eşlik eden gaddarlıklar, sırf Polonya kindarlığının öç almasının sonucu değildi. İki milyonu aşkın "eski Kongre Polonyası yurttaşı", Polonya-Sovyet sınırının doğusunda kalan ve artık Ukrayna'ya bağlı olan Almanlardan temizlenmiş Silezya'ya ve başka bölgelere yerleştirildi. Böylece bu göçmenler, pek kibarca

23 Shephard, *The Long Road Home*, 122.

24 Christian von Krockow, *Hour of the Women* (New York: HarperCollins, 1991), 96.

25 Christian von Krockow, *Die Reise nach Pommern: Bericht aus einem verschwiegenen Land* (Münih: Deutscher Taschenbuch-Verlag, 1985), 215.

26 Herbert Hupka, ed., *Letzte Tage in Schlesien* (Münih: Langen Müller, 1985), 138.

olmayan bir süreçle Alman evlerine, Alman işlerine ve Alman varlıklarına el koydu.

Elbette etnik temizlik 1945'te başlamadı. Hitler Silezya'da ve diğer sınır bölgelerinde Alman göçmenlere yer açmak için Polonyalıları sürmüş ve Yahudileri yok etmişti. Ama tartışmalı yurtlar konusundaki burukluğun geçmişi daha da eskiye inmekteydi. Kanlı etnik intikamlarda çoğu kez görüldüğü üzere, bunun öncesinden bir iç savaş geçmişi vardı. Almanya'nın ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun 1918'de yenilgiye uğramasıyla birlikte, Silezya'daki mülklerin geleceğine karar verme gereği doğdu. Avusturya, Çekoslovakya, Polonya ve Almanya'ya birer parça bırakıldı. Yukarı Silezya ise tartışmalı bir bölge olarak kaldı. Yerel Polonyalılar ve Almanlar tarafından desteklenen güçlü bir Yukarı Silezya bağımsızlık hareketi vardı. Ama İtilaf devletleri 1919'da bir plebisitle bu toprakların Polonya'ya mı, yoksa Almanya'ya mı bağlanacağını belirlenmesine karar verdi. Bu karar ciddi şiddete yol açtı. Silahlı Polonyalı milliyetçiler, özellikle Auschwitz'e (Oświęcim) pek uzak olmayan Kattowitz (Katowice) civarındaki sanayi yöresinde Almanlara saldırdı. Bu saldırılar Alman yenilgisinin ardından 1918 sonlarında kurulan ve sonradan Nazi hareketi için gelişme zemini sağlayan aşırı milliyetçi, paramiliter Gönüllüler Birliği'ndeki cani ruhlu Alman serüvencilerin daha da kanlı misillemelerini kışkırttı. "Siyah-Kırmızı-Sarı! Polonyalıları Ez!" en çekici sloganlarından biriydi. Çoğunluk Almanya'nın Yukarı Silezya'yı yönetmesi yönünde oy verdi ve bu karar şiddeti artırdı. Sonunda Yukarı Silezya'nın bir kısmı Polonya'ya bağlandı. Ama o döneme ilişkin anılar 1945'te hâlâ hassastı ve Nazi işgali altında Polonyalıların gördüğü muamelenin bundaki payı büyüktü.

Josef Hoenisch'in ailesi kuşaklar boyunca Yukarı Silezya'da yaşamıştı. Nazi Partisi'ne hiç katılmamış olmasından dolayı, 1945'te memleketinde kalmasının güvenli olacağına karar verdi. Kötü bir karardı bu. Sovyet askerlerinin yerini alan Polonya milis gücü tarafından tutuklandı. Milis sorgucularının geçmişte Nazi olup olmadığı sorusuna hayır cevabını verince, postallarla suratına vuruldu. Bir süre devam eden bu dayanın ardından, kanlar içinde sürüklenip yaklaşık iki metreye üç metrelik bir hücreye konuldu; dokuz Alman tutsağın daha bulunduğu hücrede oturmak şöyle dursun, ayakta durmak için bile zar zor yer vardı. Polonyalı milisler eğlence olsun diye, gerek kadın, gerekse erkek tutukluları soyundurup birbirlerine dövdürüyorlardı. Sekiz gün süren bu işkenceden sonra, Hoenisch 1919'da Yukarı Silezya'nın geleceği konusunda Almanlara karşı çarpışmış eski bir okul arkadaşı olan Georg Pissarczik adında Polonyalı bir tamirciyle karşılaştı. Pissarczik için intikam fırsatı demekti bu. Alman nihayet hak ettiği cezayı görecekti. Ancak hikâye Silezya'ya özgü başka bir şaşırtıcı hal aldı. Hoenisch ikinci görüşmede Pissarczik'e, hiçbir Almanın iş vermeye yanaşmayacağı 1920'lerin başlarında

onun babasına iş bulması için kendi babasının yardımcı olduğunu hatırlattı. Acaba Pissarczik bunun karşılığında yardımcı olamaz mıydı? Dört hafta sonra Hoenisch serbest bırakıldı.

Ne yazık ki Alman mağdurların birçok anısı gibi, Hoenisch'in hikâyesi de başkalarının acılarına karşı tuhaf bir duyarsızlıkla lekelenmiştir. Serbest bırakıldıktan sonra, Auschwitz'e, "[savaştan sonra] hiçbir Almanın sağ çıkmadığı meşhur Polonya ölüm kampları"ndan birine gönderilmediği için çok şanslı olduğunu belirtir.²⁷ Aynı dil, tutucu Almanların diğer anlatımlarına da sinmiş olarak karşımıza çıkar. Asker-yazar Ernst Jünger 1945 güncesinde Rus "imha kampları"ndan söz eder ve "antigermenizm'i, antisemitizmle karşılaştırır. Gazetelerin sanki "bir cümbüşmüş gibi" Alman karşıtı havaya "kapıldığına" dikkat çeker.²⁸

En acındırıcı Alman anlatımlarında bile, birçok Polonyalının toplu mısillemeye kendiliğinden yöneldiğine dair çok az bulgu vardır. Ama besbelli ki birçok masum Alman sivil, uydurma gerekçelerle Nazi ya da SS mensubu olmakla suçlandı ve korkunç acılar çekti. Çoğu kez eski Nazi toplama kamplarından bozma gözaltı kampları çok acımasızdı. Üstelik Silezya'daki Almanlar Polonya yurttaşlığını seçmemeleri durumunda medeni haklardan yoksun bırakıldı; Lehçe bilmeyen birinin yurttaşlığa geçmesi de zaten mümkün değildi. Bu haklardan yoksun kişiler herhangi bir milisin ya da ufak me-murun insafına kalmaktaydı. Polonya'daki bir kampta sırf içtima çağrısına uymamak, bir yumruk sağanağını, sopayla dövülmeyi ya da daha kötüsünü getirebilirdi.

Libussa Fritz-Krockow aile evindeki bir halıyı, daha önce değerli eşyalarını çok düşük paralara almış olan Polonya belediye başkanının eşine satmak üzereydi. Alishveriş sırasında bir milis tarafından yakalandı. Almanların mallarını satmaları yasaktı. Bu suçtan dolayı Libussa, yoldan geçen insanların suratına tükürmesi için bir boyunduruğa zincirlendi. Ama kendi ifadesine göre, "Polonyalılar genellikle sadece boğazlarını temizler gibi öksürürken ya da yere tükürürken, Almanlar sokağın öbür tarafına geçti."²⁹

Alman karşıtı şiddetin en feci örneklerini hiç kuşkusuz milisler sergilediler. Toplama kamplarını yönettiler, tutukluları işkenceden geçirdiler, gelişigüzel öldürdüler ve bazen hiç sebep yokken boyunduruğa vurdular. Apar topar oluşturulan milis gücü, elemanlarının birçoğunu en berbat Polonyalılar, sıklıkla çok küçük yaştaki sabıkalılar arasından devşirdiler. En namlı katillerden olan Lamsdorf kampının komutanı Cesaro Gimborski henüz on sekiz yaşındaydı. Yönettiği kampta sekiz yüzü çocuk olmak üzere altı binden

27 Ibid., 81.

28 Ernst Jünger, *Jahre der Okkupation* (Stuttgart: Ernst Klett, 1958), 213-14.

29 Krockow, *Hour of the Women*, 110.

fazla kişi katledildi. Bir sineğin kanatlarını kopararak eğlenen bir çocuk gibi, Gimborski de anlatılanlara göre elindeki güçten keyif alan biriydi.

En gaddar milislerden bazıları Alman kamplarından sağ kurtulmuş kişiler olduğundan, öç alma duygusu kesinlikle bir etkendi. Ama bu durumda da hunharlığı körükleyen şey maddi ve sınıfsal hasetti. Öğretmenler, profesörler, işadamları ve üst burjuvazinin diğer mensupları gözde hedeflerdi. Alman döneğlerin maharetle yardımcı olduğu Polonyalı muhafızlar, yüksek statülü tutuklulara işkence etmekten özel keyif almaktaydı. Lamsdorf'ta tutuklu bir profesör, "aydın gözlüğü" takma gibi basit bir sebeple dövülerek öldürüldü. Hem muhafızların küçük yaşta oluşu, hem de gözde kurbanları açısından, insanın aklına hemen Kamboçyalı Kızıl Khmerler ya da Çin'deki Kızıl Muhafızlar gelir. Yeniyetmeleri öğretmenlerin ve diğer otorite simalarının üzerine salmak asla çok zor değildir. Bu durumda bir etnik çatışma geçmişinin varlığı sadizmi daha da keskinleştirdi.

Almanca konuşan yurttaşlarla dolu eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun diğer kesimlerinde, 1919'da Alman olmayan hükümetlere teslim edilen, ardından Hitler Reich'ının ayrıcalıklı yurttaşları haline gelen ve sonunda eski komşuları, çalışanları ve hatta bazen dostları tarafından tek-melenen Almanların başına aşağı yukarı aynı şeyler geldi. Çekoslovakya'da son haddine varmış intikam duygusuna hedef kalan Almanlar, en büyük tehdidin, bazıları kin gütmek için haklı sebeplere sahip yetişkinlerce teşvik edilen delikanlılardan geldiği konusunda hemfikirdi. Hitler'in 1938'de Sudetenland'ı ilhak etmesinden sonra, birçok Çek ve Slovak sıkıntı çekmişti; bazıları Dachau, Buchenwald ve başka Alman toplama kamplarında kalmıştı. Yukarı Silezya'da olduğu gibi, husumetin ta 17. yüzyıla, Katolik Kutsal Roma-Germen imparatorunun Protestan Bohemya soylularının kökünü kazıdığı döneme kadar inen bir geçmişi vardı. O zamandan beri Almanlar bölgedeki Çeklere ve Slovaklara karşı üstünlük kurmuştu. Alman olmayanlar hizmetçi ve köylü kalmaya mahkûmdu. Bu bakımdan orada da 1945 yazı, etnik olduğu kadar sınıfsal intikama sahne oldu. Teşvik yine üst kademelerden geldi.

Savaş sırasında sürgündeki Çek cumhurbaşkanı Edvard Beneš, eskiden uyum içindeki çok-etnisiteli bir Çekoslovakya düşü kurmuş bir Çek milliyetçisiyken, Alman sorununun artık kökünden çözülmesi gerektiği kararına vardı. 1945'teki bir radyo konuşmasında şunu bildirdi: "Vah ki vah halinize Almanlar, sizi tasfiye edeceğiz!"³⁰ Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında çeşitli kararnamelerle Almanlar mülkiyet haklarından yoksun bırakıldı. Nazi suçluları, hainleri ve destekçilerini yargılamak üzere "olağanüstü halk mahkemeleri" oluşturuldu. Ekim ayında neredeyse Almanların hepsi için geçerli

olacak bir hükümle, “ulusal onur” a aykırı hareket etmiş olanların da cezalandırılması öngörüldü.

Diğer halklar gibi, Çekler de savunmasız insanların üzerine resmen salındıklarında, ellerinden gelen kötülüğü yapmaya yatkındılar. Prag’da ve diğer kentlerde işkence hapishaneleri kuruldu. SS mensubu olduğundan şüphelenilen kişiler elektrik direklerine asıldı. On bini aşkın Alman sivil Strahov futbol stadına dolduruldu ve binlercesi sırf eğlence olsun diye makineli tüfekle tarandı. Polonya’daki milis gücünün Çek dengi olan Devrim Muhafızları bünyesindeki serseri gençlere, şiddete dayalı fantezilerini hayata geçirmeleri için resmi yetki verildi. Bunların başını çektiği gruplar, sokaklarda Almanları taşa tuttular ve eskiden ayrıcalıklı olan ya da “aydın gözlüğü” takan yurttaşları başka yollarla taciz ettiler. Arkalarında ordunun yanı sıra, yeni kuratılmış ülkenin üst düzey yetkililerinin de desteği vardı.

Hiç de en dehşetengiz sayılmayacak bir hikâye, Avrupa’nın diğer kesimlerindeki cinsel düşkünlük gibi, şiddet düşkünlüğünün de tavsamasına ve yeni bir düzenin sağlanmasına kadar, o çılgın yaz aylarındaki duruma dair bir fikir vermeye yeterlidir. Hikâyenin konusu Margarete Schell adlı bir Alman aktrisin başından geçenlerdir. Prag doğumlu Schell, savaştan önce tiyatro ve radyo oyunculuğuyla meşhurdur. Biri yerel kasap olan dört Devrim Muhafızı tarafından 9 Mayıs’ta tutuklandı. Başka Alman kadınlarıyla birlikte, bir hava akınından geriye kalan molozları temizlemek üzere demiryolu istasyonuna götürüldü. Ağır kaldırım taşlarını taşıırken, tüfek dipçikleriyle dövüldü ve ağır asker postallarıyla tekmelendi. Kalabalık şöyle bağıırıyordu: “Sizi gidi Alman domuzları! Yıllar boyunca semirip durdunuz, eh şimdi yaşadığınız şey için Führer’inize şükredin!”

İşler çarçabuk gelişip çığırından çıktı: “Başımı örtecek bir şey yoktu ve anlaşıldığı kadarıyla saçlarım kalabalığı kızdırdı. [...] Bazıları beni tanıdı ve ‘O bir aktristi!’ diye haykırdı. Ne yazık ki tırnaklarım manikürlü ve ojeliydi; gümüş bileziğim kalabalığı daha da çılgına çevirdi.”³¹

Alman kadınlarına Hitler’in resimleri yedirildi. Başlarından koparılan saçlar ağızlarına tıklandı. Schell gönderildiği bir köle çalışma kampında, kavrayabileceği hiçbir sebep yokken, muhafızlarca kırbaçlandı. Yine de Orta ve Doğu Avrupa’daki diğer bazı Almanlar kadar duyarsız değildi. Bütün Çek muhafızlarının fena davranmadığının farkına vardı. Berbat olmuş ayakbaşılarıyla çalışmak bir yana, artık zar zor yürüyebildiğini gören bir muhafız, ona bir çift sandalet bulmayı teklif etti. Schell’in düştüğü not şöyleydi: “Bu Devrim Muhafızının bir Alman toplama kampında geçirdiği yedi ayla ilgili

31 Margarete Schell, *Ein Tagebuch aus Prag, 1945-46* (Bonn: Bundesministerium für Vertriebene, 1957), 12.

olarak anlattıklarını duyunca, gördüğümüz muameleye gerçekten şaşırma-
mamız gerektiğini anlıyorum.”³²

Schell, Çek kızgınlığının asıl mahiyetini de anladı. Bir gün özellikle vah-
şice dövülmek üzere niçin seçildiğine kafa yorarken, komutanın kendisini
“aşırı incelikli” bulduğu yolunda başka kişilerin söylediklerini hatırladı. Aynı
gün, yani 8 Ağustos’ta güncesinde, kamp mutfağındaki hırçın bir kadına de-
ğinirken şu saptamada bulundu: “Kadınlar her yerde en beter olanlar. Bunun
içlerindeki öfkeyle ilgili olduğu açık, çünkü şu anda hizmetçi olarak çalış-
mamıza rağmen, hâlâ hep neyse, o olduğumuzu gayet iyi görebiliyorlar.”³³

Edvard Beneš, komünist değildi. Ama Stalin’le dostça ilişkiler içinde olmaya
çalıştı ve geçmişte ülkesinin Batı demokrasilerince yüzüstü bırakılışını unut-
madığı için, akıllıca olmayan bir tavır takınarak, Sovyetler Birliği’yle ittifak kur-
ma yoluna gitti. Bu şeytan paktı 1948’de Çekoslovakya Komünist Partisi’nin
iktidarı ele geçirmesiyle noktalanacaktı. Ama devrimin tohumları Margarete
Schell’in toplama kampı mutfağında keskin bir kavrayışla gözlemlediği öfkede
çoktan atılmıştı. Çekoslovakya’da 1945 yılı, özellikle yüzyıllardan beri Alman
egemenliğindeki yörelerde Fransız terör dönemi gibiydi; aradaki tek fark iki
yüzyıl önce Fransa’da yaşananın aksine, terörün devrimden önce gelmesiydi.

• • •

Schell’in güncelerinde belirtilmeye değer bir şey daha vardır. Geçmişte Ges-
tapo ajanlarının oturduğu bir eve götürülüşünü anlatır. Yer aldığı mahpus
grubuna, boyacıların işi bittikten sonra evi temizleme ve yeni mobilyaları yer-
leştirme emri verilir. Çalışmaya nezaret eden adam bir Yahudi çıkar. Bununla
birlikte Schell’e ve mahpus Alman arkadaşlarına hoşgörülü davranır. “Anne
babasını ve kız kardeşlerini kaybettiği bir toplama kampında beş yıl kal-
masından dolayı, kimseye kötü davranmak istemediğini söyledi. Tutsaklığın
nasıl bir şey olduğunu biliyordu. Bütün Almanlardan nefret etmesi için son
derece sağlam bir sebebinin olmasına karşın, hıncını bizden çıkarmadı.”³⁴

Bu olay göz yumulan bir insaniyetsizlik dönemindeki şefkatin aykırı, na-
dir bir örneği olabilir. Ama aslına bakılırsa, Avrupa’nın her yanında Alman-
lardan, hainler, ulusal onuru çiğnemiş kadınlardan, sınıf düşmanlarından ve
faşistlerden öç alınırken, en fazla acı çekmiş insanlar olağanüstü ölçülü dav-
randılar. Bunun sebebi Yahudilerin başka insanları intikama yöneltten temel
icgüdülerden yoksun olmaları değildi. Yahudilerin kendilerini yok etmeye
çalışmış olanlara karşı 1945’te hoş duygular beslemeleri kesinlikle söz ko-
nusu değildi. Hiç kuşkusuz, kamplardan sağ kurtulanların çoğu bir öç alma

32 Ibid., 48.

33 Ibid., 99.

34 Ibid., 41.

eylemine can atamayacak kadar halsiz ya da uyuşuktu. Ama bazı kamplarda kaba güce dayalı adalet örnekleri vardı. Nazi sanıkları sorgulayan Yahudi asıllı bazı Amerikalı sorgucular da bu işte mesleki hevesin ötesine geçmiş olabilirler. Stuttgart yakınlarındaki bir hapisanede Alman SS subaylarına yönelik oldukça sert muameleyle ilgili bir soruşturmada, 137'sinde "testislerin savaş suçlarını soruşturan Amerikalı ekipten yedikleri tekmelerle kalıcı hasara uğradığı" saptandı.³⁵ Sorgucuların çoğu Yahudi isimliydi.

Ama bunlar tekil örneklerdi. Yahudilerin kısasa kısasla öç olmaya yönelik örgütlü bir girişimi yoktu. Bu durum isteksizlikten değil, siyasal sebeptendi. Böyle bir istek 1945'te çok canlıydı. İngiliz Ordusu bünyesinde 1944'te bir Yahudi Tugayı oluşturulmuştu. Alman yenilgisinden sonra, İtalya-Avusturya sınırındaki Tarvisio'ya konuşlandırıldı ve ardından Almanya'daki işgal kuvvetlerine bağlandı. Holokost sırasında ailelerini kaybetmiş askerlerin doğal bir dürtüyle Almanlara karşı bireysel intikam eylemlerine girişmelerini önlemek amacıyla, Tugay bir emir çıkardı: "Kan davasının herkesin meselesi olduğunu ve her sorumsuzca davranışın herkesi başarısızlığa uğratacağını unutmayın." Başka bir emirde ise askerlere Almanya'da Siyonist bayrağı dalgalandırmanın yeterince hoş bir intikam olduğu hatırlatıldı.³⁶

Tugay tek tek kişilerin kaba güce dayalı adalet arayışına girmelerine göz yummak yerine, Israel Carmi adlı bir adamın öncülüğünde *Tilhaz Tizi Gesheften* (TTG; "Götverenlik") olarak bilinen kendi intikamcı grubunu oluşturdu. TTG üyeleri esirlerden veya askerî bağlantılardan elde edilen istihbarat temelinde, namılı SS subaylarına ve Yahudileri katletmekten sorumlu olduğu düşünülen başkalarına karşı suikast görevleri için geceleyin Tarvisio'dan ayrılmaktaydı. İngiliz Ordusu'nun bu faaliyetlerin farkına varması üzerine, Tugay Almanya'dan çıkarılıp Belçika'nın ve Hollanda'nın daha az kışkırtıcı bölgelerine gönderildi. Grubun tam olarak kaç Nazi'yi öldürdüğü bilinmese de sayı muhtemelen birkaç yüzden fazla değildi.

Öç alma isteğinden vazgeçmeye yanaşmayanlardan biri, Litvanyalı bir Yahudi olan Abba Kovner'di; duygulu gözleriyle ve uzun kıvrıkcık saçlarıyla bir katilden ziyade romantik bir şair görünümü vardı ve sahiden de şairdi. Nitekim İsrail'de hâlâ esas olarak şiirleriyle tanınır. Sivastopol'de doğan Kovner, çocukluğunun geçtiği Vilna'da (şimdi Vilnius, Litvanya) savaştan önce Siyonist hareketin sosyalist kanadında yer aldı. 1941'de Vilna gettosundan kaçmayı başardı ve bir manastırda saklandıktan sonra ormandaki partizanlara katıldı. Almanya'nın teslim olmasının ardından, Kovner ve çoğunlukla Polonyalı ya da Litvanyalı olan diğer bazı Yahudi felaketzedeler, savaşın aslın-

35 MacDonogh, *After the Reich*, 406.

36 Dina Porat, *The Fall of the Sparrow: The Life and Times of Abba Kovner* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2009), 214.

da bitmediği, daha doğrusu bitmemesi gerektiği kanısındaydılar. *Dam Yehudi Nakam* ("Yahudi Kanının Öcü Alınacaktır") ya da kısaltılmış biçimiyle Nakam olarak anılan bir grup kurdular. Grubun Kovner tarafından önerilen bir ilkesi şöyleydi: "Yahudi kanının karşılık görmeden akıtılabileceği fikri insanlığın hafızasından silinmelidir." Kovner'e göre, gereğince öç alınmazsa, birileri tekrar Yahudileri yok etmeye kalkışacaktı. "İntikamla sınırlı kalmayacak bu," diye yazdı. "Bu iş katledilen Yahudi halkının yasası olmalıdır! Adı DIN ['İsrail kanı kincidir' ibaresinin İbranice kısaltması] olacak ki gelecek kuşaklar bu amansız, acımasız dünyada hem yargıçlar, hem de yargı olduğunu bilsinler."³⁷

Kovner'in 1945'teki Eski Ahit esinli bu iç karartıcı görüşü, birkaç SS mensubunu bertaraf edecek gizli suikastların çok ötesindeydi. Bu iş ulusların arasındaki bir hesaplaşma olacaktı. Almanların Yahudilere yaptıklarının yeterli bir bedeli ancak altı milyon Alman'ın ölümü olabilirdi. Kovner yıllar sonra bir kibutzda yaşarken, tasarısında dengesizlik belirtileri olduğunu itiraf etti. "Akıllı başında herkesin delice olduğunu görebileceği bir fikirdi. Ama insanlar o günlerde neredeyse deliydi [...] ve belki de delilikten daha kötü haldeydi. Çaresizlikten doğan, intihara dönük bir yön taşıyan korkunç bir fikirdi..."³⁸ İşin ilginç yanı ise Kovner'in "örgütlü, emsalsiz bir öç alma" anlayışının nasıl ve niçin başarısıyla uğradığıydı.

Plan çeşitli büyük Alman kentlerinin su şebekelerine ölümcül kimyasal maddeler atmaktı. Kovner zehri sağlamak için Filistin'e gitti. Hissiyatı biraz sempatiyle karşılanırsa da eski Nazilere yönelik katliam için bile pek coşkulu destek bulamadı. Ben-Gurion ve diğer Siyonist liderlerin önceliği Yahudiler için yeni bir devlet kurmaktı ve bunun için Müttefiklerin iyi niyeti gerekliydi. Hedef Avrupa Yahudiliğinin kalıntılarını kurtarmak ve İsrail'in gururlu yurttaşlarına dönüşmelerini sağlamaktı. Avrupa'da normal hayata dönme şansı hiç yoktu. Avrupa, geçmişi temsil etmekteydi. Almanları katletme tasarılarına takılıp kalmak olsa olsa bir zaman israfıydı. Bu yüzden Kovner'in planlarını tam olarak açığa vurmamasına karşın, Siyonist hareketin paramiliter kolu Haganah ona yardım etmeye hiç ilgi duymadı.

Hikâyenin geri kalan kısmı neredeyse gülünçtü. Resmi işbirliğinin yokluğuna rağmen, Kovner Kudüs'teki İbrani Üniversitesi'ne bağlı bir kimya laboratuvarından zehir elde etmeyi başardı. Katzir soyadlı iki kardeş laboratuvarında asistan olarak çalışmaktaydı; Efraim adlı olanı daha sonra İsrail'in dördüncü cumhurbaşkanı olarak görev yapacaktı. Kovner'in zehri sadece SS subaylarını öldürmek için, yani pek az kişinin hır çıkaracağı bir gayeyle kullanacağını sandıklarından, ona son derece öldürücü bir madde verdiler; maddenin bir miligramı bile epeyce insanı öldürmeye yeterliydi.

37 *Ibid.*, 212.

38 *Ibid.*, 215.

Kovner ve Rosenkranz adlı bir dava arkadaşı, Aralık 1945'te Fransa'ya giden bir gemiye, sütünzu etiketi vurulmuş zehir kutularıyla dolu bir çuvalla bindi. Sahte kimlik belgeleri düzenlemişlerdi ve Kovner'in hiç İngilizce bilmesine karşın, İngiliz askeri kılığına girmişlerdi. Kovner deniz tutmasından dolayı çoğu zaman yatmaktaydı. Toulon'a yaklaştıkları sırada, gemi hoparlöründen adının okunduğunu duydu. Kimliğinin saptandığı ve görevinin tehlikeye düştüğü sanısına kapılarak, "sütünzu" kutularının yarısını denize attı ve Rosenkranz'a işlerin ters gitmesi halinde, kalanı da yok etmesini bildirdi.

Aslında Kovner'in kimliği saptanmadığı gibi, giriştiği iş de anlaşılmamıştı. Sahte belgelerle seyahat ettiği yolundaki doğru varsayım ile tutuklandı. Zehir ise Avrupa'ya hiç ulaşamadı. Rosenkranz bir panik anında, kalanı denize boca etmişti. Başka yerlerin yanı sıra Nürnberg'in su şebekesi saldırıya uğramayınca, yüz binlerce Alman canı kurtulmuş oldu. Kovner'in bazı arkadaşları Naziler için kurulmuş bir gözetli kampındaki yiyecekleri zehirlemeye dönük yarım yamalak bir girişimde bulundu. Bundan bile pek fazla bir şey çıkmadı. Sadece birkaç kişi hastalandı ve hiç kimse ölmedi.

Sonuçta Yahudi intikamı siyasal destek görmediği için, hiçbir zaman uygulanamadı. Siyonist liderler savaşla kana bulanmış Avrupa ülkelerinden uzakta, çöl arazisini işleyen ve gururlu yurttaş-askerler olarak düşmanlarıyla çarpışan yiğit İsrailoğulları teması üzerine kurulu farklı türden bir normallik yaratmaya çalıştılar. İçeride kapanık bir yaklaşımla geleceğe baktılar. Gerçi o gelecek de katliamla, etnik ve dinsel çatışmayla dolu olacaktı ama dökülen Alman kanı olmayacaktı. Abba Kovner, geleceğe dönük bir yaşama asla uyum sağlayamadı. Geçmişini bir türlü kafasından atamadığı için, trajik şiirler yazdı ve çoğu gece çığlıklarla uyandı.

Kız kardeşi için yazdığı mısralar şöyleydi:

*Vaat edilmiş topraklardan sesleniyorum sana,
Yaklaşan her bayramda
Seni aradım durdum
Küçük ayakkabı yığınları arasında.*

Babası için ise şunları yazdı:

*Babamız şükrederek Tanrı'ya
ekmeğini kırk yıl aldı aynı fırından.
Hiç gelmezdi aklına
bütün bir halkın fırınlarından çıkacağı
ve Tanrı'nın yardımıyla dünyanın ayakta kalacağı.³⁹*

39 Abba Kovner, *My Little Sister and Selected Poems*, 1965-1985 (Oberlin, Ohio: Oberlin College Press, 1986).

Tony Judt savaş sırasındaki Fransa'yı anlatırken, aktif direnişçilerin ya da işbirlikçilerin "çoğu kez birbirlerini asıl düşman" olarak gördüklerini, "Almanların büyük ölçüde işin dışında kaldığını" belirtir.⁴⁰ Yabancı işgali altına giren birçok ülke için aynı şey söylenebilir: Yugoslavya, Yunanistan, Belçika, Çin, Vietnam, Endonezya. Bütün sömürgeci yönetimler gibi, işgal kuvvetleri de daha önce var olan gerginliklerden yararlanır. Almanların desteği olmadan, ne Vichy'nin gerici otokratları, ne de Hırvatistan'ın cani lideri Ante Pavelić ve faşist eğilimli Ustaşa örgütü iktidara gelebilirdi. Flandre'de Flaman Ulusal Birliği Fransızca konuşan Valonlardan Alman egemenliğindeki bir Avrupa'da kurtulma umudundan dolayı Nazi işgalcilerle işbirliğine girdi. İtalya'da ve Yunanistan'da faşistlerin yanı sıra diğer sağcılar kendi kazanımları için olduğu kadar, solu savuşturmak amacıyla da Almanlarla işbirliği yoluna gittiler.

Peki, ya Çin'de? Japon başbakan Tanaka Kakuei ülkesinin savaş sırasında Çin'e yaptıklarından dolayı, 1972'de Başkan Mao'dan özür dileyince, sivri mizah duygusundan yoksun olmayan Mao, yabancı konuşuna rahat olmasını söyledi. Biz size teşekkür etmeliyiz, siz olmadan asla iktidara gelmezdik, dedi. Mao haklıydı. Çin'de olup bitenler, öngörülmemiş sonuçların en dramatik örneği idi. Komünizm korkusu, Japonların Çan Kay-şek'e bağlı milliyetçilerle ortak bir yanıydı; hatta işbirliğine yönelik bazı girişimler ortaya çıktı ve milliyetçiler içindeki bir hizip fiilen işbirliğine girdi. Ama Japonlar milliyetçilere ölümcül darbe indirmekle, komünistlerin 1945'te içten içe gelişen ve kısa bir süre sonra doruğa ulaşan iç savaşı kazanmasına yardımcı oldu.

Yunanistan'da olduğu gibi, Çin'de de iç savaş yabancı orduların istilalarından epey önce başlamıştı. Fransa'da ve İtalya'da iç savaş yüzeyin çok derininde değildi. Avrupalıların Asya sömürgelerindeki "böl-yönet" uygulaması, çok sayıda sosyal çatışmanın patlak vermesine yetecek husumeti yarattı. Ama Almanlar ve Japonlar bu ayrılıkları istismar edip öldürücü hale getirdi.

Komünistler ve solcular antinazi ya da antifaşist direniş hareketlerinde önemli bir rol oynarken, imparatorluk inşasına dönük Alman ve Japon çabaları sağdaki birçok kişiye işbirlikçilik lekesini bulaştırdı. Direniş siciliyle gurur duyan Fransız Komünist Partisi, kendine "infaz edilenlerin partisi" anlamında *le Parti des Fusillés* adını yakıştırdı. Parti'nin benimsediği Stalinist çizgiye karşı koyan solcular bile, komünistlerce yurtseverlikten uzak ve hatta işbirlikçi (Hitlerci-Troçkist) olmakla suçlandı. Solun silahlı direniş tarihi, aşırı sayılmayacak bir yaklaşımla, yeni bir düzen yönünde devrimci taleplere yol açtı. Savaştan sonra Sovyetler Birliği en azından nüfuz alanı içindeki ülkelerde bu talepleri istismar ederken, Batılı Müttefikler Almanya'ya ve

Japonya'ya karşı yanlarında çarpışmış olan kuvvetlerden bazılarını silahsızlandırdı ve ezilmelerine yardımcı oldu. İş bununla da kalmadı; eski işbirlikçi elitlerin bazı mensupları Müttefiklerin yardımıyla tekrar iktidara geldi. Bu tutum daha sonra Soğuk Savaş'a dönüşecek olan gelişmelerin tohumlarını ekti.

Ne var ki işbirliği her zaman apaçık bir konu değildi. Yugoslavya'da Tito'ya bağlı komünist partizanlar 1943'te Almanlarla pazarlığa oturdu; çünkü Tito, kralcı Sırp Çetniklere saldırmak için "serbest" kalmak istedi. Aynı yılın sonbaharında Çetnikler, Tito'nun partizanlarını püskürtmek için Almanlarla işbirliğine girdi. Bosnalı Müslümanlar kendilerini koruyacak herkesle işbirliğine yatkındı: Hırvat faşistler, Sırp partizanlar, hatta Naziler. Üstelik bütün bu geçici ittifaklar dış düşmanlara değil, iç düşmanlara karşıydı.

Fransa'da işbirlikçilerin çoğu doğrudan Alman işgalcilerin değil, Mareşal Philippe Pétain'e bağlı Fransız hükümetinin hizmetinde çalıştı. Vichy yanlıları Alman yardımıyla liberallerden, Yahudilerden, masonlardan ve *La France profonde* ["Derin Fransa"] üzerindeki diğer lekelerden arındırılmış, kilise, aile ve yurtseverlik üzerine kurulu gerçek Fransa'yı ayağa kaldıracaklarını sanıyorlardı. İtalyan faşistler, İtalya'nın Alman askerlerince işgal edildiği ve Benito Mussolini'ye bağlı faşistlerin otoritesinin Garda Gölü kıyısındaki ufak bir Nazi kukla devletiyle sınırlandığı 1943'e kadar gerçek anlamda işbirlikçi sayılamazdı. Ama İtalyan faşizminin önceki yirmi yılı, Almanların ayrılmaya başlamalarıyla birlikte, solun şiddetli bir öç alma kampanyasına girişmesine yetecek nefreti doğurmuştu.

Sonradan İngiltere başbakanı olan Harold Macmillan, Churchill'in Akdeniz ülkelerindeki tam yetkili temsilcisiydi. Nisan 1945'te, muhteşem ve hasarsız belediye binasına (*municipio*) yeni yerleşmiş Müttefik askeri komutanıyla bir görüşme için bir ordu cipiyle Bologna'ya götürüldü. Orada tanınmış iki yerel liberalin katafalka konulmuş naaşlarıyla karşılaştı; gözleri yaşlı kalabalık son saygı duruşu için katafalkın yanından geçiyordu. Bu iki liberal, faşist Kara Tugay'ın önceki gün şehirden kaçan mensuplarınca vurulmuştu. "Dostlarının ve hayranlarının son kez yüzlerini görebilmeleri için, tabutların kapakları açıldı," diye not düştü güncesine Macmillan. "Önünde kurşuna dizildikleri belediye binası duvarındaki kan lekeleri açıkça görülüyordu. Vurulurken dikildikleri yerin yukarısında çiçekler ve önceki aylarda faşist Kara Tugay tarafından öldürülen her yaştan erkeğin ve kadının (dokunaklı) fotoğrafları duruyordu."

Macmillan, güncesinden bu pasajı aktardıktan sonra sözlerini şöyle sürdürür: "Bir faşist olan vali zamanında kaçmayı başaramamıştı. Son kurbanının yanı başında, partizanlar tarafından vurulmuştu. Sıçrayıp tuğlalara yapışan beyin parçalarını ve yerdeki kanı görmek mümkündü."⁴¹ Ardından öğle

41 Harold Macmillan, *The Blast of War, 1939-1945* (New York: Harper & Row, 1967), 576.

yemeğine giden Macmillan, daha önce Alman subaylarına İtalyan yemekleri sunan İtalyan aşçıların bu sefer Müttefik subaylarına Amerikan yemekleri sunduğunu gözlemledi. "Bundan alınacak bir ibret var," diye yazdı, bu ibretin ne olabileceğini pek açıklamaksızın.

Nisan 1945'teki partizan misillemelerinin kurbanları arasında, metresi Clara Petacci'yle birlikte bizzat Mussolini de vardı. Bir uçaksavar birliğindeki Alman askerleriyle birlikte Avusturya'ya kaçmaya çalışırken yakalanmışlardı. Partizanların bulunduğu bir barikatta kafile durdurulduğunda, artık umursanmayan Almanlara yola devam etmeleri söylenirken, İtalyanlar orada tutuldu. Mussolini İtalyan generallerine özgü kırmızı şeritli golf pantolonunun üzerine bir Alman askerî paltosu giymiş olmasına rağmen tanındı. O, Clara ve gelişigüzel seçilmiş on beş faşist, Garda Gölü kıyısındaki bir kır villasının önünde 28 Nisan'da makineli tüfekle kurşuna dizildi. Ertesi gün hepsi Milano'nun eski püskü bir meydanındaki bir Esso benzin istasyonunda, kalabalığın gazabına maruz kalacak şekilde bir direğe tıpkı av hayvanları gibi baş aşağı asıldı. Çok geçmeden yüzleri tanınmaz hale geldi.

Olayın geçtiği yer, Edmund Wilson'a bir ay sonra gösterildi. İnfaz edilenlerin adları, artık metruk Esso istasyonunun direğinde kara çamurla hâlâ yazılıydı. Wilson şunu yazdı: "Mussolini'nin ve yandaşlarının öldürülüşünün, cesetlerinin açıkta teşhir edilmesinin ve kalabalık tarafından kirletilişinin pis kokusu bütün kent üzerinde asılıydı. İtalyanlar meyhanelerde gördükleri yabancıları durduruyor ve çektikleri fotoğrafları onlara gösteriyorlardı."⁴²

Ama bu olay Kuzey İtalya'da Nisan-Temmuz arasında faşistlere ve işbirlikçilere yönelik muhtemelen 20 bin cinayetin sadece bir örneği idi. Ölü sayısı Piemonte'de sekiz bin, Lombardiya'da dört bin, Emilia'da üç bin, Milano ilinde üç bindi.⁴³ Birçoğu komünistlerin ağırlıkta olduğu partizanlar tarafından yargısız infaz edilmişti. Öbürleri derme çatma halk mahkemelerinde sözde meydan adaletine göre alelacele yargılanmıştı. Çarçabuk işlenen cinayetlere bazen masumlar da kurban oldu. Namılı faşistler eşleriyle ve çocuklarıyla birlikte tarandı. Kaba güce dayalı adalet maruz kalanların çoğu polis ve faşist hükümet yetkilileriydi. Hapishaneye atılmış olanlar bile güvende değildi. Vicenza yakınındaki Schio hapishanesini 17 Temmuz'da basan maskeli partizanlar, hücrelerdeki 55 faşisti öldürdü. Bu intikamcılardan bazıları katılaşmış direniş savaşılarıydı. Bazıları gerçek çarpışmaların bitişinden sonra her yerde direniş saflarına katılan son dakika kahramanlarıydı. Bazıları ise zengin işadamlarına ya da toprak sahiplerine şantaj yapmak ya da mallarını yağmalamak için yeni "yurtsever" statülerini kullanan sabıkalılardı.

⁴² Wilson, *Europe Without Baedeker*, 147.

⁴³ Rakamları aktaran Roy P. Domenico, *Italian Fascists on Trial, 1943-1948* (Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, 1991), 149.

Ancak İtalya'da da intikam çoğu kez siyasal bir gündeme dayalıydı ve devrimci bir hesaplaşma niteliğindeydi. Komünist partizanlara göre, bu temizlikler kapitalizme karşı mücadelenin bir gereği idi. Torino'daki Fiat gibi büyük şirketler, Mussolini rejimiyle işbirliği yaptıklarından, meşru hedefler olarak görülmekteydiler. Torinolu ya da Milanolu en güçlü işadamları, genellikle işviçre sınırını aşarak ya da potansiyel katilleri karaborsa mallara dayalı rüşvetle satın alarak canlarını kurtarabilirken, daha alt kademede ki kişilerin cesetleri sonunda yerel mezarlık kapılarının önünü boylamaktan kurtulamadı.

İtalya'da komünist devrimden ciddi endişe duyan Müttefik askerî yönetimi, birçoğu Almanlara karşı cesurca çarpışmış partizanları silahsızlandırma ya çarçabuk yöneldi. Muhafazakâr İtalyan politikacıları şaşırtıcı olmayan bir tavırla bu çabaya destek verdiler; zira bazıları faşistlerle doğrudan yakınlık kurmuşlardı. Aslına bakılırsa, Roma'daki geçici İtalyan hükümetinin faşistleri cezalandırmayı ağırdan alışı, ilk başta "meydan adaleti"nin ortaya çıkmasının sebeplerinden biriydi.

Eski partizanların gururunu okşamak üzere çeşitli kentlerde düzenlenen geçit törenlerinde, İtalyan ileri gelenlerini yanlarına alan Müttefik komutanları, farklı aidiyetleri işaret eden atkılarla bezenmiş partizan askerî birliklerini selamladı: Solcular için kırmızı, Hristiyanlar için mavi, çoğunlukla İtalyan ordusu firarilerinden oluşan "başına buyruklar" (*autonomi*) için yeşil. Birçoğu silah bırakmış olsa bile, bu hepsi için hiç de geçerli değildi. Radikal sol hâlâ güçlüydü ve bazı durumlarda silahlıydı. Bununla birlikte, sonradan ortaya çıktığı üzere, muhafazakârların endişe duymasına gerek yoktu. İtalya'da devrim olmayacaktı. Stalin Sovyet imparatorluğunu Orta Avrupa'ya kadar genişletme karşılığında, Akdeniz'i Batılı Müttefiklere bırakmaya razı oldu. Ama kanlı misillemelerin arkası kesilmedi ve İtalya'da komünizm korkusunun yanı sıra, solda ihanete uğramışlığın getirdiği burukluk bazı durumlarda ta 21. yüzyıla kadar sürdü.

Hep sola sempati duyan Edmund Wilson, yaşananları hoşnutsuzlukla izledi. Ona göre, İtalya'nın savaş sonrası demokrasisine başlıca Amerikan katkısı, "telefon santrallerimizden birine Özgürlük adını vermektir. Amacımıza hizmet ettikleri sürece silahlandırıp teşvik ettiğimiz partizanların ellerinden silahlarını alıyor, siyasal konuşmalar yapmalarını yasaklıyor ve bize sorun çıkardıklarında, onları zindana atıyorduk." Wilson, solun da eli kanlı olduğunun farkında olmakla birlikte, şunu ileri sürdü: "Yeni İtalyan devrimi acımasız bir kan davasının ötesinde bir şey ve kanaatimce, itici gücü bu noktada dizginlenebilecek bir hareket olduğu pek söylenemez."⁴⁴

Gelgelelim, İtalyan solunun itici gücü dizginlendi, aynen Güney Kore,

Fransa, Güney Vietnam, Japonya ve Wilson'ın 1945 yazında vardığı Yunanistan'da olduğu gibi. Wilson Atina'dayken Anayasa Meydanı'na bakan Hotel Grande Bretagne'da kaldı. Otelde hizmet verenler düşmanlık noktasına varacak ölçüde asık suratlıydı ve kaldığı odanın duvarlarındaki kurşun delikleri Wilson'ın dikkatini çekti. Somurtkanlığın sebebi, Atina üzerinde de pis bir kokunun asılı olmasıydı; başka bir ihanetin pis kokusuydu bu.

Kurşun deliklerini biraz açıklamaya ihtiyaç var. Önceki yılın Aralık ayında, komünistlerin denetimindeki partizan örgütü Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (EAM) destekçilerince düzenlenen büyük bir gösteri olmuştu. Kurtarılan Yunanistan'dan resmen İngiliz ordusu sorumluydu. Atina, muhafazakârların ve kralcılarının yanı sıra bazı solcuların yer aldığı Ulusal Birlik adlı bir geçici Yunan hükümetinin elindeydi. Ülkenin geri kalanı ise hâlâ büyük ölçüde EAM'ın ve silahlı kuvvetleri ELAS'ın elindeydi. Almanlarla çarpışmış olan EAM/ELAS, hükümeti ele geçirme ve Yunanistan'ı devrimle değiştirme beklentisi içindeydi. İngiliz desteğini alan muhafazakârlar, her ne pahasına olursa olsun, bunun önüne geçme niyetindeydi; Harold Macmillan'a göre "iç savaşın başladığı" gün olan 3 Aralık 1944'teki gösterinin kıvılcımını tutuşturan şey buydu.⁴⁵

Aslına bakılırsa, Macmillan'ın herhalde kesinlikle bildiği üzere, iç savaş uzun bir süre önce zaten başlamıştı. Yunanistan daha Birinci Dünya Savaşı sırasında derin bölünme içindeydi; ülkenin başbakanı Eleftherios Venizelos İtilaf devletlerine destek vermekten yanayken, Kral I. Konstantinos ve askerî komutanı Yannis Metaksas buna karşıydı. Bunu kralcılar ile "Venizelosçular" arasında yıllarca süren keskin karşıtlık izledi. Metaksas, 1936'da banker çehresine ve faşist lider gaddarlığına sahip bir diktatör haline geldi. Hitler'in Üçüncü Reich'ının bir hayranı olduğundan, "milletin babası" sıfatıyla bütün siyasal partileri kapatarak, komünistleri ve diğer rejim muhaliflerini zindana atıp Yunanistan'ı "birleştirdi." Metaksas'ın 1941'deki ölümü, Yunanların çoğunu rahatlatmıştı.

Ardından Almanlar ülkeyi işgal etti. Eski Metaksas rejiminin destekçileri çoğunlukla işbirliği yaparken, direniş hareketine Metaksas'ın zindanlarından çıkan komünistler öncülük etti. Almanların kışkırttığı faşist Yunan müfreze-leri, ilk başta Müttefiklerden yardım alan solcu gerillalarla çarpıştı. Her iki tarafta da epeyce gaddarlık vardı. Kurbanların birçoğu iki ateş arasında kalan masum insanlardı.

Ama Macmillan'ın saptaması doğrudu: İngilizler açısından, somut çatışma ancak 1944'te, İtalya'dan ilave askerlerle takviye edilen İngiliz askerlerinin daha birkaç ay önce Almanlara karşı çarpışan solcu partizanlarla çarpış-

45 Macmillan, *The Blast of War*, 193.

masıyla başladı. Edmund Wilson'ın özellikle ABD'de tipik İngiliz emperyalist müdahalesinin yeni bir örneği olarak görülen bu tutuma karşı çıkışı yaygın destek gördü. Britanya'da da birçok kişi aynı kanıdaydı; Almanlara karşı mücadeledeki öncülüğünün saygı uyandırmasına karşın, Churchill'in komünist partizanlara karşı savaşçı tutumu güvensizlikle karşılandı.

Harold Macmillan başka yerlerde olduğu gibi, Yunanistan'da da Müttefik propagandasının "direniş hareketlerini kendi ülkelerinin özgürlüğü uğruna Byron tarzı bağlılıkla dövüşen romantik idealist topluluklar gibi sunduğuna" dikkat çekti.⁴⁶ Byron tarzı kahramanların başında gelen kişi Aris Veloukhiotis'ti. Aris kara bereli, kara ceketli ve kara sakallı partizanlardan oluşan çetesiyle dağlarda at sırtından dolaşan biriydi. Komünistlerle 1945'te bozuşan bu romantik kahraman, aynı zamanda bir katildi. Onun harekât alanında daha sonraları ortaya çıkarılan toplu mezarlarda, siyasal hasımlarının parçalanıp dağılmış kemikleri bulundu.

İtalya'da (ayrıca Çin'de ve başka birçok yerde) olduğu gibi, Yunanistan'da da kurtuluştan sonraki asıl mesele, zor kullanma konusundaki tekeldi. Ulusal Kurtuluş Cephesi (EAM/ELAS) epeyce müzakerenin ardından, Nazi işgali altında oluşturulan mahut Asayiş Müfrezeleri gibi sağcı silahlı milislerin aynı yola gitmesi kaydıyla, silah bırakmaya razı olmuştu. Hükümetin amacı, her iki taraftan en sağlam unsurları bir ulusal ordu bünyesinde toplamaktı. EAM/ELAS'a göre, hükümet bu pazarlığa bağlı kalmaktan geri durdu; solun (bir noktaya kadar) silahsızlanmasına karşın, sağın ateş gücünü korumasına göz yumuldu. Bunun birçok eski ELAS savaşçısının belleğine iğrenç bir hainlik olarak kazınması gayet anlaşılır bir durumdu. Bir partizanın anılarında, 1944'te bir grup işbirlikçinin yakalanışı anlatılır. Bu kişilerin öldürülmek yerine polise teslim edilmesinin yanlış bir adım olduğu ortaya çıktı; çünkü polis onları silahlandırıp serbest bıraktı. 1945'te yenilgiye uğrayan partizanlar için, bundan çıkarılacak ders açıktı: "O zaman 'Onları öldürelim' diyenler, bütün faşistlerin öldürülmüş olması halinde, çarpışmaların ikinci safhasının, yani iç savaşın yaşanmamış olacağına işaret etmekte haklıydı."⁴⁷

Atina'nın Edmund Wilson'ın 1945'te otel odasında izlerini hâlâ görebildiği ateşli ortam işte böyleydi. Önde kadınlar ve çocuklar olmak üzere 3 Aralık 1944'te Anayasa Meydanı'na doğru yürüyüşe geçen kalabalıklar, geçici hükümetin saklandığı Hotel Grande Bretagne'a yaklaştı. İddiaya göre, yürüyüşçüler otele baskın düzenleyecekti. Wilson'ın solcu sempatizanlardan aldığı bilgilere dayanan ve o dönemde Yunanların büyük bölümünce benimsenen görüş ise, barışçıl protestocuların çoğunluğunun yürüyüşe devam ettiği ama

⁴⁶ *Ibid.*, 501.

⁴⁷ Allan Scarfe ve Wendy Scarfe, ed., *All That Grief: Migrant Recollections of Greek Resistance to Fascism, 1941-1949* (Sydney, Avustralya: Hale and Iremonger, 1994), 95.

kralcı polislerin kalabalığa ateş açarak, yüz kadar kişiyi öldürdüğü ve yaraladığı yönündeydi. Ertesi gün protestocular bir cenaze alayıyla otelin yanından geçerken, otel pencerelerinden ateş açan kralcılar iki yüz dolayında silahsız yurttaşı daha öldürdü.

Macmillan'ın olaya bakışı, tahmin edilebileceği gibi farklıydı. Ona göre, "sözde sivil kalabalıkta tepeden tırnağa silahlı birçok ELAS gerillası vardı" ve katliama yol açan mermiler muhtemelen komünist bir ajan provokatörce sıkılmıştı.⁴⁸

Trajik olayın ardındaki gerçek hâlâ sır olsa bile, iki husus tartışmasızdır. Komünist güdümlü partizanlar daha Yunanistan'ın Ekim 1944'te Almanlardan kurtarılmasından önce, çok sayıda gerçek ya da sözde işbirlikçi ve "sınıf düşmanı"nı çok acımasızca öldürdükleri gibi, bu temizliklere ve cinayetlere bir süre daha devam ettiler. İkinci husus ise Yunan solunun ihanete uğramışlık duygusuna kapılması için bolca sebebin bulunmasıydı.

Komünistler ve solcular birçok ülkede antinazi ve antifaşist direnişin omurgasını oluşturdular. Yunanistan'da öbür güçleri şiddet yoluyla tasfiye ederek, direniş hareketini tekellerine aldılar. EAM/ELAS kırsal kesimde bütün devrim düşmanlarının hakkından gelecek halk mahkemelerine sahip bir tür gerilla devleti kurmuştu. Yunanistan'da görevli bir İngiliz subayı Eylül 1944'te Attiki ve Boiotia bölgelerinde komünist "terörün hüküm sürdüğü"nden söz etmekteydi. "Son birkaç haftada 500'ü aşkın kişi infaz edilmiş. Çürüyen cesetlerin pis kokusu yüzünden, bulunduğum kampın yakınından geçmek imkânsız. Başları kopuk ve çıplak cesetler gömülmemiş halde yerde yatıyor. [ELAS'ın] bu yöreye musallat olması, halk arasında güçlü gerici unsurların varlığından kaynaklanıyor."⁴⁹

Yani, Yunanistan'da bir devrimin sonuçlarından korkmak için haklı bir sebep vardı. Monarşist nutukları bazı Yunan muhafazakârlarını bile kızdıran Churchill'in gözde tasarısı çerçevesinde, Kral II. Georgios'un ülkeye geri getirilmesi en iyi fikir değildi. II. Georgios'un 1930'ların sonlarındaki kısa süreli krallığı, Yannis Metaksas'ın acımasız sağcı diktatörlüğüyle çakışmıştı ve halk arasında o dönemle ilgili çok az nostalji vardı.

Ama komünizm korkusu nedeniyle, İngilizler Atina'daki hükûmetin solcu partizanlarla kavgasına yardım etme dışında pek seçenek olmadığı kanısına vardılar. Çarpışmalar 1945 başlarında beş hafta sürdü. ELAS tarafından 20 bine yakın "sınıf düşmanı" topraklarından sürüldü ve çoğu kez dağlara doğru zoraki yürüyüşlerin ardından öldürüldü. Öbür tarafta ise, solcu olduğundan şüphelenilen birçok kişi, İngilizler tarafından toplanıp Afrika'daki

48 Macmillan, *The Blast of War*, 499.

49 Mark Mazower, ed., *After the War Was Over: Reconstructing the Family, Nation, and State in Greece, 1943-1960* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000), 27.

kamplara gönderildi. Çarpışmalar her alanda öylesine hırçındı ki Şubat ayında müzakereyle bir barışa varılması halkta büyük rahatlama yarattı. Yanında Ortodoks Kilisesi başpiskoposuyla Hotel Grande Bretagne'nın balkonuna çıkan Churchill, tezahüratta bulunan muazzam bir kalabalığa şöyle seslendi: "Yunanistan ebediyen yaşayacak! Yunanistan herkesin olacak!"⁵⁰

Barış, çatışmada bir fasılının ötesine geçmedi. Yunan iç savaşı ertesi yıl yeniden başlayacak ve üç yıl daha sürecekti. Ama ondan önce bile, Churchill'in heyecan uyandırıcı konuşmasını neredeyse bitirmesiyle birlikte, başka bir tür intikam, bu sefer solu hedef alan bir karşı-intikam başladı. Sağcı paramiliter kuvvetler ve jandarmalar katliama girişti. Komünistler ya da mimli solcular tevkif müzekkeresi olmadan tutuklandı, dövülüp öldürüldü ya da topluca hapse atıldı. Ulusal Kurtuluş Cephesi bir çağrıda bulunarak, dünyanın dikkatini "Metaksas diktatörlüğünden bile daha korkunç bir terör rejimi"ne çekti.⁵¹ 1945'in sonuna varıldığında, neredeyse altmış bin EAM destekçisi hapisteydi. Bunlar arasında kadınlar ve çocuklar da vardı; öyle ki kadınlar için özel gözaltı kampları kurulması gerekti. Tutuklamaların ortak gerekçesi işgal sırasında işlenen suçlardı. Oysa eski Nazi işbirlikçileri ya da sağcı Asayiş Müfrezeleri tarafından işlenen suçlar büyük ölçüde cezasız kaldı.

Harold Macmillan'ın İngiliz daimi elçisi, Edmund Wilson'ın ise Amerikalı edebiyat gazetecisi olması itibarıyla, Yunanistan'a gelişlerinde taşıdıkları perspektifler çok farklıydı; ama hemfikir oldukları bir nokta vardı. Demokratik solu komünist devrimcilerden ayırmak için daha büyük çaba gösterilmeliydi. Macmillan "ılımlı, makul, ilerici bir politika"nın "belirsiz, radikal unsuru sert komünist çekirdek"ten sıyrabileceği görüşündeydi.⁵² Wilson'a göre ise, İngiltere "EAM liderlerine Sovyet bağlantısını koparmada ve direniş döneminde İngilizlerin sertliklerini kışkırtmaktan hoşnut olduğu daha hoyrat unsurlara çekidüzen vermede yardımcı olmalıydı."⁵³ Ne yazık ki gerekli irade ortaya konulsa bile, böyle çabalar siyasal kuvvetlerin körüklemekte yarar görerek teşvik ettiği öç alma arzusu yüzünden çarçabuk boğulup gitti.

• • •

Sömürge toplumlarında savaşın bitişini tanımlamak için "kurtuluş" belki doğru kelime olmayabilir. Çoğu Asyalı, "Asya'nın özgürlüğü" tasarısının geçici olarak yerine geçtiği Batı emperyalizminden daha kötü olduğu ortaya çıkan Japonlardan kurtulmuş olmaktan dolayı fazlasıyla mutluydu. Ama

50 Macmillan, *The Blast of War*, 547.

51 *The Times* (Londra), 13 Temmuz 1945.

52 Macmillan, *The Blast of War*, 515.

53 Wilson, *Europe Without Baedeker*, 197.

1945'te Hollanda Doğu Hint Adaları için Hollandalıların, Çinhindi için Fransızların ya da Malaya için İngilizlerin tasarladığı şey pek de kurtuluş değildi.

Filipinler'e ilişkin Amerikan planları daha uyumluydu ve Güneydoğu Asya'daki Müttefik Başkomutanı Lord Louis Mountbatten, ulusal bağımsızlık yönündeki Asya özlemlerine biraz sempati beslemekteydi. Hollandalılar ve Fransızlar ise savaş öncesi sömürgeci düzene en kısa sürede dönme peşindeydi. Endonezyalıların bağımsızlık arzusuna soğuk bakmayan Hollandalı sosyalistler bile, Alman işgaliyle ağır hasar görmüş Hollanda ekonomisinin Asya sömürgeleri olmadan çökeceği korkusu içindeydi. "Doğu Hint Adaları elden çıkarsa, bizim için bedeli felaket olacak" ("Indie verloren, rampspoed geboren") dönemin popüler sloganıydı. Nispeten ilerici Hollanda hükümetinin Endonezyalı milliyetçilere vermeye yatkın olduğu en büyük taviz, Hollanda tacı altında bir tür özerklikti. Japonlarla işbirliğine girmiş Endonezyalıların bu yapıda yer alması kabul edilemezdi.

Bu durum işbirliği ve intikam sorununu oldukça çapraşıktırdı; çünkü "Asya Asyalılarındır" yönündeki Japon propagandası, Güneydoğu Asyalılar arasında en azından savaşın ilk yıllarında hatırı sayılır coşku uyandırmıştı. Endonezya'da Sukarno gibi eylemcilere göre, Hollandalı sömürgeci efendilerden kurtulmanın en iyi yolu Japonlarla işbirliğiydi. Hollandalılara göre ise, bu tavır Sukarno'yu bir düşman işbirlikçisi haline getirmekteydi. Savaştan sonra Endonezya'nın bağımsızlığı için onunla müzakereye oturmak söz konusu olamazdı; aksine, Hollandalılar onun bir hain olarak cezalandırılması gerektiği kanısındaydı.

Asyalılar da 1945'te oç alma yönünde bir öfkeyle doluydu; ama bu duygu her zaman Avrupalı göçmenlere yönelmedi. Öç alma çoğu kez daha dolaylı, Japon işgali öncesine giden diğer işbirliği biçimlerine yönelik bir niteliğe büründü. Avrupa'nın bazı kesimlerinde olduğu gibi, Asya intikam duygusunun mağdurları çoğu kez sevilmeyen azınlıklar oldu, özellikle de ayrıcalıklı, daha zengin ve Batılı sömürgeci devletlerin işbirlikçisi olarak görüldükleri durumlarda.

Çoğu kez "Asya'nın Yahudileri" olarak anılan Çinliler, Güneydoğu Asya'daki Japon gaddarlığının asıl ceremesini çekti. Örneğin, Malaya'da Japonların güven duymadığı Çinlilere karşı Malaylar tercih edildi. Çinli tüccarlar Batı sömürgeciliğinden yarar gören ya da öyle olduğu sanılan bir kesimdi. Dolayısıyla Çinlilerin sindirilmesi yoluna gidilirken, Malay elitleri memurlukta ve polislikte üst makamlara getirildi. Buna karşılık, Malay ya da Endonezyalı köylülere ve işçilere her zaman iyi davranılmadı; Japon askeri projelerinde zorla çalıştırılan çok sayıda Endonezyalı, Batılı savaş esirlerine nazaran daha da perişan şartlarda can verdi. Kırsal alanların sıklıkla yakılıp yıkılması, milyonlarca köylüyü mahrumiyete düşürdü; kentler yağmalandı,

asgari hizmetlerden yoksun bırakıldı ve sokaklar suç çetelerinin egemenliğine girdi.

Güneydoğu Asya'daki Japon egemenliğinin acımasız olmasına karşın, geçmişte genelde sömürgecilere öfkeli bir boyun eğişi benimsemiş kişilere yeni bir güven ruhunun sinmesini sağladı. Japonya tarafından küçük düşürülen Batılı devletlerin zayıflığı ortaya çıkmıştı. Japonlar Malaya'da ve Endonezya'da yüz binlerce genci yedek kuvvetlerde, milis birliklerinde ve çeşitli militan gençlik örgütlerinde asker olarak eğitti. Bu da onlara pek alışılmamış bir gurur duygusu kazandırdı. Sömürgeleştirilmiş halklardaki yaygın aşağılanma ve küçük görülme duygusundan yararlanan Japonlar, Batı ve aynı şekilde Çin karşıtı hissiyatı bilinçli biçimde kızıştırdı.

Savaş sırasında Malaya'da Japonlara karşı direnişi büyük ölçüde Çinliler yürüttü. Çin Komünist Partisi'nin yanı sıra, belki her yerde komünizmi azınlıklar için çekici kılan enternasyonalizmden ilham alan direniş hareketine Malaya Komünist Partisi öncülük etti. Özellikle Malay karşıtı olmamasına karşın, bu partinin neredeyse bütün üyeleri Çinliydi. Askerî kolu olan Japonya'ya Karşı Malay Halk Ordusu (JKMHO) Ağustos 1945'te 10 bin civarına ulaşan silahlı adamıyla kırsal kesimin büyük bölümünü denetim altına alarak, devlet içinde kendi kuralları ve yasaları olan bir devlet oluşturdu. Yunanistan'daki komünist gerillalara oldukça benzer bir tutumla, kendisine yakın olmayan resmi yetkililere karşı yaygın tasfiyelere yöneldi.

Savaştan sonra JKMHO mensupları, çoğu Hintli ve Malay olan yerel Japon işbirlikçilerinden intikam almaya doludizgin girişti; belediye başkanları, polisler, gazeteciler, muhbirler, Japon yetkililerin eski metresleri, diğer "hainler ve uşaklar" sokaklarda sürüklendi, kafeslerde teşhir edildi, "halk mahkemeleri"nde çarçabuk yargılandı ve herkesin önünde infaz edildi. Bu gelişmeler birçok Malay'ın yüreğine korku saldı. Japonlara karşı JKMHO'yla sıkı işbirliği yapmış olan İngiliz sömürge yönetimi, Ekim ayında Çinlilere eşit yurttaşlık hakkı tanınması gerektiğine karar verince, Malaylar kendi ülkelerinde hâkimiyeti yitirmekten haliyle ürktüler; Malay politikacıları bu korkuyu günümüze kadar istismar etmeyi sürdürdüler.

Malaylar da Çinlilere misillemede bulunmaya karar verdi. Başlı çeken kişi, Kiyai Salleh adında, sert görünüşlü ve sarıklı eski bir gangster şefiydi. Savaştan sonra Sebilillah ("Allah'ın Yolu") Kızıl Takımları adlı bir grubun reisi olarak öne çıktı. Grubun amacı, İslam dinini Çinli kâfirlere karşı korumak ve Japon yenilgisinden sonra Çinlilerin aşağılayıp öldürdüğü Malayların öcünü almaktı. Çinlilere yönelik cihadın görünüşte İslami olmasına (Kur'an ayetlerine, tasavvuf şeyhlerinin sözlerine dayandırılmasına) karşın, Salleh aslında Malay mistiklerini örnek alarak, zarar verilemez olduğunu ileri sürdü. "O, kurşunlarla öldürülemez; ayakları ıslanmadan nehirleri aşabilir; vurul-

duğu her türlü zinciri parçalayabilir; üstüne gelen saldırganları sesiyle felce uğratabilir.”⁵⁴ Salleh’in yandaşları da onun kutsadığı iğneleri vücutlarına batırdıktan ve iksirleri içtikten sonra, benzer güçlere kavuştuklarına inanıyorlardı.

Kızıl Takımlar’ın adam öldürmedeki gözde araçları, pala ya da Malay hançeri *kris*’ti; bizzat savaşçılar gibi, mistik güçler taşıdığına inanılan bir hançerdi bu. Bir Malay mücahit grubunun 6 Kasım’da Padang Lebar’daki bir Çin köyüne baskın düzenleyerek, 5 erkek ile 35 kadını ve çocuğu hançerlerle ve palalarla doğrayarak öldürmesi tipik bir örnekti. Çocukların cesetleri bir kuyuya atıldı. Malay politikacıları böyle işlere tam destek vermemekle birlikte, bunların önüne geçmek için pek çaba da göstermediler. Bir İngiliz askerî istihbarat raporunun saptaması şöyleydi: “Eğitimli Malaylar arasında, Malayların gelecekteki statüsüne ilişkin sezelebilir bir kaygı hissediliyor; Çinlilerin ülkede ekonomik hâkimiyeti ele geçirmekte olduğu ve dizginlenmemesi halinde, bunun zamanla siyasal denetime yol açabileceği yönünde oldukça yaygın bir inanç var.”⁵⁵

Endonezyalılar da aynı korkunun pençesindeydi; bu bakımdan Malay resisinin önde gelen üç yardımcısının, 1945 sonbaharında Malaya’dan çok daha kötü durumdaki Hollanda Doğu Hint Adaları’ndan gelen Endonezyalı milliyetçiler olması bir tesadüf değildi.

İngiliz Kraliyet Deniz Piyade Birliği’nde Güney Afrikalı bir binbaşı olan G. F. Jacobs, Ağustos 1945’te Sumatra’ya paraşütle indirilen ilk Müttefik askerlerinden biriydi. Görevi Japon askerî yetkilileriyle irtibat kurmak, Japonların teslim olması ve Müttefik askerlerinin karaya çıkması için gerekli zemini hazırlamaktı. Jacobs hasta düşmüş, sıskaya dönmüş, dayak yemiş ve aç bırakılmış binlerce sivilin kaldığı Japon savaş esiri kamplarının halini ilk görenlerden de biriydi. Hollandalı esirler Jacobs’ın, kaba güce dayalı adaleti yerine getirmelerini niçin izin vermediğini bir türlü anlayamadılar: “Niçin bizi engelliyorsun? [...] Bu ufak tefek sarı piçleri haklamaya can attığımızı görmüyor musun?”⁵⁶

Binbaşı Jacobs’ın savaş esirlerinin başlarındaki muhafızları linç etmelerini önlemek zorunda olmasının sebebi, çok daha büyük bir tehditten duyduğu korkuydu. Endonezyalılar ellerinde tüfekler, hançerler ve mızraklarla ülkeyi dolaşarak, “bunuh Belanda!” (“Beyaz adama ölüm!”) diye haykırıyorlardı. Eski esirlerini korumaları için Japonlara ihtiyaç vardı.

54 Spector, *In the Ruins of Empire*, 90.

55 Cheah Boon Kheng, “Sino-Malay Conflicts in Malaya, 1945-1946: Communist Vendetta and Islamic Resistance”, *Journal for Southeast Asian Studies* 12 (Mart 1981), 108-117.

56 Gideon Francois Jacobs, *Prelude to the Monsoon* (Capetown, Güney Afrika: Purnell & Sons, 1965), 124.

Japonların teslim olmasından iki gün sonra, 17 Ağustos sabahı Sukarno, Batavia'da (Cakarta) küçük bir kalabalığa daktiloyla yazılmış kısa bir bildiri okudu: "Biz Endonezya halkı burada Endonezya'nın bağımsızlığını ilan ediyoruz. İktidar devri vesaireye ilişkin meseleler itinayla ve olabildiğince hızla yürütülecektir."

Kendini yeni Endonezya Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı olarak atayan Sukarno ve yardımcısı Mohammed Hatta, bildiri metnini Japon ordu ve donanma komutanlarına sıkıca danışarak hazırlamışlardı. Yenilginin kaçınılmaz gibi görüldüğü 1945 yazında, Japonlar bağımsız ve Batı karşıtı bir Endonezya'nın en iyi seçenek olduğuna karar verdiler. Ne de olsa, Japonların çoğu geçmişte üstün ırk olarak diğer Asyalılara hükmetmeyi ummuş olsalar bile, "Asya Asyalılarıdır" sloganını ciddiye alan bir tutum içindeydiler. Şiddetten bezmiş, Japonların gaddarlığına uğramış, aç bırakılmış, Tayland-Burma Demiryolu'nda ve başka berbat Japon projelerinde zorunlu çalışmadan sağ dönenlerin beraberlerinde getirdikleri hastalıklara maruz kalmış birçok Endonezyalı, henüz salim kafayla düşünebilecek durumda değildi. Japonların teslim olmasını izleyen ilk haftalarda Hollandalı sivillere yönelik çok az husumet vardı. Sukarno, Hatta ve Hollanda'da eğitim görmüş, Japonlarla asla işbirliğine girmemiş bir sosyalist olan Sutan Syahrir gibi diğer liderler, henüz pek denetim altına alamadıkları takımadada potansiyel şiddetin önüne geçmek için ellerinden geleni yaptılar.

Yeni Endonezya liderlerinin Japon ordusunda yedek askerler olarak eğitilmiş ve radikalleşmiş çok sayıda genç bıçkına söz geçirme gücü kesinlikle sınırlıydı. Bu delikanlılar kavgacı bir ruh hali içindeydi. Halka yakınlık gösteren Japon subaylarından edinilen silahlar bazen satın alınmakta, bazen de Japon depolarından çalınmaktaydı. Bir tahmine göre, savaşçılar 50 binden fazla tüfek, 3 bin hafif ve ağır makineli tüfek, 100 milyon kadar mermi edindiler.⁵⁷ Batılı Müttefiklerinin de teşvik ettiği doğrultuda, Hollandalıların tutması gereken yol, devrimci şiddete yönelmeyen Sukarno'ula ve diğer Endonezyalı liderlerle müzakereye oturmaktı. Mountbatten'in iyi niyetli ifadesi şöyleydi: "Tek gayemiz Hollandalıların ve Endonezyalıların barışmasını ve dostluk kurmasını sağladıktan sonra çekip gitmektir."⁵⁸ Hollandalılar bu yolu izlemek yerine, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na başvuruda bulunarak, "sözde Sukarno hükümeti"ni Nazi yanlısı Quisling rejimine, bağımsızlık peşindeki genç Endonezyalı savaşçıları da Hitler Gençliği'ne ve SS'e benzettiler. Sukarno'nun bağımsızlık ilanını, Hollanda Doğu Hint Adaları'nda faşist bir rejimi sürdürmeye yönelik bir Japon tertibi gibi sundular.⁵⁹

57 Spector, *In the Ruins of Empire*, 174.

58 Benedict Anderson, *Java in a Time of Revolution: Occupation and Resistance, 1944-1946* (Cakarta: Equinox Publishing, 2005).

59 L. de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de tweede wereldoorlog*, 11c, Staatsuitgeverij, 1986.

Sukarno'nun Japonlarla işbirliğine girdiği konusunda hiçbir kuşkuya yer olamaz. 1930'lu yılların büyük bir bölümünü Hollanda sömürge hapishanelerinde tutuklu veya üçra bir adada sürgün olarak geçirmişti. Japonlar ise Hollandalılara nazaran ona daha saygılı davranmıştı. Sukarno'nun Japonya'yı ulusal kurtuluşa varmada en kestirme yol olarak görmesi, her halükârda mantıksız sayılmazdı. "Hayatımda ilk kez kendimi Asya aynasında gördüm," demişti 1942'de.⁶⁰

Ama birçok Endonezyalıya göre bile, Sukarno'nun işbirliği bunun çok ötesine geçti. Japon savaş seferberliği için Endonezyalıların zorla çalıştırılmasına verdiği destek, itibarını lekeledi ve genç radikaller onun bağımsızlık ilanında Japonlarla birlikte davranmasına kızdılar. Bu gençler Japonlarla hiçbir ilişkiye girmek istemiyorlardı. Ama hiç kimse Sukarno'nun Endonezya milliyetçisi kimliğini tartışma konusu yapmıyordu.

Ne var ki Hollandalılar doğrudan Sukarno'yla ilişkiye girmek yerine, Hollanda güdümlü bir devlette Endonezya'nın özerkliğine ilişkin muğlak vaatlerde bulundular. Bu arada Eylül ayından itibaren, Hollanda Doğu Hint Adaları Ordusu'nun eski muharıpleri Endonezya köyleri ve mahalleleri civarında çalımla dolaşarak, ateş açmaya, kırmızı-beyaz Endonezya bayraklarını yırtmaya ve insanları tehdit etmeye başladılar; bunların hepsi kimin patron olduğunu göstermeye yönelikti. En çok nam salan başıbozuk asayiş koruyucuları, X Müfrezesi olarak anılan bir gruptu. Başında Hollandalı ve Avrasyalı komutanların bulunduğu gruptaki askerler çoğunlukla koyu tenli Ambon Adası Hristiyanları, Medan bölgesi sakinleri ve diğer azınlıklar; geçmişte sömürgeci sistemin sadık hizmetçileri olan bu topluluklar, Hollandalılardan çok diğer Endonezyalıların hâkimiyeti altına girmekten korkuyorlardı. Çoğunlukla eski düzeni geri getirme peşindeki Hintlilerin ve Hollanda Doğu Hint Adaları Sivil İdaresi (HDHASİ) görevlilerinin oluşturduğu Müttefik askerlerini taşıyan Hollanda ve Britanya savaş gemilerinin geldiğine dair haber ulaşınca, Güneydoğu Asya'daki en kanlı şiddete uygun zemin oluştu. Orta Avrupa'da yılın önceki aylarında patlak veren ölümcül maya gibi, kısmen devrim, kısmen oç alma ve kısmen canilik içeren bir şiddetti bu.

Silahlı marjinallerin kurduğu çetelerle Ekim-Kasım 1945'te *bersiap* ("hazırlan!") olarak anılan terör dalgası başladı. Bunlar çoğunlukla Japon güdümlü eski milislerden ve büyük bölümü Cakarta, Surabaya ya da diğer kentlerdeki çetelerden devşirilmiş yeniyetme sokak kabadayılarından oluşmaktaydı. Ama gençlik grupları (*pemuda*) içinde öğrenciler, fabrika işçiler ve köylüler de vardı. Liderlerinden bazıları, zengin ve güçlü kimseleri soyup öldürme gerekçeleri, siyasetten ziyade açgözlülükle alakalı olan gangster şefleriydi. Bazıları

ise adamlarına yaralanmamayı sağlayıcı tılsımlar satan Kaplan Baba adlı haydut reisi gibi karizmatik kişilerdi. Savaşçı ruha ilişkin Cava mistisizminin ve Japon telkininin karışımı, genç savaşçılara pervasız bir kahramanlık duygusunu aşıladı: "Merdeka atan mati!" ("Ya özgürlük ya da ölüm!"). Gençlerin sadece palalar ve bambu mızraklar kullanarak tanklarla çarpışmaya girdiği durumlar vardı.

Devrimci intikamın başlıca kurbanları, iş dünyasıyla ilişkilendirilen ve ihanete düştüğünden şüphe edilen Çinliler, "İndolar" olarak anılan Avrasyalılar, ayrıca çoğu kez Hollandalıların yanında yer alan diğer azınlıklardı. Bir de çoğu kez hayali uydurma bir sebeple HDHASİ casusu yaftası vurulanlar vardı. HDHASİ casusu tanımının gayet keyfi yapılması mümkündü; peştamalında çok fazla kırmızı, beyaz ve mavi (Hollanda'nın ulusal renkleri) bulunan bir kişi Hollanda idaresinin ajanı olduğu gerekçesiyle tutuklanabilirdi.

Çinliler, İndolar ve Ambonlular Cakarta'nın oluklu metal elektrik direklerine savaş davulları çalarcasına vurulan bambu mızrakların sesini duyunca, başlarına bir iş geleceğini anlıyorlardı. Müttefik askerlerinin yokluğunda sivilleri koruma emri verilmiş silahlı Japon askerleri çoğu kez tangirtinin başlamasıyla birlikte sığışıyorlardı. Dükkânlar baskına uğruyor ve evler ateşe veriliyordu. İçerideki aileler şiddetle sarhoş olup çılgına dönmüş gençler tarafından doğranarak öldürülüyordu; hançerlerine kelimenin gerçek anlamında tutkun olan bu gençler, bazen kurbanlarının kanını içmeye de düşkündü. Cakarta'ya yakın bir yerde içme suyu artık yoktu; çünkü kuyular çürüyen Çinli cesetleriyle dolup tıkanmıştı.

İndo-Hollanda dilinde en yaygın öldürme biçimi için *getjintjangd* ifadesi kullanılmaktaydı. *Tjintjang* bir kişiyi *kris*'le ya da palayla kesip biçme demekti. Japonların hâlâ nöbet tuttuğu kamplardan ayrılma ahmaklığını gösteren Hollandalı sivillerin sıklıkla maruz kaldığı *tjintjanged* akıbeti, asilere yardımcı olma ya da silahlarını teslim etme taleplerine direnen Japon askerlerinin de başına geldi. Hasta ve aç insanlarla dolu büyük ve pis köyler şeklindeki eski toplama kampları da saldırılara hedef olmakla birlikte, Japon muhafızlar yerlerinde kaldıkları sürece, hâlâ en güvenli yerlerdi.

Birçok Hollandalı sivil gibi Endonezya'da doğan Peter van Berkum adlı genç bir adam, Surabaya'da bir gece hoyrat yeniyetmelerden oluşan bir grubun gelişigüzel adam toplaması sırasında, ucu sivriltilmiş bambu mızraklarla dürtülüp derdest edildi. Kamyonla yöredeki bir hapishaneye götürüldü. "Kamyon yavaşladığı anda, bağırıp çağıran insanlardan oluşan bir kitle tarafından sarıldı. Ağızları eğri büğrü ve ardına kadar açık, esmer, terli suratların bulanık bir geçidini gördüm sadece. Sımsıkı yumruklarını savuruyor ve her türden silahı sallıyorlardı." Esirler "Beyazlara ölüm!" naraları arasında, kamyonundan ite kaka çıkarıldı. "Kalabalık derhal üzerlerine çullanarak, sopalar,

süngüler, baltalar, tüfek dipçikleri ve mızraklarla onları dövme, vurmaya ve şişlemeye girişti.”⁶¹

Endonezya liderlerinin hiç de istemediği *bersiap* artık tamamen denetimden çıkmıştı. Cava'nın ve Sumatra'nın her yanında kanlı bir intikam ve misilleme döngüsüyle, sadece sömürgecilere ve mimli uşaklarına yönelik öç alma eylemleriyle sınırlı kalmayan, asiler ile Japonları da karşı karşıya getiren çarpışmalar başladı. Semarang'da Binbaşı Kido Şiniçiro komutasındaki bir Japon birliği, Japonların su şebekesine sabotaj düzenlediği kanısındaki gençlik gruplarıyla (*pemuda*) çatıştı. Japonlar vahşi bir gözdağı yöntemiyle, bir dizi Endonezyalı militanı öldürdü. Ardından Endonezyalılar kent zindanında tutulan iki yüzden fazla Japon sivil katletti. Bir İngiliz ordu raporu olayı şöyle aktardı: “Bazı cesetler çatıdan ve pencerelerden sarkıyordu, bazı cesetler ise bambu mızraklarla baştan aşağı parçalanmıştı. [...] Bazı tutuklular son mesajlarını kanla duvarlara yazmaya çalışmışlardı.”⁶² Öfkeden kuduran Japonlar misilleme olarak iki binden fazla Endonezyalıyı doğradı.

En feci şiddet dalgası, Ekim sonunda tamamen Endonezyalıların eline geçen sanayi kenti Surabaya'yı vurdu. Kentteki zindanlar boşalmıştı. Tomo Kardeş olarak bilinen karizmatik, uzun saçlı bir kişinin “İsyân Radyosu”nda geleneksel Cava tarzındaki cüretkâr yayınlarının ateşlediği *pemuda* özgürlük savaşçılarından, küçük çaplı gangsterlerden ve romantik gençlerden oluşan kalabalıklar sokaklara hâkim oldu. HDHASİ casusu olmakla suçlanan Çinlilere, Ambonlulara ve İndolara hançerlerle ve mızraklarla saldırıldı. Canlarının derdine düşen Japonlar da bu gruplara daha öldürücü silahları memnuniyetle sağladılar.

Peter van Berkum'un kız kardeşi Carla, başka Hollandalı mültecilerle birlikte yakındaki bir toplama kampından kente gelmişti. “Yerlilerden oluşan bir grubun saldırısına uğradık. Bizi bambu mızraklarıyla saldırgan tavırla dürttüler. Ha bire *merdeka! merdeka! merdeka!* [özgürlük] diye bağırıp duruyorlardı. Üstleri başları paçavraya dönmüştü. Kapkara gözlerinde dehşet verici bir bakış vardı. Ürktüm.”⁶³

Müttefikler harekete geçmeye karar verdiler. Hollandalı bir deniz albayı olan P. J. G. Huijer, bir Müttefik çıkarmasına zemin hazırlamak üzere kente gönderilmişti. Onun gelişi gayet doğal biçimde yeni bir kıskırtma olarak görüldü. Japon cephaneliklerinden *pemuda* savaşçılarına silahlar akmaya başladı. Çoğunlukla Hintliler ve Nepal Gurkaları olmak üzere, yaklaşık dört

61 Jan A. Krancher, ed., *The Defining Years of the Dutch East Indies, 1942-1949: Survivors' Accounts of Japanese Invasion and Enslavement of Europeans and the Revolution That Created Free Indonesia* (Jefferson, NC: MacFarland, 1996), 193.

62 Spector, *In the Ruins of Empire*, 179.

63 De Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden*, 582.

bin İngiliz askeri 25 Ekim'de kıyıya çıktı. Bu askerlerin maske takmış Hollandalılar olduğu yönünde bir söylenti çıkmıştı. Bir Endonezya ayaktakımı ordusu üzerlerine saldırdı. Askerlerinin katledilmesinden korkan İngilizler, Sukarno'dan ve Hatta'dan olay yerine gelip kalabalıkları kontrol altına almalarını istediler. Çağrıya uyan ikili, bir ölçüde başarılı oldu. Ateşkes bir kavga araya girmeye çalışan İngiliz komutan Tuğgeneral A. W. S. Mallaby'nin Endonezyalıları tarafından vurulduğu 31 Ekim'e kadar ara ara sürdü.

Öç almaya kalkışan bu sefer İngilizler oldu. Surabaya, 10 Kasım'dan başlayarak sonraki üç hafta boyunca topraklar ve uçaklarla bombardımana tutuldu. Bir görgü tanığı kent merkezindeki durumu şöyle anlattı:

İnsan, at, kedi ve köpek cesetleri hendeklerde yatıyordu, yollar kırık camlar, mobil-yalar, birbirine dolanmış telefon kablolarıyla tıkanmıştı ve muharebenin gürültüsü resmi binalar arasında yankılanıyordu. [...] Endonezya direniş hareketi iki aşamadan geçti; bağnazca özveriyle yürütülen ilkinde sadece hançerlerle silahlanmış adamlar Sherman tanklarına saldırırken, daha örgütlü ve etkili yürütülen ikincisinde, Japon askerî talimatnamelerine sıkı sıkıya uyuldu.⁶⁴

Kasım sonuna doğru, bombardımanla harabeye dönmüş, Endonezyalı, Hintli, İngiliz, Hollandalı, İndo ve Çinli cesetlerin pis kokusunun yayıldığı bir muharebe alanına dönüşme pahasına Surabaya sindirildi. Endonezya tam bağımsızlığa, "Türk" Raymond Westerling komutasındaki ölüm mangalarını 1946'da Güney Sulawesi'ye göndererek binlerce sivil katleden Hollandalıların da geri kalmadığı başka öç alma eylemlerinin ardından ancak 1949'da kavuştu (ikinci Dünya Savaşı sırasında Kuzey Afrika'da Almanlara karşı çarpışmış olan Westerling'in daha sonraları sofu bir Müslüman olduğunu belirtelim bu arada).

Gelgelelim, kanı daha fazla kan izler. Hollandalılar Sukarno'yu ihanetle suçlamanın yanı sıra, hep komünistlerin paravan adamı olarak gördüler. Surabaya Muharebesi'nden tam yirmi yıl sonra, Endonezya ordusundaki subaylar güya komünistlerin Endonezya'da iktidara gelmesini önlemek için, Sukarno'yu bir askerî darbeyle devirdiler. Böylece ülke çapında komünistlere yönelik bir temizlik hareketi başladı. Başibozuk Müslüman asayiş koruyucuları, silahlı gençler, askerî müfrezeler, Cava mistikleri ve sıradan siviller, birçoğu Çinli yarım milyon insanın katledilmesinde yer aldı. Darbenin lideri ve Endonezya'nın müstakbel cumhurbaşkanı Tümgeneral Suharto'ydu. Japon ordusunun eğittiği ve Batı emperyalizminin beynini adamakıllı yıkadığı Suharto 1945'te Hollanda'ya karşı çarpışmıştı. Cumhurbaşkanlığı otuz iki yıl sürdü. Bu dönemde komünizmin sıkı bir hasmı olarak, Hollanda'nın da

haliyle aralarında yer aldığı bütün Batılı devletlerden sıcak ve sarsılmaz destek gördü.

• • •

Fransızlar 1945'te sömürgelerini kaybetme konusunda Hollandalılar kadar korkmaktaydı; üstelik sadece 1940'taki yenilgiden değil, resmen işbirliğine girmiş olmadan dolayı da daha fazla küçük düşmüş durumdaydı. Fransız Çinhindi esasen Japon işgali altında olduğu dönem boyunca, Vichy yönelimli bir sömürgeci yönetim altında kalmaya devam etti. Japonlar sömürgeyi bir askerî üs olarak kullanırken, Fransızlar Saygon'un Spor Derneği'nde aperi-tiflerini içmeyi ve genellikle işlerine bakmayı sürdürdüler. Ama bu tatlı hayat Mart 1945'te son buldu. Fransa'nın kurtarılmasıyla birlikte, Japonya'yla Fransız işbirliği artık olağan karşılanamayacağı için, Saygon'da ve Hanoi'deki Fransız askerleri ve yetkilileri çarçabuk tutuklandı.

Yenilginin neredeyse kesin görüldüğü Ağustos'un ilk haftasında, Japonlar siyasal iktidarı Vietnam kraliyet hükûmetine devrederken, komünist Viet-minh (Vietnam'ın Bağımsızlığı İçin Birlik) örgütü ülkenin kuzeyinde denetimi ele geçirdi. Birkaç hafta sonra Çin askerlerinin kuzey sınırını aşarak ülkeye girmesi ve İngiliz askerlerinin güneye varmasının yakın görünmesi üzerine, gerek Vietnam imparatoru Bao Dai, gerekse komünist lider Ho Şi Minh her ne olursa olsun, Fransız yönetimine dönmenin kabul edilemez olduğunu açık seçik belirtti. Fransız sömürgeci erkânının heykelleri Hanoi'de çoktan yıkılmaya başlamıştı. Üç yüz bini aşkın Vietnamlı 2 Eylül'de, Ho Şi Minh'in ulusal bağımsızlığı ilan edişini dinlemek üzere, eski Fransız genel vali konağının yakınındaki Ba Dinh Meydanı'nda toplandı. Bandolar "Fransız kanı içme"ye dair sert sözleri de içeren komünist marşları çalmaktaydı. Tabancalı Vietminh askerleri, kızıl bayraklarla süslenmiş konuşma kürsüsünü korumaktaydı. Başının üzerinde bir kraliyet şemsiyesi tutulan Ho "Amca", mikrofondan yumuşak bir tonda şöyle seslendi: "Yurttaşlar, beni duyabiliyor musunuz?" Kalabalık "Evet" cevabını haykırarak verdi.

Bu olaya tanık olan bir ABD istihbarat subayı, Güney Çin kenti Kun-ming'deki üstlerine şunu bildirdi: "Gördüklerime bakılırsa bu insanlar ciddi ve korkarım ki Fransızlar onlarla uğraşmak zorunda kalacak. Hatta hepimiz onlarla uğraşmak zorunda kalacağız."⁶⁵ Sözlerinin ne kadar isabetli çıkacağını bilmesi pek mümkün değildi.

Birçoğu hâlâ Japon askerlerinin muhafızlık ettiği hapisanelerde kalan Fransızlar bu olaylar karşısında korku duyarken, Cezayir'deki Fransız göç-

menler paniğe kapıldı. Gerek Cezayir, gerekse Çinhindi kuraklıklar ve gıda stoklarının askerî amaçlarla kullanılması yüzünden 1945 başlarında ciddi kıtlık çekmekteydi. Çinhindi'nde bir milyondan fazla kişi açlıktan öldü. Cezayir'de açlığın halk arasında körüklediği öfke, ürmüş Fransızların gözünde, şiddetli bir devrimin başlayacağını işaretledi.

Aslında, Cezayirli komünistler ve radikal milliyetçiler arasındaki belirli bir heyecana rağmen, çoğu Cezayirlinin istediği şey eşit haklardan ibaretti. Ama bir Müslümanın bir Fransız göçmene attığı her taşta, Fransızlar "Arap isyanı"nın yakın olduğunu düşünüyordu. 1945'te oluşturulan yeni sömürgeci idarenin başında, birçoğu Almanlara aktif biçimde direnmiş Fransız solcuları vardı. Göçmenlerin birçoğu ise geçmişte Vichy yanlısı bir tutum takınmıştı ve şiddetli antisemitikti (Fransız yönetimi altında Yahudilerin haklarını çoğu kez sadece Cezayirli Müslümanlar savunmuştu). Ancak Cezayir'in bağımsızlığını ya da eşit haklar isteyen Müslümanlara vakit kaybetmeden "Nazi" yafatası vuruldu. Bu tutum Endonezyalıların ve Vietnamlıların ulusal bağımsızlık taleplerini bir Japon faşist tertibinin parçası olarak nitelendirmek gibiydi. Talepleri sert önlemlerle bastırmak solcu sömürgeci yetkililerin yanı sıra eski Vichy yanlılarının da daha kolayına gelmekteydi.

Cezayir'de, özellikle de kuzeydoğudaki Setif şehri civarında kıtlığın vurduğu yörelerde şiddet sürekli tırmanış içindeydi. Fransız göçmenler yerel göçebelerle çatışıyor, küstah polis yetkilileri köylerden kovalanıyor, sağcı Avrupalı gençler Cezayir kentindeki Müslümanlara "Vive Pétain!" ve hatta "Vive Hitler!" diye bağırarak sataşıyordu. Fransız polisleri 1 Mayıs gösterisine katılmak isteyen bir Müslüman topluluğuna ateş açmaktan çekinmiyordu.

Müslüman ajitasyonunun ve Cezayir milliyetçiliğinin merkezi konumundaki Setif, ciddi şiddetin patlak vermesinin beklenebileceği bir yerdi. Fransızlar geçmişte bağlı oldukları görüşleri bir yana bırakarak, 8 Mayıs'ta Almanya karşısındaki Müttefik zaferini tam bir yurtseverlik şatafatıyla kutlamaya karar verdiler. O sabahın erken saatlerinde, çoğunlukla kırsal kesimden gelen ve aralarında erkeklerin yanı sıra kadınların ve çocukların da olduğu Müslümanlar, ana caminin önünde toplandılar. Bazı adamlar celabelerinin altında geleneksel hançerler taşıyorlardı. Bazılarının tabancaları vardı. Eşit haklar için mücadele eden Müslüman örgütü AML'nin (Amis du Manifeste et de la Liberté; Manifesto ve Özgürlük Dostları) liderleri, resmi makamlara bunun bir siyasal gösteri olmadığı teminatını verdiler. Hiçbir milliyetçi pankart taşınmayacaktı.

Saat sekize doğru sayıca üç bine yaklaşan kalabalık, savaş anıtına bir çelenk koymak üzere Georges Clemenceau Bulvarı boyunca yürümeye başladı. AML'nin aksine sözlerine rağmen, bazı milliyetçiler "Sizinle aynı hakları istiyoruz" sloganının yer aldığı pankartlar açtı. Bir barikattaki polisler bir Ce-

zayirinin elinde gördükleri “Yaşasın Cezayir’in Bağımsızlığı” pankartını alıp yırttı; adamcağız hemen orada öldürüldü. Derken Fransız siviller sanki bu anı bekliyorlarmış gibi, balkonlarından ve Café de France’ın pencerelerinden hafif makineli tüfeklerle kalabalığa ateş açmaya koyuldular. 20 ila 40 kişi öldürüldü. Kurşunlarla dehşete kapılan Müslümanlar yan sokaklara dalarken, tabancalarıyla ve hançerleriyle Avrupalılara saldırdılar. Fransız komünist lider Albert Denier’nin feci şekilde yaralanan elleri ameliyatla kesildi.

O sırada okulunun karşısındaki bir kafede içkisini içmekte olan bir Fransız öğretmenin anılarında aktardığına göre, “dört bir yandan çılgınlık atarak akın eden bir yerli topluluğu ellerinde hançerleriyle ortaya çıkıverdi. Arap çarşısına doğru koşuyorlardı. Bir vahşet yaşanmıştı. Yaklaşık 15 kişinin eski bir Arap dostu olan Bay Vaillant’ı sopalarla dövdüğünü gördüm. [...] Biraz düşününce, insana korkunç geliyor. İşin tuhaf tarafı kurbanların çoğu Arap dostlarıydı.”⁶⁶

Katliam haberi köylere kısa sürede ulaştı. Öç alma eylemleri tek tükü ama gaddarcaydı: “Bıçaklarla ve tüfeklerle donanmıştık. Fırınıcıyı Fransız olduğu için öldüren babamdı. Kapıları kırdık, bulduğumuz benzinle ve gazla evleri yaktık.”⁶⁷ Fransız göçmenler yerel polis karakollarına kaçtı. Yolda yakalanan bazıları bıçaklarla sakatlandı, memeleri ya da cinsel organları kesilerek ağızlarına tıklandı. Üç günde yaklaşık 100 Avrupalı öldürüldü.

Sosyalist genel vali Yves Chataigneau olayları yatıştırmak yerine, Faslılardan, Batı Afrikalılardan ve Yabancı Lejyonu birliklerinden oluşan 10 bin askeri göreve çağırırdı. Bu iş, sırf düzeni tekrar sağlamakla sınırlı kalmayacaktı. Bir ders de verilmeliydi. Fransız yurttaşlarına yönelik katliamın öcü alınmalıydı.

Fransız göçmenler milis birlikleri oluşturarak, yerel halka saldırmaya başladı. En zorlu piyade alaylarından birindeki Cezayirli askerler, Hitler’i yenilgiye uğratmak için sıkı bir çarpışma yürüttükleri Almanya’dan gemiyle getirtiler. Kendi ülkelerinde Cezayirli vatandaşlarını avlamak üzere iç kesimlere gönderildiler. Haziran sonuna doğru kırsal kesim taş kesilmişçesine korkunç bir suskunluğa gömüldü. Köyler ve kasabalar haftalarca havadan bombalanmış ve kruvazörlerden top ateşine tutulmuştu; binlerce kişi tutuklanmış, çoğu durumda işkenceden geçirilmiş ve kurşuna dizilmişti. Ölen Cezayirlilerin kesin sayısı bilinmemekle birlikte, bazı kaynaklarda 30 bine kadar varan rakamlar verilir. Katliam beraberinde kasıtlı aşağılamayı da getirdi. Yerlileri kendilerini alt edenlere törenle boyun eğmeye zorlayan bir 19. yüzyıl âdeti canlandırıldı. Bombardımanlara artık dayanamayan binlerce aç

66 Jean-Louis Planche, *Sétif 1945: Histoire d'un massacre annoncé* (Paris: Perrin, 2006), 139.

67 Martin Evans, *Algeria: France's Undeclared War* (New York: Oxford University Press, 2012).

köylü, Fransız bayrağı önünde diz çöküp yalvarmaya mecbur edildi. Bazıları itilip yere atıldıktan sonra şöyle bağırmaya zorlandı: “Biz Yahudiyiz. Biz köpeğiz. Yaşasın Fransa!”

Bazı Fransızlar, Cezayir’in nihayet normale döndüğü izlenimine varmış olabiliirdi. Ama General de Gaulle gibi daha ince düşünenler, yerli halklara yönelik toplu katliamın resmi mitolojide Nazi tehdidine cesurca direnmiş gibi sunulan *La France éternelle* [“ebedi Fransa”] için utanç verici bir leke olduğunun tamamen farkındaydı. Bu nedenle Setif’te ve civarında olup bitenler yıllarca resmi suskunlukla geçiştirildi.

Ancak Saygon’daki Fransızlar, Setif olayını Vietnam’ın bağımsızlığına dönük özlemlerin bir an evvel bastırılmaması halinde yaşanacaklara dair bir uyarı olarak yorumladılar. Ağustos ayında durum Fransızlar açısından iç açıcı görünmüyordu. Birçoğu hâlâ Japon hapishanelerindeydi. Vietminh’e verilen ya da dosdoğru el konulan Japon silahları gittikçe artmaktaydı. Bazı Japon subayları, ya taşıdıkları inanç (“Asya Asyalılarındır”) ya da ciddi savaş suçlarından dolayı kovuşturulmamak için saklanacak bir yer bulma gereği nedeniyle Vietminh’e katılmaktaydılar. Çinhindi’ndeki Fransız yönetimine, hâlâ Çan Kay-şek’e bağlı milliyetçilerin yönetimindeki Çin’in hiçbir itirazının olmamasına karşın, Fransız emperyal tasarıları Amerikalıların hoşuna gitmeyen bir şeydi. Tam anlamıyla Fransızların yanında yer alan yegâne güç, garip olmayan bir tavırla İngilizlerdi.

Kitle şiddeti çoğu kez bir söylentiyle başlar. İnsanların Fransız sömürgeci asayiş örgütündeki Vietnamlı görevlilerin yardımıyla denetimi yeniden sağlamaya dönük bir Fransız tertibinden söz etmeye başladığı Hanoi’de 20 Eylül’de aynı şey oldu. Gizli silah depolarının bulunduğu ileri sürüldü. Zehirli gaza dair rivayetler çıktı. Japonlar, Fransız askerlerini hapishaneden salmış ve hatta yeniden silahlandırmıştı. Bu karanlık Fransız tasarılarını boşa çıkarmak üzere bıçaklar, mızraklar ve palalarla donanmış binlerce Vietnamlı, Fransız evlerini aramaya girişti ve sokaklarda görülen bütün Fransızları taciz etti. Japon askerleri olaylara çoğunlukla seyirci kaldı.

Hanoi’nin en iyi oteli Metropole’deki garsonlar, odalardaki konukları alıp yemek salonuna tıktılar. Kurtulmayı başaran bir Fransızın Japonlardan tutukları kurtarmalarını istemesiyle otelde düzen yeniden sağlandı.

Françoise Martin, “bu ülkede para kazanma gayesiyle değil, aksine insanıl idealizmle dolu olarak” Hanoi’ye gelmiş genç bir Fransız kadınıydı. “Çin-Annam kültürüne saygı” ötesinde hiçbir önyargısı yoktu. Ancak sokaklarda bağımsızlık için gösteri yapan Vietnamlılar hakkındaki duyguları, muhtemelen Fransız sömürgecilerinden çoğunun tipik yaklaşımını yansıtmaktaydı: “Aralarında gerçek yurtseverler olabilir. [...] Ama bayraklarıyla şehirde koşuşturup duran bu suçlular ve ahmaklar güruhu için diyeceğim şu ki yarım

düzine topun görüntüsü onları ürkütüp fare deliklerine kaçtırmaya yeter. Ne yazık ki elimizde yarım düzine top olmadığı gibi, yakında elimize geçmesi de mümkün değil.”⁶⁸

Ağustos ayında bir Fransız villasında silah stokları bulunduğu dair yeni söylentiler çıktı. Göstericiler Fransız emperyalizmini kınadı. Ama kırsal kesimdeki bazı cinayetler bir yana bırakılırsa, Vietnamlıların Fransızlara yönelik şiddeti öyle büyük çapa ulaşmadı. Yine de Fransızlar dehşet içindeydiler; General de Gaulle’ün Çinhindi’ni kalkındırmanın “[Fransa’nın] yeni doğan gücü ve yeniden keşfedilen ihtişamı çerçevesindeki uğraşının başlıca hedeflerinden biri” olduğundan söz ettiği Fransa’dan yükselen cesur sözlerle rağmen, hâlâ çok çaresiz olmaları bunu büsbütün artıran bir etkendi.⁶⁹

Françoise Martin anılarında Hanoi’deki durumu şöyle anlatır: “Herkes tepeden tırnağa silahlı. Amerikalılar, Çinliler, Annamlılar; sadece Fransızların elinde kendilerini savunmak için sopalar ve boş şişelerden başka bir şey yok...”⁷⁰ Vietnamlıların bağımsızlık mücadelesine ilişkin analizi, tıpkı “ahmak” göstericiler hakkındaki görüşleri gibi, bulunduğu ortam ve zaman açısından tipik bir örnekti. Her şey bir tertipti: “Japonlar resmen silah bırakmış olmakla birlikte, savaşı farklı bir tarzda yürütmeye devam ederek, Avrupalıların Endonezya’da ve Malaya’da canlanışını kösteklediler; her yerde izledikleri yöntem aynıydı: Hayranlık duyulacak şekilde hazırlanan, titizlikle uygulanan kalleşçe bir plan. [...] Beyaz adamı asla yanıltmayan Asya ikiyüzlülüğünün hayranlık duyulacak yeni bir örneği.”⁷¹

Şiddetin nihayet patlak verdiği yer Hanoi değil, Saygon oldu. Ciddi sıkıntının ilk belirtisi, Cezayir’deki olaylarla dikkate değer benzerlik taşıyordu. Birçoğu kırsal kesimden gelmiş yüz binlerce Vietnamlı ya da Batı basınındaki ifadesiyle “Annamlı”, 2 Eylül’de Ho Şi Minh’in Hanoi’deki radyodan yapılacak bağımsızlık ilanını dinlemek üzere Saygon’da toplandı. O sabahın erken saatlerinde, silahlı Vietnam gençleri Fransız askerlerinin hâlâ tutulduğu bir askerî kampın kapısında gösteri düzenlemişlerdi. Fransızlar gösteri yapan Vietnamlıların sataşmalarına, küfürler yağdırarak ve “Marseillaise” marşını okuyarak karşılık verdiler. Teknik bir sorundan dolayı, kalabalık Ho Şi Minh’in radyodaki konuşmasını dinleyemedi. Fransız sabotajı yönündeki kuşku, kalabalığı daha da öfkeli hale getirdi. Yürüyüşçülerin katedrale ulaştığı sırada kurşunlar sıkıldı. Kalabalık paniğe kapıldı ve Fransızların ateş

68 Françoise Martin, *Heures tragiques au Tonkin: 9 mars 1945-18 mars 1946* (Paris: Editions Berger-Levrault, 1947), 133.

69 David G. Marr, *Vietnam 1945: The Quest for Power* (Berkeley: University of California Press, 1995), 333.

70 Martin, *Heures tragiques au Tonkin*, 179.

71 *Ibid.*, 129.

açığından kuşkulanan gruplar, gördükleri her Fransızla saldırdılar. Çinlilere ve Avrupalılara ait dükkânlar yağmalandı, rahipler öldürüldü, kadınların dişleri tekmelerle döküldü.

Fransızlar kargaşaya yol açan kurşunlar konusunda Vietnamlı provokatörleri suçladılar. Yaklaşık on beş gün geçtikten sonra, İngiliz generali Douglas Gracey'yı artık Vietnamlıları polis karakollarından ve resmi dairelerden kovma ve Fransızları yeniden silahlandırma zamanının geldiğine ikna ettiler. İngilizler sömürgeci dayanışma ruhuyla buna uydular. Saygon 23 Eylül'de tekrar düzene kavuşmuş gibiydi: Fransızlar bir kez daha iktidardaydı. Haftalar, aylar, hatta belki yıllar boyunca sürmüş aşağılanma ve acizlik duygusu, Fransız zafer kutlamalarını bir taşkınlığa çevirdi: Fransız gruplarınınca linç edilme sırası Vietnamlılardaydı. Bir İngiliz subayının ifadesiyle, "çılginca sağa sola ateş açıldı ve Annamlılar hapishanelere tıkmak üzere alenen sokaklarda sürüklenip götürüldü."⁷²

İntikam pek gecikmedi. Ertesi gün Vietnamlılar, Fransız evlerine girerek sakinlerine saldırdılar. İnsanlar nehir kıyılarında işkenceden geçirildi. Fransızların Vietnamlı eşleri bıçaklarla sakatlandı. Bir anlatıma göre, sekiz aylık hamile bir kadının karnı deşildi. İngilizlerin, Fransızların ve Japonların Vietnamlılarla çarpışmaları Saygon'u neredeyse iki ay kasıp kavurdu. Bazı Japonlar Vietnam safına geçtiler. Fransız Yabancı Lejyonu'nda daha önce Kuzey Afrika'da Müttefiklere karşı çarpışmış olan Almanlar ve büyük olasılıkla bazı eski SS subayları da vardı. Binlerce Vietnamlı hapishanelerde işkenceye maruz kaldı ve topu topu beş dakika süren "yargılama"lardan sonra ağır hapis ya da ölüm cezalarına çarptırıldı.

Kasım ortalarına varıldığında, Fransızlar hayatın yakında normale döneceğine emin şekilde, bir kez daha Spor Derneği'nde aperatiflerini içme keyfini sürebilecek durumdaydı. Bir süre daha süren bu yanılsama, güneyde başkenti Saygon olmak üzere Güney Vietnam'ın 1949'da bağımsızlığa kavuşmasıyla, kuzeyde ise Ho Şi Minh'e bağlı komünistlerin 1954'te başkenti Hanoi olmak üzere Kuzey Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin yöneticileri olarak tanınmasıyla son buldu. Ama kanın daha fazla kanı getireceği konusunda Macbeth'in karısına söylediği sözlerin, bir zamanlar üç, ardından iki ve sonunda tek devletli bu daracık Güneydoğu Asya ülkesindekinden daha geçerli olduğu başka bir ülke yoktu.

KISIM 2

Moloz Temizliği

Eve Dönüş

Babam Mayıs 1945'te memleketine nakledilmeyi beklerken Almanya'da mahsur kalan 8 milyonu aşkın "yurtsuz insan"dan biriydi. Avrupa'nın diğer kesimlerinde bazıları memleket hasreti çeken, bazıları ülkesi dışında herhangi bir yere gitmek isteyen, bazıları ise artık dönecek bir yurdu olmayan aşağı yukarı 3 milyon daha yurtsuz vardı: Ukrayna'daki Polonyalılar, Avusturya'daki Sırplar ve Hırvatlar, Yugoslavya'daki Beyaz Ruslar, Kazakistan'daki Yahudi mülteciler vb. Asya'yla ilgili rakamlar aynı ölçüde şaşırtıcıdır. Asya'da ve Pasifik'te yarısı sivil olmak üzere 6,5 milyon Japon mahsur kaldı. Bir milyondan fazla Koreli işçi hâlâ Japonya'daydı. Çin, Japonya, Tayvan ve Güneydoğu Asya'da binlerce Avustralyalı, Avrupalı ve Amerikalı savaş esiri, ayrıca bölgedeki Japon askerî projelerinde zorla çalıştırılan Endonezyalı ve başka Asyalı işçiler mahsur durumdaydı. Tayland-Burma Demiryolu'nda 180 bin kadar Asyalı çalıştı ve bunların yaklaşık yarısı hayatta kaldı.

Bütün savaşlar insanları yurtlarından eder; 2003'te ABD öncülüğündeki işgalle başlamak üzere, Irak'taki savaş sayısı beş milyonu bulan insanı yurdundan kopardı. İkinci Dünya Savaşı'ndan dolayı yurdundan olmanın çapını özellikle korkunç kılan şey, büyük ölçüde pratik olduğu kadar ideolojik nitelikte acımasız gerekçelerle bilinçli yürütülmesiydi: Köle işgücü programları, nüfus mübadeleleri, ulusal sınırları değiştiren "etnik temizlik", Alman ve Japon üstün ırkları için *Lebensraum* arayışına bağlı göçler, kışkırtılan iç savaşlar, yok etmeye ya da sürgünde çürütmeye yönelik toplu tehcirler vb. Avrupa'da başta gelen suçlular Almanlardı, ama Stalin'in Sovyetler Birliği'nde ve çevresinde izlediği politikalar çoğu kez Hitler'inkiler kadar caniceydi.¹

Babam için eve dönüş fikri çapraşık değilmiş. Müttefikler 1944'te Hollanda'nın bir kesimini kurtarınca, kasabasının Almanya'yla haberleşmesinin kopması yüzünden ailesiyle yazışmasının kesilmesine karşın, dönecek bir yurdu varmış. 1945 yazında Magdeburg'daki bir İngiliz yurtsuzlar kampından İngiliz ordu kamyonu, tren ve otobüsle Hollanda sınırına nakledilmiş. Hollanda sınır kasabası Enschede'deki kabul komitesi, onu ve geri dönen diğer kişileri Almanya'da gönüllü çalışıp çalışmadıkları konusunda sorgulamış. Gönüllü çalıştığından kuşku duyulanlar gıda kartesi hakkından yok-

1 Ayrıntılı bir analiz için bkz. Timothy Snyder, *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin* (New York: Basic Books, 2010).

sun kalıyormuş; bunun yarattığı sıkıntı Hollandalıların sürekli kaşınılması gereken bir ulusal uyuz gibi yıllarca saplantılı biçimde uğraşacağı bir mesele- nin küçük bir işaretiymiş. Kimin “yararlı” ya da “hatalı,” cesur ya da korkak, işbirlikçi ya da direnişçi, kahraman ya da hain olduğu meselesi (Aslında, bu kategorilerden birine açık seçik girenler haliyle çok azdır). Hoş karşılanmak, can sıkıcı bir durummuş. Babamı etkileyen şey, muhataplarının kibarlığıymış. Çünkü suratına bağırıp çağırmayan resmi yetkililerle karşılaşmak artık alışık olmadığı bir şeymiş.

Kasabası Nijmegen’e vardığında, babamın duyguları daha karmaşıkmiş. Tamamen harap bir kent görünümündeki Berlin’den ayrıldığı için yıkıma alışıkmiş. Yine de bazıları ortaçağdan kalma güzel binalarının birçoğu 1944’te kazara girilen bir Amerikan bombardıman akınında yıkılarak yok alan eski Nijmegen merkezinden yürüyerek geçmek, kafasını herhalde oldukça karıştırmış olsa gerek. Yıllarca eve dönüş özlemi çeken babam birdenbire çekinmiş. Aile evine kalan kısacık mesafeyi yürümek içinden gelmemiş. Bunun sebepleri hafızasında şimdi berrak değil. Onu durduran belki de anne babasının hâlâ sağ olduğuna ya da evin hâlâ yerinde durduğuna emin olamamasıydı. Belki de aradan onca zaman geçtiği için, özlemle beklenen kavuşmada aksilik çıkabileceği korkusu içindeydi.

Sonuçta eve gitmiş. Bütün aile hayattaymış ve kavuşma neşeli geçmiş. Kısa sürede toplumdaki eski yerini bulmuş; ortama ayak uydurmuş. Bu anlamda şanslı kişilerden biri olduğu söylenebilir.

Başkaları için yurdundan kopuş, daha kalıcı bir duruma dönüştü ve eve dönüş de hayal kırıklığına ya da daha beterine yol açtı. Zorlu yaşantılar insanlar arasında birbirini anlayamamaya bağlı uçurumlar yarattı. Herkes anlatacak bir hikâyesinin olduğu kanısındaydı. Auschwitz’ten sağ kurtulmuş biri, başından geçen şeyleri ölüm kamplarının adını bile pek duymamış insanlara nasıl aktarabilirdi ki?

Macar yazar Imre Kertész, *Fateless* [Kadersizlik, 1992] romanında bu anlayamama halinin bir örneğini verir.² Asimile olmuş bir Budapeşte Yahudisi olan yazarın kendisi de Auschwitz’te ve Buchenwald’da kalmıştı. Daha on dört yaşındayken sürgün edildiği için, erginliğe adeta kamplarda vardı. Romanda kurmaca ikinci benliği György, üzerinde hâlâ Buchenwald’ın yırtık pırtık çizgili gömleğiyle Budapeşte’ye döner; yüzü yaşlı bir adamınki gibi buruşuk ve lekelidir. Ailesinin eski dairesinde yabancılar oturmaktadır; soğuk ve kuşkucu bu insanlar kapıyı suratına kapatırlar. Dönmeleri beklenmeyen ve döndüklerinde çoğu kez kızgınlık uyandıran kamp felaketzedelerinin, özellikle de Yahudilerin karşılaştığı olağan bir durumdur bu. Ancak Budapeşte’de

2 Imre Kertész, *Fateless* (Evanston, IL: Northwestern University Press, 1992).

kalmayı başaran eski Yahudi komşularla yeniden buluşma, bir bakıma daha da ıstırap verici olur. Ona “memlekette de hayatın kolay olmadığı”nı anlatırlar. Bulunduğu yerleri öğrenince, ona dostça şu tavsiyede bulunurlar: Basbayağı “dehşeti unutmali” ve sadece geleceği düşünmelidir. Bu yaklaşım başka bir tedirgin kişinin, bir süre önce onunla tramvayda karşılaşan “demokrat” bir gazetecinin söylediklerine benzer: Asıl önemli nokta “Nazi cehennem çukurları”nın geride kalmış, bitmiş olmasıdır.

György’nin insanlara bir türlü anlatamadığı şey, cehennemde falan bulunmadığı, başından geçenlerin metafizik olmadığı, toplama kamplarında kaldığıdır. Geçmişteki hayatı sanki kötü bir rüyaymış ya da korku filmiymiş gibi, olup bitenleri unutup sırf geleceği nasıl düşünebilir ki? Kamplardaki hayat ne gönüllü, ne de hoştur ama yine de hayattır, *kendi hayatıdır*. İnsan sürekliliği göz ardı edemez. Asıl sorun benzer şeyleri yaşamamış insanların, o hayatı bir türlü kafalarında canlandırmadıkları gibi, buna da pek de istekli olmamalarıdır; bu yüzden soyutlamalara sığınır, bir an önce unutulması gereken “cehennem”den veya “dehşet”ten söz ederler.

Kertész’in romanının sonunda anlatılan kişiler, gazeteci ve komşular, Bay Steiner, Bay ve Bayan Fleischmann iyi niyetliydi. Savaşı ülkede geçirmiş insanların kamp felaketzedeleriyle ya da savaş esirleri ve Üçüncü Reich’taki yabancı işçiler gibi geri dönen başkalarıyla karşılaşmalarında her zaman görülen durum böyle değildi. Acı kişisel bir meseledir. Çoğumuz kendi acılarımızın kavranmasından hoşlanırsınız. Başkalarının acıları, özellikle de açıkça daha kötü olduğunda, bir rahatsızlık kaynağı ve hatta belki suç haline gelebilir: “Memlekette de hayat kolay değildi.”

Yahudi felaketzedelerin sadece Polonya’ya ve kana bulanmış diğer Orta Avrupa ülkelerine değil, Hollanda gibi Batı Avrupa ülkelerine de dönüşlerinde bazen çok soğuk karşılanmalarında, belirsiz ve tam bastırılmamış bir vicdan azabının yanı sıra, Alman işgali sırasında özellikle güçlenmiş antisemitik önyargıların da payı vardı. Ne de olsa, propaganda bulaşıcıdır.

Bu hiç de yalnızca işbirlikçiler ya da Nazi sempatizanları için geçerli değildi. Güney Hollanda’nın 1944’te kurtarılışından sonra saklandığı yerden çıkan Netty Rosenfeld adlı genç bir kadın, Hollanda direniş hareketince yönetilen bir radyo istasyonuna iş için başvurduğunda, ona Rosenfeld’in kamu yayıncılığı için uygun bir ad olmadığı söylendi. Sonuçta Herrijzend Nederland (Yeniden Doğan Hollanda) Radyosu için zaten epeyce Yahudinin çalışmakta olduğunu anlamalıydı. İstasyona “Yeniden Doğan Kudüs” adı takılmıştı. Yahudilerin yaşadıkları talihsiz tecrübeden kesinlikle çıkarmaları gereken bir ders, en öne çıkmamaları ve toplumda yeniden ağırlık kazanmaya kalkışmamalarıydı. Üstelik bu sözler dostça tavsiye niyetiyle söyleniyordu.

Siegfried Goudsmit adlı bir adam, Hollanda direniş hareketince kurulmuş solcu bir gazete olan *Paraat*'a Eylül 1945'te şu hikâyeyi yazdı:

Bir otobüs duruyor. Bu otobüsle Amsterdam'a gidecek yolcular bekliyor. İçlerinde iki Yahudi var. Biri, oturma yerine geçiyor. [...] Yahudi olmayan bir "hanım" bunu uygun bulmayarak, ona ayakta durması gerektiğini söylüyor. "Bu koltukta oturmaya başka insanların hakkı var." Evet, madam, şartlar başka olsa, ayakta dururdum ama bir Alman toplama kampından dönüşümde bitkin halde yatırıldığım hastaneden daha yeni çıktım ve gördüğünüz üzere, hâlâ gayet takatsizim. "Keşke sizleri toplama kampında tutsalardı. Zaten başımızda sizin gibilerden yeterince çok kişi var."³

Nazi kamplarından sağ kurtulan başka kişilere, sadece onların acı çekmediği hatırlatıldı; Hollandalılar da aç kalmış ya da bisikletlerinden filan yoksun kalmışlardı. Yahudilere ayrıca çok fazla talepte bulunmamaları, aşırı dayatmacı olmamaları bildirildi. Yerlerini bilmeleri ve hepsinden önemlisi minnettar olmaları gerekirdi.

De Patriot adlı eski bir direniş hareketi gazetesinin, savaş sonrası Hollanda'da antisemitizm sorunu üzerine 2 Temmuz 1945'te yayımladığı bir mektupta şu sözler yer almaktaydı:

Yahudilerin özellikle Alman zulmünden dolayı Hollanda halkından büyük sempati gördüğüne hiç kuşku yoktur. Onların artık kendilerini dizginlemeleri ve aşırılıklardan kaçınmaları uygun olur; minnettar olma yükümlerini hep akılda tutmaları gerekir ve bu şükran esas olarak Yahudilerin uğruna kendilerini kurban edenler için telafi edilebilecek şeyleri telafi etme yoluyla ifade edilmelidir. Sağ kaldıkları için Tanrı'ya şükredebilirler. [Hollanda halkının] bu sempatisinin heba edilmesi de mümkündür. [...] [Yahudiler] doğrusu acılar çekmiş tek halk değildir...⁴

Bu bakımdan Yahudi felaketzedelerin çoğunlukla suskun kalmasına şaşmamak gerekir. Hollanda'da 1940'ta yaşayan yaklaşık 150 bin Yahudi'nin yüzde 75'nin yok oluşu suskunlukla geçirildi. Kamplardan sadece beş bin kişinin dönüşü suskunlukla geçirildi. Hollandalı bürokratların, polislerin ve hukukçuların Nazi katillere verdiği güçlü destek suskunlukla geçirildi. Birbirini izleyen trenlerle devam eden tehcirler karşısında sessiz kalış da suskunlukla geçirildi.

Savaştan sonraki ilk yıllar, Hollanda'da bir savaş anıtları furyasına sahne oldu; direniş savaşçıları, ölü askerler, ulusal acılar, cesur kişilerin fedakârlığı için dikilen anıtlardı bunlar. Yahudi felaketi için ilk anıt ise 1950'de Amster-

3 Aktaran Dienke Hondius, *Holocaust Survivors and Dutch Anti-Semitism* (Westport, CT: Praeger, 2003), 103.

4 *Ibid.*, 101.

dam'da, eski Yahudi çarşısının, 17. yüzyıl Portekiz sinagogunun ve Yahudilerin sürüklenerek çıkarılmalarından sonra yağmalanan evlerinin yakınında dikildi. Beyaz taştan yapılan anıtın tepesinde bir Davut yıldızı, yüzeyinde ise Hollanda Centil topluluğunun sevgisini, direnişini, metanetini ve matemini tasvir etmek üzere oyulmuş beş kabartma yer alır. Bu yapı Yahudi Şükran Anıtı adını taşır.

İşin aslı şu ki Yahudi felaketzedeler bir rahatsızlık kaynağıydı. Onlar Hollanda'da, Fransa'da, daha doğrusu insanların geçmişle ilgili can sıkıcı, acılı gerçekleri unutmaya çalıştıkları her ülkede savaş enkazında alelacele kurgulanan kahramanlık anlatısına uymuyorlardı. Savaş dönemindeki işgalin getirdiği aşağılanmaları, kötü şeyler olurken başlarını eğerek ve olayları görmezlikten gelerek ellerinden geldiğince atlatmış olan erkekler ve kadınlar, hep kahramanca davranmışlar gibi bir havaya girdiler. İlkokulu okuduğum 1950'lerde, öğretmenlerin yol soran Alman askerlerini yanlış istikamete gönderme gibi kıytırık direniş eylemlerine ilişkin gururlu hikâyelerini dinleyerek büyüdüm.

Çocukluğumun gözde yazarı K. Norel'in *Driving Out the Tyranny* [Tiranlığın Defedilişi], *Stand by, Boys* [Sıkı Durun Çocuklar], *Resistance and Victory* [Direniş ve Zafer] gibi atılğan adlar taşıyan kitapları genç direnişçilerin cesurca işlerinin hikâyeleriyle doluydu. Gerçek ya da hayali kahramanların listesinde Yahudilere yer yoktu. Eski önyargılar ortadan kalkmamıştı. Norel'in *Driving Out the Tyranny* romanındaki bir pasaj şöyledir: "Yahudiler kahraman olmayabilirler ama uyanık oldukları kesin. Nazilerin Yahudi paralarını ve mallarını gasp etmeye koyulmalarıyla birlikte uyandılar. Hem de hışımla. Büyük bir kurnazlıkla milyonları düşmanın elinden kaçırmayı başardılar."

• • •

De Gaullecü hükümetin sert misillemeler döneminin ardından, yurttaşların çoğu Alman düşmana karşı cesurca hareket etmiş gibi davranarak, toplumdaki derin çatlakları kapatmaya çalıştığı Fransa'da, geri dönen savaş esirleri çıkarıcı olmakla birlikte muhtemelen bu zorunlu kandırmacanın havasına uymuyordu. 1940'taki utanç verici yenilgiden sorumlu tutulan, yırtık pırtık eski tarz üniformalar içindeki ve hırpani görünüşlü adamların eve dönüşlerinde hiçbir kutlama yapılmadı. "Dövüşen Fransa'da, biricik Fransa'da, gerçek Fransa'da, ebedi Fransa'da" (Paris'in kurtuluşundan sonraki gün, de Gaulle'ün sözleri) bu adamlara yer yoktu. En fazla umabilecekleri şey bir gıda karnesi kuponu, biraz nakit para, bir doktor muayenesi ve (bir müzik grubuyla bir karşılamayı hak edecek kadar büyük olduğunda) "Marseillaise" marşından birkaç dizeydi.

Vichy propogandasının savaş esirlerini Fransa'nın daha büyük şana ulaşması için tutsaklığa katlanan cesur muharıpler olarak sunma yoluna gitmesi de savaştan sonra işe yaramadı. Daha sonraları ünlü bir yazar olarak tanınacak Roger Ikor, Mayıs 1940'ta esir düştü ve Yahudi kökenli olmasına karşın, Pomeranya'da diğer Fransız savaş esirleriyle aynı hapishaneye konuldu. Hatıratında şöyle yazar: "Sesi kısılmış ve karşı koymaktan aciz bizler, Pétain ve çetesinin dört dörtlük taraftarlarını temsil etmekteydik. Onun bizleri Fransa'nın en saf kanıyla özdeşleştirmesi doğal değil miydi? De Gaullecüler ise tam aksi sebeple bizi hor gördüler. İki milyon esirin, üstelik Pétain taraftarlığıyla lekelenmiş esirlerin varlığı, bu kibirli adamlar ve onların Fransa tasarısı için rahatsız ediciydi. Onlar gibi cesurca direnmek yerine, kolayca teslim olup esir düşmüş kişiler değil miydik? O halde en saf kanı değil, en kirli kanı taşıyan korkaklar olmalıydık."⁵

Böylece savaş esirleri dönüşlerinde genellikle soğuk resmîyetin ve sessizce küçümsemenin ya da olsa olsa tenezzülün belirlediği bir muameleye maruz kaldılar. Geri dönüş merkezlerinde çoğu kadın olan üniformalı ve buyurgan yetkililerce karşılandılar; kadınlardan bazıları, savaşı dikenli tellerin ardında geçiren ve bunun utancını göstermeyen erkeklerden daha üst rütbedeydi.

Direnış hareketinde bizzat yer alan yazar Marguerite Duras, *The War* [Savaş] adlı hatıratında bunu şöyle anlatır:

İnsanlar ha bire geliyor. Kamyon ardına kamyon ulaşıyor. [...] Esirler ellişer kişilik gruplar halinde merkeze bırakılıyor. [...] Zavallı oğlanlar salona bakıyor, hepsinin suratında gülücükler var. İadeden sorumlu subaylar etraflarını sarıyor. "Haydi, çocuklar, sıraya girin!" Sıraya girerken, gülümsemeye devam ediyorlar. [...] Şu son birkaç gündür bulunduğum Doğu Gari'nda, bir kadın Lejyon mensubu bir askeri azarladı ve elbisesindeki şeritleri işaret etti. "Selam yok mu, oğlum? Yüzbaşı olduğumu görmüyor musun?"⁶

Duras, aşırı sol görüşte biriydi ve tarif ettiği türden üstünlük taslayıcı yetkililere karşı özel bir nefreti vardı. Gericici olarak gördüğü bu kişiler için, solcu direniş hareketindeki sevgilisi ve yoldaşı Dionys Mascolo'nun ("D.") ifadesi şöyleydi: "Doğrudan de Gaullecü olmayan her türlü direniş hareketine karşılar. Fransa'yı işgal etme peşindeler. Düşünen Fransa'yı, otoritenin Fransa'sını temsil ettiklerini sanıyorlar."⁷ Hamasi "ebedi Fransa" anlatısını işlerine yarayacak şekilde kurgulayacak olanlar bu çevreydi.

Duras'ın hatıratında daha asap bozucu başka bir tasvir yer alır. Aynı şekilde solcu bir direnişçi olan kocası Robert Antelme tutuklanmış ve Buchenwald'a

5 Roger Ikor, *O soldats de quarantel* [...] en mémoire (Paris: Albin Michel, 1986), 95.

6 Marguerite Duras, *The War* (New York: Pantheon Books, 1986), 15.

7 *Ibid.*, 14.

sürülmüştü. Daha savaş sırasında gönlünü “D.”ye kaptırmış olmasına karşın, kocasını yeniden sağ görme özlemi içindeydi. Hayatta olduğuna dair bir haber alma merakıyla, iade merkezlerine ve Doğu Garı’na gidiş gelişlerinin sebebi buydu. Antelme sonradan Fransa cumhurbaşkanı olan François Mitterrand tarafından bir Alman kampında tesadüfen bulunduğu, yürümek şöyle dursun, zar zor konuşabilecek durumdaydı. Ama uzun süredir özlemi çekilen kavuşma Paris’te nihayet gerçekleşti:

Beauchamp ve D. onu koltuk altlarından tutuyorlardı. Birinci kattaki peronda durmuşlardı. O, etrafa bakınıyordu.

Tam ne olduğunu hatırlayamıyorum. Herhalde bana bakıp gülümsüyordu. Hayır, onu görmek istemiyorum, diye çılgılık attım. Tekrar koşmaya koyuldum, bu sefer istikametim merdivenden yukarıya doğruydı. Avazım çıktığı kadar bağıryordum. Bunu hatırlıyorum. Çılgılıklımda savaş ortaya çıkıverdi. Bir kez bile feryat etmeden geçmişti altı yıl. Kendimi bir komşunun dairesinde buldum. Bana zorla biraz rom içirdiler, şişeden ağzıma dökerek, çılgıllıkları bastırırcasına.

Derken, kısa bir süre sonra kocasını yeniden gülümser halde gördü:

Bu gülücük sayesinde birdenbire onu tanıyorum ama onu uzak bir mesafeden, sanki bir tünelin öbür ucunda görüyor gibiyim. Mahcubiyetten kaynaklanan bir gülümseme bu. Böyle enkaza dönmüş halde karşıma çıktığı için özür diliyor. Ardından gülümseme soluyor ve yeniden bir yabancı haline geliyor.⁸

Babam Buchenwald’ı görmedi. Hollanda direniş hareketinde bir sevgili bulan ve kısa süre sonra onu boşayacak bir karısı da yoktu. Eve dönüşü çok daha az dramatikti. Ama Duras’nın hatıratından alınan bu pasajda babamın da eve dönüş korkusunun kaynağına dair ipucu veren bir şey var: Bir yabancı olarak görülme korkusu.

• • •

Fransız savaş esirleri için eve dönüşün zorluğu, Almanlar ya da Japonlar için daha da geçerliydi. Onların omuzlarında zaten yeterince ağır olan bir ulusal yenilginin yükü yoktu sadece; felaketle biten bir savaşın sorumlusu olmaktan, korkunç suçlar işlemiş olmaktan, küstah savaşçılar olarak millette üstünlük tasladıktan sonra, perişan mağluplar olarak dönmekten dolayı kendi halklarının hakaretiyle ve hatta nefretiyle de karşılaştılar. Bu elbette tamamen haklı değildi. Aralarında milyonlarca kadının da bulunduğu in-

sanlar, bayraklar sallayarak ve yurtseverlik şarkıları okuyarak, onları tezahüratla savaşa uğurlamışlardı ve resmi propagandanın kısmen gerçek, kısmen kurmaca anlatımla aktardığı zaferlerini kutlamışlardı. Son derece otoriter bir devlette resmi histeriyle bir çılgınlığa yöneltilen sıradan asker, ortaya çıkan sonuçlarda, ona gürültülü biçimde tezahüratta bulunmuş sıradan sivillerden daha fazla sorumlu değildi. En azından Almanya'da Naziler her şeyden dolayı suçlanabilirdi. Nazi Partisi'nin bir versiyonundan yoksun olan Japonlar, felaketin suçunu "militaristler"e ve buna bağlı olarak, silahlı kuvvetlerle özdeşleştirilen herkese yıktılar. Japon basınına aynen yansıyan savaş sonrası ABD propagandasında desteklenen görüş de buydu.

Japon deneme yazarlarından Sakaguçi Ango, kamikaze pilotlarının (Tokkotai) "günümüzde karaborsa kabadayıları haline geldiğini" yazdı.⁹ Bu gözden düşüşte, bir ulusal hayalden bu topluca uyanışta, imparator için ölmeye gönderilen ve sağ dönme gibi utanç verici bir talihsizliğe düşen kişiler dosdoğru sorumlu tutuldu. Savaştan hemen sonra revaç bulan Japonca *Tokkotai kuzure* ("yoz kamikazeler") ifadesi, marazi idealizmleri yıkılıp bir fuhuş ve içki âlemi batağına giren gençlere bir göndermeydi.

Japon askerlerinin atıp tutmalarına duyulan kızgınlık, dile getirilmesi son derece riskli olsa bile, 1945'teki yenilgiden önce mevcuttu. İnsanlar savaş dönemindeki şiddetin barış döneminde kriminal davranışa çarçabuk dönüşüğünü gördüklerinde, imparatorluk silahlı kuvvetlerinin mağrur görüntüsü daha da lekелendi. Savaşın sonunda askerî depolar, silahlardan battaniyelere ve elbiselere, yani mahrumiyet içindeki bir halk için temel ihtiyaçlara kadar varmak üzere hâlâ mallarla doluydu. Üst düzey subayların ve çoğu kez savaş dönemi sicilleri meşum gangsterlerden oluşan sivil ahbab çavuşların büyük çaptaki organize yağmasından sonra depolar boşaldı. Bu mallar yavaş yavaş bir yolunu bulup karaborsaya çıktı ve çoğu insanın maddi gücünün yetmediği fiyatlardan satıldı.

Ülkeleri için insan öldürmek üzere eğitilmiş milyonlarca genç erkeği sivil yaşama tekrar dahil etmek asla pürüzsüz bir süreç değildir. Yenilginin utanç verici izi bunu daha da güçleştirir. Kayıp kişiler hakkında bilgi vermek üzere 1946 yazında başlatılan bir radyo programının, bilhassa akıllı karışmış eski muharipler için, "Ben Kimim?" adıyla günde iki defa yayınlanan özel bir bölüme yer vermek durumunda kalması, bu ortama tamamen uygun gibidir.¹⁰

Askerî başarısızlıkla zaten iğdiş olmuş ve morali bozuk savaşçılar, yıkılmış evlerine ya da bozulmuş evliliklerine döndüklerinde yeni darbelerle karşı karşıya kaldılar. Savaş sonrası dönemi konu alan Alman ya da Japon

9 Ango, *Darakuron*, 227.

10 Dower, *Embracing Defeat*, 58.

filmlerinin ve kitaplarının ortak temalarından biri, geri dönen askerler ile yalnızlıklarını hafifletmek ya da tamamen hayatta kalmak amacıyla sevgililer edinmiş eşleri arasındaki anlaşmazlıktır. Tema, savaşın kendisi kadar eskidir: Truva'dan dönen Agamemnon, hikâyesinin hangi versiyonunun okunduğuna bağlı olarak, kendi evinde karısı ya da onun sevgilisi veya her ikisi tarafından öldürülür. Rainer Werner Fassbinder'in *The Marriage of Maria Braun* [Maria Braun'un Evliliği, 1979] filmi, en güzel Alman örneklerinden biridir: Maria'nın Doğu Cephesi'nin dehşetinden yeni çıkmış kocası, basbayağı onu siyahi bir Amerikalı askerin kucağında çıplak halde bulur. Bu olayda ölen sevgilidir. Çok daha az bilinen bir Japon örneği, Ozu Yasujiro'nun *A Hen in the Wind* [Rüzgâra Kapılmış Dişi, 1948] filmidir. Ozu'dan pek beklenmeyecek biçimde, film sert melodramla biter; kıskanç koca kendi yokluğunda başka bir adamla cinsel ilişkiye girdiği gerekçesiyle karısını merdivenden aşağıya yuvarlar. Aldığı yarayla sakat kalan kadın, yine de kocasından af diler. Sonunda her şey bir gözyaşı seli içinde tatlıya bağlanır.

Bu aşırı duygulu son öncesindeki hikâye tamamen döneme özgüdür. Kocasının hâlâ sağ olup olmadığını bilmeyen Tokiko, terzilikten kazandığı üç beş kuruş parayla kendisinin ve küçük oğlunun karnını doyurmaya çalışır. Oğlu ağır hasta düşüp de hastane masrafını ödeyemeyince, bir geceliğine bir yabancıyla para karşılığında yatmaya karar verir. Geri dönen kocası Şuiçi'ye, tek seferlik fuhuş hatasını itiraf eder. Karısının sadakatsizliğine öfkelenen Şuiçi takıntılı biri haline gelir. Ama gerçekte asıl nokta sadakat değildir; mağlup askeri hiddete yönelten şey benlik saygısına yeniden kavuşma mücadelesidir. Gerçek hayatta acıklı bir barışmanın evliliği bazen kurtaramaması bir yana bırakılırsa, film son derece gerçekçidir.

Gazetelere gönderilen mektuplar, eve dönüş sorunlarının ne kadar derin olduğunu gösterir. Ünlü romancı Şiga Naoya, 16 Aralık 1945'te *Asahi* gazetesinde çıkan bir mektubunda, hükûmetin eski kamikaze pilotlarını yeniden eğitime gibi bir görevi olduğunu ileri sürdü. Vatanın şanı uğruna intihar etme yolu öğretilmiş delikanlılar, 1945'in arsız kurtlar sofrası dünyasında hayatlarını yeniden kuracak bir donanıma nasıl kavuşturulabilirdi ki? Çaresizliğe batmalarını ve yoz kişiler olarak anılmalarını önlemenin tek yolu, devletin özel bir eğitim programı başlatmasıydı. Cevaben yazılan bir mektup bu görüşe katılmakta ama bizzat Japon toplumunun yeniden eğitimeye şiddetle muhtaç olduğuna işaret etmekteydi. Kendisi de bir intihar pilotu olarak yetiştirilmiş bir kişi ise, mektubunda savaş sonrası Japonya'nın yoz kültürüne uygun zemini tam da savaş dönemi eğitiminin ve *Tokkotai* ruhunun hazırladığını belirtmekteydi.

En dokunaklı mektuplardan biri, başka bir eski askerin *Asahi*'de 13 Aralık'ta yayımlanan mektubuydu:

Eski muharip arkadaşlarım! Şimdi özgürüz. Karanlık ve zalim askerî hayattan, kanlı muharebe alanlarından döndük. Ama memlekette bizi bekleyen şey, militaristlere karşı nefretle dolu sivillerin sert bakışlarıydı ve doğduğumuz şehirleri savaşın ateşleriyle yıkılmış halde bulduk. [...] Kanlı muharebeler geride kaldı ama hayatın gerçek muharebesi daha yeni başladı...¹¹

Mektubun yazarına göre, aslında gençlik hayalleri, ülkeye bağlılık konusundaki çalılımlı övünmelerinin ve diğer şatafatlı ideallerinin tamamen kof olduğu ortaya çıkan bencil ve zorba subay kadrosuna sahip ordudaki hayatla çoktan yıkılmıştı. Sıradan asker bir makineye indirgenmiş durumdaydı. Şimdi de “eski muharip asker kötü adamla eşanlamlı hale gelmişti.”

Aynı gün yayımlanan başka bir mektubun yazarı, “İnsanların biz eski muhariplere karşı duyguları ne?” diye sormaktaydı. “İnsanlar bir askerin bir militaristle aynı şey olduğunu sanıyor. Savaşta yenilgimizin sorumluluğunu elbette militaristler üstlenmelidir. Ama sıradan asker öyle değildi. Ülkesi için çarpışan bir yurtseverdi sadece. Muharebe alanlarında veya Pasifik sularında çarpışırken, gençliğimizi sırf kazancımız ya da hırslımız için heba ettiğimize gerçekten inanıyor musunuz? İnsanların biz eski muhariplere daha fazla sıcak davranmasını gerçekten istiyorum.”¹²

Böyle duygular Vietnam Savaşı’nın Amerikalı eski muhariplerinde kesinlikle yankı uyandıracaktır. Ama hemen herkesçe haklı sayılan bir savaşta galiplerin bile, eve dönüşlerinde sivil yaşama uyum sağlamada sorunları vardı. William “Bill” Mauldin, ABD ordusundaki en popüler karikatüristti. *Stars and Stripes* dergisinde çıkan ve Avrupa cephesinde ordu hayatıyla başa çıkma derdindeki Willy ve Joe adlı iki Amerikalı askeri konu alan iğneleyici çizimleriyle, Amerikalı erler arasında bir kahraman haline geldi. Willy ve Joe sıradan askerler gibi konuşurlar ve öyle de düşünürler. Akıllarından geçen şeyler çoğu kez başlarındaki subayları pohpohlayıcı nitelikte değildir. Bu karikatürler yüzünden Mauldin’i azarlayan General Patton, onu “kış üstü zindana atmak”la tehdit etti. Haziran 1945’te *Time* dergisinin kapağında yer alan Willy, yorgun, yüzü, tıraşsız sakalı, dağınık saçları ve ağzının sol kenarından sarkan sigarasıyla, savaşçıların kafasındaki kahraman görüntüsünden uzaktı.

Mauldin’in *Back Home* [Memlekette, 1947] kitabı, Willy’nin ve Joe’nun eve dönüşünü sözle ve karikatürle anlatır. Onların karşılaştıkları sorunlar ve takındıkları tutumlar, Japon gazetelerindeki editöre mektuplarda eski muhariplerin ifade ettikleri bazı duyguların daha yumuşak versiyonlarıdır. Örneğin, üst rütbelilere kızgınlık şöyle yansıtılır: Bol sivil elbiseler içindeki Willy

11 Koe, c. 1 (Tokyo: Asahi Şimbunşa, 1984), 103. Yazarı olmayan bu kaynak, gazeteye gönderilen mektupların bir derlemesidir.

12 *Ibid.*, 104.

ve Joe, bir otel resepsiyonunun önünde giriş kaydı için beklerken, şeritli pantolonu, kepi, apoletleri ve yaldızlı düğmeleri eksiksiz bir takım kıyafet giymiş asık suratlı bir hamal, onların valizlerini taşır. “Binbaşı Wilson, bakıyorum, yine üniformalısın,” der Joe.

Willy’nin ve Joe’nun kini, Japon askerlerinin on binlerce kişiyi intihar görevlerine gönderen ya da Yeni Gine ve Filipinler gibi yerlerden düşman ateşi altında gıdasızlıktan tükenerek can vermelerine yol açan subaylara yönelik nefreti kadar insanın içini şiddetle yakmaz. Ama Mauldin’in kötü bir askerin çoğunlukla kendine zarar verdiği, buna karşılık “kötü bir subayın astları arasında epeyce perişanlığa sebep olabileceği” yolundaki sözleri aynı ölçüde inandırıcı gelir insana.¹³

Askerî ve sivil yaşam arasındaki uçurumu kapatmak sancılı bir süreçti; bu durum öyle büyük yararlılıklar göstermemiş askerler için de muharebe alanı kahramanları kadar ve belki daha fazla geçerliydi. Geri dönen askerler kendi eşlerine ve sevgililerine her zaman yeterince kahraman gibi görünmediler. Bir karikatürde Willy pejmürde bir iş elbisesi içinde, daha önce hiç görmediği savaş dönemi bebeğini sakarca taşıırken görülür. Şık şapkalı ve eldivenli karısı, “Seninle gurur duyabilmem için, asker elbiseni giyseydin keşke,” der. Mauldin şöyle bir açıklamada bulunur: “Kocasıyla tanıştığında yüksekokulda okuyan Bayan Willie, tıpkı kız sınıf arkadaşları gibi, savaşın göz kamaştırıcı ilk aşamalarında süslü üniformalara tapan biriydi. Süvari kırbaçlı ve pembe pantolonlu bir subay olmamasından dolayı, Willie’yle ilgili her zaman biraz hayal kırıklığı duymuştu.” Willie’nin madalyaları bile yoktu. Bu yüzden de karısı sadece “onun madalyalarıyla caka satma keyfinden yoksun kalmadı; onu daha önce hiç sivil elbiseli görmediğinin ve sahiden biraz şapşal ve silik görüldüğünün farkına vardı birdenbire.”¹⁴

Dönüşte hayal kırıklığına uğrayan, sivil yaşam için donanımsız olan ya da muharebe alanındaki acımasızlığın travmasını yaşayan bazı eski muharipleğin şiddet eylemlerine girmeleri şaşırtıcı değildir. Bu durum bütün savaşlardan sonra ortaya çıkar. Ama İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki ilk yılda bu eylemlere basında abartılı ilgi gösterildi. Bir karikatürde Willy’s karısı “Teyzesini Tekmeleyen Eski Muharip” manşetinin yer aldığı bir gazeteyi okurken, kederli Willie koltuğuna oturmuş halde viskisini yudumlar. Gazetedeki manşetin altında şu spot yer alır: “Sayfa 17’de üçlü baltayla işlenen küçük bir haber var. Olaya karışan bir eski muharip yok.”¹⁵ Mauldin böyle heyecan verici manşetlerin “her ülkede savaştan sonra daima ortaya çıkan şayiaya, yani geri dönen askerlerin öldürmek ve saldırmak üzere eğitilmiş olmalarından

13 Bill Mauldin, *Back Home* (New York: William Sloane, 1947), 18.

14 *Ibid.*, 45.

15 *Ibid.*, 54.

dolayı, toplum için potansiyel tehdit oluşturdıkları iddiasına daha da güç kazandırması" gibi üzücü bir gerçeğe işaret eder.

Almanya'da veya Japonya'da eski muhariplere kıyasla, cepheden dönen Amerikalı askerlerin karşılaştığı sorunlar bazı bakımlardan benzer olmakla birlikte, küçükmüş gibi görünebilir. Onlar dünyanın en zengin ülkesine dönen ve kazandıkları zaferin tadını çıkaran kahramanlardı; bir süre sonra da harika Asker Yasa Tasarısı'nın mümkün kıldığı devlet destekli eğitim programlarından yararlanacaklardı. Ama Amerika'da bile üniformalı adamlar kahramanlık anlatısına uygun bir yaşam sürme fırsatını çoğu kez bulamadılar. Bununla birlikte, galip ve mağlup ülkeler arasında, etkisi yıkıcı bir savaşı izleyen zorluklardan çok daha uzun sürecek önemli bir farklılık vardı. Almanlar ve Japonlar kahramanlık idealine inançlarını yitirmişlerdi. Savaşla ilgili hiçbir şeyi artık duymak istemiyorlardı. İngilizler ve Amerikalılar ise en güzel anlara dönük nostaljiden asla tam kurtulamadılar; bu durum da kendilerinin ve uluslarının bir kez daha kahramanlar gibi yaşayabilmesi için, sakıncalı askerî serüvenlere dönük vahim bir eğilime yol açtı.

• • •

Peki, eve dönmek istemeyenlerin durumu neydi?

Avusturya'nın serin dağ göllerinden, çam ağaçlarıyla ve çiçeklerle kaplı gür yeşil çayırardan oluşan büyüleyici Alp manzarasıyla meşhur kırsal alanlarından Carinthia'daki Drau Vadisi, Yugoslavya'dan gelen Sloven mültecilere, Alman ordusu için çalışan köle işçilerin kazdığı zifiri karanlık ve suyla dolu dağ tünelinden çıktıklarında, bir cennet hayali gibi görünmüş olsa gerek. Başka bazı mülteciler oraya kayalık, dondurucu dağ geçitlerini meşakkatle aşarak varmışlardı. İçlerinden biri anılarında o ânı şöyle anlatır: "Bu harika bölgede görkemli, ısıtılı HAYAT kelimesi parıldayıp her tarafa yayılıyor gibiydi."¹⁶

Güzel 1945 ilkbaharında pitoresk köylerin ve kır kiliselerinin bu huzurlu manzarasına daha yakından bir bakış, daha garip ve daha rahatsız edici bir şeyi açığa çıkaracaktı. Drau Vadisi kamplarla ve gecekondu mahalleleriyle doluydu; bunlar on binlerce kişinin, atları, kağnıları ve hatta develeriyle birlikte eski askerlerin, ayrıca kadınların ve çocukların kaldığı derme çatma meskenlerdi. Buranın sakinleri arasında koyun postundan uzun başlıklarıyla gururlu Kazaklar, Slovenya köylüleri, bazıları kralcı, bazıları faşist, bazıları her ikisine azıcık eğilimli Sırp Çetnikler, korku salan Ustaşa'ya bağlı Hırvat faşistler, Ukraynalılar, Ruslar, çeşitli Avrupa ülkelerinden eski savaş esirleri ve hatta dağ barakalarına saklanmış birkaç Nazi katil vardı. Bu Nazilerden biri

de başka suçların yanı sıra Polonya'daki imha kamplarını kurmaktan sorumlu bir Slovenyalı Alman olan Odilo Globocnik'ti (silah arkadaşlarının taktığı adla "Globus"). Londra gazetesi *Times*'ın bir muhabiri, çoğunlukla Tito'nun komünist partizanlarından ya da Kızılordu'dan kaçan bu bitkin mülteciler kalabalığını "Ostrogotların 1.500 yıl önceki akını gibi bir toplu göç"e benzetmişti.¹⁷ Sonradan tanınmış bir Londralı yayımcı olan İngiliz istihbarat subayı Nigel Nicolson'ın ifadesiyle, Carinthia "Avrupa'nın lağım çukuru"ydü.¹⁸

İngiliz ordusunun işgal ettiği Carinthia, toplu göçün getirdiği perişanlıklar için bir bakıma uygun bir alandı; çünkü bölgenin yakın dönemdeki siyaseti, Avrupa'da insani ve kültürel bir felakete yol açmış olan etnik milliyetçiliğin tipik örneğiydi. Güney Carinthia'daki halkın büyük bir bölümü Slovenlerdi. Savaş sırasındaki *Gauleiter* (Nazi bölge valisi), Almanca konuşan Friedrich Rainer adlı bir Carinthia yerlisiydi. Halkı Almanca konuşmaya zorlayarak ya da dosdoğru Slovenleri bölgeden sürüp yerlerine Alman kökenlileri getirterek, güneyi "Almanlaştırma"ya çalışmıştı. Savaşın sonunda Tito'ya bağlı partizanlar burayı ele geçirdi ve İngiliz ordusunca püskürtülene kadar Yugoslavya'nın bir parçası saydı.

Ama bu girişim ülkelerine dönmek istemeyen ya da dönecek bir ülkesi olmayan sivillerle ve askerlerle dolu "Avrupa'nın lağım çukuru"ndaki sorunun sadece küçük bir parçasıydı. Nigel Nicolson'ın saptaması şöyleydi:

Koruma için bize başvuran milliyetlerin sayısı sınırsız gibiydi. Almanlar Tito'dan, Kazaklar Bulgarlardan, Çetnikler Hırvatlardan, Beyaz Ruslar Kızıl Ruslardan, Avusturyalılar Slovenlerden, Macarlar başka herkesten korunmak istiyordu ve tersi yönde korunma talepleriyle liste uzayıp gidiyordu. [...] [Carinthia] sadece Nazi savaş suçlularının değil, Ruslardan ve Tito'dan kaçan, gittikleri yerlerde istenmeyen ve baskıya uğrayan nispeten mazlum insanların son sığınağıydı.¹⁹

Birçok durumda baskıdan daha beteri söz konusuydu. Tito'nun komünistleriyle bazen Almanların yanında, bazen onlardan ayrı çarpışmış olan Slovenler, Hırvatlar ve Sırlar, Yugoslavya'daki başdüşmanlarına teslim edilmeleri halinde, işkence ve ölümle karşılaşmayı bekliyorlardı. Birçoğu 1917'den sonrakı iç savaşta komünistlerle çarpışan ve o zamandan beri hayatlarını çeşitli Avrupa başkentlerinde garson, taksi şoförü ya da silik göçmen dergilerinde yazar olarak sürdüren Kazaklar, Sovyetler Birliği'nde onları idamın ya da Gulag'da yavaş yavaş ölümün beklediğini biliyorlardı. Stalin'den kurtulma umuduyla aptalca (ama anlaşılır tavırla) Hitler'e sarılan Ukraynalılar benzer

17 Aktaran Gregor Dallas, 1945: *The War That Never Ended* (New Haven, Conn.: Yale, 2005), 519.

18 Tolstoy, *The Minister and the Massacres*, 13.

19 *Ibid.*

korkular içindeydi. Bu korkulu beklentilerinin hepsi doğru çıkacaktı. Beklemedikleri şey ise Avrupa'nın en yürekli, dürüst ve yüce gönüllü halkı olduğunu sandıkları İngilizlerin onları baştan savmasıydı.

Güney Carinthia'da Yugoslavya sınırındaki Avusturya kasabası Bleiburg'da, 38. Tugay (İrlanda Tugayı) komutanı Tuğgeneral T. P. Scott 14 Mayıs'ta, Hırvat ordusundan iki yüz bin askerin yarım milyon Hırvat sivil eşliğinde İngiliz hatlarına yaklaşmakta olduğu yolunda bir rapor aldı. Herkesçe müşfik biri olarak tanınmasına karşın, onların temsilcileriyle görüştüğünde, Avusturya'ya girmelerine izin verilemeyeceğini bildirmek zorunda kaldı. Onlara yer yoktu. Aç kalacaklardı. Tamam, aç kalalım, diye karşılık verdi bazıları. Acaba Afrika'ya ya da Amerika'ya göç edebilir miyiz, diye sordu ötekiler. Hayır, o da mümkün değildi. O halde "Bolşeviklere teslim olmaksansa, son adama kadar çarpışarak, oldukları yerde ölmeyi tercih edeceklerdi."²⁰

İkna etmek için epeyce uğraş gerektirse de dayanacak gücü artık kalmayan aç ve susuz Hırvatlar sonunda Titoculara (İngilizlerin ifadesiyle "Titler") teslim olmaya razı oldular. Onlara savaş esirleri statüsü gereğince muamele görecekları ve kadınların Hırvatistan'daki evlerine dönecekleri sözü verildi. Tuğgeneral Scott müsterih olabiliirdi.

Ashında tam olarak neler olup bittiği belki hiçbir zaman öğrenilemeyecek. Sağ kalan az sayıda kişinin anlatımları acılı ve muhtemelen abartılıdır. Ama nasıl bir muamele gördüklerine dair bir fikir verir. Bazı anlatımlara göre, 10 bin asker ve subay 15 ve 16 Mayıs'ta sınırın Yugoslavya tarafında vuruldu ve hendeklere atıldı. 17 Mayıs'ta Slovenya'daki Maribor'a doğru Drau (Drava) Nehri boyunca bir "ölüm yürüyüşü" başladı. Hikâyenin bir versiyonuna göre, "on binlerce Hırvat, elleri tellerle bağlanmış halde, bir dizi kafiyle ayrıldı. [...] Ardından bu sıska, yampiri, aç, susuz, acılı ve kahırlı insanlar, atlara ve arabalara binmiş 'kurtarıcı'larının yanında uzak yerlere doğru koşturuldu. Böyle koşu şeklinde bir 'yürüyüş'e katlanamayanlar ölesiyle dövüldükten, süngülendikten ya da vurulduktan sonra yol kenarına bırakıldı ya da bir hendeğe atıldı."²¹ Başka bir kaynağın tahmini, "yaklaşık 12 bin Hırvat"ın hendeklere gömüldüğü yönündeydi. "Kanların yerden sızarak çıkması ve şişen cesetler yüzünden zeminin yükselmeye başlaması nedeniyle, partizanlar alkali çözeltisi döktükleri toprağı biraz daha toprakla örttükten sonra tanklarla düzlediler."²²

Bu hikâyeler nefret izleri taşısa bile, Tito'ya bağlı partizanlarca çok sayıda kişinin katledildiğine hiç kuşku yoktur; ölüm yürüyüşlerine çıkarı-

20 Nicholas Bethell, *The Last Secret: The Delivery to Stalin of over Two Million Russians by Britain and the United States* (New York: Basic Books, 1974), 86.

21 *Ibid.*, 87.

22 Borivoje M. Karapandic, *The Bloodiest Yugoslav Spring: Tito's Katyns and Gulags* (New York: Carlton Press, 1980), 73.

lan Hırvatların yanı sıra, Sırp lar ve Slovenler de yabandomuzlarının, va-
şakların ve alageyiklerin hâlâ dolaştığı sık ve güzel Kočevje ormanında
makinelî tüfeklerle biçildi. Bu kabileler oraya komünistlerin esirleri olarak
gelmişlerdi; çünkü İngilizler onları İtalya'ya gideceklerini belirterek, aslın-
da Yugoslavya'ya giden trenlere bindirmişlerdi. Gerçek varış yerini açıkça
belirtmek, İngiliz askerlerinin ellerinden geldiğince kaçınmaya çalıştıkları
curcunaya yol açacaktı.

İngilizler ellerindeki Rus ve başka kökenli antikomünistleri gerekirse hi-
yleyle ve bazen zorla düşmanlarına teslim etme politikasını, söz konusu Hır-
vatların, Sırp ların, Slovenlerin, Beyaz Rusların ve Ukraynalıların sonuçta Al-
manların yanında çarpışmış hainler olduğu gerekçesine dayandırdılar. Kısa-
cası, onlar sadece Sovyet müttefiklerinin değil, İngilizlerin de düşmanlarıydı.
Oysa kadınların ve çocukların düşman muharip sınıfına pek konulamayaca-
ğı gerçeği bir yana, işler hiçbir zaman o kadar basit değildi.

Fransa'da Normandiya istilasından sonra yakalanan Alman üniformalı
askerlerden yüzde 10'unun Rus olduğu doğrudur. Ama büyük bölümü tek
kelime Almanca bilmeyen ve aslında İngilizlere teslim olmaktan dolayı ra-
hatlayıp sevinen bu Rusların çok azı Hitler'in davasına hevesli bağlılıkla
hareket etmişti. Birçoğu Doğu Cephesi'nde ele geçirilmiş savaş esirleriydi.
Sovyet esirleri aç bırakarak öldürme yönündeki kasıtlı Alman politikasın-
dan sağ kurtulanlara, Almanların insan gücü bakımından aşırı sıkıntı çekti-
ği 1943'te, acımasız bir tercih sunuldu: Ya Alman ordusundaki özel yabancı
taburlarına katılırsınız ya da ölürsünüz.

Kazakların durumu daha çapraşıktı. Başlarındaki üst düzey subaylar Rus
İç Savaşı'nın artık altmışlara merdiven dayamış eski muhاریplerydiler; Sov-
yetler Birliği'ne yönelik Nazi istilasını, geleneksel Kazak topraklarını geri al-
mak ve böylece dedeleri gibi, bir tür 18. yüzyıl savaşçı kastı gibi yaşamak
için son şans olarak görmüşlerdi. Almanlardan kendi saflarında çarpışma-
ları halinde yardım görecekları sözünü alınca, atalardan kalma mücevherli
hançerler ve kıvrık kılıçlar taşıyan yırtıcı bir asker topluluğu olarak öyle de
yaptılar. Muhtemelen temelli ortadan kalkmış bir hayat tarzını geri getirme
çabası romantik, yanlış ve çoğu kez vahşi bir maceraydı. Sovyetler Birliği'nde
çarpışan Kazaklar Yugoslavya'ya çekilmeye mecbur kalınca, Stalin yöneti-
minde yaşamaya artık dayanamayan binlerce sivil mülteci de onlara eşlik etti.
Savaşın bitimine doğru Güneydoğu Asya'da Japonların yaptığı gibi, Almanlar
da savaşın sürmesi için işbirlikçi rejimlere son dakika rüşveti olarak toprak-
lar verdiler. Kazaklara İtalyan Alpleri'nde bir "Kazak Ülkesi" kurabilecekleri
bildirildi. İngiliz kuvvetlerinin bölgeye ulaşması üzerine, Sovyet komünist-
lerini asıl düşman olarak gören Kazaklar, sözde Kazak Ülkesi'nden ayrılıp
Carinthia'nın cennet gibi vadilerine geçmeye karar verdiler.

Kaynaklar soğuk bakışlı Ante Pavelić öncülüğündeki Hırvat faşistlerinin gaddar davranışlarıyla Almanları dahi şoka uğrattığını ileri sürer. Anlattığı şeylerin çoğu kez bir canlı hayal gücüyle süsleyen İtalyan gazeteci Curzio Malaparte, Pavelić'le bir röportajında diktatörün masasında midye ya da istiridye olabilecek küçük, yuvarlak, cıvık şeylerle dolu bir hasır sepetin dikkatini çektiğini aktarır. Bunların sahiden meşhur Dalmaçya istiridyeleri olup olmadığı sorduğunda, Pavelić hafif bir gülümsemeyle, sadık Ustaşa savaşçıları tarafından kendisine hediye edilen ve yirmi kiloyu bulan partizan gözleri olduğu karşılığını verir.

Ustaşa olağanüstü acımasızdı, Tito'ya bağlı partizanlar, Sloven Vatan Muhafızları ve Sırp Çetnikler de öyle. Ama aralarındaki savaş, Müttefikler ve Almanlar, demokratlar ve faşistler, hatta komünistler ve antikomünistler arasındaki bir savaşın çerçevesine açık seçik oturtulamaz. Onlar etnik, siyasal ve dinsel çizgilere göre aynı anda sürüp giden çeşitli iç savaşların taraflarıydı: Hırvat Katoliklere karşı Ortodoks Sırlar ve Müslüman Bosnalılar, Sırp kralcılara karşı komünist partizanlar, Sloven Vatan Muhafızları'na karşı Sloven komünistler. İster faşist, ister komünist, isterse de Nazi çizgisinde olsun, ideoloji işin sadece bir kısmıydı. Bütün taraflar ülke içindeki amaçlarına uyduğu sürece, Alman işgalciler dahil dış güçlerle anlaşmalara vardılar. Bir İngiliz askeri şu ya da bu noktada Almanlara karşı müttefik olmuş eski Çetniklerle ve partizanlarla karşılaştığında, kime dost, kime düşman olarak davranacağını nasıl bilebilirdi ki?

Sonunda bu tercih de zorla belirlendi. Akdeniz'deki İngiliz tam yetkili temsilcisi Harold Macmillan bunu şöyle ifade etti: "Aralık 1943'e varıldığında, en sağlam bilgilere dayalı İngiliz kanaati, partizanların sonunda Yugoslavya'ya egemen olacağı ve çok az geleceği olan monarşinin birleştirici bir unsur olmaktan çıktığı yönündeydi. Öte yandan, bölge çok büyük askeri öneme sahipti; zira Tito'nun kuvvetleri yeterince destek gördüğünde, İtalyan ve daha sonra Fransız cephelerini işine büyük ölçüde yarayacak şekilde, birçok Alman tümenini alıkoyabilecek güçteydi."²³ Çetnik kralcılarının talihsizliği ise iç savaşın mağlup tarafında yer almalarıydı.

Tito 1945'te nasıl Batı'nın önemli bir müttefiki sayıldıysa, Britanya'da ve ABD'de birçok kişinin hâlâ sevecen bir tavırla "Joe Amca" diye andığı Stalin de öyle bir konumdaydı. Dolayısıyla İngiliz dışişleri bakanı Anthony Eden'in Eylül 1944'te Moskova'daki bir toplantıda Sovyet mevkidaşına, bütün Sovyet yurttaşlarının "dönmeye istekli olsun ya da olmasın" iade edileceği sözünü vermesi pek zor olmadı.²⁴ Britanya savaş dönemi müttefikleriyle iyi

23 Macmillan, *The Blast of War*, 436.

24 Shephard, *The Long Road Home*, 80.

ilişkileri sürdürmeyi zaruri görmenin yanı sıra, Sovyetler tarafından işgal edilmiş topraklardaki binlerce İngiliz savaş esirinin akıbetini tehlikeye atmak niyetinde değildi.

İngiliz hükümetinin aralarında Winston Churchill'in de bulunduğu öbür mensupları, ilerideki sonuçlarının gayet farkında oldukları bu politikadan dolayı biraz vicdan azabı duymaktaydılar. Ekonomik Savaş Bakanı Lord Selbourne, Churchill'e bu insanları Rusya'ya teslim etmenin "onlar için kesin ölüm anlamına geleceği"ni yazdı. Eden ise başbakana mektubunda, "Bu konuda duygusal olmayı kaldıramayız," diye belirtti. Ne de olsa, söz konusu kişiler "Fransa'daki davranışları çoğu kez tiksindirici olan Alman askeri birliklerinde görev yaparken" yakalanmışlardı. Eden meselenin bam teline dokunan bir şeyi daha ekledi: "Bu kadar çok adamın yükü altında sürekli kalmayı kesinlikle istemeyiz."²⁵ Böylece Şubat 1945'teki Yalta Konferansı'nda bütün Rus esirlerinin iade edileceği resmen teyit edildi.

Birçok Rusun baskı altında Alman üniforması giydiği, Almanya'ya köle ya da düşük vasıflı işçi olarak getirtilmiş kadınların ve çocukların asla Alman üniforması giymediği ve hiçbir zaman Sovyetler Birliği yurttaşı olmamaları nedeniyle, çok sayıda Kazak'ın hukuken "iade edilme" yükümü altında olmadığı gerçeği ne Eden'i, ne de Sovyet yönetimini rahatsız etti. Sovyet yönetimi açısından, Fransa'daki veya Hollanda'daki gibi olmasa bile, bunun kahramanlık anlatılarıyla da bir ilgisi vardı. Rus ve başka kökenli birçok Sovyet yurttaşının bazı durumlarda gayet istekli olmak üzere Sovyetler Birliği'ne karşı çarpışmış ve bazılarının belki sırf hayatta kalmak için Almanya'da çalışmayı tercih etmiş olması bir utanç kaynağıydı. Resmi anlatıya göre, Sovyet işçi cennetinin bütün yurttaşları faşist düşmana direnmişti. Teslim olmak bir suçtu. Almanların eline geçenler *mutlaka* haindi ve onlara öyle davranılacaktı.

Bir pürüz daha vardı. İngiliz hayal gücünde asil köylü kahramanlar olarak bir hayli romantikleştirilen Tito'nun partizanları Nazilere karşı müttefik olabilirlerdi; ama İtalya'nın ve Güney Avusturya'nın bazı kesimleri üzerindeki hak iddiaları ciddi bir sıkıntıya dönüşme yolundaydı. Batılı Müttefiklerin istediği son şey, silahlı eski dostlarla bir savaştı. Titocu bir ilerleyişin önlenebileceğine kesin emin olmak açısından, zaten bir milyon savaş esirinin yükü altındaki Feldmareşal Harold Alexander, Avusturya'da önce "güverteyi boşaltma" yetkisini talep etti. Bunun anlamı Yugoslavları Yugoslavya'ya ve Rusları Sovyetler Birliği'ne olabildiğince çabuk teslim etmektir.

Korkunç sahneler bu "güverteyi boşaltma" işinin doğrudan sonucuydu. İnsanları boyun eğmeye razı etmek için hilenin yetmediği durumlarda, muharebede katılmış İngiliz askerleri, kimi zaman gözyaşları içinde, onları

dürterek, döverek ve bazen süngü kullanarak davar vagonlarına ve kamyonlara bindirmeye mecbur kalıyordu. Ağlayan kadınlar onların ayaklarına kapanıyor, çocuklar dehşete kapılmış kalabalıklarca çiğneniyor, bazı kişiler vuruluyor, bazı kişiler de tehcirle karşı karşıya kalmaktansa, boynuna bıçak saplamayı ya da Drau Nehri'ne atlamayı tercih ediyordu.

Kazaklar belki de en hazin durumdaydılar. Britanya İmparatorluğu'nun askerleri olarak Afrika'ya veya Japonlarla çarpışmak üzere Asya'ya gönderilme yönünde hayaller beslemeye kasten yöneltildiler. Kaçınılmaz akıbetlerinin kesinleşmesinden önce, onları yatıştıracak her yola başvuruldu. Harika binicilik gösterileriyle eğlendiler ve İngiliz muhafızlarını eğlendirdiler. Hatta silahsızlandırılmaları bile bir tür hileyle sağlandı; askerlere eskilerini teslim etme şartıyla, daha yeni ve daha iyi silahlar vaat edildi. İngiliz yetkilileri Kazakların başlarında subayları olmayınca, verilen emirlere karşı koymaya daha az eğilimli olduklarının farkına vardılar. Mayıs sonunda 1.500 subaya, geleceklerinin kararlaştırılacağı bir "toplantı"ya katılmaları gerektiği bildirildi. Güya akşamleyin tekrar ailelerinin yanına döneceklerdi. Oysa onları bir daha gören olmadı. Sovyet ordusuna teslim edilmelerinden sonra, hemen kurşuna dizilmeyenler Gulag'a gönderildi ve çok azı hayatta kaldı.

Bir türlü dönmeyen subaylara ilişkin kaygıdan dolayı çılgına dönen öbür Kazaklar, İngilizlere karşı gittikçe daha kuşkucu hale geldiler. Daha sert tedbirlere başvurma zamanı gelmişti. Silahsız insanları amansız düşmanlarına teslim olmaya zorlama yönündeki tatsız iş, Kraliyet İrlanda Inniskilling Pi-yade Alayı; çünkü Tümgeneral Robert Arbuthnot onların itiraz etme ihtimalinin İngiliz askerlerine nazaran daha düşük olacağına karar verdi. Aslında, askerler bu işten isyanın eşiğine gelecek kadar rahatsız oldular. Alayın komutanı David Shaw, yaşananları daha sonra şöyle aktaracaktı: "Erkekler şiddetle sarsılarak inliyorlardı ama sonunda onlar da emirlere uydular. Manzara korkunçtu. Bazıları hamile olan kadınların yerde yuvarlanıp çığlıklar attıklarını hatırlıyorum. Adamlarım tüfeklerini yere bırakıyor, kadınları kaldırıp trene bindiriyor, ardından kapıları kilitliyor ve pencerelerden başlarını uzatıp feryat eden kadınlarla dolu tren hareket ederken, öylece dikilip duruyorlardı."²⁶

Drau Nehri kıyısındaki başka bir Kazak kampında, 1 Haziran'da trene binme emri verilen binlerce kişi büyük bir yumak oluşturacak şekilde toplandı; eksiksiz Ortodoks ayin kıyafeti içindeki rahipler dua etmeye ve mezmurlar okumaya başladı. Bu insan kitlesinin iç kısmında diz çöküp kol kola girmiş kadınlar ve çocuklar, dış kısmında ise daha genç erkekler vardı. Hal-kanın etrafına dinsel ikonlar, siyah bayraklar ve büyük bir haçın bulunduğu bir altar konulmuştu. Bunun ardındaki düşünce, askerlerin ibadet etmekte

olan insanlara kesinlikle saldırmayacağıydı. Bir şeyler yapmak şarttı. Birçok Kazakla dostluk kurmuş olan Binbaşı “Paslı” Davies, anılarında olayları şöyle anlatır: “Çeperdeki kişiler çekilip alınınca, geri kalanlar daha da sıkı bir kitle halinde kenetlendiler; panik havasının esmesiyle birlikte, askerlerden kaçıp kurtulmak için birbirlerinin üstüne tırmanmaya başladılar. Böylece çılgınlık atan histerik insanların oluşturduğu bir piramit ortaya çıktı ve altta kalan bazı kişiler sıkışıp kaldı.”²⁷

Açık tren penceresinden itilip içeriye sokulurken cam kırıklarıyla bacakları feci biçimde kesilen genç bir kadın, insan kitlesinin bir yanındaki çit yıkılınca yaşananları şöyle tasvir edecekti:

İnsanlar ödleri kopmuş halde [...] koşturarak geçip gidiyordu. Her şey birbirine karışmıştı: Şarkılar, dualar, inlemeler ve feryatlar, askerlerin kısıvrak yakaladığı perişan kişilerin bağırışları, çocukların hıçkırıkları ve askerlerin küfürleri. Herkes dövölüyordu, haçlarını başlarının yukarısına kaldırıp dua etmeyi sürdüren rahipler bile.²⁸

Sonunda görev yerine getirildi. Bazıları çocuklarıyla birlikte nehre atlayıp boğuldular. Birkaç kişi kendini kampın dışındaki çam ağaçlarına astı. Ama geri kalan Kazakların çoğu, tek bir küçük pencerenin ve herkesin tuvalet için kullanacağı tek bir kovanın bulunduğu mühürlü davar vagonlarına bindirildi. Tuğgeneral T. P. Scott bağlı olduğu komutana, işin baştan aşağı “fazlasıyla berbat bir gösteri” olduğunu bildirdi. Binbaşı “Paslı” Davies ise anılarında, “Bana hâlâ bir dehşet gibi geliyor,” diyecekti.²⁹

Kazaklar, tarihin hırpaladığı ve kırığa uğrattığı kimsesiz halklardan sadece biriydi. Aslında, “tarih” ibaresi fazlasıyla soyuttur. Onları yok edenler, devrim ve arındırılmış etnik devlet fikirlerine göre hareket eden insanlardı. Bu fikirlere kurban olan başkaları da vardı, hatta bazıları aynı fikirlere inançla sarılmış olanlardı.

• • •

Temmuz 1945’in boğucu sıcaklığında, üç galip Müttefik devletin (Britanya, ABD ve Sovyetler Birliği) Potsdam Konferansı’nda mutabakata vardığı metin oldukça makul, hatta biraz yatıştırıcı görünmekteydi. Doğu ve Orta Avrupa’dan Alman sakinleri çıkarma konusunda varılan anlaşma şöyleydi: “Sorunu bütün yönleriyle ele alan üç hükümet, Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan’da kalan Alman toplulukların ya da unsurların Almanya’ya naklini üstlenme

27 *Ibid.*, 138.

28 *Ibid.*, 142.

29 *Ibid.*, 140.

gereğinin farkındadır. Her türlü naklin düzgün ve insanca bir tarzda yürütülmesinin gerektiğinde hemfikirdir.”

Bu oldukça mantıklı gibiydi. Churchill, Roosevelt ve Stalin'in iki yıl önce Tahran'daki bir konferansta, Doğu Polonya'nın büyük bir kısmını Sovyetler Birliği'ne katma konusunda aldığı kararları izleyen anlaşma, özellikle ABD başkanı Harry Truman ve Stalin arasındaki garip denecek kadar neşeli havayla uyumluydu (Truman'ın Churchill'e duyduğu yakınlık daha azdı; İngiltere başbakanı nahoş dalkavuklukla onu “ayartmaya” çalışmıştı). Truman Potsdam'daki “Küçük Beyaz Saray”da Stalin ve Churchill için, Paderewski'nin Sol Minuet parçasını piyanoda çalarken, Stalin'in ağzından şu sözler döküldü: “A, evet, müzik mükemmel bir şey, insanın içindeki canavarı söküp atar.”³⁰

Truman'ın Stalin'e karşı sıcak duyguları, görünüşe bakılırsa o dönemdeki birçok Amerikalı askerce paylaşılmaktaydı. ABD ordu gazetesi *Yank*'ın Potsdam'la ilgili haberine göre, Stalin'in “bu önemli şahsiyetler galaksisinin sunduğu seyir fırsatları içinde askerlerin ilgisini en çok çeken kişi olduğu rahatlıkla söylenebilirdi. Japonya'nın teslim olmasını Joe'nun sağlayabileceği söylentisinden önce de böyleydi. Eskiden Paramount Pictures için organizatör olarak çalışan ve şimdi şöhretlerin toplandığı Küçük Beyaz Saray önünde muhafız olarak duran Long Islandlı Onbaşı John Tuohy, Stalin'i ‘beklediğimden daha ufak tefek ama güzel üniformalar giyen tertemiz bir adam’ diye tarif ediyor.”³¹ *New York Times* Alman başkentinin yakınlarındaki harabelerde görüş alışverişinde bulunan üç galip lideri “bir mezarlıkta yürüyen üç adam, dünyadaki gücün çoğunu ellerinde tutan adamlar” olarak nitelendirdi.³² Bu gücün kapsamına, Almanca konuşan ve birçoğu Polonya, Çekoslovakya, Macaristan ve Romanya'nın üzerinde hak iddia ettiği bölgelerde derin köklere sahip olan 11 milyonu aşkın insanın kaderi de haliyle girmekteydi.

Potsdam'ın nazik retorığının ardında, çok daha acımasız sözlerle ifade edilen duygular yatmaktaydı. Milyonlarca Alman Sudetenland, Silezya ve Doğu Prusya'daki yurtlarından zaten sürülmüş durumdaydı. Stalin, Potsdam Konferansı'ndan hemen önce, Çekoslovakya başbakanı Zdeněk Fierlinger'e şu teminatı vermişti: “Sizi rahatsız etmeyeceğiz. Onları kapı dışarı edin.”³³

Churchill, Yalta'da “milyonlarca kişiyi zorla nakletme fikri karşısında şoka uğramadığını” söyleyince, Stalin hemen İngiltere başbakanının da içini rahatlatı: “[Polonya'da] artık hiç Alman olmayacak, zira askerlerimiz gelince Almanlar kaçıyor ve hiçbir Alman kalmıyor.” Churchill bunun üzerine şunu belirtti: “Bu durumda onların Almanya'da nasıl idare edileceği sorunu var.

30 Dallas, 1945, 560.

31 *Yank*, 24 Ağustos 1945.

32 Dallas, 1945, 549

33 Naimark, *Fires of Hatred*, 109.

Altı yedi milyon kişiyi öldürdük ve savaşın bitişinden önce muhtemelen bir milyon kişiyi daha öldüreceğiz.” Kesin rakamlardan hoşlanan Stalin, “Bir mi, iki mi?” diye sordu. Churchill şu karşılığı verdi: “Ha, onlar için herhangi bir sınırlama önermiyorum. Yani, Almanya’da boşluğu dolduracak bazı insanlara herhalde yer olsa gerek.”³⁴

Sürülen Almanların bazıları ateşli Naziler, hatta savaş suçlularıydı. Alman Reich’in çeperindeki Alman sivillerin birçok, belki de çoğu Nazi Partisi’ne ve yerel şürekâsına yardım etmeye yatkındı; bu durum Almanların üstün zenginliklerine rağmen, 1938’den önce Çeklerden ikinci sınıf yurttaş muamelesi görmekten yakındıkları Sudetenland’da özellikle geçerliydi. Bununla birlikte, birçoğunun Nazilerle alakası yoktu. Bazıları geçmişte aktif biçimde Nazi karşıtıydı. Ama ne Churchill, ne de Stalin böyle ince ayrımlar yapmaya eğilimliydiler. Bütün Almanlar çekip gitmeliydi: Suçlular, Naziler, Nazi karşıtları, erkekler, kadınlar ve çocuklar.

Nüfus aktarımları, toplu sürgünler ve değişen sınırlar, Stalin’in ve Hitler’in politikalarında sıradan şeylerdi. Ama Churchill’in aklında farklı bir emsal vardı: Yunan uyruklu Müslümanların Türkiye’ye, Rum Ortodoks Türk yurttaşlarının ise Yunanistan’a göç ettirmenin kararlaştırıldığı 1923 tarihli Lozan Antlaşması. Aslında, bu ahali mübadelesi Yunan-Türk Savaşı’nın bir sonucu olarak, 1923’e doğru âdeta kendiliğinden büyük ölçüde gerçekleşmiş durumdaydı zaten. Resmi mübadele nispeten kansız bir olaydı. Ama Doğu ve Orta Avrupa’da 1945’te ve 1946’da olup bitenler tamamen farklı bir çaptaydı. Bir tür mübadele elbette vardı: Ukrayna’ya katılan Doğu Polonya’daki Lehler, eskiden Almanya’ya bağlı olan ve Almanlar tarafından boşaltılan Silezya’ya göç ettiler. Ama gerçekte yaşanan durum, yaklaşık 11 milyon insanın yurdundan kovulması, üstelik bunun ancak çok nadiren düzgün ya da insanca bir tarzda yürütülmesiydi.

İnsanların Tanrı yolundan ayrıldıkları için vahşiler gibi davrandıklarına inanan Königsbergli doktor Hans Graf von Lehndorff, bombardımana uğramış, yakıp yıkılmış ve baştan aşağı yağmalanmış şehirden bir ara yaya ayrılmaya çalıştı. Batıya doğru giden bir trende genellikle sıkışık bir kömür ya da davar vagonuna atlamanın aşırı tehlikeli olacağının farkındaydı. Bu nedenle soğuk bir yağmur altında “insansız bir arazi” boyunca yürüdü:

Biçilmemiş tarlaların, [...] bomba kraterlerinin, kökünden sökülmüş ağaçların, hendeklerdeki askeri araçların ve yakıp yıkılmış köylerin yanından [geçtim]. Yıkık bir evde yağmurdan ve rüzgârdan korunabileceğim bir yer aradım. Hareket eden bir şeyi hissettim. Tuğla zeminden gelen bir sürtünme sesi geliyordu. Yırtık pırtık giysiler içindeki birkaç kişi, gözlerini boşluğa dikmiş halde ayakta dikiliyordu. Arala-

rında bulunan üç çocuk, biraz düşmanca bir bakışla beni süzdü. Besbelli ki onlar da Königsberg'den kaçmaya çalışırken oraya sıkışıp kalmışlardı. Rusların eline geçince, herhangi bir yere ayrılmalarına, ileriye ya da geriye gitmelerine izin verilmemişti. Yedikleri son şey, orada mola veren bir Rus kamyonundan aldıkları birkaç patatesti. Onlardan ne kadar para alındığını sormadım. Aralarındaki konuşmalardan, bedeli bir kez daha kadınların ödediği açıkça anlaşılıyordu. Tanrım, böyle yaratıklarla yaşamaktan kimler hâlâ tatmin duyabilir?³⁵

Yaşanan çok daha kötü şeyler vardı. Ama bu hikâye birdenbire yurtsuz kalan insanların çaresizlik duygusu konusunda, bize diğer sadistçe şiddet, cinayet ve açlık hikâyelerinin birçoğundan daha fazla şey anlatır. Ne ileriye, ne de geriye gidebiliyorlardı; artık kendilerine ait olmayan insansız bir yörede Araf'ta sıkışıp kalmışlardı.

Lehndorff trenlerden sakınmakta haklıydı. İnsan aşırı dolu yük vagonlarında, başka birçok kişiyle birlikte yiyecekten, içecekten ve sıhhi ortamdan yoksun, her türlü hava etkisine açık halde günlerce sıkışıp kalmanın ötesinde, zorunlu çalışma kamplarına götürülme veya en azından yolda soyulma tehlikesiyle karşılaşabilirdi. Daha önce Nazi rejimince tutuklanmış sosyal demokrat bir gazeteci olan Paul Löbe, Silezya içlerindeki bir yolculukta bu durumu şöyle anlatır:

Rusların lokomotifi vagonlardan ayırmasından sonra, yirmi iki saat boyunca alıkonulduk. Benzer yol kesmeler birkaç kez yaşandı. [...] Tren iki kez Polonyalıları, iki kez de Ruslar tarafından olmak üzere dört kez talan edildi. Bu basit bir işlem. Ray hasarından dolayı tren yavaşlar yavaşlamaz, soyguncular vagonlara tırmanıyor, valizlerimizi ve sırt çantalarımızı kapıp toprak setin üstüne fırlatıyordu. Yarım saat sonra da trenden aşağıya atlıyor ve ganimeti topluyordu.³⁶

Polislerin ve diğer resmi yetkililerin çoğu kez yağmacılara katıldığı kanun tanımazlık döneminde, demiryolu istasyonları en tehlikeli yerlerdi. Soyguncu çeteler geceyi oralarda geçirme bahtsızlığı yaşayanları ağlarına düşürmekteydi. Ayrıca her yaştan kadın, eğlence peşindeki sarhoş askerlerin tecavüzüne uğrama tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Yurtsuzluğun ve haklardan tam yoksunluğun dehşetlerinden biri, başkalarının insana dilediği her şeyi yapma serbestliğine sahip olmasıydı.

Silezya, Prusya ve Sudetenland'da Almanlara yapılanlar bazı bakımlardan, Almanların başkalarına, özellikle de Yahudilere yaptıklarının grotesk bir ayna görüntüsüydü. Almanların birçok kamusal alana girmeleri yasaktı;

35 Lehndorff, *Ostpreussisches Tagebuch*, 169.

36 Hupka, *Letzte Tage in Schlesien*, 265.

(Alman anlamındaki Niemiec kelimesini ifade eden) N harfinin yer aldığı kolluklar takmaları zorunluydu; yumurta, meyve, süt ya da peynir satın almaları yasaklanmıştı; Polonyalılarla evlenmeleri mümkün değildi.

Elbette bu paralelliğin kendine özgü sınırları vardır. Günceleriyle tanınan muhafazakâr yazar Ernst Jünger'in bir kadın arkadaşı, Çekoslovakya'da kaldığı hapisneden ona şöyle yazmıştı: "Çekoslovakya Alman ve Macar kesimlerinde yaşananların yarattığı trajedi ancak Yahudilerin başına gelenlerle karşılaştırılabilir."³⁷ Bu saptama saçmadır. Tehcirlerde ölen Almanların sayısı hâlâ çok tartışmalı bir konudur. Bazı Alman tarihçiler bir milyonu aşkın kişinin can verdiğini ileri sürer. Aşağı yukarı bunun yarısı yönünde karşı savlar ortaya atılmıştır.³⁸ Bu da oldukça fecidir. Ancak bütün Almanları imha etmeye dönük sistematik bir plan yoktu. Kimi zaman Silezya'daki veya Sudetenland'daki yerli Almanlara Polonya ya da Çekoslovakya yurttaşı olma tercihi sunuldu; Nazi yönetimi altındaki Yahudiler için böyle bir seçenek söz konusu değildi.

Sovyet askerlerinin, Polonyalıların ya da Çeklerin gelişigüzel cinsel saldırılarına maruz kalan Alman kadınları, kendilerine "kolay hedef" (*Freiwild*) sıfatını yakıştırmışlardı. Her türlü haktan yoksun bırakılan yurtsuz insanların durumu da büyük ölçüde öyleydi. Silezya 1945 yazında "Vahşi Batı" olarak anılmaktaydı. Eski Alman kenti Gdańsk'taki (Danzig) yeni Polonya idaresinin geçici şefine göre, bir "altına hücum" hali vardı. "Polonya'nın bütün bölgelerinde herkes, bulabildiği her türlü ulaşım aracıyla yollara düşerek bu zenginlik kaynağına gidiyor; amaçları çalışmak değil, sadece soygun ve yağma."³⁹ Alman evlerini, Alman firmalarını, bizzat Almanları da kapsamak üzere her türden Alman varlığı, koparılmaya hazır olgun meyve gibiydi.

Ne var ki 1945'teki etnik temizlik tehcirlerin ya da insanları köleleştirmenin ötesine geçti. Yukarı Silezya'daki Ratibor'un (Racibórz) yarı Yahudi bir sakini olan Herbert Hupka, anılarında sürgüne gönderilişini anlatır. Babasının Latince ve Yunanca dersleri verdiği eski okulun yanından yağmur altında geçerken, Naziler tarafından yasaklanmış Thomas Mann, Alfred Döblin, Franz Werfel ve başka yazarların yırtık ve ıslak kitaplarından oluşan bir yığın gözüne ilişti. Nazi hükümetinin el koyduğu bu kitaplar Yahudi mezarlığına atılmıştı. Sonunda bir şekilde sokağa düşen kitapların akıbeti, Hupka'nın ifadesiyle "sahipsiz halde lisenin önünde yatmak"tı.⁴⁰

1945'te sistematik biçimde yok edilen şey, onu yaşatan insanların birçoğuyla birlikte Alman kültürüydü. Alman Reich'ında ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda, çoğunlukla Almanca konuşan Yahudilerin taşıdığı Alman

37 Jünger, *Jahre der Okkupation*, 195.

38 Yazarın Fritz Stern'le mektuplaşması.

39 Aktaran Bessel, *Germany 1945*, 223.

40 Hupka, *Letzte Tage in Schlesien*, 64.

yüksek kültürünün merkezleri olan bazı büyük kentleri (Breslau, Danzig, Königsberg, Lemberg, Brünn, Czernowitz, Prag) artık “Alman kimliğinden arındırmak” gerekiyordu. Sokak ve dükkân tabelaları boyayla kapatıldı, yer adları değiştirildi, Alman kütüphaneleri yağmalandı, anıtlar yıkıldı, kiliselerden ve diğer kamu binalarından bazıları çok eski olan yazıtlar silindi; bizzat Almanca’yı yok etme yoluna gidildi. *Yank*’ta Prag mahreçli şöyle bir haber vardı:

(Çekçe bilmediğiniz için) Almanca yol sorarsanız, donuk bakıştan başka bir karşılık alamazsınız. [...] Mesele Çeklerin sözlerinizi anlamaması değildir. Almanca yıllardan beri fiilen onların ikinci dilidir. Bir Prag fabrikasında Almanlar için zorla çalıştırılmış Çek [...] meseleyi şöyle açıklıyor: “Lütfen, burada Almanca konuşmayın. Canavarların dili o.”⁴¹

Doğu ve Orta Avrupa’dan sadece Almanları ve onların kültürünü değil, varlıklarına ilişkin anıları bile silmenin ardında çeşitli saikler vardı. Komünistler için, nefret edilen bir burjuvaziden kurtulmaya dönük devrimci bir projeydi bu. Cumhurbaşkanı Edvard Beneš gibi komünist olmayan milliyetçiler için ise, ihanetten dolayı alınan bir intikamdı bu: “Bizim Almanlar [...] devletimize, demokrasimize, bizlere, insancılığa ve insanlığa ihanet ettiler.”⁴² Çekoslovak Katolik Kilisesi’nde oldukça yüksek makamdaki bir rahibin ifadesi şöyleydi: “Almanlarla hesaplama fırsatı bin yıldan beri ilk kez çıktı; onlar kötüdür ve dolayısıyla ‘komşunu sev’ emri onlar için geçerli değildir.”⁴³ Polonya’nın ilk komünist lideri Władisław Gomułka, herkesin paylaştığı hissiyatı Polonya İşçi Partisi Merkez Komitesi’nin bir toplantısında şöyle dile getirdi: “Bütün Almanları kovmalıyız çünkü ülkeler çok-uluslu değil, ulusal temelde inşa ediliyor.”⁴⁴

Böylece Hitler’in, kökleri 20. yüzyıl başlarına ve hatta epey öncesine inen etnik saflık ve milliyet fikirlerine dayalı projesi, Almanya’dan nefret eden insanlarca tamamlandı. Polonya, Çekoslovakya, Macaristan ve Romanya’da savaştan sonraki etnik temizliğin bütün dehşetini hesaba katsak bile, Avrupa’nın göbeğinde Alman kültürünün gerçek yıkıcılarının bizzat Almanlar olduğunu unutmamalıyız. Birçoğu Alman yüksek kültürüne sıkıca bağlı Orta Avrupa Yahudilerini yok etmekle, bu süreci başlattılar. Savaştan sonra Almanları kovmak, Polonyalılar ve Çekler için işi bitirmenin en kestirme yoluydu.

• • •

⁴¹ *Yank*, 21 Eylül 1945, 16.

⁴² Naimark, *Fires of Hatred*, 112.

⁴³ *Ibid.*, 115.

⁴⁴ Antony Polonsky ve Boleslaw Drukier, *The Beginnings of Communist Rule in Poland* (Londra ve Boston: Routledge and Kegan Paul, 1980), 425.

Birçok Yahudi felaketzedenin 1945 yazında ve güzünde kapağı Alman yurtsuz kamplarına atması Almanya sevgisinden değildi; daha bir süre önce onları katletmek için elinden geleni yapan Almanya'da kendilerini daha güvende hissetmeleriydi – Litvanya ve Polonya gibi bazı vatanlara kıyasla her halükârda daha güvende sayılırlardı. Amerikan ve İngiliz koruması altındaki yurtsuz kamplarında baskı görme ihtimalleri en azından düşüktü. Polonya'daki kamplardan sağ kurtulan, partizanlarla birlikte çarpışan ya da Sovyetler Birliği'ndeki sürgünden dönen on binlerce Yahudi, yaz boyunca Almanya'ya akın etti. Almanya'daki yurtsuz kampları geçici bir sığınak sağlasa bile, yurt olmaktan haliyle uzaktı. Ama "yurt" artık neydi ki? Sağ kalanların yurdu yoktu, olsa olsa hayal gücünde kalmış olabilirdi. Yurt yok edilmişti. Bazı yurtsuzlar bunu şöyle ifade etmekteydi: "Biz Bavyera'da değiliz, [...] hiçbir yerde değiliz."⁴⁵

Avrupa Yahudiliğinin kalıntıları birçok durumda kendilerine bakamayacak kadar hırpalanmış haldeydiler; ayrıca başkalarının yardımını (özellikle de yardım edenler Centil olduğunda) kabul edemeyecek kadar ürkek ve öfkeliydiler. Yahudilerin ilk başta genellikle Yahudi olmayanlarla ve hatta bürokratik karışıklığın ve kayıtsızlığın bazı mahut örneklerinde eski Nazilerle birlikte kaldıkları yurtsuz kampları inanılmaz ölçüde pisti. En aşağılık hayvanlardan daha kötü muameleyle karşılaşmış insanlar tekrar özsaygıya bir anda nasıl kavuşabilirdi ki? Semitizm dostluğuyla hiç de tanınmayan General Patton'ın Yahudi felaketzedeleri "hayvanlardan daha aşağılık" olarak nitelendirmesi ondan beklenir bir şeydi. Ama onlara yardım etmek üzere Almanya'ya gelen Filistin Yahudileri bile uğradıkları şoku gizleyemediler. Hanoch Bartov'un otobiyografik *Brigade* [Tugay] romanında, Yahudi Tugay'na mensup bir asker şu yorumda bulunur: "Bu kişilerin yıllardır sözünü ettiğimiz insanlar olduğunu kendime söyleyip durdum; ama aramızda elektrik teli varmışçasına uzaktım onlara."⁴⁶ Amerikalı bir asker eve yazdığı bir mektupta, "Dachau'dan yeni çıkmış" bir Polonya Yahudisiyle karşılaşmasını anlatır. Adamın Münih'teki bir umumi tuvaletin köşesine sinmiş halde "çocuk gibi ağladığı"nı belirtir. "Ona niçin ağladığını sormama gerek yoktu; sonuçta cevaplar hep aynı ve şu yönde: Anne babanın işkence altında can vermesi, eşin gazla boğularak öldürülmesi ve çocukların açlıktan ölmesi ya da her üçünün bir bileşimi."⁴⁷

Kahramanlık anlatısına muhtaç bir halk varsa, o da birçok mağdur arasında en feci gadre uğramış Yahudilerdi – üstelik bunun o sırada henüz yaygın kabul görmediğini de belirtmek gerekir. Yahudi soykırımının tam dehşeti bizzat birçok Yahudi için bile hâlâ anlaşılmazdı. İngiltere hahambaşı

45 Grossmann, *Jews, Germans, and Allies*, 199.

46 Aktaran Grossmann, 148.

47 *Ibid.*, 147.

Dr. Salomon Schonfeld, Aralık 1945'te Polonya'daki Yahudi felaketzedelerin şartlarını aktarırken, hâlâ şöyle bir cümle kurabilmekteydi: "Polonya Yahudileri (hamamların, havagazının ve bazı Kızılhaç hizmetlerinin bulunduğu) Oświęcim'de [Auschwitz] ölümün başka her yerden daha insanca olduğu konusunda hemfikir."⁴⁸ *İnsanca!*

Daha savaş sırasında Filistin'deki Yahudi basını, 1943'teki Varşova Gettosu Ayaklanması'nın kahramanlığını, Yahudilerin İS 73'te Romalılara karşı intihar niteliğindeki son direnişi verdiği kutsal yer Masada'yla özdeşleştirmeye dönük bir girişimde bulunmuştu. *Yediot Ahronot*'un 16 Mayıs 1943'teki manşeti şöyleydi: "Varşova Masada'sı Düştü – Naziler Varşova Gettosunun Kalıntılarını Ateşe Verdi." Aslına bakılırsa, Getto Ayaklanması yeni İsrail devletinin bir kuruluş efsanesi niteliğine gerçek anlamda ancak 1970'lerde büründü. Ama savaştan hemen sonra da kahramanlık jestleriyle Yahudi moralinin düzeltme girişimleri oldu. Bunların hepsi Siyonizmle, yani çökmüş bir halkı canlandırmak için teşvik edilen bir yurt rüyasıyla sıkı sıkıya bağlantılıydı. "Achtung! Die Juden kommen!" ("Dikkat! Yahudiler geliyor!") duyurusunda bulunan kamyonlarla İtalya'dan Almanya'ya geçen Yahudi Tugay'ına daha önce değinmiştik. Batı Almanya'nın her yanındaki kamp komitelerinin Yahudi temsilcileri 25 Temmuz'da, Filistin'e giriş talebinde bulunan bir bildiri yayımladı. Heyecan verici bu olay için seçilen yer, Münih'te Hitler'in 1923'te başarısız darbe girişimini planladığı birahaneydi.

Kutsal Topraklar'daki Yahudiler ile diaspora Yahudileri arasındaki bağ hâlâ zayıftı; Mordechai Anielewicz ve başkaları gettoda sanki Eretz Yisrael (İsrail Ülkesi) uğruna ölmüşçesine, Varşova ve Masada karşılaştırması yapma gereği bu yüzden duyuldu. Ama Siyonist gençlik grupları Yahudi felaketzedelerin kibutzlar halinde çarçabuk örgütlendiği kamplarda savaş sırasında ve sonrasında bu bağları pekiştirmişti. Landsberg yurtsuzlar kampından sorumlu ABD yetkilisi Binbaşı Irving Heymont da Yahudiydi. Bununla birlikte, kendi kampındaki kibutz üyelerine nasıl yaklaşıcağına emin değildi: "Başımdaki sorunlar yetmezmiş gibi, bugün kamptaki genç ve en sağlam unsurların kibutzlar halinde örgütlendiğini öğrendim. Kibutzun Filistin'e göç etme yönünde yoğun arzusuyla dolu, sıkı kenetlenmiş ve öz-disipline dayalı bir grup olduğu anlaşılıyor. Orada [...] hayatlarını idealistçe kolektivizm temelinde düzenleme niyetindeler. Her kibutz çok klanımsı yapıya sahip ve kamp hayatına çok az ilgi gösteriyor."⁴⁹

ABD'yi yeni bir yurt olarak düşleyen epeyce felaketzede vardı. Bavyera'daki en büyük Yahudi yurtsuz kamplarından biri olan Fohrenwald'ın sokaklarına, "New York", "Michigan" ya da "Wisconsin Avenue" gibi çekici adlar

48 *New York Herald Tribune*, 31 Aralık 1945.

49 Heymont, *Among the Survivors*, 21.

verilmişti.⁵⁰ Ama ABD ne kadar çekici gelirse gelsin, Avrupa Yahudiliğinden kalan kesime kucak açmadı; en azından savaştan hemen sonra böyle bir tutum içinde olmadığı kesindi. Orta Avrupa genç Siyonistlere, felaketzedeler arasında büyük itibar kazandıran özellikler, gençlik, görece zindelik, disiplin, yüksek moral, idealizm, spora verilen ağırlık, tarım işleri ve öz-savunmaydı. Alman yenilgisinden on gün sonra, İngiliz ordusunda din adamı olan Haham Levy, Londra'daki *Jewish Chronicle* gazetesine yazdığı bir mektupta, Belsen'deki Siyonistleri şöyle övdü: "Kulübelerin içinde oturup İbranice şarkılar söylediğimiz o toplantıları [...] hiç unutmuyum? Dünya böyle bir inat ve sebat ruhunun mümkün olduğuna inanır mı? İki gün önce Polonya'dan gelmiş bir grup genç Siyonistle tanıştım. En pis blokların birinde kalıyorlardı ama onların kôşesi lekesizdi."⁵¹

Belsen'deki bıçkınların en bıçkını, Josef Rosensaft adında ufak tefek, dayanıklı bir adamdı. Görüntüsü Yahudi kahraman tipine uymaktaydı. 1911'de Polonya'da doğmuştu. Gençliğine Hasidi ailesinin dinsel kısıtlamalarına başkaldırarak, solcu bir Siyonist oldu. Temmuz 1943'te Beşdin gettosunda karısı ve üvey oğluyla birlikte yakalandı ve Auschwitz'e giden bir trene konuldu. Trenden bir şekilde kaçmayı başardı ve makineli tüfek ateşi altında Vistül Nehri'ne atladı.

Gettoda yeniden tutuklanınca, bir kez daha kaçtı; ancak yine yakalandı ve Auschwitz'e bağlı ölüm kampı Birkenau'ya gönderildi. Bir taş ocağında iki ay köle gibi çalıştırıldıktan sonra nakledildiği başka bir kamptan Mart 1944'te kaçmanın bir yolunu buldu. Nisan ayında yeniden yakalandı ve Birkenau'da birkaç ay işkenceden geçirilmesine karşın, kaçışına yardımcı olanları ele vermedi. Tutsakların Alman ordusu için V-2 füzeleri imal edilen rutubetli yeraltı tünellerinde ölesiye çalıştırıldığı Dora-Mittelbau'da bir süre kaldı; ardından son konağı Bergen-Belsen oldu.

Rosensaft eğitim görmüş şehirli Yahudi elit tabakasının bir mensubu değildi. Sadece Yidiş dilini biliyordu; ama Müttefik yetkilileriyle müzakerelerde (İngiliz muhataplarını epey kızdıracak şekilde) bu dilde ısrar etmesinin tek sebebi bu değildi. Bu tavır onun için bir gurur meselesiydi. Kurtarılan Belsen Yahudilerinin kurduğu Merkez Komitesi'nin lideri olarak, Yahudilere ortak yurda sahip ayrı bir halk olarak davranılmasını istiyordu. Ona göre, bu yurt ancak Filistin olabilirdi. Yahudiler diğer milliyetlere mensup tutsaklardan ayrı tutulmalı, kendi işlerini yönetme hakkına kavuşmalı ve Yahudi vatani-na göç etmeye hazırlanmalıydı.⁵²

50 Grossmann, *Jews, Germans, and Allies*, 181.

51 Aktaran Hagit Lavsky, *New Beginnings: Holocaust Survivors in Bergen-Belsen and the British Zone in Germany, 1945-1950* (Detroit: Wayne State University Press, 2002), 64.

52 İsrail'e hiç yerleşmeyen Rosensaft'ın bazı İsraillilere şöyle dediği belirtilir: "Bizler krematoryumlarda yanarken, sizler horan tepiyordunuz." (Aktaran Shephard, *The Long Road Home*, 367.)

Benzer fikirler başka kamplarda da dile getirilmekteydi. Landsberg'deki Yahudi komitesinin talepleri, Binbaşı Irving Heymont'u sıkça rahatsız eden bir meseleydi. Ama eve yazdığı bir mektupta, kamp temsilcilerinden biriyle, Litvanyalı bir tarım uzmanı olan Dr. J. Oleiski'yle "çok aydınlatıcı" bulduğu bir konuşmasından alıntı yapar. Dr. Oleiski eskiden gettodaki Yahudilerin "Vilnius etrafındaki çitlerden Kaunas'a ve diğer Litvanya şehirlerine bakarak" birlikte "Yurdumu Tekrar Görmek İstiyorum" söylediklerini aktardıktan sonra, şimdi durumun değiştiğini anlatır.

Bütün olup bitenlerden sonra, Almanya'daki toplama kamplarından sonra, eski yurdumuzun toplu bir mezara dönüştüğünü kesin olarak belirtmemizden sonra, şu en içten ve acılı feryadımızın karaltılarını ancak parmak uçlarımızla yoklayıp sıkıca tutabiliriz: Yurdumu bir daha asla göremeyeceğim. Avrupa'dan kara vebayı 20. yüzyılda söküp atan galip milletler, özgül Yahudi sorununu temelli anlamalıdır. Hayır, Polonya'da doğduk diye Polonyalı değiliz; bir zamanlar Litvanya'dan geçmiş olsak bile Litvanyalı değiliz; hayatımızda güneş ışığını ilk kez Romanya'da görmüş olmamıza karşın, Rumen de değiliz. Biz Yahudiyiz!

Heymont bir Siyonist olmadığı gibi, görünüşe bakılırsa, dindar bir adam da değildi. Aslında, aile geçmişini hiç açığa vurmadı çünkü bunun Almanya'daki hassas görevini güçleştirebileceğinden çekinmekteydi. Ama kızgınlığa kapıldığı birçok olaya rağmen, "FİLİSTİN'DE BİR YAHUDİ DEVLETİ KURMA" (özgün metinde büyük harflerle) hedefi de dahil, Dr. Oleiski'nin özlemlerine yakınlık duymaktaydı. Nitekim şöyle yazmıştı: "Bunu daha çok düşündükçe, komiteye kızgınlığım azalıyor. Bir grup olarak, komite insanların haklarını korumaya ve Almanya'dan çıkmalarını sağlamaya hayati ilgi duyuyor. İnsanların hakları derken, vesayete ya da hayırseverliğe muhtaç bir halk olarak değil, özgür bir halk olarak muamele görmelerini kastediyorum."⁵³

Yahudileri birlikte yaşadıkları çoğunlukları memnun etmeye hevesli, umut verici asimilasyona yatkın olmakla birlikte sürekli tetikte, baskı altında ve sefil bir azınlıktan, "hayırseverliğe muhtaç" durumdan, kendi kutsal topraklarını işleyen savaşçılardan oluşmuş mağrur bir millete dönüştürme fikri, Nazi soykırımından çok önce var olan bir idealdi. Bu ideal sosyalist, dinsel ve hatta ırkçı nitelikte birçok değişik biçime bürünmüştü. Üstelik farklı hizipler sürekli ve bazen hırçın bir rekabet içindeydi. İnsanların oy kullanabilecek kadar toparlanmasıyla birlikte, Belsen'de ve diğer kamplarda siyasal partiler kuruldu. Başka bir Polonyalı bıçkın ve Filistin'deki Siyonist hareketin lideri olan David Ben-Gurion, Yahudi acılarının çok hararetle inandığı tasarıya nasıl yardımcı olabileceğini erkenden gördü. Ekim 1942'de Filistin'deki Siyonist

Yürütme Kurulu'na şunu söyledi: "Felaket üretken bir mecraya yöneltildiğin- de güce dönüşür; Siyonizmin bütün sırrı, başımıza gelen felaketi, diaspo- rada görüldüğü gibi umutsuzluğa ya da alçalmaya değil, bir yaratıcılık ve yararlanma kaynağına yönlendirmesinde yatar."⁵⁴

Bu yaklaşım Holokost'u "araçsallaştırma"nın ilk örneği olarak, biraz faz- la acımasızmış gibi görünür. Yumuşaklığa kararlı bir karşı çıkış kesinlikle Ben-Gurion'un tarzının bir parçasıydı, Yahudiler için yeni bir kahramanlık hikâyesi geliştirmede belki de gerekliydi. Pratik bir kişi olması itibariyle, duy- gusallık gösterilerini yararsız görmektedir. Ama 1942'de o da Avrupa'daki Yahudi felaketinin ulaştığı çapın hâlâ farkında değildi. Çok az kişi bunun farkındaydı. Durumu anlamış gibi görünen ilk kişilerden biri, Avrupa Yahu- dilerini Kurtarma Komitesi'nin Apolinari Hartglass adlı bir Siyonist üyesiy- di. Daha 1940'ta, Nazilerin "Polonya'da [Yahudi] topluluğunu imha etmekte olduğu" uyarısında bulundu. Ne var ki Polonya'dan gelen mülteciler 1942'de en feci kuşkularını doğruladığında, o bile şu karşılığı verdi: "Söylediğiniz her şeye inansaydım, canıma kıyardım."⁵⁵ Ben-Gurion olgulardan haberdar- dı. Çoğu kimse gibi, o da gerçeği kafasında canlandırmaktan henüz uzaktı.

Bununla birlikte hem Hartglass, hem de Ben-Gurion insan sefaletini kendi siyasal gayeleri için kullanmakla suçlanabilirdi. Hartglass 1943'te Kurtarma Komitesi'ne sunduğu bir raporda, muhtemelen yedi milyon Avrupa Yahudisi- nin öldürüleceğini ve Filistin'deki Yahudilerin (Yişuv) yapabileceği pek fazla şey olmadığını belirtti. Ancak bir avuç Yahudinin kurtarılabilmesi halinde, "onlardan hiç olmazsa bazı siyasal kazanımlar elde etmek gerektiği"ni yazdı. "Siyonist bir bakış açısından, bu siyasal kazanımı şu şartlarda elde edeceğiz. A: Bütün dünyanın Yahudileri kabul edip kurtarmak isteyen yegâne ülkenin Filistin olduğunu ve onları bünyesine katmak isteyen yegâne topluluğun Yi- şuv olduğunu bilmesi."⁵⁶

Ben-Gurion, Ekim 1945'te Almanya'daki eski toplama kamplarını bizzat görmeye karar verdi. Güncesine kısa, katı ve olgulara dayalı notlar düştü. Dachau: "Fırınları, gaz odalarını, köpek kulübelerini, darağaçlarını, tutuklu barakalarını ve SS barakalarını gördüm." Belsen: "Bu yılın 15 Nisan'ına kadar orada 48 bin Yahudi varmış. [...] O zamanda beri 31 bin kişi [...] (tifüsten, ve- remden) ölmüş."⁵⁷ Biyografisini yazan Shabtai Teveth'e göre, Ben-Gurion'un hedefleri daha çok kahramanlık kalıbına uygundu. Hayal ettiği şey, "ölüm kamplarından sağ çıkanların kavgayla kendilerine yol açarak ve İngiliz as- kerlerinin ablukasını yararak Filistin sahillerine varmaları"ydı. Teveth şu katı

54 Aktaran Shabtai Teveth, *Ben-Gurion: The Burning Ground, 1886-1948* (Boston: Houghton Mifflin, 1987), 853.

55 Avishai Margalit, "The Uses of the Holocaust", *New York Review of Books*, 14 Şubat 1994.

56 Tom Segev, *The Seventh Million: The Israelis and the Holocaust* (New York: Hill and Wang, 1993), 99-100.

57 Teveth, *Ben-Gurion*, 871.

saptamada bulunur: “İskelet halindeki felaketzedeleri incelemesi, herhalde bir komutanın muharebe öncesinde askerlerini teftiş etmesine benzer havada geçmiş olsa gerek.”⁵⁸

Ben-Gurion’un tura çıktığı haberi kısa sürede yayıldı ve gittiği her yerde yurtsuzlar etrafına toplandı. Heymont onun Landsberg’de olduğunu “insanların Münih’ten giden yola dizilmek için akın ettiklerinin fakına varınca” öğrendi. “Çiçekler, alelacele hazırlanmış pankartlar ve amblemler taşıyorlardı. Kamp her türden bezemeyle şenlenmişti. Kampta böyle bir enerji sergilediğini hiç görmemiştik. Başkan Truman’ın bir ziyaretinin bu kadar heyecan uyandırabileceğini sanmıyorum.”⁵⁹ Heymont’a göre, kamptaki insanların gözünde Ben-Gurion “Tanrı”ydı.

Ben-Gurion bu Almanya gezisinde en meşhur konuşmasını, kamp felaketzedeleri için Dachau’ya pek uzak olmayan, Münih yakınındaki eski Benedikten manastırı St. Ottilien’de kurulan bir hastanede yaptı. Yahudi öksüzleri görünce, bir kereliğine duygulanarak gözleri doldu. Ama çarçabuk toparlandı: “İçimdeki duyguları ifade etmeye çalışmayacağım, [...] böyle bir şey imkânsız.” Bunun yerine, bazıları hâlâ çizgili mahpus elbiseleri içindeki dinleyicilerine şöyle hitap etti:

Size canlı bir Yahudi Filistin’inin var olduğunu ve kapıları kilitli bile olsa, Yişuv’un sağlam elleriyle kırılıp açılacağını söyleyebilirim. [...] Şimdi Filistin’de belirleyici güç. [...] Kendi dükkânlarımız, kendi fabrikalarımız, kendi kültürümüz ve kendi tüfeklerimiz var. [...] Hitler Filistin’den uzak değildi. Orada feci yıkım olabilirdi ama Polonya’da yaşananlar Filistin’de yaşanmadı. Bizi sinagoglarımızda katledemezlerdi. Her delikanlı, her genç kız her Alman askerine ateş açardı.⁶⁰

Sağlam, [...] güç, [...] kendi tüfeklerimiz... Siyonist liderin bu kahramanlık sözleri, İngiliz dışişleri bakanı Arthur James Balfour, 1917’de Filistin’i “Yahudi halkı bir ulusal yurda” dönüştürme söz vermiş olsa bile, kesinlikle İngilizlerin duymak istemediği şeydi. İngilizler zor durumdaydı; çünkü hükümet 1917 Balfour Bildirisi’nde, Filistin’in Arap topluluğuna “Filistin’de Yahudiler dışındaki mevcut toplulukların medeni ve dinsel haklarına zarar verebilecek hiçbir şey yapılmayacağı” sözünü vermişti. Arapların Filistin’deki yaklaşık 700 bin kişinin yüzde 91’ini oluşturması nedeniyle, böyle bir adım sorun yaratacaktı. Bu yüzden İngiliz hükümetinin 1939’da yayımladığı Beyaz Belge, 1940-1944 arasında Filistin’e Yahudi göçünü yılda 10 bin kişiyle sınırladı; olağanüstü bir durumda buna 25 bin kişi eklenecekti. Derken olağanüstü du-

58 *Ibid.*, 870.

59 Heymont, *Among the Survivors*, 66.

60 Teveth, *Ben-Gurion*, 873.

rum gelip çattı; Filistin'e son derece yetersiz kotayı dolduracak kadar Yahudi ulaştı. Ben-Gurion yasal olsun ya da olmasın, mümkün olan her yolla en az bir milyon Yahudi felaketzedenin göç etmesi için ısrar etmeye başladı. Almanya'daki Yahudi yurtsuzların durumuna ilişkin bir raporla⁶¹ şoka uğrayan ABD başkanı Truman, İngiltere başbakanı Clement Attlee bir mektubunda, en az 100 bin Yahudinin göç etmesine izin verilmesi gerektiğini ileri sürdü. Şunu da ekledi: "Size Potsdam'da söylediğim gibi, Amerikan halkı bir bütün olarak, Filistin'e göç yolunun kapatılmaması ve makul bir sayıda olmak üzere, Avrupa'nın mazlum Yahudilerinin isteklerine uygun olarak oraya yerleşmelerine izin verilmesi gerektiğine kararlılıkla inanmaktadır."⁶²

Truman'ın mektubunda değinmediği husus, sözü edilen yüz bin Yahudinin ABD'ye yerleşmesini istemeyişiydi. İngilizlerin Nazi ölüm kamplarından zar zor sağ kurtulmuş insanlara karşı bazen kuvvete de başvurarak, Yahudilerin Filistin'e göçünü durdurma yönündeki yoğun uğraşının sebebi fiili durumla ilgiliydi. Filistin hâlâ bir İngiliz mandasıydı. Britanya artık bir İşçi Partisi hükümeti altında olsa bile, Hindistan'ın kapısı konumundaki Ortadoğu'da nüfuzunu koruma peşindeydi. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın yakınlık göstermeye başladığı Araplar, kendi topraklarına bir çoğunluk oluşturacak kadar Yahudinin yerleşmesine göz yumulması halinde, silaha sarılacaklardı. İngiliz bakış açısından, böyle bir göç uygunsuzdu. Bu bakımdan kaçak yollarla böyle girmeye çalışan Yahudiler, İngiliz askerlerince sopalarla dövülme, itilip kakılarak külüstür teknelerine yeniden bindirilme ve hatta vurulma tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

Ama İngiliz savları her zaman pratik ve sıklıkla ikiyüzlüydü. Siyonizm Yahudi kimliği yönünde bir kavga olarak ifade edilince, İngilizler alternatif bir kimlik fikrini ortaya attılar. Mülteciler İçin Hükümetler Arası Komite'deki Amerikan temsilcisi Earl G. Harrison'ın Almanya'daki yurtsuzlar üzerine hazırladığı özel ABD raporuna tepki olarak, İngiliz Dışişleri Bakanlığı raporda önerildiği gibi, Yahudileri diğer yurtsuzlardan ayırmanın ve Avrupa'da Yahudiler için bir gelecek olmadığı sonucuna varmanın yanlış olduğunu ileri sürdü. Sonuçta "Nazilerin Avrupa'da Yahudilere yer olmadığı savının doğru olduğunu ima yoluyla kabul etme noktasına varılacaktı." Müttefiklere düşen görev, "bizzat [Yahudilerin] önceki yurtlarına dönmelerini doğal ve doğru görecekları şartları yaratmanın imkânsız olduğunu itiraf etmek yerine, böyle şartları yaratmak"⁶³ tı.

61 Harrison Raporu; Hükümetler Arası Mülteci Komitesi'nin ABD temsilcisi Earl G. Harrison'a atfen bu adla anılır.

62 31 Ağustos 1945 tarihli mektup.

63 PRO FO 1049/81/177, aktaran *Life Reborn*, konferans tutanakları, ed. Menachem Rosensaft (Washington, D.C., 2001), 110.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın Polonya, Litvanya ya da Ukrayna gibi ülkelerde söz konusu şartları yaratmak için tam olarak ne önerdiği ayrıntılı açıklanmamaktaydı. Kaldı ki Siyon'a giden uygun yol konusunda Yahudilerin tamamı hemfikir değildi. Filistin'deki bütün Siyonist grupları bünyesinde toplayan Yahudi Ajansı ve Amerikan Yahudi Ortak Dağıtım Komitesi, kısaltılmış adıyla "Ortak" içinde yoğun bir rekabet vardı. Yahudi mültecilere ve yurtsuzlara para, gıda ve diğer ihtiyaçlar konusunda ellerinden geldikince yardımcı olmaya çalışan "Ortak" yetkilileri, otoriter ve amaca zararlı buldukları Siyonist telkinlerden hoşnutsuzdular. Yahudi Ajansı'nın çocuklar için Avrupa'da veya ABD'de evler bulma çabasının, Yahudi yurduna "çıkışı" caydırabileceği gerekçesiyle engellendiği durumlar bile vardı.

Süreç birkaç yıl daha uzasa da Siyonistler istediklerini sonunda elde ettiler. İsrail devleti kuruldu (1948) ve milyonlarca Yahudi orada sığınacak yer buldu. Sovyetler Birliği'nin ve ABD'nin yanı sıra Avrupa ülkelerinin çoğu belki suçluluk duygusundan, belki her ırkın kendi ülkesi olması gerektiği yolunda hâlâ etkili 19. yüzyıl anlayışından, belki de birçok Yahudi için bir İsrail devletinin akla yakın tek seçenek olduğunu kavramaktan dolayı bu gelişmeyi sıcak karşıladı. Eden'in Kazaklar hakkında söylediği şey, Avrupa Yahudileri için de büyük ölçüde geçerliydi: "Onları burada istemiyoruz."⁶⁴

Zehirli Akıtma

Uluslar savaşı, işgal ya da diktatörlük yüzünden sadece maddi hasara uğramazlar, ahlaken yozlaşırlar da. Siyasal meşruiyet yok olur. Umursamazlık yüzünden yurttaşlık duygusu aşınır. Tiranlıklarda durumu iyi olanlar çoğu kez en az saygın ve en kolay yozlaşmış insanlardır. Geçiş sırasında en çok meşruiyet taşıyanlar, diktatörlük son bulduğunda çoğu kez en marjinal kesim olur. İkinci Dünya Savaşı'nda bu kesim, işgal altındaki ülkelerde tehlikeyi göze alarak, çeşitli "özgür" hükümetlerin sürgünde formalite varlıklarını sürdürdükleri Londra'da daha güvenle aktif direniş katılmış az sayıda erkek ve kadından ibaretti.

Savaştan sonra oldukça bilinçli biçimde romantikleştirilen direniş hareketi, Nazi Almanya'sının ya da Japonya İmparatorluğu'nun askeri yenilgiye uğratılmasında küçük bir rol oynadı. Şiddete dayalı isyan eylemleri ve ardından masum yurttaşlara yönelik hırçın misillemeler çoğu durumda sağladıkları yararlardan daha fazla sıkıntılara yol açtılar; eylemleri daha da sert baskıya yol açan kahramanlara karşı, daha ihtiyatlı insanlar arasındaki yaygın içerleme bu yüzdendi. Her şeyin bitmediğinin, tiranlığın çökertilebileceğinin bir kanıtı olarak, direnişin elbette sembolik bir değeri vardır. Ama direnişin asıl önemi ancak çarpışmalar bittiğinde berraklaşır. Bazı insanların bütün zorluklar karşısında kararlı duruşu, canı rejimlerde işbirliğiyle ya da kolayca boyun eğmeyle zehirlenmiş toplumlara bir kahramanlık hikâyesi sunar. Demokrasinin geri getirilmesi böyle hikâyelere dayanır; çünkü sadece yurttaşlık ahlakını değil, savaş sonrası hükümetlerin siyasal meşruiyetini esas alan bir anlayış onlar sayesinde yeniden inşa edilir. Bu hikâyeler savaş sonrası Avrupa'daki ulusal dirilişin temel efsaneleridir.

Orta ve Doğu Avrupa'nın bazı kesimlerinde direnişin rolü daha çapraşıktı; çünkü direnilmesi gereken iki tiranlık vardı. Stalin'i asıl düşman olarak görenler bazen Almanlarla işbirliğine girdiler. Ukrayna'da en ünlü direniş kahramanı, Ukrayna Milliyetçileri Örgütü'nün lideri Stepan Bandera'ydı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra nihayet bağımsızlık kazanıldığında (1991), anavatanın babası olarak yüceltildi ve Ukrayna'nın bir tür George Washington'u haline getirildi. Her tarafa Bandera heykelleri dikildi, ayrıca Bandera anıtları, Bandera tapınakları ve Bandera müzeleri inşa edildi. Ama Bandera'nın birleştirici bir kahraman olduğu pek söylenemez; çünkü

bir zamanlar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bağlı olan Batı Ukrayna'dandı. Rus Ortodoksların ağırlıkta olduğu Doğu Ukrayna'da, Bandera 1941'de Nazilerin yanında yer almasından dolayı hâlâ bir faşist sayılmaktadır. Bandera'ya bağlı milliyetçiler ayrıca 1944'te yaklaşık 40 bin Polonyalıyı katletmekten sorumluydu. Sovyet yönetiminin yanı sıra Almanlara karşı da bağımsızlığını ilan etmiş olan kahraman, bu olaylar yaşanırken bir Nazi toplama kampındaydı. Daha sonra sürgün olarak yaşadığı Münih'te, bir Sovyet KGB ajanınca 1959'da öldürüldü.

Batı Avrupa'da durum daha az çapraşıktı. Bürokrasisi, polis kuvvetleri, adli görevlileri, sanayi elitleri, hatta birçok sanatçısı ve yazarı Vichy'deki işbirlikçi rejimle köklü bir uzlaşmaya girmiş Fransa gibi bir ülkede kahramanlık efsanesi özellikle önemliydi. General de Gaulle, 18 Haziran 1940'ta Londra'dan meydan okuyucu radyo konuşmasını yaptığında, Fransa'da çoğu kimsenin tanınmadığı biriydi. Fransız vatanının (*patrie*) yüce baba figürü hâlâ Mareşal Pétain'di. De Gaulle'ün teklemeli ama garip biçimde heyecan uyandırıcı konuşma tarzıyla radyoda söylediği şu hararetli sözleri bile çok az kimse duydu: "Ne olursa olsun, Fransız direnişinin alevi sönmemelidir ve söndürülmeyecektir."

Ashında, Fransa'da savaşın ilk birkaç yılında çok az direniş vardı. Ama de Gaulle 1944'te Fransa'ya ulusal dürüstlüğü tartışmasız sembolü olarak döndü; Müttefiklerin Normandiya'da Almanları bozguna uğratmasından sonra, Paris'i "kurtaran" Fransız askerlerinin başında, üniformasıyla başı dik yürüdü. Nazi yanlısı keskin nişancılarca vurulup yaralanmasına karşın, sanki hiçbir aksaklık yokmuşçasına yürüyüşünü sürdürdü. Böylece bu görünüşte erişilmez figür, Ekim 1945'teki ilk savaş sonrası seçime kadar geçici bir hükümet oluşturmayı başardı. Birçok Vichy yanlısının hâlâ yer aldığı bu hükümet, çoğu kez komünistlerin öncülük ettiği direniş gruplarıyla anlaşmazlık içindeydi; komünistler nasıl de Gaulle'ün hedeflerine biraz haklı olarak güvensizlik duyuyorsa, de Gaulle de onların hedeflerine güvensizlik duymakta aynı ölçüde haklıydı. Ama direnişin gurur verici yüzünü temsil etmesinden dolayı, General de Gaulle'ün liderliği meşru sayıldı. Ülkesini ahlaki iflastan çekip çıkaran oydu.

Almanya'nın ve Japonya'nın dayanacağı kahramanlık sembolleri ya da liderleri yoktu (tabii Doğu Almanya'daki komünist işgal bölgesinde "antifaşizm" üzerine kurulu bir tür kahramanlık efsanesi uydurulması bir yana bırakılırsa). Hitler'i Temmuz 1944'te suikastla ortadan kaldırmaya çalışan ve bunun bedelini canlarıyla ödeyen subaylar, çoğu Alman tarafından henüz kahraman sayılmamaktaydı. Üstelik birçoğunun Prusya askerî aristokrasisinden gelmesi, gerek Alman olmayan halkların, gerekse birçok Almanın onları, savaştan yavgın biçimde sorumlu tutulan militarist bir gelenekle ("Prus-

yacılık”) özdeşleştirmesine yol açacaktı. Savaş dönemi rejimine direnen bazı Japonlar vardı ama bunlar çoğunlukla savaşı hapiste geçirmiş olan komünistler ya da radikal solculardı. Hitler Reich’ının ve Japonya’daki imparatorluk hükümetinin muhalifleri genelde düşüncelerini kendilerine sakladılar veya (Almanya’nın durumunda) yurtdışına kaçtılar.

Ama Almanya’da bazı aktif direnişçiler, neredeyse tam yalnızlık içinde hayatlarını tehlikeye atan ufak gruplar vardı. İçlerinden biri Berlin’deki “Emil Amca” direniş grubuna katılmış bir kadın gazeteci olan Ruth Andreas-Friedrich’ti. O ve cesur arkadaşları Nazi zulmüne karşı Yahudileri ve başkalarını saklamış ve Nazi karşıtı bildirileri gizlice dağıtmışlardı. Böyle işlere kalkışan çok az kişi hayatta kalabildi. Bir ulusal direniş efsanesi yaratmak için, Andreas-Friedrich gibi kişiler kesinlikle yeterli sayıda değildi. Ancak savaş bitince ve tehlike geçince, insanlar bir tür ahlaki arınmaya yine de gerek duydu. Rus işgali altındaki Berlin harabelerinde zar zor yaşamını sürdüren Andreas-Friedrich 15 Mayıs 1945’te güncesine şunları yazdı:

Her yerde hummalı siyasal faaliyet görülüyor. On iki yıllık kayıp zamanın açığını kapatmak için bir telaş var sanki. “Antifaşist” gruplar mantar gibi yerden bitiyor. Pankartlar ve posterler. Bildiriler ve amblemler. Her sokak köşesinde bir siyasal grup oluşturulmuş. [...] Bu Hitler karşıtı grupların tamamı uzun bir mücadele geçmişinden gelmiyor. Bazılarının direnişi ancak Hitler’inki bitince başlamış.¹

Bu kadar bariz olmamasına karşın, benzer riyakârlığı Alman işgalinden kurtarılmış ülkelerde de gözlemlemek mümkündü. Ama Almanya ya da Japonya şöyle dursun, o ülkelerde bile kahramanlık anlatıları, ahlaki çöküşle başa çıkmak için yeterli değildi. Savaş sonrası bir düzenin meşruiyet kazanması için, Nazilerin, Japon militaristlerin ve onların işbirlikçilerinin saflarında bir temizlik olmalıydı. Savaştan, diktatörlüklerden, zulümden, köle işgücünden ve katliamdan sorumlu kişiler ortalıktan çekilmeliydi. Peki, nereden başlanacaktı? Konu nasıl ele alınacaktı? Suç nasıl tanımlanacaktı? Temizlik için suç ortaklığı yeterli sebep miydi? Suçlular nasıl bulunacaktı? Sınırlar neydi? Geçmişte Nazi olan ya da Nazilerle birlikte çalışan her Alman yetkili temizlenirse, zaten sarsılmış olan Alman toplumu kolayca dağılabilirdi. Öyleleri sayıca çok fazlaydı. Japonya’da savaş dönemi bürokrasisinde ve siyasal düzende tam bir temizlik, açlığın eşiğindeki bir ülkeyi ayakta tutacak bilgiye ya da beceriye sahip çok az Japon kalacaktı. Ancak insanlara adaletin yerine getirildiğini hissettirmek için bir şeyler yapılmalıydı.

Yanlış yola sapmış bir toplum için (suçluları dosdoğru öldürme dışındaki) en eski ve en basit çözüm sürgündür. Belçika’da eski işbirlikçilere ne ya-

1 Andreas-Friedrich, *Battleground Berlin*, 27.

pılacağına kafa yoran muhafazakâr bir Hristiyan senatörün önerisi şuydu: “Ülkemizde bu insanları toplumla yeniden bütünleştirecek bir yer gerçekten yoksa, başka bir yere gitmelerine izin vermek mümkün olamaz mı? [...] Örneğin, Latin Amerika’da yeni hayatlar kurabilecekleri ülkeler var.”² Nitekim bir dizi Nazi katilin gizlice de olsa benimsediği bu seçeneğin sağlam bir hükümet politikası olduğu pek söylenemezdi. Üstelik Almanya’daki bütün Naziler şöyle dursun, Avrupa’nın bütün işbirlikçilerini Latin Amerika’ya sürme fikri hayalciydi.

Bununla birlikte, Potsdam’daki Temmuz 1945 konferansında Sovyet, İngiliz ve Amerikan liderleri, mağlup ülkeleri zehirli geçmişlerinden arındırmak ve bir daha asla savaşa girmeyecek demokrasiler olarak yeniden inşa etmek için bazı radikal adımlar atmak gerektiği konusunda mutabık kaldılar. Almanya’yı ve Japonya’yı “silahsızlandırma” ve “demokratikleştirme” yoluna gidilecekti. Nazi örgütleri ve polis kuvvetleri haliyle yasaklanacaktı; “Almanya’da askerî geleneği canlı tutmaya hizmet eden bütün askerî kuruluşlar, bütün kulüpler ve dernekler” de bu kapsama alınacaktı. Almanya’yı demokratikleşme çerçevesinde, “parti faaliyetlerine kâğıt üzerinde katılmanın ötesine geçmiş bütün Nazi Partisi üyeleri ve Müttefik amaçlarına düşmanca tutum içindeki bütün diğer kişiler resmi ve yarı resmi görevlerden, önemli özel girişimlerdeki sorumluluk mevkielelerinden uzaklaştırılacak”tı.

Sovyetler Birliği ve Batılı müttefikleri, demokrasinin ne olduğu konusunda elbette görüş ayrılığı içindeydi. Belirsiz bırakılan başka bir husus, geçmişte Nazi ya da “militarist” olma ile “Müttefik amaçlarına düşmanca tutum içinde” olma arasındaki ayırmayı, tabii böyle bir ayırmadan söz edilebilirse. Ne de olsa, Müttefik amaçları doğrultusunda çalışmaya oldukça hazır eski bir Nazi mensubu ya da Müttefik politikalarına şiddetle karşı eski bir Nazi karşıtı (sözgelimi Batılı işgal bölgelerindeki bir komünist ya da Sovyet işgal bölgesindeki bir liberal demokrat) söz konusu olabilirdi. Temizliklere girilirken izlenecek yol, Alman felaketine bakışa da bağlıydı. Bu konuda büyük devletlerin arasında daha fazla mutabakat vardı. Prusya militarizmi, yani Prusyacılık asıl sorun olarak görülmeekteydi; kökünün kazılması gereken şey buydu. Böyle bir yaklaşımın kısmen yanlış olduğu ancak sonraları herkesçe anlaşıldı.

Potsdam’da Japonya’ya ilişkin ifade biraz farklıydı: “Dünyayı fethetme hedefiyle Japon halkını kandıranların ve yanlış yola saptıranların otoritesi ve nüfuzu temelli ortadan kaldırılmalıdır; zira sorumsuz militarizmin dünyadan sökülüp atılmasına kadar, yeni bir barış, güvenlik ve adalet düzeninin imkânsız olacağına ısrar etmekteyiz.”

2 Luc Huyse ve Steven Dhondt, *La répression des collaborations, 1942-1952: Un passé toujours présent* (Brüksel: CRISP, 1991), 147.

Bu da biraz muğlak ve doğrusu yanıltıcıydı. “Sorumlu militarizm” diye bir şey var mıdır? Kim tam olarak kimi yanlış yola saptırmıştı? O sırada Japonya’daki en üst otorite olan Müttefik Kuvvetler Başkomutanı (SCAP) General Douglas MacArthur, İmparator Hirohito’nun savaşa ilgili sorumluluğu üstlenme önerisini kabul etmedi. Genellikle SCAP kısaltmasıyla anılan MacArthur’un kanaati, kargaşadan kaçınmak için imparatora ihtiyaç olduğu yönündeydi; dolayısıyla onu her türlü suçtan muaf tuttu.

Japonya’daki en güçlü adam, ayrıca bilinçli olarak uydurulmuş yüce bir beyaz baba figürü konumunda olan MacArthur, Japon yurttaşlarından bazıları tuhaf bir saygıyla hitap eden birçok mektup almaktaydı. Başkomutanın niyeti, sembolik Japon imparatorunun mutlak güce sahip şogunu rolünü oynamaktı. Ne var ki bir bakıma bizzat kutsal bir figüre dönüşmesi gibi bir durum ortaya çıktı. Bir mektubun girişi şöyleydi: “Sayın beyefendi, siz ekselanslarının öç almak yerine, aldığı âlicenap tedbirleri düşündüğümde, Tanrı’nın huzurundaymışım gibi huşu içinde şaşkınlığa uğramaktayım.”³ Savaş sırasında birçok Japon için, imparator kutsal bir figürdü. Ama liberal ya da sol eğilimli bir Japon’un bakışı öyle değildi. SCAP’a mektup yazan ve büyük olasılıkla Hristiyan olan biri, imparatorun savaş suçlusu olarak niçin tutuklanmadığını merak etmekteydi: “Dünya ve Tanrı önünde mahcup olmaksızın, gerçek hukuk adaletine ve insan dürüstlüğüne varmak için, mevcut imparatoru savaş suçlusu olarak sert biçimde cezalandırmanızı rica ediyoruz. Sırf halkı yönlendirmek amacıyla imparatora dokunmazsanız, Müttefik kuvvetlerinin bütün iyi niyetli politikalarının, ayrılışınızdan sonra boşa çıkacağı kanaatindeyim.”⁴

Ama imparatora dokunulması halinde ortaya çıkacak vahim sonuçlara ilişkin uyarıda bulunan başka mektuplar da vardı. “Bu, açıkçası dünyanın en büyük trajedisini doğuracak. Böyle bir şey ancak seksen milyonluk Yamato [Japon] halkının tamamen imha edilmesinden sonra başarıya ulaşır.”⁵ “Yamato” ibaresi sabit fikirli bir milliyetçiye işaret eder. MacArthur bunun dikkate alınması gereken görüş olduğu kanısına vardı. Böylelikle en gaddarca olanları dahil, savaş dönemindeki her eylemin adına işlenmiş olmasına karşın, bizzat imparator “yanlış yola saptırılmış” sayıldı. Bu anlatıdan alenen sapmak ciddi soruna yol açabilirdi ve buna günümüzde de kimi zaman yol açabilir.*

Japonya’da bir Hitler ya da 1933’te Almanya’da olup bitenlere benzer bir askerî darbe şöyle dursun, Nazi Partisi’nin bir dengi bile bulunmadığından,

3 Sodei Rinjiro, ed., *Dear General MacArthur: Letters from the Japanese During the American Occupation* (New York: Rowman & Littlefield, 2001), 70.

4 *Ibid.*, 87.

5 *Ibid.*, 78.

* Motoşima Hitoşi adlı bir Hristiyan olan Nagazaki belediye başkanı 1988’de, İmparator Hirohito’nun savaştan dolayı belli bir sorumluluk taşıması gerektiğini belirtince, aşırı sağın hedefi haline geldi. İki yıl sonra, kiralık bir katil onu sırtından vurdu.

“militarizm”, “ultra-milliyetçilik” ve hatta “feodalizm” ayıklanması gereken zehirli otlar olarak belirlendi. Bir ABD askerî talimatı bunu şöyle ifade etmekteydi: “Geçmişte militarizmin ve militan milliyetçiliğin aktif savunucusu olan kişiler, resmi görevlerden ve diğer her türlü resmi ve özel sorumluluk mevkiilerinden uzaklaştırılacak ve dışlanacaktır.”⁶ Propagandacılar, savaş suçluları ve askerî liderler açısından, bu iş oldukça kolay yürütüldü. Ama kariyerleri Pasifik Savaşı’nın çok öncesine inen bürokratları ya da Japonya’nın savaş dönemi hükümetleriyle kesinlikle işbirliğine girmiş ve onlardan yararlanmış olan ama birçok durumda militarist ya da ultra-milliyetçi olarak tanımlanamayacak işadamlarını ve sanayicileri tasfiye etmenin çok daha güç olduğu ortaya çıktı.

“Militarizm”, “feodalizm” ya da “Prusyacılık” unsurlarının insan organizmasındaki kanserli hücreler gibi kesilip alınabileceği fikri, muhafazakâr Müttefik yetkililerinden ziyade, sol eğilimli Müttefik yetkilileri arasında destek buldu. Bu durum Almanlar, Japonlar ve daha önce işgal edilmiş ülkelerin yurttaşları için de geçerliydi. Aralarında komünistlerin de bulunduğu sol birçok ülkedeki direniş hareketinde baskın bir rol oynamıştı; bu nedenle direniş hareketleri içinde yer alan solcular, savaş sonrası toplumların kendi isteklerine göre şekillendirilmesi gerektiğinde ısrar ettiler. Onlara göre, 1945 yılı faşizmle işbirliği yapmış askerî, finansal ve siyasal çevrelerle nihai hesaplaşma için dört dörtlük bir fırsattı.

General MacArthur’un muhafazakâr bir Cumhuriyetçi olmasına karşın, Japon işgalinin ilk yıllarında çevresini, Japonya’yı demokratikleştirme çabaları çerçevesinde temizlikleri çok ısrarlı biçimde savunan idealist avukatlar ve Yeni Düzen reformcuları sarmıştı. Hiçbiri Japon elitleriyle savaş öncesi bağlar konusunda uzman değildi. Onlara göre, kültür uzmanlığına özel bir ihtiyaç yoktu. Doğru anayasayla donatılması, bağımsız sendikalar kurarak ve diğer ilerici tedbirleri alarak yardım edilmesi şartıyla, her ülke bir demokrasi haline getirilebilirdi. Japonya’da ilk temizlikleri, SCAP’ın Hükümet Bölümü’nde çalışan Yeni Düzenlilerden Yarbey Charles Kades gibi kişiler yönetti. Onun bağlı olduğu Tuğgeneral Courtney Whitney, eskiden Manila’da avukatlık yapan ve sevgili komutanı gibi tumturaklı retorikten hoşlanan biriydi: “MacArthur’un geçmişteki askerî işgallerde emsali olmayan felsefesi, geleceğin askerî işgalleri için bir standart ve aşılması zor bir doruk olarak kalacaktır.”⁷ SCAP’ın karma-karışık Tokyo maiyetinde, bu çevrenin düşman bellediği kişi, MacArthur’un istihbarat şefi Tümgeneral Charles Willoughby’ydi.

6 ABD Dışişleri Bakanlığı, Savaş Bakanlığı ve Donanma Koordinasyon Komitesi’nden talimat, aktaran Hans H. Baerwald, *The Purge of Japanese Leaders Under the Occupation* (Berkeley: University of California Press, 1959), 7.

7 Aktaran Faubion Bowers, “How Japan Won the War”, *The New York Times Magazine*, 30 Ağustos 1970.

Babam S. L. Buruma (en solda) Utrecht'te öğrenci arkadaşlarıyla birlikte

Berlin'de dans eden Sovyet askerleri

Kanadalı askerlerle birlikte kurtuluşu kutlayan Hollandalı kızlar

Londra'daki Zafer Günü'nde İngiliz denizciler ve sevgilileri

Bir Tokyo parkında Amerikalı bir askerin bir Japon kızıyla yaklaşması

(Associated Press/Charles Gory)

Hollanda yurttaşlarının Mayıs 1945'te yiyecek atan bombardıman uçaklarına tezahüratı

Hollanda'da kalabalığın bir "yatay işbirlikçi"yi yuhalayışı

Müttefik yardımı alan Yunanlar

Amsterdam'da işbirliği yaptığı için katranla sıvanmış bir kadın

Bergen-Belsen'de bir kamp sakinine bit temizliği yapılışı

Malaya'daki bir Japon kampında açlıktan **sakaya** dönmüş savaş esirleri

İngiliz ordusunun Bergen-Belsen'de son barakayı ateşe verışı

Berlin'de moloz temizleme işinde bir mola

Berlin'de mülteci çocukları

Yokohama'da evinin harabeleri arasındaki bir Japon

Yas tutan Yunan kadınları (Associated Press)

İtalya'da bir Alman generalinin infaz edilmek üzere direğe bağlanması
(Associated Press)

Normandiya'da Omaha Kumsalı yakınındaki Amerikan mezarlarının bakımında çalıştırılan Alman savaş esirleri (Associated Press/Peter J. Carrol)

Aachen'de okula giden Alman çocukları

Manila'da yargılanan General Yamaşıta'ya yemin ettiriliyor

General De Gaulle, Müttefik bombalarıyla ağır hasar görmüş eski bir Fransız denizaltı üssü olan Lorient'de (AFP/Getty Images)

Paris'te Mareşal Pétain'ın
(sağda hemen arkada oturan kişi)
davasında tanıklık eden Laval

Hollanda Nasyonal Sosyalist lideri Anton Mussert'in Lahey'de Hollanda direniş hareketi mensuplarına tutuklanması

Saygon'da Japonların Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne teslim oluşu

Endonezyalı özgürlük savaşçıları

Winston Churchill
seçim kampanyasında

Seçim zaferinden sonra Clement Attlee (Associated Press)

MacArthur, Almanya'da doğan ve asıl adı Karl von Tscheppe und Weidenbach olan Willoughby'den "evcil faşistim" diye söz etmekten hoşlanırdı. Bu yakıştırmanın haklı sebepleri vardı. Yumuşak sesli, dalkavuk tavırlı ve huy-suzluğu berbat bir av meraklısı olan Willoughby, bizzat ABD askerî idaresini de kapsamak üzere, her yerde Yahudi ve komünist tertipleri görmeye eğilimliydi. Fransız büyükelçisi de adının Rusça olmasından dolayı kuşkulandığı kişilerdendi. Willoughby'nin İmparator Hirohito çevresindeki muhafazakâr saray görevlileriyle ilişkileri, SCAP'ın Yeni Düzencilerle ilişkilerinden daha sıcaktı. 1950'lerde emekliye ayrıldıktan sonra, hayranlık duyduğu General Francisco Franco'ya danışmanlık yapmak üzere Madrid'e taşınacaktı. Ne var ki Japonya'da işgal polisinden resmen sorumlu olması nedeniyle, görevlerinden biri kamu idaresinde şahsen beğendiği kişilerin görevden alınmasını sağlamaktı. Whitney onun temizliklere karşı, sonu gelmez söylenmelerinden birini dinledikten sonra şu yorumda bulundu: "Bir programa bu kadar karşı olan birinin, onu uygulamak için yanlış adam olduğunu belirtmeliyim."⁸ Öyle de olduğu en azından günümüzde anlaşılmış durumda.

Almanya'da eski Nazilere yönelik temizliklerin ardındaki asıl fikir babası Franz Neumann, CIA'nın önceli Stratejik Hizmetler Dairesi (OSS) için çalışma noktasına gelmiş bir Marksistti. Bir Yahudi mülteci olarak geldiği Almanya'da, savaştan önce bir siyaset teorisyeni ve işçi avukatı olarak adını duyurmuştu. ABD'de sürgünken, Frankfurt Okulu'na bağlı mülteci Marksist akademisyenlerden Herbert Marcuse'la birlikte, ABD yönetimi için Nazilikten arındırmaya ilişkin bir rehber hazırladı. Onların tezine göre, Üçüncü Reich "totaliter tekelci kapitalizm" in tipik bir örneğiydi.⁹ Nazi hareketinin arkasında sanayiciler vardı. Yahudilere uygulanan baskı, halkın tekelci kapitalizmden hoşnutsuzluğunu saptırmaya dönük bir manevraydı.

Neumann, Amerikan işgal bölgesinin en üst askerî şefi General Lucius Clay'in desteğiyle, her yetişkin Alman'ın cevap vermesinin zorunlu kılındığı 131 maddeli mahut anketin (*Fragebogen*) hazırlanmasına katıldı. ABD ordusunun geçmişteki bağlılıklara ve yakınlıklara ilişkin bu ayrıntılı sorular temelinde, en az yirmi üç milyon kişinin suçluluğunu ya da suçsuzluğunu saptayabileceği umulmaktaydı. Tipik bir soru şöyleydi: "Başkalarından bağlı oldukları din ya da ırk gerekçesiyle çalınmış malları ya da varlıklar edindiniz mi veya ailenizde edinen biri var mı?" Başka bir soru, sanki 1935'ten sonra yasaklanmak yerine, Nazi aygıtının parçası olmuş gibi, üniversite derneklerine üyelik üzerinde durmaktaydı. İşin doğrusu, verilen cevaplar elbette na-

8 Cohen, *Remaking Japan*, 85.

9 Bkz. Franz Neumann, *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism, 1933-44*, Peter Hayes'in yazdığı yeni giriş bölümüyle (Chicago: Ivan R. Dee, 2009; ABD Holokost Anı Müzesi'nin işbirliğiyle yayımlanmıştır). İlk yayımlanış tarihi 1942.

diren dürüstçeydi. Belgelerin teslim edilişi ertelenmekte, bazen bu oyalama sürgit hale gelmekteydi. Sonu gelmez başvurularda bulunuldu. Müttefiklerin elinde belgelere ulaşmak için yeterli kadro ve bilgi donanımı yoktu. Almanca okumak bir yana, Almanca bilen Amerikalılar bile çok azdı. Almanya'da demokrasinin yeniden inşasından resmen sorumlu olduğu için, zaten işi başından aşkın olan askerî idare, 1 Aralık'ta yürürlüğe giren "Sekiz No'lu Yasa"yla daha da zorlandı.

Berlin'deki direnişçi Ruth Andreas-Friedrich, doğru bulduğu bu yasayla ilgili olarak güncesine şöyle bir not düştü:

Üç hafta önce Parti üyelerine karşı ilk tedbirler alındı. Bütün Naziler sanayi ve ticaret alanındaki önemli mevkilerden tasfiye ediliyor. Parti üyeleri kültürel uğraşlardan dışlanıyor. Eski NSDAP üyeleri sadece işçi olarak çalışabilecek.¹⁰

Andreas-Friedrich eski Nazilerin molozları temizlemede ve diğer nahoş işlerde çalıştırılması fikrinden yanaydı. Ama görünüşe bakılırsa, onunki aykırı bir perspektifti. Etrafta insanlardan duyduğu şeyleri güncesine yazdı: "İnanılmaz, bu ne terör! Korkunç, bu da en son haksızlık. Toplumun yüzde 20'sine özel yasaya tabi kılamazlar." Eski direnişçi kadın, güncesinin mahremiyetinde bunlara şöyle cevap verdi: "Ama yapabilirler! [Almanlar] nasıl kolayca yapılabileceğini unuttular mı? Bu özel yasaların sekiz yıl önce Yahudilere karşı çıkarılanlarla neredeyse tıpatıp aynı olduğu gözlerinden kaçtı mı?"¹¹

Protestoda bulunan Almanlara yakınlık duyduğu yoktu. Ama kurduğu paralellik, sorunun bir kısmıydı. Bir Nazi rejimi altında insanların toplumdandan dışlanması beklenir bir şeydir; ama bir demokrasiyi yeniden inşa etmek üzere böyle bir yola başvurmak hepten aldatıcı bir öneridir. Kaldı ki Parti üyeliğine kabul gibi basit bir işlemin çok fazla anlamı yoktu. Söz konusu yasayla işini kaybeden 140 bin kadar kişinin birçoğu, Nazilere korkudan ya da hırstan katılmış ufak memurlar ve fırsatçılardı. Buna karşılık daha mühim ve daha suçlu kişilere dokunulmadı: Parti'ye katılma zahmetine girmeyen ama yağmalanmış Yahudi varlıklarından milyonlar kazanan işadamları; öldürülmüş Yahudilerin altın dişlerini toplayan bankerler; tehlikeli ırk teorilerini destekleyen profesörler; Nazi devletini yıkmaya çalışmakla ya da "aşağı ırk"tan birine gönlünü kaptırarak "ırk ayıbı" işlemekle suçlanan erkekleri ve kadınları kovuştururken, Hitler Reich'ının kararnamelerine titizlikle uyan avukatlar ve yargıçlar.

Theodor Heuss savaştan önce liberal bir gazeteci ve politikacıydı; aktif bir direnişçi olmamasına karşın, Nazilerden nefret eden biriydi. Müttefik-

¹⁰ Andreas-Friedrich, *Battleground Berlin*, 100.

¹¹ *Ibid.*, 101.

lerin güvenebileceği türden bir Almandı. Amerikalılar 1945'te onu Baden-Württemberg'in kültür bakanı olarak atadı. Heuss'ün karşılaştığı sorunlardan biri, gençleri on iki yıllık Nazi propagandasının etkisinden kurtarabilecek öğretmenlerin azlığıydı. Temizlikler, işini daha da zorlaştırdı. Çaresizlik içinde, askerî idareye yazdığı bir mektupta, temizliklerde görevden alınan kişilerin ancak yüzde 10'u ila 15'inin inanmış Naziler olduğu yolundaki görüşünü yazdı. İşten atılan öğretmenler o kadar çoktu ki çocuklar eğitimden mahrum kalmaktaydı. Üçüncü Reich'tan önce eğitim görmüş daha yaşlı öğretmenlerden "kahverengi cilayı kazıyıp çıkarmak" ve "içlerindeki iyi yanları uyandırmak" zor olmayacaktı. Heuss yetkililerin onlara güvenmeleri için yalvardı: "Öğretmenleri Nazizmden kurtarmaya, yeni ve daha iyi fikirlerin araçları haline getirerek, gençliği doğru anlayışla eğitmelerini sağlamaya söz veriyoruz."¹² Bakanın isteği geri çevrildi.

ABD Savaş Bakanlığı için bir rapor yazmak üzere, Amerika'daki sürgünden Almanya'ya dönen Carl Zuckmayer, Amerikan temizliklerinin çok beceriksizce yürütülmesi ve çoğu kez asıl hedeflere yönelmemesi nedeniyle, Nazilikten arındırmanın yeniden Nazileşmeye yol açması gibi bir tehlike bulunduğunu ileri sürdü. Alman muhafazakârlar Nazilikten arındırmayı bir sosyalist komplosu olarak görmekteydiler. Müttefik yetkililerinin her şehri ve kasabayı faşist damgası vurulabilecek kişilerden temizlemeye hevesli Alman radikallerini bilinçli olarak kayırdığı kanısındaydılar. Zuckmayer sabıka siciline adını yazdırmak üzere yerel polis karakoluna giden bir adamla ilgili olarak Avusturya'da duyduğu bir fıkrayı aktarır. Bunu niçin yapmak istiyorsun, diye sorar polis. Çünkü ben Naziyim, karşılığını verir adam. O halde bize adını bir yıl önce yazdırmalıydın, der polis. Adamın cevabı şu olur: Bir yıl önce henüz Nazi değildim.¹³

Bu fıkranın ortalıkta dolaştığı sırada, eski Nazileri masum olduğu sanılan kişilerden ayıklama işi, tamamen zaruretten dolayı, büyük ölçüde Alman komitelerine devredilmişti. Girişimi resmileştiren "Nasyonal Sosyalizmden ve Militarizmden Kurtuluş Yasası" bir komediye dönüştü. Alman politikacılar daha fazla temizliğe pek hevesli değildi. Güya radikal devrimcilerin atandığı temizlik komiteleri aslında çoğu kez eski Nazilerle doluydu. Katolik rahipler Almanların hemşerileri aleyhinde olumsuz deliller sunmasının günah olduğu uyarısında bulundular. Üçüncü Reich döneminde servet edinmiş yerel kodamanlar, çoğu kez Nazi zulmünden sağ kurtulmuş etkili birini uygun bir tanık gibi sunarak, parayla başlarını beladan kurtardılar. "Beyazlatıcı" çamaşır deterjanı markası Persil'den türetilmiş *Persilschein*, 1946'dan itibaren

12 James F. Tent, *Mission on the Rhine: Reeducation and Denazification in American-Occupied Germany* (Chicago: University of Chicago Press, 1982) 55.

13 Zuckmayer, *Deutschlandbericht*, 137.

dönemin kilit kelimesi oldu. Çok sayıda eski Nazi, yakın geçmişindeki her kahverengi kir lekesini temizleyen bir Persil belgesi elde etti. Kişinin geçmişte bir Nazi toplama kampında tutuklu kaldığını gösteren bir sertifikayı karaborsada satın almak mümkündü; gerçi ödenmesi gereken 25 bin Alman markı az sayılmazdı ama birçok eski SS subayın kesesine uygundu.

Temizliklerin “demokratik bölge”de büyük bir başarıya ulaştığı yönündeki komünist iddialara rağmen, Almanya’nın doğu yarısında durum çok daha iyi değildi. Ruth Andreas-Friedrich’in tarif ettiği türden Alman “antifaşist” komiteleri 1945 ilkbaharının sonlarında temizliklerden sorumlu kılındı. Ama yaz başlarında Alman Komünist Partisi’nin (KPD) bu görevi devralmasıyla dağıtıldı. Kağıt üzerinde bakılınca, temizlikler Batılı işgal bölgelerine nazaran elbette daha sıkıydı. Ne de olsa, Alman Demokratik Cumhuriyeti’nin kuruluş efsanesi, gurur verici “antifaşizm” tarihi olacaktı; bu da “daha iyi Almanya”, direnişin Almanya’sı demekti. Ancak bu efsane, komünistlerde saplantıya dönüşen kolektif Alman suçluluğu, köklü bir Töton hastalığı varsayımıyla karışık hale gelmişti. Bizzat komünist retoriğe bu Alman virüsü biraz bulaşmış gibiydi. KPD’nin talebi Hitler rejimi kalıntılarının toptan “tasfiye”siydi.¹⁴ Bir Brandenburg kasabasında, eski Naziler elbiselerine gamalı haçlar ilıştırmeye zorlandılar. Sert cezalar çok konuşulan bir konuydu. Başka bir yörenin idarecisi şu uyarıda bulundu: “Naziler aynen bize reva gördükleri muameleyi, yani sert muamele görecekler. Kaytarıcıları zorla çalıştıracamız ve gerekirse bir kampa tıkacağız. [...] Önümüzdeki yıl Nazilerden temizlenmiş [Nazirein] bir Almanya istiyoruz.”¹⁵

Gelgelelim, bütün bu sert tedbirlere rağmen, Doğu Almanya’daki temizlikler neredeyse “kapitalist işgal bölgeleri”nde olduğu kadar yetersizdi. “Aktif” ve “göstermelik” Naziler arasında gözetileceği söylenen ayrımın çoğu kez kaypak olduğu ortaya çıktı. Bu ayrımdan kısa sürede sıkılan Sovyet yetkilileri, Nazi Partisi’nin bütün eski üyelerinin resmi görevlerden alınması emrini verdi; bu işin öngördükleri gibi birkaç ayda tamamlanması hiç kuşkusuz imkânsızdı. Zaten Almanların temizlikleri yürütebileceğine güvenmemiş ve onlara gerekli yönlendirici ilkeleri hiç vermemişlerdi. Bu konudaki güvensizliğin elbette bir sebebi vardı. Birçok Alman işbirliğine girmekten kaçındı çünkü aşırı temizliğin eğitimde ve sosyal hizmetlerde bir çöküşe yol açacağı, ekonomik toparlanmanın pek sağlanamayacağı çok geçmeden anlaşıldı. Dolayısıyla Münih’te ve Köln’deki Almanlar gibi, Leipzig’de ve Dresden’deki Almanlar da eski Nazileri önceki işlerinin başına getirmek ya da eski Nazileri kovuşturmadan korumak için bahaneler buldular. Sovyet yetkilileri bile, te-

14 Timothy R. Vogt, *Denazification in Soviet-Occupied Germany: Brandenburg, 1945-1948* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000), 34.

15 *Ibid.*, 38.

mizliklerin kendi denetimleri altındaki fabrikalarda üretim kotalarını altüst etmesi tehlikesi üzerine, buna göz yumdular. “Sıradan” Nazilerin çoğu, otoriter yöntemlerine pek yabancı sayılmayacakları Komünist Partisi’nin bünyesine rahatlıkla alındı. Daha önemli konumdaki eski Naziler hakkında ise, ileride sorun çıkarmaları ihtimaline karşı dosyalar tutuldu.

Bütün işgal bölgelerinde ikilem aynıydı. Ne kadar iğrenç olurlarsa olsunlar, Alman elitlerini temizlerken, bir yandan da ülkenin yeniden inşa edilmesini beklemek aslında mümkün değildi; o ülkenin ileride komünist mi, yoksa kapitalist mi olacağının bu açıdan önemi yoktu. Müttefikler tam tersine sebeplerle de olsa, ekonomik toparlanmanın adalet duygusunu yeniden sağlamaktan daha önemli bir hedef olduğunu çok çabuk anladılar. Sovyetler kendilerine bağlı “antifaşist” Almanya’yı kapitalist emperyalizme karşı bir tampon ülke olarak yeniden inşa etme peşindeydi; ABD, Britanya ve müttefikleri ise “kendi” Almanya’larına, komünizme karşı demokratik bir kale olarak muhtaçtı.

General Patton’ın 1945’te Nazilikten arındırma ve eski Naziler üzerine görüşleri (“bu Nazi şeyi tıpkı bir Demokrat ve Cumhuriyetçi seçim kavgası”, “Bu insanlara ihtiyacımız olacak”) tarihsel bakımdan kabaydı ve kendi kariyeri bakımından da çok erken ifade edilmişti. Eisenhower onu Bavyera askeri valiliğinden almaya mecbur kaldı. Ama Patton dile getirdiği kanaatlerinde eksantrik olmaktan ziyade patavatsızdı. Almanya’nın yenilgisinden ve ilk temizliklerden bir yıl sonra, Amerikalı yetkililerinin çoğu onun bakışını benimsedi. Özellikle İngilizler, Almanları cezalandırma konusundaki Amerikan hevesini başından itibaren saçma ve amaca zararlı bulmuşlardı. “Düşük seviyeli bağnazlar” olarak nitelendirdiği kesime tam bir aşağılamayla bakan İngiliz Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Con O’Neill, Sekiz No’lu Yasa’nın bütün Nazi Partisi üyelerine sadece sıradan işlerin kapısını açık bırakan hükmü için şunu söylemişti: “Sistematik ve titiz ahmaklığın bu örneğini alt etmek zor olacak.”¹⁶

Hermann Josef Abs’ın hikâyesi öğreticidir. Öbür işadamlarıyla ve sanayicilerle karşılaştırılınca, Üçüncü Reich döneminde bankerlik yaparken işlediği suçlar küçük görünebilirdi. Sözgelimi Alfried Krupp’un aksine, kadınları ve çocukları köle gibi ölesiye çalıştırmak üzere işe almamıştı. Kömür ve çelik imparatorluğuyla toplama kampı işgücünü son derece acımasız biçimde sömüren Friedrich Flick gibi, Himmler’in şahsi dostlarından biri değildi. Düsseldorf’taki Mannesmann’ın yönetim kurulu başkanı Wilhelm Zangen ya da ekonomi bürokratu ve Ukrayna’daki katliam mangasının lideri Otto Ohlen-dorff gibi, Nazi Partisi üyesi ve SS subayı bile değildi.

16 Tom Bower, *The Pledge Betrayed: America and Britain and the Denazification of Postwar Germany* (Garden City, NY: Doubleday, 1982), 148.

Abs, elini hiçbir zaman kirletmedi. Ren bölgesinin bir yerlisi olarak, Prusya askerî ruhuna karşı sadece tiksinti duydu. Akıcı bir İngilizce konuşan, tatlı dilli ve İngiliz hayranı bir Katolik'ti. Savaştan önce Yahudi bankaları için çalışmıştı ve Sigmund Warburg'un iyi bir dostuydu. Eğer 1930'larda son derece hırslı bir Alman teknokratı olmasaydı, çok muhtemeldir ki Nazilerle hiçbir alakası olmayacaktı. Ama Deutsche Bank'ın yönetim kurulu üyesiydi ve Yahudi firmalarını "Ârileştirirerek" servetini artırmıştı. Hitler'in özel hesabını idare etmenin yanı sıra, Auschwitz civarında çok büyük köle kampları kuran Siemens, Krupp ve I. G. Farben gibi şirketlerin bankacısıydı. Kaba ideolojik şevkle hareket etmemiş olabilirdi. Aslında, öyle olmadığı neredeyse kesindi. Ama Abs gibi adamlar olmasaydı, Hitler'in canice işleri herhalde çok daha az sonuç alıcı olurdu.

Abs Haziran 1945'te aristokrat bir dostunun evinde yakalandıktan sonra derdest edilip bir İngiliz cipine konulunca, başına en kötü şeyin geleceğinden korktu. Ancak kendini zindanda bulmak yerine, Hamburg'da ayakta kalmış az sayıdaki otellerin birine götürüldü; orada Londra finans merkezinden eski dostu olan Charles Dunston adlı bir banker tarafından çok sıcak karşılandı. Savaştan önce Almanya'da iş yapmış olan Dunston, Nazi hareketin üniformalı çalımına hayrandı. Abs'la bu dostça buluşmayı, "Eski zamandaki gibiydi," diye anacaktı sonradan. "Ona savaşla ilgili bir şey sormadım. Bunun önemi yoktu." Abs uygun tıraş takımının olmadığını belirterek, görünüşünden dolayı özür diledi. Ama Dunston'a göre, tıpkı geçmişteki gibiydi: "Tek bir saç dökülmemişti. Alman bankacılık sistemini yeniden kurmamıza yardımcı olup olmayacağını sordum hemen. Sevinçle kabul etti."¹⁷

İşler tam tasarlandığı gibi gitmedi. İngiliz itirazlarına rağmen, Amerikalılar Abs'ın bir savaş suçu zanlısı olarak tutuklanması için ısrar etmeyi sürdürdü. Ama Abs hapse atılınca, serbest bırakılmadığı sürece İngilizlere daha geniş finansal tavsiyelerde bulunmaktan kaçındı. İngilizlerin ABD yetkililerini onu serbest bırakmaya ikna etmesi üç ayı aldı.

Essen'deki kır malikânesinin salonunda, kendisini tutuklamaya gelmiş Amerikalılara "Burası benim evim, burada ne işiniz var?" diyen Alfried Krupp, Nürnberg'de yargılandı. Aynı şey sanayici Friedrich Flick'in başına geldi. İngilizler I. G. Farben'in yönetim kurulu üyesi Baron Georg von Schnitzler'i tutuklamaya gidince, başka şeylerin yanı sıra Auschwitz'te köle işgücünden sorumlu tutulan bu adam, en halis İskoç kumaşından yapılmış bir golf elbisesi içinde, onları nazikçe karşıladı. Falanca lordla, filanca lordla, ayrıca Delaware'in Wilmington kentindeki Du Pont ailesiyle eski dostlukları yeniden başlatmak için yeniden özgür olmanın büyük bir keyif ve böyle

harika dostlardan son birkaç yıldır kopuk kalmanın çok acılı olduğunu belirtti.¹⁸ “Yağma ve gasp”tan dolayı beş yıl hapis cezasına çarptırıldıysa da bir yıl sonra iş hayatına ve topluma döndü. Krupp köle işgücünü çalıştırmaktan dolayı on iki yıl hapis cezasına çarptırıldı ve üç yıl hapis yattı. Flick de yedi yıllık cezasının üç yılını Landsberg’deki rahat hapis şartlarında çektikten sonra serbest bırakıldı. Hapiste yatarken, yardım için başvurduğu Hermann Abs’tan finansal tavsiyeler aldı. Batı Almanya’nın yeniden inşasında önde gelen bir rol üstlenmeye devam eden Abs, başka birçok şirketin yanı sıra Deutsche Bank, Daimler-Benz ve Lufthansa’nın yönetim kurullarında yer aldı. Krupp şirketinin kontrolü 1960’larda bir vakfa devredildiğinde, bu işlemin başta gelen denetçilerinden biri Hermann Abs’tı.

• • •

Hitler’in sanayi elitlerinin en azından bazıları, güzel yemekler yiyebilecek ve çok makbul şaraplar içebilecek şartlarda olsa bile, bir süre hapis yattılar. Japon meslektaşları bu akıbete dahi uğratılmadı. Savaş suçu zanlılarının tutuklanışı bir yana bırakılırsa, Japonya’daki temizlikler “cezalandırıcı” değil, “önleyici” nitelikteydi. Önlenmesi beklenen şey, “militarizm”in dirilişiydi. Asıl sorun Amerikalıların kimleri temizleyeceklerine emin olmamaları ve Japonya’yı Üçüncü Reich’in bir Doğu versiyonu olarak görmeye fazlasıyla eğilimli olmalarıydı.

“Japon halkını yanlış yola saptıran” tam olarak kimlerdi? İmparator değildi, çünkü SCAP onun masum olduğuna çoktan karar vermişti. Nazi tipi bir yapıyı en çok andıran askerî kuruluş, işkence ve cinayet yöntemlerini uzmanca uygulayışından dolayı gerek Japonların, gerekse başka halkların çok korktuğu *Kempeitai* adlı inzibat örgütüydü. Yaklaşık kırk bin *Kempeitai* subayı işini kaybetti; durumlarına acıyan Japonlar çok azdı. Yurtseverliği esas alan Şinto diniyle, imparatora tapınmayla, dövüş sanatlarıyla ya da savaş dönemi ekonomik planlamasıyla alakalı başka bazı kuruluşlar belki Nazi örgütlerine benzese bile, aslında hiç de aynı değildi. Politikacıları, bürokratları ve aydınları savaş seferberliği için harekete geçirmek üzere reformcu bir siyasal şemsiye olarak 1940’ta kurulan İmparatorluk Yönetimi Yardım Birliği de öyle değildi. Tutarlı bir ideolojiden yoksun olan bu birliğin bazı kurucuları aslında sosyalistti. Savaş Planlama Kurulu’nda da birkaç solcu ekonomist vardı. Silahlı kuvvetlerdeki subaylara nasıl davranılacağına ilişkin politika bile belirsizdi. Önce binbaşıya kadar olan üst kademedeki bütün subayların temizlenmesi kararlaştırıldı. Daha alt kademedekilerin kimseyi yanlış yola

saptırabilecek bir konumda olmadığı besbelliydi. ABD genelkurmay başkan yardımcısı Tümgeneral Richard Marshall bunu haber alınca, öfkeden kudurdu. Onun tecrübesine bakılırsa, Japon yüzbaşları ve teğmenleri en berbat bağınazlardı. Listeye eklenmemeleri halinde, Japon halkını yine yanlış yola saptıracaklarını belirtti. Böylece onlar da listeye eklendi.¹⁹ Kısacası, SCAP'ın Amerikalıları gerçek durum konusunda pek fikir sahibi değildi.

Japon savaş seferberliğinde önemli rol oynayan bir kurum varsa, o da bürokrasiydi: Muhalefeti sindirmekten sorumlu İçişleri Bakanlığı'nın yanı sıra, savaş dönemi sanayi planlamasını denetleyen (ve savaş sırasında Mühimmat Bakanlığı bünyesine alınan) Ticaret ve Sanayi Bakanlığı. Ele geçirilen Asya ülkelerinin kaynaklarını işlemede büyük rol oynayan Maliye Bakanlığı da sayılabilir. Mançuko kukla devletinde, Çin'in diğer kesimlerinde ve hatta çok sayıda kişinin fabrikalarda ve maden ocaklarında genellikle berbat şartlarda çalıştırıldığı Japonya'da muazzam köle işgücü operasyonlarının sorumlusu sanayi bürokratlarıydı. Ama ABD işgal idaresinin bu davaları ele almaya ilişkin yol gösterici ilkeleri muğlaktı. Üst kademelerdeki kıdemli kişiler görevden alınacaktı. Daha alt kademelerdeki kişiler ise işlerinin başında kalabileceklerdi. Temizlenen yetkililer güya artık etkili olamayacaktı. Gayriresmi görüşmeler için astlarıyla bir araya gelmelerinin nasıl önleneceği ise hiçbir zaman tam açık değildi. Nitekim genellikle de böyle görüşmeler oldu.

ABD idaresinin en çok görüş ayrılığına düştüğü konu, iş dünyası ve sanayi elitlerine nasıl davranılacağı sorunuuydu. Başkomutan tipik cafcıflı tarzıyla şunları tane tane söyledi: "Japon halkının çoğunluğunun hayatını fiilen kölelik altında tutanlar ve [...] ülkeyi saldırgan savaşı yürütecek araçlarla ve iradeyle donatanlar, feodal efendiler olarak doğmuş ve yetiştirilmiş bu kişilerin ta kendisiydi." Ona göre, bunlar "Japonya'nın gelecekteki ekonomisinin seyrini etkilemekten alıkonulmalıydı."²⁰

MacArthur aslında bu sözleri 1947'de, yani Nürnberg Davaları'nın örnek oluşturduğu Tokyo Savaş Suçları Mahkemesi'nin (resmi adıyla Uluslararası Uzakdoğu Askerî Mahkemesi) toplanmasından bir yıl sonra söylemişti. Başka bazı Amerikalılar çok farklı görüşteydi. Tokyo mahkemesinin daha önce ABD Adalet Bakanlığı'nda genel müdürlük yapmış başsavcısı Joseph B. Keenan'ın aynı yıl söylediği şey şuydu: "Önde gelen iş dünyası ve sanayi liderlerinin savaşı tasarlamak ya da başlatmak için herhangi bir çevreyle işbirliğine girdiğine dair deliller bize sunulmadığı gibi, kendimiz de bunları saptamış değiliz."²¹

19 Cohen, *Remaking Japan*, 161.

20 Jerome Bernard Cohen, *Japan's Economy in War and Reconstruction* (Minneapolis: University of Minnesota, 1949), 432.

21 Cohen, *Remaking Japan*, 154.

Bizzat Japonların temizliklere ilişkin kanaati, izledikleri siyasete bağlıydı. SCAP'a mektup yazan bir kişi, "Japon halkının yüzde 99'unun en azından şimdiye kadar katıksız bağınaz ve militarist olduğunu" anlamasını istedi.²² Daha ılımlı başka bir muhbir şunu ileri sürdü: "Bürokratlar [...] eski içişleri bakanı gibi faşist ve savaş suçlusu birinin bile görevde kalmasına göz yumacak kadar ilkesizdir. Aralarında bir liberal bulunsa bile, ürkek ve pasif davranır."²³

Japonya'da işleri biraz daha basitleştiren husus, "silahsızlandırma" ve "demokratikleştirme" sürecinden tek bir Müttefik devletinin, yani ABD'nin sorumlu olmasıydı. Almanya'da SCAP'ın bir dengi yoktu. "MacArthur'u ikinci İsa Mesih olarak görüyoruz" gibi sözlerin yer aldığı mektupları alması kesinlikle söz konusu olmayan General Lucius Clay dahi böyle bir konumda değildi.²⁴ Ama bürokratik nüfuz ve siyasal inanç bakımından bölünmüş olan Amerikalılar, Japonya'da tutarlı bir temizlik stratejisini doğrusu hiç ortaya koyamadılar. Japonya'nın gerçek yönetimi, bürokrasiye kendince reformlara girişme talimatı veren bir Japon kabinesine bırakıldı. Bu reformların olsa olsa baştan savıcı olmasına karşın, Başsavcı Joseph Keenan'ın görüşüne aykırı biçimde, Amerikalı Yeni Düzenicilerin çok daha ciddiye aldığı başka bir hedef vardı. Onlara göre, "Japonya'nın gelecekteki ekonomik uğraşlarına tamamen barışçıl amaçlarla yön vermeyen" kişiler görevden alınmalıydı, ayrıca "Japonya'nın ticaret ve sanayisini büyük ölçüde denetim altında tutan sanayi ve bankacılık kartelleri" dağıtılmalıydı.²⁵ *Zaibatsu* denen bu karteller, ekonomideki başlıca savaş çığırtacları damgası vuruldu.

Bu yaklaşım tıpkı banker Hermann Abs ve Alman meslektaşları gibi, savaş öncesinde Londra'nın ve New York'un şirket merkezlerindeki irtibatlarına değer veren Japon sanayicilerde bir şok yarattı. Savaşın bitmesinden önce, büyük bir çelik şirketinin Harvard mezunu olan yönetim kurulu başkanı, sanayicilerin bir gizli toplantısında (İngilizce olarak "Dostumuz geliyor," diye heyecanla bağırıyordu).²⁶ Japon iş dünyasının uluslararası tecrübeye sahip ve birçoğu Avrupa'da veya ABD'de öğrenim görmüş liderleri, aynı kafa yapısındaki Amerikalılar tarafından, Japon ekonomisini yeniden inşanın başına getirilmeyi bekliyorlardı. Oysa devre dışı bırakıldılar ve ellerindeki şirket toplulukları parçalandı.

MacArthur'un askerî yönetimindeki Yeni Düzenicilere göre, bu hamle (kırsal Japonya'da "feodalizmin belini kıran toprak reformlarıyla birlikte) en

22 Rinjiro, *Dear General MacArthur*, 176.

23 *Ibid.*, 177.

24 LaCerta, *The Conqueror Comes to Tea*, 25.

25 Cohen, *Remaking Japan*, 45.

26 Dower, *Embracing Defeat*, 530.

gurur verici başarılarıydı. Birçok Japon solcu ABD politikalarıyla muazzam cesaretlendi. İşgalin ilk birkaç yılında Washington, solun en iyi dostu olarak görüldü. Kadınlara oy hakkı, grev hakkı, toplu pazarlık gibi adımların hepsi, Amerikalıların dayattığı ve Japonların minnetle hayata geçirdiği büyük yeniliklerdi. Sosyalistlerin yanı sıra komünistler de sendikalarda ve yükseköğretimde hatırı sayılır güç elde etti.

Ama sol görüşler taşıyan ve sanayicilere sıcak duygularla bakmayan bazı Japonlar bile, *zaibatsu*'lara yüklenen özel kabahat karşısında biraz şaşırıdılar. O sırada bir deniz subayı olan Theodore de Bary, arkadaşı Donald Keene'e bir mektubunda, Tokyo'da kendini sosyalist ve demokrat olarak nitelendiren Miyauçi adlı bir işadımıyla sohbetine değinir. *Zaibatsu*'ların savaş dönemindeki rolünü sorduğu Miyauçi, askerî camia üzerindeki ağırlıklarının çok az olduğu karşılığını verir. Evet, Nissan gibi bazı yeni *zaibatsu*'lar savaştan kazançlı çıkmıştı, ama "Dört Büyük" olarak anılan eski *zaibatsu* aileleri, Mitsubishi, Mitsui, Sumitomo ve Yasuda herkes gibi sisteme boyun eğmeye zorlanmıştı: "Onlar zayıftı, *zaibatsu*'lar zayıftı."²⁷

De Bary söylenene yarı yarıya inandı. Japonlardan bu doğrultuda şeyleri öylesine sıkça duymuştu ki askerî propagandanın etkisinden kaynaklandığı kuşkusuna kapıldı. Nitekim mektubunda şöyle yazar: "Ordu otuzlu yıllardan önce bu fikri yaymış ve ardından *zaibatsu*'ları satın alarak ya da korkutarak, doğruluğunu kanıtlamış olsa gerek."

Bir nokta kesindir. Amerikalılar *zaibatsu*'ların üstüne gitmekle ve bürokrasiyi az çok kendi haline bırakmakla, savaş dönemindeki Japon sisteminin işleyişini aslında anlamadıklarını gösterdiler. Ama bu sırf bir bilgisizlik ya da yanlış anlama meselesi değildi; yeni bir Japonya'nın kuruluşuna yardımcı olmak isteyen idealist Amerikalı planlamacılar ve savaş döneminde ekonomi üzerindeki nüfuzlarını, daha barışçıl amaçlarla da olsa sürdürmeyi bekleyen Japon "reform bürokratları" arasında bir görüş birliği söz konusuydu.

Hiçbir şey yapılmadığı söylenemezdi. 1948'e varıldığında, dokuz yüz binden fazla kişinin kariyeri gözden geçirilmiş ve bir buçuk milyondan fazla anket incelenmişti. İçişleri Bakanlığı dağıtıldı, silahlı kuvvetler terhis edildi ve 1.800 bürokrat tasfiye edildi. Ama tasfiye edilenlerin çoğu (yüzde 70) eski polisler ve İçişleri Bakanlığı'ndaki başka yetkililerdi. Ekonomi bürokratlarına pek dokunulmadı. Eski Mühimmat Bakanlığı'ndan sadece kırk iki, Maliye Bakanlığı'ndan da sadece dokuz kişi görevden alındı.²⁸ Mançurya'da köle işgücünün kullanılmasından sorumlu olan ve ardından Büyük Doğu Asya Ortak Refah Alanı olarak bilinen Japon emperyalist girişiminin planlanması-

27 Cary, ed., *From a Ruined Empire*, 107.

28 Chalmers Johnson, *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1982), 42.

na katkıda bulunan Mühimmat Bakanı Kişi Nobusuke tutuklandı. Ama hakkında savaş suçları nedeniyle hiçbir zaman resmen dava açılmadı. Hapisten çıktıktan sonra kariyeri daha da parladı ve Japonya başbakanı olma noktasına kadar vardı.

• • •

Büyük Doğu Asya Ortak Refah Alanı'nın tarihinde Filipinler garip bir yer tutar. Bu ülke 8 Aralık 1941'de, Pearl Harbor'a yönelik saldırıdan on saat sonra Japonlar tarafından işgal edildi. O sırada resmen Filipin Ordusu feldmareşali olan Douglas MacArthur, ertesi yılın Mart ayında geri çekildiği Avustralya'da iddialı bir tavırla "Geri döneceğim," dedi. Filipinler devlet başkanı Manuel Quezon da Avustralya'nın yolunu tuttu ve oradan geçtiği Washington'da bir sürgün hükümeti kurdu. Bu başlı başına alışılmamış bir gelişmeydi; sürgün bir Endonezya hükümeti ya da sürgün bir Burma hükümeti yoktu. Sürgün bir Tay hükümeti vardı ama Tayland hiç sömürge olmamış bir ülkedydi. Japonların işgal ettiği sırada, Filipinler sömürge ile devlet arası bir konumdaydı. Daha önce yarı bağımlı bir devlet statüsü kazanmıştı ve 1946'da tam bağımsızlığa kavuşması öngörülmekteydi. Japonlar General Homma Masaharu'nun ifadesiyle, Filipinler'i ABD'nin baskıcı tahakkümünden kurtarma sözünü vermelerine karşın, aslın ülkeyi daha acımasız biçimde yeniden sömürgeleştirdiler. Filipinler 1943'te resmen başında José P. Laurel'in bulunduğu bağımsız bir cumhuriyet olarak ilan edilse de yönetim tamamen Japonların elindeydi. Her Filipinli hükümet yetkilisinin arkasında bir Japon "danışman" ve her danışmanın arkasında da Japon ordusu ve korku saçan *Kempeitai* inzibat örgütü vardı. Kısacası, cumhuriyet düzmeceydi.

Bununla birlikte, Japonlara karşı sert bir Filipin direniş hareketi gelişti. Ülkenin ana adası Luzon'un kırsal alanlarında faaliyet gösteren en etkili Japon karşıtı gerilla örgütü ne Quezon'un, ne de Laurel'in siyasetine yakındı. Japonlara Karşı Halk Ordusu anlamında Hukbalahap olarak anılan örgütün saflarında, sadece Japonları değil, Filipinli büyük toprak sahibi aileleri de düşman olarak gören yalınayak köylü devrimciler vardı. Geniş şeker ve hindistancevizi plantasyonlarıyla zenginleşmiş olan toprak sahipleri, demokratlık kisvesi altında ülkeyi bir feodal oligarşi olarak yönetmekteydi. En ünlü Huk lideri Luis Taruc, bir ortakçının oğluydu. Başka bir renkli Huk lideri, Felipa Culala adında iriyarı ve gaddar bir kadın savaşçıydı. Takma adı Dayang Dayang'dı. Japonlar bile ondan korkmaktaydı.

Japon işgali sırasında birçok toprak sahibinin plantasyonlarını bırakıp Manila'ya kaçması nedeniyle, Huk militanları başka ülkelerde komünistlerin yaptığı şeye yöneldiler. Arazilere el koydular ve bir tür devlet içinde devlet

kurdular. Disiplinli savaş “birlikleri” sadece Japonları değil, işbirliğine girdiğinden veya disiplinsiz davrandığından kuşku duyulan Filipinlileri de acımasızca öldürdüler. Dehşet saçan Dayang Dayang bile, kuralları çiğnediğinde cezalandırıldı. “Bu savaşta zengin olmayanların beyni sulanmıştır” şeklindeki düsturuna uyarak, mandadan mücevhere kadar her türlü şeyi yağmalama çılgınlığına kapılınca, yakalandı, yargılandı ve kurşuna dizildi.²⁹

José Laurel’in yanı sıra kukla hükümetteki Manuel Roxas ve Benigno Aquino gibi hempalarının çoğu, bir Japon işgali olmasa bile, Huk militanlarının iktidardan düşürmek isteyecekleri toprak sahibi elit ailelerdendi. Japon yönetimine hizmet etme ve antiamerikan, pan-Asya bir davaya destek verme anlamında, bu adamlar elbette işbirlikçiydi. Ama eski Batı sömürgelerindeki diğer Asyalı milliyetçilerin işbirliğinde olduğu gibi, dayandıkları güdüler karmaşıktı. Yale Hukuk Fakültesi mezunu, senatör ve Manila’daki yüksek mahkemenin üyesi olan Laurel etkili bir kişiydi. Sömürge elit tabakasının bir mensubu olmasına karşın, Filipinlileri ABD’ye bağımlılıktan kurtarmak için Japon tarzı militan “Asyacılık” anlayışının gerekli olduğuna sahiden inanmış olabilir. Benzer savlar Nazi Almanya’sı güdümündeki yeni bir düzenin, çürümüş toplumlarına biraz enerji getireceğini düşünen Avrupalı vatan hainleri için de ileri sürülmüştür. Oysa onlar bağımsız ülkelere ihanet ederken, Laurel, Sukarno ve ötekiler Japon işgalinden önce ve sonra zaten yabancı yönetimi ya da egemenliği altında çalışan kişilerdi.

Laurel, Filipinli gerillaların başta gelen hedeflerinden biri olarak kaldı. Haziran 1943’te Wack Wack Golf ve Kır Kulübü’nde Benigno Aquino’yla birlikte golf oynarken, biri “Küçük Joe” adını taşıyan iki saldırganca sırtından vuruldu. Aynı yıl içinde yaralarının iyileşmesinden sonra, Tokyo’da Asya kardeşliği ve işbirliği sözünün verildiği Büyük Doğu Asya Konferansı’na katıldı. Ertesi yıl Japonların talebi doğrultusunda ABD’ye savaş açmaya razı oldu.

Bu arada General MacArthur geri döneceği yönünde Filipinlilere verdiği sözü Ekim 1944’te yerine getirdi. Bu olayı daha dramatik hale getirmek için, Leyte kıyılarına vuran dalgalar içinde, havacı gözlüğü takmış, sert bakışlı bir adam olarak yürüdü. Aslına bakılırsa, haber filmleri için tam doğru görüntünün yakalanması için, bu yürüyüşü birkaç defa yaptı. Aynı sahneyi Luzon’da yeniden canlandırdı. Filipinlilerin Katolik ve mistik yanına hitap etmeye dönük olduğu kesin, alışılmış İncil tarzı üslubuyla şöyle seslendi: “Filipin halkı, işte döndüm. Yüce Tanrı’nın yardımıyla kuvvetlerimiz Filipin topraklarına, iki halkımızın kanlarıyla kutsanmış topraklara tekrar ayak bastı. [...] Yardıma koşun. [...] İlahi takdir o yolu işaret ediyor.”

29 Teodoro Agoncillo, *The Fateful Years: Japan's Adventure in the Philippines, 1941-1945* (Quezon, Filipinler: R. P. Garcia, 1965), 672.

Amerikalı askerler Manila'ya doğru uzun ve çoğu kez kanlı yürüyüşlerinde, Huk militanlarından aktif yardım gördü. Filipinli gerillalar Luzon'un orta kesimindeki çeşitli yerlerden Japonları kovdular, Filipin bayrağıyla birlikte ABD bayrağını diktiler ve ABD'nin bağımsız Filipin sosyalist cumhuriyetini destekleyeceği beklentisiyle kendi idarelerini kurdular. Ne var ki işler öyle gelişmedi. Huk militanlarının savaşı ruhuna duyduğu hayranlığa ilişkin bazı sözlerine rağmen, MacArthur en çok tanıdığı kişileri, yani toprak sahibi eski elitleri tekrar iktidara getirmeye ikna edildi. "Bütün vefasız Filipinlilerin peşine düşmeye" ant içmiş olsa da Laurel'in kukla hükümetinin sadık bir mensubu olan Manuel Roxas'ı ABD ordusunda tuğgeneralliğe getirdi.³⁰

Huk militanlarına silahlarını bırakma emri verildi. Bunu reddedenler tutuklandı. Bazıları resmi suçlama olmaksızın hapse atıldı. Onlardan biri olan Luis Taruc, birkaç eski Japon işbirlikçisiyle aynı hücreye konuldu. Elli bin köylünün protesto için Manila'daki Malacanang Sarayına yürümesi üzerine serbest bırakıldı; ama askerlerinin birçoğu hapiste kaldı. Bunu karanlık gelişmeler izledi. İnsanlar baskı altına alındı, ortalıkta paralar dolaştı. Manila basınında Laurel'in ve arkadaşlarının savaş sırasında kusursuz yurtseverler gibi davrandıklarına, ellerinden geldiğince Filipinlileri Japon dehşetinden koruduklarına dair haberler çıktı. MacArthur yeni adamı Roxas'ı "gerilla hareketindeki başlıca unsurlardan biri" olarak nitelendirdi. Filipinlilere "küçük kıskançlıkları" ve "gereksiz yanlış anlamaları" aşmaları gerektiği çünkü böyle şeylerin ancak "ilerlemeyi köstekleyeceği" tembih edildi.³¹

Filipinler'in İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk cumhurbaşkanı Manuel Roxas, savaş döneminin işbirlikçileri için af ilan etti. Binlerce kişi zindanlardan salıverildi. Luis Taruc sıvışıp saklandı ve Huk militanları sonradan Maocu eğilimli Yeni Halk Ordusu'na dönüşecek olan Halk Kurtuluş Ordusu'nu kurdu. Yeniden malvarlıklarına kavuşan toprak sahibi aileler ise Filipin siyasetini yönlendirmeye devam etti. Bu durum 1986'da, "halk gücü"nün dünyada Asya demokrasisi umudunu uyandıracak bir gelişmeyle Ferdinand Marcos'u devirmesinden sonra da hâlâ geçerliydi. Halk gücünün yıldızı olarak cumhurbaşkanlığına seçilen Corazon "Cory" Aquino, Benigno Aquino'nun geliniydi. Yardımcısı "Doy" Laurel ise José Laurel'in oğluydu. Bu satırları yazdığım sırada, cumhurbaşkanlığı makamında Cory'nin en büyük oğlu Benigno Aquino III oturuyor.

• • •

30 Stanley Karnow, *In Our Image: America's Empire in the Philippines* (New York: Random House, 1989), 327.

31 *Ibid.*, 328.

Yıkıma uğramış bir ülkeye meşruiyeti geri getirmede, insanların etrafında kenetleneyeceği sembolik bir figürün yararı vardır. Bu figür saygı duyulan bir hükümdar, bir direniş kahramanı, hatta akla yakın görünecek şekilde kurtarıcı pozuna giren yabancı bir general olabilir. General Douglas MacArthur'un tarzı bazı kimseler için belki biraz aşırı yapmacık, hatta benmerkezciydi; ama hem Japonya'da, hem de Filipinler'de bu rolü mükemmel oynadı. Japon imparatorunu sürekliliğin sembolü olarak kullanışı, kendine biçtiği geçici şogunluk görevini tamamlamaya yönelikti. MacArthur'un ki de dahil, kahramanlık çoğu kez bir tiyatro meselesidir ve bazı durumlarda tam bir kurmacadır. Örneğin, Kuzey Kore'de "Büyük Önder" Kim İl-sung, Kızılordu tarafından Japonları Kore Yarımadası'ndan tek başına kovmuş büyük bir kahraman partizan gibi sunuldu. Oysa savaşın büyük bölümünü Habarovsk yakınındaki bir Sovyet askerî eğitim kampında geçirmişti.

Savaş öncesi rejimlerin kukla yöneticileri itibarlarını yitirince ve meşruiyet tartışmalı hale gelince, iç savaşa uygun zemin oluşur. Bu durum Yunanistan'da var gücüyle hemen patlak verdi; Çin'de de bir yıl süren gölge boksundan ve küçük çatışmalardan sonra dizginden çıktı.

Amerikalıların kısaca Gimo olarak, savaş sırasında Çin'deki ABD komutanı olan "Suratsız Joe" lakaplı General Joseph Stilwell'in ise "Mercimek Beyinli" olarak andığı Başkomutan Çan Kay-şek, görünüşte Çin'i denetim altında tutmaktaydı. Ama ülkenin birçok kesiminde hükmünün geçmediği apaçıktı. Gimo kendini Japonlarla kahramanca çarpışan büyük bir ulusal lider gibi sunarken, savaş dönemindeki Amerikan propagandasında da öyle gösterildi. Gerilla ordusuyla birlikte kuzeybatıya çekilip saklanmış olan Mao Zedong'un (tamamen yanlış sayılmayacak) görüşü ise, Çan Kay-şek'in en olumlu bakışla pasif biri, en olumsuz bakışla da komünistlere karşı bir Japon işbirlikçisi olduğu yönündeydi. Komünistler *kendilerinin* gerçek direnişçiler, Mao'nun da ulusal kahraman olduğunu ileri sürmekteydi. Aslında, her iki taraf da çoğu kez Japonları, ABD'nin zamanla icabına bakacağı can sıkıcı bir müşkül saymaktaydı. Asıl düşman içerideydi. İki hasım Çin ordusu nihai kavga için karşı karşıya gelirken, kahramanlık anlatıları da bir yarışa girdi.

Aslına bakılırsa, iki lider savaştan hemen sonra, milliyetçilerin savaş dönemi başkenti Chongqing'deki genişletilmiş bir toplantıda buluştu. Gerçekte birbirlerine katlanamasalar da rakip çete reisleri gibi birbirlerinin bıçkınıklarına karşılıklı saygıları vardı. Mao resmi ziyafette Çan Kay-şek'in şerefine kadeh kaldırdı ve ona bin yıllık saadet diledi. Topyekün bir iç savaşı savuşturma çabasıyla, iktidar paylaşımı, ülkenin hangi kesimini kimin işgal edeceği, nasıl bir hükümet ortaklığı kurulabileceği gibi hususlarda kibarca konuşmalar yapıldı. Sağlam bir mutabakata varılamadı. Mao dönüşünde yoldaşlarına, barışçıl niyet beyanlarının ("demokrasi", "tek ordu", Çan Kay-şek'in "liderliği")

“sırf bir kâğıt parçası” olduğunu belirtti.³² Ama Çin hakkında neredeyse hiçbir şey bilmeyen ve yemekte Çoktav Yerli savaş naraları atarak Çinli konuklarını şaşkınlığa uğratan ABD büyükelçisi Patrick J. Hurley, iki tarafı bir araya getirebileceği umudunu hâlâ taşımaktaydı. Akli dengesi bozuk Hurley’nin ateşli hayal gücünde, ondan çok daha uzman diplomatlar da dahil, bu konuda kuşku duyan her Amerikalı bir hain ve muhtemelen komünistti.

Meseleyi doğru anlayan *New York Times* muhabiri, 6 Ekim’deki bir haberinde şunu yazdı: “Niçin bu kadar pazarlık yürütüldüğünü merak eden Batılılara, Çin siyasetinde askerî birliklerin belirleyici etken olduğunu belirtmek gerekir.” Dahası, silahlar da belirleyiciydi. Çan Kay-şek’in Japonları silahsızlandırma hakkının sadece kendisine verilmesinde ısrar etmesinin ve Mao’nun böyle bir talebe kulak asmama yoluna gitmesinin sebebi buydu.

Çan Kay-şek’e bağlı milliyetçiler, 1945 yazında bütün Güney ve Orta Çin’e yayılmış yaklaşık dört milyon kişilik bir orduya sahipti. Ama bu düşük eğitimli ve disiplinsiz orduyu çoğu kez rüşvetçi ve ehliyetsiz subaylar yönetmekteydi. Japonların Mançuko’da, Kuzey Çin’de ve milliyetçilerin eski başkenti Nanjing’de kurduğu “kukla ordular”ın toplam asker mevcudu bir milyonun üzerindeydi. Çan Kay-şek milliyetçilere nazaran daha iyi donanımlı ve savaşçılıkta çoğu kez daha üstün olan bu askerleri silahsızlandırmak yerine, kendi saflarına katmayı tercih etti. Bir de çıkara dayalı ve her zaman kaypak biçimde saf tutan çeşit çeşit taşralı savaş ağaları vardı.

Milliyetçi birliklerin köylere ve kasabalara varışı Çinli sivillerde büyük korku uyandırıyordu; çünkü genelde askerden ziyade haydut gibi davranıyor, malları talan ediyor, yiyecekleri soyuyor, kadınların ırzına geçiyor ve köylüleri orduya zorla asker yazdırıyorlardı. Kukla ordu birliklerinin ve savaş ağası ordularının davranışı çok daha iyi değildi. Yaklaşık bir milyon askere ve iki milyon milise sahip komünistler de bazen zorbalık ediyorlardı ama en azından disiplinin yararını biliyorlardı. Halkla ilişkileri daha iyiydi; savaşın kısmen propagandayla kazanılacağını farkındaydılar. Kahraman bir halk ordusu olarak görülmeleri en büyük varlıklarıydı.

Çin’in büyük bir bölümü sadece korkunç yıkıma uğramakla kalmadı; yabancı işgali, savaş ağalarının kötü yönetimi ve çoğu kez Japonya’yla savaş kadar acımasız bir iç çatışmada yıllarca süren temizlikler ve karşı-temizlikler yüzünden yozlaştı da. Sonradan Japonya uzmanı olan Donald Keene, Sarı Deniz kıyısında yer alan ve deniz üssü, Avrupalı mimarisi ve Alman tarzı bira-haneleriyle tanınan liman kenti Qingdao’da görevli genç bir ABD deniz subayıydı. ABD deniz piyadeleri oraya vardığında, Japon İmparatorluk Donanması

32 Jay Taylor, *The Generalissimo: Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009), 323.

hâlâ kentteydi. Keene çok geçmeden “ortamda bir bityeniği”, dalaverenin ve çürümenin pis kokusu bulunduğunu sezdi. “İşbirlikçiliğin ağır yükü bizzat kentin genellikle kuşkulu karakterinden daha az sinmiş değil buraya.”³³

Keene kenti Japonlarca atanmış Çinlilerin, genellikle yabancı işgalinden kazançlı çıkmış karanlık tiplerin hâlâ yönettiğini gördü. Savaş dönemi vur-gunlarıyla böbürlenlen Japon deniz subaylarıyla ve sicilleri aynı ölçüde lekeli Çinlilerin işbirlikçilik gerekçesiyle tasfiye ettiği Çinlilerle karşılaştı; bu insanların tek derdi zanlıların mallarını yağmalamaktı. Qingdao hırpani dolandırıcıların, gangsterlerin, sürekli saf değiştiren casusların ve hâlâ üstün bir ırk gibi davranan Japonların cirit attığı bir yerdi. Bunların hiçbirisi sırf Qingdao’ya özgü değildi. Keene Çin’in başka kesimlerinde de milliyetçilerin komünistleri durdurmak için ağır silahlı Japon birliklerinden yardım istediğine dair haberler duydu. Bu haberler tamamen doğrudu. Çan Kay-şek’in hükümetindeki bazı sağcı hizipler, aslında aktif Japon yardımıyla komünistlerle hemen bir savaşa girme peşindeydi. Temkinli Gimo o kadar ileriye gitmekten yana değildi; ama Çin demiryollarını ve başka birçok tesisi olası komünist saldırılarına karşı korumak için çok sayıda Japon askeri kullanıldı.

Japonlara karşı tek tük misillemeler olsa da genelde hem milliyetçiler, hem de komünistler iç düşmana yoğunlaştılar ve milliyetçiler Japon yardımına gerek duydular. Kaldı ki Çinliler ve Japonlar arasındaki ilişkiler çoğu kez basit çözümlere elvermeyecek kadar girişikti.

Savaşı izleyen dönemdeki en garip sahnelerden biri, 1937’de uzun süren bir azgınlıkla, on binlerce, belki yüz binlerce Çinlinin katledildiği ve Japon askerlerinin tecavüzüne uğradığı Nanjing’de yaşandı. Nanjing Tecavüzü olarak bilinen bu olay hâlâ İkinci Dünya Savaşı’nın en feci mezalim örneklerinden biri olarak hatırlanır. General Okamura Yasuji, katliama doğrudan bulaşmış olmamakla birlikte, aynı ölçüde korkunç savaş suçlarından sorumluydu. Komutası altındaki birlikler 1938’de sayısız sivil kimyasal silahlarla katletmişti. Daha sonra 1942’de izlediği ve Çinlilerce “Üç Toptan Emir” (“toptan öldür, toptan yak, toptan yağmala”) olarak anılan yakıp yıkma politikası, iki milyondan fazla kişinin ölümüne yol açmıştı. 15 ila 60 yaş arasındaki bütün erkekler, Japon karşıtı oldukları kuşkusuyla hedef alınmıştı. Japon askerî genelevlerinde seks kölesi olarak hizmet vermek üzere, çoğunlukla Kore’den genç kadınların sistematik biçimde kaçırılışı da Okamura’nın gözetiminde gerçekleşen bir olaydı.

İşte bu Okamura’yı 9 Eylül 1945’te Nanjing’de teslim alan General Ho Yin-chin, onun önünde eğildi ve küçük düşürücü tören rezaletinden dolayı özür diledi. Tokyo’daki askerî akademide eğitim görürken ders aldığı Okamura’ya

hocam diye hitap ederken, “büyüğüm” anlamındaki Japonca *sensei* kelimesini de eklemekten geri kalmadı.³⁴ Böylece Okamura sanki hiçbir şey değişmemiş gibi, Nanjing'deki Dışişleri Bakanlığı binasında oturmaya devam etti. Üç yıl sonra Nanjing'deki bir mahkeme tarafından savaş suçları nedeniyle nihayet hakkında dava açılınca, bizzat Çan Kay-şek onu yeni onur kırıcı durumlardan korudu ve milliyetçi hükümete askerî danışmanlık görevinde tuttu. Okamura Yasuji 1966'da yatağında huzurla öldü.

Çin iç savaşının kilidi aslında Mançurya'ydı. Japonları kurup yönettiği ağır sanayilerin ve maden ocaklarının bulunduğu bu bölgeyi önce ele geçiren taraf, neredeyse tartışmasız bir üstün konuma kavuşacaktı. Daha önce gördüğümüz üzere, oraya önce varan Sovyet birlikleri, taşınabilir bütün sanayi ve finans varlıklarını alıp Sovyetler Birliği'ne götürdüler. Çinli komünistlerle ilk karşılaşmaları her zaman dostça olmadı. Hırpani Çinli askerler çoğu kez Sovyet Kızılordu subaylarından küçümseyici bir davranış gördü ve tercümanların yokluğu iletişimi neredeyse imkânsız hale getirdi. Ayrıca, Stalin büyük devletlerin ilişkilerinde istikrar uğruna, Çan Kay-şek'i mevcut durumda Çin'in meşru lideri olarak tanımaya karar vermişti.

Bununla birlikte, Sekizinci Yol Ordusu'na bağlı Çinli komünistler gittikçe artan bir sayıyla Mançurya içlerine sızmaya başladılar ve bazı yörelerde yakınlık gösteren Sovyet komutanlarının yardımıyla yerel idareye el koydular. Komünist kadroların büyük bölümünün, çoğu Çinli tarafından Vahşi Kuzey, göçebelerin ve vahşilerin yurdu olarak görülen bu bölgeyi tanımaması ve orada köklü bağlara sahip olmaması nedeniyle, bu kolay bir iş değildi. Sovyet birlikleriyle gergin ilişkilerin ve avare kukla asker çetelerinin meşum varlığının yanı sıra, Sekizinci Yol Ordusu bazıları Sovyet birliklerine, bazıları taşralı savaş ağalarına, bazıları da milliyetçi kampa bağlı çeşitli yerel yeraltı gerilla topluluklarıyla da başa çıkmak zorundaydı. Milliyetçiler komünistlerle kavgada nasıl Japon ve Amerikan yardımını istediye, komünistler de “antisovyet haydutları” bastırmak için Sovyet yardımı istedi.³⁵

Bu arada, komünistlerin Mançurya içlerine ilerleyişinden tedirgin olan Çan Kay-şek, Amerikalıların milliyetçi birliklerin kuzeye naklini sağlaması için yalvardı. ABD bu çağrıya uymakla birlikte, gönülsüzce destek verdi; çünkü resmi politika “kardeş kavgası”na karışmama yönündeydi. Milliyetçiler çoğu durumda kuzeydoğuya bir hayli geç, yetersiz sayıda ve bazen de yanlış istikametlere saparak vardı.

Zamanla durumun çok daha kötüye gideceği, komünistlerin 1948'deki Changchun kuşatmasında üç yüz bine yakın sivilin açlıktan ve hastalıktan

34 Spector, *In the Ruins of Empire*, 41.

35 Odd Arne Westad, *Cold War and Revolution: Soviet-American Rivalry and the Origins of the Chinese Civil War, 1944-1946* (New York: Columbia University Press, 1993), 90.

can vereceği Mançurya'nın hengâmeye dönüşen garip yapısını gözler önüne en iyi serebilecek örnek, Kuzey Kore sınırında bulunan Andong'daki meşhur bir genelevin hikâyesidir.

Andong 1945 sonbaharında oldukça kozmopolit bir yerdi, Kuzeydoğu Asya'nın bir tür Kazablanka'sıydı; şehirde sadece Mançurya Çinlileri değil, Koreliler, Ruslar ve 70 bin kadar Japon vardı. Japon topluluğu yerleşik askerlerin ve sivillerin yanı sıra, eski kukla devletin öbür kesimlerinden gelmiş mültecileri de kapsamaktaydı. Şehrin Japon yöneticileri, ilerleyen Sovyet askerlerinin şehir sakinlerine, özellikle de kadınlara yapabileceği şeylerin dehşeti içinde, Japon kadınlarına yönelik nahoş Rus ilgisini uzaklaştırmak üzere bir "kabare", daha doğrusu bir genelev açmaya karar verdiler. Annei Hanten (Annei Hani) adı verilen bu işletmeyi çekip çevirme görevini, kırklı yaşların başında olan O-Maçi adlı bir kadın üstlendi. Japon kaplıca sayfiyelerinde çalışmış eski bir geyşa olan O-Maçi, birçoğu bu işte tecrübesiz olan Japon kadınlarını, yurtseverlik duygularına hitap ederek topladı. Onlardan Japonya uğruna kendilerini feda etmeleri istendi; Andong'un kadın kamikazeleri olacaklardı.³⁶

O-Maçi'nin Japonya'da doğduğu kasabada, canlarını kurtardığı minnettar Japonlarca dikilmiş bir taş anıtı hâlâ vardır. "Apolitik" olmak ve yüksek ya da düşük mertebede, Rus, Japon ya da Çinli bütün erkeklere eşit muamele etmek, O-Maçi için bir övünç kaynağıydı. İlk başta Rusları eğlendirmek amacıyla kurulmuş olmasına karşın, O-Maçi'nin "kabare"si, aralarında eski Japon subaylarının ve topluluk önderlerinin, ayrıca milliyetçi safa geçmiş Çinli eski Japon işbirlikçilerinin, hatta Çinli ve Japon komünistlerin bulunduğu başka türden müşterileri de çekti. Annei Hani'nda müşterilere bolca saki, votka ve Çin şarapları sunulurken, her türlü istihbarat alışverişi yürütülmekteydi.

O-Maçi askerî birlik hareketleri ve planlanan tutuklamalar hakkında Sovyet askerlerinden duyduğu şeyleri Japonlara aktarmaktaydı. Bu yoldan uyarılan birçok Japon, uygun zamanda ortalıktan kaybolmayı başardı. Handa casuslar ve ikili casuslar, "kızıl turplar" ("kızıl" gibi görünen antikomünistler) ve "mavi turplar" (antikomünist kisvesindeki komünist ajanlar) vardı. Komplolar ve karşı komplolar kurulmaktaydı. Hanın bir Japon çalışanı ile bir Çinli komünist casus (belki de bir kızıl turp) arasında bir evlilik ayarlandı; Japonlar böylelikle komünistlerin ne peşinde olduğunu öğreneceklerdi. Çinli milliyetçilerin ve Andong'un yukarısındaki tepelere toplar saklamış eski Japon subaylarının tasarladığı sağcı bir askerî darbe yine handa hazırlandı ama beklenen milliyetçi birlikler gelmeyince suya düştü.

36 Annei Hanten üzerine iki kitap için bkz. Okada Kazuhiko, *Manşu Annei Hanten* (Kojinşa, 2002) ve Fujiwara Sakuya, *Manşu, Shokokumin no Senki*.

Çok geçmeden onların yerine Komünist Sekizinci Yol Ordusu şehre girerek Kızılordu'nun yerini aldı. İlk başta hiçbir şey değişmemiş gibiydi. Komünistlere Annei Hanı'nda, kadroların tasvip etmediği kadın cilveleşmesine yer verilmeyen bir Çin ziyafeti sunuldu. Acaba Japonlar Sekizinci Yol Ordusu'na yardımcı olamaz mıydı? Japon Mançuko elektrik şirketinin eski çalışanları, sosyalist "halk oyunları" sahneleme umuduyla, bir "kızıl tiyatro" topluluğu kurdular.

Ama balayı çok sürmedi. Komünistler yeni düzende uluslararası bir geneleve gerek olmadığına karar verdiler. Başarısız milliyetçi darbe girişimine Japonların karıştığından kuşku duydukları için, O-Maçi'yi ve birkaç Japon topluluğu önderini milliyetçi casus diye tutukladılar. Tutukluların başına daha sonra gelenler hakkında pek fazla şey bilinmiyor. O-Maçi yaklaşık bir yıl hapiste kaldıktan sonra, Eylül 1946'da Yalu Nehri kıyısında kurşuna dizildi. Bir casus olup olmadığı ve kimin adına çalıştığı hâlâ bir esrar olarak duruyor.

• • •

Fransa bir süreklilik ve meşruiyet duygusuna son derece muhtaçtı. İç savaş közleri 1789 Devrim'inden beri hiç sönmemişti. Kralcılar ve Katolik gerici-ler başından itibaren Cumhuriyet'le kavga etmişlerdi. Alman işgali ve Vichy rejimi, onlara geçici bir zafer kazandırdı. General de Gaulle solun bir adamı sayılamayacağı gibi, karışık bir iş olan çok-partili demokrasiyle de pek alakası yoktu. Ama hor gördüğü Cumhuriyet'in doğal mirasçısı rolüne süreklilik uğruna soyundu. Ulusal Meclis'in 1940'ta kurucu iktidar yetkisini verdiği Mareşal Pétain'in Vichy hükümeti, savaş biter bitmez, gayrimeşru ilan edildi. De Gaulle'ün 1944'te ve 1945'te üstlendiği görev, dikişleri atmış Fransa'yı yeniden kenetlemektir.

İç savaş korkusu oldukça somuttu. Direniş hareketinde çok önemli rol oynayan komünistler, temizlenecek düşmanların listesini daha 1941'de hazırlamışlardı. Niyetleri Nazi yanlısı milis örgütündeki küçük canilerin yanı sıra sanayicilerin de peşine düşmektir. Bütün eski direnişçiler için asıl önemli nokta sadece elektrik direklerine asılan küçük memurların (*lampistes*) değil, serbest bırakılan amirleriyle birlikte yönetici elit tabakanın da cezalandırılmasıydı.³⁷ Adaletin yerine gelmesini sağlamak gerektiğinin ve zaten hırpalanmış toplumu dayanılmaz baskılar altında bırakacak büyük ölçekli temizlikleri Fransa'nın kaldıramayacağını farkında olan de Gaulle, süreci ola-bildiğince çabuk, tercihen birkaç ay içinde bitirmekten yanaydı. Öngörülen Şubat 1945 tarihine kadar bunu başarmak haliyle imkânsızdı.

37 Peter Novick, *The Resistance Versus Vichy: The Purge of Collaborators in Liberated France* (New York: Columbia University Press, 1968), 40.

Ne var ki o sırada kaba güce dayalı adalet zaten büyük ölçüde uygulanmıştı. Tutuklular linç edilmiş, 4 binden fazla kişi hızlı yargılama sonunda infaz edilmiş, bazıları öfkeli kalabalıklarca asılmıştı. Özellikle Güney Fransa'da, bazı bölgeler neredeyse anarşi içindeydi. Böyle bir şeyi tasvip etmeyen de Gaulle'e göre, sadece devletin cezalandırma hakkı olmalıydı. Nitekim bazı eski direnişçiler, işbirlikçilik zanlılarını infaz etmede aşırı gayretkeşlik gösterdikleri için tutuklandılar. Peki, de Gaulle aslında onları suçlayabilir miydi? Güneyli bir gazeteci ve direniş lideri olan Pascal Copeau Ocak 1945'te şunu yazdı:

Şu son dört korkunç yılda en sağlam Fransızlar insan öldürmeyi, suikast ve sabotaj düzenlemeyi, trenleri raylardan çıkarmayı, kimi zaman yağmaya girişmeyi ve yasa gereği olduğu söylenen şeylere hiçbir zaman uymamayı öğrendiler. [...] Bunları Fransızlara kim öğretti, suikast düzenleme emrini kim verdi? Siz değilseniz kim, sayın generalim?³⁸

Devletin zor kullanma tekeli yeniden elde etmesi için, de Gaulle'ün yapması gereken ilk şey, direniş hareketini silahsızlandırmaktı. Bu, nazik bir işti; çünkü De Gaulle İngiliz başkentinin güvenli ortamında yaşarken, Fransız direnişindeki yeraltı savaşıçıları (*maquisards*) bu silahları savaş sırasında büyük riske girerek elde etmişlerdi. Komünist direnişçiler ikinci bir Fransız Devrimi umudunu hâlâ taşıyorlardı ve bunun için de ellerindeki silahlara ihtiyaçları vardı. Ama bu ihtimal kısa sürede ortadan kalktı; sebebi ise sadece komünistlerin Fransa'da böyle radikal bir girişim için yeterli desteğe sahip olmaması değil, Stalin'in Amerikan nüfuz alanında bir devrime arka çıkmayacağını açık seçik belirtmiş olmasıydı. Uğraşacak başka işleri olan Stalin, Fransız komünistlerine geri adım atmalarını bildirdi. De Gaulle de Fransız komünistleriyle bir pazarlık yaptı. Fransız ordusundan 1939'da firar edip Moskova'ya kaçmış olan liderleri Maurice Thorez'in, vatana ihanetten dolayı yargılanmamak kaydıyla yurda dönüşüne izin verilebilmesi için, silahlı savaşıçılarını dağıtmalarını şart koştu. Birçok silah hâlâ ücra çiftliklerde, döşeme tahtalarının altında veya depolarda itinayla saklanmaktaydı. Ama komünistler pes etti ve devlet peyderpey denetimi tekrar eline aldı.

İşgal yıllarında özellikle kötülük etmiş ya da öne çıkmış bazı sembolik simalar yargılandı. Pétain de bunlar arasındaydı ama vatana ihanetten hüküm giydikten sonra, infaz edilemeyecek kadar yaşlı ve mühim biri sayıldığı için, Atlantik kıyıları açıklarındaki küçük bir adaya sürgün edildi. Askerî nişanları elinden alınmış bunak bir ihtiyar olarak öldüğü o adaya gömüldü; böyle rezilce bir akıbet, bazı sadık yandaşlarını öfkeliendirdi. Pétain'in uğradığı

aşağılanmayı düzeltmek üzere, 1973'te kemiklerinin şehitler mezarlığında daha şanlı bir defin için mezardan çıkarılıp anakaraya taşınması yönünde bir girişimde bulunuldu. Mareşalin kemikleri, avukatı Üstat Jacques Isorni'nin garajında ele geçirilince, çarçabuk adaya geri götürüldü; bilindiği kadarıyla, hâlâ orada yatıyor.

Pétain'in savaş sırasındaki en güçlü bakanı, itici bir kişiliğe sahip ve çok nefret edilen Pierre Laval, daha az şanslı çıktı ve ölüm cezası yerine getirildi. Siyanürle canına kıyma girişimi bu zehrin etkili olmayacak kadar eskimiş olmasından dolayı boşa çıktıktan sonra, Ekim 1945'te kurşuna dizildi.

Başka savaş suçu davaları da açıldı. Ama inandırıcı olabilmeleri için, önce adli kadronun temizlenmesine gerek vardı. Savaş dönemi Fransa'sında Mareşal Pétain'e bağlılık yeminini imzalamayı sadece bir yargıcın reddetmiş olması, bir sorun çıkardı. Yargıçlardan ve eski direnişçilerden oluşan bir temizlik komisyonu, adli mensupların sadık Fransızlar gibi davranıp davranmadığını kararlaştırmakla görevlendirildi. Bu çok gevşek tanıma göre, 266 kişinin kusurlu olduğu hükmüne varıldı. Aynı kriterler memurlara da uygulandı. Yarı maaşla geçici olarak görevden almadan, göreve son vermeye ve yurttaşlık haklarından bütünüyle yoksun bırakmaya kadar uzanan yaptırımlara başvuruldu. Aşağı yukarı bir milyon memurdan 11.343'ü bir ceza aldı ve 5.000'i görevinden oldu. Başka ülkelerde olduğu gibi, iş dünyası ve sanayi elitleri, bu furyayı büyük ölçüde zararsız atlattı. Parfüm imalat şirketi L'Oréal'in kurucusu gibi, nam salmış Nazi sempatizanlarına hiç dokunulmadı.

Renault motorlu araba fabrikasının kurucusu Louis Renault, tanınan bir Nazi değildi. Kendi ifadesine göre, Almanlar onu korkunç bir tercihle karşı karşıya bırakmıştı: Şirketinin Daimler Benz'in eline geçmesine ve işçilerinin Almanya'ya gönderilmesine seyirci kalmak ya da Alman silahlı kuvvetleri için araçlar imal etmek. İkinci yolu seçen Renault, komünist direniş çevrelerinde en berbat sanayi haini, katışıksız bir sınıf düşmanı olarak görüldü. Komünist gazetesi *L'Humanité* Ağustos 1944'te, "Renault fabrikalarının yöneticilerine, düşmanı donatmada gösterdikleri şevk sonucunda ölen Müttefik askerlerinin bedeli ödetilmelidir," diye yazdı.³⁹ Tasfiye edilen diğer sanayicilerin çok az olması nedeniyle, Renault'yu bir günah keçisi, de Gaullecülerin sola attığı bir kemik saymak mümkündür. Renault mahkemede kendini savunma fırsatı bulamadan, hapisnede kafasına aldığı yaralardan dolayı öldü.

Tasfiye edilen yargıçlar ve memurlar birçok durumda kısa sürede eski görevlerine döndüler ya da özel sektörde saygın kariyerler edindiler. Savaş suçları nedeniyle yargılanan son Fransız yurttaşı Maurice Papon'un durumu, nihai akıbeti bir yana bırakılırsa, her bakımdan tipikti. Bordeaux'da üst

düzey bir polis yetkilisi olarak, binden fazla Yahudiyi kamplara göndermekten sorumlu olmasına karşın, 1945'te hiç yargılanmadı. Aksine, çeşitli hükümetlerde önemli bir bürokrat olarak görev almaya devam etti: De Gaulle döneminde müsteşarlık, Korsika'da valilik, antisömürgeci isyanı bastırmada rol oynadığı Cezayir'de valilik, Fransa devletine hizmetlerinden dolayı ona Légion d'Honneur nişanı veren de Gaulle'ün ikinci döneminde Paris polis şefliği, son olarak da Cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing döneminde bütçe bakanlığı. Papon'un parlak kariyerindeki olağandışı yan, kötü geçmişi- nin ceremesini çekecek kadar uzun yaşamasıydı. Hakkındaki dava 1995'te başladı, 1999'da hapse atıldı, 2002'de serbest bırakıldı ve sökülmüş Légion d'Honneur nişanını kaçak olarak takmaktan dolayı, yaklaşık üç bin dolara denk para cezasına çarptırıldı.

De Gaulle Fransa'yı tıpkı Japonya, İtalya, Belçika ve hatta Almanya'nın "onarıldığı" gibi, yani savaş öncesi elitlerin uğradığı hasarı asgari düzeyde tutarak onardı. Ülkesinin daha fazla kutuplaşmasını kaldıramazdı. İşadamlarının, finansörlerin, avukatların, profesörlerin, doktorların ve bürokratların uzmanlığına ihtiyaç vardı. Onlar doğru bağlantıları olan kişilerdi.

Direnış hareketindeki erkekler ve kadınlar, başkaları boyun eğerken, başına buyruk ve cesur kişiler olarak üstlendikleri rolü, canlarını tehlikeye atma pahasına oynamışlardı. Buna yönelmelerinin ardında çeşitli sebepler vardı: Dinsel inanç, siyasal ideoloji, can sıkıntısı, öfke, serüven tutkusu ya da sadece dürüstlük duygusu. Ama tercihleri bakımından, tıpkı fırsatçılar ve dalkavuklar gibi, onlar da halkın çoğunluğunu temsil etmekten uzaktı.

Hemen her yer gibi Fransa'da da kötülüklerin cezalandırılması sıklıkla sembolik düzeyde kaldı ve pek hakkaniyetle uygulanmadı. Kurulu düzen nispeten olduğu gibi sürerken, eski bir fahişe ve muhtemelen casus olan Marthe Richard, Aralık 1945'te Paris'teki genelevlerin kapatılması için lobi çalışması yürüttü. Bir yıl sonra çıkarılan Marthe Richard Yasası'yla Fransa'daki bütün genelevler kapatıldı. Fransız ruhuna son derece aykırı bu gayretkeşliğe gösterilen gerekçe, Alman işgali sırasında genelevlerin başlıca "işbirliği" merkezleri olmalarıydı.

Hukukun Üstünlüğü

Komünist Sekizinci Yol Ordusu'nun 1945 güzünün sonlarında Mançurya'ya ulaşmasıyla ve bazı yerlerde Japonların, bazı yerlerde de Kızılordu'nun yerini almış Çinli milliyetçilerden kentleri birbiri ardı sıra almaya başlamasıyla birlikte, sözde halk yargılamaları kısa sürede devreye girdi. Adaletin işleyişi hızlıydı, hukuk kuralları kaba, hatta belki ilkeldi.

Bazı durumlarda Çin gazeteleri tanıklık ilanlarına yer vererek, Japon kukla devleti Mançuko'nun eski yetkililerinden şikâyeti olanların ortaya çıkmasını istediler. Kore sınırındaki Andong'da bir ilkokul "halk mahkemesi" olarak düzenlendi. İthamların birçoğu sıradandı ve bazen temelinde uzun süre bastırılmış içerlemelerin acı tortusu yatmaktaydı. Bir çekçek sürücüsünün bir Japon işadamına yönelttiği suçlama, aracının fenerini kırmasına karşın, tazminat ödemeyi teklif etmemesiydi. Bir genç adamın bir türlü unutamadığı şey, bir Japon firmasının amele olarak ağır işlere koşulan babasının bitkinlikten ölmesiydi. Yaptıkları kötülükleri genellikle hatırlamayan zanlılar, çok ağır para cezasıyla kurtulduklarında şanslı sayılırlardı.

Çok daha ciddi suçlamalar da vardı. Halk adaleti böyle davalarda aynı ölçüde hızlı işlemekteydi. Aralık ayında Andong ilinde üç yüz Japon ve Çinli memur, Yalu Nehri kıyılarında infaz edildi. Hepsi de Mançuko idaresinde çalışmış kişilerdi. İçlerinden ikisinin, Cao adlı bir Çinli olan eski Andong valisinin ve Japon yardımcısı Watanabe'nin başına gelenlere ilişkin bir görgü tanığı anlatımı günümüze ulaşmıştır.

Başlarına siyah kukuletalar geçirildi ve göğüslerine Mançuko nişanları yerleştirildi; böylece onur rozetleri utanç rozetlerine dönüştü. Ardından bir pişmanlık gösterisi olarak başları öne eğdirilmiş halde, Andong'un ana caddesinden atların çektiği arabalarla geçirildiler; ellerinde herkesin görebileceği şekilde kıpkırmızı Çince karakterler yazılmış tahta tabelalar taşıyorlardı. Tabelaların birinde "gerici", diğerinde "kukla" yazılıydı. Açık alanda kurulan halk mahkemesinin etrafı, failleri görebilmek için itişip kakışan büyük bir kalabalıkla sarıldı. Halk yargıcı "Bunlara ne yapalım?" diye bağırdı. "Öldürelim! Öldürelim!" diye haykırarak karşılık verdi kalabalık. Böylece karar alındı. İki adam nehir kıyısına götürüldü, dizüstü çöktürüldü ve arkadan vuruldu (İnfazdan önce Watanabe'nin kulaklarının kesildiği söylene de bu husus tartışmalıdır).¹

1 Fujiwara, Manşu, *Shokokumin no Senki*, 175.

Bu anlatımın ilginç tarafı, böyle hızlı yargılamaların neredeyse gülünç niteliği değil, bunlara gerek duyulmasıdır. Çinli komünistler acaba yargılama yolunda niçin ısrar ettiler? Niçin alçakları dosdoğru kurşuna dizmediler? Besselli ki infazların yasal görünmesini istiyorlardı. Bir diktatörlükte bile, hatta belki özellikle diktatörlüklerde bir tür yasallık oluşturmak, meşruiyetin gerekli bir koşuludur. Ama göstermelik yargılamalarda hukuk kavramı tamamen siyasaldır. Dava aslında Komünist Partisi'nin otoritesini göstermeye yönelik bir törendir. Andong'daki zanlılar sadece Japon kukla devletine alet olmakla değil, kurtuluştan sonra "gerici" Çinli milliyetçilerle işbirliğine girmekle, yani komünistlerin gelişinden önce Andong'da iktidarı milliyetçilerin ele geçirmiş olmasından dolayı pek kaçınamayacakları bir şeyle de suçlanmaktaydılar. Komünist Partisi'nin güya halkın iktidarını temsil etmesi nedeniyle, bu tören işinde halkın rolü, vermesi beklenen hükmü bağırarak bildirmesiydi.

Çin bu anlamda ne tuhaf, ne de aykırı bir örnekti. Komünistlerin denetimi ele geçirdikleri her yerde, benzer halk mahkemeleri mantar gibi bitti. Kızılıordu tarafından atanmış Macar "antifaşist"ler 1945'te iktidara geldiğinde, Macar yazar Sándor Márai Budapeşte'deydi. Bu yönetim henüz bir komünist rejim değildi. Stalin tedrici bir iktidar değişikliğinin daha iyi olacağına karar vermişti; Batılı Müttefikleri çok erken ürkütmek işine gelmemektedir. Kasım ayında yapılan seçimlerde, komünistler iyi sonuç alamadı. Ama hükümette kimlerini yer alacağını sonuçta Sovyet yetkilileri belirledi ve Macaristan Halk Cumhuriyeti'nin nihayet kurulduğu 1949'a kadar komünistler, kendi liderleri Mátyás Rákosi'nin ifadesiyle, rakiplerini "salam dilimleri" gibi doğradılar.

Budapeşte 1945'te Sovyet ve Rumen askerlerinin birkaç ay süren kuşatmasında ağır hasar görmüştü. Kraliyet Sarayı bir enkaz halindeydi, elektrik kesikti, telefonlar çalışmıyordu, yıkılan köprüler yaralı çelik canavarlar gibi Tuna'ya gömülmüştü. Yiyecek kıtlığı vardı. İnsanlar karınlarının doyurulacağı beklentisiyle rastgele evlere dalıyorlardı ya da (Márai'nin ifadesiyle, içlerindeki "nefret"i ifade etmek için) sorun çıkarıyorlardı. Zengin burjuva evleri, halkın öfkesi için gözde hedeflerdi. Bazı yeni resmi yetkililer faşist Oklu Haç Partisi'nin işkence odalarını devralmışlardı ve gangsterler ithal Amerikan otomobilleri içinde, çukurlarla dolu caddelerden hızla geçiyorlardı. Şehirde Márai'nin dikkatini çeken garip biçimde hummalı faaliyet, daha sonraları somurtkan bir uyuşukluğa dönüştü. Nitekim anılarında "Sahtekârlık hıyarcıklı veba yayıldı," diye yazacaktı. Ona göre, hukuk ve adalet, "hiçbir yerde yoktu ama halk mahkemeleri çoktan işe koyulmuştu ve Roma'daki Caligula döneminde olduğu gibi, siyasal infazlar işsiz ayaktakımına günlük eğlence sağlamaktaydı."²

Kralın olmayışı nedeniyle, Macaristan 1920'den beri, resmen "Macaristan Krallığı'nın Kusursuz Majeste Naibi" diye hitap edilen Amiral Miklós Horthy'nin yönetimi altındaydı. Bu tuhaf düzen Béla Kun öncülüğündeki Komünist Partisi'nin 1919'daki bir yıllık yönetiminin ardından ortaya çıkmıştı. Kızıl Terör'ü Beyaz Terör izlemişti. Çok gerici bir kişi olan Horthy, tam anlamıyla bir faşist olmamakla birlikte, ömrü boyunca komünizm korkusuyla yaşadı; başka birçok kişi gibi, komünizmi (hepsinin ölmesini isteyecek düzeye vardırırsa bile) hiç hoşlanmadığı Yahudilerle özdeşleştirdi. Aptalca bir kararla 1930'ların sonlarında Nazi Almanya'sıyla ittifaka girdi ama Holokost sırasında Hitler'in istediği yardımı vermekten kaçındı. Macar Yahudileri tacize uğrasa da Almanların dizginleri ele almaya karar verip ülkeyi işgal ettiği 1944'e kadar katliamdan korundu. O sırada Sovyetler Birliği'nde ikmal hatları aşırı uzayan, askerî gereç sıkıntısı çeken ve ulaşım yolları düşman kuvvetlerince kesilen Alman orduları kırılmaktaydı. Ama asıl Nazi önceliklerini gösteren bir karar sonucunda, 400 bini aşkın Macar Yahudisi acımasız işgüzarlıkla ülkeden çıkarıldı. Çoğu Auschwitz-Birkenau'da öldürüldü. Horthy görevden çekilmek zorunda bırakıldı ve Oklu Haç Partisi'nin şiddetli antisemitik lideri Ferenc Szálasi ülkeyi 163 gün boyunca büyük gaddarlıkla yöneterek, Budapeşte'deki nihai çözümden resmen sorumlu olan Adolf Eichmann'a gerek duyduğu yardımı sundu.

Macaristan'da 1945'te kurulan antifaşist rejim, Oklu Haç hükûmetinin bütün mensuplarını yargılamak gerektiğini ve idamların kaçınılmaz bir sonuç olduğunu açıkça belirtti. Halk adaletinde ortak bir unsur, yargılamalardan çıkacak neticenin nadiren önceden kesin olmamasıydı. Tek başına halk mahkemesinin üstleneceği bir mesele değildi bu. Basın da üstüne düşen görevi yerine getirmeliydi. Bankerlikten Yahudi aleyhtarlığına yönelen ve 1938'de başbakanlığa yükselen Béla Imrédy, yargılandığı sırada ünlü bir gazeteci tarafından "dehşete düşmüş halde tutunacak yer arayan cılız bir cüce", "acıacak kadar rezil bir şahıs," "delillerin ağırlığı altında boz kertenkele gibi kıvranan biri" diye tasvir edildi.³ Nazileri kovuşturmak söz konusu olduğunda, Batı basınının çoğu kez daha az kızıştırıcı olmadığını belirtmek gerekir.

Bir Macar hukuk uzmanına göre, halk yargılamalarının asıl amacı, savaş suçlularını "basit yasa ihlalleri"den dolayı yargılayıp cezalandırmak değil, "işledikleri siyasal hatalardan dolayı misillemede bulunmaktır."⁴ Mahkemeler meslekten yargıçların yol gösterdiği Parti elemanlarından ve sendikacılardan oluşmaktaydı. Meslekten yargıçların, özellikle de Halk Mahkemeleri Ulusal Konseyi olarak anılan temyiz mahkemesinde görev yapanların aşırı

3 Istvan Deak, Jan Tomasz Gross, Tony Judt, ed., *The Politics of Retribution in Europe: World War II and Its Aftermath* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000), 235.

4 *Ibid.*

yumuşak davranmaktan dolayı eleştirildiği bazı durumlar vardı. Komünistlerin gazetesi *Szabad Nép*, “Konsey’de yer alan meslekten yargıçlar, halk yargıçları olduklarını tamamen unutmuş bulunuyorlar,” diye feryat etmekteydi. “Halk belgeleri kurcalamakla vakit geçirmez; savaş suçluları söz konusu olduğunda, hafifletici şartlar aramak yerine, geçmişte yaşadığı sefaletten, acılardan ve aşağılanmadan sorumlu olanlara acımasız misillemeyi ister.”⁵

Sovyet güdümlü olmakla birlikte henüz komünist bir rejime dönüşmemiş yeni düzenin sıkı denetimi, geçmişe de uygulandı. Yargıçlar 1941’de başbakanlık yapmış olan László Bárdossy gibi bazı davalıların 1919’da’da “demokrasi”yi ezmekten sorumlu tuttu. Aslında ezilmiş olan şey, Béla Kun’un kendine özgü canilik ve hızlı adalet biçimlerine dayanan komünist proletarya diktatörlüğüydü. Yargılanan sadece kişiler değil, temsil ettikleri sistemdi. Oklu Haç hükümetinin adalet bakanı László Budinszky ölüm cezasına çarptırılırken, Ulusal Konsey’in dayandığı gerekçe “yirmi beş yıllık baskıcı egemen sistemin [...] ülkeyi yıkımın eşiğine getirmiş” olmasıydı.⁶

Sayı açısından bakıldığında, Macaristan aslında en haşın ülkeler arasında değildi. Belçika’da 57 bini aşkın kişi işbirliğinden dolayı kovuşturmayla uğradı.⁷ Hollanda’da 50 bin işbirlikçi hapis cezalarına çarptırıldı.⁸ Macaristan’da ise sayı 27 bine yakındı. Yunanistan’da 1945’in sonu itibarıyla hapishanelerde tutulan 48.956 kişi vardı. Ama bunların hepsi solcuydu.

Yunanistan hem komünistlerin, hem de antikomünistlerin açılan davaları siyasal amaçlarla kötüye kullandığı, hatta kimi zaman bunun aynı döneme denk geldiği bir ülke için en iyi örnektir. Komünistlerin güdümündeki Ulusal Kurtuluş Cephesi’nin askerî kolu olan sol eğilimli Ulusal Halk Kurtuluş Ordusu’nun kurtardığı yörelerde, halk mahkemeleri daha 1943’te kuruldu. Bunlar işgal altındaki Yunanistan’da sosyalist bir devlet kurma çabasının bir parçasıydı. ELAS savaşçılarından ve diğer “yoldaşlar”dan (çiftçiler, kamyon sürücüler vs.) oluşan halk mahkemelerinin görevi, adi suçluları, savaş suçlularını ve işbirlikçileri yargılamaktı.⁹ Cezalar genelde ağırdı. Gerillalar birçok kişiyi çabuk bir yargılamadan sonra ve bazen hiç yargılamaksızın infaz ettiler.

Yunanistan’ın kırsal alanlarında işlenen en yaygın suç, görünüşe bakılırsa davar hırsızlığıydı. Orta Yunanistan’daki Deskati köyünde, gerillalar davar hırsızlarıyla uğraşamayacak kadar meşguldü. Köylülere davar hırsızlığının durması gerektiği söylenirken, şu uyarıyla yetinildi: “Hırsızları tutacak hapishanelerimiz ya da tecrit yerlerimiz yok. İçinizden biri hırsızlık yaparken

5 *Ibid.*, 237.

6 *Ibid.*, 235.

7 *Ibid.*, 134.

8 *Ibid.*, 135.

9 Mazower, ed., *After the War Was Over*, 31.

yakalanırsa, bize başının mı yoksa, ayaklarının mı kesilmesini tercih ettiğini bildirmesi yeterli olacaktır. Karar sizin.”¹⁰ Besbelli ki bu yöntem işe yaradı. Deskati’de hırsızlık sonuçta durdu. Köyün halk mahkemesi, bir kıza aşkını ilan ettikten sonra, başka bir kıza evlenme teklif eden genç bir adamla ilgili garip davaya da baktı. Ona ya ilk kıza evlenme ya da kurşuna dizilme gibi zorlu bir tercih sunuldu. Dekikanlı son dakikaya kadar tereddüt ettikten sonra, yaşamasının daha iyi olacağı kararına vardı.

Halk mahkemeleri işbirlikçilere karşı acımasızdı. İşbirlikçilik kavramına Almanlar için çalışan polisler ve jandarmalar, faşizmin destekçileri, Makedonya’da anadili Slavca olan ve Yunan topraklarının bir kısmını koparmaya yönelik Bulgar girişimlerine katılan kişiler ve devrimin önünde engel olarak duran sınıf düşmanları girmektedir. Yunanistan’ın 1944 ilkbaharında Almanlardan kurtarılışını, Ulusal Birlik Hükümeti tarafında yönetildiği kısa bir dönem izledi; ama bu hükümetin işbirlikçileri kovuşturmak üzere resmi mahkemeler kurmasından sonra bile, halk mahkemeleri bazı yörelerde 1945’e kadar çalışmayı sürdürdü. Yunanistan’da biri sınırlı otoriteye sahip resmi hukuk, öbürü daha geniş topraklarda hükmü geçen gayriresmi hukuk olmak üzere iki ayrı hukuk sisteminin varlığı, siyasal meşruiyet konusunda ne kadar az mutabakat bulunduğunu gösterir. De Gaulle’un yaptığı gibi, komünistler ile muhafazakârlar, kralcılar ve liberaller arasındaki pürüzleri yamayla kapatacak bir Yunan generali yoktu. Savaşın yaraları çok tazeydi, ayrılıklar çok derindi.

Resmi mahkemeler Alman işgali sırasındaki Yunan başbakanları gibi üst düzey işbirlikçileri yargılamak için bazı girişimlerde bulundu; ama davalar yavaş ve sıklıkla sakarca yürütüldü. Vatan hainlerinin daima yaptığı gibi, vatan haini başbakanlar da tutumlarını yurtseverlik gerekçesine dayandırmaya çalıştılar. Sürgündeki Yunan hükümetinin berbat bir durumun önüne olabildiğince geçmek için görevde kalmalarını bildirdiğini öne sürerken, doğrusu bazı deliller de ortaya koydular. Sürgün hükümetinin başındaki kişi, kurtuluşun sonraki ilk başbakan Georgios Papandreu’ydu; onun oğlu ve torunu da daha sonra başbakanlık yapacaktı.

Pis işlere bulaşmış Asayiş Müfrezeleri gibi, şiddete daha eğilimli işbirlikçiler neredeyse hiç kovuşturulmadı. Aslına bakılırsa, solu gelecekteki hükümete ilişkin bir ulusal referandum beklentisiyle silah bırakmaya zorlayan Varkiza Anlaşması’nın Şubat 1945’te imzalanmasından sonra, Yunan dünyası altüst oldu. Silahlarını vermeye yanaşmayan eski sağcı işbirlikçiler, sola sempati duyduğundan kuşkuландıkları herkese dehşet saçtılar. İnsanlar sırf bir halk mahkemesine üye olmaktan dolayı tutuklandı ve bazen kurşuna dizildi.

10 Lee Sarafis, “The Policing of Deskati, 1942-1946”, Mazower, ed., *After the War Was Over*, 215.

Bu sefer devlet içindeki devleti yöneten, hükümetin dizginleyemediği sağcı milislerdi. Polisin çoğunlukla sağdan yana olması nedeniyle, mahkemeler eski işbirlikçileri tutuklamada onlara güvenebilecek durumda değildi. Aksine, eski partizanlar ve destekçileri, Almanlar için çalışmış silahlı adamlarca dövüldü, işkenceden geçirildi ve hapse atıldı. 1945'te hapishanede bulunan her eski işbirlikçiye karşılık, ELAS'ın on destekçisi vardı.

Panayiotis adlı eski bir partizan Şubat 1945'te silahını teslim etti. Birkaç hafta sonra bir Asayiş Müfrezesi'nin eski mensuplarınca alındı, yakındaki bir okula götürüldü, baş aşağı asıldı ve tüfek dipçikleriyle dövüldü. Ardından kamçılarla dövülen ayak tabanları şişip lapaya dönüştüğünden, evine kadar olan yolu emekleyerek geçmek zorunda kaldı. Bununla birlikte, daha sonra kaçıp gittiği Avustralya'da, "faşist intikamın sadece ilk taşkınının mağduru olduğu için" kendini şanslı saydı; çünkü "faşistlerin kendi mahkemelerinde binlerce kişiyi ölüm cezasına çarptırdığı ikinci taşkından kurtulmuştu."¹¹ Bu bakımdan Yunanistan'da kurtuluş, iç kargaşanın ve görünüşte sonu gelmez öç alma döngülerinin bitişi değil, yaşanacak çok daha kötü şeylerin başlangıcıydı.

• • •

Neredeyse iki bin beş yüz yıl önce, Atina kenti Aiskhylos'un büyük tragedyası *Eumenides*'teki olaylara sahne olan yerd. Eserin konusu bir cinayet davasıdır. Babasının öcünü almak isteyen Orestes, onu katleden annesini öldürmüştür. Bu kirli işler, kısasa kısasla adaletin yerine gelmesini sağlamakla görevli intikam tanrıçalarını harekete geçirir. Bilgelik tanrıçası ve kentin koruyucusu Pallas Athena, Orestes'i adalete teslim olmaya ikna eder. İntikam tanrıçalarının ancak bir mahkemedeki akılcı tartışmayla yatıştırılabileceğini belirtir. Ama mahkemedeki akılcı tartışma bile her zaman berrak bir sonucu getirmez; jüri kararsız kalınca, Orestes'in serbest kalmasını Athena'nın ilahi hükmü sağlar. İntikam tanrıçaları onun kararıyla gerçekten yatıştır:

*Kanla ve cürümle ateşi sönmemiş
Bu azgın fesat dini bir daha asla
Yankılanmayacak bu duvarlarda;
İç kavganın gazap ve öç duygusu içinde
Ölüme ölüm narasıyla tekinsizce
Akıtılan kanlar bir daha asla
Yutulmayacak susamış tozlarla!*¹²

¹¹ Scarfe ve Scarfe, *All That Grief*, 165-66.

¹² Çev. E. D. A. Morshead.

Athena'nın harika kentini kollayışından beri değişen pek fazla şey yok. Öz alma döngüsünü sona erdirmek hâlâ yargı yoluna gitmenin en sağlam gerekçesidir. Ama bir savaşı ya da bir diktatörlüğün yıkılışını izleyen yargılama- larda karşılaşılan bir sorun, dava açılabilirlik kişilerin çok fazla oluşudur. Stalin 1943'teki Tahran Konferansı'nda Churchill'e 50 bin Alman subayın yekten kurşuna dizilmesi gerektiğini söylerken, belki de ürkütücü küçük şa- kalarından birini yaparak eğleniyordu. Bunu hiç de eğlenceli bulmadığı an- laşılan Churchill, öfkeyle kapıyı çarparak odadan çıktı. Ama Stalin'in haklı olduğu bir taraf vardı. Kolektif suç diye bir şey olmasa bile, suçluların sayısı mahkemeye çıkarılabileceklerin sayısından daima çok daha fazladır. Yine de adaletin yerine getirilmesi gerekir. Bu durum binlerce kişinin işlediği ve milyonlarca kişinin ortak olduğu suçlardan yargılananların günah keçileri oldukları anlamına gelmez. Ama başkalarını da yargılamanın mümkün ol- mamasından dolayı, suçluların sayıca çok olması, ulaşılamaz olması ya da siyasal sebeplerle korunmasından dolayı, bazı kişilerin âdeta sembolik olarak yargılandığı davalar vardır.

En berbat Japon savaş suçlularından biri, kibirli, içe kapanık bir adam olan ve adını ilk kez bir su filtreleme sisteminin mucidi olarak duyuran İşii Şiro adlı doktordu. İcadıyla ilgili bir gösteride, filtrelenecek suyun içine işeye- rek ve Japon imparatorundan bir yudum içmesini rica ederek, majestelerini şaşkınlığa uğratmıştı. İmparator bu daveti kibarca geri çevirmişti. İşii ayrıca bakteriyolojik ve kimyasal savaşın ilk ve oldukça saplantılı destekçilerinden biriydi. Japon imparatorluk ordusu 1936'da, ona Mançuko'daki Harbin ya- kınında dilediği kadar deney yapabileceği geniş bir gizli tesis kurma iznini verdi. İşii ve aralarında Kitano Masaji adlı bir mikrobiyoloğun bulunduğu becerikli Birim 731 kadrosu, hıyarcıklı veba, kolera ve başka hastalıklarla il- gili deneylerle yürütmenin ötesinde, doktorların ilgisini çeken her türlü şeyde binlerce esiri kullandı. Çoğunlukla Çinli, ayrıca Rus ve hatta birkaç Ameri- kalı savaş esirinden oluşan insan kobaylar "kütük" ya da "maymun" olarak anılmaktaydı. Bazıları donma deneylerine tabi tutuldu, bazıları boğulmaları- nın ne kadar süre alacağını saptamak üzere baş aşağı asıldı, bazılarının anes- tezi uygulanmaksızın deşilen vücutlarından organlar çıkarıldı ve bazılarına öldürücü mikroplar enjekte edildi. Birim 731'in başka bir uzmanlık alanı, ölümcül bakteriler bulaştırılmış çok sayıda farenin binlerce pireyle birlikte, küçük paraşütlere asılı porselen bombalar içinde Çin kentlerine atılmasıydı.

Harbin yakınındaki "su filtreleme tesisi" 1945 yazında, Kızılordu'nun va- rışından hemen önce geri çekilen Japonlar tarafından, elde kalan esirlerle birlikte imha edildi. Şimdi harabelerde İşii'nin ve canlı denekleri kesip biçen meslektaşlarının balmumu heykellerinin yer aldığı bir "yurtseverlik müzesi" yer almaktadır. İşii, Kitano ve başka bazıları Japonya'ya dönmenin bir yolunu

buldular. Sovyet birliklerince ele geçirilen daha alt kademedeki doktorlar, savaş suçları işlemekten dolayı mahkemeye verildi. General MacArthur'un (imparatoru daima dışta tutarak) Japon savaş suçlularını yargılamaya söz vermesine karşın, İşii çarçabuk ortalıktan kayboldu. Bunu sağlayan ise, başında MacArthur'un "evcil faşisti" Tümgeneral Charles Willoughby'nin bulunduğu sorgucularını, Çin'deki deneylerden elde edilen verilerin ABD ordusunun ilgisini çok çekeceğine inandırmasıydı. Willoughby ABD'li doktorların aynı kolaylıkla başvurmadiğı insan deneylerinden hayati bilgilerin elde edildiğı kanısındaydı. Sovyetler Birliğı'nin bu araştırma alanında ABD'nin ilerisinde olduğı yönünde epeyce endişe vardı. ABD ordusundaki bir tıp uzmanının daha sonraları Dışişleri Bakanlığı yetkililerine bir raporda yazdığı üzere, insan deneyleri hayvan deneylerinden daha iyiydi; "savaş suçlarıyla ilgili bir davada bütün ülkeler söz konusu verilerin tamamını öğreneceğı için, ABD'nin savunması ve ulusal güvenliğı açısından böyle bir açıklıktan sakınılması" zorunlu görüldü.¹³

Korgeneral İşii Şiro, 1959'da Tokyo'da huzur içinde öldü. Cenaze törenini düzenleyen kurulun başkanı, yardımcısı ve daha sonra Birim 731'deki ardılı Korgeneral Kitano Masaji'ydı. Kan deneylerinde uzman bir kişi olan Kitano, Japonya'nın ilk ticari kan bankası Yeşil Haç Şirketi'nin başına geçti. Harbin yakınındaki hapishane laboratuvarlarının harabeleri ve Kitano'nun araştırma amacıyla kesip parçaladığı kemirgenlerin anısına diktiğı ve Çin'deki metruk bir fare mahzeninde bulunan garip bir anıt dışında, bu kişilerden geriye çok az iz kalmış bulunuyor.

• • •

Pasifik Savaşı alanındaki ilk savaş suçu davası, (Japonya'da saygıyla, başka yerlerde korkuyla) "Malaya Kaplanı" olarak da anılan General Yamaşita Tomoyuki hakkında açıldı. General Yamaşita aslında Malaya'da çok az kalmıştı; ona bu lakabı kazandıran şey, Singapur'u Şubat 1942'de çok üstün bir kuvvetle çarpışarak, 100 bini aşkın İngiliz ve Uluslar Topluluğı askerine karşı 30 bin Japon askeriyle almasıydı. Yamaşita'nın karşısına getirilen Korgeneral Arthur Percival'dan, teslim olup olmayacağı sorusuna "evet ya da hayır!" diye hemen cevap vermesini istediğı meşhur aşağılayıcı sahne, Singapur'un Sentosa Adası'ndaki eğlence parkında balmumundan bir tablo olarak hâlâ görülebilir.

Belki üstün askerî becerilerinden, belki de Japonya'nın Batılı devletlerle savaşı konusundaki kuşkucu tutumundan dolayı, Yamaşita'dan hoşlanmayan

13 Aktaran John W. Powell, "Japan's Germ Warfare: The US Cover-up of a War Crime", *Bulletin of Concerned Asian Scholars* 12 (Ekim/Aralık 1980), 9.

ve ona güvenmeyen Japon başbakanı General Tojo, onu Güneydoğu Asya'dan aldırıldı ve bir muharebe alanında parlama şansının olmadığı Mançuko'daki silik bir göreve atadı. Yamaşıta bölgeye ancak Tojo'nun 1944'te iktidardan düşmesiyle yeniden gönderildi. Filipinler'i artık savunulamaz hale gelmesinden sonra savunma gibi nankör bir göreve getirildi.

Yamaşıta 1945 sonbaharındaki yargılanırken, İkinci Dünya Savaşı sırasında işlenmiş en feci mezalimlerden birine izin vermekle suçlandı: Manila Katliamı.

Olaylar tartışılmayacak kadar açıktı. Şubat 1945'te ABD kuvvetlerinin ilerleyişiyle Manila'da kapana kısılan ve çoğunlukla Japon imparatorluk donanmasına mensup olan 20 binden fazla Japon askeri, ölümüne çarpışma ve Filipin başkentini henüz ellerindeyken olabildiğince yerle bir etme emrini aldı. Askerler ellerindeki bolca bira ve pirinç şarabı stoklarına dalıp kafayı çektikten sonra, bir şiddet furasına giriştiler. Her yaştan kadın tecavüze uğradı ve öldürüldü. Bebekler ve çocuklar duvarlara çarpılarak ya da süngülerle parçalanarak katledildi. Erkekler eğlence olsun diye sakatlandı ve kıyımdan geçirildi. Hastanelere baskınlar düzenlendi ve hastalar diri diri yakıldı. Evler ve binalar ateşe verildi. Bu arada kent havadan bombardıman edilirken, ABD tankları ve obüsleri tarafından topa tutulurken, Japonlar Amerikan saldırılarını lav silahlarıyla ve bazukalarla püskürttüler. Bir ay süren kargaşadan sonra, Manila yanan bir harabe halindeydi. Tahribat Varşova'dakiyle aynı düzeydeydi ve uzayıp giden bu kanlı cümbüşte katledilen Filipinlilerin sayısı 100 bine yakındı.

Manila savaştan önce de General Douglas MacArthur'un sıkça uğradığı bir yerdi. Geçmişte Manila Otel'i'nde kaldığı odalar, kıyım sırasında ağır hasar görmüştü. Otele yönelik saldırıyı uzaktan izlerken yaşadığı şok halini yazıya şöyle döktü: "Çatı katı birdenbire alev aldı. Orayı yakmışlardı. Bir ömre bedel güzel askerî kütüphanemin, hatıralık eşyalarımın, şahsi eşyalarımın yok oluşunu tarif edilemez duygularla seyrettim. [...] Aziz bir yuvanın yıkıma uğrayışının acılığını son katresine kadar tatmaktaydım."¹⁴

MacArthur'un gözünde, Manila'da 1945'te ve üç yıl önce General Homma Masaharu komutasındaki Japon imparatorluk ordusunca oradan çıkarıldığı sırada olup bitenler kişisel bir hakaretti. Bu yüzden Manila'da Homma'ya ve Yamaşıta'ya karşı açılan davalar da oldukça kişiseldi. Müttefiklerin Haziran 1945'te savaş suçlularını kovuşturma yönünde aldığı kararların ardından, hızlı yargılama işlemlerinin ayarlanması için Washington'dan talimat geldi. Ama bunlar MacArthur'un komutasındaki askerî kurullarca düzenlenecekti.

14 Lawrence Taylor, *A Trial of Generals: Homma, Yamashita, MacArthur* (South Bend, IN: Icarus Press, 1981), 125.

MacArthur bizzat yargıçları atadı ve izlenecek usulleri yönlendirdi. Bu durum oradaki birçok kişide, davaların intikam ateşlerini yatıştırmaya yönelik olmadığına, aslında bir öç alma biçimi olduğuna dair açık seçik bir izlenim uyandırды.

Manila'daki iğrenç suçların, ayrıca Japon işgali altında işlenmiş diğer gaddarlıkların (Nisan 1942'deki Bataan Ölüm Yürüyüşü, savaş esirlerinin aç bırakılışı, Filipin köylerinin ve şehirlerinin yıkılışı, *Kempeitai* yönetimindeki işkence zindanları) bedelini birileri ödemeliydi. Filipin elit tabakasındaki işbirlikçilerin büyük ölçüde kovuşturmadan korunması ve en aktif Filipinli direnişçilerin antikomünizm adına ezilmekte olması nedeniyle, büyük acılar çekmiş Filipinlilere, adaletin yine de yerine getirildiğini gösterecek bir kötü adama çok ihtiyaç vardı; acımasız bir surati, isimsiz katiller kitlesiyle eşleştirmek şarttı. Asılacak birileri olmalıydı.

Yamaşıta Tomoyuki kesinlikle bu role uygun gibiydi: Kalın enseli, kısık gözlü ve bodur endamıyla, Japon savaş suçlusu tipinin karikatür timsali olmaya elverişliydi. Filipinliler onun eski Yüksek Komiserlik konutunda yargılanışını izlemeye teşvik edildi. Yaşlı bir kadın savaş döneminde yaşadıklarıyla öylesine hırçınlaşmıştı ki canavar Japon generaline atmak üzere çantasında taşlar getirdi. Bazı Amerikalı muhabirler de onu hüküm giymeden önce mahkûm etmek için ellerinden geleni yaptılar. *Yank*'ın adliye muhabiri bunu çok hoş ifade etti: "Duruşmaların başından itibaren, Yamaşıta'nın beraatı yönünde iki yüz pesoya karşı iki peso bahse girecek bir enayi bulmak mümkün değildi."¹⁵

Yank'taki haberin devamı şöyleydi: "General Yamaşıta eskiden bir fatih olarak hüküm sürdüğü, şimdi kurşun izleriyle dolu Yüksek Komiserlik dairesinde, beş kişilik bir mahkeme heyeti önünde bir savaş suçlusu olarak durmaktaydı. Hukuk uygun bir adil yargılama görmektedir; generalin kurbanlarına tanımayı umursamadığı bir şeydi bu."

Bu neredeyse tamamen yanlıştı. Yamaşıta daha önce Yüksek Komiserlik dairesinde hiç bulunmadığı gibi, kesinlikle bir fatih de değildi. Filipinler'e ilk kez MacArthur'un suda yürüyerek Leyte Körfezi kıyısına çıkışından hemen önce gelmişti. O sırada ülkeyi savunmak nafile bir çabaydı. Yamaşıta arazi yapısını bilmiyordu. Komuta zinciri darmadağındı. Emrindeki askerler Filipin adalarının dört bir yanına dağılmıştı. Haberleşme büyük ölçüde kesikti. Dağlarda dolaşan askerlerin çoğuna erzak artık ulaşmıyordu. Benzin zar zor bulunan bir şeydi. Askerler yetersiz eğitimliydi; açlık, bitkinlik ve tropikal iklim yüzünden moralleri bozuktu. Filipin gerillaları tarafından sıkıştırılan ve üstün ABD kuvvetleri karşısında bunalan Yamaşıta'nın kendi askerlerine bir fatih olarak yol göstermek şöyle dursun, onları görme şansı bile yoktu.

¹⁵ *Yank*, "Tiger's Trial", 30 Kasım 1945.

Manila Katliamı en azından kısmen Japon dağınıklığının sonucuydu. Yamaşıta'nın karargâhı, Manila'dan neredeyse 320 kilometre uzaktaki dağlardaydı. Başkentın savunulamayacağını bildiği için, resmen komutası altındaki deniz piyadelerini de kapsamak üzere, bütün Japon askerlerine geri çekilme emri verdi. Manila askerî malzemeleri korumak amacıyla sadece 600 askerin bırakılacağı bir açık kent olacaktı. Ama donanma komutanları tereddüde düştü. Bazıları son adama kadar çarpışmaktan yanaydı. Bazıları ise ancak liman tesislerinin tahrip edilmesinden sonra ricat etmeyi gündeme getirdi. Kimin kime komuta ettiği açık değildi. Emirler karşılıksız kalmaktaydı. Japon silahlı kuvvetlerinde sıklıkla görüldüğü üzere, ara kademedeki subaylar dizginleri ele aldı ve içlerinden en ateşli olanlar ağır bastı. Küplere binen Yamaşıta'nın ricat etmeleri için yeniden belirttiği sırada, askerler ve denizciler ölüm dışında bir çıkış yolu kalmayacak şekilde Manila'ya sıkışıp kalmışlardı.

Yamaşıta kesinlikle adil bir yargılama görmedi. Yargıçlar hukuk bilgileri muharebe şartlarını kavrayış düzeyleri kadar kıt olan masa başı subaylarıydı. İçlerinden biri öylesine sıkıldı ki duruşmanın büyük bir bölümünde derin uykuya daldı. MacArthur kovuşturma makamına bütün gerekli olanakları sunarken, savunma avukatlarının seçilişi olabildiğince geciktirildi. Altmıştan fazla ithamı araştırarak zaman olmadığı gibi, yargılamanın başlamasından hemen önce bunlara yenileri eklendi. Delil sunma kuralları ve diğer yargılama usulleri keyfi, hatta danışıklı gibiydi. MacArthur imzalı bir "özel duyuru" da, Müttefiklerin Haziran ayında belirlemiş olduğu kurallar şu şekilde yeniden özetlenmişti: "Mahkeme, delil sunmaya ilişkin teknik kurallarla bağlı olmayacaktır. Teknik olmayan hızlı yargılama usullerini olabildiğince geniş kapsamda benimseyip uygulayacak ve kanıtlayıcı değerde gördüğü her türlü delili kabul edecektir. Sanıkla ilgili bütün anlamlı kabuller ya da ifadeler geçerli sayılacaktır."¹⁶

İşin Yamaşıta açısından can yakıcı tarafı, bunlar arasında Japon generallerinin bütün Filipin halkını yok etmeye yönelik sözde planlarına ilişkin sert suçlamaları mahkemeye sunarak sicillerini temizlemeye çalışan şaibeli birkaç eski işbirlikçinin güvenilmez yeminli ifadelerinin ve beyanlarının yer almasıydı. Manila'nın yağmalanışı sırasındaki korkunç şiddete dair hikâyeleri geçmişteki travmanın etkisi altında anlatan bir dizi tanık da vardı. *Yank*'ın buna ilişkin haberi şöyleydi: "Hıçkıran tanık kızlar, Japon askerlerinin sürekli saldırılarını anlattılar. Kızların birçoğu süngü ucuyla teslim olmaya zorlandığını belirtti. [...] 'On iki yaşında bir kız yerdeki hasırda yatıyordu, başta aşağı kanla kaphıydı ve yattığı hasır kana bulanmıştı,' sözleri tanık ifadelerini özetler gibiydi."

Yine belirtmek gerekir ki böyle hikâyelerin doğruluğundan şüphe duyanlar çok azdı. Asıl soru Yamaşıta'nın bunları bilebilecek ve bilse dahi, şiddetin önüne geçmek için bir şey yapabilecek durumda olup olmadığıydı. Aynı dönemde yürütülen Nürnberg Davaları'nda, Alman generalleri sadece emir verdikleri, kışkırttıkları ya da şahsen katıldıkları savaş suçlarından dolayı kovuşturuldular. Yamaşıta'nın bunlardan herhangi birini yaptığının hiçbir kanıtı yoktu. Aslına bakılırsa, verdiği emirler aksi yöndeydi. Böylece mevcut olmayan bir suçla, yani kontrolü altında olmayan ve kasten emirlerine uymayan askerlerce işlenen mezalimin önüne geçmeme suçuyla itham edilmiş oldu. *Yank* haberinde Yamaşıta'nın "hukuka göre" adil muamele gördüğünü güvenle belirtmekteydi. O halde Yamaşıta'nın ya da başka bir komutanın uzaktan bile haberdar olmadığı bir hukuk olmalıydı bu. Pearl Harbor Japon saldırısının yıldönümü olan 7 Aralık 1945'te, Yamaşıta Tomoyuki asılmak suretiyle ölüm cezasına çarptırıldı. Yargıçlara başını eğerek selam verdi ve ABD'ye "dürüst Amerikalı subayların ve beyefendilerin savunma danışmanlığını yapması" imkânını tanıdığı için teşekkür etti. Binbaşı Robert Kerr bir gazete muhabirine, Pasifik bölgesine Japonları asmayı değil, kumsallarda vurmayı umarak geldiğini, ama sonucun kendisi için fark etmediğini belirtti.¹⁷

Bir af başvurusu MacArthur tarafından geri çevrildi. Yamaşıta'nın avukatları pek umutlu olmasalar bile, ABD Yüksek Mahkemesi'nin davayı geçersiz ilan etmesini sağlamaya çalıştılar. İleri sürdükleri sav, askerî heyetlerin barış döneminde eski düşmanlarını yargılama yetkisinin olmadığı ve yargılamanın adil yürütülmediğiydi. Yüksek Mahkeme görevli askerî mahkemenin meşruiyetini tartışma konusu yapmamaya karar veriyse de iki yargıç davaya son derece eleştirel yaklaştı. Yargıç Jr. Wiley B. Rutledge düştüğü şerhte şunları belirtti: "Herhangi bir kimsenin davranışından sonra tanımlanmış suçla itham edilmesi geleneğimizde yoktur. [...] Bireylere muhtemelen hiçbir durumda toplu suç yükleyemeyiz; kişinin başkalarınca yapılan yanlışlıklara fiilen katılmakla ya da böyle bir görevi ve yetkisi varken, bunları önleyecek tedbirler almaktan bilerek kaçınmakla suçlanmadığı ya da bunun ortaya konulamadığı durumlarda ise suç yüklenemeyeceği kesindir."¹⁸

Yamaşıta vicdanen müsterih olduğunu bildirdi. Gerçekleştiği sırada haberdar olmadığını ileri sürdüğü Manila Katliamı'na ilişkin deliller onu derinden sarsmıştı. Avukatlarına geride bu kadar çok ölü bırakarak, Japonya'ya dönmenin kendisi için zaten çok zor olacağını belirtti. Cezasını öğrendiğinde, şu kısa şiiri yazdı:

17 Frank Reel, *The Case of General Yamashita* (Chicago: University of Chicago Press, 1949), 34.

18 Richard L. Lael, *The Yamashita Precedent: War Crimes and Command Responsibility* (Wilmington, DE: Scholarly Resources, 1982), 111.

*Bildiğim dünya artık utanç verici bir yer
Ölmem için daha iyi bir zaman
Gelmeyecek asla.¹⁹*

Yamaşıta 23 Şubat 1946'da, Manila'nın güneyine düşen pitoresk kaplıca sayfiyesi Los Baños'ta asıldı.

• • •

General MacArthur'un Japon hasmına karşı acımasızlığına gösterdiği tuhaf ve ilginç bir gerekçe vardı. Ona göre, Yamaşıta askerlik mesleğinin onuruna leke sürmüştü.

Savaşçı insanların gelenekleri köklü ve onurludur. İnsan hasletlerinin en soylusu olan fedakârlığa dayanır. Bu subay ki [...] bu vazgeçilmez standardı aksatsın; askerlerine, ülkesine, düşmanına, insanlığa karşı görevini aksatsın; askerce inancını aksatsın. Davanın açığa vurduğu üzere, bundan kaynaklanan günahlar askerlik mesleğine vurulmuş bir karadır, uygarlığa vurulmuş bir lekedir ve asla unutulamayacak bir utanç ve onursuzluk anısıdır.²⁰

MacArthur tumturaklı üslubuyla, döneminin yaygın bir duyarlılığını dile getirmekteydi: Alman ve Japon savaş suççularına, ayrıca suç ortaklarına açılan davalar sırf hukukun üstünlüğünü değil, "uygarlığı" da geri getirmekle ilgiliydi. Nürnberg ve Tokyo davalarındaki savcıların dili de böyleydi. Uygarlığı "askerce inanç"la özdeşleştirmek, MacArthur'dan beklenecek şeydi. Öte yandan, davaları "utanç ve onursuzluk anısı"nın silecek şekilde yürütme fikri, yabancı işgaliyle aşağılanan ülkelerde en önemli noktaydı. MacArthur'un aklından geçen belki de Filipinler'di. Ama her yerde bu anı, kendi akıllarınca onurlu gerekçelerle davranmış olsalar bile, işgalcilerle işbirliğine girmiş ülke yöneticileriyle ilgili davaların tepesinde bir gölge gibi asılıydı.

İki Vichy hükümetinde en üst mevkideki bakan olan Pierre Laval'ın ve Hollanda Nasyonal Sosyalist Hareketi'nin (NSB) "Führer"i Anton Mussert'in ortak yanı, kendilerini ülkelerinin çıkarlarına hizmet etmek üzere ellerinden gelen her şeyi yapmış onurlu kişiler, yurtseverler olarak görmeleriydi. 1945 güzünde ve kışında vatana ihanetten hızlı bir şekilde yargılandıktan sonra cellatlarının karşısına çıkınca, birer şehit gibi öldüklerine ve günün birinde sırf aklanmakla kalmayıp birer kurtarıcı olarak kabul edileceklerine inanıyorlardı. Aralarındaki bir başka ortak yan, kendi ülkelerinde en çok nefret

¹⁹ Taylor, A Trial of Generals, 195.

²⁰ Lael, The Yamashita Precedent, 118.

edilen kişiler olarak ölmeleri idi. Oysa daha berbat, daha gaddar insanlar vardı. Ne Laval, ne de Mussert şiddetten hoşlanan biriydi. Aksine, Birinci Dünya Savaşı sırasında solcu bir barışsever olan Laval, bazılarınca ileri sürüldüğü gibi, ülkeyi savunma adına bile olsa, askerî müdahaleye duyduğu kişisel tiksintiyi hiç yitirmedi. Doğuştan yatıştırımcı biriydi, müzakerelerde kurnazlığıyla şeytanı bile alt edebileceğine güvenirdi. Nitekim avukatına “İşbirliğine girmek benim için müzakere etmektir,” diyecekti.²¹ Aslında, her iki adam da kimi zaman bazı yurttaşlarının çıkarlarını savunmak için Almanlara karşı çıkmış ama genellikle pek başarılı olamamıştı. Yine de hemen herkesçe nefret edilen kişilerdi. Davalarından çıkacak neticenin kaçınılmaz bir akıbet olarak görülmesi bu yüzdendi.

Yamaşıta Tomoyuki gibi, Laval ve Mussert de fiziksel görünüm itibarıyla iticiydi ve bu da durumlarını zorlaştıran bir etkendi. Mussert tıknaz, toparlak suratlı ve ufak tefek bir adamdı; faşist partisinin siyah üniforması ve deri montu üstüne hiç oturmeyen, hep gülünç görünmeyi beceren biriydi. Çizmeli ve üniformalı bir ajitatör değil, çizgili pantolonlu ve mutat beyaz kravatlı profesyonel bir politikacı olan Laval’da çürük mallar satan itibarsız bir tüccar havası vardı. Kısa boylu, koyu tenli, saçları yağlı, gözleri inik, dudağından hiç eksik olmayan sigarasıyla çarpık dişleri sararmış ve bıyığı fırça gibi bir adamdı. Mussert meslek yaşamına (başka şeylerin yanı sıra otoban tasarımıyla uğraşan) bir mühendis, Laval ise bir avukat olarak başlamıştı. Laval çok daha başarılı bir politikacıydı. Savaştan önce iki kez Fransız hükümetinin başında yer aldı. Fransa’nın Büyük Bunalım’ı atlatmasına öncülük etmesinden dolayı, 1931’de *Time* dergisi tarafından “sakin, duruma hâkim ve popüler” kişiliğiyle Yılın Adamı seçildi.²² Mussert daha 1930’ların sonunda çoğu Hollandalının gözünde biraz alay konusuydu; siyah gömlekler içinde çalımla dolaşmak Hollanda tarzı değildi.

Her iki adam da ülkesinin Alman işgaline uğramasını istememekteydi; ne de olsa serde milliyetçilik vardı. *Time* dergisi Laval’ın Yılın Adamı profilinde, onu Almanya’ya karşı sert olmasından dolayı basbayağı övdü. Almanya’nın yeniden silahlanmasının önüne geçmek için 1935’te Britanya ve İtalya’yla kısa ömürlü bir pakt imzalaması, yeni bir savaştan kaçınmak için her şeyi yapmaya hazır olduğunun işaretiydi. Ancak savaş çıktığında, gerek Mussert, gerekse Laval sanki zafer ânı gelmişçesine, Alman işgalini bir fırsat olarak gördü. Mussert’in “Germen halkları”nın egemen olacağı yeni bir Avrupa hayalleri vardı; buna elbette Hitler öncülük edecekti ama bizzat Mussert’in yönetiminde olacağı özerk bir Nasyonal Sosyalist Hollanda kaydıyla. Faşist idealizmi-

21 Aktaran J. Kenneth Brody, *The Trial of Pierre Laval: Defining Treason, Collaboration and Patriotism in World War II France* (New Brunswick, NJ: Transaction, 2009), 136.

22 *Time*, 4 Ocak 1932.

nin Laval için bir çekiciliği yoktu. Fakat 1930'ların son yıllarını siyasal boşlukta geçirdikten sonra, kendine zor zamanda Fransa'nın kurtarıcısı rolünü biçti. Yaşlı Mareşal Pétain'in saygıdeğer kişiliğiyle göstermelik olarak başında bulunacağı hükümetle, Fransa için olabildiğince en iyi şartları sağlamak üzere müzakereye oturacaktı. Dahası, o da yeni Avrupa'da imkânlar gördü; Almanya'nın başta gelen müttefiki konumuyla Fransa, kıtayı ikiz modern beledan, yani İngiliz-Yahudi sermayesinden ve Rus Bolşevizminden temizleyecekti. Bunu 1942'de bir radyo konuşmasında, üç yıl sonra tekrar ortaya çıkıp üstüne yapışacak şu sözlerle belirtti: "Almanya'nın zaferini istiyorum çünkü o olmasa, Bolşevizm yarın her yere post serecek."²³

Ne Mussert, ne de Laval savaştan önce Yahudilere karşı kişisel bir husumetin belirtisini göstermişti. Mussert'in çok az sayıdaki yakın arkadaşlarından biri Yahudiydi ve 1930'larda Yahudileri hareketine katılmaları için teşvik etti. Ona göre, "iyi Yahudiler" ve "kötü Yahudiler" vardı. Kötü olanlar ona katılmaya yanaşmayan ya da Hollanda Nasyonal Sosyalist Hareketi'ni (NSB) eleştiren ve dolayısıyla "Hollanda'ya yakışmayan" Yahudilerdi. Ne yazık ki Mussert'in Alman dostlarının bu konuda daha sert görüşleri vardı ve Alman SS'yle ihtilafa düştüğü birkaç husustan biri de buydu. NSB'de kalmış az sayıdaki Yahudi üyeyi 1940'ta partiden atmaya mecbur edildi. Mussert daha sonra bundan dolayı derin pişmanlık duyduğunu ileri sürecekti. Ancak bunun ne kadar derin olduğu açık değildir; çünkü 1938'de Avrupa Yahudilerini Hollanda, Fransız ve İngiliz Guyana'sına göç ettirme yönünde ayrıntılı bir plan hazırlayan oydu. Bu tasarı Himmler'in ya da Hitler'in ilgisini çekmedi. (İngilizlerin ve Fransızların ne düşündüğü kayıtlara geçmiş değildir.) Üstelik Mussert çalınan Yahudi mallarıyla zenginleşirken, ayrıca dostlarını ve akrabalarını zenginleştirirken hiç vicdan azabı duymadı.²⁴

Laval, Fransız aşırı sağının güçlü antisemitizmini hiçbir zaman paylaşmadı. Onun da Yahudi arkadaşları ve Yahudi meslektaşlarıyla yakın mesai ortaklığı vardı. Ancak Vichy hükümetinin herhangi Alman kışkırtması olmaksızın, Yahudileri medeni haklardan yoksun bırakan yasayı (*statut des juifs*) çıkardığı 1940'ta devlet bakanıydı. Daha sonra Fransa doğumlu Yahudileri tehcirden kurtarmaya çalıştıysa da bunu başka ülkelerde doğmuş binlerce Yahudiyi Üçüncü Reich'a teslim etme pahasına sağlayabildi. Bunlar arasında daha önce elde ettiği Fransız yurttaşlığından savaş sırasında yoksun bırakılanlar da vardı.

Mussert ve Laval gibi övüngeç kişiler, işbirliği yoluyla kurtarıcılık rolüne soyunmakla, Almanların onlara hazırladığı bir tuzağa dosdoğru düştüler.

23 Geoffrey Warner, *Pierre Laval and the Eclipse of France* (New York: Macmillan, 1969), 301.

24 Mussert'in rüşvetçiliğine ilişkin ayrıntılı bir açıklama için bkz. Tessel Pollmann, *Mussert en Co.: de NSB-leider en zijn vertrouwelingen* (Amsterdam: Boom, 2012).

Mussert ideolojik yanılığının ve fodulluğun bir karışımıyla, Laval ise ahlaki duygudan yoksun olduğu ve akıllılığını gözünde büyüttüğü için böyle bir yola girdi. Fransa ve Hollanda'nın yeni Avrupa'da önemli ortaklar olacağı yönündeki milliyetçi hayallerinin, tam hâkimiyeti amaçlayan Alman planlarına pek uymadığını ikisi de kavrayamadı. Yurtseverlik heveslisi bu işbirlikçiler nahoş, hatta canice Alman girişimlerine tepkilerin yükünü üstlendikleri sürece, Almanların işine yaradılar. Bazen gönülsüzce, bazen pervasızca bir tutumla yavaş yavaş teslim oldular. Mussert emrindeki fırtına birliklerini Alman SS'inin bünyesine kattı ve bulanık hayal gücünde sadece Almanya'nın değil, bütün "Germen halkları"nın Führer'i olan Hitler'e bağlılık yemini etti. Laval bazı Fransız savaş esirleri karşılığında Fransız işçilerini Alman sanayisine vermenin yanı sıra, Fransız partizanlarına karşı bir milis gücü kurarak ve çok sayıda Yahudiyi ölüme göndererek de işbirliğine girdi. Güya aileleri bir arada tutma gerekçesiyle, Yahudi çocuklarının Temmuz 1942'de yetişkinlerle birlikte Polonya'ya sürülmesinde ısrar eden Almanlar değil, Laval'dı.

Her iki adam davranışlarının bir sonucu olarak, Almanlar tarafından "burjuva milliyetçileri" sayılıp hor görüldükleri ve güvensizlikle karşılandıkları gibi, işgalin beraberinde getirdiği alçakça ve utanç verici her şeyin timsalleri olarak, kendi yurttaşlarının tiksintisine de maruz kaldılar. Kendi ülkelerindeki en ateşli Alman yanlısı Nazilerin, Hitler Reich'i için şevkle çalışacak türden insanların nefretini bile çektiler. Yanlarında çok az kişinin olması, Mussert'i ve Laval'ı kurtuluştan sonra yargılanmaya ve cezalandırılmaya tam elverişli adaylar haline getirdi. İşbirliğinin en bariz iki simasının ibret amacıyla cezalandırılması, kendileri de bariz cesaret göstermemiş milyonları rahatlattı.

Pétain de yargılanıp ölüm cezasına çarptırıldı ama yaşı ve itibarı sayesinde kurtuldu. De Gaulle'ün planlarında onun yargılanması hiç yoktu. General bu yaşlı adamın İsviçre sürgününde kalmasını çok daha fazla tercih ederdi. Yargılanmayı isteyen bizzat Pétain'di. Dava sonuçta bir utanç uyandırsa da Fransızlar Verdun kahramanını kurşuna dizmeyi elbette kendilerine yediremediler. Dolayısıyla onu sürgün etme yoluna gittiler. Bir bakıma Laval, günah nesnesi olarak onun yerine geçti. Dönemin popüler bir Fransız şarkısındaki şu sözler anlamlıydı: "Pétain uykuya/Laval topun ağzına/de Gaulle iş başına." Laval'ı on yılı aşkın bir süre önce coşkuyla övmüş olan *Time* dergisi şunu yazdı:

Geçen hafta Pierre Laval hakkındaki hüküm verildi. Yaşlı Mareşal Pétain'in yargılanışı, idam cezasına çarptırılışı ve cezasının ömür boyu hapse çevrilişi sırasında, her Fransız'ın yüreğine oturan müthiş acıma duygusu, korkunç görevi yerine getirme duygusu ona karşı hiç hissedilmedi. Gerekli bir iş olan Pierre Laval'ın tasfiyesi, tatmin edici bir intikam olabilirdi. O, bunu rezil bir komediye çevirdi.²⁵

Bu biraz haksızcaydı. Dava elbette bir komediydi ama Laval asıl fail değildi. De Gaulle temizlik ve yargılama işinden hoşlanmamakla birlikte, şarkıda istenildiği gibi işin başına geçmek zorundaydı ve bunun olabildiğince çabuk bitmesinden yanaydı. Savaş sonrası anayasaya ilişkin referandumun tarihi 21 Ekim olarak verildiği için, Laval hakkındaki hüküm ondan önce verilmeliydi. Laval hapishane hücrelerinde oturup günde beş paket Amerikan sigarası içerken burnundan solumaktaydı çünkü savunması için özenle biriktirdiği belgelere ulaşmaktan men edilmişti. Almanya'da geçici sığınağından uçakla Fransa'ya geri götürülürken valizinden çıkan bir not, onun buruk ruh halini açığa vurur nitelikteydi: "Garip bir paradoks bu. İşte, bana ülkemin takdirini kazandırmış olması gereken politikalardan ve davranıştan dolayı bir mahkeme önünde kendimi temize çıkarmaya mecbur edilmiş durumdayım. Hem savaştan önce, hem de o mutsuz işgal yıllarında, görevimi yerine getirdiğimi biliyorum."²⁶

Her zaman hülyalara yatkın olan Mussert, Hollanda'nın Kuzey Denizi kıyısındaki hapishane hücrelerinde kendine yeni bir fantezi bulmuştu: Devasa bir denizaltı tasarımı. Ona göre, Amerikalılar bu icadından tam yararlanmayı kesinlikle isteyecekti; bu yüzden beklentisi ABD'ye gönderileceği yönündeydi. Ömrünün son haftalarını İngilizce öğrenmekle, yani sonuçsuz kalan başka bir girişimle geçirdi.

Laval'ın yargılanışına düşen şaibelerden biri, kendisinin de işaret etmekte gecikmediği üzere, yargıçlarının ve savcısının aynı Vichy rejiminde görev yapmış ve Pétain'e bağlılık sözü vermiş olmalarıydı. Başsavcı André Mornet, Yahudileri yurttaşlıktan çıkarmak için kurulan bir komitede bile görev almıştı. Jüri ise parlamento üyelerinden ve direniş hareketi mensuplarından oluşmaktaydı.

Paris barosunun başkanı Jacques Charpentier, bir İspanyol boğa güreşindeki ölümüne dövüşe özgü ayın havasını sezdiği için, anılarında şunu aktaracaktı: "Andalusia'nın arenaya atlayan haşarı çocukları gibi, jüri üyeleri de sanığa hakaretler ettiler ve duruşmanın seyrine müdahalede bulundular. Mahkeme [Laval'ı] hiçbir savunma şansı vermeksizin yargıladı. [...] Robespierre darağacına sürüklenerek götürülmek üzere nasıl canlandırıldıysa, Laval'ın cesedi de hâlâ yaşayan bir haini halkın aslanları önüne atılmak üzere diriltildi."²⁷

Davanın dramatik zirvesi, Laval'ın heyetteki yargıçların tarafgirliğini protesto ediydi: "Beni mahkûm edebilirsiniz!" diye bağırdı, makam unvanının işlendiği evrak çantasını masaya vurarak. "Beni ortadan kaldırabilirsiniz ama beni alçaltmaya hakkınız yok!" Bunun üzerine jüri üyelerinden biri bağıarak, "Kes sesini, hain!" dedi. Laval, ülkesini seven bir Fransız olduğunu öfkeyle

26 Jean-Paul Cointet, *Pierre Laval* (Paris: Fayard, 1993), 517.

27 Jacques Charpentier, *Au service de la liberté* (Paris: Fayard, 1949), 268.

haykırdı. Jüri üyeleri de seslerini yükselterek, idam mangasının “on iki kurşununun hak eden” bir “piç kurusu” (salaud) olduğu karşılığını verdi.²⁸ Laval sözlerini bir “adli suç”a “ortak” olmaktansa, susmayı tercih edeceğini belirterek bağladı. Bir jüri üyesinin “Hiç değişmeyecek!” diye bağırması üzerine, doğruluk payı kadar inançlılığı da içeren şu cevabı: “Hayır, hiç değişmeyeceğim.”²⁹

Lahey'deki Kraliyet Sarayı'nda Mussert'in yargılanışı daha ağırbaşlıydı ama çıkacak sonuç konusunda asla bir kuşku yoktu. Savcı J. Zaaijer'in iddianamesini sunarken, “Bir yargılama olmadan bile, Mussert'in hangi cezayı hak ettiğini şimdiden biliyoruz” saptamasında bulunması, bir yasal kovuşturmayı başlatmanın oldukça tuhaf bir yoluydu. Mussert'in becerikli avukatı Wijckerheld Bisdorn daha sonra anılarında, savaşın bitişini izleyen o ilk günlerde “en berbat Nasyonal Sosyalistlerin (öncelikle de Hollanda Nasyonal Sosyalizmi'nin özü olarak görülen Mussert'in) idamdan aşağı bir cezayla paçayı kurtaramayacağı” yönünde bir kamuoyu mutabakatı bulunduğunu belirtecekti.³⁰ Davalara kamuoyunun duyarlılığı yön verdi; hukuk sokağın havasına ayak uydurdu.

Mussert vatana ihanet suçlamasına karşı, heyecanlı bir konuşmayla kendini savundu. Sanki hâlâ bir parti topluluğuna hitap ediyormuşçasına kollarını sallayarak, gayesinin asla ülkesini yabancı yönetimine teslim etmek olmadığını ileri sürdü. Aksine, her zaman güttüğü ideal, zafere ulaşan bir Almanya'nın Avrupa'daki düzeni değiştirmesiyle birlikte, Hollanda'nın çıkarlarını güvenceye alacak bir Hollanda hükümeti kurmak olmuştı. Ona göre, Alman davasına yardımcı olmak, “Asya'yı Avrupa'nın kapısından uzak tutmak için” elzemdi. Retoriğinin hararetine kapılan Mussert, kendinden geçti ve mahkemeye “sadık yandaşlarım” diye hitap etti; bu ibare genelde bayağı sıkıcı geçen duruşmada hafif bir kahkaha dalgasına yol açtı.³¹

Eski Hollandalı liderin infazı da Laval'in akıbetinden daha sade oldu. Lahey dışında Almanların geçmişte birçok Hollandalı partizanı kurşuna dizdiği kumullara götürüldü ve basit bir direğe bağlandı. Onu ölüme uğurlayan Protestan papazdan, artık elini sıkamayacak durumda olmasından dolayı özür diledi. On iki asker tüfeklerini doğrulttu ve Mussert can verdi.

Laval'ın içini uzun süre kemiren endişe, kafasına sıkılacak bir kurşunla surat şeklinin bozulacağıydı. Avukatları infazların artık gayet temiz yürütüldüğünü belirterek onu rahatlatı. Ardından bir intihar girişimini yüzüne gözüne bulaştırdı; yuttuğu siyanür kapsül eskimiş olduğu için, onu çarçabuk öldürecek etkiyi gösteremedi. Hayata döndürülmekle birlikte, hâlâ to-

28 Hubert Cole, *Laval* (Londra: Heinemann, 1963), 284.

29 Cointet, *Pierre Laval*, 527.

30 Jan Meyers, *Mussert* (Amsterdam: De Arbeiderspers, 1984), 277.

31 *Ibid.*, 275.

pallayarak yürüyen Laval, mutat beyaz kravatıyla koyu bir takım elbise giymiş ve Fransız bayrağındaki kırmızı, beyaz ve mavi renklerin bulunduğu bir kaşkol takmış halde, hapishane duvarlarının yakınındaki bir alana götürüldü. “Ölürken sizi görmek isterim,” diyerek, avukatlarının görüş alanı içinde kalmasında ısrar etti. Son sözleri “Vive la Fransa!” oldu. Kurşun seslerinin çınlamasıyla birlikte, sağ tarafa çöküverdi. Ardından bir çavuş, tam da onun en çok korktuğu şeyi yaptı ve sırf suratının darmadağın olmasını sağlamak için, ona bir daha ateş açtı. Orada bulunan genç bir gazeteci, sahneyi şöyle tasvir etti: “İnsanlar direğe doğru koştu ve tahta parçalarını topladı. En değer verilen kıymıklar, kana bulanmış olanlardı.”³²

Mussert’i ya da Laval’ı günah keçisi olarak nitelendirmek pek doğru olmaz. Düşmana yardım etmekten suçlu olduklarına hiç kuşku yoktur. Nazi işgaliyle işbirliğine girmeyi kendileri seçmişlerdi. Davaları da esas olarak öngörülen amaca, yani Mussert’in durumunda daha önce Fransa’da birçok cana mal olan türde “vahşice” bir intikamdan sakınmaya hizmet etti. Onun çabuk (hem de çok çabuk) yargılanışı, Hollandalı yetkililerin zaten aşırı kalabalık zindanlardan ve hapis kamplarından daha az önemli birçok kişiyi salıvermeleri için bir gerekçe işlevini de gördü. Mussert’in ve Laval’ın berbat ölümleri adalet gösterileriydi; savaş sonrası hükümetlerin işlerini yapmakta olduklarını göstermeye yaradı. Tıpkı Mussert’inki gibi, Laval’ın kötü akıbeti de öğrenmeyi yavaşlatmanın ve ülkeyi yeniden inşaya başlamanın bir yoluydu.

Ama bu davalar, intikama susamışlığı dindirme yoluyla, Athena’nın *Eumenides* tragedyasındaki amaçlarından birine ulaşmayı sağlarken, hızla yürütülmeleri, önceden belli sonuçları ve özellikle Laval’ın durumunda, son derece kusurlu usuller, adil yargılama sürecini oldukça şaibeli hale getirdi. Bir gözlemcinin vardığı belki aşırı dramatik sonuçla belirtmek gerekirse, “Laval’ın yargılanışı bağışlanamaz çünkü Fransızlarda Fransız adaletinin gerçekliği konusunda kuşku uyandırdı. [...] Şimdi asıl zarar verilmiş durumda. Fransız adaleti itibarsızlaşmış durumda. Laval son raundu kazandı ve ülkedeki moral bozukluğunu tamamladı.”³³

• • •

Bazıları 1945’te yasal inceliklerden büsbütün vazgeçmenin ve asıl suçluları dosdoğru kurşuna dizmenin, hukuk davasına daha iyi hizmet etmiş olacağını ileri sürdüler. ABD’li bir diplomat olarak Avrupa politikasına aktif karışan George F. Kennan, hatıratında savaş suçu yargılamalarının hoşuna gitmediğini belirtti. Ona göre, Nazi liderlerinin suçları öylesine korkunçtu ki onları

32 Cointet, *Pierre Laval*, 537.

33 Aktaran Novick, *The Resistance Versus Vichy*, 177.

sağ bırakmakla kazanılacak hiçbir şey yoktu. “Müttefik kuvvetlerinin eline geçen bu adamların, kimlikleri kuşkuya yer bırakmayacak şekilde tespit edildiğinde, derhal infaz edilmeleri için, Müttefik komutanlarının sürekli geçerli talimat vermesinin en iyi yol olduğu görüşündeydim şahsen.”³⁴

Bu görüşü paylaşan başkaları da vardı. Örneğin, ABD dışişleri bakanı Cordell Hull, İngiliz ve Sovyet mevkidaşlarına, ideal gördüğü yaklaşımı şöyle anlattı: “Hitler, Mussolini, Tojo ve başta gelen suç ortaklarını alıp olağanüstü yetkili bir divaniharbin karşısına çıkarırım. Ertesi gün şafakta tarihsel bir olay yaşanır.”³⁵ Bu arada Hull’ın 1945’te Nobel Barış Ödülü’nü aldığını belirtmekte yarar var. İngiliz Dışişleri Bakanlığı savaş sırasında yayımladığı bir genelgede, SS lideri Heinrich Himmler gibi kişilerin savaştan sonra yargılanmasına karşı çıkarken, “herhangi bir adli işlemin kapsamına girmeyecek” kadar “karanlık suçlar” işlemiş olmalarını gerekçe gösterdi.³⁶ Churchill de “onları sıraya geçirip kurşuna dizmenin” en iyi yol olacağı görüşündeydi. Bu biraz haşın görünse de özellikle elleri temiz olmaktan uzak Sovyet yargıçlarıyla birlikte ve tek bir sonucun çıkacağını bilerek, insanları yargılamak hukukun üstünlüğüne yarardan çok zarar getirebilirdi. Churchill’in hâlâ karşı çıktığı sırada bile, davaların açılmasında direten Sovyet yetkilileri, daha Nürnberg’deki davalar başlamadan, Alman liderlerinin infazı için kadeh kaldırmayı teklif etmekle, Müttefik yargıçlarını şaşkınlığa uğrattılar.

Garip bir şekilde, Almanlar da 1945’te dosdoğru infazlardan daha çok etkilenebilirdi. Hamburg’u ziyaret eden İngiliz şair Stephen Spender, çoğu Almanın Bergen-Belsen’deki mezalimden sorumlu kişiler hakkında açılan davayı sırf propaganda amaçlı olarak gördüğünü duydu. “Bu Almanlar şöyle diyordu: Sanıklar gerçekten suçluyduysa ve bunu önceden biliyordusanız, niçin meseleyi çarçabuk halledip onları mahkûm etmediniz?”³⁷

Himmler’in işlediği suçların aşırı niteliğinden söz eden İngiliz Dışişleri Bakanlığı genelgesi ciddi bir soruna işaret etmekteydi: Mevcut halleriyle yasalar, alışılmış savaş suçlarının epey ötesine geçen suçlara bakmaya yetecek donanımda mıydı gerçekten? İnsanlar bütün bir halkı ideolojik gerekçelerle yok etmeye dönük Nazi girişiminin tam ölçeğinin ve niteliğinin farkına henüz varmamış olabilirlerdi. “Holokost” kelimesi henüz kullanıma girmemişti. Ama Müttefikler daha önce hiç karşılaşılmamış bir durumla uğraşmakta olduklarını anlamalarına yetecek kadar şey görmüşlerdi. Ortaya çıkacak hukuki sonuçlar, Nürnberg’den önce zaten açıktı.

34 George Kennan, *Memoirs 1925-1950* (Boston: Atlantic Monthly Press, 1967), 260.

35 Dowcr, *Embracing Defeat*, 445.

36 Telford Taylor, *The Anatomy of the Nuremberg Trials: A Personal Memoir* (New York: Alfred A. Knopf, 1992), 29.

37 Spender, *European Witness*, 221.

Polonya'daki Nazi ölüm kamplarından geriye kalanları sadece Sovyet askerleri somut olarak görmüşlerdi. Ama Batılı Müttefikler Dachau, Buchenwald ve Bergen-Belsen gibi toplama kamplarında karşlarına çıkan durumla köklü biçimde sarsıldılar. General Eisenhower, 12 Nisan 1945'te Buchenwald'a bağlı Ohrdruf kampını gezip gördü. Weimar yakınındaki bu kamp, SS tarafından daha yeni boşaltılmıştı. Ayağa kalkamayacak kadar takatsiz tutuklular arasında ezik büzük oyuncaklar gibi yatan cesetleri yakmaya zaman kalmamıştı. *Yank* muhabiri şunu yazdı: "Soğuk hava cesetleri koruduğu ve pis kokuyu hafiflettiği için, çevrelerinde yürümek ve onları yakından incelemek mümkündü." Çavuş Saul Levitt adlı aynı muhabirin aktardığına göre, "cesetlerin etrafındaki toprak, katılaştıran kanın kabuk bağlamasıyla kırmızı çamurdan krep görünümünü almıştı."³⁸

Karısı Mamie'ye mektubunda, "Böyle bir zalimliğin, canavarlığın ve vahşetin bu dünyada gerçekten var olabileceği aklımın ucundan bile geçmemişti," diye yazan Eisenhower, bu savaşa niçin girildiğine dair hiç kuşkularının kalmaması için, Amerikalı askerlerin orayı görmelerini istedi. Hiç kimsenin bu korkunç suçları propagandaya dönük uydurmalar sayıp görmezlikten gelmemesi için muhabirlerin kampları gezmelerini istedi. Amerikalı senatörler ve Kongre üyeleri, ayrıca İngiliz Parlamentosu üyeleri kamplarda dolaşmaya çağırıldı. Eisenhower'ın her şeyi (çürüyen ceset yığınları, krematoryumlar ve işkence odaları) kayda geçirtmek istemesinin sebebi, bu durumun "Amerikan aklının kavrayamayacağı" bir şey olmasıydı.³⁹ Churchill'in Eisenhower'dan aldığı bir mesajda, "özellikle Weimar'daki bulguların daha önce açığa çıkarılması çok geride bıraktığı" belirtilmekteydi.⁴⁰

Çevredeki Alman yurttaşları kampların içinde burunlarını mendillerle kapatarak, bakışlarını kaçırarak ve kararmış cesetlerle dolu çukurların etrafında kusarak zorla yürütülürken, Müttefik kentlerindeki insanların da Almanların neler yaptığını görmeleri istendi. Bu her zaman hoş karşılanan bir şey değildi. Londra'da "mideleri mezalimle ilgili haber filmlerini kaldıramayan" sinema seyircileri Leicester Meydanı Tiyatrosu'ndan çıkmaya çalışınca, kapıda önleri İngiliz askerlerince kesildi. *Daily Mirror* "ülkenin her yanında insanların sinemalardan fırlayıp çıktığını ve birçok yerde askerlerin onlara geri dönüp durumla yüzleşmelerini söylediğini" aktardı. Bir askerinin sözleri şöyleydi: "Birçok kişi böyle şeylerin olabileceğine inanmıyor. İşte bu filmler kanıt. Bilmek herkesin görevi."⁴¹

Londra gazetesi *Times* da meseleyi şöyle ortaya koydu: "Uygar dünyanın

38 *Yank*, 18 Mayıs 1945.

39 Dwight D. Eisenhower Anı Komisyonu'nun web sitesi.

40 *The Times* (Londra), 20 Nisan 1945.

41 *Daily Mirror* (Londra), 20 Nisan 1945.

böyle bir mezalime kuşkucu ve dolayısıyla kayıtsız bir yaklaşımı sürdürme yönündeki son bahaneyi bırakması bizzat uygarlık için son derece önemlidir.⁴² Eisenhower'ın çok büyük destek verdiği fikir, yani kötülüğe dönük insan kapasitesini bilmenin geri kalan bizleri daha iyi davranmaya yönlelteceği, en kötüyü öğrenmenin uygarlaştırıcı bir süreç olacağı fikri, sonraki savaş suçu davalarının ardındaki başlıca saiklerden biriydi.

Polonya'daki ölüm fabrikalarının yanında Ohrdruf dehşetinin sönük kaldığı henüz tam kavranmamıştı; o dönemdeki bazı raporların, Alman toplama kamplarından "ölüm kampları" diye söz etmesi bundandı. Bu kampların birçoğundaki kurbanların büyük bölümünün Yahudi olduğu da dönemin haber bültenlerinde nadiren vurgulanan bir noktaydı. Ama Eisenhower uygarlık uğruna dünyanın haberdar olmasından yanaydı. Yaşanmış şeyleri kayda geçirmenin ve başka ülkelerin yanı sıra Almanya'da insanlara bir ahlak dersi vermenin yollarından biri, savaş suçu davalarının kapsamını genişletmektir. Eisenhower 2 Haziran'da ABD genelkurmayından bu mezalimden sorumlu kişiler hakkında kovuşturma açmasını istedi.

İlk toplama kampı davası Bergen-Belsen'de Amerikan yargısı yerine İngiliz yargısına göre açıldı. Nürnberg Davaları'nın âdeta kostümlü bir provası olan bu dava, Nazi suçlarına mevcut yasaları ve yargı usullerini uygulamanın ne kadar güç olacağını gösterdi. Aralarında Belsen'in rezil komutanı Josef Kramer'in ve kamp doktoru Fritz Klein'in da bulunduğu bazı sanıklar Auschwitz-Birkenau'da da görev yapmışlardı. Orada yaptıkları şeylerden de yargılanmaları gerektiği kararlaştırıldı; böylece toplu imhadaki aktif rolleri binlerce aç insanın tifüsten ve başka hastalıklardan ölmeye terk edildiği ve çıldırtıcı ölçüde kalabalık bir toplama kampındaki ağır ihmal suçuna bağlandı. *Times*'ın saygın sayfalarında bile, gazete manşetleri her gün bas bas bağırırmaktaydı: "Dante'ye Yaraşır Sahneler", "Gaz Odasından Çıkan Tanık", "İşkenceyle Öldürülen Milyonlar", "Asılan Kızlar", "Dövülerek Öldürülen Kızın Hikâyesi". Kramer ("Belsen Canavarı") ve yirmi iki yaşındaki sarışın kadın muhafız Irma Grese ("güzel vahşi" ya da "Auschwitz sırtları"), bir Nazi dehşet odasından çıkıp üne kavuştular. Bunun Nazi suçlarının insanlara anlaşılmasına sahiden yarayıp yaramadığı kuşkuludur. Tek tek "vahşi hayvanlar"ın ve "canavarlar"ın azgınlığı karşısında şoka uğramak, bir bakıma yaptıkları şeyleri neredeyse normal görünecek hale getiren canice sistemi anlayamayayı getirir. Hannah Arendt'in 1961'de Kudüs'teki Eichmann davasını aktaran ve çokça eleştiriye uğrayan haberi bu konuda daha berraktır. Katliam ideolojik gerekçelerle devlet politikası haline geldiğinde, Reichsführer SS'den başlayıp ta demiryolu tarifeleri sorumlusu ufak bürokrata kadar

herkes suç ortağı olur. Canavarlar sadece ellerini çoğu kimseden daha fazla kirletmiş olanlardır.

Başka birçok dava gibi, Belsen davası da olabildiğince çabuk bitirilmeliydi; öfkeli kamuoyunun beklentisi tam bu yöndeydi. Ama Laval davasında yargı usullerine leke düşüren maskaralıklardan hiçbirinin yer almayacağı düzgün ve adil bir yargılama yöntemi sergilemek, İngilizler için ıftihar vesilesiydi. Asıl sorun hukukun kendisindeydi. Lüneburg'daki 19. yüzyıldan kalma gösterişli okul binasında davalara bakan türde bir İngiliz askerî mahkemesi ancak "hukuk ve savaş teamülü ihlalleri" olarak tanımlanmış savaş suçlarını kovuşturabilirdi.⁴³

Avukatlar arasında öncelikle mahkemenin sanıkları yargılama yetkisine ilişkin uzun uzadıya hukuk çekişmesinden sonra, birkaç tanık gördükleri şeylere dair şok yaratıcı ifadeler verdiler. Lublinli Sophia Litwinska, Belsen'in yanı sıra Auschwitz'ten sağ kurtulmuş biriydi. 1941'in Noel Arifesi'nde yırtık pırtık giysileri soyulan kadınların barakalardan zorla çıkarılışını ve Noel Günü akşamüstü saat beşe kadar dondurucu soğukta çıplak halde bekletildikten sonra, konuldukları damperli kamyonla gaz odasının önüne boşaltılışını anlattı.

Sosnowiec doğumlu olan ve sonradan Siyonist örgütçü Josef Rosensaft'la evlenen Dr. Hadassah Bimko, 21 Eylül'de 3.000 watt'lık bir dizi ampulün altındaki tanık bölmesine geçti. Auschwitz'te anne babasını, erkek kardeşini, kocası ve altı yaşındaki oğlunu kaybetmişti. Hastane hizmetlisi olmasından dolayı, orada olup bitenleri yakından izlemiş biriydi: Hem Kramer'in, hem de Dr. Klein'in katıldığı denek seçme işlemleri; tıbbi deneyler; ölüm kampı çalışma biriminde (*Sonderkommando*) görevli Yahudi tutuklulara saç kesme, cesetleri dışarıya çıkarma, krematoryumu çalıştırma gibi en korkunç işlerin yaptırıldığı gaz odaları. *Times*'in aktardığına göre, Dr. Bimko mahkeme ifadesinde gaz odaları için seçilenlerin "çıplak halde alındıktan ve birkaç gün yiyeceksiz ve içeceksiz bırakıldıktan sonra, kamyonlarla krematoryuma götürüldüklerini" belirtti. Gaz odasında boğularak can verenler "soyunma odasının karşı tarafındaki bir odadan, raylar üstünde ilerleyen el arabalarıyla çıkarılıyordu. Arada bir *Sonderkommando* mensupları öldürülüyor ve yerlerine başkaları geçiriliyordu. Bununla birlikte, bir tür çetele tutmak genellikle mümkündü." Tanığın kamptaki arkadaşları dört milyon Yahudinin bu yolla yok edildiğini hesaplamışlardı.⁴⁴

Dr. Bimko'nun arkadaşlarınca verilen rakam abartılıydı ama Yahudi soykırımının çıplak gerçekleri İngiliz askerî mahkemesinin önüne konulmuştu.

43 Shephard, *After Daybreak*, 166.

44 *The Times* (Londra), 24 Eylül 1945.

Savunma vekilleri kürsüdeki tanıkları sorgulayarak, tutarsızlıkları ve hafıza sürçmelerini yakalamaya çalıştılar. Kramer'in avukatı Binbaşı Winwood, belki hâlâ azımsanmayacak önyargılara çanak tutmak amacıyla, Belsen sakinlerini "Orta Avrupa gettolarının tortuları" olarak nitelendirdi. Sonradan "sadece sanığın sözcüsü olarak hareket ettiğini" ileri sürerek, bu yakıştırmadan dolayı özür diledi.⁴⁵ Ama çok az kişi, anlatılan mezalimin yaşandığından hâlâ kuşku duyabilirdi. Gelgelelim, bu bir askerî mahkemeydi ve bazı avukatlar ancak askerî çerçevede düşünebilirdi. Binbaşı Winwood savunduğu müvekkilini "görev alanında bir hapishane bulunan ve emirlerini tabur karargâhından alan bir tabur komutanı"na benzetti. Yani, SS Hauptsturmführer Kramer emirlere uyan basit bir askerdirdi. "Tutuklulara kötü muamele" yönünde herhangi bir "kasıtlı girişim"in delilleri yoktu.⁴⁶

Londra Üniversitesi'nde uluslararası hukuk profesörü olan Albay Herbert A. Smith, hiçbir savaş suçunun işlenmediği tezini ortaya koymak üzere, savunma makamınca mahkemeye getirtildi. Ona göre, kamplarda olup bitenlerin "savaşla hiçbir alakası" yoktu ve meydana geldikleri yer ve zaman itibarıyla, hiç de suç sayılmamaktaydı. Ne de olsa, Himmler polis şefiydi ve "haddi zatında kanuni geçerlilik taşıyan" emirler vermeye yetkiliydi.⁴⁷

Bu savların hiçbirisi Kramer, Grese ya da Dr. Klein'ı darağacından kurtarmadı. Ama Belsen davasından en azından iki sonuç çıkarılabilirdi. İnsanlar ölüm kampları ile toplama kampları arasındaki farklılığı tam kavrayamamış ya da Doğu Avrupa'da gaz odalarının devreye girişinden önce bile, kaç cinayetin işlendiğini bilmiyor olabilirlerdi. Ama Nazi cinayet makinesinin sistematik olduğu 1945'te gazete okuyan herkesçe bu herhalde bilinen bir şeydi. Kasıtlı "kötü muamele"ye ilişkin yorumların aptalca sayılması bu yüzdendi. Profesör Smith ukala tarzıyla bir şeyin daha açıkça görünmesini sağlamıştı: Savaş suçlarına ilişkin mevcut yasalar ve teamüller, Nazilerin yaptığı şeylerin niteliğini ve ölçeğini ele almada artık yeterli değildi. Bu durum Nürnberg'de 20 Kasım'da, yani Belsen "canavar"larının ölüm cezasına çarptırılmalarından dört gün sonra başlayan en büyük savaş suçları davası için uygun zemini hazırladı.

• • •

Nürnberg'deki yirmi bir sanıkla ilgili söylenmesi gereken bir şey, hiçbirinin öyle canavar gibi görünmediğiydi. Pejmürde giysiler içindeki bu solgun ve yorgun kişilerin son derece sıradan görünümü, gözlemcilerin saptamalarından anlaşılabilirdi. Joachim von Ribbentrop incinmiş vakar gösterisiyle, çe-

45 Ibid., 9 Kasım 1945.

46 Shephard, *After Daybreak*, 171-72.

47 *The Times* (Londra), 8 Kasım 1945.

nesini kaldırmış ve gözlerini yummuştu. Sandalyesine çökmüş halde oturan Hermann Goering, sırttan dudaklarından akan salyayı mendiliyle siliyordu. Hans Frank koyu renkli gözlüğünün ardında gözlerini saklıyordu. Köle işgücü sisteminin başındaki Fritz Sauckel, ürkek bir odacı gibi etrafa bakınıyordu. Hjalmar Schacht sanki bir hastalığın bulaşmasından korkmuşçasına, başkalarından uzak durmaya çalışıyordu. Julius Streicher seğirip duran suratıyla, yerinde kıpır kıpır oynuyordu. Rudolf Hess ileri geri sallanırken kalın kaşlarının altında delirmiş gibi bakan gözleriyle oldukça garip görünüyordu ama büyük ihtimalle bunamış durumdaydı.

Nürnberg Adalet Sarayı'nda bazı tanıklar bir yana bırakılırsa, bu insanların geçmişte çevirdiği şeyleri iliklerine kadar hisseden tek bir kişi vardı. Adını bilenler ve hatta yüzlerce avukat, tercüman, mahkeme kâtibi, yargıç, inzibat ve gazeteci arasında varlığını fark edenler herhalde çok azdı. Ernst Michel bir Alman basın ajansı için çalışan kıdemsiz bir muhabirdi. Haberlerinde adının yanına, Auschwitz'teki tutuklu numarası olan 104995'i yazardı. Almanya'nın Mannheim kentinde henüz bir öğrenci olduğu 1939'da, sırf bir Yahudi olmaktan dolayı tutuklanmıştı.

Sovyet askerlerinin Auschwitz kampına varışından hemen önce, Polonya ve Almanya arasındaki buz gibi soğuk sınır bölgesi boyunca Buchenwald'a doğru bir ölüm yürüyüşüne zorlandı. ABD ordusunun Buchenwald'a yaklaşması üzerine, otuz altı kiloya inmiş halde tekrar yürüyüşe çıkarıldı. Koru içlerine hızla koşarak kaçacak gücü bir şekilde buldu ve Yahudi olduğunun anlaşılabileceği korkusuyla toplama kampı elbisesinin üzerine başka şeyler giyerek, bir süre Sovyet işgal bölgesinde kaldı. Mannheim'a nihayet döndüğünde, anne babasının öldürüldüğünü öğrendi. Bütün akrabaları da ortadan kaybolmuştu. Liseden kalma biraz İngilizce bildiği için, Amerikalı savaş suçu sorgucuları ona tercüman olarak bir iş verdi. Daha sonraları onunla New York'taki görüşmemde, bana şunu anlattı: "[Sorgudaki] Almanlar geçmişte Yahudilere yardımcı olduklarını söylerlerdi hep. Haydi, oradan be! Böyle diyenlerin birini tanıyordum ve hakiki bir Naziydi."

Michel'in sonraki işi, Nürnberg Davaları'nda muhabirlikti. Mesleki vasıflarının eksikliğinden endişe edildiği için, sadece gördüğü şeyleri yazması bildirilmişti. Böylece 104995 numaralı Auschwitz tutuklusu, Buchenwald'a bir ölüm yürüyüşü sırasında kaçışından altı ay sonra, Goering'le aynı salondaydı. Onunla New York'ta altmış yılı aşkın bir süre sonraki görüşmemizde o andaki duygusunu şöyle aktaracaktı: "Hepsinin suratını tanıyordum. Artık özgür biriydim, kamplardan sağ kurtulup davaya katılabilen tek kişiydim. Üzerinde konuştukları kişi bendim."

Ernst Michel'in Alman haber ajansı *Deutsche Allgemeine Nachrichtenagentur*'a geçtiği ilk haberin bir kısmı şöyleydi:

Kamptaki zorlu anlarda beni çoğu kez ayakta tutan şey, bu rejimden sorumlu olanların günün birinde sanık kürsüsüne çıkarılacağı inancıydı. Bu inanç bana yaşamayı sürdürme gücü verdi. Şimdi o gündeyiz. Kamplardaki bütün tutuklular için yıkımın sembolleri olan ve yaptıkları işlerden dolayı şimdi yargılanan adamlar, bugün sadece birkaç adım ötemde duruyor.⁴⁸

Müttefiklerin savaş suçu mahkemeleri ne kadar kusurlu olursa olsun (öyle oldukları kesin olsa ve Nürnberg'e kıyasla Tokyo'da bu daha açık görülsede bile), Michel'in sözleri her şeye rağmen niçin adil olduklarının bir gerekçesi işlevini görebilir. Nürnberg'in lehinde söylenebilecek başka bir şey, yargılamanın çoğunlukla olağanüstü sıkıcı olduğuydu. Hükümlerin verilışinden önceki birkaç hafta orada bulunan Rebecca West, Adalet Sarayı'nı "bir sıkıntı kalesi" olarak nitelendirdi. Ona göre, herkes "aşırı bıkkınlığın pençesindeydi; [...] muazzam tarihsel ölçekte bir sıkıntıydı bu. Bir makinenin, amaç zafiyyetine ve sıklıkla kapıldığı ölüm arzusuna rağmen, insanlığın çalışır durumda tutmaya çalıştığı koca bir makinenin gücü tükeniyordu."⁴⁹

Nürnberg'de en azından hukuk ciddiye alındı. Halkın öfkesinin yön verdiği çabuk bir yargılama değildi bu. Her şey kendi mecrasında gitmeliydi ve böylece sürüp giden dava, sıkıntıyı bir dürüstlük belirtisine dönüştürdü. Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde daha sonra görülen davalar, bu anlamda en başta Nürnberg'e benzer bir kalıbı izleyecekti. Bıkkınlık sonuçta intikam silahlarının namlularını tıkadı. Bütün mesele buydu. Daha 1942'de Londra'da dokuz sürgün hükümeti, Savaş Suçlarını Cezalandırmak İçin Müttefikler Arası Komisyon'u kurmuştu. Adını toplantının yapıldığı yerden alan St. James Sarayı Bildirisi, "halkın öç alma eylemleri"nin yaratacağı tehlike gözetilerek yazılmıştı. "Uygar dünyanın adalet duygusu" gereğince, özgür hükümetlerin "bu suçları işleyenleri ya da sorumlu olanları düzenli adalet kanalıyla cezalandırmayı başlıca savaş hedefleri arasına almasının" öngörülmesi bu yüzdendi.⁵⁰

Yahudilere yönelik Nazi soykırımı konusunda duyarlılık, Nürnberg Davaları sırasında belki hâlâ düşük düzeydeydi. Ama hiç olmadığı kesinlikle söylenemezdi. Aralık 1942'de, yani ölüm kamplarındaki gaz odalarının faaliyetine geçmesinden birkaç ay sonra, ABD ve Avrupalı Müttefikleri Alman hükümetini "Avrupa'daki Yahudi halkını imhaya dönük canavarca bir politika" izlemekle suçladı. Bunun kamuoyunda tam yankı uyandıramamasının sebepleri, olup bitenlerin hâlâ akıl almaz görünmesi ve gerek ABD'nin, gerekse İngiliz hükümetlerin bunu çok öne çıkarmayı uygun bulmamasıydı.

48 Ernst Michel, DANA raporu, 9 Ocak 1945.

49 Rebecca West, *The New Yorker*, 26 Ekim 1946.

50 Telford Taylor, *Anatomy of the Nuremberg Trials*, 25.

İnsanlarda savaşın Yahudileri kurtarmak için yürütüldüğü kanısının uyanması istenmiyordu.⁵¹

Sovyetler Birliği'nin 1942'de Yahudi soykırımını kınamada Batılı Müttefiklere katılmamasına ve savaştan sonra da Yahudilere özel göndermede bulunmaksızın, faşizmin kurbanlarından söz etmeye uzun süre devam etmesine karşın, Sovyet savcılarını Nürnberg Davaları'nda buna değindi. Nürnberg'de beş başsavcıdan biri olan General Roman A. Rudenko, kanlı göstermelik yargılamaları bizzat yürütmüş biriydi. Almanları 1940'ta Katın ormanında 20 binden fazla Polonyalı subayı katletmekle suçlama gibi düzmece propagandaları Nürnberg'de yaymaktan geri kalmadı, hem de katliamın aslında Sovyet gizli polisince işlendiği gayet iyi bilerek. Ama Yahudi soykırımının niteliği konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmadı. Ernst Michel, haberlerinin birinde Rudenko'nun konuşmasını şöyle aktardı: "Faşist tertipçiler dünyadaki Yahudi nüfusu son insana kadar yok etmeyi tasarladılar ve imhayı 1933'ten itibaren her türlü faaliyetle yürüttüler. Yahudi halkının canavarca yok edilişi Ukrayna'da, Belarus'ta ve Baltık devletlerinde gerçekleşti."⁵²

Bu aslında biraz abartılıydı; imha 1933'te değil, 1941'de başlamıştı. Rudenko muhtemelen sırf Yahudileri öldürmeye değil, Sovyetler Birliği'ne karşı bir saldırganlık savaşı yürütmeye dönük bir Nazi tertibi anlayışını da vurgulamak amacıyla daha eski bir tarihe başvuruyordu.

Belsen davasıyla ilgili daha önce belirtildiği üzere, mevcut savaş suçu yasalarının sadece savaştaki eylemler için geçerli olması nedeniyle, 1939'dan önceki Üçüncü Reich'ı ve bir halkın sistematik imhasını kapsayacak yeni yasalar hazırlamaya gerek vardı. Yahudileri ya da diğer masum sivilleri öldürmeyi önleyici yasaların Nazi Almanya'sında bulunmayışının bir mazeret olarak kullanılmasına izin verilemezdi. Üst kademedен gelen emirler de katliama katılmak için geçerli bir sebep olarak kabul edilemezdi. Uluslararası Askerî Mahkeme'nin Ağustos 1945 tarihli Londra Sözleşmesi'nde yeni bir hukuk kategorisi olarak ortaya konulan "insanlığa karşı suçlar", savaş suçları kapsamını genişletti. Hukuktaki başka bir yenilik, bir saldırganlık savaşının planlanması ve uygulanması anlamındaki "barışa karşı suçlar"dı. Planlama fiili savaş öncesindeki aşama olduğu için, tertip unsuru burada devreye girer. Angloamerikan hukukunda, insanlar suç işlemek üzere tertibe girmekten suçlu bulunabilir. Bu hukuki yaklaşım Nazilere (daha sonra çok daha kuşku götürür gerekçelerle Japon ordusuna ve hükümetine de) uygulandı.

Suçların fiilen işlenmesinden sonra çıkarılmış yasaları çiğnemekten dolayı insanları cezalandırmak hukuken tartışmalıdır. Mağlup bir ülkenin va-

51 *Ibid.*, 26.

52 Ernst Michel, DANA, 15 Şubat 1946.

tandaşı olan sanıkları, galiplerin yargısına teslim etmek de eleştiriye açıktır. 1946'daki Tokyo Davaları'nın, savaş dönemi Japonya'sı sanki Nazi Almanyası'nın Asya'daki ayna görüntüsüymüş gibi yürütülmesi, ayrıca büyük çarpıklıklara yol açtı. Sağcı milliyetçi yazar Ernst Jünger, alçakları haksızlık mağdurlarına dönüştürmenin büyük bir ahlaki tehlike barındırdığı görüşündeydi. Nürnberg mahkemesini "kasap bıçakları ahlaki saplara takılı katillerden ve bağınazlardan oluşmuş" bir heyet olarak nitelendirdi.⁵³

Ama Amerikalılara karşı horgörüsü, Sovyet Bolşevizminden nefretini neredeyse aşan Jünger gibi sabit fikirli bir Alman milliyetçisinin bunları söyleyecek *duruma* gelmesi anlamlıdır. Her şey göz önünde tutulduğunda, elleri kana bulanmış ya da bağınaz yargıçlar tarafından bakılsa bile, söz konusu davaların açılması, Churchill, Hull ve Kennan'ın önerdiği şeyin yapılmasından daha iyiydi. Hızlı yargılamayla infazlar, galip Müttefikleri mağlup Nazilerle aynı ahlaki düzleme düşürürdü. Çoğu Alman her ne kadar Nürnberg Davaları'nın asıl değerini daha sonraları, yenilgiye bağlı burukluk hafifleyince ve hayat daha güvenli hale gelince kavradıysa da davalar, bizzat Almanların Nazi savaş suçlularını yargılamalarına bir model oluşturdu. Japonların aynı yola gitmemesinin birçok sebebi vardı: Tokyo'da galiplerin adaleti daha kabaydı, daha fazla hata yapıldı, savaşın algılanışı aynı tarzda değildi ve Japonya'da bir Nazi rejimi, bir Holokost, bir Hitler yoktu.

Peki, adalet yerine geldi mi? Temizlikler ve yargılamalar, adaletin yerine gelmesini sağlamak için yeterli miydi? Cevap ister istemez hayır olacaktır; bazıları parlak kariyerlere kavuşacak şekilde birçok suçlu serbest kalırken, çok daha az suçlu olanlar birer günah keçisi olarak cezalandırıldı. Ama tam adalet, en uygun şartlarda bile ütopyacı bir idealdir. Bunu sağlamak hem pratik, hem de siyasal sebeplerle imkânsızdı. Milyonlarca kişi yargılanamazdı. Suçluları cezalandırmayı başka çıkarlarla dengelemek şarttı. Fazlasıyla ateşli davranmak, toplumların yeniden inşasını imkânsız hale getirirdi. En berbat suçlulardan hesap sormada çok az gayret göstermek ise her türlü dürüstlük duygusunu zayıflatırdı. Kaçınılmaz biçimde kusurlar taşıyacak hassas bir ayarlama söz konusuydu. Almanya'da savaştan sonra öğretmen, doktor, üniversite hocası, diplomat, sanayici ve politikacı olarak çalışan eski Nazilerle birlikte büyümek herhalde asap bozucu gelmiş olsa gerek. Üstelik sadece Almanya'da veya Japonya'da değil. Alman işgalinin acısını çekmiş birçok ülkede, Üçüncü Reich'la uzlaşan eski elitler, Nazilerin çekip gitmesinden sonra yüksek mevkilerinden çok aşağıya nadiren düştüler.

Ama insanoğlunun fırsatçılığı, belki de bazen en yararlı vasfıdır. Berlin'deki eski direniş savaşçısı Ruth Andreas-Friedrich, Haziran 1945'te tam da bu

53 Jünger, *Jahre der Okkupation*, 176.

meseleyi başka bir cesur direnişçi olan yakın bir arkadaşıyla tartıştı. Arkadaşı Frank şunları söyledi:

Führer öldü. Yaşamak istiyorsan, karnını doyurmalısın. Karnını doyurmak, hem de iyi doyurmak istiyorsan, bir Nazi olman daha iyi. Yani, böyleleri Nazi sayılmaz. Doğayısıyla onlar Nazi filan değildi; hiç olmadıklarına da kutsal olan her şey adına yemin ediyorlar. [...] Suçlamak ve kınamak, insanın kusursuz hale gelmesine yardımcı olmaz. Düşükleri zaman, ayağa kalkmaları için onlara yardımcı ol. Günahlarını telafi etmeleri için bir şans tanı. Ardından misillemeler bitsin. Temelli.⁵⁴

Nazilere direnmek için hayatını riske atmış bir kişiden gelmesi, bu sözlerle manevi ağırlık kazandırır. Bir bankeri köle emeğini sömüren ve ölüm kampları civarında fabrikalar kuran şirketleri finanse ederek, canice bir rejime uyum sağlamaya yönelten fırsatçılık, savaştan sonraki Alman demokrasisinin sadık bir yurttaşı ve yeniden insanın bir aktörü olmasını da sağlayabilirdi. Bu belki haksız, hatta ahlaken itici olabilir. Nitekim Almanya'nın yanı sıra Japonya ve hatta İtalya, zamanla bunun bedelini ödedi. Her üç ülke, 1970'lerde aşırı devrimcilerin şiddet eylemleriyle sarsıldı; onları harekete geçiren şey, ülkelerinin asla değişmediği, faşizmin farklı bir kisveyle hâlâ yaşadığı ve 1940'larda bizat savaşa katılmış bazı kişilerce sürdürüldüğü yolundaki ateşli bir kanaatti. Bu devrimci gençlerin direnmenin görevleri olduğuna inanmaları, tam da geçmişte anne babalarının böyle bir direnişi gösterememiş olmalarıydı.

Nürnberg'deki başsavcılardan (ve ABD Yüksek Mahkemesi üyelerinden) biri olan Robert H. Jackson, hiç de aşırı bir devrimci sayılmazdı. Ama bu davanın, suçu belirleme ve suçluyu cezalandırma işinin ötesine geçtiği kanısındaydı. Uygarlık adına konuştuğuna inanmaktaydı. Ona göre, Nürnberg'den sonra dünya daha iyi bir yer olacaktı. İddianameyi sunarken gururla şunu ileri sürdü: "Zaferin heyecanı ve zararın acısı içindeki dört büyük ülkenin, intikamdan sakınması ve tutsak düşmanlarını hukukun yargısına iradi olarak bırakması, şimdiye kadar gücün akla gösterdiği en anlamlı saygı örneklerinden biridir." Ama şu sözleri eklediğinde, aklından geçen şeyin gelecek olduğu anlaşıldı: "Bu sanıkları yargılamamıza esas oluşturan dosyanın, yarin tarihin bizi yargılamada esas alacağı dosya olduğunu asla unutmamalıyız. Bu sanıklara zehirli bir kâse sunmak, aynı zamanda onu dudaklarımıza götürmektir."⁵⁵

Jackson bir idealistti. Ona göre, heyetin baktığı dava geçmişin dehşetinin bir daha asla tekrarlanmayacağı daha iyi bir dünya kurma çabasının bir parçasıydı. Davanın bitmesinden sonra, 1939'dan beri düzenlenen ilk müzik

54 Andreas-Friedrich, *Battleground Berlin*, 63-64.

55 Telford Taylor, *Anatomy of the Nuremberg Trials*, 167-68.

şenliğinde hazır bulunmak üzere, İngiliz avukat Peter Calvocoressi'yle birlikte Salzburg'a gitti. *Pembe Şövalye* operasını izlediler ve özellikle güzel genç Alman şarkıcı Elisabeth Schwarzkopf'a hayran kaldılar.

Aslında, bu büyük sopranonun başında küçük bir dert vardı; 1940'tan beri Nazi Partisi'ne üyeydi, Doğu Cephesi'ndeki SS subaylarına resitaller vermişti ve Aşağı Avusturya'nın Nazi valisi olan bir SS generaliyle romantik gönül ilişkisi vardı. Belki bütün bunları inançla yapmıştı. Belki de bir fırsatçıydı. Ama savaştan sonra itibarı kısa sürede düzeldi. Bu dirilişteki en büyük pay sahibi ise 1953'te evlendiği adam, yani bir Yahudi olan İngiliz müzik menajeri Walter Legge'ydi.

KISIM 3

Bir Daha Asla

Güvenli Parlak Sabah

Nürnberg Davaları muhabiri Ernst Michel, 8 Nisan 1945'te Buchenwald'dan ayrılarak, soğuğa ve çoğu kimse için ölümcül bir yürüyüşe mecbur edilen binlerce kişiden biriydi. Sayıca azalmış SS muhafızlarıyla birlikte geride bırakılan ötekiler, Amerikalıların erken gelmemesi halinde, kesinkes aynı berbat güzergâhı izlemeye zorlanacaklarını ya da hemen orada öldürüleceklerini biliyorlardı. Şirin Etter Dağı'nın zirvesinde kurulan Buchenwald, en berbat Alman toplama kampları arasındaydı. SS tarafından geliştirilmiş çok sayıda işkence yönteminden biri, dirsekleri arkadan bağlanmış halde, insanları ağaçlardan sallandırmaktı. Bir zamanlar Goethe'nin doğanın güzelliği üzerine derin düşüncelere daldığı ve gözlemlerini not düşen genç bir şair arkadaşıyla sohbet ettiği bu dehşet verici yere, acılı feryatlar yüzünden "şakıyan orman" adı verilmişti.

Kampta komünistlerin öncülük ettiği küçük bir yeraltı örgütü vardı; bu örgüt barakalara bazı silahların yanı sıra, Polonyalı bir mühendisin yaptığı bir kısa dalga telsiz ileticisi saklamıştı. 8 Nisan'da umutsuz bir mesaj geçildi: "Müttefiklere. General Patton'ın ordusuna. Burası Buchenwald toplama kampı. SOS. Yardım istiyoruz. Bizi tahliye etmek istiyorlar. SS bizi yok etmek istiyor." Üç dakika sonra cevap geldi: "Bu [Buchenwald] TK. Dayanın. Hızla yardımınıza geliyoruz. Üçüncü Ordu Kurmay Heyeti."¹

Amerikalılar nihayet geldiğinde, çok az tutuklunun SS muhafızlarına saldıracak ve hatta kutlama yapacak takati kalmıştı. Ama kamptaki direniş hareketinin daha zinde mensupları, Üçüncü Ordu'nun gelişini beklememeye karar vermişlerdi. Kurtuluşun yakın olduğu bilgisi yeterli teşvik unsuruydu. Böylece geri kalan muhafızları öldürmek üzere, nöbetçi kulelerine baskın düzenlediler ve tam da böyle bir fırsat için saklanmış silahları kullandılar.

ABD askerleri ağır hastalara ve can çekişenlere su ve yiyecek sağlamaya çalışırken, komünist direniş liderleri çoktan geleceği düşünmeye yönelmişlerdi. Dökme demirden "Herkes Hak Ettiğini Alır" (*Jedem das Seine*) sözlerinin yer aldığı Buchenwald kapısına hemen anında "Bir Daha Asla!" levhaları yapıştırıldı.

"Bir Daha Asla" sözleri tarihin en feci insan çatışmasında acılar çekmiş

1 Bkz. Hermann Langbein, *Against All Hope: Resistance in the Nazi Concentration Camps, 1938-1945* (New York: Paragon House, 1994), 502.

bütün insanların paylaştığı bir duyguydu. Ama birçok kişi için, duygunun ötesinde bir anlamı vardı; bir ideal, belki ütopyacı bir ideal, küllerden yeni ve daha iyi bir dünyanın yaratılabileceği yönünde bir inançtı. Babamın da aralarında yer aldığı birçok kişi normal hayatın geri dönmesi özlemi içinde olsa bile, başkaları bunun asla olamayacağını biliyordu. Dünya öylece eski haline dönmeyecekti. Avrupa'nın büyük bir bölümünün ve Asya'nın birçok kesiminin uğradığı yıkım, eski rejimlerin, özellikle sömürgeci rejimlerin ahlaki iflası, Nazizmin ve faşizmin çöküşü gibi etkenlerin hepsi, tamamen yeni bir başlangıç olacağı inancını özendirmekteydi. 1945 yılı bir beyaz sayfa olacaktı; tarih sevinçle çöpe atılacaktı; her şey mümkündü. Roberto Rossellini'nin Berlin harabelerindeki yaşamı konu alan filmine ad olarak benimsediği "Almanya, Sıfır Yılı" (*Deutschland, Stunde Null*) gibi ibareler ya da Londra'daki sürgün Alman sosyal demokratlarının kurduğu Yeniden Başlangıç Grubu (*Gruppe Neubeginnen*) işte bu anlayıştan doğdu.

Elbette her şey mümkündü. İnsan ilişkilerinde beyaz sayfa diye bir şey yoktur. Tarih, öyle istenince yok olmaz. Ayrıca, hemen herkes geçmişteki dehşetin asla tekrarlanmaması gerektiğinde hemfikir olsa bile, bunun nasıl sağlanacağı konusunda daha az mutabakat vardı. Ütopyacı idealler ve hatta siyasal değişime yönelik daha mütevazı özlemler birçok farklı biçime büründü.

Sovyet ve Çin komünistlerinin kafasında ne tür bir devrim olduğu bilinen bir şeydi. Avrupa'nın sömürgelerindeki Asyalı milliyetçilerin neyi umduğu da açıktı. Batı Avrupa'da Stalin'in kendi jeopolitik gerekçeleriyle dizginlediği komünist partilerin hedefleri daha çapraşıktı. Fransız ya da İtalyan partizanların bütün cesaretine rağmen, bu partilerin önemli güce kavuşması zaten mümkün değildi. Ancak Batı Avrupa'da savaşın bitişinden çok önce barış için planlar yapmış olan sosyal demokratların önyak olduğu dikkate bir değişim sahiden ortaya çıktı. En radikal değişim ise savaşta işgal edilmiş ülkelerde değil, savaşın en iç karartıcı günlerinde, yani Nazilerin yenilmez görüldüğü dönemde yiğitçe kafa tutuşuyla Avrupa'daki umutları canlı tutan muhafazakâr ada ülkesinde, geleneğin kalesinde yaşandı: Büyük Britanya.

• • •

Tipik bir göçmen kızının yurtseverlik şevkiyle dolu İngiliz ninem, Temmuz 1945'te yurttaşları Winston Churchill'in Muhafazakâr Partisi aleyhinde oy kullanma yüzüzlüğünü gösterince çok kızmış. Winston iktidardan düşerken, İşçi Partisi'nin lideri Clement ("Küçük Clemmie") Attlee büyük bir seçim zaferiyle iktidara gelecek, ha? Ninem Hindistan'da askerlikten terhis olmayı hâlâ bekleyen dedeme yazdığı bir mektupta, İngilizlerin "her şeyi borçlu olduğumuz büyük adam"a karşı sergilediği "pis nankörlük"ten yakınmış. Aynı

şekilde göçmen bir Yahudi aileden gelen dedem ise o kadar hiddetli değilmiş; çünkü o sırada orduda olduğundan, başka görüşlerle de tanışmış.

Temmuz seçiminin galipleri bile kazandıkları zaferin büyük çapı karşısında öylesine şaşkındılar ki kutlama öncesinde bir tür suskunluk vardı. Cereyana açık kuzey otellerinde toplanmış sendika temsilcileri, devasa ekranlarda gösterilen rakamların sürekli yükselişini sessizce izliyorlardı. Kesin sonuç: İşçi Partisi 393 sandalye, Muhafazakâr Parti 213 sandalye. *Manchester Guardian* haberi şöyle verdi: “Seçim sonuçlarının İşçi Partisi zaferini açık seçik ortaya koymasıyla birlikte, soldaki gök gürültüsü şimşeğe dönüştü. Günün yegâne ağır çekimli görüntüsü, ilk başta insanların yüzlerinde beliren oldukça asallanmış bakıştı. [...] Bütün bu süreçte Bay Attlee sükûnetini ve ihtiyatını korudu. Biraz yorgun görünüyordu.”² Dışa dönük bu tevazu gösterisine, sahiden radikal bir program eşlik etti. Zafer havasının en bildik belirtisi ancak bir yıl sonra, Nürnberg başsavcılarının ve kendi parti liderinden çok daha göz kamaştırıcı kişiliğe sahip Hartley Shawcross’un Parlamento’ya şunu söylemesiyle ortaya çıktı: “Şimdi biz baştayız ve epeyce bir süre daha da öyle olacak.”³ Bu böbürlenmenin geri kalan ömrü boyunca başına kakılması, yeni başbakanın aşırı mağrur görünmemede ne kadar dikkatli olduğunu gösterir.

Guardian, seçimden sonra ABD’den şöyle bir yorum aktardı: “Amerika Yeni Düzcilerden kurtulurken ve hemen merkeze dönerken, İngiltere’nin sosyalist kesilmesi ne kadar tuhaf.”⁴

Yurtdışından başka ilginç tepkiler de vardı. Filistin’de Yahudiler sevindi çünkü İşçi Partisi’nin Muhafazakârlara nazaran daha Siyonizm yanlısı olduğu sanılmaktaydı. Yunanlı kralcılar seçim sonucuyla sarsılırken, güç durumdaki sol ise kaderinde bir değişiklik olacağı yönünde beyhude bir umutla coşkuya kapıldı. Sovyet haber ajansı İşçi Partisi zaferini yorumsuz duyurdu. İspanya’da General Franco’nun faşist hükûmeti, diplomatik ilişkilerin kesileceği yönünde bir bekleyişe girdi. Hindistan’da ise Bengal’in bir Müslüman asilzadesi olan eski başbakanı Sir Khwaja Nazimuddin şu saptamada bulundu: “Öyle anlaşıyor ki İngiliz seçmenler kendilerini yok olmaktan kurtaran adamı başlarından atmış bulunuyorlar, hem de daha savaşın bitmesinden önce.”⁵

Bir Fransız politikacının o dönemdeki şu sözleri belki de doğrudur: Nankörlük, güçlü bir halkın ayırıcı özelliğidir. Aslına bakılırsa, Churchill hâlâ büyük saygı duyulan biriydi. Birçok seçmenin imkânsız ideali, Churchill’in başbakanlığı sürdürdüğü bir İşçi Partisi hükûmeti olabilirdi. Ama *Guardian*’ın siyaset muhabirinin ifadesiyle, “ülkenin yine Muhafazakârları iktidara getir-

2 *Manchester Guardian*, 27 Temmuz 1945.

3 *Daily Telegraph* (Londra), 11 Temmuz 2003.

4 *Manchester Guardian*, 27 Temmuz 1945.

5 *Ibid.*

me pahasına Bay Churchill'i başta görmektense, onsuz kalmayı tercih ettiği" açıkltı. "[Muhafazakâr Partisi] sırf geçmişinden dolayı kınanmıyor; günümüze ilişkin bir mesajı olmadığı için de reddediliyor. Tıpkı kıta Avrupa'sı gibi, Büyük Britanya da besbelli ki yeni bir düzene kavuşma uğraşı içinde."

Churchill'in kendisi de bütün bu olaylardan dolayı biraz şaşkındı ama yenilgiyi nispeten esprili bir tavırla karşıladı. Eşi Clementine belki de onu evde daha fazla görme umuduyla, bu durumun pekâlâ gizli bir lütuf olabileceğini söylemişti. Churchill'in verdiği cevap şöyleydi: "Şu anda gayet maharetle gizlenmiş görünüyor." Churchill savaş yıllarındaki ulusal koalisyon hükümetinin en azından Japonya'nın yenilgiye uğratılmasına kadar sürmesinden yanaydı. Aslına bakılırsa, iki defa parti değiştirmiş biri olarak, hiçbir zaman parti siyasetine çok meraklı olmamasından dolayı, tek partili bir hükümetten ziyade bir ulusal hükümetin başında olmayı muhtemelen daha rahat bulmaktaydı. Ama seçimde sandalyesini kaybeden günce yazarı ve diplomat Harold Nicolson'ın aktardığına göre, Churchill sonuçtan yakınmadı. "Kaderin böylesine dramatik bir oyun oynayabilmesinden kaynaklanan bir eğlence havasının ve seçmenlerin bağımsızlık gösterisine hafif bir hayranlığın eşlik ettiği sakın ve metin bir tevekkül" gösterdi.⁶

Churchill'in Muhafazakâr Partisi'ndeki bazı arkadaşları, muhaliflerinin elde ettiği başarının sebebini ninemden daha iyi anlıyorlardı. İngiliz ordusundaki ruh halini herhalde sezmiş olan Harold Macmillan, hatıratında ülkeyi yeniden inşa etmenin muazzam güçlükleri karşısında, "İngiliz halkının sol bir hükümetin başta olmasının daha akıllıca olacağını, sağlam bir içgüdüyle pekâlâ sezmiş olabileceğini" yazdı.⁷ Bununla birlikte, savaş sırasında birçok kişinin "kavga biter bitmez, ardından bir tür otomatik ütopya geleceği" kanısına vardığını ekledi. Onlara göre, İngilizlerin öncülüğündeki sosyalist devlet "evrensel bir barış dünyasına emsalsiz refah getirecekti."⁸ Herkesin aklına böyle naif bir idealizm takılmış olabilir. Ama Churchill'in Britanya'sının artık geride kaldığı ve daha adil bir toplum vaktinin geldiği anlayışı, sırf bir ham hayal sayılıp geçirtililemez. Macmillan'ın kabul etmeye belki yanaşmadığı şey, ağır işlerin çoğunu yapan insanların, onun sınıfına mensup kişilere duyduğu hınçtı.

Bu durum Harold Nicolson'ın dikkatinden kaçmadı. Farklı türden bir sınıf asabiliğinin belirgin vurgularıyla, 27 Mayıs'ta güncesine şu notu düştü: "[İnsanlar] yüklendikleri bütün fedakârlıkların [...] tamamen 'onlar'ın hatası olduğunu bulanık ve karışık bir şekilde seziyorlar. [...] Bütününüyle mantıksız

6 Harold Nicolson, *The Harold Nicolson Diaries, 1907-1964*, Nigel Nicolson, ed. (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2004), 321.

7 Harold Macmillan, *Tides of Fortune, 1945-1955* (New York: Harper & Row, 1969), 32.

8 *Ibid.*, 33.

bir akıl yürütme süreciyle, 'onlar'ın üst sınıflar, yani Muhafazakârlar anlamına geldiğine inanıyorlar. Sınıf sezgisi ve sınıf hıncı çok güçlüdür."⁹

Peki, durumun önceki haline dönemeyeceği, yani sınıf sınırlarına uymaya, ayrıcalıkları ya da yoksunlukları doğal saymaya, düzgün bir eğitimin, sağlam bir evin ya da uygun sağlık hizmetinin nimetlerinden doğuştan dışlanmaya dayanan "normal" hale dönemeyeceği kanısına varmak mantıksız mıydı? Bir ulusal tehlike döneminde kenetlenen insanların dayanışması, herkesin birlikte çalışmasını sağlayan babacan "Londra dayanır" tavrına dayalı İngiliz buldok ruhu, savaştan sonra üzerine çokça şey yazılmış bir konudur. Ama bu eşitleyici tecrübeler, eski eşitsizliklerin artık geçerli olamayacağı yeni bir hak duygusunu da yaratmıştı. "Bir Daha Asla" anlayışının İngiliz versiyonuydu bu.

Amerikalı eleştirmen Edmund Wilson, kömürden kararmış, daracık ve sıralı evlerin yer aldığı bir sanayi şehrinde düzenlenen bir İşçi Partisi toplantısına katıldı. Partinin başkanı ve Marksist akademisyen Harold Laski'nin gri bir öğle sonrasında yaptığı ve ordu artığı yıpranmış giysiler ve bol "terhis" elbiseleri içindeki erkeklerin ve kadınların asık suratlı bir dikkatle dinlediği konuşmayı izledi. Laski dinleyicilerine Winston Churchill'in "pratik inşaya dönük çok az tedbirle, geleneksel Britanya'yı sürdürmekten yana olduğu"nu hatırlattı. Oysa "geleneksel Britanya"da nüfusun yüzde 1'i gibi küçük bir kesimin ülkedeki zenginliğin yüzde 50'sine sahip olduğunu ve subayların ancak yüzde 1'inin işçi sınıfı ailelerinden geldiğini belirtti.

Sosyalist hükümetin nimetlerini anlatan Laski'yi dinlerken, Wilson'ın gözüne yaşlıca (belki gerçekte olduğundan daha yaşlı) bir kadının aklıktan getirilmiş bakışlarla konuşmacıyı sözüşü ilişti. Bu sahne ona barış dönemindeki yoksullardan farklı görünen diğer solgun ve cılız Avrupalıları hatırlattı; sanki tuhaf bir "soy"dan gelen bu insanların "bir hayvanınki gibi aç gözleri"nde "yalın ve sert iştahlı" bir bakış vardı. Toplantı salonunda "bu kadının ve bütün suskun arkadaşlarının önünde dikilmiş" olarak duran "ince yapılı, gözlüklü, bilgiç" Laski ise "gerçekleşmesi muhtemelen her zaman mümkün olmayan vaatlerde bulunuyor" ve "bir dereceye kadar siyasete özgü boş lafları sıralıyordu." Yine de "onu cezbeden ve boynunu uzatmış, kül suratlı ve ödle bakışlı o kadına yüzünü çevirmeye yönelten bir gerginlikle görevini sürdürüyordu."¹⁰

Yunanistan'a da giden Wilson, orada İngiliz ordusu mensuplarının arasına karışma fırsatı buldu. Sıradan askerlerin sadece subaylarına değil, bizzat Churchill'e garip bir kin beslediğini görmek onu biraz şaşırttı. Bir asker "Churchill'in purosunu konusunda içinden geçenleri çok sert şekilde dile getirdi." Amerikalı askerlerle her karşılaşmada, onların başlarındaki subaylardan

9 Nicolson, *Diaries*, 318.

10 Wilson, *Europe Without Baedeker*, 135.

gördükleri çok daha iyi muamele, ister istemez İngiliz askerlerinin dikkatini çekmekteydi. Delphoi gibi hiç olmayacak bir yerde, Wilson “İngiliz subayları ve askerleri arasında, Churchill hükûmeti meselesine ilişkin neredeyse tam bir sınıf saflaşması” saptadı. “İşçi Partisi’ne oy vermemiş hiçbir İngiliz askerle karşılaşmazken, oy vermiş tek bir subayla karşılaştım.”¹¹

Bu gözlemi çürütmek imkânsız olsa da Edmund Wilson’ın anlatımına kendi duygularını hafiften yansıtan bir unsur karışmış olabilir; İngilizlerin astlarına olduğu kadar Amerikalılara da üstünlük taslamadaki incelikli ve kaba yaklaşımlarına şahsen oldukça duyarlıydı. Doğrusu, İngiliz toplumundaki değişimler tamamen sınıf savaşıyla açıklanamaz. Wilson konuyu sadece bir yanıyla ele almaktaydı. 1945’te kıdemli bir askerî istihbarat subayı olan ve daha sonra Cambridge’e bağlı King’s College’in dekanlığı gibi çeşitli önemli makamlarda bulunan Noel Annan, belki güçlü entelektüel ilgi alanları bir yana bırakılırsa, hemen her bakımdan İngiliz üst burjuvazisinin tipik bir örneği idi. Başka birçok genç subay gibi, 1945’te İşçi Partisi’ne oy verdi. Niçin öyle bir tutum takındığını hatıratında anlatır. Mesele Churchill’i beğenmemesi değildi; sadece “[Churchill’in] savaştan sonra ülkenin ihtiyaç duyduğu şeyleri anlayıp anlamadığı konusunda kuşkulu”ydü.¹²

Savaşın sosyal ve siyasal tutumları değiştirmesinde sınıf sezgisinin dışındaki bir sebep, insanların daha eğitilmiş hale geliyordu. Savaş döneminde İngiliz hükûmeti, kültürel gelişme için çok çaba sarf etti. Müziği ve Güzel Sanatları Teşvik Konseyi (CEMA) fabrikalarda, kiliselerde ve hava akını sığınaklarında klasik müzik konserleri ve tiyatro gösterileri düzenledi. Yurtdışındaki askerlerin entelektüel düzeyini yükseltmek üzere, münazaralar yapıldı ve eğitim programları hazırlandı. Birçok birliğin konuşlandırıldığı Kahire’de, sol eğilimli askerler 1943’te siyaset tartışmak üzere parlamento benzeri bir kurum oluşturdular; bir havacının ifadesiyle, “sanki özlenen barış ortamında yaşıyor” gibiydiler.¹³

Bazı Muhafazakârlar bu gelişmeyi son derece rahatsız edici buldu. Penryn ve Falmouth seçim bölgesinin milletvekili, Churchill’in parlamento sekreterine bir mektup yazdı: “[Askerî] kuvvetlere bu nutuk çekme ve eğitim verme şamatasının yürütülüş tarzı konusundaki kuşku gittikçe artıyor; [...] efemin ve hafif komünist kesilmiş olarak dönen yaratıklar istemiyorsanız, Tanrı aşkına bu konuda bir şeyler yapın.”¹⁴

11 *Ibid.*, 186.

12 Noel Annan, *Changing Enemies: The Defeat and Regeneration of Germany* (New York: W. W. Norton, 1996), 183.

13 Paul Addison, *Now the War Is Over: A Social History of Britain, 1945-51* (Londra: Jonathan Cape ve British Broadcasting Corporation, 1985), 14.

14 *Ibid.*, 13.

Eton mezunu ve Fransız hayranı zevklere sahip bir sanat düşkünü olan Cyril Connolly, kendi ifadesiyle, Avrupa üzerindeki ışıklar sönükleşirken, sanat ve kültür ateşini canlı tutma kararlılığı içinde, *Horizon* adlı edebiyat dergisini 1940'ta çıkarmaya başladı. Askerler ve denizciler çok indirilmiş ücretlerle, bu dergiye abone olmaya özendirildi. Connolly de asaletle kurulduğu yüksek mevkiden inme ve halka kültür götürme vaktinin geldiği kanısındaydı. *Horizon* şaşırtıcı denecek kadar çok sayıda haki sırt çantasında kendine yer buldu. Connolly Haziran 1945'te niçin İşçi Partisi'ne oy vereceğini açıklayan bir makale yazdı. Gerekçesi, İşçi Partisi'ne bağlı politikacıların, Muhafazakârlara kıyasla sanatlara daha canı gönülden destek vermeleri değildi. Çoğu zaman bunun tersi geçerliydi. İşçi Partisi'ne oy vermesinin sebebi, her insana uygarca yaşama hakkı tanıma gereği idi: "İngiltere'yi mutlu bir ülke haline getirmek için gereken, sadece sosyalizmin sağlayabileceği yüksek düzeyde bir eşitlik."¹⁵

Savaş dönemi Britanya'sında, daha doğrusu bütün zamanlarda çekilen en garip filmlerden biri, muhafazakâr eğilimli bir İngiliz dehası olan Michael Powell'ın ve Macaristan'da doğmuş İngiliz hayranı bir Yahudi olan Emeric Pressburger'in çektiği *A Canterbury Tale* [Bir Canterbury Hikâyesi] filmiydi. Konusu ilk gösterime girdiği 1944'te çok olumlu tepkiler almasının beklene-meyeceği kadar tuhaf olan film, bize dönemin manevi olduğu kadar siyasal özelemleri hakkında da epeyce şey anlatır. Bir İngiliz askeri ve bir Amerikalı asker, tesadüf eseri kendilerini Kent ilinin kırsal alanında, genç bir İngiliz kadınıyla birlikte bulurlar. Londra'da tezgâhtarlık yapan kadın, her gece "zamk adam" olarak bilinen esrarengiz bir yabancının sarkıntılığına maruz kalır. Adamın gizlice yaşadığı kadınların saçlarına zamk şişeleri boşaltma gibi bir alışkanlığı vardır. Kimliğinin ortaya çıkarılması çok uzun zaman almayan zamk adamın o yöredeki son derece görgülü, beyefendi bir çiftlik sahibi ve sulh yargıcı olduğu ortaya çıkar. Amacı genç kadınların İngiliz tarihinin ve İngiliz kırsal kesiminin ihtişamına dalmak yerine, askerlere takılarak zamanlarını boşa harcamalarının önüne geçmektir. Sonunda modern hacılar gibi, her dört karakterin yolu Canterbury'ye düşer ve hepsi bir tür kişisel nimete erer.

Zamk adam, rahatlıkla çılgın bir sapık gibi görülebilir. Oysa hiç kuşkusuz eksantrik olmakla birlikte, İngiltere'nin niçin uğruna savaşılmaya değer olduğunu kendine özgü tarzda ifade etmeye çalışan idealist, neredeyse aziz gibi bir kişidir de. Film son derece yurtsever ve romantik bir İngiltere, özellikle kırsal bir İngiltere tasarısını işler; belki geleneksel sınıf engellerinin ortadan kalkması dışında, "kan ve toprak" esaslı [Alman] kimlik anlayışının bir İngiliz muhafazakâr versiyonudur bu. Genç kadın, kendilerini iyi aile olarak

¹⁵ Cyril Connolly, *Horizon*, Haziran 1945, yer verilen yeni kaynak *Ideas and Places* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1953), 27.

gören nişanlısının anne babasından, basit bir tezgâhtar olduğu gerekçesiyle hiç yüz görmediğini anlatınca, zamk adam filmde ortamıyla manevi duyguya kaynaklık edecek metafizik bir yer olarak sunulan “yeni İngiltere”de böyle kategorilerin artık hiçbir anlam taşımayacağını belirtir. Böylesi bir deprem gibi olur, der genç kadın. *Zaten* bir deprem yaşıyoruz, diye karşılık verir zamk adam. Ona göre, bu deprem sosyal ya da siyasal sarsıntının ötesindedir; İngiltere’nin yeşil kırlarındaki dinsel bir “gerçeği kavrayış” anıdır.

Clement Attlee’nin sosyalizmi ilk bakışta Powell’ın ve Pressburger’in muhafazakâr romantizminden çok uzak görünür herhalde. Pipo tiryakisi ve kendi halinde bir dava vekilinin oğlu olan Attlee hiç de romantik biri değildi. Ancak izlediği siyaset *A Canterbury Tale*’e o kadar da uzak değildi. İngiliz sosyalizminin Victoria döneminin düzeltici geleneklerinin sindiği, bakir bir kırsal İngiltere fikriyle sanat ve zanaat yoluyla estetik bağları olan güçlü Hristiyan kökleri vardı. William Blake’in “karanlık şeytani imalathaneler” arasındaki “İngiltere’nin yeşil ve şirin kıyı” için yazdığı “Kudüs” ilahisi yurtseverce dindarlığın, Mesih’in İngiltere’yi bir çeşit cennete çevirişinin bir ifadesidir. Blake, bir muhalifti ve zalimlere karşı işçi yürüyüşlerinde onun ilahisi sıklıkla okunurdu. Sosyalist Britanya’dan bazen Yeni Kudüs diye söz edilirdi. Konusu Kent yöresinin güneşli kırlarında geçen ve Canterbury Katedrali’nde son bulan Powell-Pressburger filminin özü, Blake’in hayaliyle çarpıcı benzerlik taşır.

Temmuz seçimi öncesindeki ayda, Churchill ve Attlee İngiltere’ye ilişkin çok farklı yurtseverlik hayalleri ortaya koydular. Churchill, İşçi Partisi’ni “İngiliz özgürlük fikirlerine aykırı” yabancı kavramların kölesi olmakla suçlayarak, ilk darbeleri indirmeye çalıştı. “Sosyalizm ya da daha aşırı biçimiyle komünizm denilen insan toplumuna ilişkin kara Avrupa’sı anlayışı”nın kaçınılmaz olarak bir polis devletine yol açacağını, sosyalist bir hükümetin “Gestapo’nun bir biçimine başvurmaya mecbur” kalacağını homurtuyla anlattı. Böyle bir şeyin “burada, eski İngiltere’de, Büyük Britanya’da, bu şanlı adada, [...] özgür demokrasinin beşiği ve kalesinde” sökmeyeceğini belirtti. En güzel savaş dönemi konuşmalarına özgü heyecan uyandırıcı tonlamalarla, İngiliz halkının “sıkı disiplin altına alınmaktan ve kendisine emirler yağdırılmasından hoşlanmadığını” vurguladı.¹⁶

Churchill’e göre, sıkı disiplin ulusal tehlike zamanında gayet iyiydi. “Ülkemizi kurtarmak için emirler yağdırılmasına hepimiz boyun eğerez.” Ama savaşın bitmesiyle birlikte, mağrur Britanyalılar kendi iradeleriyle sırtlandıkları zincirlerden ve yüklerden kurtularak, “savaşın iç karartıcı mağaralarından çıkacak, güneşin parıldadığı ve onun sıcak, yaldızlı ışınları altında herkesin neşeyle dolaşabileceği meltemli kırlara açılacak”tı.

Churchill'in yeşil ve şirin kır konusundaki bu liberal anlayışı fena halde tekledi. Her şeyden önce, barış artık yakın görünürken, kendi halkının hissiyatına duyarsızdı. *Guardian*'a göre, yurtdışındaki İngiliz askerleri arasında "bir hayli kafa karışıklığı" vardı: "Ulusal lider Bay Churchill'in 'İşçi Partisi Gestapo' diye konuşan Churchill'e dönüşmesi her yerde insanları şaşırtmış bulunuyor."¹⁷

Attlee de karşılık verirken, hasmını şaibeli yabancı kaynaklardan fikirler almakla suçladı; Churchill açısından kastettiği kaynak, 1930'larda ülkesinden ayrılan ve merkezî planlamanın ahmaklıklarını kara Avrupa'sı totaliterliğine bağlayan Viyanalı iktisatçı Friedrich Hayek'ti. Churchill o sıralarda Hayek'in çığır açıcı kitabı *The Road to Serfdom*'u, [Kölelik Yolu] okumaktaydı. Attlee radyo konuşmasında, "Avusturyalı bir profesörün akademik görüşlerinin ikinci el bir versiyonundan ibaret bu teorik zırvalık üzerinde vaktimi boşa harcamayacağım," dedi.

Churchill savaş dönemi planlamasının ve denetimlerinin kaldırılmasını, güneşli İngiliz kırlarına en kestirme yol olarak görürken, Attlee Yeni Kudüs'ü kurmak için, savaş dönemi denetimlerinin genişletilmesi gerektiği kanısındaydı. Kamu yararı şahsi kazançlarını artırma peşindeki özel kişilerin eline bırakılmamalıydı. "Savaş, çok az istisna hariç, ülkeyi birinci sırada, kendi kişisel çıkarlarını ve zümre çıkarlarını açık arayla ikinci sırada tutan bütün halkımızın çabalarıyla kazanıldı. [...] Barış dönemindeki hedeflerimize (herkese yiyecek, giyecek, konut, eğitim, eğlence, sosyal güvenlik ve tam istihdam) kişisel çıkarları öne alarak varabileceğimizi niçin varsayalım?"¹⁸

Kendi döneminin birçok Avrupalısı gibi, Attlee de devlet planlamasına inanmaktaydı. Savaşın zorunlu kıldığı şartları fırsatçı bir yaklaşımla değerlendirmenin ötesinde bir tutumdur bu. 1930'larda epeyce siyasal çalkantıya yol açmış ani fiyat artışlarından ve düşüşlerinden, yüksek işsizlik oranından dolayı suçlanan liberal iktisada güvensizlik gerek sağda, gerekse solda yıllardan beri vardı. Hitler'in ilk iktisat bakanı Hjalmar Schacht, devlet güdümlü ekonomiye Attlee kadar inanan bir planlamacıydı. Doğu Asya'da nasyonal sosyalistlerden ziyade sosyal demokratlara yakın olan Japon "reform bürokratları" da bu inançta oldukları için, Batı tarzı kapitalizmin kökünü kazımak için imparatorluk orduyla işbirliğine girdiler. Kusursuz toplumu planlamak, 20. yüzyılın en büyük inançlarından biriydi.

Britanya'yı yenilemeye dönük planlar daha savaşın ilk yıllarında hazırlanmıştı. Ulusal sağlık hizmetini ve tam istihdamı öngören Beveridge Sosyal Sigorta ve Bağlantılı Hizmetler Raporu 1942'de yayımlandı. Herkese açık bir

17 *Ibid.*, Haziran 26, 1945.

18 Roy Jenkins, *Mr. Attlee: An Interim Biography* (Londra: Heinemann, 1948), 255.

ortaöğretim sisteminin ana hatları 1943'te yayımlanan bir belgede ortaya konuldu. Bunları 1944'te sosyal sigorta sistemi ve 1945'te konut politikası üzerine bir belge izledi. Ama halkın ezici çoğunluğu bu planların yürütülmesi yönündeki yetkiyi Temmuz 1945'te verdi; sırada sadece Britanya'nın değil, Avrupa'nın büyük bir bölümünün de bitkin, neredeyse batmış ve harabeye dönmüş olması, her şeyi yeni baştan kurma düşleri için kusursuz bir ortamdı.

• • •

Fransa'da "Yeni Kudüs"ün karşılığı *progressisme* ("ilericilik") kelimesiydi. Epeyce yurtseverliğin sindiği solcu idealler, İngiliz sosyalistlerine olduğu kadar, Fransız direniş hareketinin eski mensuplarına da ilham kaynağı oldu. Komünistler, sosyal demokratlar, hatta birçok de Gaullecü, Vichy rejimiyle ve Almanlarla sırf geleneksel *douce France* ("sakin Fransa") aşkı için çarpışmadı. Birçoğunun uğruna canını verdiği siyasal idealleri vardı ve bunların savaştan sonra, tercihen bizzat eski direnişçiler tarafından hayata geçirilmesini istiyorlardı. Solun ağırlıkta olduğu Ulusal Direniş Konseyi, bir tür hazır hükümet olarak tasarlanmıştı.

Gestapo'nun işkencesinden ve Buchenwald'dan sağ kurtulmuş genç bir Yahudi *résistant* ("direnişçi") olan Stéphane Hessel'in altmış altı yıl sonra o sürece bakışı şöyleydi: "1945'te korkunç bir dramdan sonra, Ulusal Direniş Konseyi üyeleri önlerine iddialı bir canlanma hedefi koydular." Konsey tam tamına Attlee'nin programını çağrıştıran sözlerle, "ekonomide özel çıkarların kamu yararına tabi olmasını sağlayacak rasyonel bir örgütlenme"yi önerdi. Genel sosyal sigortayı güvence altına alacak yeni planların hazırlanması gerekecekti. Kömür, havagazı, büyük bankalar, elektrik kamulaştırılacaktı. Hessel'e göre, bütün bunlar "kamu yararını faşist devletlerin suretinde yaratılan diktatörlükten kurtarmaya" yönelikti.¹⁹

Hessel komünist değildi. De Gaulle'ün Londra'daki kuvvetlerine katıldıktan sonra, işgal altındaki Fransa'ya Mart 1944'te paraşütle indirilmişti; sahte kimlik belgeleri olsa dahi, özellikle bir Yahudi açısından olağanüstü cesur bir davranıştı bu (Temmuz ayında bir ihbar üzerine tutuklandı). Hessel'in siyasal idealleri kesinlikle de Gaulle'ün Fransa tasarısının epey solundaydı. Fransız solunun De Gaulle'e bakışı, Britanya'da birçok kişinin Churchill'e bakışıyla büyük ölçüde aynıydı: Hiç kuşkusuz döneminin büyük bir adamı, ama ilerlemenin önündeki gerici bir engel. Solcu bir direniş grubu içinde yer alan Marguerite Duras, de Gaulle'ü "tanım gereği sağın bir lideri" olarak nitelendirmekteydi. Ona göre, de Gaulle "halkın hayati gücünü tüketmesinden

19 Stéphane Hessel, *Indignez vous!* (Montpellier, France: Indigène Editions), 10.

yanaydı. Halkın zayıf ve sadık olmasını, aynen burjuvazi gibi de Gaullecü olmasını, burjuva olmasını istemekteydi.”²⁰

Duras bu sözleri Nisan 1945'te yazmıştı. Sürüp giden bu kanaat, Kuzey Afrika'da ve Çinhindi'ndeki sömürge savaşlarının sertleşmesiyle birlikte daha da güçlendi. Ama de Gaulle hiç kuşkusuz bir muhafazakâr olmasına ve eski direnişçilerin siyasal iktidarı ele geçirme yolunu çarçabuk kesmesine karşın, *progressisme* akımıyla uzlaşmak gerektiğinin farkındaydı. Kömür, havagazı ve toplu ulaşımın yanı sıra Renault motor fabrikalarının ve beş büyük bankanın 1945'te kamulaştırılması, de Gaulle'ün yönetiminde gerçekleşti. Cognac bölgesinden bir teknokrat olan ve savaş yıllarının büyük bir bölümünü Washington'da geçiren Jean Monnet'nin, Fransız ekonomisini modernleştirmekle ilgili planlarını aynı yılın Aralık ayında sunduğu kişi de Gaulle'dü. Sanayi, madencilik ve bankacılık sektörlerini devletin sorumluluğuna bırakma yönündeki tasarıları, planlamaya inancın tipik özelliğiydi. Kapsamı gittikçe genişleyecek planlama, sadece daha çok hakkaniyeti vaat etmesinden dolayı değil, Avrupalıların felaket getirici bir savaşa yeniden tutuşmasını önleyecek olmasından dolayı da daha iyi bir geleceğe varmanın yolu olarak görülmekteydi.

Avrupa'nın her yanında durum öyleydi. İspanya'da faşistlerin bir zindanından kaçmış eski komünist bir Yahudi olması itibariyle, Avrupalı felaket-zede tipinin dört dörtlük örneği sayılabilecek Arthur Koestler, “Yöneticilik becerisine dayalı süper devletler çağına gireceksek, aydınların bürokraside özel bir kesime dönüşmesi kaçınılmazdır,” diye yazdı epeyce şüpheyle.²¹ Direniş örgütlerinin umdukları ölçüde siyasal güce kavuşmamalarına karşın, solcu ideallerin birçoğu sahiden uygulamaya geçirildi. Hollanda'da ve Belçika'da sosyal demokrat hükümetler seçimle başa geçti. Sicilya, Romanya, Çekoslovakya, Macaristan ve Polonya'daki toprak reformları, çoğu kez Doğu Prusya ve Sudetenland'daki Almanlar gibi, tepki çeken azınlıkların zararına, milyonlarca köylüyü küçük mülk sahiplerine dönüştürdü. Almanya'nın Sovyet işgal bölgesinde, sosyal demokratların komünistlerle dava arkadaşlığına girme çabasının boşuna olduğu zamanla ortaya çıktı.

Aslında, bütün bu gelişmelerde güçlü bir pan-Avrupa unsuru vardı: Ulusal olmaktan ziyade Avrupa çapında bir tasarı olarak Yeni Kudüs. Daha sonra çeşitli İşçi Partisi hükümetlerinde önemli bir bakan olarak yer alacak olan Binbaşı Denis Healey, Sicilya'ya ve Anzio'ya çıkarma yapan İngiliz ordusunda görevliydi. Asker arkadaşlarının solcu eğilimlerine ilişkin açıklaması, bunun “direniş hareketleriyle temastan ve Avrupa'yı bir devrimin sardığı hissinden” kaynaklandığı yönündeydi.²² Geçmişte komünist olan Healey, Molotov-Rib-

20 Duras, *The War*, 33.

21 Arthur Koestler, *The Yogi and the Commissar* (New York: Macmillan, 1945), 82.

22 Addison, *Now the War Is Over*, 18.

bentrop Paktı olarak da bilinen Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı'ndan dolayı 1939'da partiye bağlarını koparmıştı. Ama 1945'teki İşçi Partisi konferansında, Avrupa'daki sosyalist devrimlere yardımcı olma gereğini dile getirdiğinde, eski komünist yüreğinde soğumuş bir parçanın varlığı apaçıktı. İşçi Partisi'nin "kıtadaki yoldaşlarımızın aşırı davrandığı yönündeki olgulara ara sıra dikkat çekildiğinde, çok fazla sofu ve ahlakçı kesilmemesi gerektiğini" ısrarla belirtti.²³

Cyril Connolly ise Fransız hayranlığı ve Avrupa kültürüne düşkünlüğü kadar, siyasal görüşlerinden de dolayı, intihar niteliğinde yeni bir çatışmanın önünü ancak birleşik bir Avrupa'nın kesebileceği sonucuna vardı. Aralık 1944'te *Horizon* dergisinde, "Her Avrupa savaşı, Avrupa'nın kaybettiği bir savaş demektir," diye yazdı. "Avrupa'nın kaybettiği bir savaş, İngiltere'nin kaybettiği bir savaş demektir; İngiltere'nin kaybettiği bir savaş sonuçta dünyayı yoksullaştırır." Onun gözünde "Bir Daha Asla" ibaresinin anlamı "bir Avrupa Federasyonu'ydu, öyle göstermelik bir federasyon değil, pasaportların olmadığı bir Avrupa'ydı, herkesin dilediği yere gitmekte özgür olduğu bir kültürel yapıydı. [...] Avrupa ekonomik milliyetçiliğin yerine enternasyonal bölgeciliği geçiremezse, tıpkı Yunan kent devletlerinin yok olduğu gibi, bir istilacının boyunduruğu altında, karşılıklı nefretin ve güvensizlik yarattığı bir fiyaskoyla yok olacaktır."

Connolly'nin sadece Avrupa hayranı bir eksantrik olmadığını kanıtı, görüşlerini başka birçok kişinin paylaşmasıydı; bunlar arasında bizzat Churchill de vardı. Gerçi eski başbakanın aslında Britanya'nın yeni Avrupa yapısının parçası olmasını isteyip istemediği hiçbir zaman tam açıklığa kavuşmadı. Muhtemelen bundan yana değildi. Savaştan bir yıl sonra Zürih'teki bir konuşmasında, bir "Avrupa Birleşik Devletleri" yönündeki şevkini ifade etti. Ama "Britanya'nın ve İngiliz Uluslar Topluluğu'nun" sadece "dostları ve destekçileri" arasında yer alacağı birleşik bir Avrupa olacaktı bu.²⁴ Solun tasarısındaki rolü ise son derece çekişmeli bir konu olarak kaldı. Connolly bir Avrupa Federasyonu'nu ancak solun, yani "hem güçlü bir varlık kazanmakta, hem de bir Üçüncü Dünya Savaşı'ndan kaçınmakta kararlı bir Avrupa Halk Cephesi"nin gerçekleştirebileceği kanısındaydı. Benzer fikirler Sovyetler Birliği'nden destek görmekteydi, özellikle de Moskova'ya göre, birliğe ancak komünizm altında ulaşacak olan Almanya'da. Londra'daki Fransız büyükelçiliğinde öğle yemeğini yedikten sonra, Harold Nicolson güncesine komünist propagandanın tehlikeleri üzerine şunu yazdı: "Bununla savaşmak için bir alternatif ideal sunmalıyız; tek olası ideal de federal bir Avrupa'daki federal bir Almanya'dır."²⁵

23 Annan, *Changing Enemies*, 183.

24 Winston Churchill, "Speech to the Academic Youth", Zürih, 9 Eylül 1946.

25 Nicolson, *Diaries*, 333.

Avrupa'ya ilişkin diğer sav yurtseverlik, yani ulusal ihtişama ancak birleşik bir Avrupa'da ulaşılabileceği fikri üzerine kuruluydu. En belirgin biçimine Fransa'da bürünen bu anlayış, Vichy rejimindeki teknokratlar bazı muhaliflerinden aşağı kalmayacak şekilde savundular. Kilit kişi de birlik düşleri Fransız sınırlarını aşan Jean Monnet'ydi. Onun hatıratında anlattığı hayatı, görüş ayrılıklarının üstesinden gelecek ve birliği pekiştirecek "olağandışı anları" yakalamaya dönük sürekli bir çabadan ibaretti. Almanların Fransa'ya azgınca saldırdığı Mayıs 1940 böyle bir andı. Monnet bir yıl önce Neville Chamberlain'in ilgisini, Fransa ile Britanya arasında bir birliğe çekmeye çalışmıştı. Churchill'in 1940'ta razı olmaya hazır olduğu bu fikir, daha sonra büyük ölçüde Fransız kuşkuları yüzünden suya düştü.

Devlet planlaması Monnet'nin Fransa'ya yurtseverlik katkısıydı. De Gaulle'e bunun Fransız ihtişamına dönmenin yegâne yolu olduğunu anlattı. Hedefe varmak için, bütün Fransız yurttaşlarının birliğine dayanmak şarttı. Monnet'ye göre, 1945 de böyle "ortak çabalar" için kusursuz andı; "çünkü kurtuluşun uyandırdığı yurtseverlik ruhu hâlâ canlıydı ve henüz büyük bir projede ifadesini bulamamıştı."²⁶ İlk büyük proje, ekonomiyi millileştirme ve Alman kömürünü Fransız fabrikalarına yönlendirme yoluyla Fransa'yı modernleştirmekti. Sonraki proje Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, ardından Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Monnet'nin düşüne göre, birleşik bir Avrupa'nın nihayet tam ihtişama varışıydı.

De Gaulle bu Avrupalı hayalperesti, sevecenlik de içeren bir sıfatla "L'Americain" diye anmaktan hoşlanırdı. Monnet kendini Paris kadar Washington'da ve Londra'da da rahat hisseden nadir Fransızlardandı. Gelgelelim, Monnet'nin birlik saplantılarında kara Avrupa'sına özgü, hafiften Katolik, liberal demokrasiyle tam uyumlu olmayan bir yan vardı. Avrupa düşlerinin üzerinde bir Kutsal Roma-Germen tütsüsünün kokusu dolaşmaktaydı. Haliyle çekişme üzerine kurulu parti siyasetinden ve devlet bürokratlarınca denetlenmeyen serbest piyasa ekonomisinden tedirgin oluşu hem sağda, hem de solda kökleri olan teknokratça bir inanca işaret etmekteydi. Daha doğrusu, teknokrat ütopyasında, sağ ve sol pek anlamlı kategoriler değildi. Yumuşak bir otoriter yönetimin sosyal adaleti en etkili biçimde sağlayacağına inanç daha ön plandaydı. Churchill bunun İngilizlere, 1945'in sol eğilimli planlamacılarının umduğu kadar uymayabileceği görüşünde tamamen yanılmıyordu.

• • •

Üçüncü Reich için çalışan Alman teknokratları da büyük planlamacıları. İkinci Dünya Savaşı'nın daha karanlıkta kalmış hikâyelerinden biri, Alman

planlamacıları ve Nazi işgali altındaki Avrupalı meslektaşları arasında gelişen işbirliğidir. Mimarlar, kent planlamacıları, baraj ve otoyol inşaatçıları Nazi hempaları olarak değil, yeni bir Avrupa düzeninin kafa dengi ve dost mühendisleri olarak aynı noktada buluştular. Onların gözünde de yıkım çoğu kez fırsatın yakalandığı “olağandışı an”dı.

Rotterdam, bombalar yüzünden merkezi kalbura dönen ilk Batı Avrupa kentiydi. Hasar sekiz ay önce, Eylül 1939’da bombardımana uğrayan Varşova’daki kadar büyük çaplı olmasa da kent merkezinin büyük bir bölümü bas-bayağı yok edildi. Rotterdam’ı yeniden inşa etmeye dönük planlar neredeyse hemen hazırlandı. Hollandalı kent planlamacılarından ve mühendislerinden oluşan bir komite, demokratik usullerin ya da özel çıkarların engeline takılmaksızın, molozları temizlemeye, özel mülkleri kamulaştırmaya ve kenti rasyonel planlara göre yeniden inşa etmeye girişti. Bu son derece pratik adamlar Nazi falan değildi ve aslına bakılırsa, çoğunun Alman işgalcilere karşı zerre kadar sempatisi yoktu; ama liberal demokrasinin kararsızlığı, didişmeleri ve genel düzensizliği karşısında sabırları çoktan taşmıştı. Jean Monnet’ye oldukça benzer yaklaşımla, güçlü liderlik altında birleşik eylemin gereğine inanıyorlardı. Bu anlamda, Nazi hükümeti onlara öteden beri istedikleri bir fırsatı sağladı.

Hollandalı teknokratlarca her zaman benimsenmezse bile, Almanlar açısından konunun önemli bir pan-Avrupa boyutu da vardı. Bu yolla Rotterdam, Germen halklarının yaşadığı daha geniş bir bölgenin başlıca odaklarından biri haline gelecekti. Alman işgalcilerin ırkçı jargonunda bunun ifade edilişi şöyleydi: “Hollanda, Avrupa *Lebensraum*’unun bir parçasıdır. Hollanda halkı Germen kavminin bir unsuru olarak, bu doğal bağın gerektirdiği kaderi izleyecektir.”²⁷ Yeni düzende savaş öncesinin “plütokratik” liberal piyasa ekonomisine yer olmayacaktı. Hollanda da dahil olmak üzere, bütün ekonomiler kıta genelindeki bir planlı ekonomiyle (Kontinentalwirtschaft) uyumlu hale getirilecekti. Kolektif çıkarlar özel çıkarlara ağır basacaktı, tabii Nazi liderlerinin çıkarları söz konusu olmadığı sürece.

Germen kavmine dair sözlerin 1940’ta Rotterdam’ı yeniden inşa işinin başına getirilen Dr. J. A. Ringers adlı mühendis gibi biri için hiç çekiciliği yoktu. Nitekim daha sonraları Hollanda direniş hareketine yardım etmekten dolayı tutuklanacaktı. Ama planlı kentlerin ilerisi için doğru yol olduğu kanısındaydı. Almanlar da savaşın ilk birkaç yılında, hatırı sayılır uzmanlıklarını Ringers ve diğer Hollandalı teknokratlarla paylaşmaktan memnundu. Bu daima hemfikir oldukları anlamına gelmemekteydi. Rotterdam’ı anıtsal faşist üslupla yeniden inşaaya dönük Alman planları hiç de Hollandalıların aklından

27 Bkz. Tessel Pollmann, *Van Waterstaat tot Wederopbouw: het leven van dr. J.A. Ringers (1885-1965)* (Amsterdam: Boom, 2006).

geçen şey değildi. Üstelik Rotterdam'ın Hamburg ya da Bremen gibi Alman liman kentlerine zarar verecek şekilde modernleştirilmesine izin verilmedi. Böylece Ringers'in çoktan tutuklanmış olduğu 1943'e varıldığında, yeniden inşa planları durma noktasına geldi. Ringers bir Alman toplama kampında sıkıntılı bir dönem geçirmesine rağmen hayatta kaldı. Savaş biter bitmez, Hollanda'nın yeniden inşasından sorumlu bayındırlık bakanlığına atandı. Dayandığı planlarda Karl Marx'ın, savaş öncesindeki sosyalist planlamanın ve anılmaya değer bulunmasından belki biraz daha fazla olmak üzere, Nazi işgalinin payı bulunan Hollanda tarzı Yeni Kudüs'ün başta gelen mühendislerinden biri oldu.

• • •

En büyük planlamacılar, Japonlardı. Japonya'nın Mançurya'daki kukla devleti Mançuko, 1930'larda ve 1940'ların başlarında dünyanın en kusursuz planlanmış sömürgesiydi, Japon pan-Asyacılığının bir tür rüya sarayıydı. Japonya'nın görünüşte Asya'yı Batı emperyalizminden kurtarma rolüne soyunması nedeniyle, burası elbette resmen de bir sömürge olarak nitelendirilemezdi. Japon imparatorluğunun ayrıca Batı tarzı "bencil" serbest piyasa kapitalizmine karşı olmasında dolayı, Mançuko sırf sözde bağımsız bir Asya devleti olmakla kalmadı; kolektif sosyal adaletin ve eşitlikçiliğin bir vitrini haline geldi. Aslında, durum hiç de öyle değildi; Japonların kurduğu maden ocakları ve fabrikalar, Çin köle işgücüne dayanmaktaydı ve Japon Kwantung Ordusu'nun işgali altında Çinliler ve Koreliler için hayat amansızdı. Kukla devletteki her şey gibi, ekonomi de askerî yönetimin sıkı denetimi altındaydı ve hükümetçe kayırılan Japon sanayi şirketleri ve bankaları bu düzene beceriyle destek vermekteydi.

Mançuko'nun Japonca adı Şinkyö ("Yeni Başkent") olan başkenti, Changchun adını taşıdığı ve Japonların kukla devletini kurduğu 1932'de ufak bir demiryolu kavşağından biraz büyükçe bir yerdi. Güney Mançurya Demiryolu'na ve Kwantung Ordusu'na bağlı Japon planlamacıları, mühendisleri, mimarları ve bürokratlarından oluşan ekipler, Asya'nın en modern, en işlerlikli, en temiz, en düzenli kentini tasarlamaya neredeyse anında giriştiler. "Yeni Asya" üslubunda inşa edilmesi öngörülen Şinkyö'nün planında Batı etkisinin izleri (Hausmann'ın Paris'i, "bahçe şehir" konusundaki 19. yüzyıl İngiliz fikirleri, Alman Bauhaus akımı) vardı; ama devasa ve modernist resmi binalar çeşitli Japon tapınaklarından ve Çin saraylarından örnek alınan kalkanlı Doğu çatılarıyla süslenecekti.

Kuzey Çin'in kış boyunca karla kaplı kalan dümdüz arazi yapısında, Mançuko Devlet Konseyi'nin gözetimi altında beş yıl gibi çok hızlı bir inşa süreciyle

yepyeni bir kent doğdu. Albert Speer Japon olsaydı, totaliter planlamaya yakışır bulacağı anıt böyle olurdu herhalde: Kocaman yuvarlak meydanlara doğru devasa bir tekerleğin parmakları gibi uzanan geniş ve kusursuzca düz bulvarlar boyunca sıralanmış Yeni Asya üslubundaki görkemli bürokratik kaleler.* Her şey matematiksel titizlikle hesaplanmıştı. “Asya Ekspresi” olarak anılan ve her zaman vaktinde kalkan, yüksek hızlı ve pırl pırl Güney Manchurya demiryolu trenlerinden, Japonya’daki evlerin çoğunda bulunmayan bir yenilik olarak toplu konutlara konulmuş sifonlu tuvaletlere kadar, her şeyin işleyişi düzgündü.

Mançuko’nun kamusal yüzü, Qing hanedanının efemine “son imparator”u Henry Pu’yi’ye kadar varmak üzere Çinliydi. Bizzat tahtın ve her Çinli yetkilinin arkasında, “vekil” sıfatıyla bir Japon kukla oynatıcısı vardı. Japon yöneticileri faşist olarak nitelendirmek tam doğru olmaz. Ama birçoğu militaristti, hepsi Japon milliyetçisiydi ve yine birçoğu resmi propagandanın pan-Asya idealine, yani Batı tarzı kapitalizmden ve emperyalizmden Japonya’nın öncülüğünde kurtulmuş yeni bir Asya’ya inanmaktaydı.

Bütün ordu ve hükümet bürokratları, demokratik usullerle ya Mançuko’nun çoğunlukla Çinli uyruklarının bireysel çıkarlarıyla ya da arzularıyla kösteklenmeyen bir planlama anlayışına bağlıydı. Kwantung Ordusu’nun, ölüm saçan *Kempeitai* polisinin, çeşitli Japon gangsterlerin ve vurguncuların meşum gücünün ardında, kukla devleti kusursuz ölçüde planlı bir ekonomiyi işler hale getirecek bir tür resim tahtası olarak gören son derece bilgili bürokratlardan, yöneticilerden ve mühendislerden oluşmuş bir ordu vardı. Onların hazırladığı planlar, ilahi varlık sayılan Japon imparatoru ve Şinkyo’daki eski “Tuz Sarayı”nda oturan, şaşkın, bahtsız ve her bakımdan küçük düşürülmüş kukla imparator Pu’yi etrafında örülen kült benzeri bir emperyalizmle sarmalanmıştı.

Bazı Japon planlamacılar muhafazakâr askeri düzene bağlılıklarıyla bariz biçimde sağcıydı; bazıları ise militaristlerle, serbest piyasa kapitalizminden hoşlanmama noktasında buluşan sosyalistlerdi. Ama sağcı bürokratlar bile Sovyet tarzı beş yıllık planların gereğine inanmaktaydı. Liberallere nazaran komünistlerle daha fazla ortak yanı olan sağcı bir radikal, tipik Mançuko “reform bürokrati”nin en iyi tarifi sayılabilirdi. Kişi Nobusuke de böyle bir tipti. Güler yüzlü ve ürkek bakışlı bir bürokrat olarak, çok sayıda sanayi kölesine hükmeden güçlü bir adama benzediği pek söylenemezdi. Ne var ki daha kırkına bile varmamış olmasına karşın, Japon imparatorluğundaki en güçlü adamlardan biriydi. Ona verilen görev, Mançuko’yu madenciliğin, kimya tesislerinin ve ağır sanayilerin devlet güdümlü bir dinamosuna dönüştürmekti.

* Hala duran bu binaların gösterişli üslubu Çinli komünistlere çekici geldi. Geçiş tamamen doğal gibiydi. Örneğin, eski Kwantung Ordusu binası günümüzde Komünist Partisi merkezidir.

Sanayi politikası işletmelerin ve şirketlerin kârlarını gözetmeye ya da öncelikle savaş dönemi karneleri yüzünden gittikçe sıkışan Japon tüketicileri memnun etmeye değil, devletin gücünü genişletmeye yönelikti. Bazı şirketler bundan çok iyi yararlandı. Örneğin, Nissan 1937'de merkezini Mançuko'ya taşıdı ve orada hükümetle ortaklaşa yeni bir sanayi ve bankacılık karteli (zaibatsu) kurarak, beş yıllık planlar hazırladı ve askeri araçlardan hücumbotlara kadar her şeyi üretti. Mitsubishi karteli avcı uçakları imal etti. Mitsui de Çin'de afyon ticaretini tekel altına alarak, Mançuko hükümetiyle birlikte zenginleşti. Bu pis işte öne çıkan iki kişi, Nissan şirketinin kurucusu Ayukawa Gisuke ve yeraltı suç dünyasıyla irtibatını her zaman özenle sürdüren sanayi bürokratu Kişi Nobusuke'ydi. Ama büyük iş çevrelerinin ve ordunun çıkarları arasında her zaman bir çakışma yoktu. Ayukawa bile Japonya'nın Nazi Almanyasıyla ittifakını doğru bulmadı. Britanya ve ABD'yle savaş, mutlak biçimde iş dünyasının ve şirketlerin yararına değildi; özel vergi indirimlerinden ve sübvansiyonlardan yararlanırken bile, bürokratik müdahaleyi her zaman hoş karşıladılar.

Kişi'nin ve başkalarının Mançuko'da öncülük ettiği şeyler, daha sonra bizzat Japonya'da uygulamaya geçirildi. Çin'e 1937'de açılan savaşla birlikte, Pasifik Savaşı'nın bitişine kadar, Japon ekonomisi fiilen Kabine Planlama Kurulu, Maliye Bakanlığı, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı gibi hükümeti organlarının denetiminde kaldı. Savaş ekonomisini yöneten kişiler, Mançuko'yu katı bir verimlilik anlayışıyla sanayileştirmiş olan reform bürokratları, strateji planlamacıları ve antiliberal solcu ve sağcı ideologlar şebekesinden devşirildi. Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'nın başına malum Kişi Nobusuke getirildi. Bu bakanlığın adı 1943'te, Japon savaş ekonomisinin gerçek niteliğiyle daha uyumlu olacak şekilde Mühimmat Bakanlığı olarak değiştirildi. Resmen mühimmat bakan yardımcısı konumunda olan Kişi, savaş ekonomisini bir yıl daha yönetti. Japon yenilgisinden sadece birkaç gün sonra, 26 Ağustos'ta Mühimmat Bakanlığı imparatorluk kararnamesiyle kaldırıldı ve yeniden Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'na dönüştürüldü.

Japonya'daki ABD işgalinin muammalarından biri, Japonların böyle hokkabazlıklarla işin içinden sıyrılmalarına Amerikalıların nasıl göz yumduğudur. Ne de olsa, "Bir Daha Asla" hedefi, galiplerin Japonya için de öngördüğü bir şeydi. Orada da 1945 Sıfır Yılı, yani harabeler üzerinde yeni bir toplum yaratmak için mükemmel an olmalıydı. Açıkçası bazı insanların temizlenmesi gerekirdi. Kişi Nobusuke ve aynı şekilde Ayukawa Gisuke birinci sınıf savaş suçlusu olarak tutuklandı. Ama Mançuko'nun sanayi stoku Kızıldordu tarafından sistematik biçimde yağmalansa bile, savaş suçlularının Japonya'da oluşturduğu kurumlara pek dokunulmadı.

Japonya'nın yeniden inşasında izlenecek yol, epeyce tartışılan bir konuy-

du. Washington'da Japonya'nın ağır sanayiyle artık hiç uğraşmaması gerektiği yönünde güçlü bir akım vardı. Japonya bunun yerine, antika bir Doğu ülkesine daha çok yakışan ürünlerde uzmanlaşmalıydı: Oyuncaklar, seramik heykelcikler, ipek, kâğıt eşya, porselen kâseler vb. ABD'ye ihraç edilecek kokteyl peçeteleri, yararlı görülen bir öneriydi.²⁸ Japonların ise farklı düşünceleri vardı. ABD askerlerinin gelişinden hemen önce, Mitsubishi'nin başındaki kişi, şirket yöneticilerinden birine yazdığı mektupta "yüz yıllık büyük plan"dan söz etti.²⁹ Çin klasiklerinden alınma bu ibare düz anlamıyla kastedilmiş olmasa bile, planlama Japon dimağlarında hâlâ çokça yer tutmaktaydı. Bir yıl sonra, Japon Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı bir raporda, liberalizm çağının kapandığı ve dünyanın "nihayet bir devlet kapitalizmi dönemine, yani güdümlü, örgütlü bir kapitalizm çağına girdiği" açıklandı.³⁰

Bu görüş, General MacArthur'un Japonya'yı barışçı bir demokrasi olarak yeniden şekillendirmesine yardımcı olmak üzere gönderilmiş bazı nüfuzlu Amerikalı Yeni Düzcülerin de düşündüğü şeye yakındı. Onların hazırladığı planların ilk taslaklarından bazıları, Leninistlerin elinden çıkmış gibiydi. Johns Hopkins'te Çin konusunda uzman solcu bir İngiliz olan Owen Lattimore bir süre etkili oldu. Ona göre, Asyalılar Batı dünyasının "acımasız emperyalizme eşlik eden" demokrasi teorilerinden ziyade, "Rus sınırın ötesinde hayata geçirilmiş olarak görebildikleri somut demokratik uygulamalar"a ilgi duyuyorlardı. Çin'de yegâne gerçek demokrasiye ancak "komünist bölgelerde" rastlanabilirdi.³¹ ABD Dışişleri Bakanlığı'ndaki diğer "Çin uzmanları" savaşı Çin'deki Japon savaş esirlerinin beynini yıkamakla geçirmiş olan Japon Komünist Partisi lideri Nozaka Sanzo'nun savaş sonrası Japonya'ya ilişkin fikirlerini dikkatle ele aldılar. Fabrika komiteler ve işçi grupları güya gıda dağıtımını ve diğer hayati hizmetleri yürütmek üzere, "faşist" bürokratların yerini alacaklardı. Bu tasarının bir kenara atılmasına karşın, toprak reformları ve bağımsız sendikalar konusunda ciddi olan Yeni Düzen idarecileri, ABD işgal yetkililerinin "mülkiyet, ekonomik sistemin yönetimi ve denetimi konusunda daha geniş bir dağılımdan yana" olması gerektiği kanısındaydılar.³²

Japonya için öngörülen Yeni Düzen, Attlee'nin Britanya'ya ilişkin planlarına oldukça benzerdi. Hiç kuşkusuz, Attlee ya da Yeni Düzcüler komünist değildi. Aksine, çoğu sosyal demokratlar gibi, komünizme bir hayli karşıydı. Yeni Düzcüler de dahil, ABD'li idarecilerdeki ciddi kaygı, ekonomik mahrumiyetin uç noktalarına sürüklenen Japonların komünist ayartmalarına

28 Dower, *Embracing Defeat*, 537.

29 *Ibid.*

30 *Ibid.*, 538.

31 Owen Lattimore, *Solution in Asia* (Boston: Little, Brown, 1945), 189.

32 Cohen, *Remaking Japan*, 42.

daha açık hale geleceğiydi. Asıl çözüm, Japonya'nın askerî çıkarlarla ya da büyük iş çevrelerinin hırsıyla başka yollara saptırılmaksızın, sanayi kapasitesini yeniden kurarak, olabildiğince çabuk insanların karnını doyuracak hale gelmesini sağlamaktı. Bunun en iyi yolu, ekonomi politikasını en tecrübeli Japonlara, geleceğe dönük plan yapmasını bilen, kamu yararını özel çıkarlardan üstün gören, yurtseverce ve eşitlikçi ideallere sahip olan memurlara, yani Maliye Bakanlığı ile Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'nın büyük ölçüde tasfiye edilmemiş bürokratlarına teslim etmekte.

Kişi Nobusuke 1948'de, hakkında açılan dava daha yargı aşamasına gelmemişken, Sugamo Hapishanesi'nden salıverildi. Hapisteyken sağ siyaset ve örgütlü suç dünyalarındaki eski dostlarıyla bağlarını sürdürmüş, hatta bazılarıyla aynı hücrede kalmıştı. Ticaret ve Sanayi Bakanlığı 1949'da kaldırıldı. Yerine kurulan Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (MITI), 1960'lı ve 1970'li yıllardaki Japon ekonomik mucizesinin arkasındaki en güçlü hükümet organı oldu. Kişi 1957'de seçimle başbakanlık makamına oturdu.

• • •

Japonya'nın 15 Ağustos 1945'te teslim olduğunu radyodan duyunca, birçok Korelinin yaptığı ilk şey, savaş dönemindeki Japon üniformalarını (kadınlar için çirkin köylü şalvarı ve erkekler için yünlü haki çakşır) atmak oldu. Geleneksel beyaz Kore elbiselerini giymiş binlerce kişi sokaklara doluşarak Kore bayraklarını sallamaya, yurtseverlik şarkıları söylemeye ve "Kore hep bağımsız kalacak!" diye bağırmaya başladı. Seul sokakları bozuktu, elektrikler kesikti, yeterince yiyecek yoktu ama insanlardan sevinç çığlıkları yükseliyordu. Yıllardan beri ilk kez, Japon imparatorunun suretleri önünde eğilmekten ya da Japonca bir adla anılmayı reddetmekten dolayı ceza görmeksizin, yeniden açıkça Koreliler gibi davranıyorlardı.

İlk başta bazı yanlış anlamalar oldu. Sovyet birliklerinin gelmekte olduğu sanıldığında, Rus kurtarıcıları selamlamak üzere Seul'un demiryolu istasyonuna karşılama heyetleri gönderildi. Güney Kore'nin Taegu, Kwangju ve Pusan gibi diğer kentlerindeki demiryolu istasyonlarında da benzer heyetler Sovyet ve Kore bayrakları sallayarak ve Kore'nin tekrar bağımsızlığa kavuşmasında Sovyet yardımına şükranlarını belirtici pankartlar taşıyarak boşuna beklediler.

Bazıları en yakın Japon Şinto mabetlerinin yolunu tuttular ve sömürgeci baskının başta gelen bu sembollerini balyozlarla, sopalarla ve hatta çıplak elleriyle yıkmaya, ardından da yakmaya çalıştılar. Önce kuzey kentlerinden Pyongyang'da ve daha sonra Kore'nin her yanında, nefret edilen mabetlerin gece karanlığında ısıltıyla yanması, onları kutsal sayan Japonları dehşete düşürdü.

Ancak Sovyet askerlerinin her yaştan kadınlara ve kızlara savaş ganimeti gibi davrandığı kuzey bölgesi dışında, Japonlar genelde tacize uğramadı. Solcu görüşlere sahip ve İskoç kumaşından şık takım elbiselere düşkün dindar bir Hristiyan olan Yo Un-hyong adlı bir Kore direniş kahramanı, 16 Ağustos sabahı Seul'de, Japon zindanlarından yeni bırakılmış komünistlerin de aralarında bulunduğu yurtseverlerle birlikte Kore Bağımsızlığına Hazırlık Komitesi'ni kurdu. Bir lisenin oyun sahasında toplanan binlerce kişiye yaptığı konuşma, iki açıdan dikkat çekiciydi. Birincisi yüce gönüllülük ruhu: "Şimdi Japon halkı Kore halkından ayrılmak üzere olduğuna göre, eski defterleri kapatmalıyız ve dostça vedalaşmalıyız." Konuşmada güçlü bir ütopyacılık havası da vardı: "Geçmişte çektiğimiz acıları unutalım. Bize ait bu topraklarda ideal bir toplum, akılcı bir cennet kurmalıyız. Bireysek kahramanlığı bir yana bırakalım ve sarsılmaz birlik içinde beraber ilerleyelim."³³

Kalabalık ölümsüz ülke sevgisini ifade eden Kore yurtseverlik marşını okudu; marşın [İskoç halk şarkısı] "Auld Lang Syne" ezgisiyle söylenişi, galiba bazı Japonlarda, Korelilerin Japon efendilerini hoşça uğurlamakta olduğu yanılığını uyandırdı.

Seul'un kuzeyinde, yani sonradan "38. paralel" olarak anılacak hattın yuvarısında, Sovyet birliklerinin Pyongyang'a varışından bir hafta önce, aynı ölçüde saygın, sol eğilimli bir Hristiyan yurtsever olan Cho Man-sik de ulusal bağımsızlık için hazırlandı. Cho'ya kibar tavrından ve yerli Kore elbisesinden dolayı "Kore'nin Gandhi'si" adı takılmıştı. Güneydeki Yo gibi, Cho'nun da yanında Komünist Partisi'ne mensup birçok eski siyasal tutuklu vardı ama henüz onların nüfuzu altına girmiş değildi. Gerek kuzeyde, gerekse güneyde Kore halk komiteleri çarçabuk Japon idarecilerin yerini aldı. Komite üyelerinin çoğu ya komünistti ya da ılımlı solcuydu; bu solcuların Hristiyan ve milliyetçi olması sıkça görülen bir durumdu.

Doğu ve Batı Avrupa'da olduğu gibi, Kore'de de komünistler dahil solcular en sağlam yurtseverlik siciline sahipti. Hükümette, iş dünyasında ve yükseköğretimde ağırlığı olan muhafazakâr elitler genellikle modernleşme, ilerleme ya da dosdoğru bencille çıkar adına, bazen kerhen, bazen hevesle Japonlarla işbirliğine girerken, ülkenin 1910'da Japon imparatorluğuna ilhak edilışinden beri direniş hareketinin güçlü bir sol eğilimi vardı. Hem Koreli elitlere, hem de Japonlar isyanlar sıklıkla Kore şamanizminin ve Hristiyan etkilerinin karışımına dayalı Mesihçi bir damar taşıymaktaydı. Japon yönetimine karşı Marksist esaslı direniş hareketi, birçok bakımdan Koreli toprak sahiplerine karşı eski köylü ayaklanmalarının modern bir haliydi.

Ne var ki Yo Un-hyong'un güzel sözlerine rağmen, birlik kırılıyordu. As-

³³ Morita Yoşio, *Çosen Şusen no kiroku: beiso ryogun no şinçu to Nihon jin no hikiage* (Tokyo: Gannando Şoten, 1964), 77.

lına bakılırsa, Kore tarihinde de birlik dönemleri nadirdi. Ülke özellikle kuzey ve güney arasındaki bölgesel farklılıklar, ayrıca patlamaya hazır siyasal çekişmeler yüzünden hep parçalanmış haldeydi. 1945 yılında durum farklı değildi. Cho Man-sik ve Yo Un-hyong'un Kore birliği yönünde ortak bir ideali olsa bile, sol hiziplere ayrılmış durumdaydı ve komünistler her fırsatta iktidara el koymaya hazırdı. Seul'de Kore Halk Cumhuriyeti'ni kuran Yo, birçoğu Japonlarla işbirliği yapmış toprak sahiplerinin ve diğer eski elit tabaka mensuplarının öncülük ettiği Kore Demokrat Partisi kisvesinde, sağdan da bir meydan okumayla karşılaştı. Çin'de ve ABD'de sürgün yaşayan çeşitli Koreli politikacılar da birlikten uzaktı.

Ama siyasal görüşleri ne olursa olsun, neredeyse bütünün Korelilerin hemfikir olduğu bir nokta vardı. Onlar için "Bir Daha Asla" ibaresinin anlamı, yabancı devletlerin tahakkümüne bir daha girmemektir. Kore Halk Cumhuriyeti'nin 14 Eylül'deki bildirisinde şu savaştan sözler yer almaktaydı:

Japon emperyalizmini, geride kalan etkilerini, antidemokratik hizipleri, gerici unsurları ve devletimizdeki her türden sakıncalı yabancı etkisini yok etmeye, tam özerkliğimizi ve bağımsızlığımızı sağlamaya, böylece sahici bir demokratik devlete varmanın yolunu açmaya kararlıyız.³⁴

Kore dilinde düz çeviriyle "büyüğe hizmet" anlamına gelen *sadae* diye bir kelime vardır; Kore gibi çeperde kalan krallıkların Çin imparatorluk tahtına geleneksel biadinı tarif etmek için bu terim kullanılır. Modern çağda *sadae*, genellikle Koreli rakiplere karşı üstünlük sağlamak amacıyla, herhangi bir yabancı devlete el pençe durmak anlamını kazandı. Japon işbirlikçileri *sadae* suçlusuydu. Yo'nun öngördüğü "akılcı cennet"te, *sadae* ayıbının kökü temelli kazanacaktı.

Koreliler böyle bir şansı hiç bulamadı.

Japonların teslim olmasından birkaç hafta sonra, ABD birlikleri güney liman kenti Inchon'a nihayet çıktıklarında, ülkeye ya da halkının özlemlerine dair hiçbir fikirleri yoktu. Korgeneral John R. Hodge'un harekâtı yönetecek kişi olarak seçilmesi, tamamen tesadüf eseri o civarda, Japon adası Okinawa'da bulunmasındandı. Siyasal danışmanlarının Kore hakkındaki bilgileri, onunkinden pek fazla değildi. Hiçbiri tek kelime Korece bilmiyordu. Ama muazzam iyi niyet vardı, tabii Kore tarafında. *Yank* dergisi "yerli Koreliler"i ABD ciplerini, kamyonlarını ve keşif araçlarını "bağırışlar, sırtışlar, havaya kalkan kollar, baş selamları ve 'Hubbah, hubbah!' çığlıkları"yla karşıladıklarını aktardı.³⁵

34 Bruce Cumings, *The Origins of the Korean War: Liberation and the Emergence of Separate Regimes, 1945-1947* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1981), 88.

35 *Yank*, 2 Kasım 1945.

Yakınlaşmadan kaçınma yönündeki sıkı emirlere rağmen, Japon asıllı Amerikan askerî istihbarat subayı Warren Tsuneishi, Seul'de bir otel işletmecisi olan Bay Kim'le sohbete koyuldu. Bay Kim ona şunları söyledi: "Kuruluşumuz nedeniyle size şükranlarımızı bildirmek için nihayet karşımızdasınız. Çok ama çok içten teşekkürler. Bizi kurtarmak ve bağımsızlığa kavuşturmak için çok sıkıntı çektiniz." Bay Kim'in gözlerinden yaşlar boşalması, Tsuneishi'yi birdenbire "huzursuz" etti.³⁶

Zira o sırada ilk Amerikan gafı çoktan işlenmişti. General Hodge daha gemisinden inmeden önce, Yo Un-hyong'un kardeşi ve geçici Kore hükümetinin ılımlı bir temsilcisi olan Yo Un-hyong'dan bir görüşme talebi aldı. Japon ya da belki komünist entrikasından kuşkulandığı için, onunla konuşmayı reddetti. Ertesi gün Seul'de, Japon valinin ve ona bağlı bütün idarenin yeni bir emre kadar görevde kalacağını duyurdu. Koreliler öfkeye kapıldı ve bu şamarı protesto etmek üzere sokaklara çıktı. Böyle bir tepkiden rahatsız olan ABD Dışişleri Bakanlığı, bundan böyle denetimin Japonların elinde olmayacağını açıkladı. İdareyi Amerikalılar üstlenecekti. Ama Amerikalıların elinde hâlâ yeterince asker bulunmadığından, Japonlara yine de görevlerinde kalmaları bildirildi.

Yank dergisi Japonların teslim olma törenini şöyle aktardı: "Seul'deki Japon valilik konağının dışında, bayrak direğinin önünde kısa bir tören yapıldı. 184. Tümen'in yorgun suratlı askerleri bir kare düzeni oluşturdu ve 7. Tümen'in bandosu 'Amerikalıyız Biz' marşını çaldı. Japon bayrağı indirildi, orada hazır bekleyen fotoğrafçıların resim çekmesi için kısa süreliğine teşhir edildi ve bandonun çaldığı Amerikan ulusal marşı eşliğinde, yerine Amerikan bayrağı çekildi." Ardından Amerikalı askerler "konağın kapılarından dışarıya çıktılar. Korelilerin kadim Üç Krallık Ülkesi'ne sevinçle buyur ettikleri 'Adalet Taşıyıcıları' işgal görevlerine başlamışlardı."³⁷

Kızılıordu'nun 38. paralelin yukarısında kalan Kore topraklarını işgal etmesine karşın, oradaki Sovyet otoritesi o kadar kaba biçimde dayatılmadı. Bir Sovyet yetkilisi Amerikalı bir muhabire, Rusların İngilizleri ve Amerikalıları sevdiklerini belirtirken, gerekçesini "Bize benziyorlar," diye açıkladı. Ama şunu ekledi: "Korelileri sevmiyoruz. Uygun bir istikrarlı hükümet oluşturuluncaya kadar kalacağız, sonra da çekip gideceğiz."³⁸ Bu arada General Hodge'un, çoğunu "kırk yıllık Japon denetiminden güçlü biçimde etkilenmiş, [...] konuşmanın neredeyse imkânsız olduğu, eğitim düzeyi düşük Doğulu-lar" olarak gördüğü Korelilerden daha fazla hazzettiği söylenemezdi.³⁹

36 Cary, ed., *From a Ruined Empire*, 32.

37 *Yank*, 2 Kasım 1945.

38 Cumings, *Origins of the Korean War*, 392.

39 Spector, *In the Ruins of Empire*, 163.

Sovyetler sözlerine bağlı kaldılar ama uygun bir istikrarlı hükümet konusundaki fikirleri, Yo Un-hyong ya da Cho Man-sik gibi yurtseverlerin içinden geçen şey gibi değildi. Kuzey Kore önce Kore halk komiteleri tarafından yönetildi. İşbirlikçileri ve “gerici unsurlar”ı temizlemek üzere, halk mahkemeleri kuruldu. Sömürgeci yönetimin yetkilileri bazen hatırı sayılır şiddetle görevden alındı. Koreli toprak sahiplerinin ve Sovyet yetkililerin destek verdiği devrimci siyasetten hiçbir kazancı olmayan başkaları, çok hızlı biçimde güneye göç etmeye başladılar. Cho Man-sik, hâlâ Halk Siyasal Komitesi’nin başındaydı. Ama bu merkezî organın bölge komiteleri üzerinde ancak sınırlı denetimi vardı; Sovyet yetkililerinin Japonlarca kurulmuş fabrikaları sökmelerinin ve yağmalamalarının önüne geçebilecek durumda da değildi.

Sovyet yetkililerinin aksine, güneyde resmi denetimi doğrudan üstlenen Amerikalı askerî yetkililer, ABD’nin yerli halklara iyi yönetimi ihsan etmenin en iyi yolunu bildiğine kanaat getirdiği birçok durumda tekrarlanacak olan bir politikayı yürütmeye giriştiler. Kısmen bilgisizlikten, kısmen de komünist niyetlere dair her zaman yersiz sayılmayacak bir güvensizlikten dolayı, Kore elit tabakasının İngilizce bilen ya da çok daha iyisi, Amerikan kurumlarında eğitim görmüş muhafazakâr mensuplarına dayandılar. Müstakbel Kore hükümetinin başına geçmesi için, ABD’den hiç tartışmasız milliyetçi ama katı antikomünist görüşleriyle de tanınan bir kişiyi getirttiler: Syngman Rhee. Harvard ve Princeton mezunu bir Hristiyan olan Rhee, ülkesinde hiç tanınmayan biri olmasa bile bir halk desteğine de sahip değildi. Sürgündeyken ABD yetkililerince bir baş belası olarak görülmesine karşın, Dışişleri Bakanlığı’nın pasaport bölümünde görevli bir hanım, onun için “yaşını başını almış hoş bir yurtsever beyefendi” notunu düştü. Rhee’nin antikomünist siciliyle birlikte, bu kanaat yeterince iyi sayıldı. General Hodge 11 Ekim’de vatanına dönüşünde ağırladığı Rhee’yi “bütün hayatını Kore’nin özgürlüğüne adanmış büyük bir adam” olarak nitelendirdi.⁴⁰

Benzer bir sahne üç gün sonra Pyongyang’da yaşandı. Nispeten silik bir Kore gerilla savaşı, aslında savaş yıllarının çoğunu Habarovsk yakınındaki bir Sovyet askerî eğitim kampında geçirmiş olan otuzlu yaşlarda, mantar kafa saç kesimli ve tıknaz bir adam, üst düzey Sovyet komutanlarınca “bir ulusal kahraman” ve “seçkin bir gerilla lideri” olarak karşılandı. “General Kim İl-sung” şükran sunmak üzere yetmiş bin kişinin seferber edilerek toplandığı bu törende, “minnettar Kore halkının bir temsilcisi” sıfatıyla, Sovyet eğitici-leri tarafından yazılmış ve Sovyet ordusuna saygıyı ifade eden bir konuşma yaptı.⁴¹

⁴⁰ *Ibid.*, 160.

⁴¹ *Ibid.*, 148.

Bundan tam bir hafta sonra, Kim İl-sung kültünün ilk çıtlatması, bir Pyongyang gazetesinde yer aldı; haberde anlatılan yiğitlikler, kısa bir süre sonra Kore'nin geçmişindeki birçok siyasal harekette de görülen Mesih'çi anlayışı yansıtan bir yaklaşımla, Kore Yarımadası'na her türlü ilahi müdahaleyi kutlayıcı yarı dinsel bir ayinin parçası haline gelecekti. Aralık ayında Kim, Kuzey Kore Komünist Partisi'nin başına geçti. Ama Kore siyasetinin merkezi hâlâ güneydeydi. İki bağımsız Kore, henüz söz konusu değildi.

Ülkenin *sadae* geçmişinin hep bilincinde olan Korelilerin o aşamada kaygılanmaları için bolca sebep vardı. Hâlâ Çin kenti Qingdao'da görevli olan Yüzbaşı Donald Keene, Kasım 1945'te orada oturan bazı Korelilerle beraber bir akşam yemeği yedi. Olayı aktardığı bir mektubunda, Kore'nin bağımsızlığı konusunda çekişmeli bir tartışma olmadığını belirtti. "Görüşmelerde anlaşmazlığa yol açan yegâne konu Rus-Amerikan ilişkileriydi." Keene, sofradaki Koreli arkadaşlarını "Amerika ile Rusya'nın kavgalı olmadığına ve bir barış dünyasında uyusabileceğine" ikna etmede "çok güçlük" çekti. Bu Koreliler "savaş sırasında Amerikan kısa dalga radyo yayınlarını dinlemekten dolayı [Japonların verdiği] ağır cezaya göğüs gerdikleri" için, ABD'nin Ruslara karşı Kore'ye yardımcı olması gerektiğini düşünüyorlardı. Keene bir sabırsızlık havası sezdi: "Onlara göre, işbirliğine dayalı bir çözüm imkânsız. Görebildikleri tek şey, Kore'de her biri tamamen kazanma peşindeki iki farklı hizbin varlığı; böyle bir durumda işbirliği ister istemez döneklilik sayılacaktı."⁴²

Haklıydılar. Korelilerin kaderini yabancı devletler belirleyecekti. Ama ikiden çok fazla hizip vardı ortada. Aralık ayında dışişleri bakanlarının Moskova'daki bir konferansında, ilk başta Keene'in iyimserliği sanki doğrulanmış gibi bir izlenim doğdu; ABD ve Sovyetler Birliği bir anlaşmaya varabilecekmiş gibiydi. Kore'de ABD ve Sovyet komutanlarının yer alacağı bir ortak komisyonun gözetiminde bir "vesayet" oluşturulacaktı. ABD ve Sovyet yetkilileri, Korelilerin geçici bir hükümet kurmasına yardımcı olacak, Britanya'nın ve Çin'in de yardımıyla ülkenin tam bağımsızlığa varışı için yol göstereceklerdi. Bu girişimin sonuca varması beş yılı alabilirdi.

Sovyet yetkilileri, kuzeydeki Koreli müttefiklerini bu düzenlemeyi desteklemeleri için ikna etmekte pek sıkıntı çekmediler. Muhaliflerin icabına çarçabuk bakıldı. Vesayeti Kore'nin içişlerine yeni bir sömürgeci müdahaleyi çağrıştıran bir yaklaşım olarak gören Cho Man-sik protestoda bulununca, ev hapsine alındı. Ev hapsi daha sonra tutukluluğa dönüştürüldü ve Kore Savaşı sırasında ortalıktan tamamen kaybolan Cho bir daha görülmedi.

Güneyde durum daha endişe vericiydi. Güney Korelilerin hemen hepsi milliyetçi ya da siyasal gerekçelerle, vesayete karşıydı. Muhafazakârlar hiç-

bir şekilde Sovyet müdahalesi istemiyorlardı. Kore Komünist Partisi'nin yer alacağı bir ulusal hükümet, onlar için olmayacak bir şeydi. Ancak muhafazakârların yeterli halk desteği yoktu. Amerikalıların ezme çabalarına rağmen, solcu Kore Halk Cumhuriyeti hâlâ yurtseverlik itibarına sahipti. Ama vesayet meselesi çökmesine sebep oldu.

Solcuların ve muhafazakârların bir koalisyon oluşturma girişimi sonuçsuz kalınca, solun vesayet fikrine bakışı daha olumlu yöne kaydı. Bunu kargaşa izledi. "Suikastçı" olarak anılan başka bir eski sürgün milliyetçinin öcülük ettiği bir darbe girişimi boşa çıkarıldı; işçiler ABD askerî yönetimini protesto etmek üzere greve gitti. Böylece Syngman Rhee'ye bağlı muhafazakârlar gerçek yurtseverler olarak öne çıktı ve Kore solunu Sovyet maşası olmakla, yani *sadae* durumuna düşmekle suçladı. Haliyle Rhee'ye arka çıkan Amerikalılar, vesayetin başından beri bir Sovyet tertibi olduğunu ve Güney Kore'nin artık ABD'nin yardımsever gözetimi altında kendi muhafazakâr hükümetini oluşturmaya gerektiğini ileri sürdü. Soldan geriye kalan kesimin başka bir *sadae* biçimi olarak nitelendirebileceği ve sonraki yıllarda öyle nitelendireceği bir adımdı bu.

Böylece Kore Halk Cumhuriyeti son buldu. Bunu izleyen gelişmeler bir trajedydi. Ülke fiilen ikiye ayrıldı; Kim İl-sung Kuzey Kore'de Komünist Partisi'nin kurduğu geçici hükümetin başına geçerken, Rhee de Güney Kore'yi denetim altına aldı. Keene'in Qingdao'daki Koreli arkadaşlarının öngörüsünün belki kendilerinin de tahmin ettiğinden daha doğru olduğu kısa sürede ortaya çıktı. Kuzey Kore'nin 1950'de bir saldırısıyla başlayan korkunç Kore Savaşı, iki milyonu aşkın sivilin ölümünden sonra bir açmazla noktalandı. Gerek İkinci Dünya Savaşı'ndan az çok sağlam çıkmış Seul, gerekse Pyongyang harabeye döndü. Kuzey Kore zorba bir yarı hanedanın yönetiminde kalırken, Güney Kore yıllarca askerî yönetime katlandı.

Soğuk Savaş'ın zirveye çıktığı 1961'de, Güney Kore'de katı bir antikomünist, askerî darbeye yönetime el koydu. Japonların savaş dönemindeki askerî yönetim altında planlı ekonomi modelini izleyen ve hükümetle eşgüdüm içindeki Kore *zaibatsu*'larından güç alan Güney Kore ekonomisi hızlı bir büyüme içine girdi. Söz konusu darbeci adam, 1942'de Şinkyo'daki Mançuko Askerî Akademisi'nden sınıf birinciliğiyle mezun olmuş ve Japon Kwantung Ordusu'nda teğmenlik yapmıştı. Syngman Rhee'ye karşı bir tertibe katıldığı için, 1948'de Güney Kore ordusundan atılmıştı. Savaş sırasındaki Japonca adı Takagi Masao, gerçek adı ise Park Chong-hee'ydi. En büyük Japon destekçilerinden biri, Mançuko kukla devletinden eski arkadaşı Kişi Nobusuke'ydi.

Ütopyacı düşler, sonunda darmadağın olmuş hayallerin hurdalığına düşmeye mahkûmdur. Ama hiçbir şekilde bitmezler ve genelde iz bırakırlar. Britanya'daki Yeni Kudüs ütopyası, döneminin en büyük iktisatçısı John Maynard Keynes'in ifadesiyle bir "finansal kriz" yüzünden çöktü. Keynes, Ödünç Verme ve Kiralama Yasası çerçevesindeki ABD yardımının (son derece cömert şartlarla sürekli bir mal akışının) Britanya'ya en azından 1945'in sonuna kadar yarayacağını ummuştu. Böylece hükümet, iflası savuşturmak için biraz zaman kazanmış olacaktı. Bunun başarılammaması halinde, Britanya'nın sosyalist düşlerinin bedelini ödemek şöyle dursun, felaketin eşiğindeki ödemeler dengesi açığını kapatmak için gerekli paranın nereden sağlanacağını anlamak zordu. Keynes, "Japonların çok erken teslim olarak, bizi yüzüstü bırakmaması" için dua etti.⁴³

Umutları Hiroşima'da ve Nagazaki'deki atom bombası yıkımıyla suya düştü. Bu iki olay üzerine, Harold Nicolson karısı Vita Sackville-West'in tepkisini güncesine şöyle not düştü: "Viti atom bombasıyla heyecana kapıldı. Tamamen yeni bir dönem anlamına geldiğini düşünüyor ve bu konuda haklı."⁴⁴

Japonya açısından savaş Ağustos'ta bitti.

Kemer sıkmanın getirdiği sefalet, diğer ülkelere nazaran Britanya'da daha uzun süren karne sistemine, kısıtlı hizmetler için sonu gelmez kuyruklara, hayatın belirsizliğine ve savaş sonrası yorgunluğa, Britanya'nın sadece hazinesini tüketmekle kalmayıp, dünyadaki büyük devlet konumunu da hızla yitirdiği gerçeği eklendi. Bütün bunlar iyimserlik ruhunun sönmesine katkıda bulundu. Toplu konut, eğitim, kültür, sağlık ve tam istihdam yönündeki planlamanın hâlâ sürmesine karşın, ülke maliyesi berbat duruma düştü ve 1945'in coşkusu hızla dağıldı. Almanya ve Japonya karşısındaki zaferlerden iki yıl sonra, İşçi Partisi hükümetinin maliye bakanı Hugh Dalton, güncesine şunu yazdı: "Güvenli parlak sabah bir daha gelmeyecek."⁴⁵

Winston Churchill 1951'de yeniden başbakan oldu. İşçi Partisi'nin ülkeyi yönetecek ikinci bir şans için on üç yıl daha beklemesi gerekecekti; bu sefer hükümeti Attlee'nin kabinesinde ticaret bakanı olan Harold Wilson kuracaktı.

Benzer şeyler Katolik ve Hristiyan Demokrat partilerin istikrar ve süreklilik (bir tür normallik) vaat ederek, solun devrimci şevkini gölgede bıraktığı diğer Batı Avrupa ülkelerinde de yaşandı. Hollandalı sosyal demokratlar 1956'da iktidardan düştü. General de Gaulle 1958'de Beşinci Fransız Cumhuriyeti'ni kurdu. Amerika'nın antikomünist propagandasının ve finansal desteğinin epeyce katkısıyla, İtalyan Hristiyan Demokrat Partisi'nin he-

43 Robert Skidelsky, *John Maynard Keynes, 1883-1946: Economist, Philosopher, Statesman* (New York: Penguin Books, 2005), 779.

44 Nicolson, *Diaries*, 325.

45 Judt, *Postwar*, 88.

gemonyaya yakın iktidarı 1948'de başladı. Batı Almanya'da ilk sosyal demokrat hükümet ancak 1969'da seçildi. Doğu Almanya'da sosyal demokratların daha iyi bir antifaşist Almanya kurmak üzere komünistlerle birlikte çalışma düşleri, daha Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin 1949'da kuruluşundan önce yıkıldı. Sovyet işgal bölgesinde yaşayan Almanlar 1945'te Komünist Partisi'ne destek vermeyi inatla reddetti ve Sosyal Demokrat Parti'ye epeyce teveccüh gösterdi. Bunun üzerine ertesi yıl Sovyet yetkililerinin Komünist Partisi'yle birleşmeye zorladığı Doğu Alman sosyal demokratları yeni yapıda çarçabuk eritildi.

Kore'de veya sosyalist hükümetin ancak bir yıl (1947/1948) başta kaldığı Japonya'da komünist olmayan solun batışına bakışın bir yolu, suçu Soğuk Savaş'a yıkmaktır. Doğu Asya'daki Amerikalı işgal yetkilileri beceriksiz ve çoğu kez tutucu şekilde davranmış olabilir; ama ılımlı solun bozgunundan Sovyetler Birliği aynı ölçüde sorumluydu. Sovyet yetkililerinin denetimi ellelerinde tuttukları Kuzey Kore'de olduğu gibi, Doğu ve Orta Avrupa'da sosyalistler ezildi.

Stalin, Amerikan ilgi alanlarında devrimleri kışkırtmamaya razı oldu; Fransız ve İtalyan komünistlerine iktidarı ele geçirme düşlerini unutmaları bildirildi. Nitekim İtalyan komünistlerinin lideri Palmiro Togliatti, oldukça orta yolcu kişiliğiyle, muhafazakârlarla sert kapışmalardan kaçındı, üstelik sağın hâlâ Mussolini mirasının lekesini taşımasına karşın. Ama ABD ve gerek Doğu, gerekse Batı dünyasındaki muhafazakâr müttefikleri komünist niyetlerden çok kuşkulı oldukları için, sol eğilimli bir gücün iktidara gelişini önlemek üzere ellerinden geleni yaptılar. Bu durum özellikle Soğuk Savaş'ın cephe hatlarındaki devletlerde, yani Almanya, İtalya ve Japonya'da geçerliydi. Tıpkı Batı Almanya gibi, Japonya da 1940'ların sonlarından itibaren, komünizme karşı bir kale olarak yeniden şekillendirildi. Askerî silahlanmanın, sanayiye geliştirmenin, sendikaları sindirmenin, bürokraside ve eğitimde "kızıl temizlikleri"nin, ayrıca bazıları daha bir süre önce savaş suçlusu olarak yargılanmayı bekleyen muhafazakâr politikacılara aktif desteğin yeni politika haline gelmesiyle birlikte, 1945'in Yeni Düzen hevesleri hızla yok oldu. İşgalin başında Japon solunu çok teşvik etmiş olan Amerikalı yetkililerin bu çark edışı, izleyen dönemde hep 1945'in idealizmine ihanet olarak görüldü.

Gelgelelim, Hugh Dalton Britanya'nın "güvenli parlak sabahı"nın bitişiye hayıflanırken, biraz aşırı kötümserdi. Kurtuluşla beraber gelen aşırı sevinç sönmüş olabilirdi ama o parlak yeni başlangıçta yaratılmış kurumların birçoğu öyle çabuk dağıtılamadı; bazıları varlıklarını günümüze kadar öyle ya da böyle sürdürdüler. Ne Britanya'daki Muhafazakâr hükümetler, ne de kara Avrupa'sındaki Hristiyan Demokrat partiler, savaş öncesindeki planlamacıların ve savaş dönemindeki direniş hareketinin idealist mensuplarının tasarladığı

Avrupa refah devletlerinin temellerini yıkmaya ciddi biçimde kalkıştılar. Aslına bakılırsa, Churchill'in Muhafazakârları Attlee'nin İşçi Partisi'nden daha fazla toplu konut inşa etti. Birçok Hıristiyan Demokrat liberal, iktisattan neredeyse sosyalistler kadar kuşkuluydu. Batı Avrupa refah sistemleri ancak 1970'lerde dikişleri atacak şekilde aşınmaya yüz tuttu ve özellikle Margaret Thatcher'ın Britanya'sında, ciddi gedikler on yıl sonra açıldı. Japonya ve Güney Kore ekonomileri, kara Avrupa'sıyla bile kıyaslandığında, hâlâ devlet planlamacılarının oldukça sıkı denetimi altındadır.

Ama savaş sonrası planlamanın asıl anıtı bizzat Avrupa'dır, daha doğrusu çürüme ve hırpalansa bile hâlâ ayakta olan Avrupa Birliği'dir. 1945'te çoğu kimse Avrupa'nın birliğine soylu bir ideal olarak inanmaktaydı. Bu tasarı Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu yankılarının verdiği heyecanla, Katoliklere hep çekici gelmişti. Fransızlar ve Fransız hayranları, Batı uygarlığının ABD'ye özgü kaba maddiyatçılığa karşı durabilecek Paris odaklı bir merkezi anlamında Avrupa fikrinden hoşlandılar. Sosyalistler ve diğer ekonomik planlamacılar ise yeni bir teknokrasinin başkenti olarak, Avrupa Birliği'nin temel kurumlarının bulunduğu Brüksel'e yöneldiler. Ne var ki hepsinden önemlisi, birleşik bir Avrupa bir daha Avrupalıların savaşa tutuşmamalarını sağlayacaktı. Bu anlamda, 1945'in idealizmi en azından şimdiye kadar işe yaramış bulunuyor.

BÖLÜM 8

Vahşileri Medenileştirme

Noél Coward'ın 1943'te bestelediği "Kötü Davranmayalım Almanlara" şarkısı yanlış anlamalara yol açtı. BBC'nin düşmana karşı aşırı sevecen görünmesinden dolayı bir süre yasakladığı şarkının bir bölümü şöyleydi:

*Kötü davranmayalım Almanlara,
Sonunda zafere biz ulaştık diye.
Onları kandırıp savaşa süren
Sadece o iğrenç Nazilerdi.
Bestecileri Beethoven ve Bach
Sanıldığı kadar da kötü değil!*

Aslında, Coward şarkısını sahnede okumadan önce, iğnelemenin hedefinde kendi kanaatine "düşmanlarımıza karşı oldukça fazla hoşgörölü bir bakış benimsyen insancıl kişilerden oluşan küçük bir azınlığın" bulunduğunu özenle belirtmişti.

Almanya'da ve Japonya'daki Müttefik işgallerinin tamamen böyle insancıl kişilerin anlayışıyla yürütölüldüğünü söylemek bir abartı olur ama öyle çok büyük bir abartı da değil. Zira işgaller en azından ilk iki yılda, intikam almaya değil, gönülleri ve zihinleri yeniden eğitmeye, medenileştirmeye, değıştirmeye ve böylece dünyayı bir daha yıkıma uğratmamaları için, diktatörlükleri barışçı demokrasilere dönüştürmeye yönelik ciddi uğraşlar açısından benzersizdi.

İlk başlarda, çoğunlukla Washington'da olmak üzere, eski düşmanları cezalandırmaya ve modern sanayi ölkelerine dönüşmelerinin her türlü aracını yok ederek, zararsız hale getirmeye dönük planlar hazırlandığı doğrudur. Daha önce de belirtildiği gibi, Başkan Roosevelt yönetiminin hazine bakanı Henry Morgenthau'nun adıyla anılan Morgenthau Planı'nın amacı, Alman sanayi kuruluşlarını sökmek, ölkeyi daha küçük parçalara ayırmak ve Almanları bir sopayla dahi kendilerini savunamayacak kırsal bir halk durumuna düşürmekti. Benzer fikirler Japonya için de dolaşımdaydı.

Boşa çıkan bu tasarıların yerine "Silahsızlandırma, Nazilikten Arındırma, Demokratikleştirme" şeklinde üçlü bir program geçirildi. Üçüncü unsurun öngördüğü yeniden eğitime sadece militarist ve diktatör yönetimlerin teşvik

edip benimsettiği davranış kalıplarını değil, yenik halkların zihinlerine ulaşma yoluyla düşünme tarzlarını, "ulusal karakter"lerini değiştirmeye yönelikti. ABD Savaş Bakanlığı'nın hazırlattığı *Our Job in Japan* [Japonya'daki Görevimiz] adlı bir eğitici film, sorunu oldukça kesin biçimde saptamaktaydı. Perdede bir Japon kafatasının görüntüsü belirirken, anlatıcı "Sorunumuz Japon kafasının içindeki beyindedir," diye açıklar. Filmin sonunda ise görevi şöyle özetler: "Bu kanlı ve barbarca işten bundan böyle tahammül edemeyecek kadar usandığımızı Japon beyninde açıklığa kavuşturmak için buradayız."¹

Yerli halkları ıslah etmek, kökleri antik Romalıların uygarlaştırma çabalarına kadar indirilebilecek bir stratejidir. Bazıları, asıl kaynağının insan doğasının rasyonel olduğu ve doğru eğitimle şekillendirilebileceği yönündeki Aydınlanma inancı olduğunu ileri sürer. Bazılarının aklına, Fransız tarzı *mission civilisatrice* ("uygarlaştırma görevi") gibi sömürgeci stratejiler gelir. Hristiyanlığın misyonerlik şevki ya da göçmenleri eğitim yoluyla kalıba dökerek iyi Amerikan yurttaşlarına dönüştürme sistemi böyle bir çerçevede ele alınabilir. İngiliz açıklamalarında Victoria dönemi yatılı okullarında geliştirilen kişilik oluşturmaya inanç bile ortaya atılır: Klasik edebiyatı az çok bilen sportmen beyefendiler yetiştirmek. Yeniden eğitime psikolojik savaşın, propagandadan askerî amaçla yararlanmanın bir uzantısı olarak da görülebilir.

Punch dergisi 1939'da A. P. Herbert'in bir yeniden eğitim programının gereğini ima eden bir şiirini yayımlamıştı:

Alman ulusuyla bir kavgamız yok
Güvenilir koyunla kimse kavgaya etmez
Ama her gelen yeni kuşakta başımıza
Uykumuzu kaçırın yöneticiler salıyorlar...

Alman ulusuyla bir kavgamız yok
İçişlerinde elbette sözümüz olmaz
Ama öyle görünüyor ki tek çözüm
(Kafada ve yürekte) büyük bir ameliyat.

Avrupa'da kalabalıklar 8 Mayıs'ta zaferi kutlarken, Londra gazetesi *Times*'ta, işgal altındaki Almanya'da eğitim politikalarına önemli etkide bulunacak olan bir adamın, meşhur özel yatılı okul Charterhouse'un müdürü Robert Birley'nin yazdığı mektuba yer verildi. "Beyefendi, Almanya'nın müttefiklerce yeniden eğitilmesinin yalnız göstermelik bir özlem değil, kaçınılmaz bir görev olduğu gittikçe açıklığa kavuşuyor." A. P. Herbert'in de şiirinde işaret ettiği ve o dönemde çoğu kimsenin inandığı gibi, Almanlarla sorun yüz yılı

1 Dower, *Embracing Defeat*, 215-17.

aşkın bir süreden beri “onları kendi başlarına karar alma yükünden kurtaracak her türlü yönetimi benimsemeye vahim derecede yatkın” olmalarıydı. Birley’e göre, Almanlar bireysellikten yoksun, militarize robotlar gibi her zaman liderlerinin peşinden giden koyun sürüsü haline gelmişlerdi.

Birley mektubunda daha ilginç başka bir noktaya, sonuçta İngiliz askeri işgal yetkililerinin gözetmekten geri kalacağı bir hususa değindi: Yeniden eğitmenin başarıya ulaşması, ulusal bir geleneğe dayanmasına bağlıydı. Almanya’ya bir boş sayfa gibi davranılmamalıydı; Almanlar “şimdi tamamen unutulmuş olsa bile, temiz bir topluma temel oluşturabilecek böyle bir geleneğe zaten sahip olduklarına” ikna edilmeliydi. “Bir zamanlar Goethe’nin bir Almanya’sı, genç Meredith’in liberal düşünürlerin yurdu olması nedeniyle uğradığı bir ülke, George Bancroft gibi Amerikalılara ilham vermiş üniversiteleri olan bir ülke vardı.”

Birley’nin fikirleri, Hitlerciliğin kahverengi gömleğinden sıyrılarak, Goethe, Kant ve Beethoven’in ihtişamına bürünme özlemi içindeki Almanlar arasında elbette revaçtaydı. 1945’te Almanya’daki İngiliz askeri yönetiminin eğitim danışmanlığına getirilen Birley, uygun İngiliz ve Alman edebiyat eserleriyle bolca donatılmış kütüphanelerin, ayrıca Britanya ve Almanya arasındaki entelektüel ve kültürel alışverişi özendirmeye yönelik Die Brücke (Köprü) adlı yetişkin eğitim merkezlerinin kurulmasını sağladı. Ne yazık ki bu umut verici başlangıç, bazıları çok tuhaf fikirlere sahip İngiliz yetkililerinin muhalefetiyle karşılaştı. Böyle görüşlerden biri, Alman hastalığının ancak “başka milliyetlerle büyük çapta kan karışımı” yoluyla iyileştirilebileceği idi.² Ara kademedeki başka bir bağnaz, bütün eski Nazilerin aileleriyle birlikte Kuzey Denizi’ndeki bir adaya kapatılmasını önerdi. Birley yerinde bir alaycılıkla, anakarada okula giden çocuklarının masum sınıf arkadaşlarına Nazi fikirlerini bulaştırabileceği karşılığını verdi. Morgenthau Planı gibi, bu tasarı da çarçabuk çöpe atıldı.

Birley’nin Alman kültürünün en iyi yanlarını canlandırma projesine daha ciddi bir eleştiri, İngiliz kültürünün en iyi yanlarını benimsetmeyi yeterince gözetmediği idi. Birley’nin doğrudan amiri ve bu arada Charterhouse’un eski bir öğrencisi olan General Brian Robertson, askeri yönetimin Almanya’daki politikalarına yönelik eleştirilere karşı daha fazla korumaya gerek duyduğu hükmünü verdi. Başka bir generalin ifadesiyle, “İngiliz uygarlığı”nı “yansıtmaya” ve İngiliz politikalarını benimsetmeye daha fazla yer verilmiyordu.³ Birley istifa edip İngiltere’ye döndü.

Amerikan işgal bölgesindeki yetkililer ilk başta eğitmekten ziyade ceza-

² Annan, *Changing Enemies*, 160.

³ *Ibid.*, 162.

* George Bancroft (1800-1891) Amerikalı tarihçi ve devlet adamıdır.

landırmaya eğilimliydi. Alman dimağını yeniden kalıba dökmek yerine, Nazi lekesi taşıdığından kuşku duyulan öğretmenleri temizleme yönünde daha fazla çaba gösterildi. ABD'de sürgün yaşayan bazı Almanlar, Amerikalı yetkililere, yeniden eğitmenin boşuna olacağı tavsiyesinde bulundular. Romancı Alfred Döblin şunu söyledi: "Almanları eğitmek neredeyse umutsuz vakadır çünkü serbest meslek erbabı çoğunlukla Nazidir." Aynı ölçüde tanınmış bir Alman romancı olan arkadaşı Lion Feuchtwanger, "üç milyon Nazinin tutuklanması, öldürülmesi ya da zorunlu çalışma kamplarına sürülmesi gerektiği" kanısındaydı.⁴ Bazıları Almanları daha iyi insanlar olma yönünde eğitmenin, babunlara uygarlık aşılama çabı kadar yanlış bir yol olduğuna dair sözler ettiler.

Bununla birlikte, Potsdam Bildirisi resmi Müttefik tutumunu açık seçik ortaya koydu: "Almanların eğitimi, Nazi ve militarist doktrinleri tamamen bertaraf edecek ve demokratik fikirlerin başarıyla serpilmesini mümkün kılacak şekilde denetlenecektir."⁵ Japonya açısından, Potsdam'ın hedefleri daha az sert ya da en azından daha az denetleyici gibiydi: "Japon hükümeti Japon halkındaki demokratik eğilimleri canlandırmanın ve güçlendirmenin önündeki bütün engelleri ortadan kaldıracaktır. Konuşma, din ve düşünce özgürlüğünün yanı sıra, temel insan haklarına saygı sağlanacaktır." Bu üslup farklılığını açıklamak zordur, özellikle de işgal sırasında fiilen yaşananların Almanya'ya nazaran Japonya'da çok daha radikal olduğu göz önünde tutulunca.

Ancak Almanları (dosdoğru "eğitme" demeyi tercih eden Birley'nin hoşlanmadığı bir terimle) yeniden eğitme işi, Japonlara aynı yöntemin uygulanmasına kıyasla daha az çapraşık bir mesele olarak görülmekteydi. Almanya sonuçta Batı uygarlığının parçasıydı, çoğunlukla Hristiyanı, Goethe'nin ve Kant'ın yurduydı. Temellerin sağlam olduğu inancı vardı. Yapılması gereken şey, Nazi ideolojisini ve "Prusyacılık" anlayışını yok etmektir. Nazilikten arındırma ve silahsızlandırma, Alman sorununu çözmede çok yararlı olacaktı. Bunu sağlamak için, Almanların yakın dönemin caniliklerindeki suçu, ABD ordusunun hazırladığı *Nazi Concentration Camps* [Nazi Toplama Kampları] ya da ABD Savaş Bakanlığı'nın hazırladığı *Death Mills* [Ölüm Fabrikaları] gibi filmlerin dağıtımıyla öne çıkarılmalıydı. İkinci filmin anlatısında şu sözler yer almaktaydı:

İşte Gardelegen'deki tipik bir Alman ambarı. 1.100 insan içeriye tıkıldı ve canlı canlı yakıldı. O ısırap içinde kendilerini dışarıya atanlar, çıkar çıkmaz vuruldu. Hangi insanlık dışı mahluk bu işleri yaptı?⁶

4 Döblin ve Feuchtwanger, aktaran Tent, *Mission on the Rhine*, 23.

5 Aktaran Tent, *Mission on the Rhine*, 39.

6 Nicholas Pronay ve Keith Wilson, ed., *The Political Re-education of Germany and Her Allies after World War II* (Londra: Croom Helm, 1985), 198.

Bu filmler Almanya'da rağbet görmedi. İnsanlar seyretmeye gitmekten kaçındı ya da sırf propaganda sayıp geçti. Günter Grass, 1945'te bir SS Panzer tümeninde kısa süreli askerliğinin ardından bir Amerikan savaş esiri kampına konulduğunda on yedi yaşındaydı. Esir arkadaşlarıyla birlikte, "ütülü, tiril tiril bir gömlek" giymiş bir Amerikalı eğitim subayının emrine verilmişti. Onlara Bergen-Belsen'in, Buchenwald'ın, ceset yığınlarının ve canlı iskeletlerin fotoğrafları gösteriliyordu. Bunların hiçbirine inanmıyorlardı: "Sürekli aynı cümleleri tekrarlıyorduk: 'Almanlar mı yaptı bunu?' 'Asla.' 'Almanlar asla böyle şeyler yapmaz.' Kendi aramızda da 'Propaganda, hepsi sadece propaganda,' diyorduk."⁷

İyi niyetli Amerikalı yetkililerin oluşturduğu tartışma grupları çoğu kez aynı ölçüde nafiyleydi. "ABD'de [demokrasiyi] uygulama tarzımız" üzerine ciddi konuşmalar her zaman yeterli sayıda insanın ilgisini çekmiyordu. Zira konuşmalar İngilizce yapılıyordu ve "Nazi devleti" gibi konular savunma mekanizmasına tosluyordu: Bilmiyorduk, Hitler birçok iyi şey de yaptı vb.⁸ Günter Grass'ın kampındaki eğitim subayı ne zaman Almanlara ırkçılığın korkunçluğu üzerine ders verse, savaş esirleri onu ABD'deki "zenci"lere yönelik muameleye ilişkin sorularla sıkıştırıyordu.

Dondurucu kışın yaklaşmakta olması nedeniyle, aç insanların endişe edebilecekleri başka şeyler de vardı. Savaş sonrası Almanya'sında gazeteler kurma işinin başına getirilen Macar asıllı Amerikalı gazeteci Hans Habe şu saptamada bulundu: "Milletin geriye bakması, geçmişi sorgulaması ve nedamet getirmesi fikri, bir dine özgü anlayıştı; [...] insanların tek derdi ise karınlarını nasıl doyuracakları ve sobalarını nasıl dolduracaklarıydı..."⁹ Bir süre toplama kampında kalmış bir Yahudi olan Habe'nin Almanlara karşı özellikle sıcak duygular beslemesi için bir sebep yoktu.

Demokrasinin nimetlerini öğretmek her zaman daha kolay değildi. *Yank* dergisinde çıkan "Almanya'nın Yeniden Eğitilmesi" başlıklı bir makalede, Aachen'de Ernst adlı, on yaşında bir Alman öğrenciyle yapılmış harika bir görüşmeye yer verilir. Bütün Alman ordularının yenildiğinden haberi olup olmadığı sorulduğunda, şu karşılığı verir: "Amerikalıların elinde birçok silah ve birçok Yahudi var." Sonraki soru: "Kimse sana demokrasiden bahsetti mi?" Cevap: "Öğretmenler anlatıp duruyor." Peki, demokrasi hakkında duydukları ilgisini çekiyor muydu? Cevap: "Şarkı söylemek kadar eğlenceli görünmüyor."¹⁰

7 Günter Grass, *Beim Häuten der Zwiebel* (Göttingen: Steidl, 2006), 220-21.

8 John Gimbel, *A German Community Under American Occupation: Marburg, 1945-52* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1961), 168.

9 Pronay ve Wilson, ed., *The Political Re-education of Germany*, 173.

10 *Yank*, 20 Temmuz 1945.

Avrupa'nın göbeğinde yer alan ve Charlemagne'in eski başkenti olan Aachen, sadece tarihten gelen duygusal sebeplerle değil, Müttefik işgaline giren ilk şehir olmasından dolayı da Almanya'yı yeniden eğitmenin başladığı yerd. Bombardımanlardan sonra ayakta kalmış çok az okul vardı. Savaştan önce 160 bin olan şehir nüfusu 14.14 bine inmişti. Şehrin yüzde 85'i harabe halindeydi. Charlemagne'in gömülü olduğu güzel ortaçağ katedrali bir şekilde hasardan kurtulmuştu. Ama Yank'ın ifadesiyle durum artık farklıydı: "Bombalarla yürütülen savaş [...] yerini fikirlerle yürütülen yeni bir savaşa bırakmış bulunuyor. Genç Almanları serserilikten kurtarma çabası, bütün dünyanın izleyeceği bir deney."

ABD askerî yönetimini temsil eden Binbaşı John P. Bradford, şehrin tasfiye edilmemiş olan Alman yetkililerine önlerinde harika bir fırsat bulunduğunu belirtti: "Alman gençliğini yetiştirme, yeniden eğitme, Nazizmin alçaklığından uzaklaştırma konusunda serbestsiniz."¹¹

Karşılaşılan ilk sorun, uygun öğretmenlerin azlığıydı; askere alınmış olanların bir bölümü ölüydü, bir bölümü savaş esiri olarak hâlâ çeşitli cephe-lerdeydi, bir bölümü de Nazi sayılıp elenmişti. Şair Stephen Spender, Hamburg'da bir grup öğrenciye okulda hangi dersleri okuduklarını sordu. Latince ve biyoloji, dediler. Başka ders yok mu? Hayır, karşılığını verdiler. "Anlayacağınız, Tarih, Coğrafya, İngilizce ve Matematik öğretmenlerinin hepsi tasfiye edilmiş bulunuyor."¹²

Sonraki sorun ders kitaplarıydı. Bombardımanlarda epeyce kitap yok olmuştu. Geriye kalanlar genellikle son derece uygunsuzdu: Führer'i ve onun üstün ırkını öven ya da Almanya'yı Yahudilerden kurtarmanın biyolojik gerekçesini anlatan kitaplar. Nazi dönemi öncesine ait ders kitaplarında bile Alman savaşçı ruhunu ya da Büyük Friedrich gibi kişilerin kahramanlıklarını yücelten hikâyeler yer almaktaydı. Ama elde çok fazla şey olmadığından, bunlarla idare etmek gerekecekti. Londra'da bu Weimar dönemi kitaplarının klişeleri çıkarıldıktan sonra Almanya'ya gönderildi ve Aachen'deki eski bir gazete matbaasında basıldı.

Aachen'deki okulların müdürü Dr. Karl Beckers, geleceğin "bir 'Büyük Almanya' halkıyla değil, her yerdeki bütün insanlarla" birlikte olmakta yatığına, daha küçük çocukları oldukça kolay inandırılabilirliğinden emindi. Daha büyük çocuklarda ise, "çok katı" olmanın gerekebileceği kanısındaydı. Ama şunu da belirtti: "Sınıfta cezaları dağıtırken bile, demokrasiyi uygulamaya çalışacağız. Bazen bir oğlan ya da kız sınıfta sorun çıkardığında, suçluyu cezalandırmanın en iyi yolunu sınıfın belirlemesine izin vereceğiz." Dr.

¹¹ *Ibid.*

¹² Spender, *European Witness*, 229.

Becker için söylenen şey, “en aşırı durumlar dışında [...] dayak atmaya karşı” olduğuydu.¹³

Katolik bir muhafazakâr olan Dr. Becker, “Nazi işaretlerinin yerine somut ve iyi bir şey geçirme” peşinde olduğu için, Hristiyan manevi değerlerini canlandırmayı çözüm olarak gördü. Birçok Almanın bu kanıda olması, sonraki Batı Almanya seçimlerinde Hristiyan Demokrat Birliği’nin üstünlük kazanmasını açıklar. Hristiyan Demokratların müstakbel lideri ve savaş sonrasının ilk şansölyesi Konrad Adenauer de Ren bölgesinden bir Katolikti. Stephen Spender onu görmek için Köln belediye binasına gitti; Hitler’in iktidara gelişinden önce belediye başkanı olan Adenauer 1945’te tekrar bu göreve getirilmişti.

Adenauer’in makam odasına giren Spender, pencerelerden dışarıya bakarak, Köln caddelerinden geriye kalmış çok az şeye göz attı. Hâlâ ayakta duran duvarlar vardı, ama bunlar “darmadağın olmuş iç mekânların rutubetli, içi boş, pis kokulu boşluğu önünde ince bir maske” gibiydi. Adenauer ise görüşmede farklı türden bir harap manzarayı vurguladı. “Nazilerin Alman kültürünü aynen Ren bölgesinin ve Ruhr’un harabeleri gibi dümdüz ettiği dikkatinizden kaçmış olmasa gerek,” dedi Spender’e. “On beş yıllık Nazi yönetimi, Almanya’yı manevi bir çöle dönüştürdü.”¹⁴ Bu bakımdan gıda ve yakıt kadar, daha fazla sayıda okula, kitaba, filme, müziğe ve tiyatroya da ihtiyaç vardı. “Hayal gücü gözatilmelidir.”¹⁵

Kültür açlığı kesinlikle gerçektir ama ardındaki güdüler bazen oldukça tuhaftır. Birçok Almanın kitap okumayı bırakmasının sebeplerinden biri, Nazi edebiyatının genelde son derece sıkıcı olmasıydı. Yeni dönemde bazı kişiler yüksek kültürün gerekliliğinden sanki bir tür kefaretmış gibi söz ediyorlardı. Spender’in Bonn’da tanıştığı “saygın ve dindar *hausfrau* [ev kadını] tipinin en yapmacık örneği” bir hanım, popüler eğlencelere dönük havai zevke kızgındı. Ona göre, Üçüncü Reich’in ahlaki yıkıntılarında, caz müziği şöyle dursun, kabarelere yer olmamalıydı. Alman kültürü ciddi olmalıydı, zira “Almanların bütün yaptıklarından sonra, beklenecek en az şey”di bu. Almanlar sadece “iyi” kültür edinmeye “mecbur” edilmeliydi: “Mozart, Beethoven, Goethe. Başka hiçbir şeye izin verilmemeli.”¹⁶ Adenauer’in böylesine sert tutum takınmış olabileceği kuşkuludur.

Kültür açlığını belki daha iyi yansıtan örnek, Brecht’in Nazi döneminde haliyle yasaklanmış *Üç Kurusluk Opera* (The Threepenny Opera) adlı oyununun savaştan sonra Berlin’de ilk sahnelenişiydi. İnsanlar Amerikan işgal

¹³ Yank, 20 Temmuz 1945.

¹⁴ Spender, *European Witness*, 44.

¹⁵ *Ibid.*, 46.

¹⁶ *Ibid.*, 158.

bölgesinde bulunan ve savaşı az çok hasarsız atlatmış az sayıdaki tiyatrodan biri olan Hebbel Tiyatrosu'na ulaşmak için saatlerce yürüdüler. Suçluların geceleyin sokaklarda sinsice dolaşmaya başlamasından önce, insanların evlerine geri dönebilmeleri için, oyun öğleden sonra saat dörtte başlamaktaydı. İlk gösteri için seçilen tarih 15 Ağustos, yani Japonların teslim olmasından sonraki gündü; ama hiç kuşkusuz bu bir tesadüftü. Provalar çok zor şartlarda yapılmıştı: Çatıdan sürekli yağmur akıyordu, oyuncular açtı, kostümler çalınmıştı, dekorlar kırık döküktü.

Eski direniş savaşı Ruth Andreas-Friedrich de seyirciler arasındaydı. "Heyecandan boğazım düğümlendi," diye yazdı güncesine. "Birçok çaresiz saatte avuntu ve rahatlama" sağlamış olan "kaçaklık günleri"nin şarkıları artık özgürce dinlenebiliyordu. Ama bu iç açıcı anlarda bile, Ruth kötü niyet belirtisi olarak gördüğü falsolara duyarlılığından kurtulamadı. Brecht'in şu meşhur sözleri "bir alkış tufanı"yla karşılandı: "Önce bize yiyecek bir şey ver, sonra ahlak üzerine konuşabiliriz..." Ruth "kendi dertlerine kapılma" halinden hemen sıyrıldı. Kendine acıma duygusunun birden patlayışı, onun için tatsız bir şeydi. "Özgür ifade yönündeki ilk çabaya başkalarını eleştirerek mi başlamalı mıyız acaba?"¹⁷

• • •

Brecht'in solcu ahlakçılıkla böylesine yüklü ve son derece siyasal operasının, Berlin'in ABD işgalindeki Kreuzberg yöresi yerine, Sovyet işgal bölgesinde sahnelenmesi bir bakıma daha anlamlı olurdu. Nitekim Brecht 1949'dan sonra, yeni edindiği Avusturya pasaportunu elinde tutma ihtiyatını göstermekle birlikte, kendi tiyatrosunu "demokratik" (komünist) Alman devletinde kuracaktı. Sovyetler Birliği de Almanları yeniden eğitmek için sıkı bir çaba içine girdi. Doğrusu, Sovyet yetkilileri kültür meselesini Angloamerikan müttefiklerine kıyasla daha ciddiye aldılar. Bir İngiliz işgal yetkilisi gönderdiği bir raporda, Batı'da teşvik edilen "özgür ve kişisel kültür"ün Sovyetler Birliği'ndeki "siyasallaşmış kültür"le yarışamamasından yakındı. Ona göre, Sovyet kesiminde "tiyatro, kitap yayıncılığı, sanat ve müzik faaliyetleri, yeni ve canlı bir şeyin işlediği izlenimini veren bir koşuşturmayla yürütülmekte"ydi.¹⁸

Gerçekten işleyen bir şey vardı. Sovyet yetkilileri özel kulüplerle, ilave gıda karneleri ve sanat uğraşlarına genel yardımla, Alman aydın tabakasındaki "demokratik" unsurlara şirin görünmek için yoğun çaba göstermekteydi. "Demokratik" kültüre damgasını vuran şey, çoğu kez Alman milliyetçiliğinin ve komünist ideolojinin bir karışımıydı. Alman kültür hamlesinin ana

¹⁷ Andreas-Friedrich, *Battleground Berlin*, 82.

¹⁸ Naimark, *The Russians in Germany*, 399.

itici güçlerinden biri olan Marksist şair Johannes Becher, Sovyet yetkililerinin kuruluşuna önayak olduğu Kulturbund'un yani tam adıyla Almanya'nın Demokratik Yenilenmesi İçin Kültür Birliği'nin başkanıydı. İngiliz eğitimci Robert Birley'ninkine oldukça benzer bir yaklaşımla, o da "Alman ruhu"nu yenilenme için uygun temel olarak görmekteydi, bu ruhun "ilerici" olması kaydıyla. Aklından geçen ise Goethe'den ziyade Nazi hapishanelerinde ölen komünist şehitlerdi. Ona göre, "gerçek" Alman sanatı "antifaşist sanat"tı.

Ashında, bu formül daha dar ve daha taşralı bir ilerici kültür anlayışına sahip Sovyet askerî komiserlere aşırı esnek geldi. Onlar Alman tiyatrosunda Çehov'un ya da Gogol'un eserleri gibi Rus klasiklerini, ayrıca modern Sovyet yazarlarının ve hatta Sovyet tarzında yazmaları kaydıyla, müstakbel Doğu Alman casus şefi Markus Wolf'un babası Friedrich Wolf gibi bazı ilerici Alman yazarlarının oyunlarını dayatmaktan memnundu. Bu doğrultuda Alman yazarlarına ve tiyatro yönetmenlerine oyunlarda nelere yer verileceğini, nelerin çıkarılacağını ve oyunların nasıl sahneleneceğini bildirmek hoşlarına giden bir şeydi.

Sovyet işgal bölgesindeki müzik, sinema ve tiyatro gösterilerine, siyasetçilerin doğru siyasal çizgiyi açıklayıcı nitelikteki broşürlerinin ve sahnedeki uzun sunuşlarının eşlik etmesi yönündeki resmi ısrar, muhtemelen bu gösterilerin halk arasındaki çekiciliğini artırmaktan uzaktı. Komünist yetkililer *Lenin im Oktaber, or Lenin in 1918* [Ekim Ayında Lenin ya da 1918'de Lenin] gibi filmlerin reklamını yapmakta hiçbir masraftan kaçınmadılar; ama seyirciler eğlenceye aç olmalarına karşın, çoğunlukla bunlara kanmadılar. Almanya Sosyalist Birlik Partisi (SED) üyeleri bile, resmi Sovyet kültürüne dönük fazla bir şevk uyandıramadılar. Komünist sicili lekesiz olan Johannes Becher, Sovyet yetkililerinin güvenini hiçbir zaman gerçek anlamda kazanamadı. Alman olmasının yanı sıra, galiba fazlasıyla "kozmpolit"ti. Ayrıca geçmişinde tehlikeli bir Troçkizm kokusu vardı. Potsdam'daki bir Sovyet kültür yetkilisi, Kasım 1945'te Kulturbund'u "sanat ve edebiyatta fütürizm, empresyonizm türünden burjuva eğilimler"e karşı hoşgörülü olmakla suçladı.¹⁹

Doğu kesimindeki yaşamın ve kültürün 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasına kadar sürecektir olan başka bir yönü vardı. Resmi Nazi retorığının buyurgan, abartılı tarzı komünist üsluba pürüzsüzce taşındı, tabii kaz adımı yürüyüşle, toplu jimnastikle ve çoğu kez kalabalıkların yumruklarını havaya kaldırmış halde haykırdıkları sloganların eşlik ettiği, sözleri dostluğu ve barışı yüceltici askerî marşlara dönük tutkuyla birlikte. Ruth Andreas-Friedrich *Üç Kuruşluk Opera*'nın savaştan sonraki ilk gösterimini izlemenin yanı sıra, Kulturbund'un resmi açılış törenine de katıldı. Sonu gelmez konuşma-

ların onda uyandırdığı sıkıntı çok geçmeden tiksintiye dönüştü. Güncesine 3 Temmuz'da şu notu düştü:

Burada geçmişle uzlaşma ve kültür yaşamımızı yenileme üzerine konuşan sekiz kodaman arasında, kendi konuşma tarzını yenilemeyi şimdiye kadar çok az başardığının farkına varmış gibi görünen pek kimse yok gibi. Konuşmalar hâlâ en önemli, en yüce, en büyük ve en görkemli üzerine. [...] Geçen gün bir politikacı, 'Barışseverlik kavgasına sağlam adımlarla yürüyoruz,' açıklamasında bulunurken, iyi niyetli coşkusunun bu şekilde ifade edilince kulaklara nasıl geldiğinin farkında değildi muhtemelen. Abartıdan vazgeçmeyi öğrenmek o kadar kolay olmayabilir.²⁰

• • •

Amerikan kültürünün, Sovyet yetkililerince dayatılan kültürden genelde daha eğlenceli olmasına karşın, Batılı işgal bölgelerinde çıkarılan ilk dergilere bakıp böyle bir izlenime varmak her zaman mümkün değildi. ABD işgal yetkilileri bu işi bizzat Almanlara bırakmak yerine, Alman okurlar için kendi dergilerini çıkarmaya koyuldular. Hedef kitlesi Alman aydınları olan *American Observer* adlı bir aylık derginin ilk sayısında, hümanizm ve inanç, Thomas Jefferson'ın siyaset felsefesi üzerine makalelere ve "Tennessee Vadisi'nin Yeniden Doğuşu" başlıklı bir habere yer verildi. *Heute* ("Bugün") adlı bir derginin haber konuları Hollanda'daki Nazi işgal, "Toplama Kampları Cehennemindeki İnsanlar" ve "Tennessee Vadisi İdaresi'nde Sosyal Hizmetler"di.²¹

Bu dergilerin Alman okurlar arasında gördüğü kabul, bir Amerikalı gözlemcinin ifadesiyle "eh işte" denecek kadardı.²²

Sovyet yetkilileri ise her bakımdan daha verimli bir stratejiyle, güvenilir "demokrat" Almanların kendi dergilerini çıkarmalarına başından itibaren izin verdiler. İlk dergi *Aufbau*, Thomas Mann, Paul Valéry ve Ernest Renan'ın makalelerini, ayrıca Alman savaş suçları üzerine haberleri yayımladı. Tamamı neredeyse anında satıldı.

Almanların Hollywood filmlerinden on yılı aşkın bir süre mahrum bırakılması nedeniyle, Amerikan hayat tarzını tanıtmak üzere özel olarak seçilmiş otuz iki tane konulu, öngörülen mesajı umursamayan film seyircilerin rağbetiyle karşılandı. Seçiciler Amerikan toplumunun daha karanlık yanlarını yansıtmaktan özenle kaçındıkları için, aralarında hiçbir gangster filmi yoktu. *Rüzgâr Gibi Geçti* (*Gone with the Wind*, 1939) ve *Gazap Üzümleri* (*The Grapes of Wrath*, 1940) de fazlasıyla olumsuz sayıldı. Ama Almanlar biraz

20 Andreas-Friedrich, *Battleground Berlin*, 66.

21 Bach, *America's Germany*, 228.

22 *Ibid.*

eski Hollywood filmlerini diğer Batı Avrupalıların birçoğuyla aynı anda seyretme fırsatını buldular: Charlie Chaplin'in oynadığı *Altına Hücum* (The Gold Rush, 1942), Deanna Durbin'in oynadığı *One Hundred Men and a Girl* [Yüz Erkek ve Bir Kız, 1937], biyografik nitelikteki *Abe Lincoln Illinois'da* (1940) ve Bing Crosby'nin golf tutkunu bir rahip olarak başrolde olduğu 1944 müzikali *Going My Way* [Yolumda Giderken].

Ne var ki bazı tercihler ters tepti ve mecburen gösterimden çekildi. Başroldeki Humphrey Bogart'ın Alman denizaltılarının saldırısına uğrayan bir tüccar denizciyi canlandırdığı savaş filmi *Action in the North Atlantic* [Kuzey Atlantik'te Harekât, 1943], Bremen'deki bir sinemada şiddet sahnelerine yol açtı. Nazi mezalimi konulu belgesel filmler seyretmek anlaşılır bir şeydi; habise Alman denizaltı mürettebatlarınınca makineli tüfekle biçilen çaresiz Amerikalıları anlatan gösterilere ise katlanılamazdı. Alman donanmasının öfkeli eski muhripleri, sinemadaki diğer kişileri kendileriyle birlikte sinemadan çıkmaya zorladılar.

Amerikalıların ve daha az bir ölçekte İngilizlerin Almanları yeniden eğitime çabasındaki asıl sorun, belki de çözülemez ve kesinlikle çözülemeyen bir ikilemdi. Amaç Almanlara ve daha sonra Japonlara özgürlük, eşitlik ve demokrasinin erdemlerini öğretmekti. Oysa konuşma özgürlüğü üzerine dersleri, neredeyse mutlak güce sahip olan, çoğu kez psikolojik savaşın uzantısı bir propaganda yürüten ve işine geldiğinde sansüre başvuran askerî yetkililer vermekteydi. Hiç kuşkusuz, hiçbir yerde kültür ve eğitim, Nazi ya da savaş döneminin Japon rejimlerindeki kadar baskıcı değildi ve Hitler'in Günter Grass gibi eski askerlerinin Amerikalılarla ırkçılıklarından dolayı dalga geçmeleri kesinlikle biraz komik kaçmaktaydı. Ama Müttefiklere ikiyüzlülük suçlaması rahatlıkla yöneltilebilirdi. *Rüzgâr Gibi Geçti* filmini bile göstermekten ve kendi politikalarına olumsuz yaklaşan her türlü görüşe ve hatta somut bilgiye müsamaha etmekten kaçınan işgalcilerin demokrasi arzusu ufak bir yalan gibi görülebilirdi.

Almanya'daki işgale 31 Ağustos'ta yeni bir resmi statü verildi. Hâlâ farklı bölgelere ayrılmış durumdaki ülkeyi resmen ABD, Sovyetler Birliği, Büyük Britanya ve Fransa temsilcilerinden oluşan Müttefik Denetim Konseyi yönetecekti. Ruth Andreas-Friedrich'in falsoya duyarlı kulakları bir kez daha dikildi. Güncesine şunu yazdı:

Şimdi en azından bizi kimin yönettiğini biliyoruz. Belgelerde niçin demokrasiden o kadar çok dem vuruluyor? Demokrasi, halkın yönetimi demektir. Bizi yöneten Denetim Konseyi. O güzel sözü [demokrasi] istismar etmekten kaçınmalıyız.²³

Amerikan işgal bölgesinin her yanındaki kitabevleri ve kütüphaneler, Amerikalı kitap denetim timlerince tarandı. Sakıncalı bulup aldıkları kitapların hepsi Naziler tarafından yazılmış değildi. Amerikalıları ya da Alman olmayan Avrupalıları görgüsüz ya da yoz olarak nitelendiren popüler seyahat rehberlerinin yanı sıra, Oswald Spengler (*Decline of the West*) ve gerçekten ateşli bir Prusya milliyetçisi olan ama 1896'da, yani Hitler'in adının duyulmasından çok önce ölen tarihçi Heinrich von Treitschke gibi yazarlar da yasaklandı. Spengler, ilk başta Nazilere sempati duymasına karşın, daha 1936'daki ölümünden önce gözden düşmüştü. Böylece kitaplarının hem Naziler, hem de Amerikalılar tarafından yasaklanması gibi garip bir paye edinmiş oldu.

Kitaplarda, filmlerde veya diğer eğlence alanlarında Nazi propagandasının yasaklanması, işin en hafif yanıydı. Enformasyon Denetim Dairesi'ndeki subaylar, haberleri sansür etmeye de girişti. Amerikalı gazeteci Julian Bach, 1945'in büyük bir bölümünü Almanya'nın çeşitli yerlerinde böyle subayları gözlemlemekle geçirdi. Onların tutumlarındaki gülünçlüğü keskin bir mizah duygusuyla anlattı. Esas alınan varsayım, Almanların Nazi döneminde özgür düşünceden sistematik biçimde yoksun bırakıldığıydı. Kurtarılan toplama kamplarındaki aç insanları, midelerinin küçülmüş olmasından dolayı, aşırı yiyeceklerle beslemek nasıl doğru değilse, küçülmüş dimağlar da aşırı zengin bir bilgi diyetini alamazdı. Bach'ın ifadesiyle, "Alman dimağını iyileştirmekten sorumlu Amerikalı 'dimağ cerrahları'na göre, Almanların haber ve yeni fikir açlığı tedricen giderilmeliydi."²⁴ Bu cerrahlardan çoğunun Alman tarihi, kültürü ya da toplumu hakkında çok az bilgili olması, gerekli dozları saptamada haliyle yararlı olamazdı.

İlk başlarda Almanlar sadece işgal subaylarınca yazılan ve yayına hazırlanan gazeteleri okuyabildi. Bunlar bile talebi karşılamaya pek yetmedi. Tek sayfalık gazeteler karaborsada asıl fiyatının yirmi katına satıldı. Köln'deki bir gazetenin ilk sayısı sokaklarda satışa çıktığında, öylesine bir izdiham oluştu ki tedirgin olan civardaki bir Amerikalı albay silahına sarılma gereğini duydu. Nazi basınının aksine, bu işgal gazetelerinden dahi bir özgürlük kokusu alınmış olsa gerek. Angloamerikan işgal bölgelerindeki bütün kentlerde açılan Amerika Evi ve İngiliz Merkezi binalarında Amerikan ve İngiliz kitaplarını ve süreli yayınlarını okuma fırsatı, birçok kişi için bir nimetti ve uzun bir süre öyle kaldı.

Ne var ki Batılı Müttefiklerin her şeyi bir arada götürmeleri mümkün değildi. Demokrasinin ve serbest konuşmanın erdemlerini öğütlemekle ve Alman siyasal partilerinin yeniden kurulmasını özendirmekle, sakar askerî sansürcülerin engellemek için çok uğraştıkları eleştirileri, özellikle de askerî işgale ve izlenen politikalara yönelik eleştirileri kışkırttılar. Planlı bir sos-

yalist ekonomiye karşı serbest girişimden yana olan Amerikan politikaları, sosyal demokratları kızdırdı. Attlee'nin sosyalist hükümetinin temsilcilerince yönetilen İngiliz işgal bölgesinde durum çoğu kez tersineydi; Alman muhafazakârlar, işgalcilerce planlanan "Bolşevik" ekonomiye karşı çıktılar. Hristiyan Demokratlardan gelen eleştiriler bazen daha tekinsiz izler taşı-maktaydı. Amerikan işgal bölgesinde kalan Hessen eyaletinde, bir gençlik toplantısındaki bir konuşmacı, Nazilikten arındırmanın Almanya'yı "Bolşe-vikleştirme"ye yol açacağı uyarısında bulundu. Bu makus eğilimden dolayı "Müttefik üniformaları içindeki göçmenler" (yani Yahudiler) suçlandı.

• • •

Amerika'nın izlenecek model gibi sunuluşuna ve Bing Crosby müzikalle-rinden Lucky Strikes sigaralarına, swing müziğinden sakıza kadar uzanan Amerikan kültürünün savaş sonrasında baskın bir nüfuz kazanışına, birçok Almanın bakışı bir ölçüde ikircimliydı. Bu durum Hristiyan muhafazakârlar arasında geniş çapta benimsenen görüşe, yani dinin ve klasik Alman kül-türünün manevi yenilenmeyi ve gûnahtan arınmayı sağlayacak yegâne yol olduğu görüşüne ters düşmekteydi. Amerikan kültürüne karşı kuşkunun, geçmiş Hitler'in iktidara gelişinin çok öncesine uzanan muhafazakâr bir kökeni vardı. Halkta gördüğü rağbet de öteden beri Amerikan kültürünün, aydınlarca tanımlanan ve desteklenen geleneksel değerler için bir tehdit ola-rak görülmesine yol açmıştı. Böyle bir tehdit bazı solcu aydınları da rahatsız etmekteydi. Savaş yıllarını ABD'de sürgün olarak geçiren Frankfurt Okulu felsefecisi Theodor Adorno, Marksist bir perspektifle de olsa, caz müziğini ve diğer popüler Amerikan sanat biçimlerini sert eleştiren biriydi. Ona göre, caz aslında kitleleri ticari eğlencelerle sersemleterek sömürmeye yönelik kapita-list bir dalavere olan "kültür sanayisi"nin bir parçasıydı.

Böyle görüşler sırf Almanlarla sınırlı değildi. John Maynard Keynes 1945 yazında Büyük Britanya Güzel Sanatlar Konseyi'nin ilk başkanlığına geti-rilmesinden sonra, katıldığı bir radyo programında amacını, "Kahrolsun Hollywood!" diye haykırarak, kısa ve özlü biçimde açıkladı. O sırada tıp-kı Almanlar, Hollandalılar ve diğer Avrupalılar gibi, İngilizler de Amerikan filmlerini seyretmek için sinemalara akın etmekteydi. United Artists Corpo-ration protestoda bulununca, Keynes *Times*'a yazdığı bir mektupta, şirketten bu "eksantrikliği"ni bağışlamasını istedi. Sadece ülkelerin "kendilerine özgü [...] bir şey geliştirmeleri" gereğini kastettiğini belirtti. Söylemek istediği as-lında şuydu: "Hollywood Hollywood'un Olsun."²⁵

Keynes'in tutumu biraz ikiyüzlüceydi. "Hollywood"u hor görüşü, birçok Avrupalı aydının son derece tipik yaklaşımıydı, her ne kadar onlar bile Yeni-dünya kültürü karşısındaki heyecanlarını bastıramasalar da. Cyril Connolly 1945 ilkbaharında *Horizon*'da çıkan bir makalede, Avrupa kültüründe canlanışın nereden gelebileceğini sorguladı. Ona göre, dünyanın en çok gerek duyduğu şey, "olumlu ve olgun bir hümanizm"di. Amerika bunu sağlayabilir miydi? Her yönüyle tartıldığında, yapamayacağı kanısındaydı. Zira Amerika "fazlasıyla paraya düşkün ve makine takıntılı"ydı. Hayır, bu canlanışın kaynağı Fransa olmalıydı. "Kansız bir 1789'u başarabilecek, hayatın yaşanmaya değer olduğuna ve doğal sıcaklığını özgürlükten aldığına dair köklü gerçeği dünyaya yeni bir bildiriyle duyurabilecek" tek ülke Fransa'ydı.

Paris, birçok kişi için "Hollywood"un sembolik panzehriydi. Café de Flore'da felsefe yapan Jean-Paul Sartre'in, kökleri *Résistance* [Direniş] hareketinde yatan edebiyat dergilerinin, cinsel ve siyasal özgürlüğe dayalı bir hayat süren genç erkeklerin ve kadınların Paris'iydi bu. Fransa'ya bu umutlu bakışın etkisi, Almanya'ya kıyasla Amerikan kültürünün daha da yüksek ve konsantre dozuna maruz kalan Japonya'ya kadar yayıldı. Japonya'da 1946'da en çok satılan on yayın içinde, tercüme edilmiş üç yabancı kitap vardı: Sartre'in *Bulantı* (Nausée), André Gide'in *Hayali Görüşmeler* (Interviews Imaginaires) ve Erich Maria Remarque'in *Zafer Takı* (Arc de Triomphe) kitapları.²⁶ Berlin'de de Ruth Andreas-Friedrich, savaştan sonra gençlerin Fransız beresiyle caka satma modası için şu notu düştü: "Söyleyeceği bir şey olduğunu sanan herkes siyah bir bere takıyor." Japonya'da aydınların benimsediği Fransız hayranlığı modası en azından 20. yüzyılın sonuna kadar sürdü.

Ancak Fransız hayranlığı hiçbir zaman kitlesel çekicilik taşımadı. Üstelik Fransa'da birçok kişi kuzey, güney, doğu ve batıdaki diğer ülkelerin haklarından aşağı kalmayacak şekilde Amerika'ya abayı yaktı. Hatta Sartre bile. Kasım 1944'te bir düzine kadar Fransız muhabir, Amerikan savaş seferberliği hakkında daha bilgi edinmek üzere ABD'ye davet edildi. Simone de Beauvoir anılarında, Sartre'i, heyete katılmaya çağrıldığı günkü kadar "sevinçli gördüğü bir anın hiç olmadığını" aktarır. Amerika'nın çekiciliği üzerine şu sözlerinin, dünyanın her yanındaki milyonların duygularını ifade ettiği söylenebilir:

Öylesine çok şey demekti ki şu Amerika! Öncelikle, her şey erişilemez gibi; Amerika cazı, sineması ve edebiyatı gençliğimizi beslemişti, ama bize hep büyük bir efsane olarak da görünmüştü. [...] Amerika aynı zamanda kurtulmamızı sağlayan ülkeydi; hareket halindeki gelecekti; bolluktu ve sonsuz ufuklardı; dillere destan görüntülerin çılgin bir sihirli feneriydi; bunları bizzat görebilme düşüncesi insanın başını dön-

dürmeye yeterliydi. Sadece Sartre için değil, kendim için de sevindim çünkü günün birinde onun peşinden bu yeni yola kesinlikle gireceğimi biliyordum.²⁷

Ayrıca Angloamerikan tarzını taklit ederek, çılgın partiler vererek, Hemingway'in ve Faulkner'in kitaplarını gizlice okuyarak, savaş yıllarının küf kokulu Pétainciliğine başkaldıran Boris Vian ve zazou'lar takımı vardı. Onlar çok daha büyük bir riskle, Nazilere kafa tutuşlarını şahsi dairelerde yasak caz müziği eşliğinde dans ederek gösteren Alman *Swingjugend*'in [Swing gençliği] Fransız dengi sayılırdı. Vian ve zazou'lar 1944 ilkbaharında Amerikan artığı blucinler ve damalı gömlekler giymeye başladılar; sadece caz, caz ve caz çalıp dinler oldular.

Gerçekle yüz yüze gelmeyi, çoğu kez hayal kırıklığı izler. Beauvoir'ın anlattığına göre, Sartre ABD'den "bütün gördükleri biraz afallamış" olarak döndü. İnsanlardan elbette hoşlanmış ve Roosevelt'e hayran kalmıştı; ama Beauvoir'ın ifadesiyle "Batı yarıkürenin uygarlığında ekonomik sistem, ayrımcılık ve ırkçılık dışında onu şoka uğratan birçok şey vardı – Amerikalıların tutuculuğu, değerler ölçeği, efsaneleri, iyimserlikleri, her türlü trajik şeyden kaçınışları..."²⁸

En başta Fransa'da olmak üzere, birçok kişinin Fransa'yı Amerika karşı-sındaki bariz kültürel denge unsuru olarak görmesinin dayandığı bir mantık vardı. Tıpkı ABD gibi, Fransız Cumhuriyeti de evrenselci özlemler taşıyan bir devrimden doğmuştu; Fransa meyveleri her yerde yararlı biçimde yetişebilecek ve aslında yetişmesi gereken aydın bir uygarlık sayılmaktaydı. Amerikalılar kendi cumhuriyetleri ve onun dünyadaki misyonu konusunda benzer bir görüşe sahipti. ABD'nin kendi değerlerini öğütme ve bazen dayatma açısından, Fransa'dan bir bakıma daha iyi konumda olduğu 1945'te, bu kesinlikle geçerliydi. Napoléon'un özellikle Alman topraklarında Fransız evrenselciliğini kaba güçle yaydığı 19. yüzyıl başlarında durum farklıydı. O sıradaki Alman tepkisi romantik bir milliyetçiliğin, berbat biçimde çarpıtılmış biçimi Üçüncü Reich'a yol açacak olan, savunma amaçlı bir "kan ve toprak" bilincinin ürünüydü.

1945'teki Amerikan tarzı yeniden eğitime, ilk baştaki ceza kesme arzusu-na rağmen, daha yumuşak bir girişimdi. Almanların bir ölçüde ikircimle ve hatta kırgınlıkla olsa da Amerikan yüzyılına Fransızlardan daha kolaylıkla ısınmasının sebeplerinden biri belki de buydu. Yahudilere çektiirdikleri bir yana, Slav ülkelerinde yaptıklarının farkında olmaları nedeniyle, Almanların çoğu Amerikalılardan gördükleri muameleyle herhalde derin bir rahatlama duymuş olsalar gerek. Sovyet işgal bölgesine ve hatta (ilk dönem itibarıyla) Ren bölgesinin Fransa sınırındaki çok daha küçük Fransız bölgesine naza-

27 De Beauvoir, *Force of Circumstance*, 17.

28 *Ibid.*, 33.

ran, Angloamerikan işgal bölgelerinde yaşamak kesinlikle tercih edilir bir şeydi. Fransız işgali altındaki başlıca şehir, misafirlerinden yoksun kalmış zarif kaplıca sayfiyesi Baden-Baden'di. Fransa'ya bir bölgenin verilmesi kesin olmaktan uzaktı. ABD ilk başta buna karşıydı çünkü (Roosevelt'in her zaman güven duyduğu) General de Gaulle'e ve emrindeki Özgür Fransa kuvvetlerine rağmen, Fransa Nazi Almanya'sını yenilgiye uğratmada pek önemli bir rol oynamamıştı. Yine de de Gaulle'ün iradesi her zamanki gibi ağır bastı. Fransa'yla ilgili başka bir sorun, birçok yurttaşının öç almadan ve Almanya'yı yağmalamaktan olabildiğince pay kapma arzusuuydu.

Bu özellikle işgalin ilk yılında geçerliydi; fatih havasına giren Fransızların davranışı, Amerikalıları ya da İngilizleri bile geride bırakacak düzeydeydi. Askerler bazen disiplinsizdi. Kömür gibi doğal kaynaklar Fransa'ya sevk edildi. Sonunda boşa çıksa bile, Almanya'nın bazı kesimlerini, özellikle de sanayileşmiş Ren bölgesi ve Westphalia ile kömür zengini Saarland'ı ilhak etmeye yönelik Fransız planları vardı. Diğer Müttefiklerin hiçbirinden destek alınamayınca, bu tasarımlardan vazgeçildi. Böyle hamlelerin henüz yeni biten savaşa yol açmış Alman intikamcılığının bir benzerini körüklemesinden çekinen bazı Fransız generaller de bu tasarımlara karşıydı.

Ama üstlendikleri *mission civilisatrice*'den [uygarlaştırma misyonu] her zaman heyecan duyan Fransızlar kültür konusunda, özellikle de Almanları uygarlaştırmak üzere Fransız kültürünü ihraç konusunda ciddi idi. Bu iş sırf Almanlarla sınırlı kalmadı. Diğer Müttefik işgal bölgelerinde de Fransız sanat sergileri, Fransız bestecilere ait eserlerin çalındığı konserler, Fransız sineması ve edebiyatı teşvik edildi. Amaç Fransız kültür işlerinin başındaki René Thimonnier'nin ifadesiyle, "kültürel değerler sıralamasında, Fransa'nın hâlâ büyük bir ülke, hatta belki en büyük ülke" olduğunu göstermekti.²⁹

Nazilikten arındırma açısından, Fransızlar büyük ölçüde Amerikalıların yolunu izledi: Nazi geçmişi olan öğretmenleri ve öbür memurları temizlemek, bazı kitapları kütüphanelerden çıkarmak ve Fransız denetimi altındaki güvenilir Alman gazetecilerce hazırlanan Alman gazetelerinin ve radyo programlarının içeriğini denetlemek. Baden-Baden'de güncel Almanca edebiyat ürünlerini tarayan kişilerden biri, 1930'larda Fransız yurttaşlığına geçmiş olan romancı Alfred Döblin'di. Savaşın hemen sonraki Alman nesrinin bulanıklığı, mistisizm yönündeki eğilimi, düşünsel kafa karışıklığı havası karşısında şaşkınlığa uğradı. Almanların "çok fazla şey okumadıkları ya da öğrenmedikleri" tahminine vardı. Ayıklanan Alman topraklarında ilk başta "sadece sıradan ve yabancı otlar bitmişti."³⁰

29 Corinne Defrance, *La politique culturelle de la France sur la rive gauchedu Rhin, 1945-1955* (Strasbourg: Presses Universitaires de Strasbourg, 1994), 126.

30 Döblin, *Schicksalsreise*, 273.

Enformasyon Denetim Dairesi'ndeki Amerikalı yetkililer gibi, Fransız yetkilileri de Almanların 1945'te siyasal fikirlerle tanışmaya pek hazır olmadıkları kanısındaydı. Onlara göre, basın daha çok günlük yaşam sorunlarına ve kültür işlerine, sözgelimi "çağdaş Fransız seramiği" ya da "Fransız resmi" gibi konulara yoğunlaşmalıydı. Amaç, geçmişte Üçüncü Reich dışındaki modern sanat gelişmelerinden mahrum bırakılmış Almanları tekrar uygar dünyaya taşımaktı. Uygar dünyanın merkezi haliyle Avrupa, kültür başkenti ise haliyle Paris'ti.

Fransız özsaygısını diriltme dışında, konunun siyasal bir yanı da vardı. Fransa'nın Ren boyunca uzanan sınır bölgesini ilhak edememesine karşın, orada çok geçmeden daha önemli bir şey ortaya çıkacaktı. Bölgenin zengin kömür ve çelik yatakları 1951'de Paris'te kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun denetimine girecek, böylece Almanya, Fransa ve diğer üyelerin yararına kullanılır hale gelecekti. Yani, Fransız işgal bölgesi daha sonraları Avrupa Birliği'ne dönüşecek olan yapının doğduğu yerdi. Egemenliği paylaşma yönündeki girişim Fransa'dan gelmişti. Bunu resmen öneren Fransız devlet adamı Robert Schuman, Lüksemburg'da Fransız bir babadan ve Alman bir anneden doğmuş bir kişiydi. Almanya'nın en zengin bölgelerinin birinde egemenliği paylaşmayı kabul eden Batı Alman şansölyesi ise Köln'ün eski belediye başkanı Konrad Adenauer'di.

Almanya'nın 1945'te Müttefik işgal bölgelerine ayrılmış olmaktan dolayı şanslı olduğunu söylemek, kırk yıl boyunca komünist diktatörlüğe katlanmak zorunda kalanlara karşı acımasızlık olur. Ama belki bu bölünmeler, Almanya'nın federal yapısına en uygun çözümdü. Müttefik işgalciler Alman eğitim sistemini merkezileştirmeyi ya da kültür ve siyasetteki bölgesel farklılıkları gidermeyi bir türlü başaramadılar. Almanların gerçek anlamda yeniden eğitilip eğitilmediği kuşkuludur. En büyük Müttefik başarısı, Batı Almanya'dan geride gazez bırakmadan ayrılmaları olabilir. Eski bir hasmı yeniden eğitmeyi istemek küstahlık olabilir ama öç almaktan, daha yumuşak ve çok daha tehlikesiz bir politikadır. Eski düşmanın tekrar doğrulmasına yardımcı olmak, bazı Almanların hak ettiğinden fazlasını sağlamış olabilirdi ama köşeye sıkıştırmaktan daha iyiydi. Bu sefer "arkadan hançerleme" efsanesi ya da uğranan yenilginin öcünü almak isteyen çılgınların silahlı çeteleri olmayacaktı. Ne var ki Almanya'nın geleceğini gerçekten şekillendiren süreç, esasen kültürle ya da eğitimle, adaletle ve hatta ortak itidalle alakalı değildi. Daha ziyade siyasal şartlarla, Soğuk Savaş'la, Avrupa'da güçlü demokrasiler kurma gereğiyle, Alman elitlerinin fırsatçılığıyla, Amerikan çıkarlarıyla ve Robert Schuman'ın belirttiği gibi, "[Avrupa'da] savaşı imkânsız hale getirme" ve "dünya barışını teşvik etme" yönündeki ütopyacı projeyle alakalıydı. Ren bölgesindeki Fransız işgali askerî ve siyasal güç açısından belki pek işe

yaramasa bile, Avrupa'daki en uğursuz çatlaklarından birinin kaynaştırılmasına katkıda bulundu. Birleşik bir Avrupa sadece bir Fransız-Alman rüyası değil, bir Hristiyan Demokrat rüyasıydı da. De Gaulle bunu epeyce kuşkucu bir yaklaşımla, "Charlemagne'in girişimini yeniden başlatma"ya benzetti.³¹ Gerek Almanya'daki sosyal demokratlar, gerekse Fransız komünistleri buna karşıydı De Gaulle de karşıydı çünkü Fransa'nın henüz birliğe hükmedecek kadar güçlü olmadığı kanısındaydı. Belki de generali kızdıran şey, o sırada iktidarda olmamasıydı. Nitekim 1945'te Jean Monnet'nin de etkisiyle, basbayağı Ruhr ve Saarland bölgelerinin bir Avrupa federasyonunda bütünleştirilmesi lehinde sözler etmişti (Bunun içinde Britanya'nın yer almasının doğru olup olmayacağı konusunda biraz kararsızdı). Halihazırda sıkıntılar içindeki Avrupa Birliği'nin geleceği ne olursa olsun, birlik rüyasının Almanya'yı Avrupa ülkeleri ailesine döndürmeye katkısı, bütün yeniden eğitime programlarının toplam katkısından daha fazlaydı.

• • •

Saturday Evening Post 15 Aralık 1945'te, Japonya'nın işgal edilmesini konu alan bir makaleye olağandışı bir başlıkla yer verdi – tabii o zamanki değil, şimdiki bakışla olağandışı. "Amerikan Askeri Japonları Uygarlaştırıyor." Yazar: William L. Worden. Mahreç: Tokyo, Bombardıman Uçağı Postasıyla.

Mahreç satırının üstünde Worden'in makalesinin bir özeti vardı: "Japonlar ne düşünceleri gerektiğinin bildirilmesini beklerken ve başlarındaki kaypak yöneticiler bu işi savsaklarken, Amerikan askeri canlı örneklerle ağırlığını koyuyor."

Yazının devamında bir yerde, okura "ortalama Japonun savaşta da görüldüğü üzere, vahşilikten pek uzak sayılmayacak basit bir kişi olduğu" bilgisi verilmekteydi.

Makaleye göre, yine de biraz umut vardı: "Şu anda Japonları demokratikleştirmede ve uygarlaştırmada en etkili görünen adam, Amerikan askeri idi; hem de onları yatıştırma böylesine etkili olmuşken."

Bir vahşi olarak görülen bu "Japon" imajı savaş sırasında yaygındı. Atom bombalarının Hiroşima'da ve Nagazaki'de yaklaşık 200 bin can almasından sonra, Başkan Truman bir arkadaşına, "İnsan bir hayvanla uğraşmak zorunda kalınca, ona bir hayvan gibi davranmalıdır," diye yazmıştı.³²

İşgalin ilginç yanı, böyle görüşlerin çok çabuk sahneden çekilmesi idi. Bu durum Japonları barışçı demokratlara dönüşecek şekilde yeniden eğitime fik-

31 Aktaran Monnet, *Mémoires*, 339.

32 Barton J. Bernstein, ed., *The Atomic Bomb: The Critical Issues* (Boston: Little, Brown, 1976), 113.

rine, bazı çevrelerin büyük kuşkuyla bakmadıkları anlamına gelmez. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Japon kültürü ve toplumu konusunda uzman görevlileri, geleneksel Japon yaşamının tepeden inme kolektivist yapısına dikkat çekmekte gecikmediler. Onlara göre, Japonlar asla bireysel olarak davranamayacaklardı. Üst makamlardaki kişilerin emirlerine uymaya alışmışlardı. İmparatora kutsal bir figür olarak taparcasına saygı duyulmaktaydı. Onun uyrukları, bir Japonya uzmanının ifadesiyle “uyuştu, geleneğe bağlıydı.” İşgal edilen Tokyo'daki İngiliz temsilcisine göre, Japonlar “modern bir dünyada özyönetime herhangi bir Afrika kabilesi kadar uygundu, üstelik çok daha tehlikeliydi.”³³

Japon karakterine ilişkin teorileri çoğu kez elitist Japon tanıdıklarından duydukları şeylere dayanan Japonya uzmanlarının karşısına Çin uzmanları dikildi. Çoğunlukla sola yakınlık duyan ve eski Roosevelt yönetiminin Yeni Düzencileri olan Çin uzmanlarının görüşleri, en azından işgalin ilk yıllarında ağır bastı. Dönüm noktası 11 Ağustos'ta Japonya uzmanlarının duayeni ve eski Tokyo büyükelçisi Joseph Grew'un yerine Dean Acheson'ın dışişleri bakan yardımcılığına atanmasıydı. Acheson Eylül ayında “Japonya'da savaşma iradesine zemin hazırlayan mevcut sosyal ve ekonomik sistemin, savaşma iradesinin sürmemesini sağlayacak şekilde değiştirileceğini” belirtti.³⁴

Koyu dindar biri olan ve “Doğu aklı”nın çocuksu, gaddar olduğu yolundaki savaş dönemi teorileri çoğu kez son derece kaba düzeye varan General MacArthur, Japonları yeniden eğitmenin kaderinde yazılı olduğu kanısındaydı. Bu görevindeki rehberleri olarak saymaktan hoşlandığı kişiler Washington, Lincoln ve İsa Mesih'ti. Ona göre, ideal çözüm, Japonların Hristiyanlığa döndürülmesiydi. Ama her halükârda, yenilenme siyasal, sosyal ve ekonomik olduğu kadar manevi de olmalıydı. Bu yaklaşımı Konrad Adenauer'in fikirleriyle uyuşan MacArthur, Alman Hristiyan Demokrat liderin aklından geçen şeylerin bile ötesine geçti. Japonya'yı işgalin “manevi bir devrim, [...] dünyanın sosyal tarihinde emsali görülmemiş bir silkinme” getireceğini belirtti.³⁵ Herbert Hoover, Tokyo'yu ziyaretlerinin birinde, oldukça tuhaf bir benzetmeyle MacArthur'u “Havari Paulus'un yeni bedene bürünmüş hali” olarak nitelendirdi.³⁶ Oysa Amerikalı genel valinin Japon kültürünü inceleme ya da ülke hakkında çok fazla şey öğrenme gibi bir derdi yoktu. Çoğu akşamını evde kovboy filmleri izleyerek geçirdi. Tercümanı Faubion Bowers daha son-

33 Dower, *Embracing Defeat*, 218.

34 *Ibid.*, 77.

35 Edward T. Imbarato, *General MacArthur: Speeches and Reports, 1908-1964* (Paducah, KY: Turner, 2000), 146.

36 Bowers, “How Japan Won the War.”

* Bu temsilcinin başyaveri olan Tuğgeneral John Profumo, daha sonraları telekız Christine Keeler'le ilişkisinden dolayı bakanlıktan indirilen bir politikacı olarak adını duyuracaktı.

ra anılarında, MacArthur'un Japonya'da kaldığı beş yıl boyunca "sadece on altı Japon'la iki kereden fazla görüştüğünü ve bunlardan hiçbirinin sözgelimi başbakan, başyargıç ya da en büyük üniversitenin rektörü mertebesinin altında olmadığını" anlatacaktı.³⁷

Almanya'nın aksine, Japonya Müttefik işgal bölgelerine ayrılmadı (Sovyetler kuzey adası Hokkaido'ya göz dikmekle birlikte, ABD'nin hayır cevabı karşısında yaygara çıkarmadı). Japonya işgali bir Amerikan gösterisiydi ve her ne kadar somut idari işlerin çoğunu yürüten seçilmiş bir Japon hükümeti bulunsa da MacArthur Müttefik başkomutanı sıfatıyla neredeyse mutlak otoriteye sahipti. Japonya'daki yeniden eğitime şevkinin, Almanya'dakinden daha yüksek olmasının çeşitli olası sebepleri vardı. Almanya'daki tecrübeler Japonya'da daha sonra yapılanlara zemin hazırlamış olabilirdi. Öbür Müttefiklerin tutumu, Alman dik başlılığı ya da bölgesel farklılıklar yüzünden Almanya'da sonuçsuz kalan girişimler, ABD'nin sınırsız güce sahip olduğu Japonya'da daha yüksek başarı şansına sahipti. Ama asıl sebep belki de SCAP'ın Japonları çocuksu vahşiler, din değiştirmeye hazır basit kişiler olarak gören yaklaşımında yatmaktaydı. Japonlar Hristiyan olmadıkları gibi, kültürlerinin kökleri de Batı uygarlığına dayalı değildi. Japon aklı açısından, durum gerçekten sıfır yılı gibiydi.

Pasifik Savaşı'ndaki çarpışmaların hırçınlığı ve iki tarafın savaş dönemi propagandasının acımasızlığı göz önünde tutulduğunda, Japonların istekli öğrenci tavrı şaşırtıcıydı. Japonların Başkan Truman tarafından Kore Savaşı'ndaki itaatsizliği nedeniyle görevden alınan MacArthur'u 1951'de Japonya'dan ayrılırken onurlandırış şekli, Almanya'da düşünülemez bir şeydi. MacArthur'u onursal Japon yurttaşı yapmak üzere bir yasa çıkarıldı. Tokyo Koyu'nda Başkomutanın anısına bir anıt dikmeye dönük planlar yapıldı. Ha-vaalanına giden yola dizilmiş ve birçoğu gözü yaşlı yüz binlerce Japon, onun limuzinine doğru şükran sözleriyle bağırdı. Önde gelen Japon gazetelerinden birinin başyazısında şu heyecanlı ifade yer aldı: "Ah, General MacArthur – o General ki Japonya'yı karışıklıktan ve açlıktan kurtarandır."³⁸

Güçlü komünist eğilimleri olan bir Japon avukatının SCAP'a yazdığı mektubunda şöyle bir bölüm vardı: "[İşgal yöneticileri] Japon halkının geleceği için özgürlüğün, eşitliğin ve cömertliğin huzurlu şafağını getirdiler. Demokratik bir ülkenin inşasında Japonlara maharetle yardım ettiler ve özenle yol gösterdiler; [...] bu atılımlarından dolayı şükranımızı göstermek amacıyla, işgal kuvvetlerini karşılamaya dönük bir kitlesel toplantı düzenleyeceğiz."³⁹ Bu mektup Kasım ayında, yani Hiroşima'dan ve Nagazaki'den sadece üç ay sonra yazılmıştı.

37 *Ibid.*

38 Mainichi Şimbun, aktaran Dower, *Embracing Defeat*, 549.

39 Rinjiro, *Dear General MacArthur*, 33.

Japon davranışını yorumlamanın bir yolu, bunu güçlü yöneticileri yatıştırmaya dönük köklü bir geleneğe dayanan Doğu dalkavukluğunun, ikiyüzlülüğünün ve çıkarıcılığının bir örneği olarak görmektir. Böyle bir unsur belki olsa bile, meselenin tamamını açıklamaktan uzaktır. Şükran duygusunun büyük ölçüde içten olduğu kanısındayım. Ele geçirilen ülkelerdeki yağmalarla semirdikleri için, hayat şartları savaşın son aşamalarına göre hiç de kötü sayılmayacak (Yahudiler dışındaki) Alman sivillerin çoğuyla karşılaştırıldığında, Japonlar daha çok sıkıntı çekmişlerdi. Almanya'da da olduğu gibi, kentlerinin yanıp kül olmasının ötesinde, birkaç yıldan beri ancak açlıklarını giderecek karnelerle beslenip yaşıyorlardı. Dahası, Japon askerî yetkililerinin ve güvenlik kuvvetlerinin zorbalığı muhtemelen Almanya'dakinden daha da mütecavizdi. 1945'te Führer'e hâlâ sevgiyle bağlı olan birçok Almanın aksine, sefalet dışında bir şey getirmemiş olan askerî rejim hakkında iyi şeyler söyleyecek Japonların sayısı çok azdı.

Dolayısıyla (paralı, zinde görünümlü, uzun boylu ve genelde sıcak tavırlı) Amerikalılar ülkeye yerleştiklerinde, gerçekten kurtarıcı sayıldılar. Birçok Japon daha sıcak tavırlı hale gelme yolunu öğrenmeye hazırды. Japon tarihinde halkın üstün bir dış güçten ders almaya karar vermesinin ilk örneği değildi bu. Çin yüzyıllardan beri model ülkeydi; Avrupa ve ABD 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren taklit edilecek örnekler olarak görülmekteydi. 20. yüzyılın militan Japon milliyetçiliği bazı bakımlardan Batılılaşma yönündeki olağanüstü bir hamleye, ekonomik liberalizm, kitle iletişim araçları, Hollywood filmleri, siyasal partiler, Marksizm, bireycilik, beyzbol, caz vs. anlamına gelen bir yönelişe tepkiydi. İkinci Dünya Savaşı felaketinden sonra, Japonların çoğu Batı dünyasıyla ve 1945'ten sonra bilhassa Amerika'yla özdeşleştirdikleri modernliğe dönmeye çok sevindiler.

Bunun gerçekten yeniden eğitime sayılıp sayılamayacağı bir tartışma konusudur. Ama yeni hocaların ve öğrencilerin birçoğu besbelli ki böyle düşünmekteydi. Asıl soru, Japonya'yı "yeniden şekillendirme"de nasıl bir yol izleneceğiydi. Japonya uzmanları tasarımı tamamen saçma bulmaktaydı ve Japonya'yı yeniden eğitmeyi üstlenmeye en hevesli yetkililerin ülkeye ve tarihine ilişkin bilgileri çok sınırlıydı. Onlara göre, Nazilikten arındırmanın, yani olgun bir uygarlıktan yakın dönemdeki bir zehirli ideoloji katmanını sıyrmanın bir dengi olamazdı; çünkü Japonya'da böyle bir şey yoktu. Reformcular bizzat Japon kültürünün temelden çürüdüğü görüşündeydi.

Bununla birlikte, imparatorluk sarayında ve bürokrasideki eski Japon elitleri kadar, Japonya uzmanlarının da bakışı, ülkeyi baştan yenilemeye gerek olmadığı yönündeydi. Yavaş yavaş yürütülecek küçük reformlarla yetinmek, onların tam işine gelen bir durumdu. Ama Albay Charles Kades ve SCAP çevresindeki diğer Yeni Düzenciler için, bu reformlarla pek fazla ileriye gidi-

lemezdi. Kades'in yaklaşımı şöyleydi: "[Japon yöneticileri] hastalıklı bir ağacı alıp bazı dallarını budamak istiyorlardı. [...] Biz ise hastalıktan kurtulmak için, kökü ve dalları koparmayı gerekli görüyorduk."⁴⁰

Japonya'yı "feodal" kültüründen arındırmak için, (Amerikalı askerlerin "köfte" olarak andığı) doğan güneş şeklindeki Japon bayraklarını yırtmak, Japon askerî cesaretini işleyen müzikli ya da görsel kutlamaları yasaklamak, hatta Japon silahlı kuvvetlerini dağıtmak, keza Japonya'nın savaş açmaya dönük egemenlik hakkını yok sayacak yeni bir anayasa yazmak yeterli değildi.

Bütün bunlar elbette gerekli görülmekteydi; daha 1945'te barışçı anayasayı yazmaya dönük hazırlıklara girildi (Bu yeniliği ilk kez kimin akıl ettiği belirsizdir; bazı kaynaklar öteden beri barışçılığıyla tanınan ve 1945'te Japon başbakanı olan Şidehara Kijiro'nun MacArthur'a böyle bir öneride bulunduğunu belirtir). "Feodal" aile yasaları kaldırıldı ve kadın hakları güvenceye alındı. Bu adım Japonya'nın yönetici elitlerini, hatta nispeten liberal kişileri rahatsız etti. Sözelimi, eski dışişleri bakanı Şigemitsu Mamoru (ABD basınının taktığı adla "Shiggy") güncesine şunu yazdı: "İşgal ordusu Potsdam Bildirisi'ne uygun bir yaklaşımdan köklü biçimde farklı doğrultuda düşünüyor. [...] Japonya'yı tepeden tırnağa yeniden şekillendirmeyi öneriyor."⁴¹

Şigemitsu haklıydı; reformcuların yapmaya koyulduğu şey buydu. "Feodal" olduğu düşünülen bütün Japon göreneklerinin ve alışkanlıklarının kökü kazanmalıydı. Amerikalı askerler ya da siviller, açıkta bebek emzirirken gördükleri Japon kadınlarını bu âdetten hemen vazgeçirmeye kalkıştılar. Gelecekteki tiyatro gösterilerinde kullanılan tahta kılıçlara el konuldu. Samuray kahramanlarını konu alan Kabuki oyunları yasaklandı. Daha sonraları Kabuki tiyatrosunun seçkin bir uzmanı olarak tanınacak Earl Ernst, bir gece Tokyo'daki İmparatorluk Tiyatrosu'na dalarak, bir *Terakoya* sahnesinin canlandırılışını durdurdu. Meşhur bir 18. yüzyıl oyununda geçen bu sahne, eski bir samuray beyine oğlunu kurban etme emrinin verilmesini ve eski bir uşağının da ona duyduğu bağlılıkla, kurban olarak kendi oğlunun canına kıyışını anlatmaktaydı. Böyle bir tiyatro "barbarlığı"na göz yumulamazdı. Bunun yerine, Japon halkını ahlaken yüceltmek üzere, tiyatro topluluğunun Gilbert ve Sullivan'ın *Mikado* oyununu sahnelemesi istendi. Ne var ki Japon halkı ahlaken yücelmekten çok, açıkçası basbayağı şaşırıp kaldı.

"Feodalizm"le uzaktan da olsa ilişkili hiçbir şeye izin verilmedi. Kadim doğa dini Şinto'ya göre, kutsal bir yer olan Fuji Dağı'nın filmlerde, sanat eserlerinde ve gözde bir süs motifi olarak kullanıldığı çinili hamam duvarlarında bile tasvir edilmesi yasaklandı. Aslına bakılırsa, Şinto 19. yüzyıldan itibaren, imparatora tapınmayı ve Japonların ilahi nesep bahşedilmiş, Asya'daki daha

⁴⁰ Dower, *Embracing Defeat*, 77.

⁴¹ Aktaran Bowers, "How Japan Won the War."

düşük ırklara hükmetmesi mukadder bir benzersiz ırk olduğu anlayışını desteklemeye yönelik bir tür devlet kültüne dönüştürülmüştü. Şinto'nun bir devlet dini olarak kullanılmasını yasaklamak aslında kötü bir fikir değildi. 15 Aralık tarihli SCAP talimatındaki ifade şöyleydi:

Bu talimatın amacı, din ve devlet işlerini ayırmak, dinin siyasal amaçlarla kötüye kullanılmasını önlemek, bütün dinleri, inançları ve mezhepleri aynı hukuki esasa bağlamak, onlara tam olarak eşit fırsatları ve korumayı sağlamaktır.⁴²

İmparator Hirohito'ya, herkes gibi bir insan olduğunu radyodan duyurma emrini vermek de görünüşte kötü bir fikir değildi. İmparatorun aslında söylediği şey, Japon halkıyla bağlarının "imparatoru ilahi sayan yanlış anlayışa dayanmadığı"ydı. Bu açıklama Amerikalıları tatmin etti. Çoğu Japon ise açıklama karşısında pek şaşırmadı; çünkü onun insan olduğundan hiç kuşku duymamışlardı. Ama onu soyca Güneş Tanrıçası'ndan gelen bir hükümdar olarak görüyorlardı ve Hirohito da konuşmasında böyle bir şeyi hiç yadsımadı. Zaten bunları şöyle ya da böyle umursuyor görünen çok az Japon vardı. Sadece ultramilliyetçiler rahatsız oldular ve Şinto'nun sıradan bir din değil, Japon kültürünün özü gibi ele alınması gerektiğini ileri sürerek, bu tutumu hep sürdürdüler.

Japonları kültür alanında yeniden eğitmenin Kabuki oyunlarını ya da kılıçla dövüş filmlerini yasaklama gibi bazı yönleri rahatsızlık yaratmanın ötesine geçmedi ve genellikle pek uzun ömürlü olmadı. Kırsal bir yöreden sorumlu Amerikalı askerin, Japonlara dörtlü grup dansını öğretmenin demokratik anlayışlarını güçlendireceğini düşünmesi gibi bazı yönleri ise eğlenceli olacak kadar eksantrikti. Ama bazı şeylerde Amerikalılar bazen nispeten uysal Japonlara bile ağır gelecek kadar ileriye gittiler. Örneğin, bir ABD eğitim heyeti Japon yazı sisteminde Çin karakterlerini kaldırma ve Latin alfabesine geçme olasılığını kapsamlı şekilde inceledikten sonra, bu yönde bir tavsiyede bulundu. Tasarıdan hiçbir sonuç çıkmadı. Buna karşılık, Almanya'daki durumun aksine, eğitim sistemi köklü bir değişimden geçti. Seçkin kız ve erkek okullarının kurulması, üç yıllık ilk, üç yıllık orta ve üç yıllık lise kademelelerinden oluşan bir karma meslek okulları sisteminin yolunu açtı.

Ülkenin orta kesiminde, Kyoto'ya pek uzak olmayan Omi kasabası, Aachen'in bir tür Japon dengi sayılabilirdi. Bir Amerikan askeri devriyesi 1945 sonbaharında oradaki bir ilkokulu teftiş etmeye karar verdi. Amerikalı askerleri görünce büyük dehşete kapılan öğrenciler, çılgınlık atmaya başladılar. "Amerikalıları sevip sevmedikleri" sorulduğunda, başlarını sertçe iki yana salladılar. Sınıflarda Japon askerlerinin kahramanlık pozları verdiği

42 Aktaran "The Occupation of Japan", MacArthur Anı Kütüphanesi ve Arşivleri'nin desteklediği bir seminer, Kasım 1975, 129.

savaş dönemi posterleri hâlâ asılıydı. Öğretmenlerden biri eski bir subaydı. Bir sıranın çekmecesinde, kana bulanmış bir denizci kepi bulundu. Bütün bunlar hiç de uygun olmadığı için, okul müdürüne eski subayı işten atması ve savaşa göndermede bulunan her türlü şeyi ortadan kaldırtması emredildi.

Aynı devriyedeki bazı Amerikalılar altı ay sonra bir ciple oraya tekrar gitti. Bu sefer çocuklar daha az korkmuş gibiydi. Subaylardan biri "Swanee River" şarkısını ıslıkla çalmaya başlayınca, heyetin son derece hoşuna giden bir gelişmeyle, çocuklar bu şarkıya Japonca sözlerle eşlik etti, ardından "Auld Lang Syne" ve "Maine Stein Song"u okudu. Heyet, ders kitaplarının gereğince düzeltilmiş olmasına aynı ölçüde sevindi; savaşa, Japonya'nın savaşçı geçmişine, imparatora vb. göndermede bulunan bütün "feodal" pasajların üstü çini mürekkebiyle kapatılmıştı. Taşarcasına iyi niyetle dolu okul müdürü heyetkilerle İngilizce konuştu. Bütün savaş dönemi posterlerinin bir şenlik ateşinde yakılacağına ve üçü orduda görev yapmış birkaç öğretmenin daha görevden alınacağına söz verdi.⁴³

Birçok Japon yurttaşı, Amerikalı galiplerin nispeten yumuşak davranışıyla ne kadar rahatlamış ve siyasal elitlere zorla benimsetilen demokratik reformlardan dolayı ne kadar minnettar kalmış olursa olsun, Amerikan tarzı yeniden eğitime konusunda daha çapraşık duygular da vardı. Bir ortaokul öğrencisinin *Asahi* gazetesine gönderdiği ilginç bir mektup, büyüklerin yüz seksen derecelik dönüşüne genç Japonların duyduğu yaygın bir tepkiyi eksiksiz yansıtmaktaydı. Yakınılan konu, bir gün imparatora tapmanın ve Asya'daki kutsal savaşa destek vermenin, ertesi gün ise Japon feodalizmini kınamanın ve *demokuraşii*'ye [demokrasi] destek vermenin öğretilmesiydi.

Öğrencinin mektubu birçok büyüğün, militarizmle yetişmiş genç dimağları değiştirmenin zorluğundan endişe ettiği saptamasıyla başlamaktaydı. Ona göre, aslında yakın dönemde yaşananlar yeniyetmeleri siyasal bakımdan çok daha bilinçli hale getirmişti. Geçmişte bildikleri tek şey, Japonya'nın temelli savaşta olduğuydu. Barış, "karanlıktan göz kamaştırıcı günışığına çıkmak" gibi bir şeydi. Daha önce öğretilen her şeyin tamamen yanlış olduğu ortaya çıkmıştı: "Gençler başlarındaki yöneticilere, daha doğrusu bütün yetişkinlere bir daha nasıl güvenebilirdi ki?" Aslına bakılırsa, yakın geçmiş konusunda hâlâ kafası karışık ve ikircimli, dolayısıyla endişe kaynağı olan yetişkinlerdi; çünkü kendilerini militarizm ruhundan kurtarmakta daha fazla güçlük çektikleri açıktı.⁴⁴

Japonya'nın modern tarihinde siyasal bakımdan en aktif kuşaklardan birinin görüşleriydi bu. Onlar çoğunlukla soldaydı ve eski Japon düzenine karşı güvensizlikle doluydu. Soğuk Savaş'ın geçmişte Japonya'ya özgürlük, barış-

43 LaCerta, *The Conqueror Comes to Tea*, 165-66.

44 Koe, 115.

severlik ve demokrasi öğretmenleri olarak gelmiş Amerikalıları, birçok men-subunun ellerinde son savaşın kanı bulunan eski kurulu düzene sarılmaya yöneltmesi, onlarda derin bir ihanete uğramışlık duygusu uyandırdı. *Asahi*'ye mektup yazan gence çok benzeyen Japonlar, savaş dönemi Japonya'sının Albert Speer'i sayılabilecek Başbakan Kişi Nobusuke'nin 1960'ta Japonya'yı Asya'daki ABD askerî harekâtları için kalıcı üsse dönüştürecek bir güvenlik antlaşmasını onaylaması üzerine, Tokyo'nun caddelerini doldurdular. Japonya'nın Asya'daki eski savaşları çağrıştırır gibi görünen Vietnam Savaşı'na dolaylı (ve son derece kazançlı) katkısını protesto ettiler. ABD "emperyalizm"inde Japonya'nın oynadığı role kızan Japon solunun ve barışçı bir "Amerikan" anayasasına bağlı kalma zorunluluğuna aynı ölçüde kızan Japon sağının ortak bir yanı vardı. Her ikisi için de ABD işgali hiç bitmemiş gibiydi.

Bazı kişilere göre, savaştan sonraki *demokuraşi* biraz fazla kolayca, yabancı işgalcilerin bir tür armağanı olarak gelmişti. Kato Etsuro'nun ünlü bir karikatüründe, bazıları hâlâ askerî kepli ve kendinden geçmiş bir Japon kalabalığı, paraşüte bağlı ve "demokratik devrim" etiketli kutuların ilahi yardım gibi indiği göğe doğru ellerini kaldırmış halde görülür.⁴⁵ İnsanın uğruna bizzat dövüşmüş olması gereken bir şeyi böyle elde etmesi biraz küçük düşürücüydü.

Bu küçük düşürme, bir ölçüde tasarlanmış bir şeydi ama dosdoğru sıradan Japon halkına yönelik değildi. İşgalin Eylül 1945'te yayımlanan en sembolik fotoğrafı, İmparator Hirohito'nun SCAP resmi konutunda General MacArthur'a resmi ziyareti (daha doğrusu onun huzuruna çıkışı) vesilesiyle çekilmişti. Fotoğrafta altmış beş yaşındaki başkomutana kıyasla bayağı bir delikanlı gibi görünen kırk dört yaşındaki imparator, tam takım frakı içinde hazır ol duruşuyla dikilmiş haldedir. Yanında duran MacArthur'un üstün otoritesi sadece daha uzun boyuyla değil, kasıtlı lakayt tavrıyla da açık seçik görülür: Haki gömleğinin yakası açıktır, ellerini belinin üstünde rahatça kavuşturmuştur.

Fotoğraf bütün büyük gazetelerde basıldı; imparatora hakaret kokan bu görüntüyle şoka uğrayan Japon hükümeti, bundan böyle yayımlanmasını derhal yasakladı. Ertesi gün MacArthur yasağı kaldırdı ve basın özgürlüğünü güvence altına alacak yeni tedbirler alınması emrini verdi. Buna bakarak, Amerikalıların haberleri Almanya'daki gibi sıkı biçimde sansür etmediği sonucunu çıkarılmamalıdır. Sansür uygulandı. Örneğin, Hiroşima'dan söz edilmesi, ABD'yle ilgili olumsuz haberler ve SCAP idaresine yönelik her türlü eleştiri yasaklandı. [1946'da *The Japanese Tragedy* adlı bir Japon filmine bile, imparatorun savaş dönemindeki rolüne fazla eleştirel yaklaşımdan dolayı yasak getirildi; ne de olsa, MacArthur onu bütün suçlardan aklamıştı.]

Yine de demokrasi içi boş bir söz değildi. Devrimci değişimin paraşüte bağlı kutularla aşağıya atılan bazıları yeterince somuttu. Ama utanç duygusu hâlâ sürmekteydi. Dönemin en ince düşünceli ve en dürüst Japon yazarlarından biri olarak, bunu dokunaklı biçimde dile getiren Takami Jun, 30 Eylül'de güncesine şunu yazdı:

Halka kendi hükümetince doğal olarak tanınmış olması gereken özgürlüğün verilemediği ve bunun yerine, ilk kez yabancı bir ülkenin askerî kuvvetlerince bahşedildiği gerçeğini düşündüğümde, [...] utanç duygusundan kurtulamıyorum. Japonya'yı seven biri olarak utanıyorum, Japonya adına utanıyorum.⁴⁶

Bu duygu anlaşılır olsa da böyle ifadeler kısmen yanıltıcıdır. İşgal döneminin hâlâ sıkça duyulan tafralarından biri, Amerikalıların modern Japon kurumlarını sıfırdan kurduğu, "Batılılaşma"nın 1945'te başladığı ve iyiliksever ABD rehberliği sayesinde, Japonların savaştaki yenilgiden bir ya da iki yıl sonra "feodalizm"den demokrasiye sıçradığıdır. Aslında, demokratik kurumlar kusurlu ve kırılğan olsalar bile, daha 1920'lerde vardı. Almanya'nın Batılı işgal bölgelerinde olduğu gibi, Japonya'da da savaştan sonra Batılı Müttefikler bu kurumların daha sağlam bir temelde restore edilmesinin şartlarını yarattılar. Bu, her zaman kendiliğinden olmadı. Japon politikacılar ve bürokratlar, halkın çoğunlukla olumlu karşıladığı demokratik reformları yürütmeye çoğu kez zorlandı. Ancak gerek Amerikalıların, gerekse Japonların tahmin edemeyeceği bir gelişmeyle, Amerikalıların tamamen kendi kafalarına göre düzenledikleri bir şeyin savaş sonrası Japon kimliğinin hem köşe taşı, hem de yükü haline gelecek olmasıydı.

Japon anayasasındaki Madde 9 ancak 1946'da yazılmasına ve dolayısıyla bu kitabın kapsamı dışında kalmasına karşın, hâlâ anılmaya değerdir; çünkü 1945'in idealizmini her şeyden daha fazla yansıtır:

(1) Adalet ve düzen üzerine kurulu bir uluslararası barışı içtenlikle arzulayan Japon halkı, ulusun bir egemenlik hakkı olarak savaştan ve uluslararası uyuşmazlıkları gidermenin bir aracı olarak tehditten ya da zor kullanmaktan temelli vazgeçmektedir. (2) Önceki fıkranın amacına ulaşmak açısından, kara, deniz ve hava kuvvetleri, ayrıca başka savaş potansiyeli asla bulundurulmayacaktır. Devlete savaş açma hakkı tanınmayacaktır.

ABD başkanı Eisenhower'ın yardımcısı Richard Nixon, 1953'te Japonya'ya bir ziyaretinde Madde 9'un bir hata olduğunu belirterek, Japonları şoka uğrattı. Japonların bunu düzeltmemesi için bir sebep yoktu. ABD buna itiraz etme-

yecekti. Aslına bakılırsa, ABD'nin istediği şey, Japonya'nın komünizme karşı güçlü bir müttefik olmasıydı. Ama Japonların çoğu bu görüşte değildi. Gurur duydukları anayasalarını değiştirmeye yanaşmadılar. Barışseverlik, çeşitli korkunç savaşlarda milyonlarca kişiyi katleden bir ülkeye yeni bir ahlaki amaç, hatta üstünlük duygusu kazandırmıştı. Japonya, dünyanın yeni bir barış dönemine girmesine öncülük edecekti. Japonlara göre, Kore, Vietnam ve daha sonra Irak'ta ya da Afganistan'da savaş alışkanlığından vazgeçmeye yanaşmamaktan dolayı kınanması gereken toplum Amerikalılardı.

Savaştan en az elli yıl sonra Japonya'daki kamusal söylemin havası az çok böyleydi. Ama barışseverlik bir bedelle sağlanmıştı. İdealizm ve gerçeklik çok geçmeden ayrıştı ve anayasadaki sözlerin aksine, Japonlar önce kolluk kuvvetleri, daha sonra Japonya Öz-Savunma Kuvvetleri kisvesi altında kendi silahlı kuvvetlerini yeniden kurdular. Bu tutum ikiyüzlü olmanın ötesinde, Japon sağını ve solunu neredeyse aynı ölçüde kızdıran başka bir soruna çözüm getiremedi. Japonya kendi güvenliği için hâlâ ABD'ye bağımlıydı; barışseverlik eski işgalcilerinin nükleer şemsiyesi altında ilan edilen bir şeydi. Doğu Asya'da Japonya'nın komşularıyla güven ilişkisi kurmasını ve onların arasında yeni bir yer edinmesini sağlayacak şekilde, NATO'nun ya da Avrupa Birliği'nin bir dengi hiç olmadı.

Çoğu kimsenin hâlâ sıkıca sarıldığı ama milliyetçi sağın sert bir içerlemeye baktığı Madde 9, Japonların kendi tarihlerine karşı tutumunu da arapsaçına çevirmiş bulunuyor. Liberaller ve solcular barışçılık hükmünü savaş dönemi suçlarının zorunlu bir kefareti olarak savunurken, sağ kesim Japonya'nın savaşta diğer ülkelerin hiçbirinden daha suçlu olmadığı görüşünde diretiyor. Nanjing Tecavüzü ya da Manila Katliamı, ülkeyi bir egemenlik hakkından yoksun bırakmanın gerekçeleriye, söz konusu "vakalar"ın önemini küçümsemek için her türlü sebep vardır. Bir tarihsel tartışmayı gizleyen ve içinden çıkılmaz bir kutuplaşmayı getiren bu siyasal uyuşmazlık, Japonya'nın diğer Asya ülkeleriyle ilişkilerini yıllarca zehirlemiştir. ABD'ye tek yanlı bağımlılığın yanı sıra, bu durum da birçok felaketin yüksek umutlar uyandıracak şekilde sonlandığı 1945 yılından kalan mirasın bir parçasıdır.

Tek Dünya

Bu kitapta daha önce değinilen genç İngiliz askerî istihbarat subay Brian Urquhart'ın, yani Eylül 1944'te Hollanda kasabası Arnhem yakınlarına Müttefik kuvvetlerini indirmenin devasa riskleri konusunda üstlerini uyardıktan sonra, hastalık iznine çıkması bildirilen adamın kötümserliğe kapılması işten değildi. Bostan Harekâtı'nın yine de sürdürülmesi binlerce genç cana mal oldu. "Monty" her ne pahasına olursa olsun, Amerikalı rakibi General George Patton'ı gölgede bırakma peşindeydi. Altı ayın biraz üzerinde bir süre geçtiğinde, kendi tarafının küstahça ahmaklığı yüzünden zaten hayal kırıklığı içindeki Urquhart, Bergen-Belsen'e giren ilk Müttefik askerleri arasındaydı. Önce gafleti, ardından dehşeti gördü. Savaş nihayet bittiğinde, eski neşesine bir türlü kavuşamadı.

Bununla birlikte kötümserlik tuzağından bir şekilde sakındı. Hatıratında bunu şöyle anlatır: "Durumun asla eskisi gibi olmayacağı düşüncesine kendimi kaptırmadım. Eski düzeni pek fazla tanımadığım için, içimde ona dönük bir özlem yoktu. Aklımdaki asıl düşünce, önümüzdeki en büyük görevin böyle felaketlerin bir daha yaşanmasının önüne geçmeye katkıda bulunmak olduğuydu."¹

Savaştan önce Urquhart, Milletler Cemiyeti'nin heyecan uyandırdığı kişilerden biriydi. Hatırladığı kadarıyla, enternasyonalist coşkusunun ilham kaynağı, herkesin BMB olarak andığı Bayan Beatrice M. Baker adlı eksantrik bir müdirenin yönettiği özel kız yatılı okulu Badminton'la çocukluk yıllarındaki bağlantısıydı. Urquhart'ın annesi Badminton Okulu'nda öğretmendi. Teyzesi Lucy, heybetli BMB'nin okuldaki ve hayattaki ortağıydı. Urquhart altı yaşındayken, iki yüzden fazla kız arasındaki tek oğlan öğrenciydi. BMB, sola çok yakınlık duyan biriydi. O dönemdeki birçok kişi gibi, "Joe Amca" Stalin'e yönelik sevecen bir bakışı vardı. Ayrıca 1930'larda kara Avrupa'sından gelen Yahudi mültecileri okula almıştı; o dönemde özel yatılı okul müdirelerinden çoğunun yapmayacağı bir şeydi bu. Hatta savaş sırasında orada okuyan anemin de aralarında bulunduğu kız öğrencilerini, "Dünya İşçileri Birleşin!" yazılı pankart altında Bristol caddelerinde yürütmüştü.

Urquhart savaşın bitmesinden sonra, Nazi işgalini görmüş Hollanda'da istihbarat toplamak üzere İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda oluşturulmuş özel

1 Urquhart, *A Life in Peace and War*, 85.

bir daireye, tarihçi Arnold Toynbee tarafından alındı. Hollanda'nın artık Nazi işgali altında olmaması nedeniyle, yapılacak çok fazla iş yoktu; söz konusu daire, savaş döneminden kalma birçok bürokratik tuhaflığın küçük bir örneği idi. Oradaki görevi uzun sürmeyen Urquhart'ın sonraki işvereni, bir süre önce kurulmuş Birleşmiş Milletler'in örgütlenme işlerinden sorumlu olan ve daha önce BM Sözleşmesi'nin hazırlanmasına da katkıda bulunan İngiliz diplomat Gladwyn Jebb'di. Urquhart geri kalan meslek yaşamı boyunca, bu dünya kurumunun sadık bir hizmetçisi olarak kaldı. BM'nin uygulamadaki kusurlarına haklı bir kuşkuculukla baksa bile, ideallerinden heyecan duymaya devam etti.

Kırk yıl sonra 1945 sonbaharındaki delişmen ortam hakkında şunu yazacaktı:

O öncülük günlerinin zindeliğini ve şevkini yeniden yakalamak zordur. Savaş herkesin aklında ve yaşantısında hâlâ canlıydı. Birçoğumuz silahlı kuvvetlerde görev almıştı ve bazılarımız yeraltı direniş hareketlerinden daha birkaç ay önce çıkıp gelmişti. Barış için çalışmak bir rüyanın gerçekleşmesi demektir ve her şeyi sıfırdan örgütleme gereği fazladan bir teşvik unsuruydu.²

Urquhart'ın BM sekreterliğindeki en yakın arkadaşlarından biri, kitapta daha önce değinilen başka bir kişiydi: Gestapo tarafından tutuklanıp işkenceden geçirildikten sonra, Buchenwald'a ve Dora'ya gönderilen Fransız direniş savaşçısı Stéphane Hessel. Her iki adam da aynı yıl, yani 1919'da doğmuştu. Hessel'in de olağandışı bir geçmişi vardı. Babası Franz Hessel, Proust'un kitaplarını da çeviren seçkin bir Alman yazardı; ölümcül bir Fransız-Alman aşk üçgenini konu alan ve daha sonra François Truffaut'nun meşhur filmine temel oluşturan *Jules ve Jim* (Jules et Jim) hikâyesindeki Jules karakterinin modeliydi. Urquhart gibi, Stéphane Hessel de küresel bir çapta daha iyi bir dünya kurmanın peşindeydi. Hırslının itici gücü, alışılmış savaş tiksintisinden ve barış özleminden daha ilginç bir şeydi. Hatıratında yazdığına göre, onu "diplomasiye doğru yönelten" şey, birçok ulustan ve sınıftan insanların bir araya getirildiği "toplama kamplarının kozmopolitliği"ydi.³ Savaşın bitişinden üç yıl sonra, ilk Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'nin hazırlanmasına katkıda bulundu. Hessel 2013'te, doksan beş yaşında öldü.

Hiç kuşkusuz, Urquhart ve Hessel olağanüstü kişilerdi. Ama yıkımı bizzat yaşamaktan doğan idealizmleri olağandışı değildi. Milletler Cemiyeti'nden daha sağlam ve etkili bir küresel kuruluş tarafından yönetilecek yeni bir dünya düzeni kurulması gerektiği fikri yaygın biçimde benimsenen bir inançtı.

² *Ibid.*, 93.

³ Stéphane Hessel, *Danse avec le siècle* (Paris: Editions du Seuil, 1997), 99.

Bazıları bu anlayışı çok ileriye götürdü. Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombalarının atılmasından önce bile, dünya hükümeti savunucuları çoğu kez kıyamet senaryosu çerçevesinde konuşmaktaydı. Arnold Toynbee'nin daha savaş sırasında, bir Üçüncü Dünya Savaşı'nın ancak dünya genelinde kolluk gücü olan bir dünya hükümetiyle önlenebileceği yolundaki açıklamaları maskaralık gibi görülebilirdi; ama ABD Dışişleri Bakanlığı'ndaki üst düzey kişiler onu oldukça ciddiye aldı. Nisan 1945'teki bir Gallup anketi, ABD'nin "dünya barışını koruyacak kolluk yetkisine sahip bir dünya kuruluşu"na girmesini, Amerikalıların yüzde 81'inin istediğini ortaya koydu.⁴

Dünya hükümeti ya da dünya federasyonu kavramının gayet muğlak olması nedeniyle, bu çizgideki düşünürler genelde kendi kişisel ideallerini geleceğe yansıtan bir tutum içindeydi. Mahatma Gandhi şaşırtıcı olmayan bir tavırla, bir dünya federasyonunun şiddete başvurmama ilkelerine dayanması gerektiğini savundu. Toynbee dünya çapındaki kolluk gücünün en azından bir süreliğine bir Angloamerikan girişimi olması gerektiğini ileri sürdü. Tasarısı "demokratik bir Angloamerikan Dünya Uluslar Topluluğu" yaratmaktı.⁵ Bunu savunan yalnız o değildi. 1939'da Washington büyükelçisi olan Lord Lothian'a göre, Britanya İmparatorluğu federal bir dünya hükümeti için modeldi. Bu da sadece çıkarıcı değil, son derece hayalci olması bakımından şaşırtıcı sayılabılırdı. Ancak bir tür liberal Anglosakson hegemonyası fikri Britanya'da veya ABD'de olağandışı değildi. Churchill buna bir süre inandı. Nitekim aynı anlayış, bir ya da iki Beyaz Saray sakini dahil, İngilizce konuşan hayalcilerin özsaygısını beslemek üzere hâlâ arada bir ortaya çıkıveriyor.

New Yorker yazarlarından E. B. White, 1945 ilkbaharında ilk Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ni hazırlayacak bir konferans için San Francisco'nun tam doğru yer olduğu yorumunda bulundu. Ne de olsa "ABD her yerde insanların gözünde gerçekleşmiş bir rüya, bir tür minyatür dünya devleti" sayılırdı.⁶ Bu tarz kendini beğenmişlik günümüzde oldukça bayat görünse bile, henüz tam ortadan kalkmış değil. E. B. White yine de Amerikan rüya âlemindeki bazı lekelerin gayet farkındaydı. Nitekim San Francisco Konferansı'nın başlamasından bir hafta sonra, 5 Mayıs'ta California'daki bir yerde "(güya) çevreyi koruma peşindeki bir grubun belli bir kesimde oturma hakkını 'beyaz ırktan insanlar'la sınırlamaya çalıştığını" belirtti.⁷

Ayrıca, çoğunlukla antinazi, antifaşist direniş hareketlerinde yer alan ve Avrupa'nın birliğini birleşik bir dünya yönünde ilk adım olarak gören Av-

4 Mark Mazower, *Governing the World: The History of an Idea* (New York: Penguin Press, 2012), 208.

5 *Ibid.*, 194.

6 E. B. White, *The Wild Flag: Editorials from The New Yorker on Federal World Government and Other Matters* (Boston: Houghton Mifflin, 1946), 72.

7 *Ibid.*, 82.

rupahılar vardı. Ulusal Kurtuluş Hareketi olarak da bilinen Combat adlı bir Fransız direniş grubu, daha 1942'de yayımladığı bir manifestoda şunu bildirdi: "Dünya birliğine giden yoldaki bir aşama olan Avrupa Birleşik Devletleri yakında uğruna çarpıştığımız canlı bir gerçeklik haline gelecektir."⁸ Combat içinde öne çıkan simalardan biri, genellikle abartıya düşkün olduğu söylenemeyecek Albert Camus'ydü. Camus daha sonraları başka bir antifaşist direnişçi grubuyla yakın temasa girecekti. Bu grup Avrupa'nın birliğine ilişkin bir manifestoyu daha da erken bir tarihte, 1941'de Napoli kıyısı açıklarındaki Ventotene adlı ufak volkanik adadan duyurmuştu. Altiero Spinelli ve başka İtalyan solcuları, Mussolini tarafından bu adada Bourbon hanedanınca inşa edilen kasvetli bir 18. yüzyıl zindanına atılmıştı. Tutuklulardan biri olan siyaset düşünürü Ernesto Rossi'nin kaleme aldığı Ventotene Manifestosu, ulusal siyasetin gericiyle uygun olduğunu ve bütün ilericilerin "yekpare bir uluslararası devlet" için mücadele etmesi gerektiğini bildirmekteydi. Hedef önce federal bir Avrupa, ardından federal bir dünyaydı.

Elbette çok daha eski olan birleşik Avrupa idealinin geçmişi en azından 9. yüzyıldaki Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na kadar iner. O zamandan beri Avrupa ideali birçok değişiklik geçirse de değişmeyen iki tema vardı. Birinci tema, Avrupa'nın manevi ve siyasal çekirdeğini oluşturacağı birleşik Hristiyan dünyası idealiydi. Bu hedef (Erasmus'la başlamak üzere) Katolikler, özellikle de Fransız Katolikleri arasında hep revaçta kaldı. Örneğin, Sully dükü Maximilien de Béthune (1560-1641), Türklerin ancak Hristiyan dinine dönmeleri halinde katılabileceği bir Hristiyan Avrupa cumhuriyeti tasarlamıştı.

Bununla bağlantılı ikinci ideal ebedi barıştı. Başka bir Katolik Fransız olan Abbé de Saint-Pierre 1713'te "Avrupa'da Ebedi Barışı Yaratma Projesi" adlı risaleyi yayımladı. Bu göre, bir Avrupa senatosu, bir Avrupa ordusu olacaktı ve daha büyük üye devletlere eşit oy hakkı tanınacaktı.

Ebedi barış ve Hristiyan birliği, ilk pan-Avrupacıların kafasında çoğu kez özdeşti. Barışçıl birleşme bir dinsel kavram, bir Hristiyan ütopyasıydı. Mutlaka Avrupa kıtasıyla sınırlı olması öngörülmediği için, bizzat Hristiyanlık gibi, evrenselci bir özlemdi. Tanrı'nın dünyevi krallığında ulusal sınırların kalkması ideal olan durumdu.

Aydınlanma çağından sonra, rasyonalistler sadece ufak retorik değişiklikleriyle bu dinsel evrenselciliğin yeni bir versiyonunu benimsediler. 19. yüzyıl Fransız şairi ve devlet adamı Alphonse de Lamartine, "Barış Marşı" (1841) adıyla Avrupa'nın birliğine rasyonalist bir övgü şiiri yazdı: "Aydınlanma sürecinde dünya birliğe ulaşır / Düşünen her kişi yurttaştır benim için / Haki-

⁸ Menno Spiering ve Michael Wintle, ed., *European Identity and the Second World War* (New York: Palgrave Macmillan, 2011), 126.

kattir benim yurdum." Devrim yılı 1848'de Fransa'nın dışişleri bakanı olan Lamartine, Fransız Cumhuriyeti'ni sadece Avrupa için değil, bütün insanlık için bir model olarak sunan Avrupa İçin Manifesto metnini yayımladı.

Dinsel idealizmden rasyonalist idealizme benzer bir yöneliş İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda da ortaya çıktı. ABD'nin henüz savaşa katılmadığı 1940'ta, Amerika'daki Mesih Kiliseleri Federal Konseyi adlı bir grup, "Adil ve Kalıcı Barış" (belki biraz erken olsa bile, her zaman uğraşılmaya değer sayılacak bir konu) üzerine çalışacak bir komisyon oluşturdu. Bu girişimde Protestan papazlara ve sivillere bazen Yahudiler ve Katolikler de katıldı. Büyük ABD kentlerinde "dünya düzeni üzerine ulusal heyetler" oluşturuldu. Komisyonun hazırladığı "Barışın Altı Esası" başlıklı bir açıklamada, bir dünya örgütünün gerekliliği ortaya konuldu. Açıklamanın aylak hayalcilerin eseri olduğu kuşkusunun duyulmaması açısından, komisyon başkanının 1930'ların başlarında bir Hitler hayranı ve Eisenhower yönetiminde dışişleri bakanlığı yaptığı 1950'lerde sert bir Soğuk Savaş yanlısı olarak tanınan John Foster Dulles olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Dulles çok pespaye, üstelik ahlaken şaibeli bazı politikalarda önemli bir rol oynadı. Vietminh milliyetçilerine karşı Fransız sömürgeci savaşına destek verdi ve 1953'te İran başbakanı Muhammed Musaddık'ın demokratik yoldan işbaşına gelmiş hükümetinin devrilmesine yardımcı oldu. Musaddık komünizme karşı yumuşak sayılmakta ve Angloamerikan petrol çıkarları için bir tehdit olarak görülmekteydi. Sonuçta İngiliz ajanlarının ve Dulles'in kardeşi Allen'in yönetimindeki CIA'nın tertiplelediği bir darbeyle işi bitirildi. Ama Dulles'in antikomünizmini belirleyen sadece büyük şirketlerin çıkarları değildi. İmansız komünizme karşı savaşın öncelikle ahlaki bir mesele olduğuna inanan bir Hristiyan ahlakçıydı. Ayrıca Birleşmiş Milletler'in "manevi gücü"ne inandığını ileri sürdü ve San Francisco'daki ABD heyetine danışmanlık yaptı.⁹ Japonya'ya karşı atom bombasının kullanılmasına tepkisi sadece o dönem için değil, Amerikan muhafazakârlığıyla özdeşleşmiş bir adam için de olağandışı sayılabilirdi. Ama ondan beklenir bir şeydi: "Bizler inançlı bir Hristiyan ulus olarak, atom enerjisini bu şekilde kullanmaktan ahlaken çekinmezsek, başka yerlerdeki insanlar bu hükmü kabul edecektir."¹⁰

"Tek dünya" retoriğinin çoğu kez dinsel ahlakın ilham verdiği bir şeyden daha seküler ve daha yakın bir şeye dönüşmesini aslında Hiroşima'nın yıkılması sağladı. Bilim insanları, içlerinden bazılarının yaratılmasına kat-

9 John Foster Dulles, *War or Peace*, bu baskı için özel bir önsözle (New York: Macmillan, 1957), 38. İlk yayımlanış tarihi 1950.

10 Neal Rosendorf, "John Foster Dulles' Nuclear Schizophrenia", *John Lewis Gaddis et al., ed., Cold War Statesmen Confront the Bomb: Nuclear Diplomacy Since 1945* (New York: Oxford University Press, 1999), 64-69.

kıda bulunduğu böyle bir silahın getireceği sonuçlar konusunda ilk uyarıda bulunanlar arasındaydı. New Mexico çölünde 16 Temmuz 1945'te ilk atom bombasının ürkütücü patlatılışı, bombayı geliştiren ekibin önde gelen simalarından Robert Oppenheimer'da bile yarı dinsel bir tepki uyandırdı. Hindu metni Bhagavad Gita'dan şu sözleri aktardı:

Bin güneşin nuru aynı anda
Parlayıp göğü saracak olsa,
Benzer Yüce Varlığın ihtişamına. ...
Şimdi dünyaları darmadağın eden ecele döndüm ben.

Hiroşima'nın bombalandığını duyduğunda, Einstein'ın ağzından çıkan ilk sözler daha sıradandı: "Ya, vah vah!"¹¹

Einstein, iki ay sonra Senatör J. W. Fulbright ve Yüksek Mahkeme yargıcı Owen J. Roberts gibi tanınmış kişilerle birlikte, *New York Times*'a bir mektup gönderdi. Mektupta şu ifade vardı: "İlk atom bombası, Hiroşima kentinden fazlasını yıktı. Geçmişten kalan köhne siyasal fikirlerimizi de berhava etti."¹² Bu fikirlerden biri, ulusal egemenlikti. Mektubu yazanlara göre, San Francisco'da mutabık kalınan Birleşmiş Milletler Sözleşmesi sadece bir başlangıçtı: "Başka bir atom savaşını önlemeyi umuyorsak, bir federal dünya anayasasını, dünya çapında işleyen bir hukuk düzenini amaçlamalıyız."

John Foster Dulles ilk başta nükleer enerjinin BM denetim altına alınmasını savunurken, Sovyetler Birliği'nin ilk bombasını patlatmasından sonra hemen fikrini değiştirdi. Einstein, Kasım 1945'te *Atlantic Monthly*'de çıkan bir röportajda görüşünü şöyle belirtti: "Bombanın sırrı bir dünya hükümetine teslim edilmelidir ve ABD bunu bir dünya hükümetine vermeye hazır olduğunu hemen duyurmalıdır."

Bunun ahlaki gerekçesini, Einstein'ın *Atlantic Monthly*'deki röportajının çıktığı ay içinde, eski Hristiyan sosyalist ve İngiltere başbakanı Clement Attlee, Kanada parlamentosundaki bir konuşmasında belki de en özlü biçimde ifade etti. Konuşmasını kısmen Fransızca yaparak ve Hiroşima'yı fazlasıyla akılda tutarak, bilimin ve ahlakın uyumlu hale getirilmesini önerdi. Londra gazetesi *Times*'ın aktardığına göre, "bilginlerin araştırmalarına kattığı şeye denk bir ahlaki şevk olmadıkça, yüzyıllar içinde kurulmuş uygarlığın yıkılacağı" kanaatinde olduğunu belirtti.¹³

• • •

11 Joseph Preston Baratta, *The Politics of World Federation: United Nations, UN Reform, Atomic Control* (Westport, CT: Praeger, 2004), 127.

12 *New York Times*, 10 Ekim 1945.

13 *The Times* (Londra), 20 Kasım 1945.

Somut dünyanın 1945'te yeniden şekillenme yoluna girişinde, barışa susamış eski direniş savaşçıların ve askerlerin, şoka uğrayan bilim insanlarının ve Hristiyan tek dünya savunucularının yüce gönüllü idealizminin bir payı olduğu söylenebilirdi ama bu pay, onların içinden geçmiş olabileceği kadar değildi. Savaştan sonra (ve aslına bakılırsa daha savaş sırasında) uluslararası kurumları şekillendiren güç, dinden ya da ahlaki ideallerden ziyade siyasetti. Siyasal çözümler asla ideal olmaması nedeniyle, yeni düzenin de kusurlu olması kaçınılmazdı.

San Francisco'da hazırlanacak olan BM Sözleşmesi'nin kaynağı, Ağustos 1941'de Newfoundland kıyısı açıklarındaki Placentia Koyu'nda buluşan Churchill'in ve Roosevelt'in görüşmesiydi. Britanya o sırada şiddetli Alman hava akınlarını henüz yeni atlatmıştı. Almanya bir süre önce, 22 Haziran'da Sovyetler Birliği'ne saldırmıştı ve Pearl Harbor Baskını'nın (7 Aralık 1941) eli kulağındaydı. Roosevelt Amerikalı seçmenleri Avrupa çatışmasında daha aktif bir ABD rolünü benimseme yönünde hafifçe dürtmeye istekliyd. Böylece bir "Atlantik Sözleşmesi" hazırlamak üzere, iki lider kendi savaş gemileriyle oraya vardılar; Roosevelt *Augusta*, Churchill ise *Galler Prensi* kruvazöründeydi.

İşin garip tarafı, ileride bir dünya örgütünün kurulması ifadesine sözleşmede yer verilmesine hevesli olan Churchill'di. Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığıyla hayal kırıklığına uğramış ve ABD kamuoyunun uluslararası meselelere bulaşmaya direnişinden tedirginlik duyan Roosevelt, bu öneriyi bir kenara itti. Toynbee'yle aynı doğrultuda, Britanya'nın ve ABD'nin birkaç yıl dünyanın güvenliğini ortaklaşa sağlaması gerektiğine inanmasına karşın, İngiliz emperyalizmini ayakta tutma gibi bir hevesi de yoktu. Görüşmede Roosevelt, o yılın Ocak ayında faşizmle mücadelenin gerekçesi olarak dünyaya ilk kez duyurduğu "Dört Temel İnsan Özgürlüğü" konuşmasını hatırlattı. Norman Rockwell'in duygu yüklü tablolarıyla ölümsüzleştirdiği bu özgürlükler şunlardı: Konuşma Özgürlüğü, İbadet Özgürlüğü, İnsanca Yaşama Özgürlüğü ve Korkmadan Yaşama Özgürlüğü.

Atlantik Sözleşmesi, sonuçta bu saf ilkelerin ayrıntılı açıklanışından pek fazla bir şeye yer vermedi. Ama büyük ölçüde Amerikan tarafının uğraşısıyla metne giren bir hükmün önemli ve kalıcı bir etkisi olacaktı. Sözleşme "özyönetimden zorla yoksun bırakılmış olanların tekrar özyönetime kavuşması umudunu" ifade etmenin ötesine geçerek, "bütün insanların altında yaşayacakları yönetim biçimini seçme hakkı"na da saygı duyulacağını belirtti.¹⁴

Bu isteğe dair haber, sömürgeci imparatorluklardan kurtulmak için mücadele veren çevrelere hemen ulaştı. Vietnam'daki Ho Şi Minh ve Endonez-

14 Townsend Hoopes ve Douglas Brinkley, *FDR and the Creation of the U.N.* (New Haven, CT: Yale University Press, 2000), 41.

ya'daki Sukarno gibi milliyetçi liderler, siyasal bağımsızlık (ve ABD desteği) yönündeki taleplerinde Atlantik Sözleşmesi'nin bu sözlerine defalarca göndermede bulunacaklardı. Setif'te 8 Mayıs'ta eşitlik talep ettikleri için Fransız göçmenlerin makineli tüfeklerle taradığı Cezayirli protestocular, "Yaşasın Atlantik Sözleşmesi!" yazılı pankartlar taşımaktaydı.

Atlantik Sözleşmesi'nin hazırlandığı sırada "sivil itaatsizlik"ten dolayı hapisiste olan Jawaharlal Nehru, Angloamerikan açıklamalarında bir riyakârlık sezdi; sözleşmeyi bir dizi göstermelik palavra sayıp önemsiz buldu. Ama ertesi yıl "Hindistan'dan Çıkın" kampanyasında, sözleşmede yer alan ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı çağrısını hatırlattı. Ayrıca bu hakları güvence altına alacak bir "dünya federasyonu" çağrısında bulundu.

Churchill, "özyönetim" hakkının sadece Nazi işgali altındaki ülkelerle ilgili olduğu konusunda Parlamento'yu rahatlatmak için çabuk davranmak zorunda kaldı. Ona göre, sömürgeler tamamen farklı bir meseleydi. Ne de olsa, 1942'deki meşhur konuşmasında belirttiği gibi, "Britanya İmparatorluğu'nun tasfiyesine nezaret etmek üzere majestelerinin başbakanı olmuş değildi." Roosevelt'in bu tür kuru gürültülere ayıracak zamanı yoktu ve Nehru'ya yakınlık duyuyordu ama hâlâ süren bir savaş varken, Churchill'i fazla sıkıştırmak istemedi. Churchill ise ABD'nin imparatorluk işlerinde kendisine "hocalık taslaması"na kızdı; çünkü başta Filipinler'de olmak üzere, ABD hiç de eli temiz sayılmazdı. Bu oldukça doğrudu ama Churchill daha savaştan önce ABD'nin Filipinler'e bağımsızlık sözü verdiğini ve bu sürecin Japon istilasıyla kesintiye uğradığını unutupordu.

Atlantik Sözleşmesi'nden Birleşmiş Milletler'e varış kısa bir adımdan ibaretti ancak henüz küresel güvenliği sağlayacak bir dünya örgütü değil, Mihver devletlerine karşı bir ittifak olarak. Aralarında Çin'in ve Sovyetler Birliği'nin bulunduğu 26 ülke Ocak 1942'de sözleşmeyi imzaladı. İttifaka adını veren ise, uluslararası örgütlere ilişkin önceki çekincelerine rağmen Roosevelt oldu. Bu gelişme Pearl Harbor'a yönelik saldırıdan sadece birkaç hafta sonra, keyfi çok yerinde olan Churchill'in "Arcadia" kod adlı bir konferans için Beyaz Saray'da bulunduğu sırada yaşandı. Roosevelt bir süredir dünya çapındaki yeni ittifaka ne ad verileceğine kafa yormaktaydı. Derken, bir gün kahvaltıdan önce, ilham perisi geliverdi. Churchill'in banyosuna paldır küldür dalan Roosevelt, üstündeki sular hâlâ damlamakta olan başbakana "Birleşmiş Milletler!" diye bağırdı. Churchill de tamam dedi.

Savaş boyunca bürokratların, planlamacıların, diplomatların ve Müttefik liderlerinin çözmeye çalıştığı asıl sorun, savaş dönemi ittifakının savaştan sonra istikrarlı bir uluslararası barış düzenine nasıl dönüştürüleceğiydi. Dünya genelinde yeni bir ekonomik durgunluktan nasıl kaçınılacaktı? Gelecekte Hitler gibi tiplerin yeni bir dünya savaşını başlatmaları nasıl önlenecek-

ti? Böyle uluslararası girişimlere “komünistler”in karanlık işleri damgasını vurmaya hazır Amerikalı muhafazakârları kızıştırmadan, bu iş nasıl yapılacaktı? Churchill’in hâlâ “İngilizce konuşan halklar”, Stalin’in “barış tutkunu” halklar ve Roosevelt’in uyumlu bir büyük devlet koalisyonu çerçevesinde tasarladığı yeni dünya örgütünün yapısı nasıl olursa olsun, somut gücünün olması şarttı. Zira eski Milletler Cemiyeti’nde eksik olan şey tam da buydu. Yeni BM’nin barışı gerekirse zorla kabul ettirme yetkisinin olması gerekirdi. Böyle bir yetkiyi fiilen dayatmak büyük devletlerin uyuşmasına bağlı olacağı için, Moskova, Tahran ve Yalta’da konferanslar düzenlendi. Bu konferanslarda, dünya sanki devasa bir satranç tahtasıymış gibi hamleler yaparken, Polonyalıları, Yunanlıları ve diğer halkları piyonlar gibi itip kakan Churchill, Roosevelt ve Stalin, savaş sonrası düzeni bazen kabataslak hesaplarla tartışarak çözüme bağladılar.

Bu arada, ABD’de savaşla harabeye dönmüş ülkelerde insani yardımla ve gıda sıkıntılarıyla uğraşacak yeni uluslararası kuruluşlar oluşturuldu. Churchill 1943’te kurulan Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi’ni (UNRRA) ilk başta ciddiye almakta güçlük çekti. Bir gün yine banyosundayken, sanki bir müzikhol nakaratıymış gibi “UNRRA!, UNRRA!, UNRRA!” diye şarkı söylediği duyuldu. UNRRA savaştan sonra kaçınılmaz bir gelişmeyle, ABD’deki Cumhuriyetçiler tarafından komünizme karşı yumuşak olmakla suçlandı. Bunun bir sebebi vardı: Batı Avrupa hükümetleri kendi sorunlarıyla başa çıkabilecek durumda sayıldığı için, yardımların büyük bir bölümü Doğu Avrupa ülkelerine ve Sovyet cumhuriyetlerine gitti ve oralarda genellikle siyasal bakımdan kollanan kesimlerin eline geçti. UNRRA özellikle ilk aşamalarda çoğu kez karman çorman bir kuruluştu; ancak onsuz çok daha fazla insan korkunç şartlarda helak olacaktı.

Stalin’e bağlı Kızılordu’nun bitkin Alman askerlerini Ukrayna’nın buzla kaplı ovalarında püskürttüğü ve Batılı Müttefiklerin Normandiya’da köprübaşları elde ettiği sırada, büyük devletler gelecekteki BM örgütlenmesinin nasıl olacağına dair kaba bir fikre sahipti. BM bünyesinde bir Genel Kurul ve bizzat büyük devletlerin denetiminde bir Güvenlik Konseyi olacaktı. Almanya’yı alt etmeye yönelik ekonomik işbirliği (kiralama ve ödünç verme benzeri düzenlemeler) ekonomik milliyetçiliğin aşırılıklarını ve spekülasyonun muzır biçimlerini önleyecek uluslararası kurallara dayalı bir uluslararası para sistemi için gerekli temeli sağlamaktaydı. Ayrıca bir Uluslararası Adalet Divanı olacaktı.

Para sistemi 1944’te New Hampshire’daki Bretton Woods adlı bir sayfiye otelinde kuruldu. Resmen Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı adı verilen toplantının Bretton Woods’ta yapılmasının iki sebebi vardı. ABD Kongresi’nin bankacılık ve para işleri komitesinde yer alan ve para mevzuat-

tına muhalif bir Cumhuriyetçi olan New Hampshire senatörünü ikna etmek gerekiyordu. Bu türden kırsal işletmelerde her zaman görülmeyen bir uygulamayla, otelin Yahudi konukları kabul etmesi ikinci sebepti. Başkalarının yanı sıra, Hazine Bakanı Henry Morgenthau kapıdan çevrilmeyi pek sindirecek biri değildi.

Roosevelt, Kasım 1944'te dördüncü kez ABD başkanlığına seçildi. O sırada kendini tamamen savaş sonrasında bir BM konusuna verdiği, kampanya demeçlerinden açıkça anlaşıyordu. Ona göre, dünyanın küresel bir Yeni Düzen'i olmalıydı ve BM'ye küresel barışı sağlama yetkisi verilmeliydi. Bunu şöyle ifade etmişti: "Benim basit kafamla şurası açık ki dünya örgütü bir gerçekliğe dönüşecekse, Amerikalı temsilcilerimize görevlerini yerine getirme yetkisi önceden bizzat halk tarafından, Kongre'deki temsilcileri aracılığıyla anayasal usullere göre verilmelidir."¹⁵ Roosevelt'i ve ideallerini "komünizm"le ilişkilendiren çevreler henüz susturulmuş olmasa bile, Amerikan yurttaşlarının çoğu görünüşte onunla hemfikir gibiydi.

Roosevelt'in dördüncü kez seçilmesinden hemen önce, BM konusunda bir konferans daha düzenlendi; bunun için ihtiyaten seçilen yer, Washington'un Georgetown semtindeki konforlu bir malikâne olan Dumbarton Oaks'tu. Savaş sırasında Müttefik politikalarını hep ABD, Britanya ve Sovyetler Birliği, yani Üç Büyükler kararlaştırmıştı. Bu sefer dördüncü bir büyük olarak, Çin de toplantıya davet edildi. Çin'in üstüne düşeni yapabileceğine sınırlı güven duyulmasına karşın, bu dört büyük devletin savaştan sonra dünyanın güvenliğini ortaklaşa sağlayacağı umulmaktaydı. Gerek Churchill'in, gerekse Stalin'in gözünde Çan Kay-şek rejiminin pek hatırı yoktu; ama Amerikalılar Çinli başkomutana itibar kazandırmaya çok istekliydiler (Daha sonra Fransa'nın da itibarını korumaya acilen ihtiyaç duyduğu görülünce, Dört Büyükler San Francisco'da Beş Büyükler'e dönüştü).

Ne var ki Birleşmiş Milletler'in kesin yapısı konusunda, Dumbarton Oaks'ta hâlâ anlaşmazlıklar vardı. Hangi ülkeler üyeliğe uygun sayılacaktı? BM'nin görev alanı (Sovyet görüşü doğrultusunda) güvenlikle mi sınırlı tutulacaktı, yoksa ABD'nin istediği (ve kabul ettirdiği) şekilde ekonomik ve sosyal konuları da mı kapsayacaktı? Uluslararası bir hava gücü olmalı mıydı? BM birliklerine hangi ülkeler asker sağlamalıydı? Milletler Cemiyeti'nde olduğu gibi, her üyenin BM yaptırımlarını veto hakkı mı olmalıydı, yoksa bu hak sadece büyük devletlere mi tanınmalıydı? Tam olarak hangi hususlar vetoya tabi olacaktı? Sırf yaptırımlar ya da soruşturmalar mı, yoksa aynı zamanda görüşülecek konular mı? Uzlaşmalara varıldı ve zor sorunlar (veto) çözümsüz

¹⁵ Dan Plesch, *America, Hitler, and the UN: How the Allies Won World War II and Forged a Peace* (Londra: I. B. Tauris, 2011), 170.

birakıldı. Üyelik, ilke olarak bütün “barış tutkunu devletler”e açık olacaktı; bu ibare Amerikalıların duygusal yanı için çekiciydi ama Sovyetler Birliği’ni eleştirenleri barış düşmanları olarak kınamayı alışkanlık edinen Stalin için daha özgül bir anlamı vardı. Örneğin, 1940’ta Kızılordu’ya kafa tutan Finlandiya bir barış düşmanıydı.

Böylece gereklizeminin hazırlanmasıyla, San Francisco’da 27 Nisan 1945’te barış tutkunu dünya birleşecek ve BM bir savaş dönemi ittifakından, Roosevelt’in hoşlandığı ifadeyle “demokratik bir dünya örgütü”ne dönüşecekti.¹⁶

Ne yazık ki zaten ağır hasta olan ve Rus çarının eski yazlık sarayının ihtişamına rağmen, şartların rahat olmadığı (tahtakurularının başlı başına azap çektiği) Yalta Konferansı’nda vahim derecede bitkin düşen ABD başkanı 12 Nisan’da öldü. Ama yerine geçen Harry S. Truman, demokratik bir dünya düzeni yönündeki beklentileri, ardılının getirdiği düzeyin daha da üstüne çıkardı. BM Sözleşmesi’ne imza atmasından kısa bir süre önce, Haziran ayında Kansas City Üniversitesi’nden onursal diploma alırken, bir Yanki iyimserliği hamlesiyle şunu ilan etti: “Ülkelerin bir dünya cumhuriyetinde uyuşması, bizim ABD cumhuriyetinde uyuşmamız kadar kolay olacaktır.”¹⁷

• • •

Beş bin delege San Francisco’ya varırken ve Opera Binası’ndaki açılış töreni için yüz binlerce seyirci caddeleri doldururken, elli ülkenin bayrakları Pasifik melteminde dalgalandı. Bütün dünya oradaydı – tabii Almanlar, Japonlar ve müttefikleri hariç. Daha doğrusu, başka istisnalar da vardı. Ve belki de hepsi de orada bulunmayı hak etmiş değildi. Baştaki askerî cuntanın ta savaşın sonuna kadar faşist kampa belirgin biçimde yakınlık gösterdiği Arjantin, üstünlük sağlamaya dönük ayak oyunlarından dolayı çağrılan bir ülkeydi. Sovyetler Birliği güdümündeki Ukrayna ve Belarus, Sovyet cumhuriyetlerinin tam üye olmasını isteyince, Latin Amerika desteğine gerek duyan ABD de Arjantin’in BM’ye alınması için ısrar etti.

Buna karşılık, İkinci Dünya Savaşı’nın başladığı ülke olan Polonya çağrılmadı çünkü meşru hükümet konusunda mutabakat yoktu. Sovyetler Birliği Lublin Komitesi olarak bilinen geçici Polonya hükümetine destek verirken, Londra’daki Polonya sürgün hükümeti hak iddiasında ısrarcıydı. Durum böyle olduğu sürece, Sovyetler Birliği’nin isteği doğrultusunda Lublin Komitesi’nin San Francisco’ya çağrılması söz konusu olamazdı. Stalin daha önce Yalta’da Churchill ve Roosevelt’e, Polonya’nın serbest seçimlere gidece-

16 Roosevelt’in sözlerini aktaran Mazower, *Governing the World*, 209.

17 “Remarks Upon Receiving an Honorary Degree from the University of Kansas City”, 28 Haziran 1945, trumanlibrary.org/publicpapers/viewpapers.php?pid=75.

ği sözünü vermişti ve savaş dönemindeki Polonya yeraltı hareketinin on altı lideri, Ruslarla dostça bir sohbete davet etmişti. O zamandan beri bu kişilerden hiç haber alınamaması meşum bir belirtiydi. E. B. White'ın *New Yorker* makalesinde belirttiği gibi, "Polonya sorunu kentin üzerinde murdar bir kuş gibi dolaşmaktaydı."¹⁸

Yine de bu işi sürdürmek için yeterince iyimserlik vardı. Arap delegelerinin aval aval bakan kent sakinleri için özellikle egzotik bir çekiciliği vardı. *Yank* dergisine göre, "Amerikalı şöhret avcıları, Araplara yakından bakmak için itişip kakışırken, adamın biri öbürüne 'Şeyhler, ha? Çok ilginç, değil mi?' diyordu. Arapların tepkisinde de benzer bir şaşkınlık görmek mümkündü. Suriye'den Bay Ferid Zeyneddin isimli biri, izlenimlerini *Yank*'a şöyle anlatı: "Amerikalılar bana hep sakız çiğneyen gözlüklü insanlardan oluşmuş bir millet gibi görünüyor. Belki gözlük takmaya mecburlar çünkü binalar o kadar yüksek ki yukarıdan aşağıya süzerken gözleri yoruluyor."¹⁹

Ortamı daha keskin gözle inceleyenler de vardı. Sonradan İngiliz İşçi Partisi'nin başına geçecek olan Michael Foot, *Daily Herald*'ın bir köşe yazarı olarak oradaydı. Sıkı bir Avrupa sosyalisti olarak, "Amerika'nın mevcut statüsünün tehlikeleri" konusunda endişeliydi. ABD düpedüz fazlasıyla zengindi, savaşı fazlasıyla hasarsız atlatmıştı, fazlasıyla güçlüydü. "Amerika'nın ekonomik beklentileri, konferansın kendisini gölgede bırakmış gibi"ydi. Dahası, şehrin sinemalarında gösterilen Nazi toplama kampları konulu haber filmle-ri, onun ifadesiyle, "yeri yerinden oynatacak bir heyecan" uyandırmamaktaydı (Foot'un aklından geçen şey, Boer Savaşı sırasında Mafeking kuşatmasının kalkması üzerine, İngiliz kalabalıklarının sergilediği büyük sevinçti).²⁰

O ilkbaharda Amerikan sinemalarında gösterilen ve hiç kuşkusuz Pasifik Savaşı'nın son aylarında sönükleşmiş savaş ruhunu canlandırmayı amaçlayan diğer filmler, John Wayne'in oynadığı *Bataan'a Dönüş* (Back to Bataan) ve Errol Flynn'in oynadığı *Hedef Burma!* (Objective, Burma!) filmleriydi. Ama MGM yapımı *Lassie'nin Oğlu* (Son of Lassie), Dorothy Lamour'un oynadığı *Benny'ye Madalya* (Medal for Benny) ve Abbott ile Costello'nun rol aldığı *İşte Size Karma Okullar* (Here Come the Co-Eds) gibi izlenecek daha neşeli gösteriler de vardı.

Delegelerin masraflarını ceplerinden ödeyerek kalacakları yerler, Yalta'dakinden kesinlikle daha konforluydu. Churchill'in diplomatik danışmanı olarak, Yalta dahil savaş dönemindeki konferansların çoğuna katılmış olan Gladwyn Jebb, San Francisco'da karşılaştığı durumu "dehşet verici bir ikram

¹⁸ White, *The Wild Flag*, 82.

¹⁹ *Yank*, 15 Haziran 1945.

²⁰ *Daily Herald*, Mayıs 1945.

salgını” olarak nitelendirdi.²¹ Sayıları kısa süre sonra beşe çıkacak olan ve ABD dışişleri bakanı Edward R. Stettinius Jr.’ın başını çektiği Dört Büyük Devlet temsilcileri, Fairmont Otel’inin üst katında bir çatı dairesinin yuvarlak kütüphanesinde bir araya geldi. *Time* dergisinin haberine göre, kütüphanenin “mavi bir tavanı ve yeşil kumaşla kaplı iki kanepesi” vardı.²² Daha düşük konumlu heyetler çalışmalarını alt katlarda yürüttü.

Büyük devletler genel ilkelerde hızla anlaşmaya vardı. Ama onlar ve öbür devletler arasında, yani büyük devlet üstünlüğü ve demokratik bir dünya örgütü hedefleri arasında gerginlikler vardı. Gösteriş düşkünü Avustralya dışişleri bakanı Dr. Herbert Evatt’ın temsil ettiği daha küçük ülkeler, Güvenlik Konseyi’nde büyük devletlere tanınan veto hakkına içerlediyseler de boyun eğmeye mecbur kaldılar. Sovyet dışişleri bakanı Vyaçeslav Molotov, büyük devlet konumuyla ilgili en aşırı tutumu takındı. Sovyetler Birliği’nin BM’de görüşülmesini istemediği her konuda veto hakkı için ısrarını sürdürdü. Bu tutumun neredeyse konferansı çıkmaza düşürecek noktaya varması üzerine, Moskova’ya bir ABD diplomatik heyeti gönderdi ve Stalin sonunda Molotov’a ısrarından vazgeçmesi talimatını ilettili.

Molotov’un İngiliz ve Amerikalı mevkidaşları, tatlı dilli Anthony Eden ve (Brian Urquhart’ın “artist gibi yakışıklı ve doğal olamayacak kadar beyaz dişli bir adam” diye tarif ettiği) Edward Stettinius için verdiği mükellef ziyafette, en azından Üç Büyükler arasında her şey yolunda gibiydi.²³ Bu Rus ağırlamalarında her zaman olduğu gibi, çok fazla miktarda yiyecek ve içecek tüketildi. Üç adamın şerefe kadeh kaldırışı sırasında fotoğraflar çekildi; masa başında uzun saatler geçirmesinden dolayı, Sovyet Komünist Partisi çevrelerinde “Kıçı Sağlam” olarak tanınan silik Molotov bile bu fotoğraflarda cana yakın bir poz takınmayı başardı. Saat epey ilerlemişti. Beylerde artık başların dönmeye başladığı apaçıktı.

Derken, olağandışı bir şey oldu. İçten neşenin getirdiği taşkın ruh hali içindeki Molotov, Polonya yeraltı hareketinin on altı liderinin başına gelenleri nihayet saygıdeğer meslektaşlarına ifşa edebileceğini bildirdi. Bu kişiler Kızılordu’ya karşı “bölücü faaliyet”ten, ölüm cezasını gerektiren bir suçtan tutuklanmıştı. Önce şoka uğrayan, ardından küplere binen Eden, tam bir açıklama için üsteledi. Onun sert ses tonundan rahatsız olan Molotov, yüzünü astı ve savunma konumuna geçti. Şenlikli hava anında dağılıp uçtu. Konferans bir kez daha tehlikeyeydi.

Ancak bu fırtına da geçti. Gerçeklik hüs-nükuruntuyla savuşturuldu. *Nation* dergisi Amerikalı liberallere, Polonya’da “gerçek anlamda serbest seçimler”

21 Yazarın Gladwyn Jebb’in torunu Inigo Thomas’la sohbeti.

22 *Time*, 14 Mayıs 1945.

23 Urquhart, *A Life in Peace and War*, 94.

yapıldığında, “Rusya’nın ahlaki tutumu”nun “büyük ölçüde güçleneceği”ni ve “güvensizliğin asgariye ineceği”ni bildirdi.²⁴ Serbest seçimler yönündeki muğlak vaat, Yalta’da Batılı Müttefiklerin hevesle sarıldığı ve hiç kimsenin henüz atmak istemediği kulptu. En korkunç şartlarda Almanlara direnmekle her riski göze almış on altı cesur Polonyalının Sovyet gizli polisince işkenceden geçirildiğini ve “Nazi işbirlikçileri” olarak yargılandığını bilen sadece Sovyet yetkilileriydi. Tutuklular 21 Haziran’da, yani San Francisco Konferansı hâlâ sürerken cezaya çarptırıldı. İki dışında hepsi Sovyet hapishanelerinde öldürüldü.

On altı Polonyalının Moskova’da işkence gördüğü sırada, büyük devletler sözleşmenin giriş bölümüne alınacak bir insan haklar bildirisini görüştü (Evrensel İnsan Hakları Bildirisi daha sonra 1948’de kabul edildi). Stéphane Hessel ve başka birçok kişi, Aydınlanma düşüncesinin ve Hristiyan evrenselciliğinin bu soylu ürününü, yani insan haklarından sadece din, kültür ya da siyasal sınırlarla tanımlanmış bir topluluğun değil, bütün insanlığın yararlanması gerektiği fikrini, savaş sonrası düzenin en büyük katkısı olarak gördü. Evrensel insan hakları Nürnberg’de benimsenen “insanlığa karşı suçlar” hukukuna ve bu hukuk da Polonyalı avukat Raphael Lemkin’in 1944’te “etnik, ırksal, dinsel ya da ulusal bir topluluğun kasıtlı ve sistematik biçimde tamamen ya da kısmen yok edilişi” olarak tanımladığı soykırım kavramına bağlandı.

İnsan haklarının uygulanacağı ya da uygulanabileceği bir an bile kimse-nin aklından geçmedi. Durum tam tersineydi. San Francisco’daki İngiliz dış politika danışmanlarından tarihçi C. K. Webster bunu şöyle ifade etmişti: “Her ne kadar bir bildiriye itiraz etmesek de politikamız ‘insan haklarına ilişkin güvence’den sakınmaktır.”²⁵ BM’nin yanı sıra Milletler Cemiyeti’nin de doğumuna katkıda bulunmuş Güney Afrikalı devlet adamı ve Boer Savaş kahramanı General Jan Smuts’un yazdığı bir taslak temelinde, bir bildiri usulen ortaya çıktı. San Francisco’da büyük devletlerin Haziran ayında mutabık kaldığı sözler şöyleydi: “Birleşmiş Milletler’i oluşturan biz halklar [...] temel insan haklarına, insan kişiliğinin onuruna ve değerine, erkeklerin ve kadınların, büyük küçük ulusların eşit haklarına inancı teyit etmeyi [...] kararlaştırdık.”

Michael Foot *Daily Herald*’daki köşesinde, Sovyetler Birliği’nin manevi önderliğini özel övgüyle öne çıkardı. Savaştan önce Neville Chamberlain’ın başbakanlığındaki İngiliz hükümetinin Nazi mezalimine ilişkin haberleri örtbas ettiğine dikkat çekti. Ama o sırada haliyle “mağdurlar sadece Liberaller,

24 *The Nation*, 30 Haziran 1945.

25 Mark Mazower, “The Strange Triumph of Human Rights, 1933-1950”, *The Historical Journal* 47, no. 2 (Haziran 2004), 392.

Sosyalistler, Barışseverler ve Yahudilerdi.” Foot’un kibirli bir havayla vardığı saptama durumun artık değiştiği idi. “Bu kesimler, General Smuts tarafından hazırlanan Temel Özgürlükler Sözleşmesi’nin giriş bölümünde haklarına yer verilmesinden yarar görecekler. Sözleşme Güney Afrika’daki siyahi halk için bile geçerli olacak. Öyle olur mu acaba?” Foot’un bu konudaki kuşkuları yersiz değildi ama o da Polonya sorununun pis kokusunu görmezlikten gelmekten memnundu. Nitekim Sovyetler Birliği’ne “bağımlı halkların siyasal hakları konusunda, diğer bütün ülkelere nazaran [...] çok daha mantıklı ve anlaşılır bir görüşü” ifade ettiği için övgüler dizdi.

Konferansın Haziran sonunda neticeye varmasından önce bir kriz daha çıktı. Konu bu sefer Fransız askerlerinin 29 Mayıs’ta Şam sokaklarında Suriyelilerle çarpışmaya ve kadim başkentin yanı sıra Halep, Hama ve Humus’a bombalar yağdırmaya koyulmasıyla hareketlenen Doğu Akdeniz’di. Fransız komutası altındaki özel Suriye kuvvetlerinin Suriye ulusal ordusuna devredilmesi yönündeki Suriye talebi üzerine, Fransız manda yönetimi takviye birlikler istemişti.

Diplomatik manevralarda usta bir kişi olan Suriye cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli, ertesi gün ABD başkanı Truman’a bir mektup yazarak, daha önce Ho Şi Minh’in ve Sukarno’nun dile getirdikleriyle aynı görüşleri, çok daha başarılı sonuç verecek şekilde ifade etti. Fransızların Almanlarla çarpışmak üzere ABD’nin verdiği borç parayla satın alınmış silahları kullanarak Suriyelileri öldürdüklerini, sağlam gerekçeli bir kızgınlıkla belirtti. ABD 1944’te Suriye’yi bağımsız bir ülke olarak tanımıştı. “Atlantik Sözleşmesi ve Dört Özgürlük nerede şimdi? San Francisco hakkında ne düşünebiliriz?”²⁶

Amerikalıların Suriyelilerden yana tavır alması için fazla teşvike gerek yoktu. Washington’da Avrupa emperyalizmine, hele Fransız emperyalizmine hoş gözle bakılmamaktaydı. O sırada Amerikalılar için daha yabancı bir bölge olan Çinhindi’nin aksine, Suriye ve Lübnan öteden beri Çin’e de bahşedilen müşfik babacıl tavırla, misyonerlik şevki ve ticari çıkar karışımı bir yaklaşımla kollanmıştı: Beyrut’taki Amerikan Üniversitesi, Kudüs’te Hristiyan misyon evleri, Açık Kapı ekonomi politikası. O dönemde Amerikalı politika belirleyicileri arasında revaçta olan ibare “manevi önderlik”ti. Hiç kuşkusuz, John Foster Dulles için de geçerli görünen bir durum olarak, manevi duyarlılık içtendi ama önderlik hırsı da öyleydi.

İngiliz birliklerinin Doğu Akdeniz’i işgal ettiği 1941’de, Müttefikler savaştan sonra Suriye’nin bağımsızlığını tanıma sözü verdiklerinden, el-Kuvvetli’nin yardım başvurusunu göz ardı edemezlerdi. Bunun üzerine Churchill bölge-

26 William Roger Louis, *The British Empire in the Middle East, 1945-1951: Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism* (New York: Oxford University Press, 1984), 163.

deki adamı General Bernard Paget'e, Fransızları tekrar kışlarına sokma talimatını verdi. Bu zor bir iş değildi çünkü Fransızlar sayıca direnemeyecek kadar azdı. Sol eğilimli *Manchester Guardian* olayı yurtseverce sevinçle aktardı. Gazetenin muhabiri "Şam'a bahriyelilerle birlikte girerken, [...] şaşkın haldeki Şamlı kalabalıklar alkış tuttular. [...] Şam halkı İngiliz zırhlı araçları eşliğinde Fransız askerlerini kentin dışına çıkaran upuzun kamyon, tank ve Bren-gun personel taşıyıcısı kuyruğunu ısıklayıp yuhaladı."²⁷

General de Gaulle çirkin bir Anglosakson tertibi olarak gördüğü olaya öfkeyle tepki gösterdi: "Şu anda size karşı açık husumet besleyecek bir konumda değiliz. Ama Fransa'ya hakaret ve Batı'ya ihanet ettiniz. Bunu unutmak mümkün değil."²⁸

Görünüşte Suriye krizi, San Francisco'da şekillenmekte olan yeni dünya düzeni için kusursuz bir testti. Atlantik Sözleşmesi'nin lafzına ve BM'nin ruhuna uygun davranmanın meşru bir örneği varsa, o da buydu. Fransızlar 1941'de verilen sözlere rağmen, sömürgeci otoritelerini yeniden sağlamaya çalışıyorlardı. İngilizler onlara hadlerini bildirmekte gayet haklıydı; *Guardian*'ın haberindeki mağrur üslubun kaynağı buydu.

Durum elbette o kadar basit değildi. İngilizler Ortadoğu'nun başka yerlerinde yaptıkları gibi, farklı kesimlere farklı vaatlerde bulunmaya dayanan ikili bir oyun oynadılar. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının ufukta görüldüğü 1916'da, Britanya ve Fransa vardıkları Sykes-Picot Anlaşması'yla Doğu Akdeniz'i nüfuz alanlarına ayırmışlardı: Fransa'ya Suriye ve Lübnan, Britanya'ya ise Ürdün ve Irak düştü. Fransa'nın Almanya'ya yenilmesinden bir yıl sonra, 1941'de İngiliz kuvvetleri Şam'a girdiklerinde Fransa'nın ayrıcalıklı konumunu tanıırken, Suriye'nin bağımsızlığına destek olma sözü de verdiler. Bunların bağdaşır hedefler olmadığı apaçıktı. Aslında, İngilizlerin gerçekte istedikleri şey Doğu Akdeniz'de başta gelen oyuncu olmaktı. Bu yüzden Suriyelilerin Fransızları kışkırtmasına gayet sevindiler. Sert Fransız misillemesi tam da onları hepten kovmak için gereken bahaneydi. 1945 yazının başlarında fiilen olup biten şey buydu.

Suriye krizinde aslında 19. yüzyıl sonlarının emperyal çekişmelerini hatırlatan, tuhaf biçimde köhne bir yan vardı. San Francisco'da henüz açıkça görülme bile, gerek Britanya, gerekse Fransa sonuçta Ortadoğu'daki üstün konumlarını yitireceklerdi. Çok geçmeden ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin borusu öter hale gelecekti. Savaş dönemindeki bir İngiliz planı, çok uzak olmayan bir geleceğin ipucunu verir nitelikteydi. Londra'da beslenen umut, Britanya'nın ve ABD'nin BM himayesinde askerî üsler kurarak, savaş sonrası

27 *Manchester Guardian*, 4 Haziran 1945.

28 Louis, *British Empire in the Middle East*, 148.

dünyada güvenliği ortaklaşa sağlayacaktı; bu rolü Asya'da Amerikalılar, Ortadoğu'da ise İngilizler oynayacaktı. Amerikalılar yerel egemenliğin ABD askerî üsleri için seçilmiş yerleri, yani stratejik vesayet bölgelerini kapsamayacağını daha önce açık seçik belirtmişti. Daha gayriresmi bir imparatorluğun soluk şekli, savaştan sonraki ilk aylarda gözle görülür hale gelme yolundaydı. İngilizlerin pek kavrayamadığı husus, bu yeni dünyada onlara biçilen rolün ister istemez küçük olacaktı.

Suriyeliler bağımsızlık talep eden tek halk değildi. Nitekim San Francisco'da konuşulan meselelerden biri buydu. Michael Foot, Sovyetler Birliği'nin kendine has katı felsefi gerekçelerle, böyle özlemleri Batı Avrupalı müttetiklerine nazaran daha çok destekleyici tutum içinde olduğunu belirtirken yanılmıyordu. Ama Genel Kurul'un zamanla antisömürgeci ajitasyon için hayati bir foruma dönüşecek olmasına karşın, sömürgeciliğin tasfiyesi 1945'te henüz gündemde değildi. Sömürgeci devletlerin kabul edeceği şey, BM Sözleşmesi'nde de yer aldığı üzere, "özyönetimden yoksun bölgeler"i'nin sakinlerinin "esenliği"nin gözetme sözünü vermekten ibaretti. Özyönetim "her bölgenin ve oradaki halkların özel şartlarına ve onların içinde bulunduğu çeşitli ilerleme aşamalarına göre" desteklenecekti. Pencab'ın eski valisi Baron Hailey (William Malcolm), Londra gazetesi *Times*'in okurlarına, "bizim politikamızda zaten örtük biçimde yer almayan hiçbir şey"i'n söz konusu olmadığı teminatını verebilecek durumdaydı. Daha da önemlisi, "Birleşmiş Milletler örgütünün sözleşme ilkelerinin ilgili sömürgeci devletlerce uygulanışına müdahale etmesi gibi bir niyet açıkça yoktu."²⁹ Britanya, Fransa ve diğer emperyal devletlerin yükümlü tutulduğu tek şey, hâlâ ellerinde bulunan "bölgeler"deki şartları BM Genel sekreterine düzenli bildirmektir.

• • •

Bazı çevrelerin bir dünya hükümeti yönündeki yüksek beklentileri göz önünde tutulunca, San Francisco Konferansı'nın nihai sonucunun hayal kırıklığı yaratması kaçınılmazdı. Bir dünya hükümetinin işlerlik kazanması için, ulusal hükümetlerin egemenlik haklarından vazgeçmeleri gerekecekti. Büyük devletler içinde, sadece Çin'i temsil eden büyük işadamları ve politikacı T. V. Soong, "gerekirse egemenliğin bir kısmını bırakmak"tan söz etti.³⁰ Çin büyük devlet veto hakkından vazgeçmeye bile hazırды. Ama Çan Kay-şek'in bizzat Çin'deki egemenliği zaten sallantıda görüldüğü için, Çin'in bu konudaki cömertliğinin pek önemi yoktu.

²⁹ *The Times* (Londra), 6 Ekim 1945.

³⁰ White, *The Wild Flag*, 80.

E. B. White *New Yorker* için yazdığı haberlerde, konferansın asıl paradoksuna parmak bastı. "Enternasyonalizmin ilk kıpırtıları genelde milliyetçilikten uzaklaşmak yerine, milliyetçiliğe yöneliyor gibi görünüyor."³¹ Ona göre, ulusal bayraklar, üniformalar, savaş şarkıları, gizli toplantılar, diplomatik hamleler "dünya topluluğunun bir inkârı"ydı. Gayet hoş enternasyonalist retorikğin altında "motorların 'egemenlik, egemenlik, egemenlik' şeklindeki düzenli çarpıntılar"ını duymak mümkündü.

San Francisco'daki başka bir gözlemci, ABD Donanması'ndan yeni terhis edilmiş olan John F. Kennedy'di. Bu genç adam "hukuka ortak bağlılık temelindeki dünya örgütünün çözüm" olacağı konusunda "dünya federalistleri"yle hemfikirdi. Ama savaşın "nihai kötülük" olduğu yönündeki ortak duygunun hükümetleri birlikte hareket etmeye yöneltecek kadar güç kazanmaması halinde, hiçbir sonucun çıkmayacağını farkına vardı. Ona göre, düşük bir ihtimaldi bu.³²

İki atom bombasının atılması bile bu duyarlılığı yaratmaya yetmedi. Nagazaki'nin yıkıma uğramasından bir hafta sonra, İngiliz dışişleri bakanı Ernest Bevin, Londra'ya gelen Gladwyn Jebb'i ve başında bulunduğu BM Yürütme Komitesi'ni öğle yemeğinde ağırlarken, bir konuşma yaptı. Çok güçlü profile sahip komitede Sovyetler Birliği adına Andrey Gromiko, Kanada adına Lester Pearson, ABD adına ise daha sonraları Sovyet casusu olduğu gerekçeyle hakkında dava açılacak olan uzun boylu ve zarif Alger Hiss'in yardımcılığını yaptığı Stettinius yer almaktaydı. Britanya'yı temsil eden Philip Noel-Baker, enternasyonalizme inancı yüksek bir kişiydi. Tarihçi C. K. Webster da ona yardımcı olmak üzere oradaydı; fotoğrafçıların flaşlarını protesto için siperli bir tenis şapkası takmıştı. Bevin bu seçkin komitenin San Francisco'da başlayan çalışmayı yakında tamamlayacağını belirtti. Japonya'ya atılan korkunç yeni silahların, dünya örgütüne işlerlik kazandırmayı büsbütün zorunlu hale getirdiğine işaret etti. Ne var ki "dünya hükümeti fikri"ni "özenle işlemek" gerektiğinin farkındaydı. Ülkelerin kendi tarihleri, ortak hafızaları, gelenekleri vardı. Tıpkı Ernest Bevin'in işçi sınıfı kökenini aşmayı başarımada olduğu gibi, bunlar da zamanla aşılabiliirdi. San Francisco'nun "temel ilke"si doğrudu. Ama "doğru atmosfer"i yaratmak zaman alacaktı. O zamana kadar "benimsenebilecek yegâne pratik yöntem, ülkeler ve en başta da iyi ya da kötü yönde en çok etkili olabilecek büyük ülkeler arasında işbirliği"ydi.³³

Bevin haklıydı. Ama böyle bir kastı olmasa da dünya hükümeti idealindeki en büyük kusuru açığa vurmuştu. Bu tür bir hükümetin işlerlik kazanma-

31 *Ibid.*, 81.

32 Arthur M. Schlesinger Jr., *A Thousand Days: John F. Kennedy in the White House* (Boston: Houghton Mifflin, 1965), 88-89.

33 *The Times* (Londra), 17 Ağustos 1945.

sı, büyük devletlerin ittifakına bağlıydı. İttifakın tutması halinde, bir tür küresel otoriterlik (Napoléon'un yenilgiye uğratılmasından sonra Metternich'in oluşturduğu Kutsal İttifak'ın bir tekrarı) tehlikesi vardı. Tutmaması halinde ise, toy dünya örgütü güçsüz kalacak ve ufukta belki daha da yıkıcı başka bir savaş ihtimali belirecekti.

Sonuçta, büyük devletler tek cephede kalamadı. Soğuk Savaş'ın tam olarak ne zaman başladığını söylemek zordur. Roosevelt (gereksiz yere Churchill'i sindirme noktasına varacak ölçüde) Stalin'i yanında tutmak için ne kadar uğraşırsa uğraşsın, daha Yalta'da ciddi çatlaklar belirgindi. John Foster Dulles henüz Soğuk Savaş adını takmasa bile, Londra'da Eylül 1945 sonlarında onun doğuşuna tanıklık ettiğini ileri sürdü.

Beş Büyükler'in (ABD, Britanya, SSCB, Fransa ve Çin) dışişleri bakanları, başta İtalya, Finlandiya ve Balkan ülkeleriyle olmak üzere, imzalanacak çeşitli barış antlaşmalarını görüşmek için orada toplanmıştı. Önemli bir noktada anlaşmazlık çıkmadı. Nitekim ABD büyük devlet ittifakında uyum uğruna, Polonya'da Sovyetler Birliği'nin dayattığı geçici hükümeti, yapısıyla ilgili fazla yaygara koparmaksızın tanımaya çoktan razı olmuştu ve Macaristan için de aynı tutumu takınmaya hazırdı. ABD dışişleri bakanı James F. Byrnes, konferansla ilgili raporunda hükümetinin "Sovyetler Birliği'nin Doğu ve Orta Avrupa'da kendisiyle dostça ilişki içinde hükümetler görme arzusunu paylaştığını" belirtti.³⁴

Ama Molotov'un başka bir gündemi vardı. Sovyetler Birliği dışında, komünizm büyük devletlerin ikisinde önemli bir kuvvet konumundaydı: Komünist Partisi'nin hâlâ çok güçlü olduğu Fransa ve kaynayan iç savaşın yakında taşmaya doğru gittiği Çin. Molotov'un Çin milliyetçilerini ve Fransız yöneticilerini küçük düşürebilmesi ve ABD'yi de bu küçük düşürmenin içine çekebilmesi halinde, komünist dava büyük ölçüde güçlenecekti. Taktiği ise Fransa'nın ve Çin'in ilgili ülkelerin teslim olma şartlarında imzacı taraf olmadıkları gerekçesiyle, antlaşma görüşmelerinden çekilmelerini talep etmekte. Amaç Fransızları sindirmek, Çinlileri aşağılamak ve İngilizleri şaşırtmaktı. John Foster Dulles hatıratında Molotov'un soğukkanlı diplomatik becerilerini takdir etmekten kendini alamayacaktı: "Bay Molotov 1945'te Londra'da formunun zirvesindeydi."³⁵

Fransa'daki direniş hareketinin eski bir lideri olan ve sonradan cumhurbaşkanlığına seçilen Fransız dışişleri bakanı Georges Bidault sürekli küçümsendi, kışkırtıldı ve aşağılandı. Molotov'un oyunlarından biri, Bidault'ya haber vermeksizin İngiliz ve Amerikalı meslektaşlarından bir toplantının

34 ABD dışişleri bakanı Byrnes'in raporu, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/decade18.asp.

35 Dulles, *War or Peace*, 27.

ertelenmesini istemek, böylece Fransızın boş bir odanın kapısından dönmesini sağlamaktı. Beklenti ise Bidault'nun hiddete kapılıp paldır küldür Paris'e dönmesiydi. Çinli bakan sanki hiç orada değilmiş gibi, düpedüz adam yerine konulmadı. Asabi mizaçlı Bevin ise dokundurmalarla öfke patlamalarına, ardından bazen Sovyet görüşüne ödün vermelere varan uysalca özür dilemelere yöneltildi.

Bu taktikler istenen sonucu almaya yaramayınca, Sovyet dışişleri bakanı şantaj yolunu denedi. Bevin'a ve Byrnes'a, Fransa'nın ve Çin'in çekilmemesi halinde, Sovyetler Birliği'nin artık işbirliğine girmeyeceği bildirildi. Byrnes'ın müttefik saydığı ülkelerin daha fazla aşağılanmasına yanaşmaması üzerine, konferans yarıda bırakıldı. Dulles'a göre, kader anı buydu. Böylece "bir dönemin, Tahran, Yalta ve Potsdam döneminin sonuna gelindi. Sovyet komünistlerinin bize 'dost' görünme oyunu bitti. Bize karşı düşmanca tutumlarının dünya genelinde açıkça ilan edildiği döneme girildi."³⁶

Soğuk Savaş'ın pişkin yanlısı, bu konuda kesinlikle yanılmıyordu. Üstelik savaş sonrası dünya düzeninde beliren çatlakları gören yalnız o değildi. *New York Times*'ın askerî editörü Hanson W. Baldwin, Dulles'in aksine liberal biriydi. Dergisinde 26 Ekim'de çıkan bir köşe yazısında, atom bombası icadının dünyayı ve özellikle iki büyük devleti, rahatsız edici bir seçimle karşı karşıya bıraktığını ileri sürdü. Seçeneklerden biri, Birleşmiş Milletler'i güçlendirmekti. Bu durumda kaçınılmaz bir gelişmeyle, büyük devletler ulusal egemenlikten epeyce vazgeçmek zorunda kalacaktı ve Güvenlik Konseyi'ndeki veto yetkisi kaldırılacaktı. Ruslar ve Amerikalılar karşılıklı olarak birbirlerinin atom tesislerini teftiş etme hakkını kazanacaklardı.

Bu, Baldwin'in ahlaki gerekçelerle değil, kendini koruma adına tercih ettiği çözümdü. Dulles her zamanki gibi, daha ahlakçı bir görüş benimsedi. BM'nin her zaman zayıf kalacağını çünkü dünya genelinde "ahlaki yargıya ilişkin bir mutabakat" bulunmadığını yazdı.³⁷ Ona göre, Soğuk Savaş siyasal olduğu kadar ahlaki de bir çatışmaydı, iyinin kötüyeye karşı bir savaşıydı.

Ancak Hanson Baldwin naif değildi. Hatta Sovyet ya da Amerikan tarafının kendi önerdiği çözümü kabul edeceğini beklemiyordu. Onun ifadesiyle, bu durumun getireceği sonuç "birbirine kuşkuyla bakan iki bloka ayrılmış bir dünya, belki yıllarca istikrar içinde kalsa bile, sonunda büyük savaşa yönelecek bir dünya"ydı.

Öyle de oldu. Sonbaharın kışa döndüğü sırada, 1945 ilkbaharının yüksek umutları sönmeye yüz tutmuştu. Bir dünya demokrasisi şöyle dursun, bir dünya hükümeti olmayacaktı; dört ya da beş dünya polisi bile olmayacaktı.

36 *Ibid.*, 30.

37 *Ibid.*, 40.

çaktı. Güvenlik Konseyi'nde temsil edilen iki Avrupa ülkesinin elinde kalmış güç, çok geçmeden imparatorluklarının kanlı batışıyla daha da tükendi. Sovyetler ve ABD açık husumete sürüklendi. Japon işgaliyle zaten ağır yara almış Çin, kendi içinde iki bloka bölündü; yozlaşmış ve moralsiz milliyetçiler Mançurya'nın güneyindeki büyük kentlerde tutunurken, komünistler kırsal kesime ve kuzeyin büyük bir bölümüne hâkim oldu.

Amerikan gazeteleri 1945 güzü ve kışında hâlâ Çin'in savaş dönemi başkenti Chongqing'deki olumlu gelişmeleri, komünistler ve milliyetçiler arasında bir tür gölge oyunu şeklinde süren müzakereleri bildirmekteydi. "Uzlaşma", "ateşkes", "demokrasi" ve her iki tarafın bir iç savaşı "başlatma" konusundaki isteksizliği konuşulup durmaktaydı. *New York Times*'ta 14 Ekim'de çıkan bir makalede, Başkomutan Çan Kay-şek'in liderliğine tam güven ifade edildi. Şu sözleri günümüzde okumak insana çok garip gelir:

Savunduğu demokratik ideoloji bir yana, Çan Kay-şek şimdi Stalin dışındaki bütün dünya liderlerinden daha fazla güce ve Stalin'den de daha geniş yetkilere sahip. Çin Cumhurbaşkanı, Ordu Komutanı ve Kuomintang şefi olmanın yanı sıra, en az kırk üç başka kuruluşun başında; [...] Başkomutan aslında Çin demektir. Onun sözü yasadır ve diğer ulusal liderlerin normalde astlarına devredeceği birçok şeyde son söz onundur.

Bunların ona hiç yararı olmayacaktı. Tam dört yıl sonra, Başkomutan otoritesini Fujian kıyıları açıklarında, eskiden Formoza ve şimdi Tayvan olarak bilinen küçük bir adada sürdüren bir konuma düşecekti.

• • •

Böylece sıfır yılı karışık bir şükran ve endişe havasıyla nihayet son buldu. Çoğu yerde bir tür barışa varılmış olmasına şükredilirken, insanların parlak bir geleceğe dair hayalleri azaldı ve gittikçe bölünen bir dünyaya dair korkuları arttı. Milyonlar hâlâ üşüyordu ve açtı; yeni yıla girişi sevince benzer bir havada kutlayacak durumları yoktu. Üstelik haberler çoğu kez iç karartıcıydı: İşgal altındaki Almanya'da gıda isyanları bekleniyordu; terörist eylemler Filistin'de kargaşa yaratıyordu; Koreliler düştükleri yarı-sömürge statüsünü öfkeyle protesto ediyorlardı; "Amerikan teçhizatıyla tam donatılmış" İngiliz askerlerinin ve Hollandalı deniz piyadelerinin yerli isyanı bastırmaya çalıştığı Endonezya'da çarpışmalar sürüyordu.³⁸

Ama 1945'in son gününde dünyanın çeşitli yerlerindeki gazetelerden edinilen izlenim, çoğu insanın küresel haberleri artık pek umursamayacak ölçü-

de geçim derdinde olduğuydu. Dünya çapında bir savaşta her yer önem taşır. Barış döneminde ise insanlar kendi yurtlarına bakar.

Sözgelimi İngilizler hava durumu ve spor üzerine konuşur oldu. *Manc-hester Guardian*'a göre, "savaş döneminde hava durumu raporlarına getirilen yasak, geçen gece kuzeybatıda görülen türden sisi değerlendirme yeteneğini biraz köreltmış" gibiydi. Ama "Derbyshire ve Lancashire Planör Kulübü'nün, savaş patlak verince askıya alınan aktiviteleri ülkede yeniden başlatan ilk planör kulübü olmayı umduğunu" öğrenmek iyiydi.

Fransızların konuştuğu mevzu yiyecekti. Daha bir yıl önce Ardennes'in kanlı karları içinde çarpışan Amerikalı askerlere şimdi Fransız Alpleri'nde bir kayak tatili fırsatı sunuluyordu. *Le Monde*'un Chamonix'ten bir haberi şöyleydi: "Mutfak Fransız aşçılar tarafından herkesin zevkine uyacak şekilde hazırlanmış. Fransız uygarlığının bu yönünün ne kadar beğenildiğini görmek insanı şaşırtıyor." Gazete "Aralık ayında dördüncü litre şarabın" J3, M, C ve V karneleriyle edinilebileceğini duyurmaktan da memnundu.

Bayreuth'ta çıkan *Frankische Presse* "canı çıkmış, bitkin bir insan kitlesi halinde, ateşli gözlerle ve titreyen yüreklerle, zafere bile değil, savaşın bitmesine dönük tek bir umutla mahzenlerde ve sığınaklarda kümeleşen" Alman halkının çektiği korkunç zorluklara dair anılarla daha hüzünlü bir bam teline dokunuyordu. Başka haberler de vardı: İki Alman adam Nürnberg'deki savaş suçlularını infaz etmek için gönüllü olarak ortaya atılmıştı. Marburg kasabasından Erich Richter, onların kafalarını karşılıksız uçurmaktan memnun olacağını söylüyordu. Leipzig'deki bir yurtsuzlar kampında kalan Josef Schmidt, hükümlüleri asmaya ya da kellelerin uçurmaya hazırda ama "her kelle başına bir bedel" alacaktı. Kültürde teselli bulma çabası ihmal edilmedi. Yıllardan sonra ilk kez, Bayreuth Senfoni Orkestrası "Fransız müziğini Alman Roman-tizminin ve neo-Romantizminin etkisinden kurtarmak için sistematik biçimde çalışmış [...] Fransız besteci" Claude Debussy'nin eserlerini icra edecekti. Üstelik Bayreuth'ta, yani Wagner'ciliğin kutsal merkezinde!

Tokyo'da *Japan Times*'in ana başyazısındaki çağrı şöyleydi: "Eski yılın gi-dişini kutlayın! Yeni yılın gelişini kutlayın! Japonya eski yılın bitişini hiç pişmanlık duymadan kutlayacak. Zira bize acı ve sıkıntı, hayal kırıklığı ve kafa karışıklığı, utanç ve ceza yaşatan bir yıldır. Acı anılarla dolu böyle bir yıl, cehennemin yoluna içten bir rahatlamayla havale edilebilir." Gazetede ayrıca "Amerikan kuvvetlerinin istilası sırasında bir gıda krizini önlemek üzere yer solucanı, çekirge, dut yaprağı ve bir düzine kadar başka gıda ikamesinden yapılmış un kullanmaya dönük Japon planları üzerinde [...] hâlâ çalışıldığı" yönünde bir ifşaat yer almaktaydı. Nişizawa Eiiçi adlı bir muhabirin açıklamasına göre, Kabuki oyunlarındaki kahramanların çoğunlukla esef duyulacak ölçüde feodal olmasına karşın, bazı nadir istisnalar da vardı. Örneğin,

17. yüzyılda şogundan yoksul köylülerin vergi yükünü indirmesini isteme küstahlığını gösterdiği için çarmlıha gerilen köy muhtarı Sakura Sogoro “demokrasi davasında can vermiş bir şehit”ti.

New York Times’ın yaklaşımı biraz daha eğlenceliydi: “New York’un ayyaş takımının nabzını tutanların dün yaydığı fırtına uyarıları, kentin 1940’tan beri en taşkın yılbaşı gecesine doğru gittiğinin işareti sayılır.” Ama yeni ve eski dünyalar arasındaki neredeyse akıl almaz uçurumu gösteren şey, gazete makalelerinden ziyade *Times*’taki reklamlardı: “Bu farklı, insanın ağzında eriyen yumuşak ve topaksız yerfıstığı ezmesi, daha kalınca sür, anneciğim, Peter Pan bu!”

Yılbaşı gecesinde küresel ruh halinin bu kesitlerinden çıkarılacak bir sonuç varsa, o da savaştan sonraki dönemin en korkunç sefaletinden başlarını kaldırabilecek kadar şanslı insanların günlük yaşamına belli bir normallik duyusunun sızmaya başladığıydı. Almanya’da hâlâ yurtsuz olanların, Japon savaş esiri kamplarında kalanların ya da kendilerini şu ya da bu çirkef Araf’ta bulanların erişemediği bir lükstü bu.

Mahvolmuş ülkelerini yeniden inşa etmeye koyulanların eğlenceye ve hatta fazla mateme ayıracak zamanı yoktu. Yapılacak işler vardı. Bu durum daha ağırbaşlı, daha sıkıntılı, daha tertipli, savaşın ve kurtuluşun karışıklıklarından daha az heyecan verici bir gerçeklik algısına yer açtı. Bazı yerlerde elbette sömürgeci efendilere ya da iç çatışmalardaki düşmanlara karşı yeni savaşlar sürdü ve yeni diktatörlükler dayatıldı. Ama milyonlarca başka insan için bir ömre yetecek kadar heyecan yaşanmıştı; bazıları dram yıllarını unutmayı tercih ederken, belki daha talihli olan bazıları geçmişe hafif bir nostaljiyle baktı – hayat asla eskisi kadar ilginç olmayacaktı.

Sıfır Yılı’nın kendisi ondan önceki yılların yıkımıyla ve Kore, Vietnam, Hindistan-Pakistan, İsrail, Kamboçya, Ruanda, Irak, Afganistan ve daha bir sürü ülkede sonradan yaşanan yeni dramlarla, dünyanın ortak hafızasında bayağı gölgede kalmış bulunuyor. Ama savaşın harabeleri ortasında birçok şeyin yaratıldığı Sıfır Yılı’ndan sonra olgunluğa erişenler için belki de en önemli yıldır. O dönemde Batı Avrupa’da ve keza Japonya’da büyüyenlerimiz, anne babalarımızın inşa ettiği şeyleri doğal karşılama kolaylığına kapılabiliirdi: Refah devletleri, hep büyüyor gibi görünen ekonomiler, uluslararası hukuk, görünüşte alt edilemez Amerikalı hegemon tarafından korunan bir “özgür dünya”.

Elbette böyle sürmeyecekti. Hiçbir şey olduğu gibi sürmez. Ama bu durum 1945’te sağ olan erkekleri ve kadınları, onların yaşadığı zorlukları, besledikleri umutları ve özlemleri saygıyla anmamayı gerektirmez, her şeyin sonunda vardığı gelişmeyle, bunların birçoğu küle dönmüş olsa bile.

Sonsöz

Savaş 1945'te gerçekten bitti mi? Bazıları husumetlerin nihayet son bulduğu yılın 1989 olduğunu çünkü Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya ile Doğu ve Orta Avrupa'nın diğer kesimlerinin ancak o zaman komünist yönetimden kurtulduğunu ileri sürer. Stalin'in zoruyla 1945'te Avrupa'nın bölünmesi, İkinci Dünya Savaşı'nın en hassas yaralarından biriydi. Kötü niyetin peşinden kötü niyet gelmişti. Parlamenter bir demokrasiye sahip olan Çekoslovakya önce Hitler tarafından 1938'de, Fransa'nın ve Britanya'nın göz yummasıyla parçalandı (Bu olay Neville Chamberlain'in ifadesiyle "çok uzak bir ülkede hakkında hiçbir şey bilmediğimiz insanlar arasındaki bir kavga" gibi görüldü). Britanya 1939'da güya Polonya'yı tekrar toprak bütünlüğüne kavuşturmak için Almanya'yla savaşa girmiş olsa bile, bu söz hiçbir zaman yerine getirilmedi.

Ama 1989'da Sovyet imparatorluğunun yıkılışıyla birlikte, Avrupa'nın omurgasından geçen yarığın nihayet kapanabileceği umudu doğdu. Dahası, Haziran ayında Çin'de olup bitenlere, diktatörlüğe son verilmesini isteyen Çinli yurttaşların kendi askerlerince katledilmesine rağmen, o mucizevi yılda dünyanın nihayet bir araya gelebileceği umudu kısa süreliğine tekrar göz kırptı. Ayakta kalan tek bir büyük devlet vardı artık. Yeni bir dünya düzeninden, hatta tarihin sonundan söz edenler oldu. Berlin Duvarı'nda nihayet gedik açıldı.

Kız kardeşlerimle ben umut gecesi 31 Aralık 1989'u babamızla birlikte Berlin Duvarı'nda kutlamayı kararlaştırdık. Babamız 1945'te yıkılışını gördüğü Berlin'e daha önce sadece bir defa gitmişti. Bir aile felaketinin gölgesinde, 1972'de Noel'i ve yılbaşını Berlin'de geçirmiştik. Bunaltıcı bir ortam vardı. Kent karanlık ve buz gibi soğuktu. Batı ve Doğu arasındaki sınırı geçmek uzun ve bezdirici bir süreçti; homurdanan sınır muhafızları kaçak eşya ya da insan taşımadığımıza emin olmak için, arabamızın altını aynalarla gözden geçirmişlerdi.

Doğu Berlin 1972'de hâlâ büyük ölçüde babamın hatırladığı gibiydi. Bomboş Stalinist bulvarların şişirilmiş azametini rağmen, savaşın harabelerinin hâlâ görülebildiği karanlık bir kentti. Gıcır gıcır Citroën arabasını Nazi savaş seferberliği için zorla çalıştırıldığı eski fabrikanın kapılarına doğru sürmek, babama tatsız bir tatmin duygusu verdi. Kırmızı tuğladan yapılmış, haşin gö-

rünüslü bu büyük bina, bir tür Wilhelm dönemi sanayi kalesi gibiydi. Babamın pirelere, bitlere, buza, kar yağışına ve Müttefik bombalarına açık, derme çatma ahşap barakalarda tutulduğu kamp yakındaydı. Her şey hâlâ oradaydı, geçmiş düpedüz donmuş gibiydi sanki: Nöbetçi kulesi, kamp sakinlerinin hem umumi tuvalet, hem hamam olarak kullandığı krater.

Berlin'i 1989'da ziyaret edişimizde bu kamp yoktu; yağlı köri sosu buharı içinde sosis satılan eski püskü bir büfesi bulunan bir otoparka dönüştürülmüştü sanırım.

Brandenburg Kapısı'ndan yürüyerek geçtiğimizde güneş parlıyordu. Yaklaşık kırk yıl önce böyle bir geçiş düşünülemezdi; buna kalkışan biri herhalde vurulurdu. Doğulu ve Batılı Almanlara, ayrıca yerkürenin her köşesinden gelmiş Polonyalılara, Amerikalılara, Japonlara, Fransızlara ve başkalarına katılarak, Berlin'in tam merkezinde kısa bir gezintinin sıradan özgürlüğünü tadarken, babamın yüzünün heyecandan kızardığını hatırlıyorum. Üniformalı adamlar hâlâ vardı ama müdahale etmekten aciz halde sırf bakınıyorlardı; bir yurttaşı vurma zorunluluğundan kurtulmanın rahatlığıyla, bazıları gülümseyordu. Bir kerecik, dünyada her şey yolunda gibiydi.

31 Aralık gecesi soğuktu ama öyle donduracak kadar değil. Brandenburg Kapısı'na yaklaşırken, kalabalıkların tezahüratını uzaktan duyabiliyorduk. Babamın ilerleyişinde belli bir isteksizlik vardı; kalabalıkları, özellikle Alman kalabalıklarını seyretmeye meraklı değildi. Fazlasıyla anının aklına üşüşmesine yol açan gürültülü patlamalar da hoşuna gitmiyordu. Çoğu genç on binlerce insan duvarın yakınında ve üstünde toplanmış, şarkılar söylüyor, bağırıyor, Almanların Sekt adını verdiği tatlı ve köpüklü şarap şişelerinin mantarlarını patlatarak çıkarıyordu. Her yere Sekt kokusu sinmişti. İnsanlar birbirlerine yapışkan köpük yağıdıyorlardı.

Bazıları "Biz halkız!" (*Wir sind das Volk!*), bazıları ise "Biz tek halkız!" diye şarkı söylüyordu. Ama gecenin havasında milliyetçi ya da tehdit edici bir şey yoktu. Uluslararası bir kalabalık, rock topluluklarının olmadığı bir tür siyasal Woodstock festivalinde özgürlüğü, birlikteliği ve geçmişte yaşanan acı olayların tekrarlanmayacağı, dikenli tellerin, kampların ya da katliamların olmayacağı daha iyi bir dünya umudunu kutluyordu. Genç olmak güzeldi. Beethoven'ın "Kardeş Olun Ey İnsanlar" ("Alle Menschen werden Brüder") marşının bir anlamı varsa, Berlin'deki o olağanüstü yılbaşı gecesinde ortaya çıktı.

Gece yarısını çeyrek geçe, kımıldamayı zorlaştıracak ölçüde yoğunlaşan kalabalıkta babamızın ortalıkta görünmediğini birdenbire fark ettik. Havai fişekler patlarken ve gökyüzünü aydınlatırken, onu her yerde aradık. Gürültü, kulakları sağır ediciydi. Havai fişeklerin aydınlattığı güleç yüzler artık hafif histerik görünüyordu. Bu insan yığınında babamızı bulmanın bir yolu

yoktu. Onun yokluğuyla, kutlama arzumuz söndü. Endişe içinde otelimize döndük.

Saatler sonra, gözümüz hafifçe kapanmaya başladığında, kapı açıldı ve babamız yüzü bandajlı halde görünüyordu. Gece yarısı gongu vurulduğunda Berlin kalabalıkları yeni yılı bir patlamayla karşılarlarken, babamın bir zamanlar İngiliz bombalarından, Stalin orglarından ve Alman keskin nişancı ateşinden sakınmaya çalıştığı yerle aşağı yukarı aynı noktada, bir maytap her nasılsa yolunu bulup onun tam alnına çarpmış meğer.

Teşekkür

New York Halk Kütüphanesi'ne bağlı Cullman Uzmanlar ve Yazarlar Merkezi'nin bir mensubu olarak geçirdiğim süre olmasa, bu kitabı yazmış olabileceğimi hiç aklım almıyor. Dört dörtlük direktörü Jean Strouse, çok değerli direktör yardımcısı Marie D'Origny ve hep yardıma koşan Paul Delaverdac sayesinde, bu merkez bir yazar cennetidir.

Araştırmalarımı yürütürken, Robert Paxton, Fritz Stern, Hata Ikuhiko, Avishai Margalit, Ben Bland ve Geert Mak'ın tavsiyelerinden büyük ölçüde yararlandım. Amsterdam'daki NIOD araştırma enstitüsünde David Barnouw ve Joggli Meihuizen'den çok büyük yardım gördüm.

Mark Mazower ve Geoffrey Wheatcroft çeşitli aşamalarda kitap metnini okuma inceliği gösterdiler ve beni asla saptayamamış olacağım hatalara düşmekten kurtardılar. Metinde kalmış olabilecek nahoşluklardan elbette tamamen ben sorumluyum.

Wylie Agency görevlileri Andrew Wylie, Jin Auh ve Jaqueline Ko, bana derin minnettarlık duyduğum sürekli bir destek sağladılar. Önce Wylie Agency'deki temsilcim, ardından The Penguin Press'teki editörüm olarak kitabın hazırlanış sürecine katılan Scott Moyers de her iki görevini aynı ölçüde harika yerine getirdi. The Penguin Press'te kitabın tamamlanma aşamasına kadar süreci izleyen Mally Anderson'a da teşekkür ederim.

Son olarak, 1945'teki kişisel tecrübelerini bana aktarmaya zaman ayıran babam Leo Buruma'ya ve dostum Brian Urquhart'a büyük bir şükran borcum var. Duyduğum minnetin ve saygının küçük bir nişanesi olarak, kitabı onlara ithaf ediyorum.

Sabrından ve teşvikinden dolayı eşim Eri'ye minnettarım.

Görsel Malzeme Kaynakları

SAYFA 1: Yazarın izniyle.

SAYFA 2: *Yukarıda*: Bundesarchiv, Bild 183-E0406-0022-018. *Aşağıda*: Image bank WW2-Amsterdam Direniş Müzesi. VMA 113642.

SAYFA 3: *Yukarıda*: © IWM (EA 65799). *Aşağıda*: Associated Press/Charles Gorrry.

SAYFA 4: *Yukarıda, solda*: Image bank WW2-IOD. NIOD 187641. *Yukarıda, sağda*: Image bank WW2-NIOD. NIOD 95246. *Aşağıda*: Associated Press/British Official Photo.

SAYFA 5: Nationaal Archief/Spaarnestad Photo/Wiel van der Randen.

SAYFA 6: *Yukarıda*: © IWM (5467). *Aşağıda*: © IWM (69972).

SAYFA 7: © IWM (6674).

SAYFA 8: *Yukarıda*: Bundesarchiv, Bild 183-M1205-331. *Aşağıda*: Bundesarchiv, Bild 183-S74035.

SAYFA 9: *Yukarıda*: İngiliz Ulusal Arşivler ve Kayıtlar İdaresi'nin izniyle. *Aşağıda*: Associated Press.

SAYFA 10: Associated Press.

SAYFA 11: *Yukarıda*: Associated Press/Peter J. Carroll. *Aşağıda*: © Bettmann/Corbis.

SAYFA 12: *Yukarıda*: © Bettmann/Corbis. *Aşağıda*: AFP/Getty Images.

SAYFA 13: *Yukarıda*: Nationaal Archief/Spaarnestad Photo/fotoğrafçı bilinmiyor. *Aşağıda*: Image bank WW2-Güney Hollanda Direniş Müzesi. VMZH 131931.

SAYFA 14: © IWM (CF 926).

SAYFA 15: *Yukarıda*: Image bank WW2-NIOD. NIOD 61576. *Aşağıda*: © IWM (HU 55965).

SAYFA 16: Associated Press.

Dizin

- A Canterbury Tale* 221-222
- A Hen in the Wind [Rüzgâra Kapılmış Dışıl] 131
- A Woman in Berlin [Berlin'de Bir Kadın] 48
- Aachen, 247, 248, 265
- Abs, Hermann Josef, 165-167, 169
- Acheson, Dean, 261
- açlık 9, 17, 23, 35, 45, 57-59, 64, 66-67, 73, 78, 144, 192
- Açlık Planı 78
- Adenauer, Konrad, 249, 259, 261
- Adorno, Theodor, 255
- Afrika 89, 104, 108, 113, 119, 136, 140, 225, 261, 283, 284
- Aiskhylos 188
- Alexander, Harold, 74, 139
- Alman Demokratik Cumhuriyeti 164, 241
- Almanlar 19, 26, 37, 47, 58, 61, 68, 72-73, 88-93, 98, 102, 119, 129, 134-135, 137-138, 142-143, 146, 160, 162, 164, 181, 187-188, 198, 202, 207, 225, 228, 241, 245-247, 249, 252, 254-255, 280
- Almanya Sosyalist Birlik Partisi (SED) 251
- Almanya'nın Demokratik Yenilenmesi İçin Kültür Birliği (Kulturbund) 251
- American Observer* 252
- Amerikan Hijiki* (Nosaka) 50, 58
- Amerikan kültürü 252, 255, 256
- Amerikan Yahudi Ortak Dağıtım Komitesi (JDC) 154
- Amsterdam 14, 24-26, 35, 54, 85, 126, 127, 197, 200, 228, 296, 297
- Andong 80, 178, 183, 184
- Andreas-Friedrich, Ruth, 77, 157, 162, 164, 210-211, 250-253, 256
- Angelus Novus 7
- Anielewicz, Mordechai, 148
- Annan, Noel, 220, 226, 245
- Annei Hanı 80, 178, 179
- Antelme, Robert, 128-129
- antifaşist 98, 104, 157, 164-165, 184-185, 241, 251, 272-273
- antinazi 26, 55, 98, 104, 272
- Aquino, Benigno, III, 172-173
- Aquino, Corazon, 172-173
- Arbuthnot, Robert, 140
- Arendt, Hannah, 204
- Arjantin 280
- Arnhem 13, 25, 58, 270
- Arpa Harekâtı 67
- Asahi* 131, 132, 266, 267
- Asya 18, 19, 40, 47, 59, 65, 80, 81, 89, 98, 105-107, 109, 110, 117-119, 123, 137, 140, 168, 170-173, 178, 191, 200, 210, 216, 223, 230, 232, 241, 264 266, 27, 269, 286
- Atina 102-104, 188
- Atlantic Monthly* 202, 275
- Atlantik Sözleşmesi 276, 277, 284, 285
- atom bombası 240, 260, 272, 274, 275, 287, 289
- Attlee, Clement, 153, 216-217, 222-224, 232, 240, 242, 255, 275
- Aufbau* 252
- Auschwitz 60, 75, 85, 90, 91, 124, 148, 149, 166, 185, 204, 205, 207
- Avrupa 19-20, 26, 30, 46, 49, 58, 61, 66-67, 70, 79, 85-87, 89, 93-94, 96-98, 101, 106, 110, 123, 125, 132, 134-136, 141, 143, 146-147, 149-151, 153-156, 158, 169, 196-198, 200-201, 206, 208, 216, 218, 221-228, 234, 240-242, 244, 248, 256, 259-260, 263, 269-270, 272-274, 276, 278, 281, 284, 288, 290, 292-293
- Avrupa Birliği 20, 242, 259, 260, 269
- Avrupa Yahudilerini Kurtarma Komitesi 151
- Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 90, 92, 145, 156
- Aydınlanma 244, 273, 283
- Ayukawa Gisuke 231

- Bach, Julian Sebastian, 52, 66, 243, 252, 254
- Baden-Baden 74, 258
- bağımsızlık 90, 106, 109, 110, 115, 117, 118, 155, 218, 234, 277, 286
- Baker, Beatrice M., 270, 287
- Baldwin, Hanson W., 289
- Balfour Bildirisi 152
- Balfour, James, 152
- Bancroft, George, 245
- Bandera, Stepan, 155-156
- Bao Dai 114
- Bárdossy, László, 186
- Bartov, Hanoch, 147
- Bataan Ölüm Yürüyüşü 192
- Batı Almanya 148, 167, 241, 249, 259
- Beatles 31, 56
- Beauvoir, Simone de, 28-29, 33, 256-257
- Becher, Johannes, 251
- Beckers, Karl, 248
- Beethoven, Ludwig van, 16, 243, 245, 249, 294
- Belarus 209, 280
- Belçika 31, 56, 83, 95, 98, 157, 182, 186, 225
- Beneš, Edvard, 92, 94, 146
- Bengal Kıtık Karışımı 59
- Bengal 59, 217
- Ben-Gurion, David, 96, 150-153
- Benjamin, Walter, 7
- Berejkov, Valentin, 29
- Bergen-Belsen 25, 36, 38, 59, 66, 72, 76, 149, 202-204, 247, 270
- Berlin Alexanderplatz (Döblin) 74
- Berlin Duvarı 30, 251, 293
- Berlin 13, 15, 16, 26, 29, 40, 46, 48, 62-64, 66, 73, 77, 82, 124, 157, 162, 210, 216, 249, 250, 256, 293-295
- Berliner Tagesspiegel 73
- Bernhard, Prens, 32
- bersiap 110, 112
- Bevin, Ernest, 287, 289
- Beyaz Belge 152
- Bhagavad Gita 275
- Bidault, Georges, 288-289
- Bimko, Hadassah, 60, 205
- Birkenau 149, 185, 204
- Birleşmiş Milletler 19, 20, 38, 66, 271, 272, 274, 275, 277-279, 283, 286, 289
- Birley, Robert, 244-246, 251
- Blake, William, 222
- Blaskowitz, Johannes, 25
- Bleiburg 136
- BM Sözleşmesi, 271, 276, 280, 286
- Borowski, Tadeusz, 75-76
- Bosna, 99, 138
- Bostan Harekâtı, 25, 270
- Bowers, Faubion, 160, 261, 264
- Böll, Heinrich, 72
- Bradford, John P., 248
- Brecht, Bertolt, 249-250
- Breslau, 88, 146
- Bretton Woods Konferansı, 278
- Brigade* (Bartov), 147
- Britanya İmparatorluğu modeli, 272
- Britanya, 26, 27, 36, 53, 56, 60, 61, 103, 110, 138, 140, 141, 153, 165, 196, 216 218, 219, 221-224, 226, 227, 231, 232, 238, 240-242, 245, 253, 260, 272, 276, 277, 279, 285, 286, 287, 288, 293
- Browning, F. A. M., 25
- Bruksel, 85, 158, 242
- Brünn, 146
- Buchenwald, 92, 124, 128, 129, 203, 207, 215, 224, 247, 271
- Budapeşte, 62, 124, 184, 185
- Budinszky, László, 186
- Budweis, 75
- Buisson, Patrick, 34, 36, 55, 83
- Bulantı* (Sartre) 256
- Büyük Britanya, 216, 218, 222, 253, 255
- Büyük Doğu Asya Ortak Refah Alanı, 170, 171
- Byrnes, James F., 288-289
- Cakarta, 109, 110, 111
- Calvocoressi, Peter, 212
- Camus, Albert, 273
- Carinthia, 134, 135, 136, 137
- Carmi, Israel, 95
- Cava, 111, 112, 113
- caz, 32, 44, 55, 249, 255-257, 263
- Cezayir, 45, 114-118, 182, 277

- Chamberlain, Neville, 227, 283, 293
- Changchun, 79, 177, 229
- Charlemagne, 248, 260
- Charpentier, Jacques, 199
- Chataigneau, Yves, 116
- Cho Man-sik, 234, 235, 237, 238
- Chongqing, 174, 290
- Churchill, Clementine, 18, 20, 26-28, 89, 99, 103-105, 139, 142-143, 189, 202-203, 210, 216-220, 222-224, 226-227, 240, 242, 272, 276-281, 284, 288
- Churchill, Winston, 18, 20, 26-28, 89, 99, 103-105, 139, 142-143, 189, 202-203, 210, 216-220, 222-224, 226-227, 240, 242, 272, 276-281, 284, 288
- cinsellik, 38
- Clay, Lucius, 68, 161, 169
- Clevering, Rudolph, 14
- Combat, 273
- Connolly, Cyril, 221, 226, 256
- Copeau, Pascal, 180
- Coward, Noël, 243
- Culala, Felipa, 171
- Czernowitz, 146
- Çan Kay-şek, 65, 69, 98, 117, 174-177, 279, 286, 290
- Çehov, Anton, 251
- Çekoslovakya, 18, 65, 75, 90, 92, 94, 141, 142, 145, 146, 225, 293
- Çin, 20, 40-42, 49, 68, 69, 78, 79, 81, 92, 98, 103, 107, 108, 114, 117, 123, 168, 174-179, 183, 184, 189, 190, 216, 229, 231, 232, 235, 238, 261, 263, 265, 277, 279, 284, 286, 288, 289, 290, 293
- Çinhindi, bkz. Fransız Çinhindi 106, 114-115, 117-118, 225, 284
- Dachau, 17, 73, 75, 76, 92, 147, 151, 152, 203
- Daily Herald*, 27, 30, 281, 283
- Daily Mirror*, 66, 203
- Dalton, Hugh, 240-241
- Dam Yehudi Nakam*, 96
- Dantzig, Rudi van, 35
- Danzig, 88, 145, 146
- davar hırsızlığı, 186
- Davies, Binbaşı "Pash", 141
- de Bary, William Theodore, 42, 170, 176
- de Gaulle, Charles, 27-28, 55, 117-118, 127, 156, 179-180, 182, 187, 198-199, 224-225, 227, 240, 258, 260, 285
- De Patriot*, 126
- Debussy, Claude, 291
- demokratikleşme 158
- Denier, Albert, 116
- Deutsche Allgemeine Nachrichtenagentur*, 207
- Deutsche Bank, 166, 167
- Devrim Muhafızları, 93
- Dinlence ve Eglence Birliği, 41
- dinsel evrenselcilik, 273
- direniş hareketleri, 15, 26, 31, 55, 82, 98, 102-104, 107, 113, 125, 126, 128, 129, 155, 160, 171, 180, 199, 215, 224, 225, 228, 234, 241, 271, 272, 288
- Doenitz, Karl, 26
- Doğu Akdeniz, 284, 285
- Doğu Almanya, 156, 164, 241, 293
- doğum oranı, 38
- Dora-Mittelbau, 149
- Döblin, Alfred, 74, 145, 246, 258
- Dört Özgürlük, 284
- Drau Vadisi, 134
- Driving Out the Tyranny* (Norel), 127
- Dresden, 62, 68, 164
- Dulles, Allen, 274-275, 284, 288-289
- Dulles, John Foster, 274-275, 284, 288-289
- Dumbarton Oaks Konferansı, 279
- Dunston, Charles, 166
- Duras, Marguerite, 128-129, 224-225
- dünya hükümeti, 20, 272, 275, 286, 287, 289
- EAM/ELAS, 102-104
- Eden, Anthony, 15, 27, 32, 40-42, 48, 59, 62, 64, 72, 74, 80, 83, 85, 87, 89-90, 94, 101, 115-116, 126, 138-141, 143, 145-146, 150, 154, 158-159, 162, 167, 175, 187, 198, 200, 202, 232, 234, 237, 244, 246, 248, 259, 275, 282, 286-287
- egitim, 14, 43, 52, 55, 109, 131, 134, 149, 163, 164, 174, 176, 219, 220, 223, 236, 237, 240, 241, 244-247, 253, 259, 265

- Ehrenburg, İlya, 78
 Eichmann, Adolf, 185, 204
 Einstein, Albert, 275
 Eisenhower, Dwight, 26-27, 48, 73, 165, 203-204, 268, 274
 Eisenhower, Mamie, 26-27, 48, 73, 165, 203-204, 268, 274
 ekonomi 68, 78, 165, 170, 229, 233, 239, 284
 Elisohn, Bay, 15
 Endonezya, 98, 106, 107, 109-113, 118, 171, 276, 290
 Enformasyon Denetim Dairesi, 254, 259
 enternasyonalizm, 107, 287
 Erasmus, 273
 Ernst, Earl, 91, 145, 207-210, 215, 247, 264
 eşcinseller, 34
Eumenides (Aiskhylos), 188
 Evatt, Herbert, 282
 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi, 271, 283
 Fassbinder, Rainer Werner, 131
 faşistler, 52, 54, 94, 98, 99, 100, 101, 103, 134, 138, 188, 225
 faşizm, 19, 81, 99, 156, 160, 164, 187, 209, 211, 216, 276
Fateless (Kertész), 124,
 feodalizm, 160, 169, 264, 266
 Fierlinger, Zdeněk, 142
 Filipinler, 106, 133, 171-174, 191, 192, 195, 277
 Filistin, 96, 147-154, 217, 290
 Finkelstejn, Chaja, 86
 Flandre, 98
 Flick, Friedrich, 165-167
 Flood, Daniel J., 67
 Foot, Michael, 281, 283-284, 286
 Foulkes, Charles, 25
Fragebogen, 161
 Franco, Francisco, 161, 217
 Frank, Anne, 36, 59, 194, 207, 211
 Frank, Hans, 36, 59, 194, 207, 211
Frankische Presse, 291
 Fransa, 28, 30-34, 46, 49, 54-56, 61, 82, 83, 94, 97-99, 102, 114, 117, 118, 127-129, 137, 139, 156, 179, 180-182, 196-199, 201, 224, 227, 253, 256-260, 274, 279, 285, 286, 288, 289, 293
 Fransız Çinhindi, 114
 Fransız Devrimi, 180
 Friedeburg, Hans-Georg von, 24-25
 Fritz-Krockow, Libussa, 89, 91
For a Lost Soldier (Dantzig), 35
 Frost, John, 25
 fuhuş, 33, 40, 44, 48, 51, 54, 130, 131
 Fuji Dağı, 264
Fujin Gaho, 44
 Fujiwara Sakuya, 71, 178
 Fulbright, J. W., 275
 Furtwängler, Wilhelm, 15
 Gandhi, Mahatma, 234, 272
 gayrimeşru doğum, 36
 Gdańsk, 88, 145
Genç Gönüller (*Hataçı no Seişun*), 45
 genelevler, 33, 40, 41, 176, 178, 179, 182
 Georgios II, Yunan kralı, 104
Germany Year Zero (Rossellini), 46
 gıda stokları, 57, 65, 66, 115
 Gide, André, 256
 Gilbert ve Sullivan, 264
 Gilbert, Martin, 24, 27, 29, 76, 264
 Gimborski, Cesaro, 91-92
 Giscard d'Estaing, Valéry, 182
 Globocnik, Odilo, 135
 Goering, Hermann, 207
 Goethe, Johann Wolfgang von, 215, 245-246, 249, 251
 Gogol, Nikolay, 251
 Gomułka, Władisław, 146
 Gonin, Yarbay, 37
 Goudsmit, Siegfried, 126
 Gracey, Douglas, 119
 Grass, Günter, 247, 253
 Grese, Irma, 204, 206
 Grew, Joseph, 261
 Gromiko, Andrey, 287
 Groult, Benotte, 33-35, 46, 49, 56
 Groult, Flora, 33-35, 46, 49, 56
Gruppe Neubeginnen, 216

- Haayen, Maria, 31
Habe, Hans, 247
Hailey, Baron, 286
Hailey, William Malcolm 286
Halep, 284
halk mahkemeleri, 92, 100, 104, 107, 183-187, 237
Hama, 284
Hampton, Lionel, 28, 32
Hanoi, 114, 117, 118, 119
Hapları, Jacques, 55-56
Harrison, Earl G., 153
Hartglass, Apolinari, 151
hastalık, 25, 33, 36, 37, 43, 53-55, 58, 64, 65, 67, 81, 109, 177, 189, 204, 264, 270
Hatta, Mohammed, 17-18, 20, 23, 36-37, 39, 44, 48, 51-52, 55, 62, 67, 69, 71, 73, 78, 82, 86, 89, 92, 98-99, 109, 113-115, 117, 119, 125, 129, 134, 138, 140-141, 143, 146-147, 150, 153, 156, 160, 168, 174, 178, 182-184, 186, 189, 193, 198, 207, 211, 215-216, 224, 233, 251, 253, 256-259, 264, 269-270, 289, 292-293
Hayali Görüşmeler (Gide), 256
Hayek, Friedrich, 223
Healey, Denis, 225
Heine, Heinrich, 2 14
Herbert, A. P., 42, 89, 145, 161, 206, 244, 261, 282
Hess, Rudolf, 207
Hessel, Franz, 224, 271, 283
Hessel, Stéphane, 224, 271, 283
Het Parool, 55
Heuss, Theodor, 162-163
Heute, 252
Heymont, Irving, 73, 148, 150, 152
Hiristiyan Demokratlar, 240, 241, 242, 249, 255, 260, 261
Hirvatistan, 98, 136
Himmler, Heinrich, 165, 197, 202, 206
Hindistan, 29, 153, 171, 216, 217, 277, 292
Hirohito, Japon imparatoru, 159, 161, 265, 267
Hiroşima, 58, 63, 68, 240, 260, 262, 267, 272, 274, 275
Hiss, Alger, 287
Hitler Gençliği, 14, 109
Hitler, Adolf, 14, 16, 18, 23, 72, 77, 88, 90, 92-93, 102, 109, 115-116, 123, 135, 137, 143, 146, 148, 152, 156-157, 159, 162, 164, 166-167, 185, 196-198, 202, 210, 223, 247, 249, 253-255, 274, 277, 279, 293
Ho Şi Minh, 114, 118, 119, 276, 284
Ho Yin-chin, 176
Hodge, John R., 235-237
Hoenisch, Josef, 90-91
Hokkaido, 50, 262
Hollanda Doğu Hint Adaları Sivil İdaresi (HDHASI), 110
Hollanda Doğu Hint Adaları, 106, 108, 109, 110
Hollanda Eglence Komitesi, 32
Hollanda Nasyonal Sosyalist Hareketi (NSB), 195, 197
Hollanda, 13-15, 17, 18, 23, 25, 26, 31, 32, 34, 36, 38, 49, 53-55, 57, 58, 60, 70, 83, 95, 106, 109, 110, 11, 113, 123, 125-127, 129, 139, 186, 196-200, 225, 228, 229, 240, 252, 270, 271
Hollywood filmleri, 24, 252, 253, 263
Homma Masaharu, 171, 191
Honecker, Erich, 55-56
Hoover, Herbert, 261
Horizon, 221, 226, 256
Horthy, Miklós, 185
Huijer, P. J. G., 112
Hukbalahap, 171
Hull, Cordell, 202, 210
Hupka, Herbert, 89, 144-145
Hurley, Patrick J., 175
Ikor, Roger, 128
Imrédy, Béla, 185
Irak, 123, 269, 285, 292
Isorni, Jacques, 181
İbuka, Masaru, 74
iç savaş, 20, 62, 76, 90, 98, 102, 103, 105, 123, 135, 138, 174, 177, 179, 288, 290
imha kampları 37, 91
İmparatorluk Yönetimi Yardım Birliği, 167

İngiliz Dışişleri Bakanlığı, 109, 153, 154, 165, 202, 270

insan hakları, 246, 283

intikam, 18, 19, 23, 34, 75, 78, 79, 80, 84, 86, 88, 90, 92, 94, 95, 96, 97, 101, 105, 106, 107, 111, 112, 119, 146, 188, 192, 198, 201, 208, 211, 243

İran, 274

İslam, 107

İsrail, 95, 96, 148, 149, 154, 292

işbirlikçiler, 73, 84, 98, 99, 100, 105, 107, 125, 157, 158, 173, 178, 186, 187, 188, 192, 198, 235, 237, 283

İşçi Partisi, 66, 146, 153, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 240, 242, 281

İşii Şiro, 189, 190

İtalya, 28, 40, 54, 56, 60, 66, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 137, 138, 148, 182, 196, 211, 216, 240, 241, 273, 288

Jackson, Robert H., 211

Jacobs, G. F., 108

Japan Times, 291

Japon kültürü, 261, 263, 265

Japonya, 18, 31, 40, 41, 42, 47, 49, 50, 51, 52, 56, 59, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 79, 99, 102, 107, 110, 114, 123, 131, 134, 142, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 178, 182, 189, 190, 194, 210, 211, 218, 229, 230, 231, 232, 233, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 256, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 274, 287, 291, 292

Jebb, Gladwyn, 271, 281-282, 287

Jefferson, Thomas, 112, 252

Jewish Chronicle, 149

Journal à Quatre Mains 33

Judt, Tony, 88, 98, 185, 240

Jukov, Georgi, 26-27, 29, 79

Jules et Jim, 271

Jünger, Ernst, 91, 145, 210

Kabuki tiyatrosu, 43, 264

Kades, Charles, 160, 263-264

Kafu, Nagai, 49-50

Kahire, 220

Kaliningrad, 77

Kant, Immanuel, 245-246

kapitalizm, 79, 81, 86, 101, 161, 223, 229, 230, 232

Kaplan Baba, 111

karaborsa, 35, 40, 43, 46, 58, 61, 62, 63, 70, 71, 72, 73, 74, 81, 101, 130, 164, 254

Kästner, Erich, 70

Kato Etsuro, 267

Katolikler, 138, 242, 273, 274

Kazaklar, 134, 135, 137, 140, 141, 154,

Keeler, Christine, 261

Keenan, Joseph B., 168-169

Keene, Donald, 42, 50, 52, 64, 170, 175-176, 238-239, 268

Keitel, Wilhelm, 27

Kempeitai, 167, 171, 192, 230

Kennan, George F., 201-202, 210

Kennedy, John F., 287

Kerr, Robert, 194

Kertész, Imre, 124-125

Keynes, John Maynard, 240, 255-256

Kido Şiniçiro, 112

Kim İl-sung, 174, 238, 239

Kinzel, Eberhard Hans, 24

Kişi Nobusuke, 171, 230, 231, 233, 239, 267

Kitano Masaji, 189, 190

Klee, Paul, ix 7

Klein, Fritz, 204-206

Koestler, Arthur, 225

Komünist Partisi, 68, 83, 94, 98, 107, 164, 165, 184, 185, 230, 232, 234, 238, 239, 241, 282, 288

komünistler, 55, 67, 69, 84, 86, 88, 98, 100, 102-105, 113, 115, 119, 135, 137, 138, 146, 156, 157, 160, 164, 170, 171, 174-180, 184, 186, 187, 215, 216, 224, 225, 230, 234, 235, 241, 260, 278, 289, 290

komünizm, 19, 67, 68, 86, 98, 101, 104, 107, 113, 165, 185, 192, 222, 226, 232, 241, 269, 247, 278, 288

Konoe Fumimaro, 41

Konstantinos I, Yunan kralı, 102

Kore Savaşı, 238, 239, 262

- Kore, 20, 35, 41, 42, 71, 72, 73, 80, 101, 123, 174, 176, 178, 183, 229, 233-239, 241, 242, 262, 269, 290, 291, 292
- Korwin, Marta, 39
- Kovner, Abba, 95-97
- Köln, 63, 164, 249, 254, 259
- Königsberg, 77, 143, 144, 146
- Krakow, 85
- Kramer, José, 59, 204-206
- Krockow, Christian von, 89, 91
- Krupp, Alfred, 165-167
- Kudret Helvası Harekâtı, 57
- Kulturbund, 251
- Kun, Béla, 185-186
- Kurtuluş Günü, 23, 25
- Kuvvetli, Şükrü el-, 284
- Kuzey Kore, 174, 178, 237, 238, 239, 241
- L'Humanité*, 181
- Lamartine, Alphonse de, 273-274
- Lamsdorf, 91, 92
- Laski, Harold, 219
- Lattimore, Owen, 232
- Laurel, José P., 171-173
- Laurel, Salvador "Doy", 171-173
- Laval, Pierre, 181, 195-201, 205
- Le Monde*, 291
- Legge, Walter, 212
- Lehndorff, Hans Graf von, 77-78, 81, 143-144
- Lehnhard, Bayan, 16
- Leipzig, 68, 164, 291,
- Lemberg, 146
- Lemkin, Raphael, 283
- Levitt, Saul, 203
- Levy, Haham, 149
- Lewis, Norman, 1, 40, 274
- Liberation*, 28, 29, 37, 61, 181, 235
- Litvanya, 95, 147, 150, 154
- Litwinska, Sophia, 205
- Londra, 57 Zafer Günü, 26-27, 30, 47, 60, 62, 64, 88, 105, 134-135, 146, 149, 155-156, 166, 169, 200, 203-206, 208-209, 216-221, 223-224, 226-227, 241, 246, 248, 255, 275, 279-280, 285-288
- Lothian, Philip Kerr, Lord, 272
- Lozan Antlaşması, 143
- Löbe, Paul, 144
- Lübnan, 284, 285
- Macaristan, 18, 90, 92, 141, 142, 145, 146, 156, 185, 186, 221, 225, 288, 293
- MacArthur, Douglas (Müttefik Kuvvetler Başkomutanı; SCAP), 42-44, 47, 67-68, 159-161, 168-169, 171-174, 190-195, 232, 261-262, 264-265, 267
- Macmillan, Harold, 99-100, 102-105, 138, 197, 218, 225, 273-274
- Malaparte, Curzio, 54, 138
- Malaya, 46, 106, 107, 108, 118, 190
- Mallaby, A. W. S., 113
- Manchester Guardian*, 217, 285, 291
- Mançuko, 68, 79, 80, 168, 175, 179, 183, 189, 191, 229, 230, 231, 239
- Mançurya, 68, 69, 71, 79, 80, 170, 177, 178, 183, 229, 230, 290
- Manila Katliamı, 191, 193, 194, 269,
- Manila, 40, 63, 160, 171, 172, 173, 191, 192, 193, 194, 269
- Mann, Thomas, 145, 252
- Mao Zedong, 174
- Márai, Sándor, 62, 184
- Marcos, Ferdinand, 173
- Marcuse, Herbert, 161
- Marshall, Richard, 168
- Martin, Françoise, 24, 29, 116-118
- Marx, Karl, 229
- Masada, 148
- Mascolo, Dionys, 128
- Mauldin, William "Bill", 132-133
- Mennonitler, 13
- Meredith, George, 245
- Mesih Kiliseleri Federal Konseyi, 274
- Metaksas, Yannis, 102, 104-105
- Metternich, Klemens von, 288
- Michel, Ernst, 34, 128, 207-209, 215
- Michnik, Adam, 84
- Mikado* (Gilbert ve Sullivan), 264
- Milano, 62, 100, 101
- militarizm, 158, 159, 160, 163, 167, 266
- Milletler Cemiyeti, 19, 270, 271, 276, 278, 279, 283

- Mitsubishi, 170, 231, 232
Mitsui, 170, 231
Mitterrand, François, 129
Molotov, Vyacheslav, 225, 282, 288
Monnet, Jean, 225, 227-228, 260
Montgomery, Bernard "Monty", 25-26, 58
Moran, Sherwood, 64
Morgenthau Planı, 243, 245
Morgenthau, Henry, 67-68, 243, 245, 279
Mornet, André, 199
Moskova 30, 68, 138, 180, 226, 238, 278, 282-283
Motoşima Hitoşi, 159
Mountbatten, Louis, Lord, 106, 109
Mozart, Wolfgang Amadeus, 249
Muhafazakâr Parti, 216, 217, 218
Musaddık, Muhammed, 274
Mussert, Anton, 195-201
Mussolini, Benito, 99-101, 202, 241, 273
Münih, 45, 74, 75, 78, 89, 147, 148, 152, 156, 164
Müslümanlar 99, 115-116
Müttefik Denetim Konseyi, 48, 253
Müziği ve Güzel Sanatları Teşvik Konseyi (CEMA), 220
Nagazaki, 159, 240, 260, 262, 272, 287
Nanjing Tecavüzü, 176, 269
Nanjing, 40, 175, 176, 177, 269
Napoleon I, 257, 288
Nazi Concentration Camps (film), 215, 246
Nazi toplama kampları 246, 281
Naziler, 15, 32, 36, 39, 46, 77, 78, 81, 87, 88, 96, 97, 99, 127, 130, 134, 139, 143, 145, 147, 148, 151, 153, 156, 157, 158, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 185, 198, 206, 209, 210, 211, 216, 243, 245, 249, 254, 257
Nazimuddin, Khwaja, 217
Nehru, Jawaharlal, 277
Neumann, Franz, 161
New York Daily News, 30
New York Herald Tribune, 30, 63, 148
New York Times, 47, 48, 57, 58, 66, 142, 160, 175, 275, 289, 290, 292
New York, 23-30, 37, 40-42, 45, 47, 48, 50, 54, 57, 58, 61, 63, 65, 66, 73, 77, 82, 85, 88, 89, 99, 116, 123, 128, 133, 136, 142, 148, 151, 159, 160, 169, 173, 175, 177, 179, 197, 202, 207, 208, 215, 218, 220, 225, 240, 272, 273, 274, 275, 281, 284, 287, 289, 290, 292, 296
New Yorker, 208, 272, 281, 287
Nicolson, Harold, 135, 218-219, 221, 226, 240
Nicolson, Nigel, 135, 218-219, 221, 226, 240
Nijmegen, 13, 124
Nissan, 170, 231
Nişizawa Eiiçi, 291
Nixon, Richard, 268
Noel-Baker, Philip, 287
Norel, K., 127
Norveç, 83
Nosaka Akiyuki, 46, 47, 50, 58
Nozaka Sanzo, 232
Nürnberg Davaları, 168, 194, 195, 204, 207-210, 215
O'Neill, Con, 165
Odrodzenie, 88
Ogtrop, Peder, 32
Ohlendorff, Otto, 165
Ohrdruf, 203, 204
Okamura Yasuji, 176, 177
Oleiski, J., 150
O-Maçi, 178, 179
Oppenheimer, Robert, 275
Ortadoğu, 153, 285, 286
Osaka, 46, 47, 50, 58, 63
oy hakkı, 56, 83, 170, 273,
Ozu Yasujiro, 131
Ödünç Verme ve Kiralama Yasası, 240
Ölüm Fabrikaları 246
Ölüm Fabrikaları (film), 204, 246
Paget, Bernard, 285
panpan kızlar, 43, 44
Papandreu, Georgios, 187
Papon, Maurice, 181-182
Paraat, 126
Paris, 28, 30, 32, 33, 34, 36, 61, 62, 85, 116, 118, 127, 128, 129, 156, 181, 182, 199, 227, 229, 242, 256, 259, 271, 289,

- Park Chong-hee, 239
- Pasifik Savaşı, 41, 160, 190, 231, 262, 281
- Patriote de l'Eure, 83
- Patton, George, 47, 73, 132, 147, 165, 215, 270
- Pavelić, Ante, 98, 138
- Pearl Harbor 171, 194, 276-277
- Pearson, Lester, 287
- pemuda*, 110, 112
- Percival, Arthur, 46, 190
- Persilschein*, 163
- Petacci, Clara, 100
- Pétain, Philippe, 99, 115, 128, 156, 179-181, 197-199
- Pissarczik, Georg, 90-91
- Polge, Madam, 84
- Polonya, 18, 23, 25, 37, 39, 60, 65, 66, 72, 73, 75, 84-93, 123, 125, 135, 141-152, 154, 156, 198, 203, 204, 207, 209, 215, 225, 278, 280-284, 288, 293, 294
- Potsdam Konferansı, 141, 142
- Powell, Michael, 190, 221-222
- Prag, 93, 136, 146, 291
- Pressburger, Emeric, 221-222
- Profumo, John, 261
- Prusya, 26, 77, 78, 88, 142, 144, 156, 158, 160, 166, 225, 246, 254
- Prusyalılık, 158, 160, 246
- Pu'yi, Henry, 230
- Punch*, 244
- Qingdao, 175, 176, 238, 239
- Quezon, Manuel, 171-172
- Radzilow, 86
- Rainer, Friedrich, 131, 135
- Rákosi, Mátyás, 184
- Rámadier, Paul, 61
- rasyonalist idealizm, 274
- reform 55, 170, 223, 230-231, 275
- Remarque, Erich Maria, 256
- Renan, Ernest, 252
- Renault, Louis, 181, 225
- Rhee, Syngman, 237, 239
- Ribbentrop, Joachim von, 206, 225
- Richard, Marthe, 38, 51, 168, 182, 194, 268
- Richter, Erich, 89, 291
- Richter, Helmut, 89, 291
- Ringers, J. A., 228-229
- Roberts, Owen J., 275
- Robertson, Brian, 245
- Rockwell, Norman, 276
- Roma, 33, 35, 46, 49, 55, 58, 62, 63, 64, 65, 74, 92, 95, 101, 103, 112, 124, 125, 127, 137, 139, 142, 146, 147, 148, 150, 155, 184, 209, 212, 221, 222, 225, 242, 244, 246, 257, 258, 273, 291
- Romanya, 65, 142, 146, 150, 225
- Roosevelt, Franklin D., 28, 67, 142, 243, 257-258, 261, 276-280, 288
- Rosenfeld, Netty, 125
- Rosensaft, Josef "Yossele", 60, 149, 153, 205
- Rosensaft, Menachem, 60, 149, 153, 205
- Rossellini, Roberto, 46, 216
- Rossi, Ernesto, 273
- Rotterdam, 57, 58, 228, 229
- Roxas, Manuel, 172-173
- Rudenko, Roman A., 209
- Rus-Japon Savaşı, 79
- Ruslar, 27, 30, 78, 81, 85, 88, 89, 123, 134, 135, 137, 139, 144, 178, 236, 238, 281, 289
- Rusya, 20, 26, 77, 78, 79, 81, 88, 139, 142, 144, 156, 158, 160, 166, 225, 238, 246, 254, 283
- Rutledge, Wiley B., Jr., 194
- Rümmelin, Dr., 16
- Rüzgâr Gibi Geçti*, 127, 252
- Sackville-West, Vita, 240
- Saint-Pierre, Abbé de, 273
- Sakaguchi Ango, 70-72, 130,
- Sakura Sogoro, 292
- Salleh, Kiyai, 107-108
- Salter, Arthur, 66
- San Francisco Konferansı, 272, 283, 286
- Sartre, Jean-Paul, 256-257
- Saturday Evening Post*, 42, 260
- Sauckel, Fritz, 207
- savaş anıtları, 126
- savaş suçları, 95, 117, 168, 171, 176, 177, 181, 190, 194, 202, 205, 206, 208, 209, 252

Savaş Suçlarını Cezalandırmak İçin Müttefikler Arası Komisyon, 208
 Saygon, 114, 117, 118, 119
 SCAP, bkz. MacArthur, Douglas 42, 159-161, 167-169, 262-263, 265, 267
 Schacht, Hjalmar, 207, 223
 Schell, Margarete, 93-94
 Schlesinger, Winifred, 28, 287
 Schmidt, Josef, 291
 Schnitzler, Georg von, 166
 Schonfeld, Solomon, 63, 148
 Schuman, Robert, 259
 Schwarzkopf, Elisabeth, 212
 Scott, T. P., 136, 141, 296
 Sebilillah Kızıl Takımları, 107
 Sekiz No'lu Yasa, 162, 165
 Seksen Yıl Savaşı, 24
 Selbourne, Lord 139
 Setif, 115, 117, 277
 Shaw, David, 140
 Shawcross, Hartley, 217
 Shinwell, Emanuel, 60
 Sırplar, 123, 135, 137, 138
 Sicilya, 225
 Sikorski, Władysław, 88
 Silezya, 88-92, 142-145
 Singapur, 46, 190
 Singleton, Derrick, 36-37
 Siyonizm, 148, 151, 153, 217
 Slovenya, 134-136
 Smith, Herbert A., 206
 Smuts, Jan, 283-284
 Socha, Leopold, 87
 Soğuk Savaş, 20, 99, 239, 241, 259, 266, 274, 288, 289
 Sony Corporation, 74
 Soong, T. V., 286
 sosyalizm, 221, 222
 Sovyetler Birliği, 39, 58, 67, 68, 69, 78-80, 82, 85, 94, 98, 123, 135, 137, 139, 141, 142, 147, 154, 155, 158, 177, 185, 190, 209, 226, 238, 241, 250, 253, 275, 276, 277, 279, 280, 282-289
 soykırım 283
 sömürge toplumları, 34, 105

Speer, Albert, 230, 267
 Spender, Stephen, 61, 63, 202, 248-249
 Spengler, Oswald, 254
 Spinelli, Altiero, 273
 St. James Sarayı Bildirisi, 208
 Stalin, İosif, 1, 15-16, 18, 26-27, 29, 45, 88, 94, 101, 123, 135-138, 142-143, 155, 177, 180, 184, 189, 216, 241, 270, 278-280, 282, 288, 290, 293, 295
 Stalingrad, 63,
Stars and Stripes, 47, 132
 Stettinius, Edward R., Jr., 282, 287
 Stilwell, Joseph, 174
 Stimson, Henry, 68
 Storm, Wim, 55
 Strachey, John, 60
 Streicher, Julius, 207
 Sudetenland, 92, 142-145, 225
 Suharto, 113
 Sukarno, 106, 109, 110, 113, 172, 277, 284
 Sully, Maximilien de Béthune, Dük, 273
 Sumatra, 108, 112
 Sumitomo, 170
 Surabaya, 110, 112, 113
 Suriye, 281, 284, 285, 281, 284, 285
 Syahrir, Sutan, 109
 Sykes-Picot Anlaşması, 285
 Szabad Nép, 186
 Szálasi, Ferenc, 185

 Şam, 284, 285
 Şidehara Kijiro, 264
 Şiga Naoya, 131
 Şigemitsu Mamoru, 264
 Şinkyo, 229, 230, 239
 Şinto, 167, 233, 264, 265

 Tahran Konferansı, 189
 Takami Jun, 50, 52, 268
 Tanaka Kakuei, 98
 tarım, 65, 68, 149, 150
Tarih Felsefesi Üzerine Dokuzuncu Tez (Benjamin), 7
 Taruc, Luis, 171, 173
 Tarvisio, 95

- tecavüz, 16, 40, 41, 44, 45, 48, 77, 80, 81, 82, 83, 89, 144, 176, 191, 269
- Templer, Gerald, 67
- Teveth, Shabtai, 151-152
- Thatcher, Margaret, 242
- The Marriage of Maria Braun* (Fassbinder), 131
- The Road to Serfdom* (Hayek), 223
- The Skin* (Malaparte), 54
- The War* (Duras), 128
- Thimonnier, René, 258
- Thorez, Maurice, 55, 180
- tifo, 64
- tifüs, 64
- This Way for the Gas, Ladies and Gentlemen* (Borowski), 75
- Tilhaz Tizi Gesheften* (TTG), 95
- Time*, 132, 196, 198, 282
- Times* (Londra), 47, 135, 203, 244, 255, 275, 286, 287
- Tito, Josip Broz, 99, 135-136, 138-139
- Togliatti, Palmiro, 241
- Tojo Hideki, 191, 202
- Tokyo Savaş Suçları Mahkemesi, 168
- Tokyo, 41, 43, 49, 50, 54, 63, 64, 70, 71, 74, 160, 168, 170, 172, 176, 190, 195, 208, 210, 260-262, 264, 267, 291
- Tomo Kardeş, 112
- toplama kampları, 125, 150, 151, 203, 204, 206, 215, 246, 252, 254, 271, 281
- Toynbee, Arnold, 271-272, 276
- Treblinka, 87
- Treitschke, Heinrich von, 254
- Truffaut, François, 271
- Truman, Harry, 27, 142, 152-153, 260, 262, 280, 284
- Tsuneishi, Warren, 236
- Tuohy, John, 142
- Türkiye, 143
- Ukrayna Milliyetçileri Örgütü, 155
- Ukrayna, 89, 123, 143, 154, 155, 156, 165, 209, 278, 280
- Ulusal Direniş Konseyi, 224
- Ulusal Kurtuluş Hareketi (MLN), 273
- Urquhart, Brian, 5, 25, 29-30, 36, 38, 270-271, 282, 296
- Ustaşa, 98, 134, 138
- Utrecht, 14, 15, 17, 53
- Üç Kuruluşluk Opera*, (Brecht) 249, 251
- Ürdün, 285
- Valéry, Paul, 182, 252
- van Berkum, Carla, 111-112
- van Berkum, Peter, 111-112
- Varkiza Anlaşması, 187
- Varşova Gettosu Ayaklanması, 148
- Varşova, 63, 75, 148, 191, 228
- Veloukhiotis, Aris, 103
- Venizelos, Eleftherios, 102
- Ventotene Manifestosu, 273
- verem, 64, 151
- Vian, Boris, 257
- Vietminh, 114, 117, 274
- Vietnam Savaşı, 132, 267
- Vietnam, 98, 102, 114, 117, 118, 119, 269, 276, 292
- Warburg, Sigmund, 60, 166
- Webster, C. K., 283, 287
- West, Rebecca, 27, 208, 240, 254
- Westerling, Raymond "Türk", 113
- White, E. B., 272, 281, 286-287
- Whitney, Courtney, 160-161
- Willoughby, Charles, 33, 46-47, 52, 54, 160-161, 190
- Wilson, Edmund, 60, 62, 100-103, 105, 133, 219-220, 240, 246-247
- Wilson, Harold, 60, 62, 100-103, 105, 133, 219-220, 240, 246-247
- Winwood, Binbaşı, 206
- Wolf, Friedrich, 49, 251
- Wolf, Markus, 49, 251
- Wollheim, Richard, 38
- Worden, William L., 42, 260
- X Müfrezesi, 110
- Yahudi Ajansı, 154
- Yahudi Şukran Anıtı, 127
- Yahudiler, 15, 47, 59, 72, 73, 78, 84-88, 90, 94, 95, 96, 99, 106, 115, 124, 125, 126, 127,

Yo Un-hyon, 24, 22, 20, 23

Yeşil Haç Zirketi, 100

Yeni Kuds İsaizisi, 22, 24

203

Yeni Düzenci, 10, 10, 10, 21, 22, 20,

Yeni Ahtapot, 148

Yasud, 170

20, 28

Yaridim ve Rehabilitasyon İdaresi (UNRA),

Yeni, 20, 22, 24, 28, 28

Yamaguchi Tomoyuki, 10, 10, 10,

Yeni Köpürme, 8, 10, 28

Yakınlaşma Harikası, 32

20, 21, 28, 22, 22, 24, 28

144-124, 12, 10, 10, 10, 20,

Zuckmayer, Carl, 40, 03, 12, 103

Zeynepdin, Ferid, 281

Zason, 22

Zanger, Wilhelm, 103

Zabner, 10, 10, 21, 20

Zaher Tari (Remarke), 28, 30, 22

Zaher Güneş, 20, 22, 28, 20, 24

Zaher, 200

Yüksel Mahkeme, ABD, 104, 22

Yeni Kuds, 12, 22, 28, 30, 14, 148

Yeni Köpürme, 10, 10, 10,

Yeni Köpürme, 10, 10, 10,

Yeni Köpürme, 10, 10, 10,

Yeni Köpürme, 10, 10, 10,

Yeni Köpürme, 10, 10, 10, 10,

İkinci Dünya Savaşı hakkında pek çok kitap yazılmıştır ama dünya genelindeki felaketin hemen sonrasına yakından bakan kitap sayısı azdır.

Yüzlerce görgü tanığının anlatımına ve kişisel hikâyelere dayanan *Sıfır Yılı*, mihver devletlerinin teslim olmasının ardından Avrupa'daki yedi aylık ve Asya'daki dört aylık süreci inceliyor ve toplama kamplarından kurtarılan Holokost felaketzedelerinin akıbetinden, İsrail devletinin kuruluşuna, Çin'de yeni başlayan iç savaşa ve Japonya'daki Müttefik işgaline kadar uzanan konuları ayrıntılı bir şekilde ele alıyor.

Her imhayı bir insanın izlediği doğruysa, *Sıfır Yılı* ikisi arasında kalan ve insanların çaresizlik kadar büyük umutla da dolu halde bir enkazla karşı karşıya kaldığı olağanüstü dönemeci ustalıklı sergiliyor.

"Zaferin ve yenilginin, kargaşanın ve aşağılanmanın yaşandığı o belirleyici yılı, devletlerden çok insanlara yoğunlaşan bir yaklaşımla harikulade canlandırılan bir çalışma. [...] Onca dehşet karşısında, derin kavrayışla verilen müthiş uğraşı görüyoruz. Muhteşem yazılmış enfes bir kitap."

Fritz Stern

"*Sıfır Yılı* modern çağın kuruluş ânıdır.

Ian Buruma'nın o âna ilişkin tarihi canlı, sevecen ve ilginç."

Michael Ignatieff

"*Sıfır Yılı* savaşı yakıcı bir dille suçlamakla birlikte, bizzat İkinci Dünya Savaşı'nı değil, sonrasında yaşananları, travmayı, intikamı, pişmanlıkları, unutmaya isteğini ve hatırlama gereğini konu alıyor. [...] Ian Buruma en yetkin eseriyle karşımızda."

Donald Sassoon

"Barındırdığı korkularla, yanılsamalarla ve ortaya çıkacak sorunların kökleriyle birlikte, 20. yüzyılın dönüm yılının iyi araştırılmış, harika kurgulanmış ve zarif bir dille yazılmış görsel bir anlatımı. Her bakımdan ilginç ve hoş bir eser."

Ian Kershaw

Kapak resmi: Londra'daki Zafer Günü'nde İngiliz denizciler ve sevgilileri.

ISBN: 978-975-08-3191-1

9 789750 831911

30 TL.

